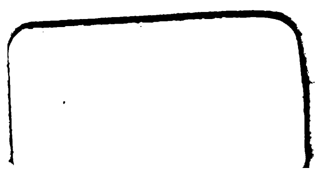

Angelo Gallucci

ANGELI GALLUCCII
E SOCIETATE JESU
DE
BELLO BELGICO
AB
ANNO CHRISTI MDXCIII.
AD INDUCIAS ANNORUM XII.
A. MDCIX. PACTAS.
PRIMA PARS.
Juxta Exemplar Romanum.

CUM FACULTATE SUPERIORUM.

SULZBACI,
Sumtibus WOLFGANGI MAURITII ENDTERI,
& JOHANNIS ANDREÆ ENDTERI Hæredum.
Excudit Abrahamus Lichtenthaler.
ANNO M. DC. LXXVII.

CAROLO II. CATHOLICO REGI POTENTISSIMO FELICITATEM.

NUnquam me tanta invasisset audacia (POTENTISSIME REX) ut ab angulo Religiosæ domûs, ubi vitam ago propè solitariam, vel per epistolam, quæ non erubescit, accedere non timerem ad Majestatem istam, cui Mundi gemini famulantur; nisi verecundiæ meæ fecisset animos ejus præscriptum; cujus mihi pro lege nutus est; Pauli nempe Marchionis Spinulæ, Insubriæ paulò antè pro Majestate Tua jam secundò Gubernatoris, nunc verò ejusdem apud Cæsaream Avunculi Tui Majestatem Oratoris. Et sapienter ille quidem hanc Historiam voluit sub augustissimo Tuo nomine apparere; quæ Majorum Tuorum gloriâ ex omni parte illuminatur. Agnoscet e-

nim

nim hic Regia Majestas Tua inclytos illos Austriaci Sanguinis Heroes, quibus Belgæ Moderatoribus laudatissimis gloriantur. Ernestum Archiducem, Cæsarum Fratrem, Filium, Nepotem: quem Belgio tantùm ostendit Deus, ut videret quidquid virtutum elucere posset in Principe Christiano. Andream Cardinalem, cujus memoriam, præter cætera, admirabilis Arx in Belgio ab eo condita, atque à Divo ejusdem Nominis appellata, perennavit. Præ omnibus verò Ernesti Fratrem Albertum, Belgarum priùs Gubernatorem, postea Principem, religione, clementiâ, fortitudine, felicitate paucis æquiparandum. Ex Hispaniis autem Regibus in hoc opere spectandum se se dat Majestati Tuæ proavus Philippus eo nomine Secundus; Idea illa prudentiæ in omni ætate, magnanimitatis, & constantiæ in omni eventu, in vitæ supremis patientiæ, ac pietatis prorsus admirandæ. Avus verò Tuus Philippus Tertius quantam hujus Historiæ partem illustrat consultissimis deliberationibus suis; perpetuo Catholicæ religionis tuendæ, ac propagandæ studio; Belgarum suorum armis omni ope juvandis; pace in primis curandâ, induciis demum auctoritate, ac benignitate suâ constituendis; belloque tam pertinaci, quàm pernicioso metam aliquam omnibus optatissimam imponendo! Hoc etiam Paulus Marchio non minùs grati, quàm prudentis animi significatione præoptavit, ut hæc eadem Historia

Historia, cujus ferme dimidium obtinent Avi sui Marchionis Ambrosii obsidiones, pugnæ, victoriæ; & nonnihil Fratris ejus Friderici, morte non ingloriâ prærepti, res bene gestæ; glorioso Majestatis Tuæ Nomini dicaretur: cujus Augustissima Parens, nostrorum temporum Heroina, per Insubriam ad Regalem thalamum properans, ipsum suæ militiæ initiavit, ac feliciter auspicata est ejus Tyrocinium: cui se totum, suaque quocumque modo, devoti Majorum suorum animi futurus æmulator, donavit, devovitque: suamque voluntatem Regiis Majestatis ejusdem nutibus humillimè dedicavit. Sapientissimè demum idem Marchio præcepit, ut hæc Historia, quæ quanta quanta est, bellum perpetuum est; Majestati Tuæ venerabunda se sisteret, cujus oculis ad magna erectis species rerum nulla gratior arridet, quàm Bellatoris armis omnibus præfulgentis, pugnamque spirantis. Quin & annis tenerioribus non alia Te magis crepundia delectabant, quàm icunculæ res, aut personas bellicas effingentes. Hos in Te militares animos cum generoso sanguine, atque inclyto Nomine transfudit Carolus Abavus Tuus, Quintus in Imperio, Primus in Regno; à quo geminatos quoque spiritus hausisti, per Genitorem Regios, per Genitricem Cæsareos. Martiam indolem istam admirans veneratur Hispania, gratulabunda celebrat Europa, suspiciosa formidat Hæresis, pallens horret

 Super-

Superstitio. Orbis terrarum totus rerum à Te fortiter, ac feliciter gerendarum expectatione suspensus, prospectat, quos victoriarum paritura sit Soles bellica isthæc Aurora. In hoc igitur Belgici Belli campo ferrea segete consito, sanguine irrigato, & Cadmeæ messis non fabulosæ fœcundo, spatiari jucundè poterit Anima Magna Majestatis Tuæ: ubi quatuordecim anni supra triginta numerant obsidiones, & earum unam tres ampliùs annos delassantem Obsessos, atque Obsessores: ubi Milites, & Ductores quadraginta horarum spatio continenter insident equis: ubi Sol & nascens, & moriens easdem acies videt sine intermissione pugnantes: ubi nè quies certamini detur, quando quiescunt omnia, ignibus noctes accenduntur in dies: ubi finis unius prælii principium est alterius, & unâ decerpta victoriæ laureâ, statim alia repullulascit. Sola Ostendana Obsidio, portentosa non falsò dicta; & Belli Academia, quale Tuæ Majestati theatrum aperiet! Videbit in ea Hispaniam, Germaniam, Belgium, Italiam, Burgundiam ad unum expugnandum Oppidum agglomeratas. Hoc verò terris oppugnatum, aquis defensum; ignibus & offensum, & propugnatum; aëre per tormenta concussum; quasi elementis omnibus ibidem dimicando occupatis. Spectabit impetus assiduè factos; quotidianas ex Oppido eruptiones, conflictus perpetuos. Mirabitur repentè natas in mari sylvas, in solo mœnia è dirutis, ac sepultis mœnibus

resur-

resurgentia: è globis ferreis aggeres: è coacervatis cadaveribus munimenta; vias pensiles, pontes ductiles, currus trusatiles, candelabra bellica, lignea sarcimpta, aliasque machinas sæculis antiquioribus irrepertas. Militaria verò præcepta quàm multa, quàm varia Magnorum Ducumtum latis legibus, tum exemplis in hoc opere confirmantur? Ac nè quis belligerum animum alienum existimet ab Regnatore; intuebitur hîc Majestas Tua non semel prælìantem Magnum illum & Regem, & Bellatorem Henricum; qui Galliam priùs armis, quàm imperio subjecit sibi; gladium stringens antè, quàm sceptrum, ut mox galeam verteret in coronam. Tot ergo nominibus Tuæ Majestati debitam hanc Historiam verè bellicam nè dedigneris eo vultu excipere, quo res, & Viros excipis militares. Sic Deus Optimus Maximus & Tuam, & Reginæ Parentis Majestatem ad Hispaniarum felicitatem, & gloriam, ad Christianæ Reipublicæ securitatem, ad hujus ævi memoriam immortalem diutissimè conservet: ut ex intimo sensu precor, & auguror

Catholicæ Majestatis Tuæ

Servus indignissimus
Angelus Galluccius, è Societate Jesu.

FACUL-

FACULTAS

R. P. Provincialis per Superiorem Germaniam, Bibliopolæ facta.

EGo Benedictus Painter, Societatis Jesu per Superiorem Germaniam Præpositus Provincialis, concedo D. VVolfgango Mauritio Endter, & D. Joannis Andreæ Endteri Hæredibus, Bibliopolis Norimbergensibus, facultatem denuò novâ impressione recudendi P. ANGELI GALLUCCII, Soc. Jesu, de Bello Belgico Partem I. & II. juxta Exemplar Romæ Anno 1671. impressum. Datam facultatem, quam de unâ impressione intelligo, manu meâ & consueto Officii sigillo firmavi. Ingolstadii die 1. Aprilis 1677.

(L.S.) BENEDICTUS PAINTER.

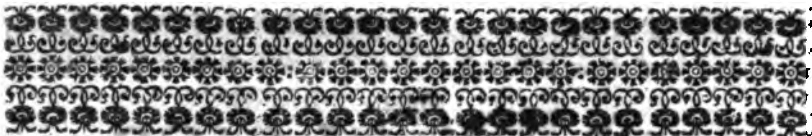
BELLO

De BELLO BELGICO LIBRI PRIMI

SUMMA.

Historia Belli Belgici utilis ad recentem Artem militarem. Multa in eo bellica inventa: præsertim in Ostendana, ac Bredana obsidione. Post obitum Alexandri Parmensis Ducis, plures idonei Belgio gubernando recensentur. Provinciarum status per ea tempora. Belgio noxia traductio armorum in Galliam. Fontium Comes ab Rege Hispano missus ad Belgas. Ejus concio in eorumdem Senatu. Petrus Ernestus Comes Mansfeldius renunciatur Belgii Gubernator. Carolus ejus filius subsidio mittitur Galliæ fœderatis adversus Regem Henricum. Ab Henrici Tertii morte, multi Regni Competitores. Carolus Mansfeldius Neovillam expugnat. Dux Manius Fœderatorum caput, ad eligendum Galliæ Regem Comitia Lutetiæ habenda indicit. Ejusdem scriptum vulgatum. Carolus Mansfeldius cum Gallis Fœderatis Noviodunum oppugnat. Eo potitur, deditione quodam stratagemate accelerata. Appii de Comitibus, Pontificii Ducis in ea oppugnatione mors infortunata, & prædicta. Camillus Capisucchius Stapulas capit. De illo, ejusq; familia. Congressus Rhemensis Principum Lotharingiæ. Varii proponuntur ad Gallicum Regnum. Petri Ernesti Mansfeldii sedulitas in militari disciplina. Mauritius Comes Nassavius Gertrudisbergam obsidet, atque oppugnat. Serum à Petro Ernesto subsidium accusatur, & defenditur. Post duorum Gubernatorum necem, Gertrudisberga, transfugæ indicio ad extrema redacta, deditur Mauritio, Crepicordium ab Regiis frustrà tentatum.

De BELLO BELGICO LIBER PRIMUS.

Cur multi hujus Historiæ Scriptores.

BElgici Belli novissimi momentum, ac diuturnitas uti plurimos exacuerunt gladios ad pugnandum, ita calamos ad scribendum. Et variis quidem Europæ linguis evulgari debuit, quod recentibus belli artibus Europam imbueret universam. Quemadmodum enim Belgium nomine tam vero, quàm glorioso, Martis Gymnasium appellatur: ita Belgica hæc Historia quid est, nisi doctrina militandi? Aucta propè in immensum cruentis institutionibus Ars illa rite homines occidendi: ut si cum antiqua recentior componatur; merum ea tyrocinium fit, & rudimentum disciplinæ milites fieri docentis.

Ejus utilitas ad Artem militarem.

Hæc recentior præstat antiquæ.

Vetera munimenta.

Murales machinæ.

Urbibus, Oppidisve propugnandis, bellici laboris parti non ultimæ, mœnia circumduxit antiquitas, turres, ac propugnacula excitavit. At hæc villaticam sepem appositè dixeris, non magis adversus homines, quàm contra feras: Et sanè Arietes, Catti, Musculi, Cuniculi, Cervi, Ericii, Vulpeculæ, Testudines, Scorpiones, veterumne machinarum muralium veriora nomina sunt, an Belluarum?

Justus Lips. in Poliorc.

Recentes munitiones.

Recentiora jam respice Urbium munimenta. Quot valla, fossæ, aggeres, receptus? Per has molitiones obsessi, dum se recipiunt, bellum gerunt; & more Partho-

Trincere, Ridotti.

rum,

rum, refugiendo pugnant. Adde cæcas cryptas, ad hostem tutò inspectandum: tectas vias, ad se cautè protegendum: congestitiam humum, ad immissos globos humandos: pontes versatiles, ad ingressum intercidendum: pensiles cataractas, ad portas ipsas ferro armandas. Quid opera nuperrimæ inventionis à cornibus appellata, mœnibusque subinde adstructa; tribus fossis, multiplici lorica, lunatis molibus, ac sudium pluribus sepimentis communita? Quid coronata quæ dicuntur, duobus dimidiatis propugnaculis, atque uno integro constata: quibus imminens à Finitimis locis infestatio cohibetur? Quid partibus instructæ omnibus Arces, ac velut Urbes Urbibus impositæ, non magis arcendis hostibus, quàm Civibus coërcendis? Jam verò munitionum formæ quam variæ? Lunantur in arcus; ex quibus non sagittæ, sed ferrei orbes torquentur: acuuntur in cuneos; ut adversas acies diffindant, disjiciant: decussantur in forcipes; ut locum tenaciùs tueantur: exeruntur in dentes; ut minaciter hostem terreant: circumducuntur in stellas, ferales obsessoribus, obsessis salutares. Immò ac si non Urbes, sed homines ad bellum instruerentur; adjectæ sunt cassides, parmulæ, loricæ.

Case matte, Strade coperte, Terrapieni, Ponti levatoi, Saracinesche, Parapetti, Mezzelune, Palificate.

Cittadelle.

Earum figuræ.

Neque solùm tegentibus armis, sed etiam petentibus vicit nostra ætas antiquam. Gloriabatur illa, se *pennas ferro dedisse*, hoc est metallo gravissimo levitatem: & quasi mortem tarditatis argueret adversus hostes; *alitem eam fecisse*. At hoc ævo major ferro velocitas ab igne, violentissimo elementorum. Eo sollicitante, volatum omnem prævertit: ut quodammodò hic etiam dici possit: *Alæ ejus alæ ignis*. Mors verò jam ad prædandum non avis, sed fulmen est. Alio quoque elemento ludum crudelem ludit recens Militia: terra nimirum, hoc est pulvere nitrato, ac sulphurato. Hoc pulvere quid non redigit in pulverem? Contra quem, munimentum aptius nullum, quàm

Plin. l. 34. cap. 14.

Antiquorum Arma.

Recentiora tormenta.

Cant. cap. 8. Versic. 70.

Terrapieno.

terra coagmentata. Perinde quasi hujus, ceu parentis, in sinu ira omnis cadat. Nec temerè lusum dixi militarium impetum tormentorum; qui tanquam in ludo follis, aut pilæ, humana capita, vel alios artus huc illuc propellit: siquidem (quod olim dictum de Diis) bombardarum globi homines quasi pilas habent. *Plaut. Capt. Prolog.*

Celebres quoq; olim falcati Persarum currus, in quibus stulta temeritas ante victoriam triumphabat: quique tot falcibus Martialem Campum metebant; ac si multis mortibus falx una non esset satis. Cum feralibus hisce machinis recentiorem illam confer, quæ ex horrifico tubo plures eructat globos ferreis nexos catenis: ut erumpentes, ac sese crudeliter explicantes, non unum, aut alterum militem, sed integrum penè ordinem; nec primum modò, sed alios, aliosque posteriores, ac tantum non totum exercitum, eodem impetu quatiant, & prosternant. Has catenatas neces, & volantes ruinas, non messem credideris militares manipulos secantem, ut falcatæ quadrigæ: Sed ferream grandinem, & lacrymosam procellam fulgure, ac tonitru simul terrentem, simul inevitabili strage consternantem. *Veterum falcati currus.* *Bombardæ horribiles.* *Q. Curt. l. 4. Veget. lib. 3. cap. 24.*

Hi tam varii, tam vehementes militaris industriæ conatus, & oppugnandi artes, ac repugnandi, ut in Belgio præsertim quotidie magis emicarent; tum ingenium Gentis effecit ad excogitandum sagax, ad elaborandum felix, pertinax ad perficiendum: tum continuatum tot lustra Bellum: cui sustentando suffectæ vires fuere, non solùm à milite coacto, atque conducto; à pecunia corrogata, ac mutuata: sed à bellicis etiam inventis duplici scaturigine manantibus; experientia, & necessitate. *Militaria in hoc Bello inventa Belgarum.*

Nec Belgæ accuratiùs in suo solo, quàm aliæ Nationes in alieno, his ingeniosis laboribus insudarunt. Italica præ cæteris in militaribus machinamentis architectandis illustre sæpe dedit spectaculum nativæ perspicacitatis, ac soler- *Italorum.*

solertiæ: ut non tam arma armis, agminibus agmina; quàm utriusque Gentis ingenia, atque artificia concurrere, ac de gloria certare in eo campo viderentur. Testis hujus certaminis erit Ostenda, nobile illud obsidionalis ex utraque partium Artis ostentum: ac nova Troja non immeritò vocitata; quam Austriacus Agamemnon Albertus Archidux quadriennii obsidione fatigavit: ac sub ejus imperio Genuensis Achilles, Polyxenæ non sponsus, sed filius, Ambrosius Marchio Spinula tandem cepit. In ea tamquam nova, ac vera Vulcani potiùs, quàm Martis officina, tot cusa de integro arma, tot machinæ inventæ, quarum vel ipsa nomina ignota sæculis anteactis omnibus fuere: ut de sola nomenclatura non leve sit negotium hanc historiam latinè scribenti. Testis etiam Breda, ejusdem Liguris Herculis labor alter gloriosus. De hujus obsidione Urbis præstat hîc reddere, quod scriptum appositè reliquit militaris Architecturæ Magister optimus, quia novissimus. *Fortissimum* (inquit) *& prudentissimum exercituum Imperatorem Spinulam nunc post invidiam nemo hostium fateri dedignabitur. Ei neque ingenium, neque animus deerat ad excidia Urbium. Portentosa Ostenda illum jam ante imbuerat: & pulcherrima illa circa Bredam corona obsidionalis extructa sapientissimè, nemini Poliorcetarum fortunatorum secundum esse satis testabatur. Verum tot Bredæ centimanæ cornua, capitaq; justissimè Spinulam absterrebant; ut tanti exercitus vires sub unum, vel alterum fortunæ tergiversantis ictum cadere nollet pati.* Hæc ipse magnificè, sed ex vero. Quippe Princeps ille Mauritius, qui ad invidiam Fabii, Marcellique scutum idem, & gladius Fœderatæ Reipublicæ Belgarum dicendus fuit; in ea re, Regiaque sua ad mortem usque tutanda (brevi namque spatio præivit Urbis casum Principis occasus) omnes ingenii, experientiæ, potentiæ vires exeruit. Cunctas munitionum formas qui velit compendio discere; Bredæ tunc

Franc. Haræus Anno 1604.

In Obsidione Ostendæ.

Et Bredæ.

Matthias Dogen Archite&. militaris lib. 1. cap. 14.

obsessæ Ichnographiam subjiciat oculis. Eam si quis è loco superiore despexisset; non Urbem existimasset, sed Labyrinthum Cretensi veriorem, atque ingeniosiorem; tot erroribus inobservabilem, quot impenetrabilem muris, fossis, receptaculis. At animosior Theseus, non ad Atticum, sed ad Ligusticum ortus mare, accepto felicis auspicii filo ab Ariadna Hispanica Isabella Clara Eugenia, Regis filia longè potentioris; ingressus hunc Labyrinthum fortiter, & gloriosè egressus, monstrum occidit omni ferocius Minotauro, Hæresim nempe, nefanda commistione natam Christianæ fidei, atque indomiti erroris. Uti verò Darius olim cum Artapherne, ac Datide Urbem quamdam sagena circumducta cepisse dictus est: ita Spinula circumvallatione, ceu rete circa Bredam posito, eam expiscatus est ex Hollandico mari: quo ritu capitur in Siculo thynnorum copia,

Spinulæ Marchionis utrobique victoria.

Aristides in Roma laudat.

—— *vasta circumvallata sagena.*

Manil. Astronom. lib. 5.

Post novem verò menses Urbs obsessa deditionem fecit: ut justo parturiendi tempore exacto, tam insignis victoria pareretur. Ex eadem obsidione bellicam scientiam percipi, confirmat auctoritas, qua nulla major in terris. Urbanus quippe Octavus sapientissimus Pontifex in literis, quibus hanc Marchioni victoriam gratulari dignatus est, hæc inter cætera scribit. *Ibit in secula Bredensis obsidionis memoria; atq; ab ea artes bellandi, & exempla fortitudinis discent Duces posteritatis.*

Apud Hermannum Hug. in obsid. Bred.

Quod si militaris Artis tam multa, tam varia capiuntur in hoc Belgico Bello experimenta; quid mirum tot ex eo prodiisse bellicæ rei Scriptores, qui æquè sapientes, ac liberales, quæcunq; didicerunt in Belgio, totum terrarum Orbem docuerunt? Illos loquor rite pugnandi Præceptores: Bastas, Valdesios, Brancaccios, Melzios, Crucios, aliosque: quos scitè pronunciaveris; aut cruentato mucrone scripsisse, aut extra jocum, exacuisse calamum pugione.

Qui de Arte militari scripserunt ex hujus belli experientia.

Ab his, qui cum fecerint fortiter, peritè præceperunt; neminem pudeat scientiam petere militandi. At quis eandem hauriat ab hominis narratione non imbellis tantùm, sed à bellicis fragoribus & natura, & institutione alienissimo? Quasi verò ignotum sit: & ab cote ferrum acui ad secandum, quæ secare non valeat: & Homerum, qui mares animos inflammabat ad bella, Poëtam fuisse, non militem: & veteres Romanos ad bellicum laborem, & gloriam ab ipsis Majorum statuis incitatos. Quinimmò si Poëtarum Heroes, & Amadisiorum Errones, hoc est fabulæ meræ, ac somnia vigilantium, legentem plerumque ad bella sollicitant; quid in hac faciant Historia, utcumque scripta, egregiorum Ducum, ac Bellatorum tot illustria exempla, documenta, consilia?

Horat. de Arte Poet.

Sal. Proem. de bello Jugurth.

Atque in Belgici equidem Belli serie pertexenda eundem habeo ductorem, quem in Eloquentiæ studiis olim habui Doctorem, Famianum Stradam, magni Scriptorem nominis, ætatis nostræ Tacitum, nulla tacendum; & Curtium Parmensis, non Macedonis Alexandri. Verùm ego impar ingenio, judicio, arte, stylo;

Hujus Historiæ antecessio.

Et longè sequor, & vestigia semper adoro.

Stat. in fin. Thebaid.

Ordior ab ejusdem Parmensis obitu, anno nempe Christiano millesimo quingentesimo nonagesimo tertio: quo me anno natum, ad hanc scribendam historiam natum diceret, qui fortuitos eventuum concursus ad certam rationem revocaret. Ad Belgicas duodecim annorum inducias narrationem perduco. Siquidem ex effato sapientum: finis, & fructus belli pax est.

Initium.

Finis.

Cic. 1. de Off.

Alexandro Farnesio Parmæ, ac Placentiæ Duci quis ex omnibus in Belgio tam regendo, quàm armis recuperando, subrogari posset, oneribus haud impar, decessori non indignandus; diu, ac sedulò deliberatum est ab Rege Hispano. Agebant in diversa Philippi, eo nomine Secundi, animum cæteroqui judicii summum, sed natura Gen-

Anno 1592.

Belgicæ Præfecturæ post Farnesium qui aptiores.

Gentis, ac sua cunctatorem, & paribus librata momentis 1592.
merita multorum; inter quos judicare arduum foret, eligere invidiosum: & gemini necessitas belli, tum Belgici recrudescentis in dies magis, tum Gallici (in quo Catholicus Rex contra Henricum Regem, tùm non Catholicum, auxiliaribus Belgii armis Galliæ Fœderatos fovebat) ex ingenio Nationis, moras nullas tolerantis. Austriaco præsertim sanguini, ut originem è Germania, ita multum ingenuitatis Germanicæ trahenti, ea deberi administratio videbatur: quòd plurimum illi conveniret cum moribus Belgarum, quibus cor patet in vultu. Archiducem igitur Albertum è Lusitania, quam paucis ab annis Hispano subjectam, pro Rege summa cum laude moderabatur, censuit evocandum. Verùm intercessere Lusitanorum preces, tam gratum sibi Principem eripi tam subitò lamentantium: quæ tantò efficaciores fuere, quantò chariora solent esse, quæ recentissimè, quæque haud sine labore sunt parta. Quare ad fratrem ejus Ernestum adjecit animum Rex: eumque vix designatum Belgio præfecisset: nisi Hungariæ, Stiriæ, Croatiæ res, quas ea tempestate administrabat, adhuc turbidæ motibus bellorum, prudentiam ejus, militaremq; virtutem aliquanto diutius postulassent. Neque sua deerant ad Belgii præfecturam suffragia Petro Henriquio de Azevedo, Fontium Comiti: quem animus magnarum rerum capax, & invicta virtus in Lusitanico armorum Imperio spectata, jam tum ad celsiora provehebant. Quod si Belgicum Gubernatorem extra Belgium quærere tam difficile Regi erat, quàm eis Provinciis periculosum: cùm regentis intersit plurimum nosse quos regat: Petrus Ernestus Mansfeldiæ Comes, tum perpetua in Regem fide, inter tot perduelles illustriore; tum cruda senectute, quæ conciliaret auctoritatem, robur mentis haud minueret: tum etiam Belgicarum usu rerum tot per annos cum ipso inveterato; merebatur, ut in ea designatione nulli secundus

Albertus Archidux.

Ernestus Alberti frater.

Petrus Henriquius Fontium Comes.

Conte de Fuentes.

Petrus Ernestus Comes Mansfeldius.

1592. cundus haberetur. Addiderat eidem, quasi controversia praejudicata, suffragium Dux ipse Parmensis, Mansfeldium sibi toties substituendo, quoties è Belgio fuerat evocatus in Galliam. Hi tanquam competitores muneris, incertum honorifici ne magis, an onerosi, Regis in animo: aut (quod alii scripsere) in Aula Hispanica, velut in magno Comitio prudentiæ regnatricis; suis cuique meritis suffragantibus, ambiguum Principem fecerant decernendi. Regias interim curas sollicitabat Belgicæ status rei; qui per ea difficillima tempora maximè inclinatus, is erat.

Quis tum esset Belgii status.

E Provinciis, in quas Belgium discrevit, non amplitudo regionis, sed Principum ambitio: quæ ut multorum ingluviem regnandi impleat, Regna discerpit; Hispano parebant Artesia, Hannonia, Namurcum, Limburgum, Lucemburgum; Brabantia, Flandriaque penè integræ, Geldriæ pars magna, Frisiæ minor. Quicquid verò supererat Belgii, velut ab reliquo corpore, & communi capite recisa membra, sui se pronunciaverat Juris. Ex quo enim Finitimorum hæresis, invidia Principum, Vulgi licentia; tres illæ Furiæ, quæ Tartarum in Terras transportant, Belgium usquequaque percursarunt: Belgæ se quærere in Belgio, ac prorsus alios invenire. Non in eis avita Religio, non ingenui mores, non timor legum, non reverentia tam Divinæ, quàm humanæ Majestatis. Pietas, probitas, fides, concordia, quies; bonæ simul artes omnes exularunt. Earum statim locum occupavere odia, dissidia, tumultus, insolentia; rebellionis antecursores. Actum penè de Belgio toto fuisset, his Furiis agitato; ac ditio illa tam felix antè, tam florens rebus omnibus, ab Hispano & Catholico dominatu revulsa, pro uno Rege tot passa Dominos esset, quot vulgaria capita in populo se arrogantiùs extulissent: nisi lacero corpori, ac vulneribus sanguine crebrò manantibus salubria accommodassent remedia plures ac valde inter se diversi Gubernatores. Alii lenientibus usi,

Artoys, Enau, ô Hainault, Namur, Brabante, Frisa.

Causæ tumultuum Belgicorum.

Remedia diversa.

usi, magis tamen ingenio Gentis, quàm conditioni temporum opportunis. Igne, & ferro alii, ac frequenti sanguinis missione, quamvis exulcerare viderentur plagas; serpentem latè pestem, ac duplici nomine erraticam, magna ex parte cohibuerunt. 1592.

Alexandri Farnesii prudens gubernatio.

Farnesius Alexander tempore, non virtute, prudentiaque postremus; quòd utramque adhibuit artem, tum alliciendi clementia, tum armis compellendi; Belgium quasi Belgio restituit, dum partem illius maximam Regi recuperavit, ac Deo. Tres ille tantùm Provincias easque minoris & ambitûs, & momenti, regendas initio gubernationis suscepit; utpote solas Hispano obedientes: Namurcensem, Lucemburgi, Limburgi. Immò postremam hanc ipsemet armis paulò antè redegerat in regiam potestatem sub Austriaco Joanne. Mox administrationem tam civilem, quàm bellicam aggressus, Valentini Pardiæi Mottæ Domini usus industria, suæque virtutis fama per Populos didita; Artesiam, Hannoniam, eamque Flandriæ partem, quam Gallicanam dicunt, Principi reconciliavit. Benignis exinde conditionibus, hoc est aureis catenis, eidem Frisiam, ac Transisalaniam revinxit. Atque ut non minus armis, quàm consilio pollens, Trajectum ad Mosam obsedit, & vicit: ejusque terrore victoriæ Sylvam-Ducis subegit, Bredam, Tornacum, Ardenardam, Stenovicum, quâ ipse conspectu suo animos pugnæ faciens, quâ per suos Militiæ Præfectos, manus tali capite dignas, expugnavit. Eidem tum virtuti, tum fortunæ subjecere se Dunchercha, Neoportus, Axela, Hulstum, Middelburgum, Brugæ, Hypræ, atque alia his finitima Oppida. Verùm in una Urbe regiam ditionem totam recuperasse visus est Alexander; cùm Antverpiam, rerum illud compendium, & Belgii Belgium, recepit; admirabili constructo ponte, quo sibi viam stravit ad victoriam sæculis omnibus memorandam; viribus hostium, ingenii, potentiæque suprema

Provinciæ ab eo recuperatæ.

Urbes receptæ.

Overisel. Mastrich. Bolduc. Tornay. Steenvich.

Antverpia præcipuè.

Antversa.

prema

1592. premà tentantium, profligatis. Antverpiâ deditâ, puduit quodammodò non se dedere Gandavum, Teneramundam, Bruxellas, Mechliniam, Neomagnum, Herentaliam. Quarum Urbium exemplum sequutæ Gravia, Venlona, Daventria, Blanchenberga, Slusa. Jamque parum abfore videbatur, quin Belgii quod reliquum erat, Hispano se redderet: nisi Gallicum bellum hanc ei felicitatem, hanc Alexandro gloriam invidisset.

Gante. Malines. Nimega. Venlò. Deventer. Esclusa.

Quàm noxia Belgio translatio armorum in Galliam.

Ardebat id inter Henricum Regem, Gallicum sibi sceptrum jure sanguinis vindicantem; & aliquot Galliæ Principes Fœderatos, quorum caput Mænæ Dux, ab eodem illum arcentes, dum Huguenotorum hæresim sectaretur. Ad horum arma suppetiis roboranda, jussus ab Rege Hispano Farnesius Belgicas vires in Galliam transportare; duabus expeditionibus susceptis, vitæ quidem suæ postremis, sed ob quas in omni vivet memoria; Lutetiam Parisiorum alterâ, alterâ Rhotomagum Henrici obsidione liberavit: hoc est eum è solio, cui propè insederat, dejecit. Verùm cum armis Hispanam quoque fortunam in Galliam è Belgio transferre visus est: dumque Fœderatos Gallos amicos tam opportuno subsidio sublevavit; hostibus quoque Belgis Fœderatis profuit, ditionem amplificandi opportunitate relicta. Mauritius quippe Nassavius Guillelmi Auriaci filius, Fœderatæ Belgarum Reipublicæ Gubernator, & Dux, ad incrementa rerum suarum usquequaque oculatus, regiarum virium imbecillitate firmavit suas: & dum Alexander aliena curat in Gallia, propriis ipse studet in Belgio. Zutphaniæ Provinciæ principem, & cognominem Urbem, eique vicinam Daventriam nullo ferè negotio cæperat. Vasiam terram ingressus, Hulstum tentavit, ac pari felicitate subegit. Neomagum tumultibus intestinis, & factionibus ex industria sua perturbatum, in turpem deditionem accepit. Stenovico exinde potitus, & Covordia; multum ditionis apposuit Fœderatis,

Duca di Mena. Hugonotti. Parigi. Roano. Lega di Francia. Guglielmo d'Oranges. Provincie unite. Zutfen.

multum ademit Hispano. Tantum detrimenti attulit regiæ rei tum invicti Ducis absentia, tum divisio copiarum. 1592.

Malis ergo præsentibus ut mederetur, instantibus ut occurreret Hispaniarum Rex, jam ante Parmensis obitum allegarat in Belgium Joannem Paceccum Cerralvi Marchionem, virum & illic bellandi veterem, & in Hispania recenti Corumnæ defensione nobiliorem. Sed ei sub ingressum itineris extincto Fontium Comitem subrogavit. Hujus adventus variis omnium animos suspicionibus implevit. Verùm qui æquâ mente tam anteacta, quàm subsequuta inspectabant; transmissi priùs Cerralvi, postea Fontani causam duplicem agnoscebant. Altera erat, ut si tertiò in Galliam pergere Parmensis prohiberetur, aut valetudine graviter affecta, aut regiarum in Belgio rerum præsenti discrimine (quod utrumque causabatur ipse per literas) is qui mittebatur, ejus loco ad Fœderatos Gallos copias auxiliares traduceret. Altera, ut si quid eidem humanitus accideret (nam de Ducis vitæ periculo Medentium quoque testimonium perlatum fuerat ad Regem) de successore in administratione Belgica, deque eo, qui suppetias in Galliam ferret, mentem Regis, ac mandata exponeret. His, aliisque jussis instructus Fontanus Comes jam Bruxellas intraverat, atque inde Arrebatum cogitabat, ut Parmensi, tùm inibi commoranti, regiam voluntarem, atque adventus sui causas aperiret. At repentinus de Ducis obitu nuncius eum subsistere coëgit. Utrique feliciter, nec nisi divinitus id evenisse, non nemo Scriptorum censuit. Quippe si Fontanus Parmensi parum placitura renunciasset ab Rege: ægritudinem illi, & morbi cumulum, odium sibi facilè apud alios creasset,

Cur Fontanus Comes missus in Belgium.

Arras.

Rolandus Mirt. de Comite Font.

Jam verò funebribus pompis, ut Atrebati priùs, ita postea Bruxellis eâ magnificentiâ peractis, quam & promerita Ducis tanti, & communis in eum benevolentia postulabant; de Belgio interim moderando, dum novus

ab

1592. ab Rege præficitur Gubernator, contentio acris erupit. Regius enim Belgii Senatus (Concilium Status appellant) suarum esse partium ex antiquo jure contendebat, præesse Belgio, quoties deficiente Gubernatore sequeretur interregnum. Contrà verò Petrus Ernestus Mansfeldius id sibi muneris, & curarum vendicabat; propterea quòd à Parmensi Gallias repetente commissa sibi fuisset administratio Belgica, ipsius consensu Senatus. Longiùs hæ progressæ dissensiones forent, pristinis utriusque partis offensionibus ventilatæ; nisi medius intercessisset, velut ab Regia Hispanica, missus Arbiter, Fontanus Comes. Qui partim, ut perniciosa Regiæ, ac Belgicæ rei dissidia præmaturè componeret; partim ut Regis mentèm, cujus Interpres advenerat, evulgaret: quod ante dies aliquot se facturum spoponderat: cogi Senatum jussit, & Bruxellensem in Aulam cum Proceribus cæteris, Ordinibusque convocari. Hîc in frequentissimo conventu, summaque omnium expectatione, cùm de rebus aliis regio nomine decernendis, tum præsertim de Belgico Gubernatore renunciando, in hanc ferme sententiam locutus est.

Contentio inter Mansfeldium, & Belgicum Senatum.

Philippus Rex, vester, ac meus Princeps, in plurimis, gravissimisq; curis, quibus mentem illam gemino terrarum Orbi regendo parem, satis exercet moles immensa Regnorum; non postremam habet Belgii sui procurationem. Suum quippe rite Belgium appellat, quod à Parente Carolo Cæsare, ceu libamentum regnandi, atq; imperii magni primitias, accepit. Suum vocat, quod tam profusis ei sumptibus ad hanc diem stetit, ut aliena regna complura ea coemere pecunia potuerit, qua suam hanc omnem redimere non potuit ditionem. Sed tanti erat Belgium totum recuperare. Suum deniq;, quod suis armis tot hîc annos occupatis repetivit, suorum sanguine vindicavit, quo toties Urbes, & campi maduere, Rhenusq; Scaldis, & Mosa purpurarunt: totq; clarissimorum Ducum jactura pretiosissima fecit suum. Et

Fontani oratio ad Senatum.

Regis sollicitudo de Belgio.

Schelda.

Querelæ de translatione armorum.

erit tamen, qui velut os in Cælum ponens, regiam providentiam incusare non dubitet, quòd militem suum semel, atque iterum hinc ablegárit in Galliam, tertiamq; jam expeditionem jusserit. Quasi præposterè Rex aliena curet, suorum incuriosus: qui Belgio neglecto totus incumbat in Galliam: subjectos sibi populos, tot copiis exarmatos, incursionibus rebellium expositos relinquat: ut armis auxiliaribus regnum tueatur, quàm propinquum finibus, tam innatis odiis dissitum; cum quo pacem toties init, nunquam prorogat. 1592.

Ad eas responsio.

O quantùm aberrat à vero, quicumq; sic sentit. Alienum ab Rege Catholico non est, quicquid Catholicæ interest religionis. Hanc ille dum suis armis defendit, ubi ea cumq; periclitetur; dignum se titulo præstat, quo insignitur; dignum Austriaca gente, à qua ducit cum sanguine pietatem. Quam verò suo militi perorandam dedit, causam esse religionis; Romanus Pontifex docet, qui tamquam hujus Præses, in partem venit auxilii.

At enim in curas impulit non suas Hispanum Regem, non tam religiosa mens, quàm ambitiosa vel suæ coronæ Gallicam adnectendi, & Belgium tanto intervallo distractum interjacente sui juris regno continuandi: vel eamdem Galliam Isabellæ Filiæ, Hispaniarum Infanti, quocumq; læta connubio, subjiciendi. Nam & hæc passim jactari non ignoro. Ad Isabellam quod attinet; quid ea juris habeat in Gallicum regnum, æstiment, quicumq; illam ex Elisabetha, natu maxima Henrici Tertii sorore, genitam sciunt. At Regem vivendi jam, nedum regnandi fessum, & ad Cælum affectantem viam, sibiq; soli vacare cupientem, ac Deo; nova scilicet aliorum regnorum titillet ambitio. Quod si posteris relinquere tam opimam hæreditatem æquè sibi præclarum ducat, ac fructuosum suis: non tamen adeò rerum ignarus est à tot annis & vitæ, & regni; quin optimè norit, non tam ditionem amplissimam se Filio parare, quàm uberrimam segetem bellandi, ac rebellandi; & campum,

1592. *pum, in quo quidquid ex Belgicis præliis est reliquum, aut opum, aut virorum contumuletur. Et Gallia quidem Regibus suis sæpè refractaria, frænum, accipiet ab alieno? aut Hispanorum jugo se Galli subjicient: quos è contrariis natura ipsa conflasse videtur elementis? Non igitur inanem hanc spem Rex prudentissimus fovet. Studio religionis & gentilitio, & suo impulsus est ad auxilia Fœderatis Galliæ submittenda. Neque tamen idcirco Belgium vult copiis destitutum, ad regiam ditionem tuendam necessariis. Romanorum olim fuit, nunc Hispanorum, pluribus simul bellis sufficere; & spargere cum Sole longas tam ad pugnandum, quàm ad largiendum manus.*

Quare sumite animos, Belgæ, à vestra nobilitate non degeneres: spem concipite parem Principis nostri de vobis sollicitudini. Qui vel ante Parmensis Ducis excessum, de istius Reipublicæ Gubernatore illi sufficiendo, neque aliis ad præsentem opportunitatem idoneis, suis literis me latore perscripsit. Ipsius ergo Regis voces de rebus tanti ponderis audiatis malo, quàm meas. Magnorum enim Principum quot verba, tot oracula.

His ubi dictis Fontanus ad regia jussa promptiùs capessenda Belgarum animos præparavit, recitari perlatas ab se literas jussit. Quarum hæc summa. *Si de Parmensi aliud statueret Deus; Belgii gubernacula Petrus Ernestus Mansfeldius acciperet, donec alius è regio sanguine adesset. Carolus ejus filius supremum retineret armorum imperium. Galliæ Fœderati quàm possent maximis auxiliaribus copiis juvarentur. Militis tantum in Belgio subsisteret, quantum ad rem tutandam regiam satis esset. Cæterum Fontano Comiti præstarent fidem in omnibus, quæcumque regio nomine significaret.* Regis literæ.

Mansfeldium Gubernatorem electum haud æquo Belgas animo passos ferunt: sive ob anteactam contentionem, cujus quasi victor declararetur: seu quòd annum agens Petrus Ernestus Mansfeldius, Belgio præficitur.

gens prope octogesimum, periclitantibus, ut numquam, 1592.
rebus parum videretur afferre posse subsidii. An quod inter multos pares unus præhabitus plus invidiæ colligit, quàm gloriæ? Vicit tamen regiæ voluntatis reverentia, & lex illa prudentiæ: ultro amplectendum, quod recusari non potest. Addunt aliqui Fontani suasionem, atque hortamenta: ut qui aderant Viri Principes, ac Senatores & par meritis munus Mansfeldio gratularentur, & debitum sponderent obsequium. Ipse quoque solemni sacramento suam Regi fidem obligavit. Exinde per omnes obedientes Hispano provincias transmissæ literæ, quibus tum regia jussa, tum præfectura Mansfeldii promulgaretur.

Alii singulis Provinciis. Eisdem Provinciis singillatim regendis impositi Proceres incertum an Regis in literis nominati: Philippus Croyus Dux Arschotanus Flandriæ: ejus filius Carolus Chimacensis Princeps Hannoniæ: Carolus Comes Arembergius Geldriæ: Marcus de Ria Varamboni Marchio Artesiæ: Namurco Barlæmontius Comes: Insulis, Duaco, Orchisæ Comes Billius: Tornaco Solræus Comes Molembasius, non ita pridem ex Hispania redux. Restitutus etiam Belgio, pristinæque Belgici ærarii administrationi Fridericus Perenottus Campinii Dominus, Granvellani Cardinalis Frater, quem Farnesius & munere, & regione paulò antè submoverat; vel ob rem se absente male gestam: vel ut alii censent, quod parum honorificè de se scripsisset ad Regem. Contrà severè inquisitum in Comitem Cosmum Masium, qui Parmensi fuerat à secretis: & pecuniæ regiæ rationes jussus exponere; quando eo inconsulto nihil Alexander egisset.

Jacob. August. Thuanus lib. 104. Cæs. Campana in fine 2. par. de bello Belg.
Lilla. Doëai. Orcies.
Haræus anno 1592.

Interea de mittendo in Galliam opum, armorumque subsidio Senatus habitus est. Jam enim id postulatum advenerat Suessione Joannes Baptista Taxius, Hispanas agens partes in fœdere Gallicano, aliique Fœderatorum Legati. Equites mille, Peditum sena millia decreta. Usui verò tum *Soissons.*
Gallici,

1592. Gallici; tum Belgici belli ab Antverpiensibus Mercatoribus mutuo sumpti aurei millies, & ducenties mille. Atque in ipso exitu anni supra millesimum & quingentesimum nonagesimi secundi Carolus Mansfeldius cum exercitu discessit in Galliam Fontano Comite, ac Procerum plerisque Landrecesium usque comitantibus. Sed antequam hanc prosequor expeditionem; præstat, quæ tum esset florentissimi quondam regni calamitosa conditio, paucis in conspectum dare.

Carolus Mansfeldius copias ducit in Galliam.

Gallia Henrico Rege hujus nominis Tertio per capitale parricidium orbata, duplici laborabat malo: & quòd haberet neminem, qui rite regnaret; & quòd multos, qui regnum suo jure deposcerent. Hispaniarum Rex non tam sibi molem tantam confinis imperii vendicabat, in qua tamen multum illi tribuebant frequentes copiæ in auxilium Fœderatorum immissæ, opesque ingentes erogatæ: quàm Isabellæ Filiæ ab Elisabetha genitæ, Henrici Tertii natu maxima sorore. Suo quoque Filio Marchioni de Ponte regnum idem asserere contendebat Lotharingiæ Dux: quòd ille Claudia Genitrice, Regis ejusdem sorore altera, gloriabatur. Neque Sabaudiæ Dux erat ab hac petitione alienus: quippe Margarita natus Henrici Secundi germana; faciente præsertim animos hinc Pontificio, hinc Hispanico patrocinio. At Carolus ex Gente Guisia, & Lotharinga, Mænæ Dux, initi ante aliquot annos in Gallia contra Hæreticos homines sacri fœderis caput, & Princeps, ac Regni Locum-tenens, Fœderatorum, & Parisiensium suffragiis id sibi, suæque stirpi deberi censebat regnum; quod majorum suorum sanguine, quod tot ab se laboribus, vitæque periculis fuisset ab extremo exitio vindicatum. Huic innatæ hominibus regnandi cupiditati non deerant, qui suggererent faces, è familiaribus, & propinquis; rem suam agentes, dum alienam provehere videbantur. Adstruebant momenta rationum. *Non intercipere ipsum,*

Galliæ status.

Regni competitores.

Rex Hispanus pro Filia.

Dux Lotharingiæ pro Filio.

Dux Sabaudiæ.

Carolus Mænæ Dux, suadentibus aliis, aliis dissuadentibus.

sed recuperare coronam Gallicam familiæ suæ. Opportunitatem illam imperii non sine pœnitentiæ metu prætermitti. Lutetiam regni caput ; ac proinde regnum ipsum ejus in manu esse. Nationis exercitum, ac Nobilitatem Catholicam fere omnem ipsi militare. Haud timendum Competitorem, qui Romanæ desertor Ecclesiæ, à bonis omnibus deserendus foret. Non demum tempus, aut hujus ad fidem Catholicam reversioni, aut aliorum eòdem spectantium Principum consiliis, & machinationibus concedendum. 1592. Henric Catherin. Davila de bel. civ. Gal. lib. 10.

Hæc speciosa dictu, & quòd auditu dulcia, blandè in animum descendentia, refellebantur à duobus ingentis consilii Viris, Nicolao Villaregio, & Petro Jannio; qui ad aures Mænii frequentes erant. Unum hi contra omnia, quæ illi jacerent, objectabant : *Sapientis non esse id sequi, quod assequi non daretur. Eum quippe sibi Gallos in Regem deposcere, qui opibus, qui milite posset præsentes avertere, instantes prohibere calamitates, & publicam causam tueri. Quæ ipse præstare in eo rerum articulo ægrè posset.* Quin etiam ab incœpto tam arduo facilè se Mænius abstinuit, quòd Hispanum videret Oratorem, atque in eo Philippum Regem agnosceret, his consiliis adversantem. Indignitas quoque rei dehortabatur, ac periculum existimationis: ne serviisse tantopere videretur, non saluti publicæ, sed ambitioni suæ.

Provehit tamen Carolum Cardinalem Borbonium.

Quamobrem principio ad Carolum Cardinalem Borbonium, pronis partium suarum suffragiis, Regem creandum appulerat animum. Is è regio sanguine primus Princeps, & Catholicæ servantissimus religionis, regno dignissimus habebatur : nisi quòd extrema jam ætate, affectaque valetudine tanti oneris impotens, carcere insuper attinebatur; in quem Henrici Tertii jussu redactus tùm fuerat, cùm Guisii Principes morte mulctati. Quamquam ipsa hæc impotentia Mænium hortata erat ad eligendum : ut regium nomen, atque insignia penes illum;

1592. lum; regnandi vis, atque auctoritas apud se foret. Hunc itaque à Fœderatorum Concilio, ac Parisiensi ab Senatu Galliæ Regem curaverat declarandum: & Caroli Decimi appellatione jusserat per Lutetiæ compita proclamari, cunctis ferè populis plaudentibus, ac malorum implorantibus finem. Non tamen ipse interea regias vices obeuntis nomen, aut potestatem deposuerat. Verùm tale ludibrium Regis, cujus Regia carcer esset; ac Regni, in quo captivi coronarentur; sustulit mors plusquam tempestiva senis miserè fortunati. Huic extincto successit, ut in familiæ cognomentum, ita in spem (an umbram verius?) imperii magni, Carolus Cardinalis Vindocinensis. At hæc spes imbecillis nixa subsidiis, in apertum vix educta; cum funditus succisa, statim exaruit.

Qui paulò post moritur.

Omnibus tamen, qui ad Regnum idem aliquo jure velificabantur; & prærogativa regii sanguinis, & suffragio ætatis & regiarum conspiratione virtutum, Navarræ Rex Henricus Borbonius antecellebat. Eum Tertius Henricus, postquam sobolem desperavit, ab adolescentia in spem coronæ educaverat: eumdem morti proximus ingentis imperii reliquerat hæredem, circum fusam Nobilitatem adhortans, ut mox futurum Regem coleret. Ipsum verò verbis novissimis præmonuit: nisi Catholicis adjunctum, & Romanæ conciliatum Ecclesiæ, numquam Galliæ sceptrum accepturum. Hoc scilicet illud erat, quod Henrico vel unicè, vel maximè obsistebat ad regnum: à puero fuisse Calvini pravis opinionibus imbutum: eas verò à Carolo Nono coactum abdicare, paulò post ad ingenium rediisse in eosdem relapsum errores: atque arma toties pro Huguenotis Hæreticis in Catholicos movisse. Hæc à Fœderatis Gallis præcipuè, ab eorum auxiliaribus Hispanis, ab Romano Pontifice, qui sacro eum fulmine, tamquam juratum hostem Ecclesiæ, perculerat; jactabantur. Qui verò ab eo stabant Catholici, spe freti ad suas illum partes

Præ omnibus est Henricus Borbonius Rex Navarræ.

Sed obstat Hæresis.

Alex. Camp. de mot. Gall. lib. 7.

traducendi; hortamentis, consiliis, precibus frequenter 1592.
urgere: *Ut se fidei simul, ac regno assereret: ut fidelium Asseclarum suorum, totiusq; Christiani mundi expectationem ne falleret, aut diutius fatigaret. Misereret eum Regni & natura, & merito sui, tot calamitatibus pressi, proximamq; felicitatem inhiantis, ab una Regis deliberatione suspensam.* At ille alia quærere omnia regni consequendi adjumenta, quam quod optimum, unicumque suggerebatur. Reditum ad Catholicam fidem in dies protrahere. *Causari momentum rei, quæ maturitatem temporis, diuturnumq; consilium postularet.* Palam testari: *Oecumenico, vel Provinciali Concilio subjicere se velle conscientiam suam. Inter armorum strepitus adhuc circumsonantes, quem esse locum quietis de saniore fide consultantibus? Videri se nolle aut hostium insectantium terrore, ac vi, tamquam gladio in jugulum intento, coactum; aut regni ambitione pellectum, haustam à puero mutasse religionem: cujus veritatem, animiq; salutem supra timores, ac spes omnes haberet.* Mutuo quoque in scriptis jurejurando se invicem obstrinxisse Henricum, & Sectatores ejus Catholicos ferunt: hos eum legitimum suum Principem profitentes, eidemque ut Galliæ Regi fidelitatis dicentes sacramentum: illum regio dicto spondentem, intra sex menses coacturum se vel provinciale Concilium, vel doctrina, ac dignitate præstantium Virorum cœtum, quorum staret sententiis, decretisque parêret: interim verò Catholicam, Romanamque religionem sartam, tectamque servaturum.

Ant. Herrera hist. Gall. lib. 4. c. 6.

Eam ejurare cur differat.

Non ideo tamen cessatum ab armis est; hinc Henrico cum Huguenotis plerisque, paucis Catholicis; hinc Mænio cum exercitu Fœderatorum, altero in alterum frequentia prælia inferentibus. Jamque successu prospero Rex Normanniæ Arces, atque Oppida sibi ferè subjecerat universa. Memorabili ad Iberium Oppidum certamine victo-

Ejus progressus in bello.

Iuri.

1591. victoriam de Fœderatis retulerat eò clariorem, quòd horum fuerat duplo major exercitus. Hoc alacrior eventu, Meloduno, Corbolio, Latiniaco, Dammartino, Sancti Dionysii Oppido feliciter occupatis; Lutetiæ belli simul, ac regni capiti superimminebat. Eamque obsidione cinctam arctissima, non tam ferro, quàm fame debellasset; nisi Fœderatorum rogatu, missus in tempore ab Rege Hispano Parmensis Dux Alexander, impendens Parisiensium cervicibus aut jugum, aut exitium excussisset. Secundiore fortuna Carnutum, ac Noviodunum expugnarat. A Rhotomago verò bis oppugnato Parmensis ejusdem armis, ac virtute submotus fuit. Ita Gallia infelix inter duas adversas distracta partes, & miserè lacerata, tamquam cui Domino parèret incerta, suas deplorabat Urbes, ac Populos nunc hujus, nunc illius prædam victoris: ut si quid unius exercitus crudelitas, & cupido fecisset reliquum, alter mox irruens inimicus exercitus prorsus absumeret. Ignorabatque, lacrymosum ne magis esset, quòd ab exteris Nationibus ultro accitis flos Gallicæ Nobilitatis succideretur: an quòd gladiis suis in sua viscera conversis, à Gallis ipsis Gallia devastaretur.

Melun. Corbel. Legni. Chartres. Noyon. Galliæ calamitates.

Hæc erat nobilissimi Regni vel hostibus miseranda conditio; cum in Belgium reverso, extinctoque Farnesio; ejus loco, in auxilium Fœderatorum Galliam, cum exercitu intrabat Carolus Comes Mansfeldius. Is Landrecesio Guisam petiit in Picardiæ finibus sitam. Inde Moncornetum: ubi suis copiis adjunxit Italicas à Camillo Capisucchio, Germanicas ab Appio de Comitibus ductas, ab Romano Pontifice conductas: atq; ab Hispano Rege aliquot Equitum turmas, quibus Alexander Marchio Malaspina, & Georgius Basta præerant. Hinc digressus exercitus Urbem Suessionum tenuit. In ea diutius consistere, quàm operæ pretium erat, coëgit & ingenua credulitas Ducis, & alterius in rem suam attenta solertia. Etenim Lauduni

Carolus Mansfeldius Galliam intrat. 1593. Soissons. Laon.

Astus Præfecti Laudunensis, quò Neovilla oppugnetur.

1593.

Cæsar Campana de bello Belg. par. 3. lib. 1. Ant. Carnerus l. 10. c. 1.

Præfectus Neovillæ Domino jam olim infensus, ea militum opportunitate uti statuit, ac suas offensiones alienis armis ulcisci. Ergo ad Mansfeldium defert: Neovillam esse Prædonum asylum, qui Laudunensem agrum omnem infestum habeant. Faciebat dicto fidem recentissimum cujusdam proditoris exemplum, qui Laudunum, cujus erat Præsidiarius, Henricianis tradere tentarat: sed re detecta, Neovillam transfugerat. Neque multum, addebat Laudunensis, operæ temporisve ad expugnationem impensum iri. Modicum quippe Præsidium in loco parum naturâ, minùs arte munito, sub primum aspectum hostium deditionem facturum. His adductus Mansfeldius, in eam jubet curam incumbere Joannem Pernesteinium cum Germanicis copiis ipsi subjectis. Adjungit quas pro Anglario Curtio Vespasianus Comes de Arcu regebat: & Vallonum centurias aliquot, & duas Equitum turmas ex eis, quibus Appius de Comitibus imperabat. Duas quoque bombardas, ac tertiam longiorem; exarmatas tamen, & ad solum terrorem deferri voluit.

Neovillæ Dominus, qui ad eam diem neutrarum fuerat partium; ubi militem ad suum Oppidum audivit accedere, tamquam non inimico, immò ut amicum, atque innoxium redderet, ea benignus offerri jussit, quæ facerent ad exercitum viæ lassum reficiendum. At mox pertrahi visis muralibus tormentis, & comperto se non hospites excipere, sed hostes; ad hanc agnitionem conversâ repente scenâ, ingentem sclopetorum copiam in eos displodi mandavit. Postulatum exinde ab illis, ut Fœderatorum & partes sequeretur, & Præsidium admitteret. Utrumque recusavit Neovillæus, cum diceret: videri satis debere, se neutris addictum, neutris infensum, ut antea fuerat, perdurare: sibique per summam injuriam vim inferri. Subdebat irato faces transfuga Laudunensis, communi quærens periculo suum defendere: suadebatque, ut Oppidum tueri

1593. tueri quacumque via conaretur. Quare nitrati pulveris copia, & reliquum bombardarum instrumentum arcessendum ab oppugnantibus fuit. Eo concussis acriter mœnibus, missi qui ruinam ad impetum faciendum inspicerent, è Germanis duo: quorum alter extinctus est, alter gravissimè sauciatus. Tandem Claudius Barlota Vallonum Tribunus cautiùs accedens, & patentem satis hiatum animadvertens, ad impressionem faciendam suum Peditatum effudit. Italæ quoque acies duæ sub Ductoribus Josepho Valmarana, & Virginio Blanca plurimum ibidem exhibuere virtutis, gloriæ retulere. Horum omnium impetu rejecti Defensores à muris, in Arcem se recepere. Ubi vehementer oppugnati; ac metuentes, ne subter actis cuniculis, pyrii pulveris vi disjicerentur in aërem; nocte proximè subsequuta in hostium ultro venere potestatem. Quatuordecim ex iis, ac præsertim transfugæ, morte mulctati. Re demum tota Mansfeldio Comiti patefacta, restitui Domino jussit Oppidum: doluit operæ, temporisq; jacturam: & suæ credulitati succensuit, quòd periculis, & sanguine suorum expleffet odia non sua. Expectabat interea, dum quò essent arma vertenda, ab Duce Mænio mandaretur. Hujus enim ex nutu omnino pendere jussus fuerat ab Hispanis, ad sua promovenda consilia, studentibus Ducis sibi gratiam penitùs demereri.

Oppugnatur Neovilla.

Maestro di Campo.

Capta Domino redditur.

Lutetiæ Parisiorum is tùm agebat, pacatis tractationibus quærens regni calamitatibus eum finem, quem imponere arma non poterant. Instabat jam pridem Hispanus Rex, ut publica totius Galliæ, omniumque Ordinum Comitia indicerentur; in quibus Populi per suos delegatos communibus suffragiis sibi Regem, Catholicum tamen, atque ab Romana Sede non alienum, eligerent. Idem enixè contendebat Philippus Cardinalis Sega Placentinus Episcopus, & Pontificius in Gallia Legatus, tum sua sponte, quippe qui Hispanorum voluntati credebatur obnoxius

Mænii tractationes de regno Galliæ.

Henric. Catherinus lib. 13.

rius in spem Pontificatus: tum Octavi Clementis urgente imperio, ad Christianæ clavum Reipublicæ paulò antè admoti. Verùm his postulatis, quòd ab Hispanis erant, Hispanorumque fautoribus, suspectis; diutius moras, ac difficultates obstruxerat solers Mænius, modo bella causatus omnem sibi curam vindicantia; modo Fœderatorum Principum aliorum priùs conjungenda suffragia: præsertim verò Delegatorum itinera per Galliam tot implicatam præliis, tot factionibus abruptam, difficilia æquè, ac periculosa. Longè tamen aliam nonnulli causam interpretabantur; inexpletam ipsius sine Regis titulo regnandi cupiditatem, ac timorem rebus compositis amittendi, quantum turbidis adeptus erat. Huic de se jam publicæ suspicioni ut obviam iret, Hispanosque propterea subiratos, atque in Aula Legati passim obtrectantes, in sua commoda placaret: decrevit aliquando Comitia tot petitionibus concedere. Neque enim ingenio ad dissimulandum cauto, ad excogitandum sagaci multi defuturi erant obices, in tanta præsertim animorum, ac sententiarum varietate, qui perducendis ad finem deliberationibus obstruerentur. Igitur id offerens ultro, quod jam negare non poterat; & maturuisse tempus dicens habendis Comitiis; ad regni Provincias omnes, ac Populos, quibus suffragii jus erat, literas dedit, ut electos ab universis mitterent Delegatos. 1593.

Mænius Comitia decernit.

Optarant Comitiis locum Hispani quidem Suessionum Urbem, quæ Belgio vicina, ad Regis eligendi libertatem, foveri, ac muniri poterat Belgicis armis, non longè ab suo limite distractis. Lotharingiæ verò Dux Rhemorum Urbem designaverat, ut sibi viciniorem, eadem de causa non reluctante Hispano. At Mænius, Villaregii, & Janini consiliis confirmatus, Urbi regiæ Parisiorum hanc dare voluit prærogativam. Parem quippe jactabant rei tractandæ magnitudini majestatem loci. Deberi constanti Parisiensium in Fœderatos fidei hoc seu præmium virtutis,

Comitiorum locus.

Cathrinus ibidem.

1593. tis, seu tot calamitatum solatium. Ad eam itaque Urbem indictus fuit Gallicorum Ordinum conventus. Huic præmittendum censuit Mænius libellum, quo mentem in evocandis Ordinibus suam omnibus aperiret: eumque hoc anno millesimo quingentesimo nonagesimo tertio Nonis Januariis jussit Lutetiæ promulgari. Summa illius capita hæc erant.

Relatio congressus Parisiensis. *Quantum Galliarum Reges actis retro temporibus terra, mariq; laborassent pro Christiana religione (unde gloriosum titulum obtinent) quâ tuenda, quâ propaganda. Laudis hujus sequutam novissimis annis intermissionem Hæresi debere acceptam referri, clam in regnum insinuatæ, latèq; vulgatæ. Jam non in Christiani nominis hostes, sed in ipsos Christianos homines, hoc est in suum corpus ferrum stringi. A pravis opinionibus id suaderi, quæ bellum initum tribuunt non amori religionis, sed ambitioni regnandi. Quid tamen quæsierit ipse cum Fœderatis, declarari satis Borbonii Cardinalis in Regem electione, quem Rex ipse defunctus à regio sanguine primum, ac regno proximum nominasset. At non placuisse Regi Navarræ Henrico Patruum diuturno carcere liberare: Catholicos omnes eo sibi munere devincire: brevissimum ejus regnum tolerare, quod ipsemet statim, veræ fidei redditus, accepturus erat. Eum quippe adhuc erroribus implicatum, ab Romana Sede toties ut Ecclesiæ communione, ita regni jure submotum, Regem haberi, salva religione, atque inveterato Galliæ more, non posse. Neque enim ante quemquam inaugurari solitum; atque à subjectis populis obsequii, fideiq; sacramentum accipere, quàm solemni jurejurando spoponderit, Catholicam se, ac Romanam fidem ad supremum usq; spiritum professurum: eam tutam, incolumemq; servaturum: & conatus adhibiturum omnes, ut hæresim quamcumq; regno exterminet. Hanc legem in Blesensibus Comitiis anni ejusdẽ sæculi sexagesimi sexti habitam fuisse præcipuam, ac tamquam Regni fundamentum: decretumq; ipsius,*

Mænii denunciatio.

Catherinus ibidem.

Regem Galliæ Catholicum esse debere.

D

ipsius, qui aderat, Henrici Tertii Regis auctoritate; ut è singulis Ordinibus duo ad Regem Navarræ, Principemq; Condæum legarentur: qui publico eis nomine denunciarent: nisi ad Catholicæ sinum Ecclesiæ se reciperent, ab Gallici regni successione, si forte obtingeret, perpetuò depulsum iri. Eandem postea legem Rhotomagi firmatam. Eidem se Regem ipsum, & delegatos Ordinum omnes in postremis Blesensibus Comitiis sacramento validissimo subjecisse. 1593.

Quanto igitur jure Fœderatos, Ecclesiæ decreta, exempla majorum, leges regni primarias sequutos, in eadem mente persistere? Regem vero Navarræ non semel ab ipsis, & quidem inter prospera, ad Catholicam fidem, & certam inde regni possessionem invitatum, obfirmato animo renuisse: vim sibi fieri dictitando, atque ad Oecumenicum provocando Concilium, in re toties ab Ecclesia, & recentissimè ab Tridentina Synodo definita. Sustentasse sanè ipsum spem suam obsidione Parisiensi, tanquam in Urbe regia regnum totum expugnaturum. Sed liberatam Urbem auxiliaribus auspiciis, armisq; Catholici Regis, perpetui Catholicæ causæ Defensoris; cui propterea semper plurimum debeatur: & Parmensis Alexandri virtute, Principis numquam satis pro dignitate laudandi. Non ideo tamen Navarræ Regem ad meliora consilia revocatum. Quare Catholicos omnes, qui partes ejus foverent, per Deum obsecrari, ut ab eo quamprimùm secedentes cum reliquis Catholicis ad agendum de rei publicæ summa convenirent. Cum regii sanguinis Principibus, regniq; Administris; siquidem ab Hæreticis abjuncti eidem adsint conventui, pro cujusq; meritis, ac dignitate actum iri. Jamq; Galliæ Paribus, Præsulibus, Præfectis, atque Urbium, Oppidorumq; Delegatis sacro fœdere compræhensis, in diem decimum sextum Calendas Februarias ad Urbem Parisiensem indicta Comitia: in quibus procul privatis utilitatibus, ac studiis, de optima religionis, ac regni conservandi ratione deliberetur. Ita demum tamdiu

Comitiorum indictio.

1593. *diu optatam contentionibus quietem, calamitatibus finem sperari posse.*

His igitur, ejusdemque generis aliis scripto propositis, ac pervulgatis, & suas partes Mænius egregiè tuebatur, & rectam profitebatur mentem suam: neque tamen de novo eligendo Rege sua sensa prodebat. Integram quippe rem in medio reliquit: ut aditum sibi liberum pararet ad ea capienda consilia, quæ temporis opportunitas, & conditio tractationum suppeditarent. Nam aliquando concepta regni consequendi spes, ex obitu Parmensis facta debilior, Ducum Guisii, ac Nemorosii Competitorum æmulatione propemodum extincta videbatur. Itaque nec se, nec suos electioni committere constituerat, nisi ubi prospiceret cuncta se laturum suffragia, communemque consensum; sibique nec vires, nec auxilia defutura ad tuenda, quæ parta essent. Id si minùs feliciter eveniret; alterutrum sequi consilium induxerat animum: aut regni Locum tenentis continuato munere bellum producendi, quod ope Delegatorum facilè posset, ac modico exterorum subsidio sustinere: aut hac via præclusa, Ordinibus persuadendi, ut Henricum ad Catholicam reductum Ecclesiam Galliæ Regem, aut alium quemvis agnoscerent. Certus quippe animi continenter fuit: neque regnorum Hispanici Gallicique conjunctionem, neque unius Gallici dissectionem tolerare. Quæ mens index patriæ charitatis, ut plerisque Fœderatorum gratissima erat; ita hostibus, ad quos multis penetraverat argumentis, & ipsi nonnunquam Regi laudata. Mænii sententia.

Pontificius quoque Legatus sui muneris esse duxit, atque ex mente Pontificis, ad Catholicos Henrici consectatores hortatorias literas dare: ut eos ab Rege distractos cæteris Catholicis associaret; atque Octavi Clementis nomine, & suo evocaret ad indicta Comitia, in quibus religionis, ac regni conservatio tractaretur. Has literas à

D 2 pleris-

plerisque Scriptorum fusè relatas, non est hujus operis repræsentare. Sed opportunius fuerit ad Belgicas copias, quæ in limitibus Galliæ Mænii Ducis præstolabantur imperia; narrationem revocare. 1593. Relatio congressus Parisiensis, Cath. Herrer. l. 4. cap. 15.

Copiæ quò, ducendæ. Ad eas igitur Dux ipse progressus, adeò deprehendit expectatione minores; ut de alicujus vel emolumenti, vel nominis expeditione suspicienda propè desperaret. Quò tamen utiliùs arma converteret, diutiùs in ancipiti fuit. Suadebat quidem per literas Pontificis legatus, & cum eo Parisienses; ut ad robur, præsidiumque Comitiis addendum, Lutetiam versus exercitus traduceretur: atque ad Sancti Dionysii Oppidum ab Henrico repetendum, castra poneret. Multa dicebant inde commoda proventura; cum præsertim duabus nòn ampliùs leucis Lutetiâ locus ille distaret: ac transvehendæ ad Parisienses annonæ transitus illac pateret. Verùm adversa vicit sententia: non esse ad interiora regni eum exercitum admovendum. In hanc pari voluntate, sed mente dispari Mænius, & Mansfeldius conveniebant. Cavebat ille, ne suarum vicinitate copiarum majores in rebus agitandis Hispani sumerent animos. Catherinum. Hic verò haud ingentem exercitum, pecuniaque parum instructum, Belgicis procul finibus opere longo implicare, aleæque periculosæ committere formidabat. Igitur omnium consensu, conjunctisque Belgarum, & Gallorum copiis ad Noviodunum obsidendum arma feruntur. Ad Noviodunum oppugnandum. Noyons.

Noviodunì situs, & descriptio. Urbs hæc est Gallica in finibus olim Suessionum, nunc Campaniæ, & Picardiæ, tum multitudine Civium, tum Episcopi sede præclara. Ab usque Romanæ Reipublicæ temporibus repetit antiquitatem suam; Julii Cæsaris & armis, & calamo nobilitata. Quâ vergit ad septemtriones, montem habet ab aversa parte præruptum. Quâ verò meridiem spectat, lacus est ex aquis Æsiæ fluvii ibi stagnantis collectus. Ingentes funduntur ad tergum, ac densissimæ sylvæ. Unus à fronte patet aditus brevi explicatus planitie, Cæsar de bello Gall. lib. 2. Oyse.

quæ

1593. quæ tendit ad portam Divi Eligii nomine appellatam. Mediam interfluit Urbem amnis ignobilis, qui paululùm extra mœnia evolutus, in Æsiam influit. Ante duos annos Noviodunum ab Henrico Rege oppugnatum, pauloque pòst deditione acceptum, ejus in fide manebat. Ad hanc Urbem per noctis tenebras intercipiendam præmiserat Mansfeldius cum militibus mille quingentis Claudium Barlotam. Sed vigilantiores ad suam salutem (uti par erat) hostes fuere, quam hi ad eorundem perniciem. Orta verò luce Noviodunenses rati, nocturnis elusis insidiis, ac fraude patefacta, nihil interdiu tam paucos tentaturos; securi ab tuendis mœnibus ad quietem se recepere, transactæ defensionis vigiliis interruptam. Qua securitate pellectus Claudius admoveri scalas jussit ad mœnia scandenda, qua parte respicit Urbs Hanum, Oppidum tribus ferè leucis remotum. Illic enim minùs alta fossa, & aqua humilior rem conficiendi spem dabat. Sed breviores æquo scalæ paucis ascensum præbuere. Et accurrentes Præsidiarii milites Urbis, non modò propulsarunt hostes, sed audaciam quoque punierunt, compluribus quâ captis, quâ cæsis, quâ vulneratis. Capti è præcipuis Claudii Frater saucius, & Laudunensis Præfectus.

Campana. Interceptio vana.

Eadem die, Idibus nempe Martiis, universus adfuit Fœderatorum exercitus. Numerabantur in eo quatuor millia Peditum, & Equites mille; quos Rex Catholicus miserat, Carolo Mansfeldio Duce: ducenti supra mille Pedites è Germania conducti ab Romano Pontifice Clemente Octavo; Equites verò centum, quibus ob discessum Herculis Sfondrati, Montis Marciani Ducis, præerat Appius de Comitibus, & Commissarius, ut vocant, Innocentius Malvasia: alii Germani Pedites ferè sexcenti, quorum Ductor erat Eguillonius Princeps. Italorum legio, cui præerat Camillus Capisucchius. Gallorum autem tria millia Peditum, Equitesque prope nongenti sub Mænii

Obsidentium copiæ.

Ducis imperio, cui aderant Guisius, & Aumalius Duces, & Domini de Rosne, & Castreus. Urbi præfectus fuerat ab Henrico Antonius Estreæ Dominus; cui præsto erant ad ejusdem præsidium Pedites nongenti; Equites octoginta partim Galli, partim Helvetii. Populus verò propensior ad Fœderatos erat. Hi ad bombardæ ictum Novioduno propinqui, ut impressionem facerent, in hunc fere modum castra disposuere. 1593.

Castrorum dispositio.

Qua nemus protenditur, ad dexteram Italicæ copiæ sub Camillo Capisucchio fixere stationem: ad sinistram Pontificiæ sub Appio partem adversam secus lacum binæ occuparunt Peditum acies, ad oppugnandum paratæ, cum bellicis instrumentis. Earum altera murorum angulum spectabat, munimento ex usu recentiore instructum. Hæc ex Hispanis, Vallonibus, Germanis ab Antonio Zuniga Tribuno regebatur. Alteri ferme planitiem obtinenti præerat Aloysius de Valesco cum Hispanis & suis, & Alphonsi Idiaquii: & Claudius Barlota cum Vallonibus. Qui omnes eò murorum oppugnationem direxerant; unde validissimum Urbis propugnaculum eminebat. Utrique interjectum extruxere munimentum, ut ambas acies quasi conjungeret, mutuoque subsidio juvaret: quod quamvis hostilibus tormentis expositum, coërcendis tamen eruptionibus per-opportunum fuit. Ab hac parte, quâ planities explicabatur, potissimam statuere vim oppugnationis; quòd eam expugnatu facillimam ducebant: seque validè munierunt, quòd illac metus erat, ne ab Henrico subsidium immitteretur. Hinc aggeres excitati, & ad faciendam impressionem instructa tormenta. Ex adverso verò (quem locum Pontificii tenebant) aggeres quoque erigebantur, non tam inde oppugnandi consilio, quàm hostis fallendi. Inter se quidem certabant Gallicæ copiæ, Belgicæque; utræ in communem hostem vim facerent vehementiorem.

Quartiero.

Carolus Coloma lib. 6.

Dar l' assalto.

Primus

1593.

Bisellino. Hi. m. Tarpura Gallic. histor. par. 3. lib. 19.

Oppugnationis initium.

Primus impetus in eminens portæ propugnaculum destinatus: quod ab Arce, & Urbis angulo, ac fossa præsertim defendebatur; aquis in eam è proximo flumine tunc uberiùs solito derivatis. Illas tamen aliò divertendi curam Mænius Claudio demandavit. Quamobrem is magnam partem exinanitâ fossâ; cum Aloysio Velasco, eique subjectis Hispanis, aggerum loricâ præ se ductâ, ad fossæ labrum mœnibus adversum pervasit. Hinc abiere diversi: sinistram partem Velascus, Barlota dexteram tenuit. Huic mens erat quinis tormentis propugnaculi portam, ac turres quassare; ut indefessa murorum longitudo relinqueretur. Parte alia cum Germanis à Mænio ductis Antonius Zuniga ad fossam irrupit, ut ancipites animi redderet obsessos, ab utro latere faciendus impetus esset. Tres igitur in partes distributa tormenta turrim portæ impositam, quâ premebat Velascus, transversis ictibus decussatim feriebant.

Trincera. Contrascarpa, Cortina.

De Regis Henrici adventu rumor.

Bar breccia.

Variis eodem tempore locis mœnia quatiebantur, & jam pluribus fatiscebant hiatibus: cum ecce subitus rumor, adventare subsidiarium hostem: ipsum adesse Regem Henricum, certum conserere manus, ut Noviodunum obsidioni eriperet. Ea fama oppugnantium primos impetus fregit: oppugnatis spatium dedit resarciendi ruinas. Quoniam verò quâ fluit Æsia ad tormenti jactum mœnibus procul, venturus credebatur Henricus; Appius de Comitibus, qui locum Urbem inter, ac flumen situm cum suis, Hispanisque centuriis tuebatur; supra munimentum planæ formæ suis aggeribus interjectum imponi bombardas jussit: ac suorum Equitum turmam Chionium præmisit, ut id latus custodiret. At rumore vano comperto; postridie concussa vehementiùs, & frequentioribus tormentis porta: non tamen expugnata, vel quòd extra ictum esset, vel quòd latè aggesta humo valde munita. Ne igitur sine fructu tempus efflueret; ad propugnaculum magna

Piattaforma. Truppa. Scioni.

Sed vanus.

magna ex parte ruinosum occupandum, missi ex Hispanis lectissimi quiq;. Hi quamvis strenuissimè pugnarent horarum quatuor spatio, rem tamen haud pervicerunt. Quare sub propugnaculo stetere; ab dejectis inde lapidibus, cratibus se tueri coacti. 1593. Graticci.

Proxima nocte ibidem effodere cuniculum aggressi sunt: qui perductus ad finem, ac tormentario pulvere instructus; ubi prope fuit, ut ignem conciperet, parum abfuit, quin impetum, & ruinam verteret in auctores. Qui enim Urbem tuebantur, ut hostem è fossa distinerent, magnam in eam projecere vim fascium è sarmentis unguinosa materie delibutis; ipsisque igne superjecto, minaces inde flammas excitarunt. Hæ vicinos, ac dispositos intra cuniculum pyrii pulveris cados facillimè succendissent; nisi providi Vallones, quibus erat id operis commissum, tempestivè cados ingesta terra texissent, ac subitò recedentes se periculo subtraxissent; Hispanis quoque propterea, quem occupaverant locum sub propugnaculo, deserentibus. Fascine. Incendii periculum.

Nec magis fausta Civibus eadem nox fuit; quæ magnam spem simul attulit, abstulitque. Namque ut opem ferrent obsessis, ducentos Equites (quingentos alii numerant) transmiserat Henricus: quorum singuli sacculum nitrati pulveris convehebant. Et quamquam per tenebras, magnaque cautione iter haberent; cum tamen ad Urbem propiùs accessissent, à Vallonum, & Pontificiorum custodiis detecti, repulsique fuere. Eorum plerique ab equis desilientes, quò faciliùs saluti suæ consulerent; clam in Urbem advolarunt: equosque, & pulverem in hostium potestate reliquerunt. Ex quo cum intelligerent obsessores, militaris instrumenti ad defensionem penuria hostes laborare; accelerandam oppugnationem duxere. Igitur Mænii jussu vehementissima impressio præparatur ex eo latere, quod Claudius obtinebat. Interea ducti aggeres procedebant ad mœnia; crebris illinc militum eruptionibus, præ virtute Subsidium penè irritum. Corpi di guardia.

1593. virtute obsistentium, parum opera disturbantibus. Multum tamen utrinque sanguinis fusum. Et jam ad fossam pervenerant; cùm ad rem citiùs conficiendam, congeminare pugnam decreverunt: & Urbem invadere cominus insidiis armati cuniculi, eminus aperta displosione tormentorum. Cuniculus propugnaculo suppositus, igne concepto plus attulit detrimenti obsessoribus, quorum aliquot extinxit, quàm obsessis. Verùm ejus impetu, & repetitis ictibus bombardarum perfractus propugnaculi murus tantum duxit hiatum, ut illac oppugnationi patefacta fuerit via. Ergo cum suis Hispanis Velascus, cum Vallonibus Barlota hostes alacriter aggrediuntur, feriunt, cædunt. Sed non impunè. Nam Claudius in brachio sclopeto vulnus accepit: è sociis alii sauciati, alii perempti. Tandem propugnaculo potiti, stationem in eo locarunt, atq; aliquot imposuere tormenta, quibus Urbem propiùs, validiùsque concuterent. Plurimum inde gloriæ retulerunt Hispani, & Vallones; eorumque præcipuè Tribuni Velascus, & Barlota.

Bastion. Archibugio. Moschetti. Piantare artiglierie. Propugnaculum capitur.

Neque vi solum, sed etiam astu militari in hac obsidione gesta res. Italus erat (vel ut alii scribunt Epirota) in copiis à Georgio Basta ductis, animorum, & solertiæ egregius: qui ut Urbis obsessæ statum, & conditionem exploraret, has artes adhibuit. Equo conscenso, & pectori obliquè prætentâ candidâ fasciâ, quæ insigne militum Henrici erat, ut ex eis unus videretur; simulavit se maximo cum discrimine inter Fœderati Exercitus acies percurrendo elapsum. Id ut fieret similius vero, ad ejusdem effugientis tergum sclopeta fuere plura displosa. Ille anhelantis instar, propier factus mœnibus, proclamavit. *Bono, Cives, animo estote, paucos intra dies subsidium aderit.* Id verò parum lætis animis cum acciperent Custodiæ militum, responderunt. *Necessitatibus suis serum illud esse subsidium; neque diutius Urbem posse defendi.* Quibus auditis, & deprehen-

Stratagemma. Albanese. Campana. Cornetta. Militis stratagema.

E

1593.

prehenso quod exquirebatur, eos nempe ad extrema redactos; Italus miles exonerato per ludibrium in mœnia sclopeto, & adactis equo calcaribus, citatissimo cursu remeavit ad suos. Id commenti non modò patefecit obsessoribus supremam Civium necessitatem; sed ipsos etiam perpulit Cives, ut hostibus ejus consciis deditionem maturarent. Alii tamen præproperum hoc se dedendi consilium referunt ad occupatum ab hostibus propugnaculum; unde Civitas inevitabile sibi timere poterat exitium. Neque desunt, qui hoc ipsum tribuant Mænio Duci, obsidionem sollicitè celeranti, operaque omnia præsentia sua urgenti, ut se vel solum ostenderet Imperatoris oneri parem: Urbemque, quâ cuniculis, quâ tormentis, & diverticulis aquarum, & militum aggressione prementi; ut quamprimum ad Comitia (quod rerum caput erat) rediret: nevè quidquam per ipsius absentiam, parum ejus rebus profuturum, aut Delegati decernerent, aut molirentur Hispani. Cæterum opinio prudentium fuit, potuisse obsidionem, quæ sexdecim tenuit dies, à Civitate diutius sustineri, pro numero, ac virtute Defensorum, & propinquitate subsidii: nisi penuria commeatuum, ac major pyrii pulveris, deditionem præcipitassent. Igitur Noviodunenses postulato colloquio cum hoste convenerunt: ut nisi tridui spatio subsidium adesset ab Rege, dederent sese. Per id temporis obsessores custodientes aditus omnes, magna cavere diligentia, ne quâ subsidiarius Miles ad Urbem penetraret. Quare demum Martii postrema die Gubernator Urbis Estreæ Dominus Noviodunum in manus Fœderatorum dedit. Mænio Victori non placuit Civitatem ad Fœderatos propensam depopulari: quod exanthlati laboris pretium Miles exigebat. Quippe Princeps ingenio erat ab rapinis alieno: & exteros Gallico sanguine pinguescere indignum rebatur.

Margin notes: Deditionis acceleratæ causæ. — Campana. — Coloma. — Catherinus. — Turtura. — Noviodunι deditio. — Mænius direptionem vetat.

Deti-

1593 Deditionis eæ fuere conditiones præcipuæ: ut Præsidiariis Militibus cum armis, signis, impedimentis abire liceret: Civibus salva essent omnia. Ex Militibus abscessere Urbe ferè octingenti: paucis utrinque nece, pluribus fugâ desideratis in Exercitu Fœderatorum, præ stipendii penuria. Ubi verò Mænius triumphantis in speciem ingressus est Noviodunum; insonuerunt undiq; voces populi proclamantis vitam, & victoriam Principibus optimis, ac Fœderi sacro. Quo plausu comitante deductus ad Templum fuit, ubi grates persolvit vero Exercituum Deo. Domum deinde provectus cum ingenti lætitia Civium, quòd essent Hæretico ab jugo liberati. Patefecerunt hæc prudentiam Ducis, qui Urbem haud permisit militari licentiæ depraedandam. Cum plausu excipitur.

Minus lætam hanc victoriam reddidit, & res Fœderatorum attrivit inusitati facinoris miserabilis eventus, qui per ipsum contigit tempus obsidionis. Nonum jam diem premebatur à Fœderatis Noviodunum: cùm Appius de Comitibus, quem paulò antè memoravimus, obsecundandi Mænio studiosus, Germanos sibi subjectos ad operâ facienda acriter impulit. Mox ejusdem rogatu iterum eundem illis laborem per Internuncium imperavit. At eorum Chiliarcha Georgius Chateobrinus, vir è Lotharingia princeps, obluctatus imperio est, cùm diceret: *nolle se suos milites fraudatos mercede semel, gratis denuò laborare.* Commotus ad hoc responsi Appius, adit ipsemet Catheobrinum, & jussa renovans pollicetur, *eos utriusq; laboris unâ præmium laturos.* Recusavit adhuc obstinatè Georgius. Quare Appius majore succensus ira, percontatur: *Agnosceret ne se Ductorem suum? Non satis se meminisse,* ille respondit. Tum verò Appius indignationis impatiens, & memor magis generosæ stirpis, quàm muneris impositi, ex equo se dejecit in pedes, & gladium è vagina rapiens Catheobrinum invadit. Qui cùm pariter Appii de Comitibus infortunium.

Hemorus Tortura, & alii.

descendisset, ensemque nudasset: tamen vel illius reverentiâ, vel poenitentiâ contumaciæ suæ repressus, tueri se tantùm, ac tuendo retrocedere. Urgere Appius, & premere adeò, ut ejus brachium sauciaret. Eoque impetu delatus, in adversum gladium irruit; cujus mucro pectus ei sub mamilla transfodit. Lethale hoc vulnus tantum ipsi vitæ spatium dedit, quantum ad expianda Christiano more peccata, Deoque commendandum fugientem spiritum satis esset. Nec multò pòst inter brachia Ducis Lotharii fratris, qui ad rei famam advolarat, extinctus est. Dignus sanè, qui diutius viveret, ad animæ magnæ argumenta illustriora memori æternitati relinquenda: vel certè nobiliore letho & Majorum suorum Romanis celebrem fastis æquaret gloriam, & secuturis non minori laude Nepotibus militarem præiret viam. Documento certè Ducibus aliis fuit memorando non minùs, quàm miserando: imperio, ac nutu subjectos milites in officio continendos esse, non manu. 1595.

In hujusce rei narratione, quam cuncti ferè tum Gallici, tum Belgici Scriptores belli vulgarunt; variant inter se. Nam alii Germanum, & Bavarum, non Lotharingum fuisse illum tradunt, cujus gladio cecidit Appius. Causam verò contentionis non jussum iterari laborem aliqui scribunt: sed quòd locum periculis objectum, adeoque desertum ab aliis, ut occuparet cum suis, Chateobrino imperasset Appius; ille pervicax abnuisset. Immò & æmulationem inter eos, atque inveterata odia, alii dicebant, impulisse Appium, ut plus ei operis, quàm cæteris injungeret, & contumaciam sua punire aggrederetur manu. Vulnus quoque à Georgio data opera inflictum, non autem irà percitum Appium in ferrum se induisse, plerique retulerunt. Additur facto prodigium: quod ut tantundem haberet fidei, quantum admirationis; auritum, atq; oculatum se testem profitetur ille, qui scripsit.

Catherinus, Turtura. M. Jansón. Merc. Gallo-belg. l. 6. Coloma. Campana, Carnerus, Jansonius, Herrera l. 4. cap. 18. Coloma.

Appii necis præsagium.

Pridiæ

1593. Pridie quàm id facinoris patraretur, Alphonsus Idiaquius cum Velitibus Ferâ redibat, commeatus ad exercitum deducens. Cumque ex Italo Equite, quem habuit obvium, sciscitaretur, uti fit: *Ecquid novi afferret è Castris: Unum*, ille respondit; *& valde insolens, quod ante duas horas evenit. Chateobrinus Chiliarcha suum Ductorem Appium interemit.* Exceperunt Alphonsus, & comites rem tam novam, quo par erat, animi sensu. Cumque progrederentur, ut Mansfeldium Comitem adirent; ecce illis obviàm fit Appius ipse; quem occisum audierant. Substiterunt illicò, attoniti miraculo rei; & quod ab Equite nuper acceperant, renarrarunt. Ille risu excepit, ut moris est. Die proximè subsequuta eâdem hora, quam prædixerat, quisquis ille fuit, Appius interfectus. Ita plerumque magnos rerum eventus inusitata prodigia vel præeunt, vel comitantur: ut humanas doceant mentes, quicquid in terris evenit, venire de coelo. De interfectore quid factum; non convenit inter Auctores. Quidam eum statim equo conscenso consuluisse saluti suæ ferunt. Alii tradunt, facinus quamvis improvisum, ac sine fraude, pessimi tamen exempli, quod in oculis exercitus, atq; ex contemptu militaris imperii factum esset; adeò displicuisse Mænio Duci: ut ipsemet Germanorum aciem ingressus, Chateobrinum captivum in manus suorum satellitum tradiderit, mandaritque judicium institui de scelere perpetrato. Quod sui juris esse denunciante Pontificio Commissario Malvasia; jussit ut ad ejus sistendus Tribunal, haberetur in custodia. Verùm intereà dum de causa cognoscitur, copiis jam Hanam ductis, aufugisse reus fertur, duobus satellitibus ubique custoditus, ac sua obstrictus fide, more Germanico. Huic fugæ contulisse opem Mansfeldium Comitem, ac Rosni Dominum Chateobrino junctos sanguine, communis opinio fuit. Nec abfuit suspicio, Mænium ipsum consensisse. Quamquam in speciem adhibuit industriam

Turtura. Catherinus.

 omnem,

omnem, & Pedites, Equitesq; ad eum vestigandum quaquaversus dimisit. Vulgato prætereà scripto palam fecit, eam fidem datam fefellisse, quod apud Germanos maximo solet esse dedecori, ac detrimento. Ea demum fuga Commissarium Malvasiam perpulit, ut nulla ratione habita vel opportunitatis temporum, vel rerum necessitatis, Pontificium Exercitum dimitteret; quod animo priùs agitarat, ut pecuniæ parceret. Et quamvis querelis acribus Mænius reclamaret, damna memorans ex altera Mattheuccii, Pontificii pariter Commissarii, militum missione; non tamen à dimittendo cohibuit Malvasiam. Magnam id perniciem attulit rebus Fœderatorum. Cùm enim perlata res esset Lutetiam ad aures Delegatorum, quibus Pontificius Legatus promiserat, militem à Pontifice conductum venturum ad tantæ Urbis custodiam: quippe nolebant Hispanis, aut Mænio Duci vim addi suarum accessu copiarum: minitari palam omnes, abituros se re infecta, aut cum Henrico Rege consensuros. Manfeldius quoque, à quo accepisse consilium ferunt Malvasiam Exercitus dimittendi; eam nactus, quam quæsierat occasionem, negavit aliam ullam suo ductu susceptum iri expeditionem, copiarum tenuitatem caussatus. Atque ut mala plerumque gregatim confluunt: ipsi Regis Hispani milites, ac Peditatus præsertim Vallonum imminuebantur in dies, plurimis ob non soluta stipendia diffugientibus. Galli verò, non præter solitum, erant & pauciores numero, & viribus languidiores. Quare cùm Parisienses vehementer instarent, ut Urbis præsidia numero militum augerentur, quò tutiùs eò pervehi possent commeatus, à circumfusis hostibus frequenter interverti soliti; Mænio Duci data, quæ in votis erat, opportunitas fuit Principis filii sui copias Lutetiam transmittendi, eoque robur addendi partibus suis. Ipse verò valido Germanorum, & Vallonum præsidio sub Francisco Blancardo Novioduni relicto, Rhemos profectus est, ut ibi cum suæ Gentis Principibus viris

1593.

Copiarum Pontificis dimissio.

Fœderatorum Exercitus diminutus.

collo-

1593. colloqueretur; inde ad Parisiensia Comitia migraturus. At Carolus Mansfeldius cum suis copiis Belgium versus recedens, Bohanium Castellum, & Sancti Valerici Oppidum levi negotio expugnavit.

Carolus Mansfeldius redit in Belgium.

Estaples. Thuan. lib. 105. Campana p. 3. lib. 1. Carnerus lib. 10. c. 1. Cauchi.

Eodem tempore ad Stapulas capiendas misit Camillum Capisucchium, legionis Italicæ Tribunum, cum copiis eidem subjectis, & Germanica legione Joannis Manricii, aliisque Germanis, ac Vallonibus: quibus omnibus ille præerat. Castellum id est in æstuario amnis Canceiæ, seu Cauchiæ: quod dies paucos obsessum, deditionem fecit. Et quoniam Camilli virtus in hoc Belgico bello multos annos enituit; meritus est, ut in parte hujus historiæ inclyta ejus memoria posteris commendetur. Ortum duxit è veteri, ac nobili Capisucchiorum familia, quæ à pluribus sæculis Romæ illustris, plures numerat in longa majorum serie, quà toga, quà sago præclaros: inter illos præcipuè recensentur tres Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales: Joannes Robertus ab Urbano Secundo creatus anno millesimo nonagesimo secundo; uti non nemo scriptum reliquit: Petrus Apostolicæ Sedis Legatus sub Callisto Secundo anno millesimo centesimo vigesimo secundo; Joannes Antonius à Paulo Quarto Cardinalis, & Laudensis Episcopus creatus; & à Pio Quinto subsignandis gratiæ rescriptis præpositus. Paulus Neocastrensis Episcopus, & plurium Pontificum Vicarius: Petrus Urbis Senator, Nicolaus Camerarius, Jacobellus Castri Turris Gandulfiorum Dominus, Urbisque Conservator: aliique optimè de Catholica Ecclesia meriti.

Camillus Capisucchius Stapulis potitur.

Camilli clarum genus.

Ex ejus familia Cardinales, & Præsules.

Vincentius Armannus de Capisucchiorum familia. Alphonsus Ciac. in Urbano II. Ferdin. Ughell. Italia sacra T. 4. & 9. Ciacon. in Paulo IV. Joann. Ant. Petramel. in Pio V. Jacob. Sadoletus in Epist.

Inter sagatos verò Cincius consilio, & manu strenuus; qui Carolo Quinto Cæsari; & multis Pontificibus cum summo etiam imperio militavit: Papirius exercitus Ecclesiastici supremus Instructor sub quatuor Pontificibus: Tarquinius sub Alexandro Farnesio, & Ernesto Archiduce nunc Peditum, nunc Equitum Ductor: deinde in ditione

Viri armis insignes.

Jacobus Schrenchius in imagin. Principum.

Eccle-

Ecclesiastica Generalis Campi Magister ab Urbano Octavo declaratus. Verùm his, & compluribus aliis Camillus, & Blasius Fratres præfulsere. 1598.

Camilli virtus bellica.

Camillus Podii Catini Marchio annos quadraginta in armis fuit. In Belgicis præsertim illustris, Parmensis Ducis Alexandri perpetuus comes fuit tum in præliis, tum in victoriis. In Antverpia obsidenda, in Lutetia Parisiorum, & Rhotomago obsidione liberandis, pari virtute, & gloria ei præstò fuit. Latiniacum sub oculis Henrici Regis expugnavit. Redeuntem è Gallia victorem exercitum ab eodem infectante defendit egregiè. Tot decoratus laureis in Italiam reversus, à Gregorio Decimo Tertio Ecclesiasticæ militiæ supremus Campi Magister electus est. Tùm ab Octavo Clemente cum eodem imperio auxiliaris Rodulpho Cæsari missus in Hungariam. Ibi Pappam Oppidum Christianis recuperavit. Cumque Danubii pontem, ad Turcas retardandos, post acerrimam pugnam, interrupisset; equo subter confosso, & lethali morbo contracto, victoriæ suæ immortuus est Comaræ sexagenarius.

Fam. Strada de bell. Belgico Dec. 2. lib. 5. 6. 7. Ant. Herrera hist. Gall. lib. 4. c. 7. Turtura lib. 16. Catherinus lib. 12. Campiglia lib. 8.

Blasii laudes militares.

Blasius in Gallia Romani Horatii magnum animum renovavit, & gloriam. Pontem quippe ab Huguenotis Pictavium obsidentibus constructum, aquis immersus, telis appetitus, dissolvit, ac dispersit in profluentem. Adfuit Parmensi Duci Trajectum ad Mosam obsidenti. Coloniensi Electori mente, ac manu opem tulit. In Italiam redux ab Octavo Clemente Avenionensibus, & Venayxinis armis impositus, decennio præfuit. A Cosmo Secundo Hetruriæ Magno Duce præfectus Equitatui, ac Monterii Marchio confirmatus, Hetrusci exercitus Legatus eum, in Mantuani Ducis subsidium, per hosticam ditionem traduxit incolumem. Hæc de Capisucchiorum familia in hac Belgici belli historia memorasse licuerit: quandoquidem tot illa Viros egregios, & de re bellica, Belgicaq; optimè me-

Fam. Strada de bel. Belg. Dec. 2. l. 5. Cathar. l. 5. Turtura lib. 16.

1593. mè meritos tulit: ut propterea generosæ, ac militaris familiæ titulos mereatur.

Rhemis convenere Duces: Lotharingus, Mænius, Guisius, Aumalius, Ellebovius, ac pro Mercurii Duce Salignius Comes ejus Frater: qui licèt Regis Henrici captivus esset, suæ tamen sponsionis devinctus fide, liber commeare sinebatur. Ab hujusmodi congressu judicium de rerum Gallicarum exitu faciendum expectabatur. In eo Mænius, qui secum malè actum existimabat ab Hispanis: quique optimè intelligebat, electionem Infantis nequaquam commodam rebus suis futuram, cum ejus nuptias frustra vel sibi, vel suis Liberis ambiret: Principibus aliis in animum inducere conatus est, eam vel præ summis difficultatibus nullam fore, vel certè regno inutilem: Siquidem Philippus Parens, ut in coronam Gallicam succederet filius, eam nemini erat connubio juncturus. *Novum in Gallia monstrum, & detestatum legibus futurum, regnantem fœminam. Non eo restinctum iri cum Rege Navarræ bellum: immò acriùs exarsurum, majora ipsi suppeditantibus auxilia Principibus Italiæ cunctis, & omni connitentibus vi, ne Gallicum Regnum Hispanàm, Austriacamq; potentiam in immensum amplificaret. Quod si tamen Isabella nuberet; nulli è Principibus Galliæ nupturam. Itaque anxios animi se futuros, cujus ingenium Regis passuri essent. Is verò cum ab uxore in tantum evectus esset imperium, periculum fore, ne totus esset in uxoris potestate. Cui potiùs debere Coronam vellet, quàm Gallis: ne scilicet sibi subjectis referendæ gratiæ vinculis obstrictus viveret sempiternis. Hinc regium ipsum Galliæ sanguinem apud eum nullius pretii futurum. Quid si tandem belli pertæsus Hispanus auxilia subduceret necessaria? Si vitæ priùs, quàm bello finem imponeret? Neque verò in paternas curas filium ingenio valde dissimilem successurum. Sic imminutis viribus, crescente bello, quid reliquum aliud fore, nisi ut in id incurrant, quod*

Turtura. Catherinus.

Rhemensis congressus Principum de Lotharingia.

Mænius electionem Isabellæ dissuadet.

vitare tamdiu, tantoq; opere studuerunt; atq; Hæretico demum jugo vel reluctantia colla supponant? 1593.

Principis Hispaniæ suadet.

Aliis verò Mænius argumentis persuadere Principibus contendebat: *Religioni, Regno, atq; ipsis fore longè futurum utilius, si Principem Hispaniæ Regem Galliæ crearent. Ab eo, qui tot habeat Regna subjecta, feliciores multò conditiones Gallis sperari posse, quàm vel ab sorore, vel ab alio minoris potentiæ Rege. Auxilia quoq; longè validiora, vel superstite Genitore, vel extincto: quando ea rebus ipse suis impenderet. Id suscipi debere consilii, quod maximè profuturum omnibus esset: ubi vana spes foret, ab Rege Catholico Regem ex Lotharingis Principibus impetrandi. Qui etiam impetratus, Hispanis destitueretur auxiliis, aut certè tam invalidis juvaretur, ut adversus potentissimos hostes se tueri nequiret. Neque aliundè superessent speranda subsidia; Principibus aliis, ac potissimùm Italis in Partes de more distractis.*

Qua mente. Inopinatum hoc Mænii consilium eò spectabat: ut siquidem Hispanus Princeps in Regem Gallicum eligeretur; ipse qui provexisset, plurima sibi, suisque præ cæteris emolumenta consequeretur à Principe, præsertim teneræ adhuc ætatis: ejusque beneficio administrationem Regni prorogaret: Urbes, Arcesque præcipuas in sua fide retineret, homines sibi devinctos eisdem præficiendo: Et si quid humanitus Principi, aut Regno novi contingeret, ipsemet rerum potiretur. Sin, quod erat propius vero, tentamentum in irritum caderet; Hispanorum sibi gratiam promereret ipse, qui tentarat. *Turnur. lib. 19.*

Et jam in suam sententiam Aumalium, atque Ellebovium Duces pertraxerat: non autem Lotharingum, aut Guisium, qui magis ad electionem Infantis propendebant, quòd ejus conjugium sperarent. Minorem tamen spem conceperat Lotharingus, difficillimam eam electionem ratus. Quamobrem alteri tractationi præbebat aures, quam cum eo Hieronymus Gondius Venetæ Reipublicæ, ac

Ab aliis Henricus promovetur.

Magni

1593. Magni Ducis Hetruriæ Ferdinandi nomine instituerat: ut nempe Henricum Galliæ Regem agnosceret, ubi tamen ad Catholicam ille fidem se revocaret. A qua si pergeret aberrare, vel ipsos ajebat adversùs eum arma moturos.

Tarturæ. Per idem tempus Alincurii Dominus, filius Villaregii, obtulit Mænio Duci amplas ab Henrico Rege conditiones, tum ad conservandam Catholicam Religionem, tum ad privatas ejus res promovendas. Faciliùs quippe inter ipsos, quàm inter Delegatos, convenire posse jactabat. Conventionis vades sex Germaniæ Principes proponebat. Utrique tractationi dissolvendæ per Aguchium Protonotarium operam omnem adhibuit Pontificius Legatus, Hispanis calcar addentibus. Obstat Pontificius Legatus.

Negavit Lotharingus, *Hæretico se unquam assensurum: sumptus tamen, atque incommoda Belli diutius ferri non posse adjecit ab auxiliis destituto. Ultro se in consilia Christianæ Religioni tuta venturum. Eò Rhemos commigrasse, ut cum suæ stirpis Principibus, aut aliis mentis ejusdem de publica re deliberaret.* Hæc Lotharingiæ Dux, ad Pontificii Legati, Hispanorumque conceptas de ipso suspiciones amoliendas.

At in congressu Principum affirmare: *Arduam sibi videri alterius ab Henrico Regis electionem. Eam tamen omnino vel Isabellæ Infanti, vel Hispaniæ Principi, vel è stirpe Lotharinga cuipiam obventuram. Hispaniæ Principem omnium difficillimè electum iri: utcunq; secus Mænio Duci videretur, Gallis namq; Regem placere, qui totus ipsorum sit: neque ad alia, quæ Galliæ non subjaceant, Regna se partiatur. Faciliùs in id fortunæ venturam Infantem, dum uni nuberet è Principibus Gallicis. Eum verò futurum præ cæteris è familia Lotharinga; ubi Catholicus Rex, Romanus Pontifex, aliiq; Italiæ Principes eidem adesse velint auxilio. Non id sperari posse ab Hispano, nisi suum ad arbitrium Regem nominaret: non à solo Pontifice, qui par oneri tanto non esset: neq; hunc socios habiturum ob innatas Italiæ factiones.* Dux Lotharingiæ propendet in Henricum.

ctiones. Quare nihil sibi promptius, opportuniúsq; videri, quàm cum Rege Navarræ fidei reddito inire concordiam. Quòd si pertinax adhuc in hæresi persisteret; Catholicæ Nobilitatis universæ ab eo alienatæ consensu, alium è gente Borbonia creandum Regem. Romanum ipsum Pontificem è duobus hisce consiliis alterutrum amplecti debere, si salvam in Gallia Religionem, ac Regni totius Apostolicæ Sedi obedientiam vellet. Hæc Lotharingiæ Ducis sententia fuit. At Guisius fovens adhuc spes suas, & cum Borbonio sanguine simultates, tractationibus pro Rege, vel ejusdem stirpis alio, prorsus obluctabatur. 1593.

Mænius verò varias in partes agitatus, uni tamen consilio sedulus insistebat, imperium, atque auctoritatem prorogandi. Immo multa perpetuò mente volutans, majorem sibi fortunam machinabatur in dies. Induxerat animum, inter cætera, cum suis Guisiis agere de provehendo ad Gallicum regnum Estensi Alphonso Ferrariæ Duce, Avunculo suo. Quamobrem Annæ Lexoviensi Episcopo, & Deportensi Domino Romam proficiscentibus mandavit, ut Alphonsum Ducem Ferrariæ convenirent, eique novum consilium exponerent. Sperabat eâ Mænius viâ ingentem se pecuniæ vim ab eo consecuturum; quem opulentissimum rebatur: & quem Poloniæ coronam noverat quæsiisse, multò censebat ardentiùs hanc inhiaturum, quæ longè majoris esset imperii, & ubi continenter haberet in promptu Consanguineorum auxilia. Cum verò parum tanta spe commoveri, ad primos illos nuncios, visus esset sapiens rerum æstimator Alphonsus; geminavit Mænius impetum per Camillum Tolomeum Estensis ditioni subjectum: quem ad eundem transmisit suasurum, ut in opus tanti momenti studio, quo par erat incumberet. Facile id fore successu, quod Guisius Dux, & Mænius essent impensissimè promoturi, in Alphonsum ambo non aliter, quàm liberi in Parentem affecti. In eamdem sententiam

Mænius promovere tentat ad regnum Alphonsum Ferrariæ Ducem

Turt lib. 19.

Di Lisieux.

1593. tentiam perductum iri Aumalium, & Ellebovium Duces. Nemorosiam quoque Ducem filios in eadem studia pertracturam. Unum requiri ad rem tantæ molis perficiendam, aureorum centies mille. Hanc Mænius exigebat summam, instantibus quidem necessitatibus modicam: sed quæ tamen satis esset, ut palam omnibus faceret, posse Fœderatos etiam sine auro Hispanico bellum alere. Alius pariter finis ei propositus in illa deliberatione traditur. Ut nimirum avunculo ad Gallicum regnum evecto, magna ipse præmia tanquam auctor præcipuus consequeretur. Verùm tot spes, & machinæ (ut pleræque mortalium) ad unam Alphonsi Ducis repulsam corruère. Repulit autem is tantum ab se honorum, vel quòd opibus in antecessum numerandis non afflueret: vel quòd electionem sui diffideret eventuram: vel etiam, ubi evenisset, quòd hostium, & competitorum viribus adversis obsistere se posse minimè speraret. Summas quidem egit Mænio grates ob animum felicitatis ipsius tam studiosum: hortatus est, ut cum suæ Gentis Principibus ad bonum publicum conspiraret: junctim spopondit omnibus auxilia, quæ si seorsim conferret, offenderet reliquos. Hac ubi spe dejectum se vidit Mænius; ad Romanum Pontificem cogitationem convertit; de Regis electione mentem ejus diligenter exploraturus. Itaque tria omnino consilia per suos Internuncios illi proponenda curavit. Primum ut in Henricum, postquam reconciliatus esset Ecclesiæ, ambo convenirent. Alterum ut è regio sanguine alius, ac præ cæteris Borbonius Cardinalis, Rex crearetur. Tertium ut è stirpe quis Lotharinga, in matrimonium ducens Infantem Hispaniæ Isabellam, proveheretur ad regnum. Facillimum tamen omnium afferebat Henrico assentiendi consilium. At Pontifex idem, quod semper antea, responsum reddidit. Nihil sibi cum homine ab Ecclesia sejuncto negotii fore: unumque se spectare Religionis, ac Regni bonum. Igitur Mænius

Quibus de causis.

Alphonsus recusat.

Mænius triplex consilium Pontifici proponit.

Hujus responsum.

nius sua videns ab omni parte disturbata machinamenta; 1593.
ad Parisiensia se conferre Comitia opportunius existimavit. Hic exitus fuit Rhemensis Principum è Lotharingia conventûs: in quo ne prorsus nihil publicæ rei bono decretum videretur; evulgato libello testati sunt Principes: nullam se unquam cum Hæreticis tractationem habituros: eamque sequi statuisse sententiam, quæ ad Religionis, ac Regni conservationem optima censeretur. Exinde facta Rhemis discessione, Lutetiam profecti sunt omnes, præter unum Lotharingiæ Ducem, qui Dunensem Arcem suam paulò antè ab Duce Bullionio captam recepturus, Christophorum Bassompetræ Dominum ad Comitia suo loco transmisit. Sed antequam res Parisiis gestas exequamur; operis instituti ratio postulat, ut è Gallia revertamur in Belgium.

Mansfeldius Gubernator militarem disciplinam instaurat.

Impositus rei Belgicæ administrandæ Petrus Ernestus Comes Mansfeldius (uti principio diximus) nihil in eo munere antiquius habuit, quàm ex parte dilapsam militaris disciplinæ severitatem restituere. Sanxerat olim pro sui rigore ingenii Dux Albanus, dum Belgium gubernaret; ut quicunque caperetur ex hostibus statim, suspendio plecteretur; à quo non eum gratia, non pretium liberaret. Ea lex uti fertilitatem agris, securitatem Colonis conservabat: ita militari licentiæ funesta, plerisque verò Belgarum aspera nimis, atque atrox habebatur. Cœpit ergo eamdem abrogare mollior consuetudo: qua institutum est, ut gregarii Milites menstruo stipendio, Centuriones, & Chiliarchæ ad victoris arbitrium se redimerent. Qua facilitate audacia, militum propria, tantùm excrevit, ut nulla ratione tuti degerent, aut in Villis Agricolæ, aut in suis Arcibus Nobiles, aut in ipsis viis publicis Viatores. Adeòque intermissi agrorum cultus; interclusa commercia Populorum. Hac ut pernicie, ac vastitate se vindicarent, quicunque ob vicinitatem erant incursionibus hostium obnoxii;

iisdem

1593. iisdem tributa pendere singulis mensibus sibi utilius duxerunt, eâque multâ redimere tot dispendia. Horum verò tributorum census est auctus adeò, ut illo magnam partem exercitus alerent Provinciæ Fœderatæ. Indignum id Mansfeldio Gubernatori visum: ut Hispano Regi subjecti, sibique commissi Belgæ arma contra se hostilia suis sumptibus æternarent. Igitur ineunte anno nanogesimo tertio supra millesimum quingentesimum promulgato vetuit Edicto: ne quid in posterum hosti ad incursiones prævertendas presolveretur. Imò statim atque illæ imminerent; signum jussit è pagorum turribus dari: arma raptim ab omnibus sumi: convenire Finitimos ad communem hostem propulsandum: eidem capto suspendium nulla vi pecuniæ remitti. Viguit Edicti vis aliquandiu: sed temporis progressu ad irritum rediit; præoptantibus Villarum aut Arcium Dominis aliquid hosti pro sua securitate persolvere, quàm continenti subjacere periculo, ne Villæ incendium, ipsi captivitatem paterentur. Eidem abrogando vim addidit contrarium Hollandiæ Ordinum Edictum: quo illius sævities, Hispanorum severitas, infelicitas Belgii proponebatur: Belgæque pelliciebantur omnes ad communem salutem, ac libertatem adversus dominatum exterorum tutandam; ac præsertim ad id pecuniæ ex inducto more pendendum, quo se à gravioribus malis liberarent. Mansfeldiani severitatem Edicti ad Comitem Fontanum auctorem aliqui referunt, haud extra similitudinem veri; si ejus ingenium spectetur ab rigida æquitate Albani non longè distans; & suprema in gravibus negotiis procuratio, quam ab Rege commissam clam habuisse dicitur apud Belgas.

Campana. Carnerus.

Ordinum verò Edictum, ac tributum pro securitate solvendum, Lucemburgensibus cum fuisset propositum; recusarunt illi morem gerere: quippe qui sibi viderentur & satis instructi viribus ad repugnandum, & regionis suæ

lon-

1593.

Philippus Nassavius Lucemburgensem Ducatum infestat.

Caspar Ens Annal. tom. 3. lib. 3. Campana.

longinquitate securi. Ea fuisse fertur causa, cur adversus eos Philippus Nassavius cum quatuor militum millibus immitteretur. Quamquam alii censent, Henrici Regis artibus, astuque militiæ consueto curatum: ut ab se arma Hispana diverteret, ad Belgium in regia fide servandum. Spes erat Nassavio, quam ei diuturna tractatio præstructa faciebat, Sancti Viti Oppido in Lucemburgi ditione potiri se posse. Sed illa, clandestinis consiliis in apertum proditis, evanuit. Quare ad circumjectum agrum depopulandum iras, atque arma convertit. Inde ad caput Provinciæ Lucemburgum progressus, aliquot ejus pagos incendit. Tum in Brabantiam excurrens, Hanutum pervetus Oppidum diripuit. Cùm verò Florentium Comitem Barlæmontium, instructum copioso milite è vicinis præsidiis evocato, contra se properare inaudiisset; optimum factu duxit suas copias ingenti onustas præda in hyberna reducere.

Mauritius Comes Gertrudisbergam obsidere cogitat.

San Gertrudenbergh.

Guido Card. Bentivol. de bello Belg. par. 3. l. 1. Fr. Haraeus anno 1593. Lud. Guicciardinus in Holland.

Interea Mauritius Comes Nassavius opportunitatem, quam arma regia dabant, in Galliam è Belgio maximam partem translata, minimè ratus est prætermittendam; probè doctus ab antiquæ memoriæ monumentis: occasionem cunctis quidem in rebus humanis, maximè verò in bellicis dominari: eamque plus in ipsis prodesse solitam, quam aut virtutem, aut vires. Igitur ad Sanctæ Gertrudis Oppidum (vulgò Gertrudisbergam appellant) obsidione capiendum, animum, atque omnes belli nervos adjecit. Eam ipsi expeditionem suadebant tum privatæ rationes, Bredanam ditionem suam hæreditariam, à periculis impendentibus ex ejus Oppidi vicinitate securam, possidendi: tum publicæ Fœderatorum partibus illud adjungendi; quod ad oram Hollandiæ situm, Dordracenis, Gorcomiensibus, aliisque finitimis Populis vehementer esset infestum. Neque desunt, qui Hollandicæ id faciant ditionis; imò ad Mauritium ipsum tradant hæreditatis

jure

1593. jure pertinuisse, utpote pignoris loco à Parente possessum. Propositum in Belgicorum Ordinum Senatu consilium, summo consensu omnium acceptum fuit. Verùm ut felicem exitum consequeretur, usitatis prudentium Ducum artibus, habendum erat in arcano. Dissimulatum itaque fuit, simulando motum armorum modò Groningam versus in Frisiam, modò Slusam, aut Dunquercam in Flandriam; modò Sylvam-Ducis, aut Graviam in Brabantiam. Et fortunatè quidem ea simulatio cessit auctoribus. Ad illa quippe loca tutanda provectæ, ac dispertitæ Hispanorum vires, eam partem imbecilliorem reliquere, quæ una omnium futura erat indiga præsidii. Ergo Mauritius ad opus destinatum navigiis, tormentis bellicis, aliisque obsidionalibus machinis, quæ Stenovici paulò antè absoluta obsidione superaverant, affatim instructis; summaq; usus celeritate (quæ plerumque maximum habet ad victoriam momentum) quinto Calendas Aprilis, cum exercitu quinquies mille peditum, equitum quadringentorum supra mille, Gertrudisbergam accessit. Exiguum id ambitu Oppidum est: at positione sua valde possessoribus opportunum. Namque in extrema situm ora Brabantiæ ad Hollandiam vergente, & solo aquarum intercedente obstaculo; aditus promptus est, & quasi clavis utriusq; Provinciæ. Hinc vetus illa inter Brabantiæ Duces, Hollandiæque Comites de ipsius jure lis, atque contentio: & concipi solitum ab utrisque principatus initio jusjurandum: à possidentibus Oppidum retinendi, ab alteris recuperandi. Alluitur ad Septentriones, non tam à duobus fluviis Mosa, & Vahali in unum latèque patentem alveum confluentibus; quàm velut à quodam sinu maris, quem Mervam vocant: in eumque se evolvens Donga fluvius, & ipse navium patiens, Gertrudisbergam ab ortu Solis prælabitur. His adeò circùm aquis munita, aliisque circumjecto in agro identidem stagnantibus, redditur quà penitus inaccessa,

Carolus Coloma lib. 6. Ever. Reid. Belg. annal. lib. 10.

Bolduc.

Gertrudisbergæ situs.

Lud. Guicciardin.

cessa, quà perdifficilis aditu, ubique solo destituta. Quare 1593.
opus habent Incolæ ad ultro citroque commeandum, advectâ aliunde terrâ, erigere aliquos aggeres, ac firmare. Nec minùs manu, quàm naturâ munitum Oppidum, parum erat instructum defensoribus: cum ejusmodi loca non nisi magno bellicarum rerum apparatu expugnari possint; qui necessariò palam factus spatium præbet, eadem submissis etiam copiis communiendi. At non id præbuit pro sua sagacitate Mauritius: qui modico cum exercitu properandum ratus, atque à lento Mansfeldii Gubernatoris ingenio securior; id quoque habuit ad rem benè gerendam subsidii, quòd antè annos quatuor eumdem locum obsederat, ejusque situm omnem probè callebat.

Castrorum dispositio. Igitur, ut Oppidum undique oppugnaret; quà continentem insidet, varias Militum stationes disposuit: in aquis verò paratam navigiorum seriem explicavit. Militibus ad Solis occidentis latus collocatis præfecit Henricum Fridericum suum fratrem cum Georgio Eberhardo Solmensi Comite, aliisque præcipuis Ductoribus: ad Orientis, Philippum Comitem Hoënloium, Brederodium, Locherum, qui prope duos pagos Ramsdoncam, & Osterhoutum, ad utramque Dongæ ripam castra locaverant. Ipse cum lectissimâ manu propior Oppido constitit ad Meridiem. Primus Hoënloii labor fuit propugnaculo potiri, cui nomen à vicino pago Stellhovio: quodque aggeri majori impositum erat, secundum Dongram deferenti Gertrudisbergam. Extructum id fuerat ad minoris bombardæ jactum eam prope, Sapienti Parmensis Alexandri consilio: ut viam ad Oppidum aquis terrâque custodiret. Tutabantur propugnaculum Burgundiones: ac diu Hollandis oppugnantibus obstiterunt. At ubi viderunt, hostes in exigua fluminis Insula propugnaculum alterum erexisse, ex eoque suum quatere vehementer; animos desponderunt: & salva corpora, arma, ac supellectilem pacti; deditio-

Quartieri, Caspar Ens, Campana, Garnerus. Hollach.

Bentiv. lor, Fam. Dec. 2. lib. 10. Caspar Ens, Julius Cæs. Buleng. hist. lib. 9.

Propugnaculum capitur.

1593. deditionem fecere; non tamen sine aliquâ ignaviæ notâ, pœnâque à Varambonio Marchione, sub quo militabant, inflictâ.

Ingentes addidit animos Obsessoribus munimenti ejus expugnatio, vertentibus tantum hostis præsidium in usum suum. Nullâ igitur interjectâ morâ, duobus amnem pontibus conjunxerunt: altero, quà is amplior erat, è navibus connexis, altero ex earumdem malis atque antennis, quà erat angustior: ut per eos promptior esset ab Hoënloii castris ad Nassaviana, atque ab his ad illa profectio. Quò verò tutiores essent ab hoste extrinsecùs veniente exercitus universi stationes; ab eodem Dongâ ad Mervam ingentem duxere fossam, quæ transversum aggerem intersecans, ac totum occupans terræ spatium, Obsessos simul, atque Obsessores concludebat. Spatio denique ferè bimestri, quo distulere subsidium Regii Duces, commodum intervallum Mauritio præbuere, ita eam obsidionem adornandi, ut inter ejus temporis celeberrimas haberetur; ipsiusq; existimationem longè amplificaret. Quatuor is munimentis sua Castra obvallarat, eaque singula binis majoribus tormentis, justoque numero minora displodentium instruxerat, tanto interjecto spatio, ut defendere se mutuò possent. Vallum adjecit è duplici ordine sudium, quæ ferreis in summo cuspidibus armabantur. Quâ verò spectabant Oppidum Castra, aggerem præstruxit bis mille passuum longitudine, ad Hoenloii stationes productum. Neq; minùs munita Henrici Friderici Castra erant: quippe quæ situs ipse malè pervius, & alluens Merva, & tribus tantùm leucis distans Breda satis custodiebant. Quin etiam, veteris militiæ adminiculis renovatis, per circumjectam planitiem disseminati murices ferrei, in quos hostilis Equitatus indueret sese, ubi subsidio adventaret. In viis verò passim effossæ cæcæ scrobes, earum instar, quibus insidiantur feris majoribus Venatores. Quà verò fluviorum

[Margin notes: M. Janson. Merc. Gallo Belg. t. 1. lib. 6. — Castrorum munitio. — Palissade. — Gaspar Ens. Triboli. — Fosse coperte.]

vasto concursu alluitur Oppidum, ingenti numero naves, 1593.
jactis ancoris consistentes, ita funibus erant invicem colligatæ, ut veluti catenam de se necterent, quâ deferendam fluviis quamlibet opem intercluderent. Ita via omnis ad Obsessos obstructa, non auxiliis modò, verùm etiam literis. Ejusmodi apparatu tam sese tutum æstimasse, imò & sibi placuisse Mauritium ferunt: ut captum Exploratorem hostium, ad suos redire permiserit, & quæcunque vidisset, renunciare. Illud quoque solerti vel Mauritii consilio, vel Ordinum Belgicorum decreto prospectum est: ut ad conciliandam justitiæ, clementiæque famam, nulli obnoxiæ detrimento essent Villæ complures, agrique intra Castrorum limites comprehensi. In iis non modò tutis esse licebat Agricolis à militari insolentiâ: verùm & colere terram atque ad spem annonæ præparare, & munia pastionis omnia exercere, & utriusque fructus æquo pretio militibus ipsis divendere. Id verò erat hostium animos antè capere, quàm muros.

Guillelmus Badanrt, Polemog. Auraic. par. 1. ann. 1593. Reidanus. Thuanus.

Defensorum virtus.

Neque tamen militari laude cedendum Obsessoribus putarunt Oppidani, eisque adjuncti Præsidiarii. Erant hi Pedites è Burgundia sexcenti, quadringenti Vallones, bellandi veteres, & laboribus indefessi: quibus præerat Ductor animi magni, fideique præclarus Masierius; Oppidumque regebat pro Vatervidi Domino Gubernatore, in Hispaniam profecto. Is obsidionis initio certiorem de ea Petrum Ernestum Mansfeldium fecit: simulque significavit, annonam quidem in Oppido ad quinq; sex-ve menses suppetere: pyrii verò pulveris, ac reliqui tormentarii instrumenti penuriam esse. Hostibus deinde propiùs accedentibus frequentes militum eruptiones obstitere: variisque dimicationibus ad centum quinquaginta è strenuissimis Oppugnatoribus ceciderunt: aliquot etiam Præfectis militum captivis abductis. Nec minoribus animis cœpta opera disturbare: sua verò munimenta vel infirma

Bentivolus.

roborа-

1593. roborare, vel diruta restituere: nullam denique partem omittere generosæ defensionis. Hostis quippe ex eo, quod tam opportunè, quàm feliciter occuparat, propugnaculo Oppidum continentibus bombardarum ictibus quatiebat; unàque è lateribus aliis, atque è Navibus illis catenatis frequenter tormenta displodebantur. Non his tamen terroribus, ac periculis concussi cedebant animis Oppidani: quos tum imperio prudenti, tum forti exemplo Masierius erigebat. Verùm tam singulare Gertrudisbergæ præsidium brevi inopinatus belli casus (an potius præparatus hostilis dolus?) eripuit. Gertrudisbergæ Præfecti nex.

Turris assurgebat in Oppido cæteras ædes supereminens, Templo adjecta: è quâ velut è speculâ circumjacentes campos, hostiumque Castra longè latèque prospectare soliti erant Obsessi. Id ubi à quibusdam captivis cognovit Hoenloius; in eam turrim dirigi è tormentis aliqua jussit. Mox inusitatos inconditosque clamores totis præcepit Castris excitari. Quibus auditis Obsessi, quod avidè præstolabantur, advenisse subsidium; hostemque invadendo eos commovisse tumultus, sibi facilè persuaserunt: uti frequenter solet credula spes humanas mentes eludere. Itaque statim, ad rem de visu internoscendam, turrim ascendunt, ac præ cæteris Masierius Præfectus. Tum Hoenloius admoveri tormentis ignem jussit: quæ displosa Masierium ipsum, unàque Sacerdotem, & Signiferum percussos prostravere. Suffectus illi fuit in præfectura Gesantius Ductorum antiquissimus, & magnæ inter omnes existimationis.

Mansfeldius interea Belgii Gubernator, cum Gertrudisbergam obsidione liberare meditaretur, regias ad id vires imbecillas, ob expeditionem Gallicam, animadvertit. Ut ergo novas, ac pares operi copias conflaret, spatio temporis erat opus. Jusserat illico in Germaniâ, Lotharingiâ, Burgundiâ militem scribi, & Vallones, ac Belgas centu- Mansfeldii mora in mittendo subsidio.

 riari.

riari. Nec minore consilio pecuniæ vim, ac bellicum ad rem idoneum instrumentum præparabat. Quamquam (ut in periculis tardum videtur, quicquid præceps non est) erant Bruxellis, Antverpiæ, cæterisque in Urbibus Belgii, qui moram illam Mansfeldii carperent; arguerentque; quòd spatium hosti daret se validissimè muniendi: quòdque tam opportunum Oppidum occupari ab eodem fineret, extra spem recuperandi. *Potuisse*, ajebant, *ad primum obsidionis nuncium, subsidium quamvis modicum immitti, quod apertum tueretur aditum subsequuturis; si præsertim propugnaculum alterum adderetur, ac præsidia supplementis roborarentur. Quibus obicibus dum primi sustinerentur impetus hostium, licuisse majores militiæ nervos, imò justum exercitum ad solvendam obsidionem adducere. Neque expectandum fuisse, dum ita viæ omnes insiderentur, ut promptum esset paucis plurimos ab ingressu arcere.* Has querimonias non Belgæ solùm, sed etiam Hispani jaciebant, subsidii tarditatem acriter incusantes. 1593.

Ab aliis accusata.

Cunctator contrà Mansfeldius pro se non imprudenter asserebat: *Cum tribus tantùm Peditum millibus, Equitibusq; quingentis (quæ tum copiæ suppetebant) accurrere Obsessis auxilio, non futurum Gertrudisbergæ saluti: sed & eam, & auxiliares in manus hostium præcipites daturum. Tunc id subsidii satis esse potuisse, cùm primùm appulit hostis. At quando ejusmodi appulsus serò renunciatus fuit; serum etiam id esse. Quare opportunius videri: ex eis copiis, quas è Galliæ finibus Carolus filius reduceret; ex aliis, quas suppeditarent longinquiora præsidia, quasq; Lotharingia transmitteret, bello Argentoratensi defunctas; & ex pluribus undiq; coactis tantam Exercitus molem adversùs hostem movere, ut citra dubitationem, aut periculum, obsidione deturbaretur.* Interea tamen Varambonio Marchioni mandavit, ut cum aliquot centuriis Turnohuti consisteret, ubi lustrandus erat Exercitus universus: atque

Ab ipso defensa.

1593. atque illinc excursiones compesceret, quæ Bredâ, Bergâ ad Zomam, & Hulsto frequentes fiebant, cum haud levi finitimarum Gentium detrimento.

Majus jam appetebat mensis; cùm Petrus Ernestus Bruxellis Antverpiam se contulit, auxiliis evocandis percommodam Urbem. Eòdem triduo post Fontanus Comes convenit. Habitus ibi de re præsenti Ducum, Principumque Senatus. Alii consuetas suadere militiæ artes, ut hostium solvatur obsidio, hostilem locum aliquem obsidendi; hortante quemque naturâ, ut omittat aliena, ne amittat sua. Breda præ cæteris eligitur, ut quæ maximè Mauritium abstractura, cui erat, non Fœderatorum nomine commendata, sed in patrimonium hæreditario jure devoluta. *Neque difficilem ejus*, ajebant, *expugnationem fore: quando vires hostium omnes ad obsidionem Gertrudisbergæ traductæ. Necessarium verò consilium diverticulum illud moliendi. Nam rectà contra hostem tendere, ejusq; Castra ab obsidione summovere velle, temerarium, ac vanum esse; cùm ea tam validè munita forent undiq;, ut spem prorsus omnem, atque animos adimerent invadentibus.* Aliis contrà non deerant, quæ adversùs eam sententiam objectarent. *In obsidione tantos Hostium fuisse progressus, ut ab eâ recedere nulla ratione velint, aut debeant. Immo si obsessam audiant Bredam, tantò majorem facturos vim ad Gertrudisbergam celeriùs expugnandam, ut eâ captâ, quamprimum ad Bredæ subsidium convertantur. Utriq; hostium victoriæ se viam facturos, si Gertrudisbergæ succurrere morentur. Neq; ita facilem Bredæ oppugnationem æstimandam: quam ubi recuperaverat hostis, magis in dies, magisq; munierat. Regias, quæ tùm suppeterent, vires haud esse operi tanto pares. Eas verò inter Bredana præsidia, & hostilem Exercitum obsidentem medias, utrisq; armis interceptas objicere, uti periculosum, ità temerarium videri. Quare tutissimum esse consilium, opportu-*

Conventus ab eodem Antverpiam evocatus.

In quo alii censent arma diver-tenda.

Alii subsidium Obsessis mittendum.

portuna subsidia Gertrudisbergam adducere: quæ licet optato successu fraudarentur; minus id mali futurum, quàm alteram insistendo viam, Bredâ non potiri, & Gertrudisbergam amittere; ac geminatam bis facere jacturam existimationis, & ditionis. Hæc demum in eo Senatu bellico vicit sententia. Quamquam ut Hostium artibus artes reponerent, & quicquid eorum possent ab obsidione distraherent, Bredam se obsessuros, vulgari voluerunt. Inde Mansfeldius, ad copias recognoscendas, Turnhoutum accessit: quod maximum, ac frequentissimum Brabantiæ municipium unius ferè itinere diei hinc Antverpiâ distat, illinc Gertrudisbergâ. Convènit huc Exercitus universus, qui octo millia Peditum, Equitum bis mille & quingentos haud superabat; militibus quippe magnam partem à Mansfeldio per varia loca distributis, quibus paulò antè ab hostili Exercitu timebatur. Hîc rursus in bellico Senatu disceptatum: qua parte in Obsessores irrumpendum. Atque ex iis, quæ de castris hostium erant explorata, decretum, ut Stellhovius pagus eis proximus ab universo Exercitu insideretur. Inde hostibus invadendis futurum aditum opportuniorem. 1593.

Posterioribus consentitur.

Turnhouti lustratur Exercitus

Columba literas gerens ab Obsessoribus capitur, & dolosè dimittitur.

Sed antequam eò copiæ traducerentur, res accidit antiquæ memoriæ obsidionibus usitata, in hac etiam renovata: verùm exitu Obsessoribus, quàm Obsessis feliciore. Dimissa fuerat à Mansfeldianis columba Gertrudisbergam versùs, unde facilè deportata; cum literis è collo suspensis: quibus bonam spem concipere jubebantur obsessi, atque in regiâ fide constantes persistere: mox adfutura subsidia, quæ ipsos obsidione liberarent. Hanc avem Mauritiana Castra prætervolantem, vel ingenti excitato clamore, atque barritu, vel aliis artibus in terram delabi coëgere Obsessores. Capta extemplò ad Mauritium defertur. Abripiuntur literæ: apertæ recitantur. Alias pro eis supponi Mauritius jubet: quibus contraria planè sententia continebatur.

1593. batur. *Subsidii nullam spem in proximo esse. Regias vires, aut in Galliam abductas, aut per præsidia distributas, nec facilè, nec brevi cogi posse. Consulerent ipsi maturè rebus suis.* Ita liberè ad Urbem dimissa volucris internuncia est.

At Mansfeldius Turnhouto discessit Majo ad finem vergente: nec multò post Bruxellas Fontanus Comes ad supplementa militum cogenda reversus est. Tribus Castris Exercitus Stellhovium devenit: ibique cùm constitisset, direxit Mansfeldius acies, ac si conserendæ illico essent manus. Exploratores quoque ad loca internoscenda præmisit. Neque verò minore diligentia Mauritius cum lectissimis militum ad hostium acies circumspectandas prodiit è Castris; lustratisque omnibus, in eadem se recepit.

Mansfeldius castra ponit ad Stellhovium pagum.

Mansfeldius ad Castra Mauritii propiùs Exercitum admovit. Eminebat ex eâ parte maximus agger, quem immani lorica Mauritius obvallarat. Eum expugnare Mansfeldius cum suis aggressus; post multum laboris, non hoste modò, sed & aquâ interjectâ obstante, tandem expugnavit. Ægrè tulit Mauritius eam non tam loci, qui parvi erat momenti, quàm existimationis sub ipsum initium prælii jacturam. Igitur immissis statim militibus recuperavit: ac novo eum muniens astu subfodi cuniculum jussit, ac nitrato pulvere compleri. Mox Hispanis eundem iterum invadentibus, recedentes Hostes ignem subjecerunt. Verùm aut præfestinata succensio, aut aliâ viâ impetus interversus, irritum id machinamentum fecit. Quare uno tantum è Mansfeldianis absumpto, cæteri alacriores progressi sunt, opem ferentibus duobus hastatorum agminibus, atque uno Equitum sclopetis instructorum. Hîc leve prælium excitatum, in quo tres tantùm è Regiis, munimentorum tormentis icti, ceciderunt: Hostium verò supra viginti cæsi, multi capti. Dies aliquot cum situm sine fructu Mansfeldiana Castra tenuerunt. Ex-

Leviter cum hoste dimicat.

H inde

Osterhoutum copias promovet. inde Osterhoutum versus mota sunt haud majore profectu. 1593.

Jam verò pecuniâ laborabant, uno duntaxat stipendio persoluto; & commeatibus, vastatis circum regionibus, omnemque viam intercludente Mauritio. Quamobrem in concilium rursus itur ab Regiis: iterumque decernitur, ad Hoënloii castra propè pagum Vaësbechium exercitum admovere. Factum id non sine ingenti ab Hostibus periculo. Vix enim ibi Castra locaverant, cùm ex inopinato postremas acies octingenti Equites à tergo adoriuntur; qui eo consilio paulò antè Bredâ eruperant. Primus ille, atque improvisus impetus nonnihil terroris, & confusionis Mansfeldianis injecit. At mox resumptis animis, Ordinibusque conjunctis, repulsi hostes, ac non sine cæde aliquorum fugati.

Contra Regios Bredana eruptio.

Tentatum est ab hac parte subsidium in oppidum immittere. Quod ut faciliùs fieret; ad Fontanum scripsit Mansfeldius: *Extremum esse Gertrudubergæ amittendæ periculum, nisi maturatè illi, valideq; subveniatur. Hostium Castra munitissima. Ad Oppidum obsidione liberandum majoribus aliquot opus esse tormentis cum bellico apparatu: eorum verò copiam in Arce Antverpianâ suppetere.* At Fontanus Comes ne præcipuam illam Belgii totius Arcem ita exarmaret: (an quia rebus propè desperatis, serum, ac proinde vanum id censebat auxilii?) duas tantùm bombardas cum exiguo instrumento transmisit. Quod cum molestissimè Mansfeldius tulisset, impendentem Oppidi jacturam prospiciens, ejus culpam ab se transferre conatus est in Fontanum. Et iis quidem duobus tormentis tantum exhibuisse negotii fertur munimentis Hollandicis: ut si justus eorum numerus suppeditasset, solutum iri obsidionem sperare licuerit.

Subsidium tenue mittitur à Comite Fontano.

Harum anno 1593.

At in eam interea toto pectore incumbens, nervosque contendens omnes Mauritius, in arctas redegerat angustias

Mauritius obsidionem urget.

1593. gustias Oppidanos. Assiduis ab omni parte bombardarum displosionibus terrorem Civibus, ruinam ædibus continenter invehebat. Maximi Templi Turris, ex qua vel castra, vel naves peti tormentis poterant, magnam partem diruta, ac deturbata. Splendidum quoque palatium, à Guillelmo Mauritii Parente fabricatum, eâdem impressione disjectum; ne suis quidem rebus parcente militari furore. Et jam ad justam oppugnationem se accingebat Exercitus, aggeribus ad fossam usque deductis: cum ei promptiùs, ac feliciùs admovendæ profuit admodum transfugæ cujusdam proditio. Eam adjuvat transfugæ proditio.

Is principio militaverat Hollandis; tum in omnem fortunam versatilis, inter Gertrudisbergæ Præsidiarios se receperat. Mox ubi prospexit, ad Obsessores inclinare victoriam, ad eosdem denuo transfugere non dubitavit. Igitur duodecimo Calendas Julii mœnibus elapsus ad castra, Mauritio sisti postulavit. Eum de pyrii pulveris in Oppido penuriâ certiorem fecit: docuit, quâ parte debiliores muri impressionem ægriùs sustinerent: neque subticuit, si circumjecta mœnibus fossa exinaniretur aquis, certissimam illac fore ad oppugnandum viam. Profecit alieno scelere Mauritiana solertia, & homini à plerisque veterum commilitonum agnito, quamquam bis infido, præstans fidem; suffodi profundissimè terram jussit ad imum usque fossæ. Eo diverticulo derivatis in aliam partem aquis, vacuus relictus est alveus. Inde aptissimum ictibus locum transfugâ designante, eò directa tormenta; dieque Divi Joannis Baptistæ natalitio frequentissimâ bombardarum displosione propugnaculi latus tam amplè perfossum, ut illac pateret aditus equitanti. Quare postero mane paratæ ad oppugnationem copiæ continenter, obstinatèque impressionem fecere in propugnaculum; donec id tandem occuparunt. At Oppidani, qui superiori nocte commodum receptum cum validis ad latera munimentis

adstruxerant; indidem eos strenuissimè propulsarunt, non tamen sine ingenti utrinque cæde, & quod caput uni partium calamitatis fuit, ipsius Gesantii Gubernatoris nece. Quo casu vehementer perculsi Gertrudisbergæ defensores, duorumque intra paucos dies insignium Præfectorum jacturâ perturbati: cumque subsidia viderent adeo propinqua, tam diuturnâ, variâque molitione, nihil tamen vel ad solvendum obsidium, vel ad opem aliquam invehendam profecisse; desperare de suis rebus, ac de paciscendo cum hoste cogitare cœperunt. Quamquàm non desunt qui celeratæ deditionis causam referant in hunc modum. 1593.

Alter Gubernator occiditur.

Festinatæ deditionis causæ.

Ad Oppidi propugnaculum, quod septentrionem spectabat, suos aggeres, & munimenta perduxerant Obsessores. Ubi cùm tres Centuriones excubarent, magnum intra mœnia silentium animadvertunt: simulque non difficilem à parte quâdam ascensum ad propugnaculum vident. Igitur duobus accersitis Sclopetariis, totidemque clypeis, & securibus instructis; extremo propugnaculo ligneum ponticulum admovent, ac per eum ingrediuntur, quid intus ageretur, exploraturi. Accurrunt extemplò Vigiles hostium: conseritur inter utrosque pugna. Centuriones in auxilium evocant suos, qui magno numero affusi propugnatores invadunt, cædunt, in Oppidum è propugnaculo repellunt. Oppidani jam Hostes intra mœnia suspicientes, ac de suis rebus actum rati, postulant in colloquium venire cum Obsessoribus. Tympanum idcirco pulsant: sed horribili tormentorum fragore rumor ejus obtunditur. Neque signum dare oculis licebat, ob offusum undique fumum. Quo tandem evanescente, pileis cuspidi hastarum impositis deditionem hosti pollicentur. Re compertâ Mauritius tres ad se mitti obsides in castra jubet. Missi Centuriones duarum tantùm horarum poscunt inducias, intra quas à Mansfeldio consensum deditio-

Gaspar Ens Annal. tom. 3. lib. 3. Everar. Reidan. lib. 10.

1593. deditionis impetrent. Negatum id à Mauritio. Contrà verò concessum Præsidiariis, ut incolumes exirent cum armis, atque impedimentis, & quinquaginta plaustris ad ægros, aliaque subvehenda; additâ Equitum turmâ, quæ in tutum deduceret. Honestas hasce conditiones & Militum virtus merebatur, ab ipsomet Hoste Mauritio, ejusque Militiæ Præfectis laudata: & præsens tempus exegit, cum à vicinitate subsidiorum periculum esset in morâ. Quamobrem septimo Calendas Julii cum tribus Ductoribus Milites ferè sexcenti Oppido egressi, atque ad regia castra profecti. Tres è Præsidiariis erant, qui participes fuisse dicebantur Gertrudisbergæ Parmensi Duci venditæ, proditæ-ve anno supra millesimum quingentesimum octogesimo octavo. Hi Commilitonum in oculis suspendio puniti. Eorum unus sibi metuens, in plaustrum abdiderat sese, sarcinisque obtexerat, uxore insuper ad rem magis dissimulandam confidente. Accidit ut miles, consuetâ ejus generis hominum petulantiâ, fœminæ deterrendæ, clavum rotæ præfixum adimeret. Elapsâ rotâ inclinatur plaustrum, atque evertitur: effusisque in terram cum fœminâ sarcinis, sub eis latens miles detegitur, comprehenditur, necatur. Fassus præterea ipsemet est, multis in obsidione periculis ultro sese objecisse, nempe ut supremum vitaret: sed ab omnibus salvum se fuisse, ne salvus esset.

Quibus conditionibus facta.

Veteres Oppidi Proditores suspensi.

Unius abditi fortuita deprehensio.

Victor Mauritius Gertrudisbergam ingreditur: eam universam recognoscit: ubicumque opus esse animadvertit, munit: Fridericum Henricum fratrem eidem præficit cum justo militum Præsidio. Tùm solo æquatis aggeribus extra Oppidum erectis, castrorumque suorum munimentis, ne contra Hostem extructa Hosti prodessent; inde discessit: per loca circumjecta distribuit militem, in omnem Regiorum motum intentus, ac paratus.

Serum à Fontano subsidium.

Sub ipsam Gertrudisbergæ deditionem adfuere, non ad Oppidi subsidium, sed ad jacturæ dolorem exulcerandum, à Fontano transmissi Pedites mille & ducenti, simulque duodecim Equitum turmæ, & quatuor majora tormenta, quantumq; satis esset instrumenti bellici, pecuniæ, commeatus. Ad seras suppetias ingemuit cum Exercitu Mansfeldius, eo quoque præsenti doctus malo: quanti sit in bello celeritas. Ne-ve frustra esset illud à se postulatum, & non sine aliorum locorum dispendio missum subsidium: utque unius loci jacturam alterius, quamvis imparis, adeptione compensaret, in Arcem nomine Crepicordium arma convertit. Ad ripam Disæ fluminis, ubi in Mosam evolvitur, Arx ea sita est. Ante annos tres à Mauritio capta, tum Finitimis omnibus, tum præsertim Sylvaducensibus infestissima erat. Quare ad eam capiendam quadringentos primùm Equites, Peditesque octingentos Mansfeldius misit. 1593.

Crepicordium ab Regiis invaditur.

Eo consilio vicinis Gorcomiensibus patefacto, Disæ fluminis alveum ita obstruxerunt, ut impedito cursu, circumjacentem Crepicordio regionem aquæ inundarent. Verùm easdem animosè transvadando Regii milites ad Arcem tandem enisi sunt. Sequutus cum reliquis copiis Mansfeldius excelsiora loca, & ab aquis tutiora occupavit.

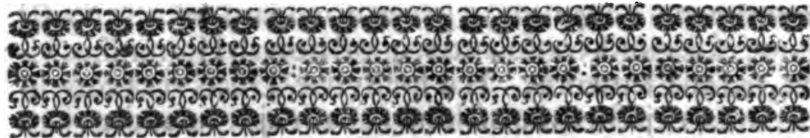
A Mauritio defenditur.

At non segnis ad Hostium cœpta disturbanda Mauritius, & Philippum Nassavium cum Equitibus quingentis præmisit & mox ipse cum universo Exercitu Mosâ transmissâ, ingressusq; Crepicordium; inde Regia castra, nondum per angustias temporis munita, crebris tormentorum ictibus aggressus est infestare. Neque idcirco cesserunt Regii: sed acriùs insistentes, unâ, atque alterâ oppugnatione Arcem invaserant: cæde utrinque factâ, Philippum ipsum, & Hoenloium sauciarant: & propè jam erat, ut Crepicordium expugnarent: cum repente excrescentibus in ingentem altitudinem aquis (quæ promptissima sunt muni-

1593. munimenta Belgarum) à generoso conatu desistere coacti sunt; eâ se gloriâ consolantes, quod non ab Hominibus victi, sed ab Elementis. Hac spe Sylvæ-Ducis vexatione liberandæ dejectus Mansfeldius; aliam ejus tutandæ viam tentavit, præsidiarios nempe in eâ Urbe Milites relinquendo. At suspicati Sylvaducenses id Præsidii non tam adversus hostes, quàm contra suam libertatem impositum iri; quemadmodum antea sæpius, id omnino recusarunt. Quare Mansfeldius improsperos ab omni parte conspiciens conatus eo tempore suos; remigrandum sibi Bruxellas duxit ad commissam ab Rege administrationem Belgii; ætate præsertim octogenariâ pacatis regendi artibus, quàm bellicis laboribus opportuniore. Re infecta Mansfeldius Bruxellas redit.

De

De BELLO BELGICO LIBRI SECUNDI

SUMMA.

Pontificius in Gallia Legatus favere creditur Hispanis. Hi proponunt Isabellam sui Regis filiam in Galliæ Reginam. Mænii Ducis ab iisdem dissensio. Ejus oratio in Comitiis Parisiensibus. Henrici Sectatorum literæ ad eundem Conventum. De illis diversi sensus. Novi ex Hispania Regis Administri electionem Isabellæ urgent, vario successu. Franciscus Verdugus Frisiæ Gubernator, & Fridericus Thserembergius aliquot Oppidis potiuntur. Surenensis Congressus inter Galliæ Fœderatos, & Catholicos Henrici Asseclas. Agitur in Parisiensi Conventu de Isabellæ sponso, futuro Rege. Henricus ob varia incitamenta decernit ad Fidem Catholicam reverti. In Belgio milites primùm Hispani, deinde Itali diversis de causis tumultuantur. Solmensis Comes Flandriæ partem infestat. Hispani Hollandos Equites superant. Mauritius Brugas occupare incassum molitur. Hollandis à mari magna pernicies.

De

De
BELLO BELGICO
LIBER SECUNDUS.

1593. Um fortunâ secundiore Fœderatis, quàm Regiis pugnatur in Belgio; non minore animorum, ac Partium contentione ab Galliæ Fœderatis, ab Henrici Fautoribus, ab Hispani Regis Administris in Comitiis Parisiensibus decertatur. Pontificius ipse Legatus, quem, tanquam communis Parentis Internuncium, agere decebat Arbitrum, ac Sequestrem, transisse credebatur in Partes. Philippus Sega Cardinalis, Placentinus Episcopus is erat (uti dictum superiùs) qui tàm frequentibus colloquiis, quàm totâ rei tractatione in suspicionem venerat ante Religionis, ac Regni salutem Hispanas rationes habendi. De quo certior factus à Veneto præsertim Senatu Clemens Pontifex, per Innocentium Malvasiam, Exercitûs Pontificii Commissarium, Legato vehementer injunxit, ut præ omnibus ab Regis electione caveret, quæ monstrosi quid præ se ferret, neque cunctorum consensu probaretur, & nova excitatura esset bella superioribus tristiora. Non tamen idcirco destitit ab incœpto Legatus; vel non planè percepta mente Pontificis, tamquam oraculi ambagibus involutâ; vel ita ratus Religionis emolumenta cum Hispanicis conjuncta, ut sine his illa consequi non liceret. Eæ quoque causæ adjiciuntur: Regis Catholici gratia ad privatas utilitates penitus aucupanda: & cum Henrico susceptæ simultates ob illa, quæ adversùs ipsum in ejus Conventibus fuerant declarata.

In Parisiensibus Comitiis Legatus Pontificis suspectus de propensione in Hispanos.

Catherinus lib. 13.

Monetur à Pontifice.

Clemens namque Pontifex Regem adhuc in Hæresi persistentem, ejusque Sectatores novo feriendos anathemate judicans; id continentia diplomata promulganda

jam transmiserat ad Legatum. Quæ cum is pro suo munere vulgandum curasset; re comperta Henricus vehementer commotus, per Administrum suum cogi Concilium Catalauni jussit. In eo palam per eumdem conqueri de palmari, quam sibi illatam asserebat, injuriâ. *Pontificem ab iis contra se incitatum, qui jampridem ad Gallicum occupandum regnum inhiarent: neq; suis rapinis, & cædibus in eo exhauriendo satiati, Hispanum quoq; infensissimum hostem, in prædæ partem advocassent. Rebelli in suum Principem, ac patriam conspirationi Religionis, ac Sacri fœderis speciosum nomen obtendi: anathemata identidem, ac diplomata Pontificia; veluti lapsa cœlo ancilia, postulari. Sed jam proposita novi Regis electione satis eorum mentem aperiri, magis cupidam regni, quam regno providam. Artibus hisce improbis, atq; ad evertendum funditus Regnum accommodatis veros omnes Gallos amantes Patriæ, Principisq; fideles, ire obviam tempestivè debere; ac sanguinem prius, vitamq; generosè profundere; quàm pati, florentissimum Regnum vel Civium dissensionibus lacerari, vel hostium jugo sævissimo substerni.* Querelæ pronis auribus auditæ permovere Concilium, ut provocaret à Pontificiâ sententiâ: simulque promulgatorem ejus Legatum ad suam causam defendendam citaret. Neque à pœnis abstinuit in eos intentandis, qui Pontificis ea diplomata circumferrent, aut spargerent in vulgus, vel apud se retinerent. Longè verò minaciùs interdixit, ne quis indictis novi Regis electioni Comitiis interesset. Id quicumque auderet, ceu læsæ Majestatis reum, & communis tranquillitatis perturbatorem, & nefarium Patriæ desertorem, ac proditorem, acerbissimè punitum iri. Hinc asperiora Legati in Henricum odia commota, Hispanorum rationibus haud leve pondus addebant. 1593.

Henrici Regis querelæ.

Suis hi tractationibus non eam utriusque Regni conjunctionem, quæ ne somnianti quidem obversaretur: sed Isabellæ

Hispanorum consilia, ut Infans

1593. Isabellæ Infantis electionem urgebant, quam eòdem reci- Isabella Galliæ Regina eligeretur.
dere probè norant. Unus ea tempestate Parisiis erat ex Hispanicis Administris Didacus Ibarra, qui spem id assequendi omnem in Regis Hispani viribus, opibus, auctoritate collocarat. Expectabatur in dies ex Hispania missus, resque administrandæ præstitutus Laurentius Suarius de Figheroa Feriæ Dux: eique Comes adjunctus consultissimus Juris Innicus de Mendozza, qui jura Infantis produceret, ac tueretur. Ad Belgii verò fines convenerat eosdem, ut de rerum statu doceret, Joannes Baptista Taxius. Qui cum aliis è Regio Belgii Senatu ingenii Gallici gnaris, resque inspicientibus è proximo, persuadere contendit; ut validæ copiæ Galliam penetrarent, & cum eis destinatus Ductor Carolus Comes Mansfeldius Lutetiam accederet: ingenti simul opum vi Mænii Ducis, Principum aliorum, ac præcipui cujusq; Viri à Provinciis ad Conventum delegati voluntates devincirentur; Lotharingis quoque Foederis principatum obtinentibus amplissimæ conditiones offerrentur cum spe minimè dubiâ successûs. Hac demum, neque aliâ viâ Isabellæ proponendam electionem optatum exitum habituram. Opus quippe tam arduum peragi non posse, nisi Militum, opumque profusione Rex Adversarius opprimeretur. Verùm ab Hispania recentes Administri pecuniæ, copiarumq; plus multò promittendum censebant, quam numerandum Lotharingiæ Principibus: quippe inter angustias utriusq; subsidii Mænium, ejusque Partes obstrictas, quocumque vellent Hispani, impelli posse faciliùs: Hispaniæ quoque res, & conditio temporum exigebant, ut auxiliaribus copiis, sumptibusq; parceretur. Nam & anteactis tot præliis exhaustum Regium ærarium erat: & recentes quidam Aragoniæ motus promptum ab utraque ope remedium postulabant. Neque minùs id persuadebant Belgicæ ditionis necessitates, quæ Parmensis ex obitu majores, plus etiam deposcebant præsen-

tis, validique auxilii. Quare non tam copiis militum, aut pecuniæ, quam artibus, ac pollicitationibus, Legatique Pontificii operâ sociali, suis se potituros votis sperabant. At Mænii Ducis animo alia omnia volvebantur. Certus enim, invito se nihil eos consequi posse; eorum postulatis nequaquam assentiri decreverat; à quibus parum suæ caussæ faveri, imò Regnum sibi eripi videbat. Ejus tamen spiritus ingentes in diversa jactabant obortæ regnandi causâ cum cæteris è sua gente dissensiones; aliis alio nominibus ad tam amplum Imperium enitente. Variis ergo, qui contra sua consilia struerentur, obicibus varias aggressus est machinas architectari. 1593.

Mænii mens alia.

Interea præfinitum auspicando Conventui celeberrimo tempus advenerat, quem ultrà prolatari vetabant præsentissimæ necessitates, & coacta Lutetiæ omnium Ordinum ex universa penè Gallia lectissima multitudo. Dies erat sextus ante Calendas Februarii; cum Præsules, Principes, & Provinciarum, atque Urbium Delegati in aulam Regii Palatii, cui Luparæ nomen, cum summa Galliæ omnis expectatione convenere. Mænius Dux ante alios, velut in Regno administrando Regis obtinens locum, regio more sub umbella consedit. Ac primus omnium frequentissimum Senatum in hanc ferè sententiam fertur allocutus.

Conventus Parisiensis initium.

Mænii Ducis oratio.

Illuxit aliquando tandem optatissima hæc dies, bonorum omnium votis tamdiu suspirata; quæ tot Galliæ calamitatibus præsens quærat remedium, & salutare lumen dubiis rebus affundat. Hæc enim una nos caussa huc convocavit, hæc tot superare compulit difficultates, quot optimo publico indictis jampridem Comitiis obstruebantur. Magnas quippe spes ferè semper obices magni retardant. Quibus malis, eòque deterioribus, quòd intestinis, tot annos Gallia nostra vexetur; cassus oculis est, qui non agnovit; humano sensu, qui non deploravit. Discerptum in partes, ac laceratum florentissimum Regnum, pulcher-

1593. *cherrimum corpus capite diminutum, conversum in viscera patriæ ferrum, in suum sanguinem populi sævientes; omnia tumultibus, periculis, stragibus involuta, an non ab ipsis Inimicorum oculis eliciant lacrymas? Quod verò Christiana pietate imbutis animis dolendum est magis, quo nunc apud nos loco Christiana religio? Ubi majorum nostrorum in Catholica fide, vel sanguinis profusione defendendâ, per omnes memorias temporum celebrata constantia? Ubi erga Romanam, & principem Ecclesiæ Sedem reverentia singularis? Nimirum pro avitâ Religione jam Hæresis Galliæ sceptrum affectat: & nisi Conventus hic noster maturè prospiciat; Gallia, quæ præ cæteris Nationibus dici meruit hactenus maximè Christiana, nominabitur in posterum infami appellatione Calviniana. Et sanè sic eveniet, si qualis nunc est, qualemq; se gessit, quoties in sua potestate fuit; Gallici regni potietur Navarræ Rex Henricus. Vos ergo qui ex universa Gallia delecti, atq; huc ad salutem publicam destinati, hoc difficillimo tempore convenistis, ut regno tumultuanti quietem, Religioni labanti securitatem afferatis; agite per eam, quam debetis pietatem Deo, Patriæ charitatem, curas eò vestras, ac nervos intendite, ut in habendis pluribus pro rei gravitate congressibus eum ex omnibus Regem eligatis, qui utriq; necessitati opportunè consulere & velit, & possit. Ut velit, ex animo sit oportet, constanterq; Catholicus, ac vita ipsi, nedum Coronæ, Christianæ fidei, Ecclesiaq; incolumitatem anteferat. Ut possit, ea præstet virtute, experientiâ, existimatione, quibus non modò reluctantes animos imperio subjiciat suo, sed Regni etiam, ac Religionis hostes facilè profliget. Quod ut feliciter consequamur, propriis cujusq; sepositis utilitatibus, odio quovis, aut gratiâ procul habitis, unum spectemus, unum sequamur Christianæ Religionis, & Regni Gallici bonum.*

Hæc Mænii Ducis verba longiore oratione, nec tardiss notam evitante, Cardinalis Pellevæus, Conventûs Præ-

ses Ecclesiasticus excepit. Breviùs inde atque aptiùs Claudius Senessæus, Delegatus pro Nobilitate; & Honoratus Laurentius pro Populo, perorarunt. His dumtaxat in eo primo Conventu actis, Senatus dimissus est. 1593.

Literæ Catholicorum qui erant apud Regem Henricum.

Henric. Catherinus lib. 13. Turs. lib. 19. Ant. Herrera hist. Gall. lib. 4. c. 17. Campiglia lib. 8. Thuan. lib. 105.

Per eos dies ex inopinato Tubicen adfuit ad portas Urbis, ingressumq; postulavit; ut Lutetiæ Gubernatori Francisco Avertono Belini Comiti inscriptum literarum fasciculum redderet. Quid verò rerum afferret, passim à pluribus, uti fit, rogatus: Epistolas se ferre respondit ab Catholicis, qui cum Henrico Rege essent, ad Ordines Parisiis coactos datas. Ad Gubernatorem perductus literas reddit. Is easdem extemplo ad Ducem Mænium perfert, præ valetudine lecto decumbentem. Dux eas, nisi coram Fœderatis non aperiendas ratus; Pontificium acciri jussit Legatum, Hispanum Oratorem, aliosque primarios Senatûs Gallici Principes. Quibus audientibus, & in novæ rei expectationem suspenso animo intentis, apertæ, perlectæque literæ fuerunt. Ipsa præferebat inscriptio, à Principibus, Præsulibusque, & Magistratibus Catholicis, qui erant apud Regem, Mænio Duci, aliisque ex ejus Familiâ Principibus, & Urbium aliquot, Populorumq; Delegatis, qui Lutetiæ convenerant; proponi rationem, ac viam assequendi quietem Galliæ tam necessariam ad Catholicæ Religionis, ac Regni conservationem.

Perscribebatur verò: *Vidisse Principes, Præsulesq; qui ab Rege starent, libellum paulò antè à Mænio Duce propositum: seque cum ipso sentire; prorogationem belli ruinam simul moliri religionis, ac regni. In eo agnoscendo Rege, quem sibi præfecisset Deus, illiq; obsequium naturâ debitum deferendo, Religionis tutelam semper se habuisse præ oculis. Ad sui Regis defensionem tunc redditos alacriores, cum introductos in Regnum viderunt exteros, Gallicæ felicitatis, ac nominis apertos hostes. Ingenuos omnes, ac probos Gallos imminentibus malis ire obviam viribus omnibus debere.*

Id

1593. *Id verò tunc feliciter eventurum, cum eos inter optatissima pax concilietur, quos in suam perniciem tamdiu tenent arma divulsos. Huic paci qui subserviant, acclamationibus plausibusq; qui adversentur, maledictis, atq; execrationibus justè à Populis exceptum iri. Quòd ad eam ineundam Dux Manius ejusq; Sectatores Lutetiæ coacti omnium Ordinum conventum scriptis evocaverint; vel hoc nomine nil profuturum, quòd eidem habendo locum optarint, quò convenire non liceat iis, qui aliarum Partium sint. Id verò non restincturum bella, sed ut cùm maximè inflammaturum. Quamobrem Principes, Præsules, Magistratusq; Catholicos, qui sint apud Regem, gnaros idem aliis placiturum Catholicis, qui debitum nativo Regi obsequium profiteantur; Regis ipsius concessu, Manio Duci, aliisq; Lutetiæ congregatis significare his literis voluisse: Si quidem de rationibus ad Religionem Catholicam, Regnumq; conservandum accommodatis, à Viris probitate, judicioq; præstantibus institui colloquium velint in loco Parisios inter, & Divi Dionysii Oppidum eligendo: Sese pariter suarum Partium lectissimum quemq; dicendâ die missuros, ut omnes, quæ felicem ad terminum perducere possint, aperiantur viæ. Quod consilium si renuatur, aliaq; rationes ineantur Religioni, Regno-ve perniciosæ, si ad extrema calamitatum Gallia redigatur; testari se Deum, Hominesq;, non sibi, sed aliis vitio vertenda mala inde consequutura.*

Colloquium proponitur in loco utrique Partium opportuno.

Ut hæ literæ scriberentur, primus auctor fuisse fertur magni vir nominis, & existimationis in Aula Gallica, Nicolaus Villaregius: qui sponte suâ pronus ad ineundam cum Rege pacem, incitatus etiam fuerat ab Duce Mænio, tractationem aliquam affectante, ut eam in suos usus opportunè traduceret. Igitur ad affinem suum Fleuræum scripsit Villaregius, ut Nivernensem Ducem, aut quempiam è Principibus Regem sectantibus conveniret: quo res essent loco doceret: quàm acriter Isabellæ Infantis electionem

Mænius, & Villaregius Primi auctores, ut literæ mitterentur.

nem promoverent Hispani: quam prope abesset, ut Dux Mænius, qui nunquam adhuc impetrare potuisset ab Rege reconciliationem cum Ecclesiâ; Hispanorum voluntati obsecundaret, nisi quid obicis maturè opponeretur. Actum esse de Henrici regno, ubi Galliæ Principes, ac Provinciarum Delegati, qui Parisiis convenerant, exterorum petitionibus consentirent. Abrumpendam igitur moram omnem, & dum liceret, consilia disturbanda. 1593.

Hæc à Fleuræo ad Nivernensem, atque etiam ad Gasparem Scombergium Comitem, ab hoc ad Regem perlata, demum evicerunt, ut re prius in concilio Procerum aliquot deliberatâ, literæ modò memoratæ transmitterentur, vel ad indictos Ordinum congressus interturbandos, vel ad viam reconciliationi Regis aperiendam. Verùm statim atque illæ recitatæ coram Fœderatis fuerunt; Pontificius Legatus, quas inter legendum iras conceperat, dissimulare jam impotens, assurrexit indignabundus; ac non expectato, ut in consilium, ac deliberationem iretur; *eam Epistolam contaminatam hæresi pronunciavit: quæ Regem à Deo Galliæ datum, & cui naturâ deberetur obsequium, asserebat Hæreticum hominem, atq; in Hæresim relapsum, ab Ecclesiâ damnatum, & publico anathemate punitum, Adeoq; pro Hæreticis habendos, quicunq; illius rationem haberent. Neq; ulla omnino responsione dignandum.* Assensere Legato sine cunctatione Pellevæus Cardinalis, & Hispanus Orator. Obrepebat quippe suspicio, datam eam de industriâ, ad tractationes Comitiorum interrumpendas. Nam si quæ proponebantur ab Regiis, abnuerent Fœderati; tanquam hostes pacis, in odia populorum incurrerent: sin acciperent, & colloquio assentirentur; ad Galliæ regnum via planissima sterneretur Henrico. Mænius Dux, aliique ancipites animi, rei tam dubiæ, ac periculosæ plus dandum maturitatis, ac temporis censuerunt. At Villaregius, & Janinus submonuere, non uni Mænio Duci

Easdem Legatus Pontificis, atque Hispani, ut hæreticas, detestantur.

1593. Duci literas illas inscriptas, sed conventui quoque Delegatorum; quòd vel Tubicen ipse palam evulgarat. Quare de iis in proximo Senatu referendum; ne Delegati, si principio clam se quidpiam esse deprehenderent; parum agi secum candidè, syncereque suspicarentur; quod profectò eorum animos abalienaret à cæteris, cum gravi causæ publicæ detrimento. Decretum itaque fuit, quantumvis obluctantibus Pontificio, Hispanoq; Legatis, ut literæ in Conventu publico recitarentur. Interea verò consulti super hac re doctissimi quique Theologorum, è Sorbonico præsertim Collegio, in eamdem cum Legato venere sententiam; quam in lucem etiam ediderunt: illam de Rege propositionem Hæreticam esse, ac prorsus abolendam. *Idem Theologi sentiunt.*

Mænius tamen incertus adhuc erat consilii. Siquidem & tractationem cum Regiis exoptabat, & Legati Pontificii, atque Hispanorum animos ab se prorsus avertere metuebat. Post multas denique cum suis initas consultationes, in eam mentem devenit: ut illius rei capiendæ in Senatu deliberatio differretur: dum ipse Feriæ Ducem, aliosq; cum eo venientes adiret, Carolique Comitis Mansfeldii, qui præstolabatur ad regni fines, exercitum, acceptaque ab Rege Hispano jussa cognosceret: ut pro tempore, atq; opportunitate decerneret. Igitur ex Hispania profectis occurrere statuit: & ipsemet auxiliaribus copiis imperare: nec sinere cum auctoritatis suæ detrimento Guisium Ducem eisdem præfici ab Hispanis, illi manifestò faventibus. Existimationis quoque incrementum sperabat aliquod armorum progressu: & quod caput erat, pecuniæ vim ab Hispanis exprimere contendebat, quam divideret Delegatis, ut eos sibi magis obstringeret. Hac deliberatione suis patefactâ, rogavit, ut in agendis se absente conventibus leviora quædam tractarentur, electione Regis ad suum reditum reservatâ. Par enim esse, ut ubi de summâ rerum ageretur; intercesset ipse cum Duce Guisio, Legatis *Catherinus lib. 13. Tertura lib. 19.* *Mænius obviam it Hispanis Administris adventantibus.*

Catholici Regis omnibus, cæterisque Fœderatis, quos intrà paucos dies esset ipsemet deducturus. Promissum id à cunctis nullo negotio. Villaregio verò, ac Janino mandavit in discessu, ut ad cavendas privatas tractationes invigilarent. Exinde cum quadringentis Equitibus Suessionem profectus est: ubi Gallicas copias jusserat præstò esse. Eò ubi devenit, colloquium init cum Hispanis Administris; Feriæ Duce, Joanne Baptista Taxio, & Innico de Mendozza. Hi postularunt, ut de Salicâ lege apud Gallos antiquissimâ derogaretur, quæ succedere in regnum fœminas vetat; ne Regem è Borboniis Principibus eligerent, qui vel Hæreticus palam esset, vel fautor Hæreticorum. Eâ igitur lege posthabitâ, Isabellam Hispaniæ Infantem Galliæ regno imponerent, eidem debito; tum quia Regem extinctum omnium proximè contingebat, ex Elisabethâ nempe orta sororum primâ: tum quòd Hispani filia Regis esset, qui tam benè de Galliâ meritus foret, ac meriturus in posterum. Quod si justo vacuum Hærede regnum ab Gallorum suffragiis penderet; viderent ipsi, quanta Principis ejus habenda ratio, qui suis commodis, rebusque neglectis, objectâque non semel in discrimen Belgicâ suâ ditione; vim ingentem pecuniæ, validas copias, suos ipsos Duces à provinciis periclitantibus evocatos, ad subveniendum redactis in angustias Galliæ Fœderatis transmiserit. Quæ si defuissent subsidia, jam sub Hæretico jugo regnum gemeret maximè Christianum. Amplas quoque pollicitationes adjiciebant Hispani. In promptu esse pecuniam, quæ numeraretur: Exercitus qui Galliæ saluti, ac tranquillitati militarent: futura omnia in Mænii Ducis potestate, adeo ut Catholicorum Militum Ductor Carolus ipse Mansfeldius ab ejus nutu penderet. Ad extremum obsecrarunt, ut auxiliares eæ copiæ quamprimùm in expeditionem aliquam ducerentur; quæ prospero successu palam facerent, quanti forent Hispana subsidia. His illi invitamentis

[illegible] postularunt ut Isabella Infans eligatur Galliæ Regina.

1593.

1593. mentis Mænium ad suam perducere voluntatem studebant. At solers animi Princeps, conscius jam, haud plures quater mille Peditibus, atque Equitibus mille à Mansfeldio duci: numerandam verò pecuniam aureorum viginti quinque millia non superare; minimè passus est Gallicam libertatem venalem esse tam parvo. Quare subiratus, atque animosus, ut numquam, responsum hos dedit. *Quod attineret ad expeditionem socialibus armis committendam, se facilè assentiri: quod verò ad Regnum Isabellæ Infanti deferendum; rem non modò maximis difficultatibus impeditam, sed patriis quoque legibus vetitam, in manu sua non esse. Infanti si quod jus foret, juribus regni communibus repugnare: quorum ipse arbiter nec vellet esse, nec posset.* Hac responsione æquè inopinatâ, ac molestâ perculsi primùm Hispani, satis intellexere, quàm longè dissiderent Gallica, atque Hispana consilia.

Mænii responsum votis contrarium.

Re tamen dissimulatâ, resumptisque animis, proximâ luce tractationem repetens Joannes Baptista Taxius conatus est Principis animum verbis mollibus, ac promissis liberalibus flectere: & Agucchius Protonotarius, & Innocentius Malvasia, qui congressibus aderant jussi ab Legato, & Carolus Mansfeldius adeo ad rem propositam promovendam allaborarant, ut spem profectûs aliquam Hispanis fecerint. Et hi quidem, comperto, nihil sine Mænio Duce peragi posse: Mænius verò parum sibi prodesse ratus Hispanorum ope destitui; in speciem certè benevolentiam præ se tulerit. Ut verò frænum iis injiceret Mænius, quo in omnem circumduceret partem pro arbitrio; Janino, Villaregio, ac Lugdunensi Archiepiscopo per literas mandavit, ut responsum omnino dandum curarent Epistolæ à Catholicis Henrici Affeclis conscriptæ oblatosque cum eisdem congressus acciperent.

Propositiones urgentur cum spe.

Ex utrâque verò parte ita conventum fuit. Uti Dux electionem Infantis apud Ordines promoveret. Quæ si succe-

Conventiones inter Mænium, & Hispanos.

succederet, consequeretur ipse Ducis Burgundiæ titulum, administrationem Picardiæ, donec viveret: Reginæ Locum tenentis toto regno nomen, ac potestatem; quicquid ipse, tam suo, quàm Reipublicæ nomine æris alieni deberet, ab Hispanis persolveretur; eidemq; redderetur, quantum de suo impendisset. Imò ut præsens pecunia rem urgeret; aureorum viginti quinque millia jam tum ei numerarunt, syngraphasque pro aliis ducentis millibus dederunt: Caroloque Mansfeldio commendarunt, ut cum exercitu ad ejus nutum omnem obsequeretur. His utrinque initis conventionibus, & mutuo chirographo confirmatis, conciliari quidem tum inter se visi sunt animi: sed non in futurum tempus, amotis suspicionibus, diuturna concordia stabilita. Menius quippe nullo teneri se jure arbitrabatur ad ea præstanda, quæ ab invito necessitas temporum extorsisset. Hispani contra, qui hunc Ducis animum introspiciebant, in omnem parati erant opportunitatem, rem sine illius auctoritate conficiendi. Quapropter alios quoq; supremos Galliæ Principes sibi obstringere contenderunt: Lotharingiæ nempe Ducem, & Guisium, Nemorosiumque in spem erigendo nuptiæ sibi Infantis, cum dotali Galliæ regno. Sed ea consilia Principibus deprehensa contrarium votis eorum nacta sunt. Æmulatio namque inter eos exorta perpulit, ut alius alii (quod suadere solet ambitio) adversaretur.

Jam verò tempus instabat, ut ad Comitia properarent ex Hispaniâ recentes Administri. Ergò Suessione digressi Lutetiam intrarunt magno cum Populi plausu, qui non leve communis boni momentum in eorum adventu positum rebatur. Quæ verò ibi transacta, referemus; postquam armorum progressum in Belgio paulisper prosequuti fuerimus.

Belgici belli progressus. Exercitûs ad subsidium Gertrudisbergæ frustra deducti, Petrus Ernestus Mansfeldius, Belgii Gubernator, partem

1593. tem Varambonius sub Duce Graviam dimisit; partem traduci jussit in Frisiam à Friderico Comite Thserembergio. Præerat interim jam annos aliquot Provinciæ impositus ab Rege Franciscus Verdugus Natione Hispanus; militaris rei peritus in paucis; quique magni Cæsaris ad exemplum, commentariis, quæcunque in bello gessit, exposuit; integritatis fiduciâ, fidei apud posteros securus. Sedem per ea tempora Groningæ locaverat, in Urbe regionis ejus præcipuâ; quam in hostes jamdudum sibi designaverant, quæq; intestinis agitata seditionibus, haud extra suspicionem erat cum iisdem conveniendi. Nec procul eâ Guillelmus Comes Nassavius castra posuerat, providéque muniverat, ut Regiis copiis aditum ad Groningenses intercluderet. Crebris ad Mansfeldium literis Verdugus militum, tormentorum, pecuniæ subsidium poposcerat contra urbanos tumultus, atque hostium invasiones. Id verò consequi non ante licuit, quàm Gertrudisbergæ retinendæ, Crepicordii expugnandi spes evanuere. Tum demum Exercitûs magna pars eò immissa: sed in ipso itinere, partim laboribus fessa toleratis, partim perferendis ob locorum infelicitatem incommodis deterrita, imminuta admodum fuit.

Franciscus Verdugus Frisiæ Gubernator.

Militum subsidium accipit à Mansfeldio.

Certiores de eo subsidio facti hostes, ipsi quoque ab aliis expeditionibus vacui, opem suis celeriùs multo, commodiusque tulerunt. Copiis auctus Guillelmus decrevit in Burtanga munimentum erigere: quò viam Regiis militibus Groningam versùs præcluderet. Est autem Burtanga ex arenâ congestâ strata planities, duarum horarum itinere longa, cujus pars ad Veddam pertinet, Groningensis Oppidum ditionis, pars Monasteriensis Diœceseos finibus continetur. Eâ in mediâ, quâ magis arenosa se latiùs explicat, viam intersecans Nassavius, atque ex effossâ materie aggerem circumducens, adeo tutum suis munimentum extruxit, ut inde nullâ viâ possent exturbari, cùm unica ad eos pateret, quæ interrupta jam erat. Regius Ductor

Guillelmus Nassavius munimentum extruit in Burtanga.

Caretanus ad opus impediendum poterit; sed neque 1593.
tempestivè, neque machinis ad rem idoneis instructus.
Verdugus verò Groningensibus detentus periculis, accurrere nequivit.

Scripsit interea Comiti Friderico, ut in itinere, quo Groningam adventabat, Sasfeltium, & Oetmarsum, loca hostium potestatis, expugnare conaretur. Quippe quæ leucâ unâ Oldensaliâ distita, Regiis è Brabantiâ in Frisiam ultro citroque commeantibus iter obstruebant. Paruit consilio Thserembergius: & Sasfeltium quidem extemplò deditionem fecit. At Oetmarsum duabus Veteranorum centuriis defensum, à primo mane ad vesperam usque sex tormentorum assiduis ictibus oppugnari oportuit: ac tandem expugnatum est. Fridericus devectis è Brabantiâ bombardis Oldensaliæ relictis, per Escumenveeam propè Covordam (quando per Burtangam non licebat) Groningam transportavit exercitum.

Fran. Verdugus Comment. L. 6.

Fridericus Thserembergius Sasfeltium, & Oetmarsum capit.

Quo suis copiis adjuncto Verdugus duas uno tempore Arces Groningensibus infestas aggredi statuit Avarderzielam, & Slogteram. Ad hanc expugnatu faciliorem Cornelium Gasparinum, patriâ Lucensem, Ductorem misit; ad illam ipse cum Thserembergio profectus est. Postulatam deditionem cùm Oppidani negarent; ad tormentorum impetum ventum est. Sed quia locus erat circumcirca solidâ terrâ munitus, ea parum proficiebant. Quo animadverso Verdugus misit, qui fossam circumspicerent: eorumque ad tutamentum, sclopeta è Castris continenter displodi jussit. Ex iis Penia Signifer fasce ad ripæ fossam prætento terram effodere, atque aggerem præ se coepit erigere. Quod cum alii viderent, exemplo animati, idem moliri opus aggressi. Hæc vel audacia, vel calliditas hostes ita deterruit, ut statim deditionis signa præberent. Verum ingressum non sine vi tentantibus cum Friderico Duce Militibus Oppidani restiterunt. Quare dimica-

Verdugus potitur Avarderziela, & Slogtera.

1593. micatum utrinque ferociter aliquandiu. Dentum [illegible] intercmpto Arcis Præfecto, qui omnium acerrimè obsistebat; perrupere in eam victores Regii, ad unum omnes internecioni dantes. Quorum si quis ab ingressu elabebatur, circumsidentes non effugiebat. Ab hac oppugnatione progressus ad alteram Verdugus est: Slogteræ nempe, quæ præter opinionem dedere se recusarat. Sed recenti vicinarum excidio commonefacta, & bellico apparatu territa, in potestatem illico venit.

Neque segnior in locis hostilibus invadendis erat Guillelmus Comes. Evocarat Vinschotà Carcamum Ductorem cum subjectis copiis Verdugus: ut circa Greningæ mœnia excubaret: ne quid in Urbe per ipsius absentiam turbaretur. Frequentibus quippe nunciis perferebatur: Hæreticos in eâ homines; atque adversarum Partium factiosos, ipsi cæterisque Catholicis necem, aut capturam moliri. Quibus periculis occurrendum putavit, injecto Civibus turbulentis à vicino Exercitu terrore. At Guillelmus in omnem pervigil occasionem, ubi Ductore, ac magna parte Militum exarmatam, Vinschotam vidit; eam statim invasit, cepit, suis Partibus communitam reliquit. Pari beneficio fortunæ potitus est Veddâ; Defensoribus ejus per summam socordiam, pessimoque exemplo, ne oppugnationem quidem, antequam se dederent, expectantibus. At verò cum Nassevius, imposito utrobique præsidio, in citeriorem Frisiam profectus esset, ut copiis in subsidium à Philippo fratre deductis associaret suas; Verdugus quoque se opportunitate sapienter usus, Vinschotam subitò recepit, atque inde ad recipiendam Veddam perrexit.

Guillelmus Nassavius Vinschotam & Veddam capit.

Verdugus Vinschotam recuperat.

Ingentem ibi Peditum numerum, & plurimos sclopetis majoribus instructos collocarat Guillelmus (quicquid alii contrà scripserint) & bellicum instrumentum, & commeatum tâ copiâ, quæ satis esset ad maximum quodvis Oppidum tuendum. Spoponderat quoq; Tribunis, cam-

Verdugus lib. 10. Heraus anno 1593. Campana p. 3. lib. 1.

eamque sponsionem Foederatæ Frisiæ Ordines confirmarant, si se strenuè defendissent, Ducis munia consecuturos. 1593.
Quare deditione à Verdugo postulata, se ad extremum usque spiritum propugnaturos Oppidum, responderunt. Nondum eò pertractis majoribus tormentis, jussit Verdugus, solo effosso aggeres extrui. Quo in opere cæteris Itali præivere, qui jam ad fossam usq; progressi erant: ideoque plurimum damni passi sunt ab hostilium sclopetorum continenti displosione. Sed neque hostes à bombardarum ictibus tuti erant; quæ jam advectæ, assiduè munimenta Oppidi quatiebant. Eòque res redegerant, ut duo propugnacula, quæ murorum longitudinem custodiebant, concussa, ac diruta essent. Quamobrem extrema jam sibi metuentes Oppidani deditionis faciendæ non obscura præbebant indicia. Quibus incitati Obsessores, ac præsertim Itali omnium proximi, sociorum cædem ulciscendi avidi, per fossam ad oppugnationem, sine lege, sine ordine sese effuderunt. Eum impetum cæteroqui temerarium, & si deterior meliis, aut major animus hostibus fuisset, auctoribus nociturum, juvit eorumdem consternata virtus, & salus desperata. Igitur in Oppidum irrumpentes Regii, quà vindictæ ardore, quà victoriæ licentia, obvios quosque trucidarunt. Probavit Verdugus felicem eventum, at præcipitem impetum improbavit; eos Milites serio monens, ne sibi in posterum temeritate perniciem universo Exercitui crearent.

Et Veddam, vi & strage.

Jam verò declinante in Autumnum anno, imbribusque cadentibus perfuso solo, Exercitibus impervio; difficile admodum videbatur, morantes ibi diutius copias, præsertim Equestres, & bombardas, & impedimenta deportare. Quare Verdugus animum revocavit à munimento Burtangæ invadendo: quod opus alioqui suadebat cupiditas eâ (sum illud iter) maximè necessarium, Groningensibus aperiendi. Absterrebat quoque firmitas loci non

Verdugus lib. 11.

1593. non modo circumjectis paludibus custoditi, sed quinque præterea cuneatis propugnaculis sese mutuò tutantibus, & commeatibus, & reliquo belli apparatu affatim instructi. Neque aditus ei claudebatur, ad omnia quæcunque opus essent, è viciná Vestfaliâ devehendi. Contra verò infestum Obsessoribus futurum erat solum uvidum adeo, ut vix unum alterum-ve pedem effodientibus, aqua statim scateret. Atque unius leucæ spatio circumcirca nec domus ulla, neque arbor sese offerebat. His de causis ab ea Verdugus obsidione abstinuit. Necessarium tamen duxit tutam reddere viam aliquam Groningam versùs: ne regius exercitus detrimento Urbi magis, quàm præsidio foret: neu liceret hosti submissis identidem copiis augere militem; sibi, omni præcluso aditu, non liceret. Quamobrem ad extremum decrevit prope Covordam iter suis communire.

Sed antequam eò commigraret, cum duabus tantùm leucis ab hostium castris abesset; eosdem ad pugnam lacessere constituit, animo majore, quàm viribus. Duobus ergo deportatis campestribus tormentis, & aliquot commeatuum carris, longo circuitu perrexit adversùs hostem. Hic positis leucâ unâ prope Groningam castris, certior factus est de Verdugi adventu. Itaque Comites Guillelmus, ac Philippus, qui copiis præerant, castra communire sunt aggressi diligentiâ tantâ, ut quamvis celeritate summâ fuisset usus Verdugus; ubi primùm accessit, hostem repererit validissimè circumseptum. Ægrè ille stagna trajecerat, & per ea vix pertraxerat tormenta: cumque propugnaculum quoddam hostile prætergrederetur, ab ejus bombardis ac mosquetis vix tutos carros, nec sine detrimento perduxerat. Tantumque laborum in eâ trajectione miles exanthlavit; ut statim ab illa quieti se dare opus habuerit. Prope locum, ubi Castra posuit, aliud erat hostile munimentum; quod postquam circumspectari

Verdugus Fœderatorum Exercitum invadit.

Verdugus jussit, consequenti nocte aggredi decrevit. Sed hostes virium suarum conscii, aggressionem fugâ præverterunt. 1593.

Jamque Hollandicis castris propior factus erat Verdugus: ad quem perlatum fuerat, Castrorum hostilium situm planum esse, atq; à cunctis obicibus expeditum. Sed contrarium accessus ostendit. Foveæ quippe passim opponebantur, quæ directas acies, & minimè dissolutas duci vetabant. Admovit hosti quàm proximè poterat Exercitum Verdugus: agminibusque tum equestribus, tum pedestribus distributis, jussit suos continenti velitatione hostem lacessere: eodemque tempore campestria tormenta editiori loco mandavit imponi. Inde etiam hostium Castra speculatus, ut de visu cognosceret, an liceret eorum aggeres, ac munimenta adoriri; deprehendit æquè arduum, ac periculosum id esse. Quare ad continuandam dimicationem, subinde novos Equites, Peditesque suffecit: in spem veniens, eâ provocatione hostem ex umbrâ in pulverem eductum iri; seque cum eo extra munimenta magis æquo certamine pugnaturum. At hostis, haud ignarus bellandi, spem fefellit. Sinebat enim Pedites nunc hos, nunc illos ad velitandum prodire, sed sub ipsis munimentis: intra quæ reliquo Exercitu se cohibente, Equites in omnem partem, ut opportunitatibus præstò essent, discurrebant. His tamen aliquid suis tormentis damni Verdugus intulit. Quòd si graviora convehi jussisset; è loco superiore, quem occuparat, potuisset hostium Castra infestare, malè à munimentis tumultuariò excitatis defensa. Sed anni tempestas pluvia, & loca stagnis frequentibus impedita transvehi vetuere. Ferunt & provocatione lacessitum ad justum prælium à Verdugo Guillelmum, ignavum etiam animum objectando: sed eumdem propositi tenacem, atque in apertum educere acies recusantem, respondisse. Magnorum in Scholis Ducum doctum sese: non ad hostis arbitrium,

Levis inter eos dimicatio.

Campana.

1593. trium, sed pro sua opportunitate, cuiq; pugnandum. Proditurum se (nec longum tempus) in campum; & cum hostis minimè vellet, manus conserturum. In levibus illis dimicationibus è Regiis pauci cecidere: plures ex hostibus, tormentorum præsertim ictibus strati. Friderici Comitis equus peremptus: ipse in brachio leviter sauciatus. Graviùs sclopeto ictus in tibia Sclopetariorum in principiis Ductor Alexander Gherardus Mediolanensis.

Igitur Verdugus cum neque hostem elicere ex munimentis ad prælium posset: ipsumque intra eadem invadere nimis temerarium duceret; non sine Principum Exercitus consensu, Castra inde movere statuit. Antè verò, quàm Covordam duceret, Groningam rediit, superatis difficultatibus viarum aquis interruptarum. Ibi commeatibus abundè instructus, Covordam versùs iter suscepit; probè intelligens, quantò seriùs accederet, tantò futurum difficilius destinata perficere. Pedites aliquot ad occupandum Dalemium pagum præmisit; in quo Mauritius ipse, dum Covordam obsideret, copias locaverat. Iter habenti exercitui Verdugus, & Thserembergius præivere: ut aperiendæ viæ situm inspicerent, & locum castris optarent. Vix ad eum pagum pervenerant; cum obvios habuere Covordæ Præsidiarios, quorum pars maxima ex Arce prodierat, ut ad se transmissa commeatuum plaustra in itinere custodirent. Ubi primùm illi hostem agnovere; reputantes exiguum militum numerum in Arce relictum; ad eam retrocedere; ipsamque maluere, ut generosos decebat, quam carros alimentorum, tutari. Quamobrem hi ferè omnes in Regiorum venere potestatem. Minùs læta fuit hæc præda Verdugo, perpendēti longè nobilioris lucri occasionem è manibus elapsam. Namque si Præsidiarii milites Oppido egressi vel cæsi fuissent, vel interjecto exercitu ab reditu in Oppidum prohibiti, tam pauci reliqui erant ad Covordæ custodiam, ut ea nullo negotio potuerit occupari. Præsertim

Verdugus Covordam oppugnare contendit.

Commeatum intercipit.

sertim: cùm optimè ipse nosset, qua parte fossa trajectu facilior erat: & scalis illam undique invadere, vel interdiu, in proclivi foret: atque alicubi murorum humilitas non requireret scalas ad scandendum: paucique defensores tot oppugnantibus, oppugnatisque locis haud sufficerent. Sed non objacent omnia providentiæ Ducum: & militaris aviditas prædæ sæpe corrumpit meliora consilia. 1593.

Jam verò ingruentes pluviæ continendi in aperto exercitus difficultates augebant. Vallones præcipuè missionem pervicaciter postulabant: quin aliqui vel inconcessam arripiebant. Quare præcipitandam operam Verdugus censuit & præstruendæ viæ, & munimentis aliquot ad ejus securitatem excitandis. Viam extruxere sustinendis carris, bombardis, cæterisque rebus idoneam. Quamquam eo in opere quicunque laboravere milites, sive imbrium, seu stagnorum humore infecti, vel mortem inde contraxere, vel morbum. Nec minùs in erigendis munimentis desudatum. Ut verò ad commeandum ultro citroque Groningensibus ea tuta pateret via; neve ab hostibus Covordâ erumpentibus, quicquid exhaustum erat laboris corrumperetur; custodiendam eam circumfusis militum stationibus Verdugus curavit. Itaq; Covordensi in agro hybernare milites jussit. Lotharingos, & Germanos Soltzio Comiti subjectos, in quatuor finitimis pagis collocavit. Vallonibus expetitam missionem dedit. Ipse cum reliquis in aperto camporum hyemavit, exemplo suo eos ad tolerandum inflammans; neque segniùs agens Militis partes, quàm Ducis.

In agro Covordæ hybernat.

Lutetiæ interea in Principum, ac Delegatorum Conventu magna dissensio fuit de responso literis reddendo, à Catholicis Henrici Asseclis datis. Pontificius quippe Legatus, & cum eo semper facientes Hispani rem prorsus abolendam jactabant: Sorbonici Theologorum Collegii sententiam opponebant: præstructum eum obicem dictitabant

In Parisiensi Conventu dissensio de literis Henricianorum.

Jacob. August. Thuanum lib. 105.

tabant

1593. tabantur ab hostibus Comitiis prosequendis. At Delegatorum plerique contra sentire. *Ejusdem sanguinis, & religionis hominibus obstruendam non esse viam, quâ facilè ad integriores Catholicorum partes, hoc est ad Fœderatos, recipere se possent. Desertum ab iis Henricum tam imbecillum futurum, ut esset levi negotio debellandus. Nullam repudiandam rationem assequendi publicam pacem, quam boni omnes Galli votis, ac studiis sequerentur. Manium ipsum Ducem ad id consilii fidem suam obligasse, dum evulgato libello Regios Catholicos hortatus est, ut cum ipso convenirent: quod si renuerent; impendentium calamitatum habendos reos. Jam verò noxam hanc subituros ipsos Fœderatos, si oblatum colloquium, & congressum recusarent.*

Hanc sententiam passim omnibus gratiorem Mænii Ducis interiores Amici promovebant. Unus ad eam requirebatur Pontificii Legati assensus: à quo neq; Ordines, neque Mænius ipse diffidendum putabant. Communis quippe Christianorum Patris Administer Partibus, à quibus stabat, magnum auctoritatis pondus addebat. Eum itaque Lugdunensis Archiepiscopus convenit: totque, ac tam validis rationum momentis incitavit, ut vim faceret maximam. Accessit Mercatorum Præpositus, turbatum iri denuncians Civitatem, si congressus ille respueretur, quo se sperabat è tantis calamitatibus evasuram. Quibus quasi machinis concussus magis Legatus, quàm sententiâ dimotus, clam tandem assensus est, ac facultatem congrediendi dedit, modò id permissu fieri suo palam haud esset. Ita suffragiis penè omnibus evicta res est: & datum quarto Nonas Martii responsum in hanc fermè sententiam. Congressus cum Henricianis approbatur.

Accepisse se literas, Fœderati scribebant, *ante dies aliquot eorum nomine datas, utinam & ab iis datas, & consueto ante postremas calamitates sensu Religionis, atque in Romanam Ecclesiam observantiâ. Conspirantes quippe futuros omnium animos adversùs Hæresim: neq; aliis opus fore* Ad eorum literas Fœderatorum responsio.

armis ad altaria contra altaria erecta prorsus evertenda. 1593.
Monstrum illud ferale opinionum, quia pro meritis suppliciis suprema tulit præmia, in eam intumuisse arrogantiam, ut non excipi solùm velit hospitio, sed imperium affectet quoque, ac summum sub Hæretico Principe dominatum. Cum epistola transmissa nullius singillatim præferat nomen; neq; à quo scripta sit, pateat: argumento esse, ab aliis prodiisse, quàm à Catholicis; quippe quibus in aliena positis potestate liberum minimè sit id scribere, profari, sentire, quod vel conscientia dictet, vel opportunitas temporum, & communis salus requirat. Retardatum ad eam responsum ab expectatione frequentioris Conventus. Certiores eos se facere: post acceptum Pontificii Legati manu cœlestem Panem, verum Christianæ Concordiæ symbolum, atq; Apostolicæ Sedis nomine impartitum divinæ indulgentiæ pignus; cunctos se Deo concepto jurejurando spopondisse, consiliorum suorum scopum, ac rerum agendarum auspicium haud aliud futurum, quàm Religionis Catholicæ tutamentum, & conservationem, in qua vivere, ac mori constantissimè velint. Quamobrem in eligendo Rege non sanguinis tantùm rationem habendam: sed Religionis Catholicæ multò magis. Id illa præscribi lege, quæ Regni fundamentum appellatur, quam perpetuò majores sine exceptione observarunt; cum in Regio sanguine fuerit aliquando mutatum. Ut igitur ab omnibus expetita, & omnibus necessaria pax, & quies firmetur: accipere se congressum, colloquiumq; propositum; modò inter solos Catholicos, & de rebus dumtaxat ad Religionis, ac Regni conservationem spectantibus ineatur. Locum eligi posse, vel Montem Martyrum, vel Divi Mauri Oppidum, vel Reginæ quod vocant Palatium ad Challiotum Vicum. Vertentis mensis sub exitum mittere licere Delegatos, diemq; præstitutum dicere, quo Parisiis alii dimittantur. Cæterùm non defore sibi syncerum in eos, ac benevolum animum, omniq; vacuum odio, gratiaq;. Deum deniq; se supplices obsecra-

1593. *obsecrare, ut exitum rei felicem concedat; ex quo incolumitas Religionis, ac Regni, & secura quies, ac diuturna nascatur.*

Ejusmodi responso Lutetiâ dato, atque in Senatu regio Carnuti perlecto, decretum quidem fuit, ut in colloquium iretur; verùm ob Regis, ac Principum aliorum absentiam aliquid interponere oportuit moræ. Interea missis utrinque Delegatis ad interjecta loca inspicienda, cum pleraque bello diruta reperissent; Surenæ suburbium integrum, atque opportunum deprehenderunt, habendoque congressui destinarunt. Sortes etiam ductæ dicuntur, ad futurum rerum exitum divinandum; quæ Fœderatis victoriam præmonstrarunt.

Relatio congressus Parisiensis & Surenensis.

Surena deligitur ad congressum.

At recens Hispani Regis Legatus Feriæ Dux, ad publicum Ordinum Conventum perhonorificè admissus, gravem habuit orationem: in qua multa commemoravit à Philippo Rege collata in Galliæ regnum beneficia. *Illo præsertim calamitosissimo tempore militares copias toties præsenti auxilio submissas: aureorum supra sexagies centena millia tam promptè, quàm liberaliter erogata: regnorum suorum tutelam, non sine maximo detrimento, Galliæ saluti posthabitam Optimum quoque tot malis excogitasse remedium; celeberrimum illud è tota Gallia auctoritatis, ac prudentiæ lecto flore Concilium. Id ut evocaretur, syncerè deliberaret, liberèque decerneret, nervis omnibus contendisse. Eò se quoque ab eodem suo Rege missum, ut necessitates ad omnes præsto esset. Nihil in se industriæ, nihil sollicitudinis desideratum iri. Deliberationum summam eam ab suo Rege censeri, ut Galliæ Rex Catholicus eligatur, cui vires non desint ad Regnum defendendum, & conservandum. Celeritatem inprimis ab eodem commendari: sinè qua magna sæpe negotia pessum eunt.* His voce prolatis, datas quoque ab Rege literas obtulit Nicolao Cardinali Pellevæo, Rhemensi Archiepiscopo, Præsidi Comitiorum. Is Nicolao Pilæ Orbasiensi

M. Jansen. tom. 1. l. 6. Heraus anno 1593. Turt lib. 19. Campiglia lib. 8. Herrera l. 4. cap. 19.

In Parisiensi Conventu Feriæ Ducis oratio.

Hispani Regis literæ recitantur. basiensi Præsuli, qui à Secretis iisdem Comitiis erat, palam recitandas dedit. 1593. Thuanus lib 105. Campiglia. Herrera. Turtura.

Præ se ferebat in eis Philippus Rex studium ingens in publico Galliæ bono quærendo. Idcirco præter alia quæ gessisset, *Se decrevisse*, ajebat, *magnæ existimationis, atque experientiæ virum ad Comitia suo nomine transmittere: qui pro se eisdem interesset, atque omni ope contenderet, ut Rex Galliæ Catholicus, & difficillimis temporibus opportunus crearetur. Ei fidem in omnibus habendam, quæ ab Rege proponeret.*

Pellevæi Cardinalis responsio. Ut Philippi tam literis, quàm Oratori responderet; prolixam pro suo more habuit Pellevæus Cardinalis orationem. Ea verò in summa continebat Philippo Regi, ac Feriæ Duci redditas grates, repensas laudes: Gallorum Regum ab usque Clodovæo res præclarè gestas, Hispaniæ præsertim emolumento (ut jactatis in Galliam Hispanorum beneficiis par pari redderetur) utriusq; Nationis Regum non amicitias modò, sed etiam affinitates; aliaque, quæ vel recensere longum esset.

Tempus interea Surenensis Congressus instabat. Lecti Relatio congressus. jam erant ab utraq; Partium, non sine controversiis, mittendi ad colloquium Delegati. Igitur condicto die tertio Calendas Maij, qui fuerant à Fœderatis electi, Pontificium adiere Legatum, rogantes, ut ad bene auspicandam tanti momenti rem, Sacrum faceret, ipsisque ante discessum felicem à Deo rerum exitum precaretur. Id libenti animo præstitit Legatus, ipsisque vehementer commendans, ut in rebus agitandis honorem Dei, salutem Regni, ac suam ipsorum existimationem haberent semper ob oculos; Pontificiam verbis, & manu veniam impertivit. His animati auspiciis Lutetiâ digressi sunt, magno ad portas comitante Populi benè precantis concursu. Inde Surenam brevi itinere profecti, ædes Congressui destinatas adierunt.

Surenensis Congressus Delegatorum. Eodem paulò pòst assectantium Henricum Delegati perveniunt.

1593. veniunt. Utrinque mutuæ salutationes, atque complexus iterati, præ liquidissimæ sensu voluptatis, lacrymas à spectantibus expresserunt; facilemque dedere spem prosperi eventus. In primis verò, publicisque congressibus hortati se invicem sunt ad omne privatum studium, & proprias rationes deponendas: atq; ad unum syncerè spectandum publicum bonum. Suas quisque Delegatorum protulit syngraphas, testes auctoritatis demandatæ. Præbuere sibi mutuò liberè, ac tutò commeandi facultatem. Actum etiam est de armorum per finitima loca cessatione: ut Delegati, aliique ex eorum comitatu convenire possent, ac morari citra sollicitudinem, & metum. Has inducias quatuor ferè leucis circa Lutetiam, totidemque propè Surenas quinto Nonas Maij sanxerunt, ac promulgarunt. Quod, incredibile dictu est, quantos in Parisiensi Populo, tot annos intra sua mœnia concluso præter Nationis ingenium, excitaverit plausus.

rum à Fœderatis, & Henricianis.

Armorum cessatio lætissima.

Relatio congress. sess. 4. Thuanus lib 106. Catherinus, Herrera l. 5. cap. 2. Campiglia.

In prima tractatione, consensio partium, & dissensio.

Ubi verò rerum caput in publicis colloquiis tractari cœpit; quâ convenire in sententiis Partes; quâ maximè dissidere compertum est. Necessariam esse pacem ad liberandam tot calamitatibus Galliam; consentiebant omnes, ad eam celebrandam pariter effusi, ad amplexandam parati: de rationibus verò, ac viis quibus eam consequerentur, longissimè dissentiebant. Fœderatorum namque Delegati Religionem, tanquam omnium fundamentum, collocabant: neque concordiam ullam rebantur sanciri vel debere, vel posse, in qua non ejus ratio præ cæteris haberetur. Hinc Henricianis suadere conabantur: *Ut Hæreticum Principem deserentes, aliis conjungerentur ad Catholicum Regem eligendum. Quo firmato, ac dissidiorum radicibus extirpatis, Religionis nempè diversitate, Regni administratio recta, perennis quies, & salus stabiliretur.*

Henricianorum contra Delegati concordiæ spem præcipuam ponebant in profitendo, seseque subdendo Regi

M nativo,

nativo, à legibus dato, & qui moribus esset verè Gallicis: 1593.
cujus sub umbram convenientes omnes, dissidiis, turbisque finem imponerent. *Religionem*, ajebant, *in secundis habendam. Siquidem antiquis temporibus homines Christiani Principibus paruerant non modò à Catholica Fide, vel ab Romana Sede alienis, sed palam earumdem hostibus, acerbèq; illas insectantibus. Sapientissimos Ecclesiæ Patres, imò Sanctissimos ipsos Apostolos hanc docuisse erga improbos etiam Dominos obedientiam.* *1. Petri 2. Ad Ephes. 6.* Hortabantur itaque Fœderatos, ut unà secum eum Regem colerent, ad quem & vi Salicæ legis succedere in regnum fœminas vetantis, & haud dubia Regiæ stirpis propatione Corona Gallica optimo esset jure devoluta. Utque illum pollicebantur statim amplissimè facultates omnes conservandæ Religioni concessurum: ita spem dabant in posterum eundem ad Catholicam Fidem reversurum, à qua non se prorsus ostenderet alienum.

Hæ disceptationes alios, atque alios occupavere sine ulla definitione congressus: adeo ut pleriq; censerent, quod principio præsagierant, eosdem postremò sine ullo fructu dissolutum iri. Hanc nacti occasionem Hispani; ea prudenter in rem suam uti decreverunt. Cumque Fœderatos animadverterent constantes in proposito Regem syncerè Catholicum eligendi; Henricum contra, & Asseclas in posthabenda legi Salicæ, politicisque rationibus cura Religionis pertinaces; supremam adhibere machinam statuerunt, & Isabellæ Infantis electionem in Parisiensi Conventu proponere. Pontificius verò Legatus, ut rem ponderis maximi, Galliæ nempe Regem eligendi, auspicaretur à Cœlo, publicas indixerat supplicationes, & preces; quibus iteratis permota Divinitas rectam Ordinibus mentem inspiraret, ut publicæ saluti opportunè consulerent. His rite captis auspiciis, in ejusdem Legati palatio frequentissimus coactus est Senatus Principum, Oratorum, Delegatorum:

1593. torum: in quo magnis artibus, & validis incitamentis electionem Infantis insinuare studuerunt Hispani: sed eamdem haud minore libertate, & confidentia, ut Regni legibus adversantem, Galli extemplo rejecerunt. Rogarunt illi, ut in publico omnium Ordinum Conventu audirentur, & facilè impetrarunt. Illic eadem proposita res paulò feliciore successu.

In Conventu Parisiensi proponitur Isabellæ Infantis electio, & statim rejicitur.

Catherinus. Iurtura.

Mænius namque Dux, licèt esset dissimulandi mirus artifex, & jactaret, in speciem, ab Regis Catholici voluntate, atque iis, quæ cum ejus Oratoribus pepigisset in Suessionensi Congressu, ne minimùm quidem se velle recedere: clam tamen Delegatorum animos sollicitabat ad eam petitionem rejiciendam, utpote Galliæ parum consentaneam, obnoxiam servituti, sibi, posterisque damnosam. At Delegati nihil ambigui propositam electionem concordibus sententiis recusandi; ne Hispanorum animos ab se abalienarent; utque opportunum captarent spatium rebus maturandis; post multa officiosa verba responderunt; de ipsorum postulato in consilium ventum iri, ut quàm primùm certa deliberatio caperetur.

Mænii contra eam artes.

Interea Mænius, ut rei disjiciendæ viam inveniret; agere cum Oratoribus cœpit de Conjuge Infanti jungendo, ubi hæc ab Ordinibus Regina crearetur: enixèque rogavit, ut quid ea super re ab Catholico Rege in mandatis haberent, palam facerent. Disertè responderunt Hispani, Regem Isabellæ conjugio destinasse Archiducem Ernestum Austriacum, Cæsaris germanum: quem etiam designaverat Belgii Moderatorem. Vix hæc in eo conventu audita sunt, cùm ab omnibus illico repulsa, pariter proclamantibus, recusare se Regem exteræ Nationis. Et quamquam Mænius variis rationibus probare se personam Archiducis simularet: non tamen id effecit, quò minùs alii eum se rejicere libertate Gallica testarentur. Igitur animadverso ab Hispanis, propositam electionem Infantis prorsus

Quis Infanti destinetur Conjux ab Rege Hispano.

Non placet Gallis externus.

corruere; nisi ad eam sustinendam validum quodpiam adminiculum apponeretur: adjecere, illud quoq; sibi ab Rege mandatum; ut si minus placeret Ordinibus Ernestum accipere; Regis nomine pollicerentur, ad Infantis connubium ab ipso electum iri è Galliæ Principibus unum, intra sex menses nominandum. Non displicuit ea res omnibus generatim. Plerique enim in tanti spem imperii animos erexere: ac præcipuè Guisius, & Nemorosius Duces, ac Lotharingus Cardinalis. At Mænius eo consilio publicè commendato, dimissoq; Concilio; scrutari ex Hispanis aggressus est: num in aliquem è suis liberis animo propenderent. Cumque apertè comperisset, illos inde abhorrere; quod nollent, in ipsius potestate regnum esse, certi uxorem tantùm, non dominam futuram Infantem: acriùs multò quàm antea Hispanis adversari cœpit: ac Surenenses Congressus, nunquam intermissos, fovere studiosiùs. 1593.

Gallicus Princeps promittitur.

Hæc, quæ agitabantur, omnia nota erant Henrico: adeòque institutis colloquiis contendebat deliberationem Ordinum omnem interturbare. Parum tamen ejus Delegati proficiebant ob Religionis obstaculum. Imò vehementer dolebant, tandiu optatam, totiesque promissam ejus ad meliora conversionem adhuc differri. Regii verò sanguinis Principes minitabantur palam, ac sedulò cogitabant novum aliquod suscipere consilium: quando tam seriò videbant, ac tam præsenti tractatione agi de Principibus alienæ stirpis ad Regnum provehendis. Quin etiam in eam per se quisque spem venerat, siquidem ad Partes Fœderatorum accederet; obventuras sibi cum Regno nuptias Infantis, atque ad se in eo stabiliendum Hispani Regis auxilia. Igitur tantæ rei cupiditate solitò vehementiùs exarsere Borbonius Cardinalis, & Carolus Suessionensis Comes. Hic verò etiam ira, velut altera face succensus in Henricum, ob negatam ab eo sibi sponsam, ipsius sororem Catherinam. At Contyi Princeps, quòd ad suscipiendam prolem

Galliæ Principes ejus conjugii Competitores.

1593. prolem impotens esset, non mòdo futurum sibi ad Regnum obicem non metuebat; sed profuturum quoq; sperabat apud Hispanos, quibus gratissimum foret, experte sobolis Infante, posse in uno capite Gallicam, Hispanicamque Coronam aliquando conjungi. Neque ab eadem spe se ducebat alienum Henricus Mompenseriæ Dux, armorum peritia nobilis, ingenio sagacissimus, suavitate morum eximia, aspectu planè dignus imperio. Itaque (quod maximè mirum est) Isabellæ ad Regnum electio minùs ingrata Henrici Sectatoribus videbatur, quàm Conventui Fœderatorum.

At privati homines, qui non erant his ambitionis nexibus implicati, quique ad suum commodum, atque ad bonum Religionis collineabant, passim, ac palam proclamabant: *Regis Navarræ pertinaciam Hispanæ cupiditati aditum aperire. Nullum jam dilationibus locum, aut excusationibus superesse. Regem Ministrorum artibus fascinatum Hæresi tenacissimè adhæsisse. Tempus esse mentem adjiciendi ad unam Religionem, animiq; sui, ac posterorum salutem. Sinendum, ut cum suis Huguenotis Henricus in æternum rueret exitium; non autem, ut secum Regnum integrum præceps traheret.* Religionis interitum proximè sequebantur privatæ rationes singulorum. Belli labores, incommoda, damna quisque detestabatur. Sumptus assiduos, atque immensos horrebant. Antiquissimi præsertim Henrici familiares iniquam sibi fortunam incusabant, quæ pro aureo Rege, qualis erat Henricus Tertius, auri profusus; dedisset ferreum, qui non alia bellorum præmia, quàm nova bella proferret.

Querelæ populares de Rege Henrico.

Hujusmodi querelæ modò jocis, & dicteriis aspersæ, Gallico ritu; modò execrationibus, & maledictis, militari; tam publicè jactabantur, ut ipsius aures Henrici minimè fugerent. Quare tum hæ; tum frequentes, ac validæ hortationes amicorum capitùm; & quo nullum vehementius tormen-

Quibus incitamentis ipse impul-

sus ad Catholicam Fidem recipiendam.

tormentum, necessitas ejus animum aliquando tandem ita perculerunt: ut eum inflecterent ad Catholicam Fidem. Ergo quò tutiùs patefaceret mentem suam, jussit Gasparem Scombergium Nantolii Comitem, & qui à Secretis ei erat, Ludovicum Revolium prætentare animos Catholicorum, qui stabant à Fœderatis, & rimari, quo sensu reversionem suam ad Ecclesiam: si eam deliberatè statueret, essent accepturi. Illi cum aliis Henrici Asseclis ea super re consilium ineunt. Decernunt ut Fœderatis patefiat certa Regis voluntas, intra paucos dies promissa præstandi: & quid ipsi sentiant, deprehendatur. 1593.

Igitur cùm primùm de more ad eos utrinque convenere Surenenses congressus; è quibus nihil ad id temporis certi retulerant, nisi contentiones, & rixas: Reginaldus Belnensis, Bituricensis Archiepiscopus, optimum afferre se dixit nuncium, quiq; animos omnes syncerè Gallicos exhilararet. *Henricum nempe Regem, Divino tactum instinctu, constituisse tandem mœstissimam solari Galliam, & Regnum ab extremis miseriis relevare, ad Catholicam Fidem, & Romanæ sinum Ecclesiæ redeundo. Nemini dubium esse, quin hæc deliberatio, quæ tot malis impositura sit finem, gratissima sit omnibus futura. Adeòque cunctorum industriam conspirantem eò conniti debere, ut illa Regis ad Fidem reversio, cunctis perruptis obicibus, ad exitum celerrimè perducatur.*

Di Burges.

Mens Henrici Fœderatis aperitur.

Quis inde eorum sensus.

Ad inopinatum hunc nuncium attonitis hæsere mentibus Fœderatorum Delegati: quippe qui Lutetiæ, unde non ita pridem discesserant, alia prorsus omnia agitari consilia exploratum habebant. At Petrus Espinaeus Lugdunensis Archiepiscopus hac animi suspensione cautè dissimulata, sine cunctatione subjecit. *Opinari se, potestatem à sociis fieri sibi eorum nomine respondendi. Henrici ad Catholicam Fidem reversionem tam lætam sibi, quàm optatam: sed ut ea vera sit, atque ex animi sententia, Deum se ob-*

1593. *se obtestari.* Deinde postulato spatio consultandi cum suis, eoq; in multas horas ob sententiarum discrepantiam protracto; redeuntes ad congressum Delegati Foederatorum, suum rursus de Henrici ad Ecclesiam regressu gaudium declararunt. *Is verò quàm syncerus esset, ac solidus, non suum esse*, dixerunt, *sed Apostolicæ Sedis, Romaniq; Pontificis judicare. Idcirco nec eam consequentia in sua potestate.* Et quamvis in ea sententia persisterent; constituere tamen Henricianorum scriptum Parisiensi Conventui transmittere, in tria capita distinctum. Primum erat Regis ad Catholicam Fidem redeundi promissio. Alterum, ut interea, dum id perficeretur, de rationibus ageretur firmandæ Religionis, ac pacis ineundæ. Tertium, ut dum hæc omnia tractabantur, toti Regno communes instituerentur induciæ.

Tria Foederatis proposita ab Henricianis.

Hæc in scriptis ab Henrici Asseclis data, quæ rejici nequivere à Sacri fœderis Delegatis; ad Mænium Ducem, atque Ordinum Concilium fuere perlata. In eo maximè variavere sententiæ: tantòque constantiùs abnuebant Fœderati mentem suam aperire super oblata Regis mutatione in Fide: quantò acriùs Henriciani contendebant eandem habere perspectam. Subita hæc Henrici deliberatio turbavit Hispanos, perpulitque, ut viribus extremis suam petitionem urgerent. Cui molliorem ut aditum sternerent, polliciti sunt, permissurum Catholicum Regem, ut uni è Principibus Lotharingis Infans nuberet Isabella. Multis tamen adhuc ea sponsio difficultatibus obstruebatur: tum quòd omnino indubitatum haud erat, evectam ad Regnum Infantem eo connubio junctum iri: tum quia primò illo Conjuge viduata, posset alterum accipere, vel Austriacum, vel Hispanum, vel alterius Nationis: imò nullâ ex eo conjugio relictâ prole, jus in Galliæ Regnum sibi facilè vindicaret Hispanus: omnium verò maximè quòd Mænius Dux videbat, se, suosque posteros à tantæ fortunæ culmi-

Hispani promittunt Lotharingis Principibus Isabellæ conjugium.

Difficultates objectæ.

culmine deturbatos. His de causis Infantis electio lento admodum gradu procedebat. 1593.

Nec benigniore fortuna in Belgio utebatur Hispanus. Nam præter ea, quæ narrata superiùs; hoc anno tumultuantium militum seditionibus Regia res laboravit. Ab Hispanis ipsis initium tumultuandi fuit: qui cum audirent, Carolum Mansfeldium è Galliæ finibus in Belgium à Parente Gubernatore revocari ad Gertrudisbergæ subsidium; sibique viderent non soluta stipendia, tantas adversùs eum exarserunt in iras, ut statim non dubitarint facta manu supellectilem ejus multo divitem argento invadere, ac deprædari. Exinde Ductorum suorum abnegantes imperia novum sibi Ducem sortitò elegerunt, & quidem in dies singulos alium aliumque. Quò verò se diutius tutarentur, locum aliquem in Artesia commodum, atque opportunum occupare statuerunt; cujus etiam ex agro, circumjectaque regione suppeterent alimenta: donec omnino stipendia persolverentur. Ad eam rem Oppidum Divi Pauli præ cæteris elegerunt. Quod ex inopinato aggressi nullo negotio cepere. Ab hoc velut asylo menses aliquot circumjecta loca depopulationibus assiduis infestarunt.

Militum Hispanorum tumultus in Belgio stipendiorum causa.

Campana p. 3. l. 1. Carnerus l. 10. c. 5. Lanar. ann. 1593. Coloma l. 6. Bentivol. 3. lib. 1.

Hi se muniunt in Oppido Divi Pauli in Artesia.

Ad primum tumultus nuncium, incitari se Carolus sensit, ut debitas de crimine sumeret pœnas: & reliquo uteretur Exercitu ad partis illius vitiatæ, quamvis acre, remedium. Sed re diligenter librata, proclivem ad vim animum sustinuit, sapienter veritus, ne cæterarum milites Nationum propiùs introspectis illorum artibus, stipendia nempe tumultibus extorquendi; pravum eorum exemplum sequerentur potiùs, quàm vindicarent, prona semper imitatione deteriorum.

Caroli Mansfeldii de eo sensus.

Interea Milites alii per Artesiæ fines distributi, ob diu non soluta stipendia magnis rerum angustiis premebantur, incisis veluti nervis belli adeo immobiles redditi; ut neque in Brabantiam, neque in Frisiam, quò summa vocabat

Quam damnosa militiæ penuria.

1593. cabat necessitas, eos impellere unquam potuerit Mansfeldius. Quare frequentibus, validisque urgere precibus Patrem, uti pecuniam opportunè suppeditaret: sine qua non modò ad præsentia Belgii discrimina copiæ præstò esse non poterant: sed propè certum imminebat periculum, ne ut Hispana, sic reliquæ Nationes seditiones inducerent. Pollicitus est filio Petrus Ernestus aliquam pecuniæ vim, qua vel ex parte militibus fieret satis. Verùm ex hac spe orta suspicio, & exitu deinde confirmata, novum in Exercitu tumultum excivit.

Per Italicas copias vulgatus est rumor, pecuniam, quæ sufficeretur è Belgio, in Hispanorum tantummodo terna, vel quaterna stipendia divisum iri; nulla reliqui Militis habita ratione. Quòd Italorum animos non tam avidos pecuniæ, quàm existimationis, nimium quantum commovit: cum se viderent Hispanis in tantum posthaberi: ut his omnia, sibi nihil erogaretur. Igitur Camillus Capisucchius Tribunus, & plerique Centurionum Carolum Ducem adeunt: vulgatam famam renuntiant: queruntur, Italicam Nationem virtute non ultimam, adeo neglectam haberi. Suis quoque Internunciis ipsi Milites Carolo significarunt: *Animum sibi esse ob quæcumque dilata stipendia nequaquam tumultuari, nec Hispanorum imitari exemplum: imò paratos esse se magnanimum Ducem, quocumque locorum traheret, intrepidè sequi: Catholicique Regis in obsequium sanguinem, animamque profundere. Unum tamen orare se, ne in distributione stipendiorum cæteris, ac præsertim Hispanis, posthaberentur.* Egit Carolus gratias Italicarum Copiarum Præfectis, quòd rite peregissent partes suas; reliquisque Militibus, quòd tam prompto essent animo in obsequium Regis. Promisit eorum se memorem semper futurum; nullamque in stipendiis habituros prærogativā Hispanos. Verùm ubi paulò post advecta pecunia fuit, allatæ simul fuere Petri Ernesti Parentis literæ, Caroli promissa inania.

N qui

quicunꝗ̃ta suasu, atque auctoritate Fontani Comitis agebat. Eis jubebatur Carolus ex transmissa pecunia solis Hispanis terna stipendia persolvere. Quæ jussa cum ægerrimè accepisset, Italis Ductoribus patefecit, non sine novis pollicitationibus adjectis. At cum primùm ad Italicas copias ejus rei rumor manavit: infremere statim omnes, ac signa discerpere: tumultuarium sibi Ducem (Electum appellant) imponere: aliosque creare Militiæ Præfectos, iis ab se ignominiosè rejectis, qui suis nollent tumultibus assentiri. Accesserunt Italis plerique Vallones, aliarumque Nationum Equites; communem ducentes injuriam, unius Hispanæ gentis rationem haberi. Duo ferè millia seditiosorum fuere. Hi Pontem, Hannoniæ pagum, occuparunt. Neq; inde finitimas Regiones populari destiterunt, donec sua percepere stipendia. Rhenobergæ quoque, & Meursiæ Præsidiarii, quam ab Regiis Administris non accipiebant rite pecuniam, per fas, & nefas ab Oppidanis, à Rusticis, à vicinis, crebris excursionibus extorquebant. Adeò solutis in tempore stipendiis magnam partem Militaris disciplina fulcitur. 1593.

Solmensis Comes Vasiam Terram in Flandria percursat, & vastat.

Capta Gertrudisberga, Georgius Berardus Solmensis Comes cum Peditibus ter mille, & quingentis, atq; octingentis Equitibus Vasiam ditionem in Flandria, Antverpiæ objectam, invasit. Causam prætexuit, quòd ea provincia negaret consuetam pecuniam contribuere Fœderatorum Ordinum Præsidiis ibidem collocatis. Pedites ad pagum, Steecham nomine, missi, Hispanos loci Custodes, viribus, ac numero valde inferiores, illinc facilè dispulerunt. Cumq; hi ad munimentũ in ripa Scaldis situm se recipperent; eorum aliquot ab Hollandis insequentibus capti: pagus incensus est. Equitibus ad Sancti Joannis propugnaculum excurrentibus obviam prodiere Lotharingi Equites: sed octoginta adversùs octingentos. Quare ipsi quoq; levi negotio, partim capti, partim fugati. Deinde Peditatus

1593. tatus ad oppugnandum Divi Jacobi propugnaculum ductus, admotis tormentis, Defensores compulit ad deditionem. Eadem ratione Divi Joannis munimento potiti. His veluti disjectis aggeribus, licenter jam per agrum omnem effundi, ac debacchari, exundantis instar fluminis, hostili militum insolentiæ liberum fuit. Ergo Villas universas deprædari, vastare campos, omnia desolare. Verùm ubi Solmensis audivit Christophorum Mondragonium Antverpiensis Arcis Præfectum cum sex Equitum turmis, ac bis mille Peditibus contra se adventare, & copias adhuc majores subsecuturas; vasa statim collegit, prædâque consarcinatâ, æquatis solo munimentis, impositoque Rusticis gravi tributo menstruo, navibus in Hollandiam remigravit. Cum Mondragonio fuit Alphonsus Idiaquius: qui adjunctis sibi Ductoribus aliis Hispanis, ac voluntariis Militibus egregiis, loca quædam ab Hostibus occupata recuperavit.

Carolus Colema lib. 6.

Priorem jacturam sarcire paulò pòst Regii Milites visi: cùm Hollandicum Equitatum prope Trajectum ad Mosam spoliârunt. Devehebantur ad Bullionium Ducem aureorum quinquaginta circiter millia. Ad eorum custodiam missi fuerant aliquot Bredæ Præsidiarii. Hi dum haud procul Trajecto iter haberent, in Regios fortè incurrunt. Qui spe ingentis prædæ inflammati, hostes aggrediuntur, circumsistunt: parte pecuniæ spoliant; decem nempe millibus aureorum; equos abducunt: hominum multos capiunt, plures cædunt. Ita belli fortuna more suo varians, superiora damna præsenti lucro pensavit.

Hispanorum de Hollandis Equitibus victoria, & præda.

Sub hujus anni finem animus fuit Mauritio Brugas occupare, sed improsperum exitum nactus est. Suadebant id consilii Factiosi, quos à suis Partibus habebat in Urbe: Regiarum præterea rerum à Gallica expeditione imminutio, à tumultibus Militum perturbatio. Contra tamen plerique objiciebant Urbis magnitudinem, potentiam,

Mauritius Brugis potiri conatur, sed frustra.

munitionem. Eam ad interiora Flandriæ sitam ab omni parte defensum iri: & vix captam, ab hoste circumjecto recuperandam. Sumptus futuros maximos, fructum nullum. At Mauritius, ut animorum, ita spei plenus, quasi rem tentare nihil nociturum esset; unà cum Guilielmo, Philippoque Nassaviis, ac duobus fratribus Solmæ Comitibus ad eam se oppugnationem accinxit. Igitur Guilielmostadii (quod Oppidum in exigua Zelandiæ Insula Guilielmus Parens extruxerat) exercitum coëgit Peditum ferè sex millium: obsidionales machinas multas, variasque præparavit. His omnibus Classe ducentarum propè navium instructa in Flandriam velificatus est. Nocturno tempore in littus facta descensio: ac sub diversis Militiæ Præfectis agmina divisa Brugas versùs deducuntur. Primam aciem Georgius Berardus Solmensis Comes agebat, cum qua Dammam accedens (Oppidum leucâ unâ Brugis dissitum) ibidem cæteros expectavit: sed incassum. Quippe per noctis tenebras, ipsorum consilio cæteroquin opportunas, huc illuc acti, atque dispersi, non ante primam lucem cum aliis convenere. Multi etiam longo errore fatigati se recepere ad naves. Quare Mauritius, qui spem omnem in occulta, atque improvisa aggressione locaverat; à nocte perturbatus, à die proditus, optimum factu duxit receptui canere. Idque in articulum temporis incidit maximè salutarem: cum videlicet parum abfuit, quin à suburbani cujusdam munimenti Præsidiariis detecti hostes incolumes abire minimè sinerentur. 1593.

Navium Hollandicarum magna clades.

Verùm quæ damna passi non sunt ab hominibus in continenti, à procella pertulerunt in mari: cujus valida impressione periclitata est adeo Classis universa; ut compluribus Gregariis desideratis, vix ipse Mauritius cum Primoribus potuerit scaphis inscensis in tutum evadere. Neque in hanc solum quasi tumultuariam Classem, Belgiique Fœderati partem exiguam, suum ea tempestate furorem,

exone-

1593. exoneravit Oceanus: sed etiam contra majorum navium ingentem numerum, ad mercaturam instructarum, memorabilius damnum, & cladem saeviorem invexit. Namque Texelam inter, & Niclandiam, minores Hollandiae Insulas, quadraginta supra centum stabant in anchoris naves, quibus Hollandi, Zelandique Mercatores coacervatam variarum mercium vim in alias terrarum partes importaturi, navigationi secundos ventos expectabant. Ecce autem ex improviso atrox oborta tempestas turbinibus violentis abripit naves, abstrahit in diversa, ad brevia, & saxa latentia impingit: miserabilem edit rerum, atque hominum stragem. Quatuor supra quadraginta onerarias, & quicquid in eis erat, absorbuit mare. Hominum extincti ferè mille, & quingenti. Emporia multa incredibile dicuntur ob eam rem passa detrimentum. Ut mortales intelligant, aëri quoque, ac mari suos impetus, arma sua esse; quibus imperante Deo, vel navigantem avaritiam obruant, vel haeresim bellantem.

DE

BELLO BELGICO

LIBRI TERTII

SUMMA.

Ernesti Archiducis ad Belgium gubernandum adventus. Covorda à Verdugo obsessa, à Mauritio liberata. In Gallia Isabellæ Infantis electioni Menius obstat: & Borbonium Cardinalem promovet. Contra illam decretum Parisiensis Senatus. Henricus in Ecclesiæ Catholicæ sinum redit: de quo diversa hominum sensa. In Urbe Sancti Dionysii solemnibus cæremoniis Romanæ Fidei se reddit. Ernestus Archidux tractationem pacis proponit in suo Senatu: eamdem Fœderatis Belgis offert: quam illi recusant. Mauritius Groningam obsidet: acriter oppugnat: ac tandem deditione capit. Ejus victoriæ fama, & gloria.

DE

BELLO BELGICO

LIBER TERTIUS.

Ernestus Archidux venit in Belgium Gubernator.

LÆtissimum anno millesimo quingentesimo nonagesimo quarto principium fecit Archiducis Ernesti, Rodulphi Cæsaris fratris, jamdiu exoptatus, ad Belgium Regis Avunculi nomine administrandum, adventus. Jam suprà memoravimus, hunc præ cæteris à Philippo delectum ad eas laborantes Provincias consilio, atque

Anno 1594.

Libro 1.

1594. atque auctoritate fulciendas. Is igitur Hungariæ procuratione, bellisque defunctus, hujus anni principio è superiore Germania in inferiorem proficiscens, honorarium comitem habuit Ernestum Bavarum, Coloniensem Antistitem, atque unum è Septem-viris Cæsarum Electoribus. Lucemburgi primùm à Petro Ernesto Comite Mansfeldio, uti tantum decebat Principem, exceptus fuit: tum Namurci à Comite Barlæmontio. Nivigellæ Fontanum Comitem obvium habuit honoris ergo: Hallæ Chymacensis Principis usus hospitio. Januario demum exeunte Bruxellas invectus est eâ pompæ honorificentiâ, qua major ne Regem quidem ipsum fuisset exceptura. Concursus hominum is fuit, ut in Urbem unam totum confluxisse Belgium videretur. Arcus passim erecti triumphalibus pares. Ingenio summo, ac labore excitata pegmata; in quibus novem Austriacorum Cæsarum simulacra, & præconia spectabantur. Ignes varias in formas erupturi artificiosis in machinis præparati. Bombardarum festivæ displosiones, aliique strepitus plus præferentes lætitiæ, quàm horroris. Tres solidos dies, ac prope totidem noctes ea celebritas tenuit, tanta publici gaudii significatione: ut omnes præteritarum obliti calamitatum, felicia in posterum cuncta sibi sponderent. Cæta, & honorifica ejus exceptio.

His absolutis; ut agendis rebus initium quamprimùm daretur; Regio Senatu coacto, Ernestus Archidux Regias literas publicè recitandas exprompsit: quibus disertissimè præcipiebatur Belgis, ut Archiduci non tamquam Gubernatori, aut Proregi, sed haud aliter, quàm ipsimet præsenti Regi parerent. Tum Petrus Ernestus Mansfeldius, qui Belgium ad eam diem administrarat, assurrexit, suoque se munere abdicans, jus omne cessit Ernesto: eidemque unà cum aliis obsequii, fideique præstitit sacramentum. Actæ demum solemni ritu Deo grates: secutusque gratulatio-

nem Principum plausus populorum. Nec longè post redeuntes Bacchanaliorum dies Equestribus pompis, & simulacris belli, quæ vocant hastiludia, hilariores facti. Et 1593.
jam unus, alterque dies cum ea lætitiæ celebritate processerat. Tertio verò (ut humana gaudia numquam ad purum fluunt) subitus rumor Bruxellas permanavit, Ordines Fœderatos Sylvæ-Ducis obsidionem moliri. Quare à fictitiis pugnis ad veras convertendi animi, ac manus fuere. Convocato Senatu bellico, præsentibus periculis propositis, rogatisque Procerum sententiis; præcepit Ernestus, ut duo simul Exercitus in promptu essent: alter Sylvam-Ducis versùs mittendus contra Hollandos: alter in Galliæ fines, cui Carolus Mansfeldius imperaret.

De Sylvæ-Ducis obsidione rumor vanus.

At Mauritius, seu verè Sylvam-Ducis obsidere tentasset, rem tamen frustratus exitus fuisset (quod nonnulli tradiderunt) sive potiùs, ad fallendos hostes, falsam eam vulgari famam mandasset, ut veriora consilia laterent; novum architectatus est militari astu commentum. Navem ædificari jussit longam, plano alveo, duplicique tabulato instructam. Inferioris in latebras abdi voluit Milites veteranos ferè centum cum quinquaginta sclopetis gravioribus. In superiori verò variæ merces constipatæ cernebantur. His artibus, ac dolis armata navis per fluvium Mosam provehitur Trajectum versùs, Urbem Brabantiæ nobilem, ad ejusdem fluminis ripam utramque sitam. Bipartita enim Urbs est amne interfluente, ac duabus quasi Urbibus composita. Majorem partem Trajectum ad Mosam, minorem Vicum appellant. Interea Mauritius longè majores copias in variis circumjectis Urbi locis, velut in insidiis, collocaverat: ut ubi primùm è navi Milites clam egressi Vicum occupassent, auxilio iisdem accurrerent. Verùm ad lapideum pontem, quo pars utraque Urbis committitur, statim atque navis accessit; videntes Nautæ supra pontem ingenti numero Cives gladiis instructos

Campana p. 3 lib. 2. Franciscus Lanarius de Bell. Belg. anno 1594.

Mauritii stratagema contra Trajectum ad Mosam disjectum.

1594. ctos discurrere; suspicati sunt (ut sequaces fraudũ esse solent suspicio, ac timor) se proditos fuisse, atque à Civibus armatis, non tam ad pugnam, quàm ad cædem expectari. Igitur terrore ad latentes Milites cum suspicione transmisso; nihil prius, aut potius omnes habuere, quàm se fugæ citatissimæ dando, eamdemque relegendo, quam peregerant, viam, in Hollandiæ suæ sinum, anfractusque tutissimos convolare. Mauritius verò ea quoque spe dejectus, cum suis copiis Arnhemium ad Comitem Solmensem se contulit, ut conductum è Germania militem lustraret. Inde ad liberandam obsidione Covordam profectus est cum Exercitu Peditum duodecim millium, Equitum supra bis mille.

Mauritius movet ad liberandam Covordam à Verdugo obsessam.

Verdug. lib. 11.

Verdugus Covordam obsidebat, auctus ab Archiduce non semel variorum supplemento militum: qui tamen ob difficultatem itinerum, defectumque stipendiorum redacti ad paucissimos erant. Progressus contra Verdugum Mauritius; ad pagum, nomine Ommenam, Castra posuit: eademque aggere, fossa, & vallo communivit. Eo comperto, Verdugus è vicinis Præsidiis militum, quantum licuit, evocavit: eisque alios, qui jam erant in Castris, quique recens advenerant, adjunxit. Longè tamen hostili minor exercitus erat: quippe qui trium millium, & quingentorum Peditum numerum haud superabat. Equites verò multò pauciores, quàm hostium recensebantur. Anceps itaque animi erat, quid consilii caperet. Ut prælium auderet, hortabatur præsens periculum amittendi Campum, eosque aditus, quos tantis laboribus ad id temporis custodierat; plurimaque inde damna consecutura. Ut pugna abstineret, cautiùs admonebat suarum virium tantò inferiorum hostilibus conscientia. Sed quando è duobus unum omninò suscipiendum consilium erat; præliari constituit: præstabilius ratus victoriæ, jacturæ-ve aleam subire, quàm solam expectare jacturam. Quippe cum cæca sors

Verdugus eum aggredi statuit.

dominetur in bellò; non semper potentior pars est in eo superior. 1594

Hoc deliberato, Hermannum Comitem Thserembergium cum omni Equitatu præmisit, qui hostem aggrediendo, primis velitationibus evocaret ad pugnam. Simul eidem dederat in mandatis; ut dimicatione conserta, paulatim ad reliquas copias cum suis se reciperet, dum è postremis Ordinibus aliqui continenter pugnarent. Quòd si recedentes Hostis insequeretur, domum quamdam incendendo, Verdugo signum daret, qui Peditatum habebat in procinctu, ut statim in ejus auxilium advolaret. Verùm tam animosa, tamque sapienter instituta consilia frustratus est Hostis: qui sub ipsis munimentis haud semel lacessitus, ex iis numquam voluit efferre pedem; ut non immeritò fuerit Mauritius Romano Cunctatori æquiparatus; Belgasque suos ipse quoque docuerit sedendo vincere. At Verdugus opinione deceptus, in angustias redigi sensit Militem suum. Jam enim commeatibus præclusi omnes aditus erant. Neque à finitimis pagis peti poterant, aut re vera carentibus, aut præ Religionis diversitate negantibus. Imò & indidem deportare periculosum erat: cum ad eorum custodiam non sufficerent pauci: multis verò Castra nudare per Hostis vicinitatem haud liceret.

Mauritius Castris se continet.

Card. Bentivol. Relat. Belg. lib. 3. cap. 1.

Igitur his anxius curis Verdugus primores Exercitus in concilium vocat. Præsentem rerum statum proponit in medium. *Alimentorum eam* monstrat *esse penuriam, ut in unum, atq; alterum diem vix essent satis. Aliunde petendi viam omnem interclusam. Hostem aggredi plusquam temerarium esse, præ illius numero militum multò superiore. Eumdem expectare, quid aliud esse, quàm obsidendos præbere se, qui Coverdam obsidebant? Hostem intra munimenta se tenere, atque adeo in tuto esse. Sibi in aperto campo, periculis omnibus expositis omnia formidanda. Quòd si rebus prope desperatis, auderent animis adeo,*

Verdugus penuria laborans obsidionem solvit.

ut

1593. *ut Hostem invadere non dubitarent; licèt id sibi non aliud videretur, quàm ad certam cladem ire præcipites: tantum in suo corpore, quamvis ætate, bellorumq; tot laboribus fesso, adhuc superesse virtutis; ut minimè timeret ad mortem haud dubiam, vel sequi præcurrentes, vel, uti Ducem deceret, præire sequuturus.*

Hæc postrema in argumentum generosi pectoris, & ad militarem fovendam alacritatem, verba non ita exercitus Principes commoverunt: quin mentem Ducis introspiciendo, & ante dicta spectando, numero majore decernerent, ut inde Castra movendo solveretur obsidio, atq; integer Exercitus in tutum deportaretur, donec majorum copiarum augesceret supplemento. Eo quippe deleto Exercitu, regionis totius jactura consequeretur. Thserembergii fratres ambo in ea erant sententia, ut, quem tenebant, aditus, relicto militum Præsidio, custodiretur: ne subsidium in Arcem Covordæ Hostis induceret. At id alii dissuadebant; ne copiæ dividerentur. Addebantque, non idcirco prohibitum iri Hostem Groningam accedere (quod præcipuè spectandum) cum parte aliâ tutior eidem; commodiorque pateret via. Ubi de recessu per Exercitum manavit rumor; incusare plerique Verdugum ignaviæ, qui paulò ante temeritatem eidem objectantes, ad carnificinam se duci palam querebantur. Ita qui maximè timent, ubi fuerint extra periculum, plurimùm jactant animorum.

Actum præterea est de remittendis ad Groningæ præsidium eductis inde militibus, aliisque: reliquo verò Exercitu intra Oppidum aliquod collocando, ubi ab Hoste tueri se facilè posset, quandoquidem eum petere non licebat. Verùm cum illis præesse præ stipendiorum penuria nemo vellet; ipse sibi Verdugus id muneris destinavit. Moderationem verò exercitus alteri demandare cum studeret, eam quoque qui susciperet, inventus est nullus. Adeò impe- Præsidium Groningam remittitur.

O 2 rium

rium humano ingenio suavissimum vel defectus pecuniæ, vel periculorum copia triste, ingratumque reddebant. Tandem è Præfectis Militum unum eam subire provinciam reducendi Groningam copias coëgit. Ipse cum cæteris è Covordensi agro recessit, succensis ante, quæ struxerat, munimentis: & Denicam in finibus Transisalanæ profectus est. Feliciter ei res cecidit, quòd castra moventem, ac tot pressum angustiis, Hollandi earum conscii non insectarentur: ut consuetudo militaris, & artes belli poscebant. Exinde Vallones aliquot Groningam transmisit, aliosque Milites in præsidium Urbis se missurum, ad Groningenses scripsit. Sed hi novum hoc Præsidium recusarunt; nisi opportunius cum eo subsidium pecuniæ inveheretur, qua magis, quàm milite laborabant. At eâdem magis laborabat Exercitus: idque Verdugum impellebat, ut eum parte militum exoneraret. Verùm nè Groningensium animos jampridem commotos, ad defectionem magis irritaret, novo Præsidio imponendo sapienter abstinuit. 1594.

Mænius novis artibus obstat electioni Isabellæ.

Hæc dum in Frisia, finitimisque Regionibus geruntur, & bellicus ab utraque Parte instruitur apparatus: in Gallia Mænius ad oppugnandam Isabellæ Infantis electionem, novas admovere machinas est aggressus. Jamdudum ipse, quamvis lenta manu, promovebat ad Gallicum Regnum Carolum Cardinalem Borbonium juniorem, Vindocinensem appellatum. Ubi verò vidit Hispanos magna contentione rem suam urgere; tractationem illam tanto premere cœpit ardore, ut ad exitum penè perduxerit.

Borbonium Cardinalem juniorem promovere studet ad Regnum.

Di Vandomo.

Delegatorum cuique seorsim demonstrabat: *Quàm detestandum esset Salicam legem violare: quàm arduum à Corona Borboniam stirpem submovere; cujus tum successionem firmaverant, cum seniorem Borbonium Cardinalem Caroli Decimi nomine Regem crearant. Quàm absonum auribus,*

1594 *bus, animis ingratum accideret; succedere ad regnum fœminas, aut novas Familias irrumpere, cum è Regio sanguine Principes non deessent: quorum unus eligi poterat, omnibus placiturus. Nam si Rex Navarræ pertinax adhuc erat in hæresi; si Contyus Princeps ad regnandum ineptus; si Suessionum Comes amore perditus Principis Catherinæ, nonminùs Henrico fratre Huguenotorum labe contaminatæ: Borbonium Cardinalem sine ulla ejusmodi exceptione superesse: qui semper vel cum suo discrimine intrepidus obstitisset Hæreseos incrementis: qui gradu dignitatis, & obsequio Fidei conjunctissimus Ecclesiæ fuisset, adeoq; Summo Pontifici, Regiq; Hispano gratissimus Rex futurus: qui in ætatis maturitate constitutus, sui juris esse posset, atq; ad onus Regni per se sustinendum idoneus. Hanc electionem Regis Navarræ spes omnes eversuram. Dubitari quippe non posse, quin Catholici omnes hujus Asseclæ ad Cardinalem sectandum verterentur; ac solum cum desperato Huguenotorum Comitatu relinquerent Henricum. Quare Gallicis tantùm armis, sine exterorum auxiliis & redigi in potestatem Hæreticos posse, & Catholicum Regem Gallum Galliæ imponi.*

Hæc momenta rationum à Mænio magnâ, quâ pollebat, auctoritate prolata, mirum quantam habuerint vim in animis Gallorum, ad Salicæ legis observantiam, ac reverentiam Regii sanguinis sua sponte propensis. Ipse igitur animadvertens, partem Delegatorum maximam in suam se perduxisse sententiam; Præfectum Classis Villarium cum scriptis conditionibus, suoque nomine sua manu subscripto, ad Cardinalem Borbonium misit, id temporis Gallione, in Oppido Rhotomagensis Archiepiscopi commorantem. Verùm vix eum dimiserat, cùm ad eumdem celerem transmisit Nuncium, qui suo nomine juberet, ut in demandato negotio lento procederet gradu. Hujus novi consilii ea causa fuit.

Lugdunensis Archiepiscopus, Janinus Præses, & Mompenseriæ Domina aliud ei machinamentum postremò suggesserant ad Hispanorum consilia evertenda. Id verò fuit, ut ad rem disturbandam Senatus Parisiensis auctoritas, quæ censebatur satis esse, adhiberetur. Quamobrem ipsa Mompenseriæ Domina primum Senatus Præsidem impulerat, ut rationem excogitaret, quâ Regnum in Exterorum potestatem venire vetaretur. Ille, ut Vir bonæ mentis, quique unius Fidei Catholicæ tutandæ gratia sequutus fuerat Partes Fœderatorum; acriter ad opus incumbens, post multorum dierum laborem, Calendis Julii Senatus Classes omnes coëgit, effecitque, ut magno animorum consensu hoc fieret Senatus-Consultum. 1594.

Novum initur consilium ad electionem Infantis disturbandam.

Quòd ad Senatum Parisiensem de Regni securitate relatum est; atq; ab omnium Classium Senatoribus in legitimo Conventu deliberatum; nullusq; finis propositus alius fuit, nisi conservatio Religionis Catholicæ Apostolicæ Romanæ, Regniq; Gallici sub Rege maximè Christiano, Catholico, Gallo: ob eam rem mandavit, ac mandat, ut Senatus Præses Joannes Magister, cum decenti Senatorum comitatu, Mænium Ducem Gallici Regni Locum-tenentem adeat, eiq; coram Principibus, atq; Administratoribus Regni Lutetiæ degentibus, Senatus universi nomine significet: nullam institui debere de regno Principibus exteris tradendo tractationem; ut eæ potissimùm leges observentur, quæ fundamenta sunt Regni. Senatus consulta de Rege Catholico, Galloque declarando in opus redigenda. Auctoritate concessâ Mænius Dux utatur ad obsistendum, ne sub Religionis obtentu ad exteros Corona Gallica, contra Galliæ jura, transferatur. Idem quamprimùm Populi ad extrema redacti saluti prospiciat. Omnes demum tractationes initas, aut ineundas in posterum, ad Gallicum regnum cuivis extero Principi committendum, Senatus Parisiensis, irritas, inanesq; declarat, utpote Salicæ legi, aliisq; Regni præcipuis adversantes.

Parisiensis Senatus contra eam decretum.

Hujus-

1594. Hujusmodi decretum à Præside Senatus palam Mænio propositum; ab eo per speciem indignantis exceptum est, gravibus verbis audaciâ Senatus castigatâ. Re tamen ipsa valuit ad Hispanorum consilia disturbanda. Ordinum quippe Conventus, quem commovere maximè debuit, ob auctoritatem usurpatam; æqui bonique id consulere visus est, ab Hispanorum petitione Mænii Ducis operâ abalienatus. Neque minùs ab ea Parisiensis Populus abhorrebat, toto pectore inhians inducias, de quibus maximo studio Sarenæ agebatur. Lassus enim calamitatum, atque discriminum, & dulcedine quietis pellectus, quam in armorum cessatione prægustarat, concordiam impatienter affectabat; Principibus, Conventuique identidem minans, nisi eam deliberationem capere maturarent.

Quis de illo sensus Ordinum.

Verùm postremum Hispanorum consiliis terminum posuit inopinata, ac subita Henrici Regis deliberatio. Rerum is omnium, quæ tractabantur, haud ignarus, non temere subveritus est, ne cum primum Fœderati Borbonium Cardinalem Regem elegissent; à suis ipse Catholicis Sectatoribus destitueretur: id quod sagax præsenserat Mænius, prædixeratque (uti retulimus) Delegatis. Neque obscura ejus rei apparebant indicia. Resonabant passim obtrectantium voces: nec solùm, ut antea, Principes, ac Primates Regni, sed Privatus etiam quisq; dolebat vehementer, ac detestabatur, quòd fortunas omnes, ac vitam ipsam impenderet ad Hæresim stabiliendam, quam priùs persequi, atque oppugnare solitus esset. Quin ad ipsa Regis penetralia querelæ pervadebant frequentes, quòd eos toties fefellisset iterata promissorum fides. Mompenseriæ verò Dux audacter denunciavit Henrico; *Propè jam esse, ut à Principibus cunctis destitueretur: seq; quamvis ingenti cum dolore mutaret mentem, ad animi tamen salutem, & conscientiam in tuto collocandam, esse nolle postremum.* Denique

Henrici deliberatio repentina, ejusq; causæ.

que Scombergius Comes à Villaregio præmonitus eidem aperuit: *Villarium Classis Præfectum itineri se dedisse, ut Regni capessendi conditiones ad Borbonium Cardinalem deferret: hunc verò paucos intra dies cum Principibus omnibus Lutetiæ futurum.* Scripsit quoque Villaregius, *E duobus periculis alterutrum vitari haud posse: ne vel Cardinalis Borbonius creatus Rex eum Catholicis Sectatoribus spoliaret: vel Hispaniæ Infans, & Guisius ad Regnum evecti cum universa Hispana potentia in ejus perniciem conspirarent.* 1594.

Henrici ad Catholicam Fidem reversio.

Tot adeo, tamque urgentibus incitamentis adactus, & concussus Henrici animus: aut potiùs tam potentium necessitatum concursum Divini vim Numinis interpretatus; ad Fidem suam revocanti Deo manus postremò dedit. Quare ut ad eam rite resumendam aptis præceptionibus instrueretur, evocari undiq; Regni Præsules, ac Theologos ad se jussit. Hi Meduntæ coacti cum satis de rebus Fidei controversis Henricum edocuissent: is animum tranquillare visus est, ac Divinam agnoscere dexteram ab diuturnis erroribus se ad veram salutis viam reducentem. Famam quoque promanare jussit, se octavo Calendas Augusti in Urbe Sancti Dionysii Christiano sacrificio interfuturum. Hunc ipsum nuncium ejus Delegati pertulere ad Surenenses congressus: in quibus Archiepiscopus Bituricensis rebus anteactis omnibus recensitis, adjecit: *Regem Henricum Pisanii Marchionem jampridem legasse Romam, ut suæ ad meliora conversioni veniam Pontificiam impetraret: cum verò nihil ille confecisset, nolle longiores moras ipsum innectere saluti suæ: sed statuisse Deo reconciliari quamprimùm; atque ad ejus deinde Vicarium debitis obsequiis colendum, decoram, atq; honorificam adornare Legationem: Galliæ Præsules, insignesq; Theologos in consilium ivisse; ac demum decrevisse, uti Rex ad majorem cautionem Hæresi absolveretur, Sacris interesset, & ab Romano Ponti-*

1594. *Pontifice veniam peteret. Hanc eos viam nactos esse brevissimam omnium, tutissimamque: tum ne Regnum exterorum voluntati obnoxium foret; tum ut ejusdem necessitatibus maturè consuleretur.* Contrà verò Lugdunensis Antistes disseruit: *Neque Regem haberi Henricum posse sine consensu, neque absolvi sine declaratione Pontificis:* adeoque testatus est, *Se, cæterosque Fœderatos injussu Romanæ Sedis non illum veneraturos, ut Regem, non ut Catholicum habituros. Eam quippe consulendam omnino, antequam ipse absolveretur.*

Hujus tamen conversionis didito per Populos rumore, cohiberi hominum ora non poterant, quin eam exciperent plausibus, longè, latèque vulgarent, ad Regni quietem unicè accommodatam profiterentur. Hinc Pontificius Legatus in summas animi redactus angustias, nihil habuit potius, quàm scriptum ad Gallos Catholicos tertio Idus Julias evulgare. Eo commonebat de fallaci auctoritate, quàm sibi temerè nonnulli Galliæ Præsules arrogabant ad Henricum Ecclesiasticis vinculis absolvendum. Hortabatur, ne simulatæ conversioni Fidem haberent. Postremò singulis interdicebat eorum Conventiculis interesse cum periculo subeundi anathematis, jacturæque tam bonorum, quàm honorum Ecclesiæ faciendæ. Surdis tamen hæc auribus canebantur; omnium animis ad optatissimum exitum commotis, & Religionis obice subtracto, pronis ad legitimum Regem, Regnique quietem alacriter amplexandam. Principes verò cum ab nutu Romanæ Sedis, judicioque Pontificis pendere vellent definitionem rei; nihil priùs innovandum censebant, quàm de Regis conversione, ac Pontificis mente liquidò constaret. In hanc sententiam ab necessitate rerum expressam, atque à Mænio Duce propugnatam, Guisius ipse concessit: qui sui electionem in eo temporis articulo ridendam cæteris, sibi perniciosam futuram existimavit: unàque cum aliis Prin-

De ea varii sensus.

Principibus idem conatus est Hispanis Oratoribus persuadere. 1594.

Inter hæc Parisiensis pars magna Civitatis ad spectaculum Regis in Ecclesiæ sinum redituri confluxerat pridie, quàm absolveretur. Hoc autem peractum octavo Calendas Augusti. Eo igitur die, Hispanici Regni Præsidi Jacobo sacro, Catholicæ Fidei denuo Candidatus Henricus albis conspicuus vestibus, magno Principum comitatu, nec sine satellitio, corporisque Custodibus armatis, Templum adivit maximum Urbis Dionysianæ. Ejus obseratæ fores erant: at supremo Cancellario pulsante, illico patuere. Tum verò videndum ibi se præbuit Bituricensis Archiepiscopus, Pontificali habitu, ac majestate, sublimi solio sedens, magna stipatus Antistitum corona. Is ex antiquo Ecclesiæ ritu, solemnibus quæsivit ab eo verbis: *Quis esset, quid-ve peteret?* *Henricum se esse*, respondit ille, *Galliæ, ac Navarræ Regem: enixèque deposcere; ut in Catholicæ sinum Ecclesiæ reciperetur.* Ad ea subjecit Antistes: *Num id ex animi sententia postularet? Num syncerâ veterum errorum pœnitentia tangeretur?* Tum Rex in genua provolutus, *Anteactæ vitæ se dolere vehementer errata, detestarique*, asseruit: *Seque velle in posterum ad extremum usque spiritum vivere Catholicum, intra Romanam, Apostolicamque Ecclesiam, universis hæresibus ejuratis: eamdemq; se pollicitus est, vel cum sanguinis, ac vitæ suæ profusione defensurum.* His dictis, cum oblatam Fidei professionem, ac sua manu subscriptam, elata voce de scripto recitasset; inter ingentes Populorum acclamationes, perpetuumque fragorem plaudentium bombardarum, ad interiora Templi deductus fuit. Hîc genibus ante Aram maximam flexis, preces Archiepiscopo præeunte protulit: quæ spoponderat, jure jurando confirmavit: atque in pedes erectus osculum Altari, & signo Crucis impressit. Tum seorsim ad aures ejusdem Antistitis animi noxas arcana confessione

Cæremoniæ, quibus in sinum Ecclesiæ recipitur.

1594. fessione deposuit. Interim verò Hymnus Ecclesiæ, à Divis Ambrosio, & Augustino alternis olim decantatus, festis Musicorum concentibus resonabat. Indè ad præparatam se contulit sub umbella Regiam sedem: & cum omnium manifestâ lætitia, plausuque, Sacro interfuit solemni, quod Nannetensis Episcopus peregit. Sparsa quoque, pro more ingentis, & publici gaudii, in vulgus missilia. Quibus absolutis, non sinè incredibili undantis Populi concursu, lætisque vociferationibus vitam Regi diuturnam comprecantium, ad suam ipse Regiam reductus est. Nec minùs religiosè pomeridianas ejusdem diei horas traduxit. Tunc enim habitam ab ipso Bituricensi Antistite concionem: & decantatas Vespertinas Dei laudes audivit. Ut Catholicæ Religionis præferendæ punctum prætermiserit nullum.

At in Lutetiæ Conventu datum interea fuerat responsum, Hispanis Oratoribus minimè gratum. Mænius quippe actis de more, Catholico Regi profusissimis gratiis, tum ob auxilia tempore transacto collata, atquè in futurum promissa; tum etiam ob cumulatam gloriâ stirpem suam, dum Fratris filiò Guisiò Duci oblata fuit Hispaniarum Infans in Uxorem; *Eam esse* dixit *Ordinum, totiusq; Conventus sententiam: immaturum id temporis videri ad Regem eligendum: oratum omnes velle Catholicum Regem, ut opportunitatem tantæ rei præstolari ne dedignetur: neve interim ipsos consueto patrocinio, promissisque subsidiis destituat.* Secundùm hanc deliberationem decretum fuit, ut ad sanciendas inducias nervis omnibus incumberetur. Hæ trimestres in Surenensi congressu constitutæ ad Octobris exitum usque; & cum Populorum omnium acclamatione promulgatæ. Cumque Mænius vellet Parisiensem Conventum pro dignitate dimittere; condi primò decretum voluit, ut Tridentinum Concilium acciperetur: tum omnes concepto jure jurando polliceri, initum

Quid tum actum in Parisiensi Conventu.

Induciæ trimestres indictæ.

Parisiensis Conventus intermissus. foedus se non abrupturos: postremò paratos esse in proximum Octobrem eòdem convenire, ut ex iis, quæ Româ perferrentur, de rerum statu decernerent. His ita constitutis, ad sua Delegatorum quisque remigravit. 1594.

In Belgio Ernestus Archidux tractationem pacis aggreditur. Ut verò nos in Belgium revertamur: Ernestus Archidux, & moderatæ propensione naturæ, & Cæsaris fratris consiliis, & ipsius, cujus locum obtinebat, Avunculi Regis mente perspecta, totus conformatus ad pacem; eam via quavis inquirere, ac stabili ratione firmare aggressus est. Igitur de re tanti momenti, imò de summa rerum, ad Regium Belgii Senatum referendum ratus; evocat illum de more: calamitosissimam Belgarum conditionem ponit ob oculos: Belgici belli tam pertinacis, tam exitialis utrique Partium mala in memoriam reducit: quærit remedia; sententias rogat.

Habetur ea de re Senatus.

Belgarum Proceres, quorum præcipuè res agebatur, quibusque diuturnum bellum opes, agros, ditionem dissipabat in dies vel in hostium prædam, vel in stipendia militum Regiorum; nihil prius habuere, quàm detestato bello, pacem commendare, pacem poscere. *Eam esse Regis optimi mentem, semper in bonum publicum propensam. Tanti ei stetisse tot annos, quibus in Belgio pugnatum est, ut æraria Regia propemodum exhausta pecuniam ægrè sufficiant. Qua deficiente, in Regem pugnare milites, non pro Rege. Hinc toties variis in locis obstrepuisse tumultus, ac seditiones. Quid Regi prodesse ditionem, totam olim ipsius, quotidie magis ab hostibus abrodi, ac lacerari? Ex quo Mars Belgicus migrasset in Galliam; continenter ad Hollandos inclinasse victoriam. Eorum res bellando meliores fieri, Regias deteriores. Quo plus regionis hostes armis acquirerent; eò fieri, ad reliquum acquirendum, viris, atque opibus validiores. Regios contra non modò subjectis locis, ac Populis, sed viribus etiam ad possessa tuenda, nedum ad amissa recuperanda, paulatim destitui. Spem verò recuperandi,*

Belgæ in illam propendent.

Pro ea rationes.

1594 *randi, dum ad bellum prorogandum invitat; blandè fallere, atque ad jacturam reliqui faciendam pellicere. Bellum fortunæ ludum esse crudelem. At in ludo plerumque qui magnam opum vim dilapidavit, eas reparandi spe illectus, ac delusus, dum pergit ludere, illas etiam, quæ supererant, perdit. Similem in continuando bello agnosci deceptionem. Quorsum igitur certam potioris Belgii partis possessionem incertis belli eventibus committere, ac fortunæ objicere, jamdiu Regiis terga vertenti? Quantò futurum Regi gloriosius, ejusque Belgicæ ditioni salutarius, res bello fluctuantes, ac turbidas honesta pace componere: quàm arma prosequendo, hostibus secundiora, in extremum adducere discrimen, quicquid Hispanis in Belgio reliquum est? Pacem itaque cum eis conditionibus, quæ Catholicæ Fidei, Regiæque Majestati congruerent; Archidux ipse Regis nomine hostibus offerret: ut si eam acciperent; restituta Belgio securitas, quies, felicitas, Europâ universâ plaudente, accepta referretur Ernesto: sin verò recusarent; perniciosissimi belli cum adjunctis calamitatibus prorogati odium commune Belgarum, ac generis humani convicia in ipsorum capita devolverentur: Rex verò, ac Regiæ mentis interpres Archidux justissimam apud omnes haberent excusationem* Sic Belgæ perorabant pro Regis utilitate, ac gloria: an pro re magis, ac Domo sua?

Fontanus verò Comes, qui auctoritate apud Archiducem antecellebat omnes, non dubitavit contra communem, & palam expositum Belgarum sensum, atq; ipsius Archiducis animum perlucentem, hæc pauca proferre. *Regiarum in Belgio rerum deteriorem statum, quem Belgæ Proceres, ad suadendam pacem, proposuissent in medium, eam vel maximè dissuadere. Petitionem namque pacis, quæ tam difficili tempore fieret, interpretaturos hostes imbecillitatis indicium, non officium humanitatis. Ab eo pacem honestè offerri, qui sit bello superior. Tempus igitur expectandum, quin & sperandum; cum Rex, eum benigniùs re-*

Contraria Fontani Comitis sententia, ejusque argumenta.

spiciente fortuna, cui non semper unus est vultus; dare posset pacem, non petere: suamque lenitatem in rebelles adeò pervicaces voluntariam ostenderet, non coactam. Eo verò infelici tempore pacem obtrudere, ab ipsis victoria insolentibus facilè respuendam, quid aliud esse, quàm eorum arrogantiam in immensum augere: regiumque nomen, atque auctoritatem, quæ solent, ac debent esse Populis omnibus sacrosancta, in hostium ludibrium, in fabulam Nationum exponere. 1594.

His à Fontano, quamvis ardenter pro more, atque ingenio prolatis, nequaquam Archidux à sua, Belgarumque sententia deductus est. Animi quippe lenitate Belgis propior, quàm Hispanis, periclitari statuerat, an tractatione pacis medelam aliquam tot Belgii malis afferre posset, quæ continuatione Belli exulcerari magis in dies quotidiana docerent experimenta. Igitur de pace ineunda cum Ordinibus Belgii Fœderatis acturus; literas ad eos dedit: quarum summa hæc erat. *E superiore Germania in inferiorem se non invitum migrasse: & patriam, suos, ac præsertim Rodulphum Cæsarem amantissimum fratrem reliquisse: ut Belgium Regis Avunculi nomine gubernando, viam indagaret omnem, qua posset quietem publicam, communemque felicitatem inde jamdudum exulantes, quasi postliminio, revocare. Ubi primùm ingressus est Belgium, nihil habuisse antiquius, nihil obversatum menti frequentiùs, quàm bonorum omnium parentem pacem florentissimæ quondam Belgarum regioni, velut ipsius regno, restituere. Exploratum sibi esse, Regis quoque benignam mentem in eamdem concordiam propendere: ut Populis illis, jam omnibus suis, aliquando liceret è tot calamitatibus emergere; & cessante demum tempestate bellorum, in portu conquiescere beatissimæ pacis. Reputarent sapientibus animis Ordines Fœderati, quàm varia, quàm periculosa sit armorum alea, quàm sæpè victores antea, victis succumbant: Et qui audeant*

Archiducis pro pace literæ ad Ordines Fœderatos.

1594. *deant à superioribus victoriis sibi polliceri futuras, eos arbitrari, fortunam naturâ suâ semper instabilem, in præliis, hoc est in ipso inconstantiæ regno, fore constantem. Tempus jam esse, ut Belgium tam diuturni belli calamitatibus fessum, imò tot suorum, atque exterorum cædibus cruentum; tot cladibus ubique lacerum ac devastatum; & secura tandem pace componeretur, & in pristinam revocaretur incolumitatem, ac splendorem. Ad pacem, & quidem mansuram, stabilemque sanciendam, omnem se offerre agendi synceritatem, conficiendi constantiam: nec suo tantùm, sed Cæsaris quoque Fratris, ac Principum omnium Austriacorum nomine, ad conventa servanda fidem polliceri. Studerent ipsi tam æquas postulare conditiones; ut eum nec apud Regem puderet illas proponere, nec suscepti, agitatique tam salutaris Belgio universo negotii pœniteret.* His longè fusiùs expositis, in calce literarum alia multa reservari dicebantur duobus Internunciis evolvenda, qui easdem ab Archiduce literas ad Fœderatos Ordines perferebant. Erant autem hi doctissimi Jurisconsulti Bruxellenses: Otho Hartius, & Hieronymus Comans; ad pertractanda negotia inter Chimaci Principes Maritum, & Uxorem, Hagam Comitis in Hollandiam profecturi. In hoc totius Belgii maximo, atque amœnissimo Pago Curiam habendis Conventibus constituerant Ordines Fœderati. Huc igitur commigrandi facultate impetrata, duo Jurisconsulti Archiducis Epistolam pertulerunt. Eâque redditâ, atque Ordinum Senatu postulato; in eodem pro pace quàm potuere maxima dicendi vi perorarunt. Sed apud animos jam excussum Hispanorum jugum execrantes, & quicquid ipsis placeret, suspectum habentes; vindicatæ præterea libertatis dulcedine pellectos; ac pluribus, recentibusque victoriis præfidentes; neque Archiducis literarum benignitas, neque Oratorum efficacitas quidquam persuasit. Ut Fontani Comitis sententiam veriorem exitus comprobarit.

Hartius an. 1594.

Nullus ex eis literis fructus.

Quid Ordines rescripserint.

Ad Archiducem Ordines rescripserunt, non tam Epistolâ missâ, quàm prolixâ oratione, propriéque Philippica: quando tota in Philippi Regis, Hispanorumque accusatione versabatur. Utque non solùm verbis, sed & re ipsa propositam pacem prorsus excluderent; eodem tempore, quo hæc ultro citroque perscribebantur, Groningæ obsidionem adornabant. 1594.

Groninganæ obsidio.

Groningæ descriptio.

In confiniis Superioris, Inferiorisque Germaniæ sita hæc Urbs est, Frisiæ totius nobilissima, propriæque ditionis ab se denominatæ Caput. Ab humili positione parum tuta, validis mœnibus, & fossa munitur. Nec propugnacula desunt in ambitu murorum, vetusto plurima ritu fabrefacta, aliquot etiam structura recentiore. Amplis ab antiquo tempore privilegiis fruebatur. Cumque Cives affectarent, seu fortitudini præferendæ, sive potiùs conservandæ libertati, Urbem ipsi suam per se propugnare, militem omnem externum arcebant mœnibus. Et quamquam paulò antè obsidionem copias aliquot à Verdugo transmissas (uti supra memoravimus) accepissent; adduci tamen nunquam potuerunt, eas ut in Urbem admitterent. Præerat in re militari è Burgimagistris alter (sic enim supremos Magistratus appellant) Joannes Balenus. Is, & plerique Civium jamdiu in fide regia constantes, ac propterea frequenter ab hostibus, qui varia circumcirca tenebant loca, vexati; plures ad Regem, plures ad Belgii Gubernatores, regiumque Senatum dederant literas; quibus opem ad se tuendos, Urbemque præcipuam in Regis ditione conservandam, enixè postulabant. Scripserant etiam ad Cæsarem, precantes, ut Avunculo Hispaniarum Regi rem Groningensem, quotidie magis in angustum adductam, commendaret. Præstitit operam Cæsar: Rex mandata Belgium administrantibus dedit. Verùm in transmittendis identidem Groningam subsidiis majores fuere conatus, quàm effectus: vel quòd Regiæ in Belgio

Franciscus Verdugus l. 12. Coloma l. 6. Bentivol. p. 3. lib. 1. Campana p. 3. lib. 2. Carnerus l. 10. c. 9. M. Janson. l. 9 & 10. Ever. Reid. l. 11. Haraus an. 1594. Thuanus l. 109 Lanar. an. 1594.

Groningenses subsidium poscunt sed frustra.

1593. Belgio vires ab expeditione Gallica attenuatæ, ac ferè dimidio minores, necessitatibus non sufficerent: vel quòd eædem essent à variis militum seditionibus interversæ, aut ob extremam penuriam invalidæ. Nec deerant Groningæ, qui Mauritii, ac Fœderatorum Partibus studerent; præsertim aliquot, ut à Catholica Religione, sic ab Regis obsequio alieni. Ab his fertur Mauritius ad maturandum obsidium incitatus. Quamquam universè pronum esse ad Imperii mutationem ingenium Groningensium, ex eo satis apparebat, quòd intra centum annos proximè lapsos, Dominis se pluribus deinceps subjecissent, non diversis modo, sed invicem quoque infensis. His ergo stimulis actus, & Regiarum tenuitate virium animatus, ad magnum opus movendum se Mauritius accinxit, ex quo geminus existeret fructus; & communis Fœderatis, tantæ Urbis, ac ditionis accessio; & sibi proprius, gloriæ cumulus militaris.

Groningensium aliqui in Fœderatos propensi.

Igitur principio circumjecta Urbi loca validioribus firmat Præsidiis, quàm Guillelmus Comes antè firmasset. Admovet inde propiùs Urbem Exercitum è Belgis, Germanis, Anglis, Scotis, aliisq; Nationibus conflatum. Peditum signa fuisse tradunt viginti quinque supra centum: Equitum turmas quinque & viginti. Præfecti militum erant magni nominis, ac virtutis, quam anno superiore in obsidione Gertrudisbergæ eidem Duci probarant. Ubi primùm accessit Mauritius, per Internuncium transmissum dedi sibi Urbem postulavit. *Eam quippe per se ab hostium tanta mole non posse defendi: & serum esse subsidium ab Hispanis in Galliæ finibus occupatis expectare. Civibusque in partes divisis, ab intestino bello, nedum ab extimo, exitium imminere.* At Cives animis instructiores, quàm armis, jactantiùs quàm pro tempore, responderunt. *Indignum esse tam præclaram Urbem tam subitò dedi. Post exactum annum rediret: idemq; iteraret postulatum; tunc se responsum daturos.*

Mauritius obsidionem aggreditur.

Eidem deditionē postulanti superbè respondetur.

Exarsit ad hæc relata verba Mauritius, indignatus additum damno ludibrium, ac tam superbam eorum responsionem, quos jam spe, atque opinione subegerat. Apparari jubet extemplo trabes, asseres, crates, aliamque materiam è vicinis Oppidis Suolla, Gorcomioque devectam: ut eis lignis contextis, instratisque, solum ad Septemtriones inpervium ob stagnantes aquas, liberè peragrari à militibus posset. Plura quoque munimenta passim excitari voluit opere tumultuario, quibus Groningensium excursiones coërceret: iisdemque importandos, quâ Germanico mari, quâ per Amasim fluvium commeatus, ac bellicum instrumentum interciperet. Castra verò locavit ad Meridiem Groningâ procul extra teli jactum, in salubri, editoque campo, quem duo flumina navigiis frequentata claudebant. Equitatum partim Covordæ, partim Stenovici disposuit, & in loco, quem superiùs diximus Burtangam appellari. Ab his enim partibus è longinquo subsidiis hostium aditus obstruebatur. 1594.

Oppugnationis apparatus.

Interea Verdugus imminentem jam ante prospiciens obsidionem, cum datis subinde literis ad Archiducem responsum reddi nullum videret; aliquem è Principibus Exercitus ad eumdem legare decrevit. Igitur Joannem Alvarum Sotomajorem primò transmisit: sed is malo usus itineris duce, in hostium insidias induens sese, captus ab eis est. Quare Verdugus alterum submisit, Joannem Contreram; qui ne discrimen alterius incurreret, magnam Equitum partem secum deduxit. Obvios & ipse habuit hostium Equites: sed ab eisdem egregiè se tutatus, ad Bruxellensem Aulam devenit. Ibi diutius cum Equitatu comite moratus, multumque apud Archiducem, atque in Senatu Regio cum Groningensium Delegatis elaborans, ut validum, properumq; subsidium Groningam mitteretur; aut nullum impetravit, aut tam lentum, ac serum, ut plane pro nullo fuerit obsessæ Civitati. In ea quippe tempora

Verdugus mittit Bruxellas, qui subsidium petant, sed nullo profectu.

hæc

1594. hæc inciderunt, quibus Ernestus opperiebatur, dum eventus ostenderet, quid in suadenda Fœderatis Ordinibus pace valuissent & suæ literæ, & Juris-consultorum oratio. Quasi consentaneum non foret pacem petenti, ac persuadere conanti, nova belli supplementa submittere. Ac de munita satis, instructaque Urbe sperari poterat fore, ut obsidionem tamdiu sustineret, donec ex Ordinum responsione aliquid certi de bello vel solvendo, vel continuando constaret. At Ordines, uti dictum, alia meditabantur omnia, quàm pacem.

Interea Mauritius ut obsidioni obicem quemcumque submoveret; Guillelmum Nassavium miserat ad Arcem Auricam, vulgari nomine Averderzilam, capiendam. Fuerat hæc Arx ad Groningensis tutamentum ditionis ab Regiis extructa ad Humesi fluminis ripam, quâ id in mare influens Lavicæ fluvii confunditur æstuario. Huc ubi Nassavius accessisset, locumque circumspectasset ita paludibus undique custoditum, ut expugnatu difficillimus foret; à Præsidiariis, eorumque Præfecto Volfardo Prengero deditionem postulavit. Is ignominiosum esse respondit, ne unius quidem bombardæ audito strepitu, dedere sese. Postridie octo minores machinæ admoventur; iterumque ad deditionem Præsidiarii sollicitantur: qui suis quoque tormentis displosis multos hostium straverunt. At cum vis atque impetus minùs proficeret, additus eis dolus rem confecit. Dum enim ex una parte quinque Centuriæ, pontibus, & scalis ad oppugnandum paratæ, Defensorum oculos, ac manus ad se ab omni alia parte avertunt; ex adverso latere, militibus incustodito, tres aliæ Centuriæ, factâ per paludes, & campos uliginosos stratis cratibus, atque asseribus viâ, ad arcem usque succedunt. Tum erectis ad muros scalis, supra eorum loricam evadunt. Ac statim adorientes à tergo regios, quos alii plures à fronte infestabant; non summum modò terrorem illis ex inopinata ag-

Guillelmus Nassavius oppugnat Arcem Auricam, Groningæ munimentum.

Q 2 gressio-

gressione injecerunt: sed extremam quoq; desperationem, 1594.
ob interclusam undiquem spem salutis. Itaque abjectis armis, ad iram victorum deprecandam conversi sunt: sed tam frustra, quàm serò. Commilitonum occisorum vindicta: & deditionis iterata postulatio delusa: eamque perferens Tympanistes (quod aliqui tradunt) ignominiosè rejectus; ut in illos acerrimè sæviretur, efficaciùs persuaserunt. Igitur ad unum omnes cum Præfecto, quinque tantùm elapsis, trucidati. Erant autem Præsidiarii centum ferè quadraginta. Sed & ex hostibus ad cædem furiosè irruentibus supra quinquaginta saucii, aliquot occisi. Arx ipsa præter Victorum voluntatem, ab ignito missili antè projecto, incendio excitato deflagravit: eodemque igne absumpti nonnulli, qui in Arcis partes secretiores se abdiderant. Hoc eventu territi Regiorum alii, qui circumjecta loca minùs firma tenebant, hoste non expectato, profugerunt. Hogembergam quoq;, & Slogteram Mauritius suo militi designavit ad prædam: ne venientibus ad Castra commeatibus intercluderent viam. Ita sciens Artis bellicæ Dux ad urgendam obsidionem, impedimenta submovebat omnia.

Eadem incendio absumitur.

Castra verò circa Urbem ea positione locaverat, ut ejusdem ingressus, atque egressus valde difficilis, ac periculi plenus esset. Cumque è Regiis militibus aliquot intrantes, aut exeuntes capti ab hoste fuissent, severè in eos animadverti Mauritius jussit, ad formidandum aliis exemplum. Et quamquam muralibus tormentis, & machinis ad Urbem quatiendam optimè instructus accesserat; aggeribus tamen erectis ei propior fieri, eandemq; militum impressione capere malebat. Quare terram effodiendo, atque aggerando, progressus hostis est ad lunatum usq; propugnaculum recentissimè structum, nec dum absolutum, fossâ præsertim nec latâ satis, nec profundâ munitum.

Mezalana.

Inde portam Urbis ei oppositam concutere aggressus est,

1594. est, tum ut aditum Regiis ad id propugnaculum obstrueret: tum ut terrorem incuteret Groninganis, eorum domos jactatis per eamdem portam globis diruendo. Turrem quoque in Urbis angulo propter fluvium assurgentem assiduè quatiebat. Nec minoribus vel animis, vel viribus Cives, ex Urbe identidem erumpendo, multos hostium aut cædebant, aut capiebant: cœpta opera disturbare nitebantur: signa ex aggeribus divellebant. Anglicanis præsertim Castris nocturna quadam eruptione damni multum intulere.

Sortire.

Sortita.

Jam ad fossam hostes sua munimenta perduxerant, in quibus collocata tormenta, atque interjectis ingentibus corbibus terra farctis defensa, Propugnatores ab tuendis mœnibus deturbabant. Tum verò multa ingesta materie fossam implere; ac per eam quoque ductis aggeribus munire sibi viam ad modò memoratum propugnaculum invadendum. Jamque crebris ictibus bombardarum commodum aggredientibus in eo factum hiatum existimantes; ad ipsum per ejus ruinas ascendere nisi sunt, sed irrito conatu: & quòd opinione magis arduum deprehenderunt ascensum: & quia strenuè fuerunt ab Urbis Defensoribus propulsati. Non ideo tamen cessavit à continenti Civium infestatione Mauritius. Neque dies terrore vacuos iis ire sinebat frequenti displosione tormentorum; neque noctes post diuturnum laborem, ac lassitudinem quietas, pyrobolos in Urbem ejaculando, candentes scilicet globos, & ferreis mortariis in sublime protrusos, atque in Urbis fora, vias, domos non sine cæde, aut incendio relabentes, & latiùs percellentes terrore, quàm damno.

Gabbioni.

Bombe.

His sollicitati periculis timidiores Civium iis se facilè adjunxere, qui vel oppignerati Partibus Fœderatorum, vel innato studio rerum novarum, ac tædio prioris imperii, in transversum acti, ad Urbem Mauritio dedendam propendebant. Igitur omnes hi, numero cæteris præpollentes,

De facienda deditione in Urbe contenditur.

 lentes,

lentes, armis arreptis, impetum in illos fecerunt, qui ab Rege perstabant: ut eos Urbe propellerent, hostemque introducerent ex condicto. Verùm qui prope Urbem ad omnem attenti motum excubabant Regii milites, audito sociorum periculo, statim accurrerunt, & cum plerisque suburbanis Incolis, perrupto fossæ vallo, sese in Urbem effuderunt. Hoc subsidio roborati Regiarum Partium Cives, superiores aliis in ea contentione fuere. Quod si plus consilii per eas temporis angustias, subitumque rerum motum suppeditasset (uti Verdugus monet) factiosos Ordinibus studentes vel interimendo, vel capiendo; potuisset Urbs aliquantò diutius conservari. Balenus certè Consul, seu vulgi voce Burgimagister, (quem ferebant ejus defectionis auctorem) occisus in eo tumultu fuisset, nisi vitæ attentior, quàm famæ, se conjecisset in latebras. Consulum alter Leo, ejus Gener, adactus fuit, ad manendum in Regia fide, concipere jusjurandum. Pervenit ad Mauritium motus urbani rumor. Verùm ipse militares dolos (quos stratagemata vocant) uti nectere, ita suspicari callidus, ejusmodi quiddam interpretatus, milites suos omnes intra Castra continuit. Eaque cautione opportunitatem amisit, quæ se facillimè dabat; propugnaculo tam expetito potiundi. Regius miles Urbem ingressus invitis Civibus sed specie iis inter tot turbas opitulandi, re autem vera, ut tamdiu recusatum Præsidium induceretur, perstitit in eâdem; & moenia in primis validioribus custodiis adeo firmavit; ut ejus capiendæ spem hosti penè præciderit.

1594

Ne fiat, Regii Milites accurrunt, & Urbem muniunt.

Franc. Verdugus Comment. l. 12.

Non tamen despondit animos Mauritius, à suarum Partium Civibus admonitus, ne ob ea, quæ contigerant, ab obsidione desisteret; Venturam haud dubiè Urbem in manus; modò aditus ejus omnes intercluderet Mosquetariis quingentis, quos immissurum se scripserat Verdugus. Et hic quidem immisit: sed cùm aditus omnes ab hostibus ita occupatos invenissent, ut perrumpere non possent, retroces-

Mauritius viam obstruit subsidiis, & litteris.

1594 trocesserunt. Flumina quippe, ac fossæ armatis navigiis: terræ spatium omne aggeribus, & propugnaculis muniebatur. Hæc eadem circumvallatio non instructis modò copiis, sed inermibus quoque, & plerumque mentientibus habitum latoribus literarum vias omnes obstruebat. Quos inter Sanchius Signifer, qui Rustici specie Groningâ Bruxellas, atque hinc illuc bis, ter-ve ultro citroque commearat; ad extremum prope Vesaliam captus est, atque ad Mauritium deductus. Is ei multa interminatus, coëgit eas, quas perferebat, Archiducis prodere literas. Quare ex arboris foramine, in quod eas conjecerat, eductas, hosti repræsentavit. Cujus rei gratia (an ut alios quoque ad ejusmodi facilitatem alliceret?) & ad suam eum mensam excepit Mauritius, & liberum dimisit; data fide, captivum apud Regios alium pro se remittendi.

Interea Groningæ non solùm viri, sed etiam fœminæ, quibus innatus timor salutem gloriâ potiorem facit, deditionem urgebant. In ea verò Urbe, ut ubi maximè, inferior sexus esse superior dicitur intra privatas ædes potestate. Præ cæteris Consulum duorum Uxores, quibus quasi tertia Furiarum accesserat regii cujusdam Centurionis Conjux, vias ac domos circumeuntes, faces fœminis aliis suggerebant, ut ad Urbem hosti tradendam Viros inflammarent: non insueto illi sexui perdendarum Urbium exemplo.

Groningenses fœminæ ad deditionem incitant.

Verdugus lib. 12.

At Mauritius magis virilibus machinis, flammisque verioribus Groningam expugnare moliebatur. Ad propugnaculum supra memoratum, quod & portæ Urbis orientem Solem spectanti magno erat munimento, & octo majoribus tormentis impositis obsessores plurimum infestabat; cuniculum agi jusserat. Jamque suffossâ terrâ perventum infra propugnaculum erat: occultusque meatus tormentario pulvere oppletus. Igitur ut dolosus ignis majorem hominum, quàm saxorum machinaretur cladem;

Mauritius acto cuniculo propugnaculum, ac Defensores exturbat.

Idem.

præpa-

præparatis ad subitarium incendium rebus omnibus, simulant Hollandi se viribus contractis universis facere impetum velle in propugnaculum. Groningenses ad id tuendum magno numero accurrunt. Dumque inter se munia dividunt, stationes disponunt, arma expediunt: ignis ab hostibus pulveri subterraneo admovetur: flammâ statim cum insano fragore erumpente, variis locis dehiscit propugnaculum; ejusque dimidia pars ad terram ruit. Ex Defensoribus alii in altum propulsi, disjectique per aerem, aut extincti, aut lethaliter læsi: alii in aquam subterfluentem deturbati, mersique: nonnulli etiam vehementi ignis impetu ad hostilia usque Castra projecti. Periisse ex eis dicuntur triginta supra centum. Neque hac strage contentus, hortatur suos Mauritius, ut fortunæ obsecundent, & oppugnatione jam vera victoriam prosequantur. 1594.

Ergo per laceri munimenti ruinas ad apertam pugnam ascendunt Hollandi: & quod ipsis quoque potuit esse miraculo virtutis, sub tantum terroris, & periculi offendére, qui obsisterent: sed non diu. Quippe tanto numero diminuti, tanta sociorum clade consternati, ab hostibus & integris, & victoribus, & prospero eventu audacibus, & spe proxima debellandi alacrioribus; in Urbem repulsi sunt, qui reliqui à strage fuere. Mauritiani propugnaculo tandem potiti, in eo se adversus vicinos Cives novis operibus munierunt.

Groningenses terrore, ac desperatione impulsi se dedere statuunt.

Civibus verò, cum semiruto securitatis suæ validissimo munimento, sese diutius tuendi spes omnis eversa. Quare tumultuariò in forum concurritur. Qui deditionem antea suadebant, jam præsenti terrore, ac propè desperatione rerum omnium eamdem urgere: contraq; sentientium exitialem Urbi pertinaciam detestari. Populus ferè omnis, & sexus imbellis, animis consternatis deditionem iteratis vocibus inclamare. Pauci, quibus aut Catho-

licæ

1594 licæ Fidei, aut Regii dominatus amor; & hujus prodendi verecundia, illius hæreticis artibus objiciendæ religio, ad repugnandum adhuc animos dabant; aliorum superfluente multitudine, ac postremâ perturbatione rerum obruebantur. Igitur in eam ruitur deliberationem, ut quamprimùm de Urbe dedenda cum hoste agatur. Quòd ut honestiùs fieret, postridie Joannem Buirium cum Tympanista ad Mauritium legant: qui Civitatis nomine polliceatur: *Factum iri deditionem, si ab Obsessoribus iterum postuletur.* Mauritius bellico Senatu coacto, de illius communi sententia respondit. *Minimè postulandam Urbem ab iis, quorum jam esset in manu. Viderent Cives, ne deditionem trahendo, Victorum severitatem, extremamq; ruinam in se pertraherent.* Hoc tam acri responso properatum cum Hoste colloquium. Ad paciscendas ergo conditiones, quatuordecim ad Castra missi principes Civitatis: Obsides è Castris in Urbem allegati Viri nobiles quinque. Conditiones, in quas utrinque conventum, numero plurimæ: hæ verò præcipuæ. Deditionis tractatio.

Ut Groningensis & Urbs, & ditio subjecta in posterum essent Ordinibus Fœderatas Belgii provincias administrantibus: hisq; adnumerata, legibus eisdem parérent ad communem causam tuendam: antiqua tamen privilegia, patriasq; retinerent immunitates. Earum præfecturam ex Ordinum auctoritate susciperet Guillelmus Comes Nassavius: undèq; cùm eo in Urbem exciperentur quinq; aut sex Peditum signa, ad tumultus, qui in ea conversione rerum exciri possent, compescendos. Quoad religionem, liberum esset unicuiq;, quam vellet, colere: publicè tamen haud alia exerceretur ab ea, quam reformatam vocant. Eadem Urbs, & ditio pro suis Viribus tributa conferret, ad alendum bellum, aliosq; sumptus pro communis causæ defensione faciendos. Liceret singulis, quò liberet cumq; locorum ad degendum migrare, præterquam in hosticam ditionem. Groningæ administratio Ejusdem conditiones.

penès Magiſtratum eſſet, ut antea: qui ex more identidem commutaretur. Is tamen principio fidem juraret Ordinibus, ut aliæ Fœderatæ Urbes conſueverant. Hæ firmatæ cum Civibus conditiones. Præſidiariis verò permiſſum, ut cum armis, impedimentis, ac ſignis ex Urbe diſcederent; fide priùs data, intra tres menſes Hiſpano Regi non militandi trans Rhenum. 1594.

His ita conſtitutis, & relatis in publicas literas, ac ſubſignatis nono Calendas Auguſti; poſtridiè Milites omnes aliique Catholici, quibus in Urbe jam Hæreticis ſubjecta commorari religio fuit, ex eadem, liberè, tutòque migrarunt. Cumq; Guillelmus Naſſavius Peditum ſignis duodecim, ac ducentis Equitibus comitantibus præiviſſet; Mauritius propè in triumphantis ſpeciem Urbem ingreſſus eſt. Intranti ſpectabilis in veſte candidâ obviam proceſſit Virgo, clavem auream altera manu, altera laureum ramum præferens, offerensque Victori. Publicis verò peractis honoris, ac lætitiæ ſignificationibus, novi creati ſunt Magiſtratus, prioribus rejectis; aliaq; longè diverſa Urbis regendæ facies inducta, palam Hæreſi dominante, ubi priùs cum Catholici Regis imperio Catholica regnaverat Fides. Juſſi etiam Cives, atque Incolæ juramentum verbis concipere, ſcriptumque ſua manu ſubſignare: quo Hiſpaniarum Regem, omneſque ab eo ſtantes ejurabant, eorumdemque perpetuos, ac juratos hoſtes ſeſe profitebantur: aliamq; religionem exuebant omnem præter eam, quam reformatam appellabant, meram ſcilicet hæreſim Calvinianam. Nec multò poſt, quàm Urbem Victor intravit; è ſacris ædibus Divorum exturbari juſſit imagines: ibidemque concionem haberi à quodam pravarum opinionum Magiſtro. Quippe in una ſede morari ſanctitas cum hæretica impietate non poterat.

Ingredientis Urbem Mauritii honores, & plauſus.

Hæc jactura Groningenſis provinciæ, unius è ſeptemdecim Belgicis, magnum inflixit vulnus Hiſpanicæ in Belgio

1594 gio potentiæ, majus existimationi: admirantibus harum rerum Scriptoribus, & nonnullis carpentibus in Ernesto Archiduce, aliisque, qui pro Rege Belgio præerant; tantam optimæ ditionis subsidiis juvandæ tarditatem, incuriamque perdendæ. Tradunt sanè plerique, destinatum eò fuisse cum subsidiariis copiis Fontanum Comitem: cur verò profectus non fuerit, allatis causis variatur. Est qui tam necessariam bello pecuniam defuisse scribat: quòd eam in tanta rerum declinatione numerare abnuerint Mercatores. Alius contra jam corrogatam tradit ab Juerra Regio Quæstore pecuniam: sed tantam efferbuisse per ea tempora in Aula Bruxellensi Hispanos inter, ac Belgas æmulationem; ut ejus vitio in regia militia nulla esset disciplina, nullus ordo. Ad frequentes militum seditiones, ac tumultus id alii revocant: qui per summam Hispanæ rei calamitatem tunc maximè gliscerent, cùm potissimùm extremæ belli necessitates militarem numerum, operamque poscebant. Alii distractas in Galliam regias vires causantur. Nec defuit, qui culpâ ut Fontanum levaret, oneraret Archiducem, ejusque Aulicos. Illum namque (ait) cum in agitanda pace totus esset, minus curarum in bellum impendisse. Majestatem Cæsarei sanguinis ejus in animum induxisse, sola tanti nominis auctoritate posse cuncta componi. Invaletudinem ferè perpetuam, ex quo venisset in Belgium, & instantis è proximo mortis prænunciam, vetuisse, ne ad quærenda publicis malis remedia ea contentione animi allaboraret, quam præsens necessitas postulabat. Imò vel cognoscendis omnibus, quæ gerebantur, & quæ gerenda essent, deliberandis, ægrotatione eamdem aditum obstruxisse; quo nihil est regenti perniciosius. Ex Aulicis verò gratiosissimum quemque abusum ejus ingenii facilitate, morbique impedimentis ad explendam avaritiam, aliisque animi motibus obsecundandum: fidelioribus verò Regis Administris, ac Fontano præsertim viam

M. Janson. Merc. Gallo-Belg. l. 9. Verum anno 1594.

Subsidii Groningæ non lati variæ causæ.

Verdug. l. 12.

Card. Bentivol. par. 3. lib. 8.

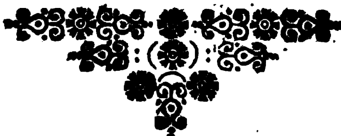
Boland. Miræus de Comite Fontano.

interclusisse, ne salutaria ipsorum monita ad Archiducis aures, animumque penetrarent. 1594.

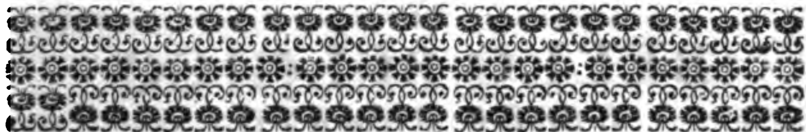
Mauritii gloria ex Groningensi ditione acquisita.

At Mauritio victori, ex ea Provincia Foederatis adjecta, quæ supra sex millia militum de integro alere posset; maxima facta est laudis, atq; existimationis accessio. Quâcumque, rediturus in Hollandiam, faciebat iter, summis omnium plausibus, honorisque significationibus, ceu Belgii liberator ac vindex, accipiebatur. Amstelrodami præcipuè, ut in Urbe totius Hollandiæ principe, magnificentissimè à Magistratu, omnibusq; hominum ordinibus obviam prodeuntibus exceptus: theatro quoque medio foro in ejus honorem excitato, triumphali arcu ante aulicam domum, ubi hospitaturus erat, erecto, positisq; inscriptionibus cohonestatus fuit. Tanta verò percrebuisse dicitur Groningensis hujus obsidionis opinio, ut non solùm famâ sui Europam impleri; sed ad eam propiùs cognoscendam, tanquam ad singulare spectaculum, principes Viri ac militaris præsertim gloriæ studiosi perrexerint. Anhaltinus Princeps inter alios, & ejus, quæ ad occidentem Solem vergit, Frisiæ Dominus Enno Comes recensentur. Ille in Mauritianis Castris, qua par erat, magnificentia exceptus: hic mutato habitu, cuncta sedulò contemplatus, æquè ignotus recessit, atque accesserat. Ita res humanæ mœrore lætitiaque miscentur: ut quæ Groningensibus, atq; Hispanis ex vero lacrymosa Tragœdia fuit; aliis extra Siparium constitutis spectaculo fuerit, ac voluptati.

Groningæ obsidio celebrata.

DE

De

BELLO BELGICO

LIBRI QVARTI

SUMMA.

HEnrico Regi ad Catholicam Fidem reverso Urbes in Gallia multæ subjiciuntur: ac præsertim Lutetia Parisiorum. Ejus deditæ modus. Regia in omnes, etiam hostes, clementia. Pellevæi Cardinalis mors. Pontificii Legati, & Hispanorum Lutetiâ discessus. Capella in Picardia obsidetur à Carolo Mansfeldio. Ejus deditio festinata varias ob causas. Mænius ad Archiducem se confert. Ab Henrico Rege Laudunum obsidetur. Subsidium illuc à Fœderatis mittitur, cum quo dimicant Henriciani. Apparatus descriptio, quo Ernestus Archidux excipitur Antverpiæ. Itali milites tumultuantur Arschoti, & Sichemii. Iisdem adjunguntur novem aliæ Nationes. Variis tentatis remediis ab Archiduce sedantur. In obsidione Laudunensi Giurii mors luctuosa. Laudunum Henrico deditur. Ambianum item, & Cameracum. Clementis Octavi propensio ad reconciliandum Henricum. Idem rem solerter exequitur. Reconciliatio Romæ peragitur usitatis ritibus, & communi lætitia.

DE BELLO BELGICO

LIBER QUARTUS.

Henrico, uti jam Catholico, Urbes multæ se dedunt.

HEnrici Regis ad Catholicam Fidem reversi fama per Galliam vulgata, multas ei Urbes sine cæde, & sanguine subjecit. Regno quippe maximè Christiano satis erat, Ecclesiæ membrum eum esse, quem suum Caput agnosceret. Igitur Meldenses Cives primi omnium in Henrici potestatem ultro venere. Persuasit id illis consilio, & exemplo suo Ludovicus Hospitalius Vitrius Gubernator hac ferme occasione. Cum ipsi magna pecuniæ vis deberetur ab Hispanis; ubi per inducias licuit, ad Fontanum Comitem se contulit in Belgium, ut ab eo sibi fieri satis curaret. Non modò tamen, quod suo postulabat jure, non retulit: sed vel ut audiretur à Comite, dies complures expectandum fuit. Quamobrem cum indignatione vehementi inde digressus; ea sæpè verba jactavit, quæ jam proverbii locum obtinuerunt: Qui caret pecunia, Vitrio caret. Tum opportunitatem eam nactus penuriæ nummorum ad copias alendas, Civibus ad Concionem evocatis palam fecit: *Se stetisse constanter à Partibus Fœderatorum, dum hi pro religione pugnarent. Jam verò cum Rex ad Catholicam rediisset Fidem; debitum ei obsequium nolle se denegare: aut cum illis facere, qui ambitione, vel cupiditate sollicitati, bellum prosequi mallent. Quare Urbis sibi commissæ claves in Civium manus se tradere, eorumq; arbitrio relinquere, ut de re communi statuerent. Se rectà in eas migrare Partes, à quibus æquitatem stare cognosceret.* Quibus dictis, candidâque fasciâ (quod ut alibi diximus Henricum sectantium erat insigne) tum suo, tum suorum Militum pectori prætenta, jam iter arripiebat,

Margin notes: 1594. — Di Meoi. — Meldensis primò Vitrii Gubernatoris suasu. — Libro 2.

1594. piebat, ut Urbe excederet: cum iis Præfecti verbis, ac multò magis exemplo incitata multitudo, publicè Regis Henrici nomen inclamavit: unàque Oratores quatuor legit, qui Regem adirent, eique communi nomine dederent Urbem. Erat ea maximæ ad Henrici res opportunitatis; tum ob Lutetiæ propinquitatem; tum quia per eam Matronæ fluminis transitus intercludebatur. Longè verò amplior indè utilitas existebat, quòd ejus primæ omnium exemplum essent securturæ cæteræ Urbes Fœderatæ. Quapropter Henricus, ut reliquis ad bene de se sperandum signum quodammodo sustolleret; benignissimè acceptis Oratoribus, Meldensi Civitati largè concessit quæcunque postulavit: præcipuè verò unius religionis Catholicæ prosecutionem: à multis oneribus publicis immunitatem: delatorum à Mænio Duce munerum, ac beneficiorum prorogationem: veterum Urbis Privilegiorum securitatem. At Vitrio singillatim Præfecturam Urbis, & post eum, maximo natu Liberorum confirmavit: ad æs alienum dissolvendum numerari pecuniam jussit: ejusdem copias ad sua Castra conduxit.

Marne.

Meldensium Oratores humanissimè ab Rege accepti.

Nec minus benigne actum in Civitatem, & Gubernatorem.

Qui splendor liberalitatis, atque clementiæ longè, latèque collucens, alios complures illexit Galliæ Principes, Populosque; ut in sinu regiæ benignitatis eam quietem, & fortunam invenirent, quam frustra tot annos inter arma quæsierant. Addidit currentibus calcar Edictum regium promulgatum, in quo conditiones eædem magnâ verborum pompâ concedebantur. Igitur Michaël Estrumelius sese, ac tres Picardiæ Urbes, quibus præfectus fuerat, Peronam, Montem Desiderii, Rojam dedidit Regi: priùs tamen, ad honestandam deditionem, impetratis mensium multorum induciis, quo tempore neutri Partium essent illæ Urbes addictæ. In easdem conditiones Pontis Æsiæ Civitatem obtulere Alincurius, & Villaregius: quod è re fuit Henrici, utentis Villaregio, seu Sequestro pacis, quæ cum Mænio

Clementia Regis aliæ Urbes illectæ.

Mondidier.

Pontoise.

Mænio agitabatur. Verùm Claudius Castreus, è præcipuis Fœderatorum unus, palàm, nulloque obtentu, migravit in regias Partes. Quippe frequentibus inter suos discordiis fessus, ac multò magis iratus Hispanis, quod opem ab iis copiarum, ac pecuniæ nequicquam implorasset; Bituricensi usus Archiepiscopo Conciliatore, ipse cum Urbibus Biturigum, atque Aureliani venit in potestatem Regis. Atque illis easdem, quas Meldensis Civitas, conditiones impetravit: sibi verò confirmatum Præfecti Castrorum officium à Mænio demandatum, & quascumque alias obtinebat præfecturas, in suum postmodo filium devolvendas. Per eosdem quoque dies Civitates Lugdunensis, & Aquensis Henricum Regem, ac Dominum professæ.

1594. Della Chiestra. Burges. Orleans. Mareschallo Lione. Aix.

Lutetia Parisiorum ad se Regi dedendam prona.

Ipsa denique Lutetia Regni caput, facilibus ad motum omnem animis, jam eidem suffragabatur. Parisiensis namque Populus ad extremas redactus angustias perstrepebat. Et commoda induciarum tempore degustata, famem quodammodo perfectæ pacis acuerant. Annonæ caritas augebatur in dies: & commerciorum intermissio, Artiumq; justitium ad suprema miseriarum compulerant plebem. Illud verò momenti, quo eadem incitabatur à Fœderatis Principibus, nempe Religionis periculum, jam defecerat; syncera, veracique ab omnibus habita Regis ad Catholicam Fidem conversione. Quamobrem quisque anhelabat ad pacem, tot malorum, quæ bellum intulerat, finem. Animadvertebant præterea in Urbibus, quæ se Regi subjecerant, incolumem, intactamque Catholicam Religionem: restituta Viris Ecclesiasticis bona, & eorum agris, ac ditione deductas copias: Huguenoticæ sectæ publicam exercitationem interdictam: conservata Civibus privilegia: Catholicis hominibus munia confirmata: præfecturas in eorum qui antea præerant, potestate: nihil denique novitatis, nihil discriminis apparere.

Fama

1594. Fama insuper increbrescebat Regis in omnem speciem Religionis compositi, atque ad Romanæ Fidei tutelam prorsus intenti. Demum in ore omnium erant singularis ejus clementia, animusque nescius ultionis: cumque sectantium securitas, & abundantia, non sinè Partium adversarum invidia. Hæc, ejusdemque generis alia, in majus, uti fieri solet, evecta ab Henrici fautoribus, passim in hominum cœtibus disseminabantur. Belini verò Comes, ad quem, uti Gubernatorem Lutetiæ, spectabat eis Populi tumultuantis initiis obviam ire, negligens eorum admodum videbatur: sive à Mænio Duce, atque Hispanis malè secum frequenter actum ratus: seu quòd ruentem in obsequium Regis Civitatem sisti nequaquam posse cognosceret. Quin etiam Henrici sibi gratiam ineundam putavit, ut in eadem præfectura confirmaretur. Id Mænius præsens cum observasset, impulsusque à Pontificio Legato, Hispanisque Oratoribus fuisset; illum ex eo munere summovere constituit. Et quamvis multum Parisiensis Senatus reclamaret; ejus loco Carolum Cossæum Brissaci Comitem præfecit. De cujus fide securus, Lutetiâ decrevit Suessionum Urbem, & inde Exercitum petere: arbitratus desidem illam vitam de sua pristina existimatione detrahere, ansâmque Populis ab se deficiendi præbere.

Belinius Gubernator eòdem propensus.

Ideo amovetur à Mænio: eique Brissaci Comes subrogatus.

In ipso tamen discessu obices præstructi complures: in suspicionem vocata novi Gubernatoris fides: Præpositi Mercatorum Joannis Luillerii consuetudo cum iis, qui ab Rege faciebant, detecta: Pontificis Legatus, atque Hispani profectionem disuadentes. Omnium tamen validissimum obstaculum à Nemorosia Principe Parente sua; quæ videlicet indicabat: summam rerum id temporis in Parisiensi Urbe conservanda sitam, sibique notas quasdam Henrici fautorum cum recenti Gubernatore conspirationes. Nullus tamen è tot obicibus ad Mænii remorandum iter idoneus fuit. Nimirum haud levem suo nomini no-

Mænius Urbem deserit non satis opportunè.

tam, suisque rebus detrimentum afferre se intelligebat, si 1594.
Lutetiæ immorans ad extrema se redigi pateretur. Illud etiam animo ejus obversabatur: si Rex Pontis Isiæ, ac Meldorum Urbis potitus, ideoque fluviorum dominus, ac Drocas, Aurelianum, & Carnutum habens in potestate; Lutetiam obsidione cingere voluisset; se Urbe conclusum, adducendi eidem subsidii futurum impotentem. His, aliisque momentis rationum adactus, neque docilis metuendi, ne Brissaci Comes à Parente atque Avo constantissimè servatam frangeret fidem: cum Filiis tandem atque Uxore discessit; Lutetiæ relictis Parente, Sorore, Pontificio Legato, atque Oratoribus Hispanis.

Pontoise. Meaux. Dreux. Orleans. Chartres.

Brissacius Gubernator Urbem dedere statuit. Vix ille pedem extulerat, cum Brissacius Gubernator, in sua unius potestate Urbem videns, aliosque in nullo numero habens; advenisse tempus, nec prætermittendum, censuit fortunam suam provehendi. Quamobrem in suam perductis sententiam Præposito Mercatorum, aliisque duobus Regionum Præfectis, primum Senatus Præsidem, & plerosque Senatores obstringere sibi aggressus est. Malè hi erant in Mænium affecti, quod permultis in rebus, ac præsertim in recentissima Præfecti Urbis mutatione, ingratè fuerant ab eo, superbèque habiti, palàmque contempti. Quare non arduum fuit eos ad deditionem cum aliis faciendam adducere.

Rodulp. Botereius Comment. lib. 1. Henric. Catherinus lib. 14. Turi. lib. 20. Herrera l. 6. c. 5. Campeglia l. 9. Thuanus l. 109. M. Jansen. lib. 8. Campana hist. Mundi p. 2. lib. 13. Coloma l. 7.

Conditiones cum Rege firmatæ. His ita præparatis, cum Henrici Regis Administris agi de conditionibus cœptum. Atque hæ demum sancitæ. *In Urbe Parisiensi, ejusque Suburbiis, locisque circumjectis ad decem millia passuum, solam Catholicam, ac Romanam Religionem publicè exercendam, ex Regum superiorum Edictis. Condonaturum crimina Regem omnibus generatim cujuscumque conditionis, aut status, qui seu verbis, sive re Fœderatis favissent; qui Populum ad seditionem concitassent; de Regis fama detraxissent, scriptis, aut typis essent in eum invecti; insignia ejus, aut decessoris Galliæ Regis violassent:*

aut

1594. *aut alia quavis ratione Regi praeteritorum tumultuum fuissent: iis tamen exceptis, qui vel in ejus vitam per proditionem conjurassent, vel Henrici Tertii cædis participes fuissent. Civium vitas, fortunasque à vi, ac direptione intactas fore: confirmatum iri eorum Privilegia, prærogativas, immunitates: atque eundem, quem apud priores Reges, locum eos obtenturos. Munera omnia, officia, beneficia morte vacantia, tam intra Senatum, quàm extra, ab Duce Mænio collata, in iisdem hominibus permansura, cum ea lege, ut de integro ab Rege conferrentur. Magistratus omnes, qui tum essent in Urbe, permansuros, modò se Regi subjicerent. Civi cuilibet, cui Lutetiæ morari minus placeret; abire liberum esse, resque suas, vel non petitâ veniâ, deportare. Pontificio Legato, Pelleveo Cardinali, aliisque Præsulibus cum universis familiis, æque licere vel persistere, vel migrare, utcunque, & quando commodum iis visum fuerit, atque opportunum. Hispanis Oratoribus cum familiis pariter, & comitatibus, ac rebus suis omnibus tutò discedere permissum iri, cumque regiis facultatum diplomatis, quò maximè libitum esset, se conferre. Principibus fœminis in Urbe degentibus æquè integrum esse cum omni tutela vel immorari, vel abire. Præsidiarios milites, sive Gallos, sive exteros cujuscunque Nationis egredi posse quadrato agmine, pulsatis tympanis, signis explicatis, accensisque sclopetorum fomitibus, & quocunque animus ferret, concedere. Brissaci verò Comiti ad sumptus, ac dispendia resarcienda, ducenta aureorum millia numeratum iri; ac vicies mille Frances in singulos annos. Præfecti Castrorum munus, ab Mænio delatum, ei confirmatum iri; concessumque perpetuas Corbolii, ac Meduntæ præfecturas.* His, aliisque minoribus conventis præstitutis, ad rem exequendam, ab utraque parte opera data. Interea Rex inaugurari, atque inungi Carnuti curaverat solenni ritu, pompâque. Quo facto, & suis ingentem lætitiæ cumulum addidit: & aliis ani- Carnuti Rex inungitur.

mos, stimulosque subjecit, ut ad obsequium ruerent proniores. 1594

Brissacius Regem in Urbem accipere undecimo Calendas Aprilis decrevit. Quare famam evulgans, à Mænio è Suessionibus copias, ac militaria instrumenta transmitti, ad Lutetiam muniendam; pridie jussit eis obviam prodire Jacobum Argentium cum Gallorum parte militum, quibus parum fidebat. Hispanos, & Vallones Feriæ Dux, aliquid suspicatus, circa suas ædes collocavit, valde remotas ab ea Urbis parte, qua Rex erat excipiendus. Neapolitanas copias trans fluvium Gubernator ablegavit: ut illac introgressuros postridie commeatus promptè, ac tutò susciperent. Soli Germani milites retenti: quippe quos facillimum esset vel in Partes traducere, vel penitus delere: tum etiam ne copias universas distrahendo, suspicionem, quæ jam validè increbrescebat, augeret. Nocte ingruente Gubernator domum suam evocatis Mercatorum Præposito, atque è Magistratibus, Populique primoribus, quos in eadem secum sententia fore sperabat; suum aperuit consilium, initas cum Rege pactiones, & ad quam erant redacti necessitatem, eâ concordiâ se à calamitatibus, & periculis liberandi, quæ aliter vitari non possent. Cumque omnes ejusdem secum propositi, paratosque suum sequi ductum reperisset; hortatus eos est vehementer, ut alacri, magnoque animo id opus aggrederentur: curarentque præcipue, ut mutatio rerum, ac Regis exceptio fieret citra tumultum. His ergo, qui convenerant, ad rem strenuè peragendam promptis; perscriptum breviter fuit à Præposito Mercatorum ad cunctos ferè Præfectos regionum; qui mutati, electique recèns fuerant ad arbitrium, & pro rerum præsentium opportunitate. *Sancitam cum Rege pacem postera luce perfectum iri. viderent, ne quid turbaretur. amplecteretur que quisque gaudens tam necessariam, tamque diu optatam quietem. Civium salutem, ac rem in tuto esse.* Quæ

Nocturna conspiratio dedendæ Urbis.

1594. Quæ ubi per summum silentium, magnaque omnium voluntate fuere disposita: media ferme nocte Gubernator ad Urbis portam, quam Novam appellant, se cum Helvetiis Militibus tulit. Illic eos in aciem dispositos stare in armis jussit. Mox quicquid terræ jampridem ad eam muniendam portam injectum fuerat, mandavit asportari. Eamdem navavit operam ad Divi Dionysii portam Præpositus Mercatorum: relictoque ibi ad custodiam Martino Anglo cum copiis, ad Novam portam sese Gubernatori adjunxit. Nimbosa nox illa fuit, ac tonitribus, fulguribusque horrifica. Quamobrem Henricus cum exercitu, qui Silvanecto digressus, pridie sub vesperam Dionysianam Urbem tenuerat; duas horas condicto serius advenit.

Gubernator ad Regem excipiendum, portam adit.

Senlis.

Interea Lutetiâ universâ rerum novitate commotâ, pervasit rumor ad Oratores Hispanos. E quibus Feriæ Dux Peditatui, quem circa se habebat, statim præcepit, ut in armis esset. Didacus verò de Ibarra ad Novam portam equo celerrimè provectus, quæsivit: quid tum rerum ageretur? Cui Gubernator: Nullo se jure obstringi, respondit, ad reddendam de iis, quæ gererentur, rationem. Sed ut cum ipso humaniter ageret; illi se patefacere: copias, & bellicum instrumentum, à Mænio transmissum, exceptum iri: quæ ne hostiles inciderent in manus, inusitatam illam initam viam. Sedaret ergo animum: & redderet se quieti. His verbis vel fidem præbens Ibarra, vel obsistere se posse diffisus; ad Hispanorum stationem se recepit.

Motus aliquis in Urbe.

Jam quarta post mediam noctem hora processerat: cum Franciscus Spinæus Sanlucius, qui primas ducebat acies exercitus Henriciani, cum eisdem Urbem propiùs accessit. Atque ubi ex condicto tres ardentes faces, signum adventus sui, sustulerunt: Brissaci Comes ad eos agnoscendos egressus est: & verbis cum Sanlucio factis regressus

Regius Exercitus paulatim ingreditur.

ad suos, extemplo portam totam patefieri jussit. Primus 1594. eam Sanlucius intravit, pedes, & minus sclopetum praeferens manu. Tum Fabatum Ducem, cum centum militibus hinc atque hinc collocatis, ad ejusdem portae custodiam reliquit. Ipse verò cum Dominico Vico, & militibus quadringentis eam occupavit viam, quae ab Divo Thoma nominatur. Subsequuti sunt Carolus Humerius, & Franciscus Avertonus Belini Comes, non ita pridem, ex ira subtractae à Maenio Parisiensis Praefecturae, ad Henrici Partes transgressus, & Roletus Pontis Arcuensis Praefectus, Pedites omnes, atque armis promptis. Qui cum octingentis progressi, Divi Michaëlis pontem tenuerunt: ac monuere Sanlucium, ut in ipsorum subsidium, si quid praeter opinionem eveniret, recentes copias suppeditaret. Tertius intravit Franciscus Ous, Franciae, ut appellant, Insulae, D. O. Praefectus, & Parisiensis Gubernator designatus, qui cum Francisco Guntaldo Birono Salignaci Domino, & Castrorum Praefecto, quatuorque Centuriis Militum moenia circumiens, profectus est ad Divi Honorati portam occupandam. At qui sequutus eum est Matignonus Equitum Tribunus, Helvetios ducens; cum in ingressu vidisset Germanos Pedites in armis, ea jussit dejicere, ac nomen Regis inclamare. Quod illi cum recusarent, hastis ad ejus nutum ab Helvetiis in ipsos conversis, ad viginti, seu triginta è Germanis perempti, totidemque in amnem dati praecipites. Quo territi exemplo caeteri, arma dejicientes, ab eodem exarmati, atque ante Divi Thomae Templum deducti sunt. Inde cum Helvetiis dimidium viae tenuit, quae ab Divo Honorato nomen habet. Post hos Rogerius Sanlarius Bellagardae Dominus, & hunc sequutus Franciscus Aurelianus Sancti Pauli Comes; cum suis quisque copiis ingressi, eas ante Arcem Luparae statuerunt, atque ad Templum usque Sancti Germani explicuerunt.

His

1594. His cunctis praeeuntibus Rex Henricus succedebat, ipse quoque pedes, atque armis omnibus instructus, quadringentorum illustrium Virorum sectante comitatu, ac latera stipante gemino Sagittariorum agmine, ad custodiam corporis destinato. Is ubi primum Brissaci Comitem sub ingressum pontis invenit; detractam sibi candidam fasciam, quam gerebat ad pectus, Comitis collo injecit; ipsumque amicissimo vultu, arctissimoque complexu dignatus est. Simul idem Gubernator altissima voce: Vivat Rex proclamavit: simul pone adstans Praepositus Mercatorum eamdem extulit vocem: quam subinde per omnes Urbis Regiones reciprocatam, laetissimo sono etiam illi reddidere, qui rerum conscii non erant. Tam facilè vulgus ad omnem auram convertitur, quamvis unde illa spiret, ignarum. At Rex directis per vias suorum agminibus medius incedens; poena capitis proposita, ne quis quemquam laederet, interdixit: & cum eodem comitatu Virginis Maximae Templum adivit; in quo non minore, quàm alibi, plausu fuit à Sacerdotibus exceptus. Regis ipsius ingressus, & magna in Gubernatorem benevolentiae indicia. Templum Beatae Virginis adit.

Radesiarum Dux cum reliquis Helvetiorum copiis, & Campanis intravit; quadratumque agmen ad ultimas Urbis partes deduxit; ne quid ibi collocati ad custodiam milites turbarent. Obvium in itinere habuit cum duabus Hispanorum Centuriis Didacum Ibarram, ad tumultus accurrentem. Sed procedentibus numero longè majore copiis Henricianis, Hispani recesserunt ad suos. Ita Martinianam viam Radesiarum Dux occupavit: uti paullò ante Dionysianam tenuerat Vitrius.

Rege Templum egrediente, Populus eorum, quae contigerant, jam certus, ac salutis suae securus, alacriùs quàm antea, Vivat Rex, iteravit. Indè certatim omnes candidam fasciam ad pectus praeferre, & pileum candidis crucibus obsignare. Demum intra duas Parisienses insigne Regis Henrici sumunt.

horas

horas ea quies in Urbe fuit, ut nihil innovatum videretur. 1594.

Antequam ad Arcem Luparæ se Rex conferret, Davidem Perronium Episcopum Ebroicensem, paulò ante Româ reducem, misit ad Pontificium Legatum, ut ei Regis nomine significaret: in ipsius quidem esse potestate, vel recedere, vel manere. Rogare se tamen eum, ut secum congrediendi, & colloquendi rationem inveniret. Futurum namque, ut plus apud se, quàm apud Fœderatos, honoris, & benevolentiæ nancisceretur. Verùm abnuit congredi Legatus, cum diceret: neque Pontificem in colloquium admisisse Oratores Henrici: neque se posse à suo Principe dissentire. Et quando suæ ipse potestati relinquebatur; velle se non Urbe solùm, sed toto quoque Regno excedere. Conatus nihilominus Rex est eum retinere: sed frustra. Quippe refugiebat ille cum eo degere, quem nondum Pontifex reconciliasset Ecclesiæ. An etiam ut pristinum animi sui sensum, vel desperatis in rebus, ad præferendam constantiam, tueretur? Sex tamen adhuc dies Lutetiæ moratus, magnoque habitus in honore. Digredientem verò idem Ebroicensis Antistes ad Oppidum usque Montis Argisi comitatus est.

D. Evreux.

Legatus Pontificius non respondet benevolentiæ Regis.

Lutetia discedit.

Dum Rex Urbem lætissimus intraret, & quasi metam contingeret laborum, ac votorum; ultimum trahebat spiritum Pellevæus Cardinalis. Qui cum subitam rerum conversionem inaudisset; non sine indignatione pronunciavit: Adhuc sperare se, Hispanorum, proborumque Catholicorum arma Huguenotum illum Parisiis depulsura. Atque his cum verbis animam exhalavit.

Pellevæi Cardinalis obitus.

Catherinus l. 14. Thuanus l. 109

At Hispani Oratores eadem ipsa die decreverant Lutetiâ proficisci. Quare post meridiem Sanlucio, & Salignaco honoris ergo comitantibus, ad suum Exercitum quadrato agmine incedentem devenerunt prope portam Urbis Martinianam; ubi Rex equo insidens erat. Magna cum demissio-

Hispanorum discessus.

1594. demissiore venerati, parique ab eodem humanitate salutati: ac sine alia collocutione, Urbe digressi, prosequentibus eos Henricianis Borgetum usque. Inde Suessionem versùs ad Regni fines properarunt. Eâdem Rex benignitate in Principes fœminas usus est: quas invisi suo nomine jussit à magno Cancellario Bellievræo: seque apud easdem excusari, quod ipsas invisere sibi eo die per temporis angustias non licuisset. Illæ postmodum rebus suis rectè compositis, non sine comitatu honorifico discesserunt. Alii quoque Lutetiâ, quam priùs incolebant, egressi, partim cum Pontificio Legato, partim cum Oratoribus Hispanis. Non pauci tamen ex iis, qui acerbas cum Rege inimicitias gesserant, in Urbe perstiterunt, nulli ex regia promissione obnoxii damno.

Sola jam Arx, quam Bastiliam appellant, in manu Fœderatorum erat; Burgo ei præsidente, animi magni Duce, ac Mænio in primis fido. Is eam dedere jussus, unum, atque alterum diem detrectavit: imò & multis bombardarum ictibus indè Urbi jam deditæ infestus fuit. At ubi præparatam vidit impressionem, ac tormentorum vim, seque commeatu, ac bellico instrumento defectum; quinta die deditionem fecit. Arce in potestatem Regis tradita, Lutetiam ipse pariter reliquit. Ita demum sine tumultu, sine cæde Parisiensi Urbe Rex omnino potitus est: & publicâ omnibus veniâ promulgatâ, copiis extra Urbem collocatis, revocato in eam Senatu, patefactis ad commeatus invehendos viis, intra dies paucos Lutetiam pristinæ celebritati, splendorique restituit. Principis Urbis exemplum sequutæ sunt aliæ ac præsertim Rhotomagus, ac Normannia fermè universa.

Bastiliæ quoq; Arcis Regi facta deditio.

Interea Carolus Comes Mansfeldius jussus ab Ernesto Archiduce fuerat cum Equitibus mille, ac Peditum decem millibus, Picardiam irrumpere: atq; in ea locum aliquem, suis rebus opportunum, occupare. Talem is existimavit

Card. Bentivol. p. 3. l. 1. Campana p. 3. l. 2.

Carolus Mansfeldius Capellam oppugnat.

Capellam in Tierachia sitam, validam Arcem in finibus Gallicæ ditionis, Hannoniam versùs. Hæc tam erat id temporis instrumenti militaris inops, quàm aggestis commeatibus copiosa: ac propterea futura æquè facilis ad expugnandum, & ad alendum Exercitum accommodata. 1594. Catherinus lib. 14. Carner. l. 10. cap. 7. Herrera l. 6. cap. 3. Colonna l. 7.

Ejus situs, & munitio.

In amplissimo fundata campo Capella, neq; admodum latè patens, quadratam exhibet formam, atque in quaternis angulis, singulis cuneatis propugnaculis munitur. Profundâ cingitur fossâ, vicino fluvio aquam affatim suppeditante. Viâ quoque loricatâ, & adversus hostium adventum defensâ circumcluditur: cui murus, ad imum proclivis, instar aggeris est. Itaque si ad loci munitionem bellica supellex, & constantia Defensorum accessisset; diuturnus circa eam labor hostiles copias fatigasset. Sed improvisus earum adventus fuit; & quòd antea nonnisi Mænio Duce credebatur exercitus Galliam intraturus: & quia postmodum Corbejam aggressurus dicebatur.

Ubi ergo viderunt Oppidani copias ad oppugnandum paratas; ut sese tuerentur, novos raptim aggeres extruxerunt; ex triplici præsertim parte, quâ pronior erat aggressio. At Mansfeldii milites ex Hispanis, Italis, Vallonibus conflati tantos repentè impetus in aggeres universos fecerunt, ut eos feliciter occuparint. Hinc ad unum è propugnaculis facta impressione, ejus potiti sunt, non sinè magna aggredientium laude, atque ad Arcis expugnationem adjumento. Quippe cum id humile satis, atque imminens fossæ, arceret, ne ab ea posset aqua aliò derivari; eo capto, liberum fuit, exhaustâ fossâ, viam aggressioni mœnium aperire.

Mansfeldiani propugnaculum capiunt.

Biduum utrinque pugnatum est cum utriusque Partium strage; connitentibus ad sui tutamen Defensoribus, & frequentibus ictibus bombardarum, ignitisq; aliis missilibus hostem non distinentibus modò, sed ingenti clade sternentibus. Tertia tandem die eum ad eum fossæ locum

Clau-

1594. Claudius Barlota cum Vallonibus pervenisset, unde facillimum erat eam exhaurire; militarium Operarum brevi labore aquam omnem in partem aliam derivavit. Tum ad aggeres extruendos, admovendosque mœnibus propiùs, desudavit obsidentium industria. Simul munimentum erectum; eique quatuordecim imposita tormenta: quorum decem rectà concuterent muros: bina verò hinc, totidem illinc peterent propugnacula, nè mœnibus interjectis subsidio forent. Continentes horas duodecim impetum fecere tormenta: cumque jam idoneus ad oppugnationem hiatus cognosceretur; comitantibus Vallonibus Barlota processit. Et jam exinanitam fossam tenebant: cùm Oppidani inopinata molitione compleruntt eam aqua; cujus eruptione subita plures quàm septuaginta Milites absorpti sunt: cæterique vix habuere spatium sese in tutum recipiendi, minoribus etiam tormentis ab hiatu facto petiti. Ad exhauriendam aquam instaurata postridie opera fuit, non sinè jactura Militum supra centum, & septem præcipuè Centurionum.

Arcis oppugnatio.

Defensorum industria multi pereunt ex hostibus.

Cabrera l. 6.

Hujus jacturæ causam, est qui fuisse tradat, principum in exercitu Virorum, ac Voluntariorum militum in ea facienda impressione generosam, ac laudabilem cæteroqui contentionem. Dum enim quisque ante alios eam sibi aggressionis gloriam affectaret; tumultuarius, ac ferme temerarius illis impetus confusè invadentium, strenuè à Defensoribus refractus est. Alii ad intempestivum referunt belli signum. Quippe octavo Idus Maij, parato ad aggrediendum milite, dum undique tormentis petuntur mœnia, neque locus, aut tempus vel caput efferendi Defensoribus datur; fortè, ac temerè tympana pulsantur. Quo signo plerique Centurionum, ac sponte militantium, imò strenuissimus quisque in tam glorioso periculo muros invadunt. Sed ordo, qui potissimùm in bello fert punctum omne, negligitur. Priori errato novum accessit, quòd reliqui

Prima impressio malè succedit.

Campana. Ant. Carnerus lib. 10. cap. 7. Thuan. lib. 109.

liqui signum falsò datum agnoscentes, præproperos illos minimè subsecuti, eos hostium ictibus, vulneribus, & cædi expositos reliquerunt. Postremò neque facilis iis receptus ad suos fuit, ob limi intra fossam residui tenacitatem, è quo plantas expedire lentum negotium, & operosum erat. 1594.

Alteram parantibus Oppidani deditionem faciunt.

Causæ deditionis acceleratæ.

Hac igitur prima impressione parum feliciter facta, alteram apparari, maturiusque disponi Mansfeldius jussit. At Capellæ Defensores, eam sibi opperiendam nequaquam existimarunt. Quippe sustinere se illam non posse pro certo habebant, fossæ præsidio destitutos, & magna mœnium parte diruta: ac, si diutius repugnarent, verebantur, nè prorsus internecione delerentur omnes, atque Oppidum universum direptioni militum, ac prædæ pateret. Quare Malgesius Præfectus æquis conditionibus deditionem Mansfeldio fecit septimo Idus.

Catherinus lib. 14. Bentivol. lib. 1.

Addit nonnemo, cum eadem die in colloquium obsessores, & obsessi venissent; hos deditionem pollicitos, nisi intra triduum afforet ab Henrico Rege subsidium; ejusque spe tam citò, tam facilè cum hostibus conventum. Oppugnasse verò Mansfeldium Capellam, non quòd eam se crederet expugnaturum: sed ut eo loci aliquandiu milites occuparet. Malgesium quoque Præfectum non caruisse querela, quòd citius, quàm par fuerat, Oppidum in potestatem hostium dedisset, ut uxorem, ac liberos ibi morantes discrimine vindicaret. Egressi cum ipso sunt Gallorum fermè octingenti armis, ac rebus aliis instructi. Præfecit loco Mansfeldius, Augustini Mexiæ Hispanorum Tribuni rogatu, Simonem Antunium cum omnibus penè copiis, quas ducebat, & Gallorum Equitum turma. Ad solvendam obsidione Capellam properabat Henricus: cum Chionii allatus ei nuncius est, illam jam hosti deditam. Quod ægerrimè ferens, ad sarciendam jacturam, Laudunum oppugnare constituit.

Turt. l. 20.

Haud

1594. Haud minùs Mænio gravis ea expugnatio fuit; quæ Ea victoria cur Mænio ingrata.
Catherinus. citra ipsius operam, & consilium facta, jam tum præmonere videbatur, velle Hispanos in posterum suis ipsorum auspiciis, atque auctoritate bellare. Id verò vehementer ejus animum sauciavit: & quod ita spes suas prorsus excindi videbat omnes: & quòd existimationem, ac vires prospiciebat valde diminui: quarum beneficio sperabat se cum Henrico pacem, si tempora ita ferrent, optimis conditionibus confecturum. Tam perniciosæ sibi rerum conversionis auctores ratus Hispanos Oratores; decrevit ad extremum, viis aliis omnibus posthabitis, ipsemet Archiducem convenire; atque apud eum labantem causam suam utcumque stabilire. Archiduci quoque in votis erat hujusmodi congressus, ut se Mænius, & Milites, & quas habebat in potestate Urbes, Arcesque Hispano subjiceret.

Quare Mænius nihil morandum arbitratus, relicto Lauduni Liberorum minore natu Carolo Emanuële Summæ Ripæ Comite cum parte copiarum Burgo commissa; Guisam ipse cum reliquis perrexit: ibique eis jussis consistere, sexaginta dumtaxat Equitibus comitantibus ad Archiducem contendit. Exceptus ab eo fuit honoris, & benevolentiæ significationibus maximis: ac multis habitis inter se colloquiis ad extremum decrevere, ut cum suis copiis Mænius se Mansfeldio conjungeret, ac paribus animis, communique consensu bellum administrarent; & progressibus Henrici viribus cunctis obsisterent. Mænius Archiducem convenit.

Jam hic cum Nivernensi, ac Bullionio Ducibus, cumque Peditum duodecim millibus, Equitum duobus, vel, ut alii tradunt, quatuor millibus Laudunum obsidebat. Quæ obsidio, ut eò validior, quò minùs provisa hostibus accideret, Chionio cum Exercitu progressus per Sancti Quintini Oppidum, Cressiumque propiùs Capellam accessit, specie Fœderatorum copias invadendi. Verùm dum adversæ illis acies leviter confligunt; jubet postre-

Bentivolus par. 3. lib. 1. Boterius lib. 1. Catherinus lib. 14.

Rex Henricus Laudunum obsidet.

mum agmen, cui Bironius præerat, sensim recedens, ad Laudunum verti. Eòdemque post non multas horas Sanlucio, & Salignaco præmissis, ipse postridie Rex cum Nivernensi pervenit. 1594.

Ingentem ea res sollicitudinem Mænii Ducis animo injecit: & quòd Urbis natura, atque arte munitissimæ gravis futura esset jactura: & quod ibi magnam opum suarum partem, pignusque multò carissimum, juniorem filium (uti modo diximus) detineret. Quare statim Carolum Mansfeldium Landrecesii degentem adiit, idoneaque postulavit ad tutandum Laudunum auxilia. Cumque abnueret ille copias, longè hostilibus inferiores, sponte in discrimen, & certam cladem objicere: Bruxellas ad Archiducem se contulit, à quo mandata decretoria impetravit, ut periculis omnibus neglectis, ad Lauduni defensionem Mansfeldius cum Exercitu properaret. Quin ipsi Mænio in ea expeditione summum imperium commisit Ernestus: tum ut magis ei fidere, ac pluris eum facere videretur: tum nè prærogativa illa, cui jam erat assuetus, se fraudatum indignans Mænius, in qualemcunque cum Rege concordiam præceps rueret. Igitur Archiducis jussu Feram usque deducitur exercitus, indè Laudunum auxilio venturus.

Cæsar Campana de bello Belg. par. 3. lib. 2. Ant. Herrera hist. Gall. lib. 6. c. 6.

Mænius ab Archiduce præficitur Exercitui Belgico in Lauduni subsidium.

In explicata latè planitie Laudunum vivo impositum saxo consurgit: ad latus Boreale Feram, atq; ingens nemus proximum habens: ad Meridiem Suessiones: ad ortum Solis Rhetelium, atque ulteriùs Rhemos: ad Occasum Noviodunum. Has ferme partes omnes ita suis copiis interclusit Henricus, ut nullâ earum intromitti subsidium in Urbem posset. Namque Rhemensem viam, aditumque Campaniæ custodiri jussit à Castreo cum milite, quem ducebat: nè Guisius Dux cum eis, quas habebat in illa provincia copiis, unàque Lotharingus illac auxiliares advenirent. Quâ verò Suessiones petuntur; Nivernensis insedit.

Lauduni situs.

Henriciani Exercitus in obsidione dispositio.

Carolus Coloma lib. 7. Bentivolus par. 3. l. 1. Campana. Ant. Carnerus lib. 10. c. 10. 11. Catherinus lib. 14. Thuan. lib. 111. Herrera.

1594. insedit. Quâ Noviodunum; Longavillæ Dux cum suis militibus constitit. Hi omnes circumire jubebant Equites exploratores: ne quis vel commeatibus, vel subsidiis pateret ingressus. Aditum verò maximi momenti, quâ nempe rectà irrumpere poterat Hispanorum Exercitus; Rex ipse tenere cum potissima copiarum parte decrevit. Collis illic erat prope memoratum nemus, & Pagus, sive ut alii scripsere, Cœnobium à Sancto Vincentio nominatum, ipsi par Urbi situs excelsitate. Hæc loca primùm occupanti maximè opportuna, providè Rex invasit, ac cepit prima sui adventus die. Et Pagum quidem ipse insedit: ad fauces verò sylvæ Suessionum Comitem, ac Vici Dominum locavit: & viam in collis vertice apertam, ab Humerio cum trecentis Equitibus loricatis, atque ab Giurio cum quingentis Equitibus levis armaturæ servari jussit. Denique nè quam partem omitteret prudentissimi Ducis, adversùs improvisam hostium irruptionem, Cleremontium, atque Ambosianum cum quinque sclopetariorum Equitum turmis, castris ad Cressium ponendis, præmiserat: Castrumque Divi Lamberti dictum nomine, atque in via hostibus pervia situm, communierat.

Tortura lib. 10. Campana.

In hunc modum omni aditu subsidiis præcluso; quinque aggeres loricati erigi cœpti, ut eorum obtentu, ad fossam Urbi circumductam liceret accedere. Unicuique fabricando allaborabant summo studio Pedites cum plerisque Rusticis ejus regionis. Neque suis partibus deerant Urbis Defensores; ictibus bombardarum, & validis eruptionibus ab omni latere opera interturbantes: adeo ut duobus primis diebus milites quadringentos occiderint, aliosque Principes etiam viros gravissimè sauciarint. Ex edito vero Pago, quem diximus, senis bombardis Urbem concuti Henricus jussit.

Dumque alia expediuntur tormenta, & cuniculi præparantur ad Urbis muros diruendos, quà respicit Feram:

apparet

Auxiliares Fœderatorum copiæ clam hoste adveniunt.

apparet è longinquo Fœderatorum Exercitus à Mænio, 1594. Mansfeldioque summo silentio, & celeritate deductus. Hic ut magis inopinatus hostibus adveniret, itinere longiore processerat Feram propiùs, & magis procul fluvio. Quæ causa fuit, ut per summum calorem, & aquarum penuriam, supra quingentos milites interirent. Duæ Fera digredientes Laudunum versùs ferunt viæ: altera per mediam sylvam tres ferè leucas patentem: altera per apertam, explicatamque planitiem. Hanc ut ingrederetur Exercitus, plerique suadebant: tum ad hostium in altera facilè dispositas vitandas insidias: tum nè moras pateretur ab arboribus, eorumdem fortasse astu intersectis, objectisque. At Mansfeldio potior altera fuit, quòd esset Equitatu destitutus, præter eum, qui ad Mænii custodiam erat. Eadem Equitum obstitit penuria, quo minus Exploratores præmitterentur in sylvam. Quoniam verò improvisus hostibus adesse Mænius contendebat, ita ratus, nemine reluctante subsidium se in Urbem introducturum: ubi leucam circiter procul Fera exercitus fuit, accelerari gradum jussit.

Earum ordo per Sylvam.

Hic autem ordo copiarum sylvam permeantium erat. Exercitus frontem ingens agmen Sclopetariorum muniebat. Sequebantur Mosquetarii. Proximi erant hastati, quos inter tot arborum impedimenta nihil agere idoneos, undique Sclopetarii stipabant, nè hostilibus opprimerentur insidiis. In viis verò invicem intersectis, ac decussatis aliqui semper Milites ad custodiam insistebant, donec totus transduceretur exercitus. Incompertus hostibus fuit hic nemoris ingressus. Imò ratus Henricus Belgicas copias apertâ viâ deduci, eò cum toto Exercitus corpore properavit: adeoque rarum in obsidione militem reliquit, ut si acriter hostis iter maturasset, nullum fuisset obicem inventurus, qui accessum ad Urbem prohiberet.

Ani-

1594. Animus erat Mænio ingressum, quamvis periculosæ plenum aleæ, tentare: & quia euntibus obsisti non posse arbitrabatur: & quòd eum suos, ac sua recuperandi cura vehemens urgebat. Verùm aliter Mansfeldio visum, qui non tam facilem, aut tutam existimabat per nemus illud hosti obnoxium trajectionem. Imò etsi subsidium in Urbem inferretur, nimis aperto discrimini exercitum se objicere animadvertebat. Cum enim commeatus nonnisi ad tempus brevissimum suppeterent: & circumjectas sylvas, aditumque omnem hostibus occupare liceret; metuebat, nè qui ad solvendam venerant obsidionem, arctiùs multò, quàm Urbs, in reditu obsiderentur. Tutius ergo duxit castra ponere, ac munire. Cui tanquam salubriori consilio Mænius ipse dissentire non potuit.

Quare deportato trans nemus exercitu, ita Castra locata sunt: ut nemus ipsum ad tergum esset: ad frontem amplissima planities: Pagus ad dextrum latus: collis ad sinistrum. Quæ duo postrema loca ab hoste deserta, promptè, prudenterque fuerunt à Mansfeldianis occupata. Sylva erat altera, eâ, quam transmiserant, minor; sed propior Lauduno: quam qui teneret, haud parum hosti vicino afferre posset incommodi. Eam tamen Mansfeldius omisit: tum uti à suis Castris valde remotam; tum quòd ad eam tutandam ingenti numero militum opus erat. Fœderatorum castra uti disposita.

Reversus Henricus, hostemque videns Castra posuisse, & collem, quem priùs ipse tenuerat, occupasse, alium ex adverso situm, atque ad ictum bombardæ distantem cepit. Indè alter in alterius exercitus castra tormenta displodere; minore tamen Henrici damno, quem insessus collis meliùs tuebatur. Ejusdem aliquot copiæ neglectum à Mansfeldio nemus intrarunt. Sed cùm pauci numero essent, facilè indè repulsi à militibus, quos Mansfeldius eò sub noctem transmisit. Vacuam verò sylvam relictam Castra inimica se invicem infestant.

U deinde

denuo Galli Henrico militantes invaserunt, at numero longè quàm antea majore. Quippe Rex arbitratus, velle hostes quotidie ad Vesperam ea procul ab se removere damna, quæ per totam noctem à militibus in sylva latentibus pati possent: jussit palàm quidem Suessionum Comitem cum paucis, ut priùs, nemus ingredi; clam verò diversis locis mille partim Equites, partim Pedites ternos, aut quaternos in eamdem sylvam sese abdere. Verùm militaris hic dolus excubantes in summo colle Hispanos minimè latuit. Rem itaque Mansfeldio aperiunt, qui multò quàm antè vehementiùs in sylva clausos hostes invadendos ratus; Claudium Barlotam, toties exploratum ingentium animorum Tribunum, jussit cum tribus militum millibus à tribus partibus sylvam irrumpere. Quod tam celeriter, atque opportunè peractum; ut in magnum terrorem, nec periculum minus inclusus hostis conjiceretur. Utrinque consertæ manus, & bellum exiguum succensum. Galli denique loco moti; eorumque Equitatus militum ferè trecentorum ab solo Mænii Ducis agmine usque ad Castra propulsus.

Militaris astus Henrici ab Hispanis detectus.

Vallones Gallos à sylva pellunt.

1594.

Aberat id temporis Henricus, ad ægrotum Præfectum militum suum invisendum, profectus in proximum Pagum. Ubi verò rei malè à suis gestæ rumorem excepit; regressus properè ita eos animavit, ut denuo sylvam aggrederentur: sed irrito conatu, constanter à Barlota nec sinè detrimento rejecti. Quia tamen Hispanorum diminuta militibus erant Castra: & jure timebatur, ne Rex ea cum universis copiis invaderet, spatium occupans nemori, & Castris interjectum; sapienter Mansfeldius cani receptui, ac sylvam deseri jussit. Multi eo prælio ex utraque parte cæsi, sed majore Gallorum jactura. Armorum condicta cessatio, dum extincti humarentur. Quo tempore displosis utrinque bombardis data signa lætitiæ: ab Hispanis, quòd à se stetisse victoriam anteacti certaminis, existimarent:

1594 marent: à Gallis quòd Bironius Hispanos milites commeatum deducentes profligasset.

Hic namque cum frequenti Peditum acie, & Giurius cum Equitum turma intra majorem sylvam se collocaverant in insidiis. Ubi ergo partem hostilium copiarum nemus ingressam vident; obviam statim occurrunt, atque ingentem contra sclopetorum vim exonerant. Magnus Hispanis terror injectus, non quòd paratas ab hoste sibi non putassent insidias; sed quia tantum militum numerum se incursuros minimè sibi persuaserant. Quare post modicam contentionem frons agminis dissipatur. Neque proximè sequentium felicior exitus. Postremi, qui omnes ex Hispanis milites erant, licet iis integrum fuisset, dum caeteri pugnarent, tutiorem in locum se recipere; memores patriae virtutis, ac tenaces existimationis innatae, ultro sese hostibus obtulerunt ad pugnam, eisque majore pretio sanguinis emptam reliquere victoriam. Quam vix etiam consequuti Galli fuissent, nisi Bironius, & Giurius, eoque ad eorum exemplum alii primarii Viri ex equis se dedissent in pedes, ac lanceas ab Helvetiorum manibus abripuissent, qui parum acriter praelium inierant. Ea res tantum reliquis addidit animorum; ut Hispanas copias prorsus oppresserint; octingentis ferè, diversis è Nationibus, & quidem optimis, Mansfeldiani Exercitus extinctis: & ducentos carros commeatibus onustos reportante Bironio. Prospexerant quidem animo Maenius, ac Mansfeldius id infortunii; sed periclitandum censuere: quia si res feliciter evenisset, in tuto collocaturi erant Laudunum, commeatibus Urbem propius admotis, ac militibus accessum hostis distinentibus.

Bironius commeatus hostis intercipit.

Hispanorum virtus, & constantia.

Eamdem passus paulò ante fuerat calamitatem Novioduni Praefectus, qui alios invehebat commeatus; Nicolao Basta cum suo Equitatu illos tutante. Nam ad Sancti Quintini Oppidum eos adortus Longavillae Dux fudit,

Longavillae Dux alios commeatus abripit.

dit, ac profligavit. Et quamquam Basta in Milites id culpæ conjiceret, qui pugnare detrectassent; multum tamen ei partæ laudis, atque existimationis inde detractum. 1594.

Fœderatorum exercitus recedit.

Igitur uno atque altero malo docti Mænius, ac Mansfeldius, cum se locum tenere minimè posse, longèque numero Militum se cernentes ab hoste superari; post unius diei commorationem, jussere sub auroram decimoquarto Calendas Julias, sinè strepitu tympanorum, impedimenta retro agi per eadem, quæ veniendo presserant, nemoris vestigia. Universus verò Exercitus discessurus, fuit in agmen triplex divisus: atque alterum ab altero haud magno remotum intervallo procedebat. Qui verò ad custodiam dispositi variis locis Milites erant, omnes relicti sunt, ut hostem ingressu sylvæ prohiberent. De Fœderatorum recessu certior factus Henricus, conatus est nemus ingredi, sed incassum; memoratis Custodibus aditum obstruentibus. Hi verò cum se ab Henricianis diutius defendissent; modico detrimento se receperunt ad suos, quòd arte usi, atque ordine singulari. Ordo autem is erat. Dum agmen primum retrocedebat, latera convertebat in hostes: atque ubi terga in eosdem vertenda erant, agmen alterum par superiori, quod succedebat, frontem hostibus ostentabat, donec illud hujus obtentu defenderetur. Hoc rursum in conversione ab illo in orbem revertente protectum. Quibus artibus Gallos tamdiu vel fatigarunt, vel eluserunt; ut se tandem in sylvæ possessione firmarent. Tum verò copiis suorum postremis sese adjunxerunt: quas Rex aliquamdiu insectatus divexavit. At deinde sanius consilium duxit, eas adoriri sylvâ egredientes.

Retrocedendi ordo mirabilis.

Quare cum ad ejusdem exitum magnam Exercitus partem præmisisset; eòdem ipse cum reliquo per summam diligentiam, nemore omni circumacto, perrexit. Quia tamen longior ille circuitus erat; Fœderatorum principia Mænio Ductore, mediaque agmina à Mansfeldio

1594. dio recta jam extra sylvam in tutum evaserant, quando ad destinatum locum devenit Henricus. Ibidem nihilominus consistere decrevit, ut extremum agmen carperet, in quo flos erat Hispanicæ, Italicæque Nobilitatis. Huic verò Exercitus parti fortunatus error ducentium fuit. Cum enim remoto ab aliis exitu prodiissent è nemore: Rex, qui ad alium locum contenderat, serum duxit eos aggredi cum Peditatu: ideoque cum Equitibus eosdem invadens, tantum tamen spatii dedit, ut possent illi extra sylvam se in aciem disponere. Et quia veterani, strenuique Milites erant, secumque Mænium habebant: qui collocatis in tuto primis agminibus, mediisque jam extra periculum perspectis, ad eos recurrerat: atque ante omnes lanceam manu præferens stabat: egregia se virtute tutati sunt, continenter, ac miro ordine procedentes, nè ab hostili Peditatu invaderentur. At Henriciani Equites impetum in eorum alas fecerunt: quæ cum resistere nequirent, in reliqui sinum exercitus receperunt sese.

Henricus extremum Exercitum carpere standet: sed frustra.

Quare copias universas circumcludi jussit Henricus, atque oppugnari. Verùm in prima impressione malè accepti Galli fuere à Sclopetariis inter Hastatos collocatis: qui primos impetus strenuè sustinentes, adeo cæteris animos addiderunt: ut quamvis è quatuor lateribus eos adortus premeret Hostis; nunquam tamen iter institutum prosequi cessarent, metuentes nè ab hostili Peditatu, quem propiorem subinde fieri cernebant, opprimerentur. Igitur perpetuò prælïantes simul, ac progredientes horarum spatio duarum ad locum devenere, in quo Mansfeldius eorum discrimen providens opportunè jusserat tormenta disponi: eosdemque cum justo Militum numero ad ferendum subsidium præstolabatur. Quod ubi Rex animadvertit, eos ulterius insectari vetuit, atque ad obsidionem redire Militem jussit, palàm professus: tot annorum spatio, quibus tam frequentia, tam atrocia gesserat bella, nun-

Fœderatorum militum virtus ab inimico Rege laudata.

quam se majorem, aut parem obsistendi ferociam in hostibus observasse. 1594.

At Fœderatorum Exercitus gemino commeatu per hostiles insidias intercepto, famis extremam timens necessitatem, jam de discessione cogitabat. Modus tamen, ac ratio discedendi non eadem supremis Ducibus placebat. Mansfeldius quippe, quò tutiùs abire liceret, noctu digrediendum rebatur. Mænius contrà, cui antiquior erat existimatio, ac fama, quàm securitas diurnam digressionem præhabebat. Cumque Mansfeldium in suam pertrahere sententiam nequiisset; cum eodem convènit, ut ipse, & corpus exercitus, cui præerat, & principia à Mottæ Domino ducta cum tormentis majoribus antelucano tempore demigrarent: Mænius verò cum postremis agminibus clara luce discederet. In hoc receptu vel maximè generosa Mænii mens, & prudentia militaris eluxit. Cum enim quatuor itinere leucarum per aperta loca recedendum esset in hostium conspectu, qui florenti Equitatu longè superiores erant; eo tamen ordine, tantaque arte Castra movit, ut nullum in facinore magis animoso, quàm cauto, passus fuerit detrimentum. Disposuerat ipse propè hostem octo militum acies partim Italorum, partim Hispanorum: quibus præerant Franciscus Sangrius, & Alphonsus Mendozza; ille è Neapolitana, hic ex Hispana nobilitate primarii. Post eas agmen levis armaturæ collocaverat, cujus in postremis ordinibus ipse aderat, hastam manu gerens, cum aliis Principibus viris, & præcipuis copiarum Præfectis supra centum. His Vallones præire jussi, ductore Barlota, cum sex tormentis campestribus, in hostem, ubi res posceret, dirigendis.

De forma discessionis Fœderati deliberant.

Mænii Ducis magnanimitas, & prudentia.

Memorabilis se recipiendi ratio.

Ut mane clarum illuxit, movere castra Vallones cœperunt; quos levis armaturæ milites sequebantur. Henricus, apud quem jactarat Bironius, tot se fractos cursus, & sparsa occisorum cadavera in via reliquisse, ut hostes in re-

cessu

1594. cessu maximos essent obices experturi: cum primum eos audivit jam recedere, promovit Equitatum, ut illorum tergo insisteret. At Milites ad custodiam positi, qui postremi omnium se loco movebant, admirabili magisterio utebantur. Namque ubi Militum alæ mosqueta exoneraverant, ad Hastatorum terga se recipiebant, fronte tamē hosti semper adversa. Interea sclopeta ordinibus interjecta displodebantur; simulque posteriores alæ prodibant, quibus manualia tormenta exonerantibus, Milites illi, qui modò disploserant, nunquam vertentes dorsum, recedebant: sic alius ordo post alium se recipiebat, donec ad terga Equitum levis armaturæ devenirent. Ei nihil officere potest Henricus.

Hos verò ubi primùm aggressi sunt Giurius, & Suessionum Comes, aliique in principiis Gallici Equitatus constituti: statim inclinatis adversus eos hastis, & denso nimbo pilarum è sclopetis effuso ita propulsabantur; ut illis in orbem currentibus, & circùm equitantibus interjicere se non fuerint ausi. Ea tam sapiens, ac tuta receptio singularem Mænii Ducis vertebat in laudem; qui statura procerus, & armis undique tectus, quà verbis, quà exemplo animos omnium inflammabat. Cumque laboribus, & caloribus fatigati viam angustiorem intrassent; Barlota super aggeribus fossarum tormenta utrinque disposuit: atque ita coëgit hostilem Equitatum recedere, & liberum permittere Fœderatorum copiis Feram receptum. Neque à Bironio jactata viam obstruxere impedimenta; quando illis sensim, atque ordine recedentibus, spatium Operariis dabatur obices amovendi. At Henricus, digressis hostibus, ad obsidionem Laudunensem reversus.

Dum in hunc modum arma Belgica exercerentur in Gallia; placuit Ernesto Archiduci commissi sibi Belgii primariam Urbem Antverpiam perlustrare. Ibi verò relictæ copiæ longè jucundiora dedere spectacula. Namq; Urbem ingressuro processit obviam Exercitus ingens, qui licèt ad

pom-

Ernesto Archiduci Antverpiam invisenti militaris occursus pompa.

pompam, non ad pugnam esset instructus; bellicæ tamen artis, ac peritiæ gratissimum Principi specimen exhibuit. Ita quisque splendidis in armis, in vultu, totoque corporis habitu se conspiciendum præbebat: ut quot Milites cernebantur, tot censerentur Duces. Eidem ingresso tam multa patuere, tam varia honoris, & lætitiæ monumenta, & quidem à variis certatim excitata Nationibus, quarum Emporium frequentissimum Antverpia est; ut ad magnificam tanti Principis exceptionem, coaluisse in unam Urbem Orbis terræ pars optima Europa videretur. Hîc triumphalis assurgebat Arcus Hispanorum, illic Lusitanorum, alibi Genuensium, Mediolanensium alibi: partibus aliis Florentinorum, Lucensium, & Germaniam suam splendidè referentium Fuggerorum. Spectabantur variis locis erecta, & onusta spoliis trophæa: pegmata statuis, inscriptionibus, obeliscis miro artificio instructa: triumphalis currus ingentis operis terram, navis admiranda fluvium Scaldim perterrans: immanis colossus: elephas pro turri columnam sustinens: marina bellua magnitudinis portentosæ. 1594.

Joannes Bochius in Descript. Gratulat.

Triumphales erecti Arcus, & machinæ.

Theatrum Pacis Austriacæ.

Quod verò maximè oculos omnium cum admiratione rapiebat ad sese, deque triumphali pompa universa triumphare videbatur; Theatrum fuit magnificentissimum in ea Urbis via excitatum, quæ omnium amplissima, atq; amoenissima à Ponte Marino nomen invenit. Ingentis erat hoc opus molitionis: interiùs ex antiquo ritu gradatum: fornicibus exteriùs, eosque sustinentibus columnis triplici ordine distinctum, cancellis in summo fastigio, & in calce, atque utrinque margine definitum. In gradibus considentes videre erat, quà Virtutes præcipuas, earumque mediam Pacem, à qua Theatrum Pacis Austriacæ tota moles appellabatur: quà novem cum Apolline Musas: quà septem Artes, quas Liberales vocant, aliasq; operum machinatrices. Neque Hispaniarum regna præcipua: neque septemdecim Belgicæ Provinciæ virginali forma, ornatuque insignes,

Ejus descriptio, & significatio.

1594. insignes, desiderabantur. Hæ verò fuerunt ita dispositæ, ut earum decem adhuc Hispano Regi subjectæ, dexteram partem: septem, quæ se ab ejus ditione subtraxerant, sinistram obtinerent. Utrarumque media, & situ paulò excelsior Austria spectabatur, quæ manibus singulis singulas extremas fascias ab eisdem per manus traditas sustinebat. Atque ubi ante hujusmodi spectaculum æquè admirabundus, ac lætus constitit Archidux; quæ referebat Austriam Virgo, debita Principem veneratione prosequuta, extremas illas fasciarum partes in nodum colligavit: intelligentibus ex eo symbolo, qui aderant, universis; tempus advenisse, quo ab Austriaco Principe Belgicæ Provinciæ omnes in unum, ut antea, conjungerentur Austriacæ Gentis imperium. Quæ spes adstantibus Belgis tam ad vivum ob oculos posita, plausus excivit ingentes, & plerisque lætitiæ lacrymas elicuit. Eamdem sibi felicitatem augurati sunt Antverpienses in ejusdem Theatri calce proposita inscriptione. Sed tam falsum id augurium fuit, quàm fictitiæ spectabantur in ea scena personæ ac de pace spes illæ omnes, & gaudia, scilicet in Theatro data sunt.

Seditio militum Arschotana, & Sichemiensis.

At non Theatrales, aut ad spectaculum fictæ seditiones fuere, quæ paulò post has Archiduci pompas exhibitas, & festos ignes non semel tota Urbe succensos, & equestres ludos magno splendore, ac sumptu editos, in Italicis Castris exarserunt. Arescot, nobili in Oppido, Brabantiæ ferme totius umbilico, à quo circumjecta ditio, Ducique subjecta, nomen accepit; Italorum legio, cui Gasto Spinula Siciliensis præerat, stationem habebat. Verùm eo in Hispaniam profecto, militare id obibat imperium Vespasianus Carcanus. In proximo quoque tribus leucis Castro (quod Sichemium appellant) aliæ Italicæ copiæ morabantur sub duobus Centurionibus Lucensibus Cornelio Gasparino, & Bernardo Samminiato. His, tanquam lectissimis militibus, ad custodiam corporis uti Par-

Campana p. 2. l. 7. & p. 3. lib. 2. Coloma l. 7. Card. Bentivol. p. 3. l. 1. Cornerus l. 10. c. 12. Lanarius de bell. Belgic. ann. 1594.

X mensis

Earum causa. mensis Alexander solitus erat. Utrique jamdiu stipendia requirebant. Areschotani præsertim, quorum aliqui sex, septem-ve annos, & ampliùs eisdem fraudabantur. Quare cum ad recens aliorum exemplum (quod superiùs memoratum) in seditionem erumpere cogitarent; dissimulandum id rati sunt, donec duplex acciperent stipendium; & specie quidem migrandi, uti jubebantur, in Frisiam; re autem vera, ut meliùs eis, quæ opportuna erant, instructi seditionem validiùs sustinerent. 1594 M. Janson. lib 11. Thuanus l. 109.

Igitur Areschotani milites cum vicinis, ejusdemque patriæ Italiæ Sichemiensibus per fidos, & clandestinos internuncios conspirarunt: ut quorum una erat causa, una esset fortuna. Sichemium verò, utpote munitiorem locum, *Sichem.* conjuratis omnibus sedem statuerunt. Jamque perficiendum opus sola stipendiorum solutio morabatur: sinè qua omnino negabant, se pedem indè Frisiam versùs elaturos. E præcipuis, qui rem tantam moliebantur, unus erat Hieronymus Spadinus. Is, uti pronum est in amicos, quicquid animo latet, effundere; familiari suo in militari munere constituto conspirationem aperuit. Suarum hic partium esse censuit, rem ad Carcanum moderatorem deferre. Quod ubi Carcanus accepit, consiliorum seriem universam solerter indagare aggressus est; ut eâ penitus compertâ, capita seditionis exscinderet, terrore cæteros coërceret. Verùm quia gravium negotiorum anima secretum est, quo patefacto, illa pereunt: id remedium evanuit, postquam ad Theodorum Fracassam, è primis Conjuratorum alterum, ejus notitia pervenit. Socios quippe vespertino tempore cum convenisset, eos acriter commonefecit, ut maturarent opus, nisi mallent post paulum ignominiosè trucidari.

Conspiratio detegitur, ideoque seditio festinatur.

His auditis, & omnium consensu deliberata maturitate facinoris; sub alteram noctis horam Hieronymus Spadinus in forum cum duodecim è suis militibus processit: pulsa-

Noctu conclamatur ad arma.

1594. pulsatoque tympano concitare cœpit ad arma. Quo strepitu concussis militum animis, ingens eorum numerus tumultuariò irrupit in forum. Utque quid agitatum fuisset, eos minimè latebat; statim in aciem sese disponentes, exclamare cœperunt. Vivat Deus, & Rex. Carcanus, cæterique Militum Præfecti, ab eo tumultu vitæ suæ metuentes, in publicum dare se, militarique objicere furori non sunt ausi. Sed ille per Internuncium conatus est sedare tumultuantes. Sena polliceri stipendia extemplo solvenda: asseverare, nullam in posterum fore seditionis ejus mentionem. Nihil tamen his pollicitationibus profectum: intentantibus mortem militibus ei, qui ulli concordiæ tractationi præberet autem, nisi perfecta solutio stipendiorum omnium offerretur. Quare Moderatores illi nil opportunius duxerunt, quàm sese turbis, certoque vitæ discrimini subtrahere: properèque cum duabus Centuriis Lovanium, tribus indè leucis remotum, transmigrarunt. Hinc nullâ interjectâ morâ Sichemium aliquot miserunt, qui cognoscerent, an commorantes ibi Milites adhuc in deliberata seditione persisterent. Introgressi similes illic viderunt excitos tumultus. Quorum & Areschotani facti certiores, eò se quadrato agmine contulere.

Præfecti militum sedare tumultus frustra conantur.

Deinde verò ex utrisque Militibus conflatæ copiæ recensitæ, distributæque in foro sunt. Ibidem Præfecti Militum de integro renunciati: eorumque supremus, quem Electum appellant, Stephanus Caprianus Mediolanensis creatus est. Utque à tumultu orta secessio, ab ordine progressum, ac diuturnitatem haberet: novis quoque legibus institutis, & pœnarum, ac præmiorum propositione firmatis, imperium id extra imperium munierunt. Equitatus ferè nullus principio erat, mox ad numerum octingentorum, & ampliùs excrevit. Quamobrem & ei præficiendi fuere, qui regerent. Et quemadmodum flumina ab exiguis orta capitibus, unâque scaturigine; in ea subinde

Seditiosi Areschotani, & Sichemienses conjunguntur.

Electum, & alios Præfectos creant.

amnibus aliis, aliisque confluentibus, in immensam augescunt amplitudinem, aquasque volvunt origine diversas: ita seditio illa à paucis unius Italicæ gentis centuriis excitata, aliarum novem concursu Nationum; Gallorum nempe, Vallonum, Belgarum, Germanorum, Anglorum, Scotorum, Hibernorum, Epirotarum, Hispanorum, amplificata fuit adeò, ut duorum millium numerum superaret. 1594.

Conspiratio decem Nationum.

Seditiosi commeatum, & alia à finitimis exigunt.

Ubi primùm Conjurati Sichemii coaluere; Lovaniensibus, & Diestanis, qui leucâ unâ distabant, nunciari jusserunt: se, quod moris in secessionibus esset, ut cum finitimis amicitia conservaretur, ab eis commeatum, & bellicum instrumentum postulare. Quibus cum subacerbè Populi respondissent, statim malo suo didicerunt: nimis exitiosum esse illorum contra se indignationem irritare, qui in extremam desperationem adducti, vel suorum Principum contempserint majestatem. Quare postea Finitimi omnes, ut imminentia damna, majusque malum minore redimerent; satius habuerunt, quicquid opus esset, concedere Seditiosis.

De seditione sensus Archiducis.

Horum conspiratio cum primùm ad aures Archiducis pervenit eodemque ferè tempore, quo amissæ Groningæ allatus est nuncius; ingenti dolore perculit ejus animum, quamvis & ortu, & usu generosum. Prospiciebat quippe in una, atque altera calamitate regiarum rerum inclinationes, & mala de malis pullulantia. Ex una seditione aliam fieri: imò plures in unam conglobari, ad reddenda difficiliora remedia, ad reliquas copias exemplo pessimo sollicitandas. Jam non necessitatem ad tumultuandum adigere, sed consuetudinis corruptelam in dies magis, magisque invalescentem. Eò devenisse conditionem Regis in mundo maximè lamentabilem: ut pugnandum ei sit cum suis penè frequentiùs, quàm cum hostibus: & perniciosa magis sua experiatur arma, quàm inimica.

Harum

1594. Harum animadversio rerum, & ex ea justissima exardescens ira, stimulabant in bellico Senatu, ut suavioribus curandi rationibus sepositis, tam contagiosa lues igne, ac ferro penitùs exscinderetur. Verùm Archiducis mite ingenium intercessit, illo potissimum argumento adductum: quòd absurdum videretur, atque illaudabilis exempli armare Milites in suos Commilitones: & hostili præparatos sanguini gladios in sua quodammodo viscera convertere. Igitur ut leviora principio remedia tentarentur; missus fuit ab Archiduce Joannes Jacobus Comes Belgiojosus Mediolanensis, è Præfectis Italici Exercitûs unus, & Militibus in primis gratiosus: qui literas ejusdem, plenas benignitatis, ad seditiosos perferret, eosque ad obsequium honestis conditionibus revocaret. Responsum illi quidem ad Epistolam dederunt, sese excusantes, quòd ad eam capiendam deliberationem extremâ fuissent rerum omnium necessitate compulsi. Neque aliud quidquam se petere affirmabant, nisi justa stipendia, bellicis tot annorum laboribus, & periculis in obsequium Regis, promerita. Non tamen Sichemium ingredi Belgiojosum permiserunt, veriti nè quid ejus conspectu, efficacique facundia, in militum animis immutaretur. Imò dimittentes, eum redire vetuerunt, nisi solutionem stipendiorum omnium offerentem.

Remedia quæruntur in bellico Senatu.

Belgiojosus Comes concordiæ tractationem init, sed incassum.

Neque idcirco destitit ab eadem molli via tentanda verè factus ad omnem clementiam Archidux. Iterum scribit: Satìs eis, quantùm honestè posset, se facturum. Petitiones ipsi perscriberent suas. Idem Comes epistolam pertulit: ut perlegeretur, impertravit: has eorum petitiones accepit. *Annorum omnium integra stipendia persolverentur. Venia generatim cunctis militibus daretur. Oppidum aliquod concederetur iis, qui Regi militando mutilati, jam impotentes militiæ forent. Illis quoque seditiosis, quibus persoluta essent elapsa stipendia, sena penderentur in antecessum. Pœnâ capitis plecteretur, quisquis eo-*

Arrogantia seditiosorum postulata.

rum quempiam in posterum seditiosum appellaret. Post solutionem, ubi maximè libèret, modò inter Milites Nationis ejusdem, liceret militare. 1594.

Hæc aliaque ejus generis postulata, in Aula Bruxellensi proposita, Regiis Administris visa sunt extra morem omnem, ac modum arrogantia. Quare conati sunt Archiduci persuadere, ut in seditiosos adeo insolentes severè animadverteret: cum præsertim tam importuno tempore, atque in tantis belli necessitatibus tam turpiter secessissent. Sed surdo canebant fabulam, qui pœnarum rigorem à Principe mentis ita benignæ requirebant. Tertiò remittitur Belgiojosus: faciliùs, quàm ante, auditur: blandè illis commonstrat; petitiones eas magnam partem à decoro aberrare. Hortatur, ut æqui, bonique amantes, regiique studiosos obsequii, nominis observantes exhibeant sese: ac tempori servientes, spiritus tantos deponant. Illi contra. Certos esse se velle de solida stipendiorum solutione: neque in posterum dari sibi verba passuros. Cæterum, quid sibi potissimùm conveniret, postmodum consulturos in medium.

Eorúmdem in exigendis stipendiis pervicacia.

Aliquid ea miti legatiòne profecisse sibi visus Ernestus; Belgiojosum iterum iterumque remisit: ut res adeò turbulentas salutari aliquo fine componeret. Sed quia pecunia non suppetebat, qua cuncta solverentur stipendia; felicem ad exitum perduci tractatio toties repetita non potuit. Quamobrem Belgiojosus Comes, omni tandem, spe conficiendi negotii destitutus, ut eo liberaretur, ab Archiduce & poposcit, & impetravit.

Tractationem Belgiojosus destituit: Avellini Princeps assumit, sed pari successu.

Eadem igitur cura Camillo Caracciolo Avellini Principi demandata: qui cum magnæ Vir erat auctoritatis: tum Italicis copiis apprime gratus. Hic primùm scripsit Sichemiensibus conjuratis: satis ipsis factum iri: ideoque se eosdem conventurum. Responderunt: ægrè se ferre, quòd affectum à Belgiojoso Comite negotium consequi

optatum

1594. optatum exitum nequiverit: Si tamen ipse certiora, votisque ipsorum opportuniora perferret; cum se libentissimis animis audituros. Iidem interea commeatuum egentes, Equitatum ad convectandam è vicinis regionibus prædam, & frumenta, pecuniamque corrogandam è Pagis finitimis emiserunt. Et quòd auctiores numero jam Equites erant, nullis profligari occursibus metuentes; temerè nimis, atque audacter non sunt veriti nocte quadam prope Bruxellas consistere: ac postero mane quadrato agmine pro mœnibus ejusdem Urbis se ostentare. Tantum faciebat animorum vel cæcus seditionis impetus, vel desperatio rerum omnium extrema.

Mira seditiosorum audacia.

Sed neque deerant in Aula Bruxellensi occulti eorum fautores è Principibus etiam viris, qui clam illos submonerent: esse apud Archiducem, qui eum ad agendum cum ipsis severiùs inflammarent, opportunius esse contendentes, per vim eos ad æquas conventiones adigere, quàm clementi tractatione reliquos ad tantumdem audendum invitare. Quo comperto, seditiosi magnâ commeatuum, atque apparatus bellici copiâ, tanquam adversùs invasurum Hostem, se munierunt. Id enim vero super omnem priorem contumaciam, altè pupugit animum Archiducis; non deficientibus, qui vulnus graviore manu retractando, exacerbarent. Quare victus tandem horum suasu, illorum pertinacia; viam tentare aliam; & quando lenitas minimùm proficiebat, vim adhibere decrevit. Armatam in eos manum adornari jubet: eique præficere statuit Avellini Principem. At is oneri se subduxit, indignum ratus arma movere contra Nationem suam. Quæ causa cæteros quoque Italicos Principes ab eo munere excusavit.

Eorum fautores apud Archiducem.

Is ad acerbiora remedia se convertit.

Demandatum itaque fuit Hispano Tribuno Aloysio Velasco, eò rem acriùs promoturo, quòd auctor in primis fuerat apud Archiducem vim in seditiosos adhibendi. Hispani

Mittit adversùs eos Hispanas copias.

spani quoque milites eidem adjuncti. In iis erant plerique ab novissima seditione recentes, qui solutis stipendiis, in ordinem se redegerant: quasi suum ipsi crimen in aliis vindicaturi severiùs: Satis communi mortalium vitio, ut quæ ipsi peccant, acerbiùs apud alios insectentur. 1594.

Seditiosi explorant Hollandorum erga se mentem.

De hoc apparatu certiores facti milites Sichemienses, & ad sustinendam dies aliquot obsidionem, se uberiùs instruxerunt: & ad Mauritium misere, qui mentem ejus explorarent, quàm benignam essent experturi; ubi Oppidum illud relinquere, atque ad Fœderatorum ditionem se recipere cogerentur. Neque clam adeò id sibi agitandum putarunt, quin aliqua rumoris aura Bruxellas adlaberetur: & Principum in animos timorem insinuaret, ne pars illa exercitus ab Rege ad hostes desciscerët. Cui ut occurrerent malo, quamcunque inituri viam ad reconciliandos milites videbantur.

Hispani commeatibus præcludunt aditum.

Verùm ea deprehensa tractatio stimulavit Hispanos, ut celeriùs rem susceptam, & cautiùs promoverent. Igitur aliquot eorum centuriæ ad Areschotum Castra posuerunt; ut aditum præterlabentis fluvii commeatibus intercluderent, qui vel Antverpiâ, vel Mechliniâ Sichemium ad Conjuratos vehebantur. Quod hi exprobrare non timuere per literas ad Velascum datas, cum dicerent. *Novum atq; insolens admodum videri; stipendia sua postulantibus, victum quoq; prohiberi ab illis ipsis militibus, quibus nuper è seditione ab Oppido Sancti Pauli revocatis, in eadem petitione factum fuisset satis.* Respondit Velascus: *Non ad eum finem suos ibi milites commorari. Exploratam quippe sibi esse Regiam mentem, qua nollet suis fraudari stipendiis bellatores: quæq; erga Italos æquè affecta esset, atq; erga Hispanos. Quare sollicitudinem, ac timorem omnem deponerent.* Utque fidem dictis adderent facta; naves commeatibus onustas tam hominum, quam equorum in usum, Sichemium, ac Diestam appellere bis, terve permisit.

Interea

1594 Interea clam fuerat vicinis Oppidis interdictum, ne subsidium ullum ad seditiosos perferri paterentur. Aditus quoque omnes obstruere Velascum aggressum Italorum diligentia prævertit; quorum Equites campos, ubi posceret opus, percurrebant, viamque Sichemium versùs commeatibus muniebant. Cumque ad fluvium Demeram situm id Oppidum sit; ad tutamen aditûs, ingens munimentum erexerant, quod alio minore præstructo tutabantur. Adversùs ea Velascus Castra movit, invasurus principio minus munimentum, ut eo superato pronius esset, majus expugnare. Verùm aut præfestinata Hispanorum impressio, aut Seditiosorum in obsistendo vis, & constantia, conatum irritum fecit; Obsessoribus retrocedere coactis, extinctisque ex iis supra ducentos, & Centurionibus aliquot, militumque Præfectis: ac præcipuè Petro Portocarrero, sanguine Fontano Comiti arctissimè conjuncto. Quod verò primo Velascus impetu nequivit, patienti perseverantia, propria Hispanæ militiæ virtute, ductis circùm aggeribus munimenta concludens, tandem est assecutus: ut indè se conjurati Sichemium reciperent. Non tamen adeo rectè disposita ea receptio fuit; quin magna militum pars in recessu vulneribus, cædibusque pateret. Verùm haud multò tutiorem in Oppido stationem invenere; crescentibus in dies magis commeatuum invehendorum angustiis, rebusque brevi redactis ad suprema necessitatis.

Aggrediuntur munimenta seditiosorum, & tandem expugnant.

Quare consultissimum omnium factu Seditiosi duxerunt, Nuncios iterum ad Mauritium, Ordinesque Hollandiæ legare: qui consilium simul, auxiliumque tam difficili tempore postularent. Utrumque præbere, visum fuit Hollandis è re sua. Consilium itaque dederunt, ut ab Hispano Rege, sub quo vivere subtractis stipendiis non liceret; ad Gallum se transferrent; vel hujus liberalem experturi animum, vel illius tenacem irritaturi. Re autem vera ita suasisse Mauritium ferunt, ut eam hostilis partem Exer-

Seditiosi consilium, & auxilium ab Hollandis petunt.

1594

Ex horum consilio Henrico Regi se offerunt: ille rejicit ad Hollandos.

M. Janson. Merc. Gallo belg. l. 11.

citus procul à suis finibus summoveret: cum jure metueret, ne sedatis paulò post discordiis sola pecunia componendis; sociales illæ copiæ omnes conjunctæ in communem hostem Hollandum irrumperent, concretis tum glacie fluminibus, facilem offerentibus viam. Gessere morem hostium consiliis Seditiosi; statim ad Galliæ Regem scribentes, ejusque obsequiis suas copias dedicantes. At Rex Henricus, meritò dubius, quam ab iis fidem expectare posset, qui neque alteri Regi cui serviebant, eam servassent: rem omnem ad eos, à quibus profecta fuerat, Hollandiæ Ordines rejecit.

Hollandi receptum eis concedunt ad Langstratam.

Hi verò ut subsidiis quoque suppeditatis eas foverent militum secessiones, rationibus suis peropportunas; non patrocinium solùm, ac defensionem polliciti sunt: sed locum quoque Bredam inter, ac Gertrudisbergam ad se recipiendum obtulerunt, si forte Sichemio pellerentur. Neque ita multò post illuc Itali commigrarunt, extremis rerum necessitatibus adacti, & circumsidentium infestatione copiarum, & majorum metu. Mirum in ea receptione servasse ordinem feruntur; ac militarem astum ejusmodi adhibuisse: ut viginti quinque relicti Milites consuetis clamoribus custodias simularent; funesque in summis baculis accensi vigiles ignes referrent: ac transmigrantes paulatim copias ibidem morari persuaderent Hispanis: quod proclivius fuit, facta nocturno tempore discessione. In eam Bredani partem agri, quæ Langstrata dicitur, se receperunt: ibique perhumaniter à Fœderatis accepti; munimentis circùm extructis suspicionem Hispanis commovere, ne quid per summam desperationem audacius molirentur.

In receptione ordo, & astus.

Visum interea fuit Archiduci Ernesto, Fontano Comiti, cæterisque Regiis Administris, tam perniciosum, & magis nociturum contagio malum omnino purgandum: & quando non profecerant acriora remedia, lenioribus curandum. Hæc verò eadem fuere, quæ reliquas compo-

fuere

1594. fuere seditiones: & quæ principio, facilique negotio supprimere possent omnes: solutio nempe stipendiorum. Quippe quemadmodum ex venenis remedium adversùs venena humana expressit industria: ita quæ lites plerasque irritare solet pecunia, lites componit. Ad eam rem pertractandam, sæpè ultro citroque commeavit Archiducis jussu idem, qui antea, Comes Belgioiosus. Atque in has tandem conditiones convènit. Ut Itali Tillæmontem, sive alio nomine Thenas, locum in Brabantia Regi subjectum, se conferrent: ibique cum debita securitate morarentur. Ut Hispanus aliquis Vir illustris esset apud eos obses, donec stipendia omnino persolverentur. Is autem fuit Franciscus Padilla. Ut solutis stipendiis, in Exercitu quemadmodum antea militarent. Exinde Tillæmontem profecti, supra unius anni spatium ibidem perstitere, præ difficultatibus necessariam congerendi pecuniam, qua eis fieret satis.

Conditiones, in quas conventum.

Henric. Catherinus lib. 14.

Dum hisce seditionibus in Belgio Hispani Regis Exercitus extenuatur: &, quæ plurimi est ad rem bellicam momenti, existimatio minuitur: Rex Henricus in Gallia obsidionem Lauduni, exclusis (ut ante dictum) subsidiis urget alacriùs. Igitur simul Urbem frequentibus quatere tormentis, simul pluribus locis præparare cuniculos, ad interiora munimenta tutiùs, atque efficaciùs subruenda. Neq; segniores in suis partibus Urbis Defensores. Namque Calendis Juliis munimentis egressi, in aggeres Bironii, ac Mommartinii tantos impetus fecerunt; ut receptibus potiti, stragem ingentem ediderint, Centurionibus undecim, Militibus supra ducentos occisis. Ad eam cladem raptim Bironius, & complures undique milites accurrerunt; hostesque repulerunt in Urbem. Qui novum opus aggressi, suis tormentis ferociter displosis obsidentium tormenta percutere, ac magnam partem lædere coeperunt. His tamen instauratis; longus jam tractus mœniũ dirutus erat: adjectusque è terra congesta eminebat agger: qui ut sub-

Rex Henricus Lauduni obsidionem urget.

Obsessi strenuè se gerunt.

moveretur, expectandum erat, dum cuniculi perducerentur ad finem. 1594.

Giurius Vir egregius ab eis occiditur. Inter hæc singularem passi sunt Henriciani jacturam. Turt. l. 20. Thuanus l. 118. Quippe Annas Anglurius Giurius dum summâ diligentiâ cuniculorum opus urgeret; sive ut tradunt alii, dum antelucano tempore unum ex hostibus illudens alloqueretur; improviso ictu sclopeti vulneratus in capite, occubuit cum summo Regis Henrici, aliorumque sensu doloris. Ætatis enim in flore spiritus gerebat ingentes, egregia morum suavitate temperatos, & bonis etiam artibus excultos: ut in communi omnium benevolentia ipsis esset hostibus amabilis.

Cuniculorum varius exitus. E variis cuniculis, qui perducti jam fuerant ad summum, vix ullus optatum finem nactus est. Siquidem Sanlucianus aqua perstillante inutilis evasit. Grammontiano alium exitum hostes aperuerunt. Quem effodiendum curaverat Mommartinius, murum quidem deturbavit, aggestam verò terram succussit. Soli, quibus Bironius, & Salignacus præerant, magnas ruinas edidere. Verùm ubi per eas facta fuit impressio, hinc à Tribuno Ludovico Grillonio, hinc à Torignio Comite; egregiè sustinuerunt impetũ Defensores: eodemque tempore minore cuniculo, quem furnulum appellant, succenso, complures absumpserunt ex eis, qui nimis audacter terreos aggeres invaserant.

Henricianorum validæ oppugnationes. Iteratæ postridie sunt, ac frequentatæ oppugnationes, quibus Bullonius, Bironiusque præerant: & quamvis Oppugnatores occupare aggeres nequierint; eum tamen hostibus incussere terrorem, ut jam sibi persuaderent, sine subsidio Urbem se tueri non posse. Jamque duas Turres Henriciani ceperant: ibique milites ad locum conservandum imposuerant. Cumque non semel eos adorti Cives essent, plerosque occiderunt, Montigniique Dominum captivum duxere in Urbem. Auxiliares interea copiæ in dies addebantur Henrico: ut jam Pedites ad viginti millia,

Equi-

1594. Equites ad quater mille numerarentur. Obsessis contra spes ferè omnis effluxerat: Fœderatorum ostenso tantùm ad majorem acerbitatem subsidio: militum atque instrumenti bellici summâ penuriâ: vix ullâ obsistendi ratione, ac viâ relictâ.

Quamobrem in colloquium venire coacti undecimo Calendas Augusti, deditionem pacti sunt, nisi duodecim intra dies Mænius obsidionem solvisset; aut sexcentos minimùm Pedites in Urbem immisisset: ita tamen ut Obsessis nequaquam liceret, quavis ratione subsidiariis copiis opem ferre: sed solùm venientibus portas pandere: neque plures trecentis in singulas vices excipere. Quæ cum perlata fuissent ad Mænium; mandavit Rex Mompenserio, Villario, ac Balagnio, qui novissimè in ejus venerat fidem, ut cum suis copiis vias Feram usque occupantes, aditum subsidiis intercluderent. Igitur his ad dictam diem deficientibus, in Regis potestatem Laudunum venit pridie Nonas Augusti. Summæ Ripæ Comes Mænii Filius, Burgus Urbi præfectus, ac Janinus Præses cum Præsidiariis militibus, armis ac rebus suis instructis, sonantibus tympanis, fomitibusque succensis, digressi sunt. Mænii filius Regem adiit venerabundus; magnisque ab eo significationibus honoris, ac benevolentiæ exceptus. Eadem die Rex Laudunum ingressus solemni cum pompa, Claudium Insulanum Marivallium Urbi præfecit. Nec multò post Ambiani subsequuta deditio, hanc ob causam.

Obsessi agunt de deditione.

Henricus Laudunum potitur.

Thuanus l. 111.

Tumultuatus fuerat Ambianensis populus in Aumalium Ducem, qui tunc Urbem regebat, sollicitantibus Henrici fautoribus, ac jacientibus: Aumalium, qui convenerat, & conspiraverat cum Hispanis, facilè Civitatem exterorum ditioni subjecturum. Quare Ducem Urbe dimittere contenderunt, quippe destitutum Præsidio; quod Cives accipere perpetuò recusarunt, sua privilegia jactantes. Verùm eo tumultu quartum jam diem sinè certa

Ambianum eidem deditur, Aumalio Gubernatori infensum.

deliberatione vigente; peropportunè Mannius advenit, qui cum solis Militibus ad sui custodiam corporis constitutis exceptus, tumultuantes componere visus est, & Civitatis Primarios cum Aumalio reconciliare. At eo ad Castra regresso, statim Populus arma resumpsit: regium nomen palàm inclamavit: Carolum Humerium in Urbem induxit: Aumalium coëgit excedere. 1594.

Cameracum eidem subjicitur à Balagnio Præfecto.

Per eosdem ferè dies Cameracum quoque in manus Henrici datum à Gubernatore Balagnio. Vindicaverat eam Urbem Gallis Franciscus Dux Alenconii, Caroli Regis Noni minimus natu frater. Atque ex ejus obitu ad regiam Parentem suam Catherinam unà cum rebus aliis ab ipso partis devoluta, Joanni Monlucio Balagnii Domino regenda tradita fuerat. Is Regina extinctâ, Galliâque turbatâ, Fœderatorum partibus addictus, ne quid molestiæ pateretur ab Hispanis; paulatim ex Rectore, Principem, ac Dominum se gerebat. Urbisque nobilitate captus, & agri ubertate; ut eam sibi suisque perpetuam faceret ditionem, Fœderatorũ rebus declinantibus, in ea cum Henrico Rege venit conventa: *Ut si Cameraci Principem ipsum declararet, ac postmodum contra vires Hispanas tueretur: se Regio obsequio, Gallicique regni ditioni Urbem, agrumque Cameracensem subjecturum: accepturum in urbe, atque Arce Gallorum Præsidium: belli tempore cum duobus Peditum millibus, Equitibusque quingentis ei militaturum: modò Rex in singulos annos aureorum millia septuaginta, ad alendum suo sub jure Præsidium suppeditaret.* Haud ægrè in eas conditiones descendit Rex: tum ut supremum ejus ditionis imperium sibi conservaret: tum ut hosti validum obicem in ipsis finibus opponeret. Quamobrem adhuc Lutetiæ manens, ejus rei decretum fieri jussit, atque ab Senatu firmari, & Albertum Gondium Radesiarum Ducem Cameracum legavit, ut ab Urbis Ordinibus Balagnium cum Uxore, liberis, posterisq; Cameraci Principem eligendum curaret, ac nominandum.

Cambray. Thuan. lib. 111. Turt. lib. 20. Catherinus l. 14.

Is in rem suam semper Victores sequitur.

Di Res.

Feli-

1594. Catherinus lib. 14. Turt. lib 21. Thuanus lib. 13. Campeglia lib. 10. M. Janson. lib. 14. Arnaldus Card. Ossatus epist. 24. 26. 27. 1. par. Joannes de Bussieres histor. Franc. lib. 23.

Clemens VIII propendet in reconciliationem Henrici.

Felicium horum Regis eventuum jam Romam fama pervaserat: Pontificisque procliviorem ad clementiam in eum animum propellebat, ut supremam rei manum imponeret. Jamque Petro Cardinali Gondio ab Henrico Legato permiserat ad Urbem accessum. Et quamquam vetuisset palàm de Galliæ rebus quidquam effari: clam tamen ab eodem doceri voluit de rationum momentis, quæ facerent pro Henrico: de necessitatibus Ecclesiæ Gallicanæ: de Religionis in eo regno periculis, aliisque spectantibus eòdem: ut illorum notitia usui esset in tempore. Theologorum quoque Pasiensium editum pro Rege decretum citrà intimam indignationem audivit. Demum solo aspectu, verbisque præferens iracundiam, rerum eventu prospero gaudebat in animo: suamque constantiam, severitatem nimiam appellari lætabatur: Hispanis tam Oratoribus, quàm Cardinalibus, qui ad eum quotidie ventitabant, jactans: Publicæ se obtrectationi suum nomen objicere, ut ipsorum voluntati morem gereret. Neque conscientiæ suæ, ac religioni se facere satis: cum in dies magis, ac magis Regis ad fidem conversi synceritatem, atque in ea constantiam experimento cognosceret. Significandum verò curarat Henrico per literas Arnaldi Ossati ejus Administri: *Ad ipsum in Ecclesiæ gremium recipiendum multa requiri: præsertim verò, ut quando legitima prole ipse careret; juvenis Princeps Condæus, qui sanguine omnium proximus jus habere posset in regnum; Huguenotorum manibus eriperetur, atque in Catholica educaretur religione.*

Epist. 5. 1. Par.

Igitur jam pronior Clemens erat ad amplectendum Regem: quâ frequentibus ejus in Catholica Fide constantiæ argumentis adductus: quâ metu sollicitatus, ne nobilissimum Christianæ Reipublicæ regnum, jam propè in Henrici positum manu, ab Romano Capite divelleretur; neu tritum illud communi voce dicterium comprobaretur;

Cassarent propendeat.

tur; ut à Septimo Clemente Angliæ jacturam facta fuerat; ita Galliæ factum iri ab Octavo. Unus obstare videbatur Hispaniæ Rex: cui deliniendo, præter multa, quæ ab eo postulara concessit; Joannem Franciscum Aldobrandinum, Fratris Generum, legavit in Hispaniam, specie quidem agendi de rebus Hungaricis; re autem vera, ut unà reconciliationem Regis insinuaret. 1595.

Mentem Hispani Regis explorat.

Interea per Arnaldum Ossatum Henrico significavit: jam tempus ad res rite componendas maturuisse. Si novos Romam transmitteret Administros, optatum aliquando exitum habituras. Misit ille Jacobum Davidem Peronii Dominum, & Ebroicensem Episcopum; qui cum Ossato negotium diligentissimè promovit. Et Joannes Franciscus Hispanorum sensa scrutatus, ad Clementem Pontificem scripsit: *Eorum animos in Gallicis rebus elanguisse. Exhaustos pecunia, bellisque fessos, non ita validè reconciliationi Regis obluctaturos. Præ se ferre tamen in speciem, existimationi tuendæ, propositi constantiam; ac moram Pontificiæ deliberationis optare, ut æquiores sibi conditiones interim compararent.*

Is parum subsistit.

Quibus exploratis, Pontifex acriores animos sumpsit: cumque ea super re non semel Sinuessanum Ducem, Hispani Regis apud se Oratorem, compellasset; libera ad extremum voce pronunciavit: Ampliùs differri non posse, quin Galliæ saluti consuleretur; adeoque se statuisse Cardinalium rogare sententias, ut quod optimum factu foret, decerneretur. Ratus est Sinuessanus, in consueto Senatu, solito ritu Pontificem Patrum suffragia coacturum: cumque eorum plerique in Catholici Regis verba jurassent, atque ab ejus prorsus voluntate penderent; alii verò ab Henrico recipiendo sua sponte abhorrerent: proposito consilio non repugnavit, certus majorem suffragiorum numerum adversaturum Henrico; neque ab eo Pontificem ipsum in decernendo discessurum. At longè solertior Clemens

Solertia Pontificis ád rem conficiendam.

rem

1594. rem tanti ponderis, quæque ad eam diem tam dexterè fuerat agitata, multorum arbitrio committendam non censuit: qui palàm sententiam dicere coacti, privatis rationibus, ac Partium studiis in transversum agerentur. Igitur expresso ab Oratore consensu, ut ea de re referretur ad Cardinales; coactoque de more Senatu, coram omnibus Henrici Regis literas supplices recitari jussit. *Tùm audire se velle*, dixit, *singulorum sententias, non breviter tamen, & quasi tumultuariò in re tanti momenti. Accessuros ad se in posterum ipsos intra privatos parietes singillatim: utì rematis Arbitris liberum esset cuiq; syncerè, ingenuèq; dicere quod sentiret.* His artibus, atque hoc obtentu liberæ sententiæ proferendæ, sapiens Pontifex integrum sibi reservavit arbitrium decernendi, quod optimum factu duceret, suumque decretum à majori suffragiorum parte profectum affirmandi. Adeoque res planè cecidit ex sententia. Namque per dies complures indictis ad Urbis Templa supplicationibus publicis, ut Divinus in tanto negotio imploraretur afflatus; cum ipse præiret cæteris exemplo pietatis eximiæ: singulorum Cardinalium sententias per eosdem dies seorsim audivit. Ad extremum iterum evocato Senatu, Patribus dixit: *Probè se cognovisse, quid ipsorum quisq; sentiret ex animo; atq; è tribus eorum partibus duas in eam sententiam convenisse, ut Ecclesiasticis absolutus censuris, in Ecclesiæ gremium reciperetur Henricus. Quamobrem se favente Deo, ac bene juvante, cum ejus Administris, atq; Internunciis acturum: iisq; personam illius referentibus eas injuncturum conditiones, ac pœnas, quas ad obsequium Dei, Ecclesiæq; dignitatem opportuniores fore arbitraretur.* Marcus Antonius Cardinalis Columna ei deliberationi adortus est intercedere: cumque jam assurrexisset, in eam perorare aggrediebatur. Sed indixit silentium Pontifex: Satis consultatum, ac deliberatum esse pronuncians; & pro majori suffragiorum parte rem defini-

Eam proponit in Cardinalium conventu.

Sed eorum sententias seorsim audit.

Ossat. Epist. 11. & 14.

Publicæ supplicationes pro tanto negotio.

Cardinalis Columna non sinitur contrà dicere.

finitam: neq; integrum jam esse, aut per se licere, eam rursus in controversiam revocare. Ita dimisso Senatu, adjecit animum Pontifex ad conditiones cum Henrici Internunciis sanciendas. 1594.

Toletus Cardinalis favet Henrico.

Agitabantur hæ multos jam dies per Franciscum Cardinalem Toletum. Is patria Hispanus, atque è Societate Jesu provectus ad purpuram, Henrici rebus impensè studebat. Hujus prudentia, ac dexteritate cùm utrique Partium datum videretur satis, difficultatibus omnibus expeditis; tandẽ quintodecimo Calendas Octobris anni subsequentis; Pontifex sacrarum ornatu Vestium, ac Pontificia majestate venerabilis, cum Comitatu Purpuratorum Patrum ferè omnium, ad Vaticani Templi porticum processit: ibique erecto ad eam rem insigni solio resedit, Cardinalibus iisdem utrinque stipantibus latera. Huc se constituere Jacobus Davides, & Arnaldus Ossatus, vulgari sacerdotum habitu pœnitentiam Henrici præseferentes. Ejusdem supplices literas ei obtulerunt, qui tunc à Secretis erat in Sanctæ Inquisitionis judicio. Recitatæ palàm fuere coram infinita omnis hominum generis multitudine, quæ rei tantæ, tamq; diu expectatæ confluxerat ad spectaculum. Promulgatum indè fuit Pontificium decretum: in quo rerum gestarum ordine breviter enarrato, ad communionem Ecclesiæ revocandum pronunciabat Henricum, ejurata priùs hæresi quacunque, ac salutaribus pœnis impositis; atq; his præterea conditionibus adjectis. Epist. 26. 27.

Reconciliationis sacræ caremoniæ

Conditiones, quibus Ecclesiæ Catholicæ reconciliatur Henricus.

In Benearniensem principatum Henrico hæreditarium Catholica Religio induceretur: atq; in eodem religiosa Cœnobia conderentur. Ab universo Galliæ Regno Tridentini Concilii decreta acciperentur. Intra unius anni spatium Condæus Princeps Catholicis educandus traderetur. In Ecclesiæ bonis, ac muneribus dispensandis ea servarentur omnia, in quæ superiores Reges cum Romano Pontifice convenissent. Ad Episcoporum Sedes, aliasq; sacras administrationes Viri eligerentur

religio-

1594. *religione Catholici, moribusq; spectabiles. Templorum, domorumq; religiosarum opes, à profanis hominibus usurpatæ, restituerentur. Ad Regni Præfecturas, ac Magistratus iis tantùm pateret aditus, qui nulla laborarent hæreseos suspicione. Hæreticis verò nulla Rex ratione faveret, neque eos in Regno toleraret; nisi quatenus cogeret belli, tumultuum-ve periculum. Cunctos deniq; Principes Christianæ Reipublicæ de sua ad Catholicam Fidem conversione quamprimùm faceret certiores.*

Annuere conditionibus Internuncii, publicaq; ea de re subsignata chirographa. Mox iidem flexis ad ostium Templi genibus, elata voce de scripto hæreses, Henrici nomine, ejurârunt. Quo rite peracto, Sanctæ Severinæ Cardinalis, qui supremi Pœnitentiarii munere fungebatur, summos eorum vertices virga de more tetigit: atque in iisdem Henricum solemni formula ab Ecclesiæ Censuris absolvit.

Tum verò patefactis repentè valvis, Templum universum Musicatum vocum concentibus personuit: eodemque momento temporis ab Arce Hadriana bombardæ omnes, displosæ per summam lætitiam, signa communis plausus dedere. Atque Internuncii, suis Præsulum vestibus resumptis, solemni sacro interfuerunt loco Gallici Regni Oratoribus destinato: Indè ad Divi Ludovici, proprium Nationis Gallicæ Templum, se contulerunt: ubi geminati, latèq; amplificati publici plausus; gaudente Roma, sibique gratulante, tam præcipuum Christiani corporis membrum usquequaque suo Capiti coaptatum. Communis indè lætitia.

Designaverat Pontifex ea super re Legatum in Galliam Toletum Cardinalem. At postmodum (quæcumq; impulerit causa) versâ tetrò sententiâ, Alexandrum Cardinalem Mediceum transmisit, quem ipsum habuit in Pontificia Sede, Leonis Undecimi nomine, successorem. Internuncii, qui rem tantæ molis, totque difficultatibus impeditam, Regis Administrorum à Pont.

tificeſſus, & præmium purpura. ditam, tam ſtrenuè peregerant; alius alio tempore, ad ſacram evecti ſunt purpuram ab eodem Clemente; non ſemel palàm profeſſo, ab utriusque modeſtia, ac prudentia in agendo plurimas, maximasque, contra inſurgentes, devictas difficultates. 1594.

Gaudium in Gallia: & reconciliatio Regis cum Fœderatis. Perlatus in Galliam abſoluti, ac reconciliati Regis nuncius ea, qua par erat publicæ ſignificatione lætitiæ, acceptus fuit. Utque intimæ tranquillitati Regni ſuprema imponeretur manus: æquiſſimis non multò pòſt conditionibus reconciliati ſunt Regi Nemoroſius, Jojoſius, ac poſtremò Mænius Duces. Arma quippe pro tuenda Religione à Fœderatis ſumpta, hac in tuto poſita, ad aras ab Henrico jam cultas ſacranda erant. Atque in hunc modum Rex idem, animo, bellicisque virtutibus, quàm cognomento Major, regnum Galliæ maximum, quod hæreditate obveniebat, armorum quoque felicitate promeritus, Catholicæ demum, ac veræ Fidei profeſſione conſequutus; triplici titulo, atque omni prorſus jure fecit ſuum. Ut hoc etiam nomine debuerit, ex more Gallicæ linguæ, ter Chriſtianus Rex, id eſt, communi voce Chriſtianiſſimus, appellari. Tres-Chreſtien.

De

De

BELLO BELGICO

LIBRI QVINTI

SUMMA.

Galli cum Hollandis juncti adversus Hispanos Lucemburgensem ditionem infestant. Hollandi novum iter in Indiam frustra tentant. Hoyum ab eisdem astu interceptum. Ernestus Archidux obit. Ejus virtutes. Fontanus Comes Belgio præficitur. Ducis Areschotani, & Caroli Mansfeldii ex eo discessus. Hispani à Fontano missi, & Leodicenses Hoyum recuperant Principi Septem viro. Verdugus in Lucemburgensi provincia pugnat contra Bullonium sinistro successu: & paulò pòst moritur. Ejus laudes. Hollandi quasi per ludum pacem petunt. Leges militares à Fontano latæ. Ab eodem Castelletum obsidetur. Hanum à Gomerono Gubernatore pactione traditur Hispanis, Arce seclusa. Idem cum fratribus Fontano se sistit. Longavillæ Ducis obitus infelix. Orvillerius Gomeroni frater Gallorum copias in Arcem admittit. Hi ex ea Urbem oppugnant, & expugnant. Franciscus Sangrius, aliiq; urbani Præsidii Principes captivi in Arce custodiuntur. Castelletum Fontano deditur. Eidem Hanensis Arx, & Urbs à Gomeroni Matre promittitur. Sangrius, & Socii se liberare moliuntur, sed irrito successu: pactis tamen liberantur. Orvillerio fugiente, Galli omnium potiuntur. Fontanus, promissis sæpè deceptus, Gomeronum ante Arcem capite plectit.

De BELLO BELGICO
LIBER QUINTUS.

Henricus Rex arma vertit in Hispanos, eaq; sociat Hollandicis.

CIvili Galliæ bello propemodum extincto; & recente adhuc memoria opibus, copiisque instructorum ab Hispano Fœderatorum adversus Henricum; necdum ejus armis toto regno prorsus exterminatis: decrevit hic consueti Gallorum hostis præteritam ulcisci, præsentem excutere vexationem. Igitur, solemni satis arte bellandi, in hosticos fines inferre bellum aggressus est, ut ab suis amoliretur. Et quidem communicatis Hollando consiliis, Bullonium Ducem cum Exercitu jussit Lucemburgensem Ducatum invadere. Mauritio se is non ita pridem affinitate conjunxerat, Elisabetha ejus sorore in matrimonium ducta. Convenerat autem cum Hollandis, ut Philippus Nassavius cum duabus Peditum legionibus, ac tribus Equitum turmis Bullonio auxiliaris veniret: unàque cum eo quæcunque posset, occuparet loca, & regionem ferro, flammisq; vastaret. Ille namque aditus patet confluentibus in Belgium Hispanis, Italicisque copiis: qui si obstruatur, magno est Regis Catholici rebus incommodo. At Philippus imperio Bullonii subesse renuens, transmisso Militi loco suo præfecit Franciscum Verium Anglum. Hic Lucemburgensem agrum jam ingressurus, vias ejus omnes offendit Caroli Mansfeldii diligentiâ ita munitas, ut nulla posset parte perrumpi. Quin etiam ad eamdem Provinciam tutandam, Helvetiorum Peditum quater mille paulo ante venisse compertum est. Quare convertendum à Verio iter fuit Treviros versùs, inde Salisburgum, ac denique Metensem ad Urbem, eum semper insectante, postremumque agmen carpente Mans-

1594.

Lucemburgensis ditio ab eis frustra tentatur.

Carolus Mansfeldius eisdem obsistit.

Metis.

1594. Mansfeldio. Cujus Milites in hyberna deducti, in agro Duacensi perstitere aliquandiu. Verùm hîc intolerabili frigore afflicti, ac fera lue correpti, plerique perierunt. Finitimi Atrebates præ Christiana charitate magnam eorum partem in Urbem acceperunt: oppletisque nosocomiis omnibus, ac magis, magisque in dies increbrescente malo, vulgata per Populum pestilens contagio fuit; ejusque horrendam edidit stragem. Hujus fama calamitatis, quæ circumjectos absterrere Populos debuit à commercio; vicinos Gallos, in omnem occasionem imminentes, ad eam Urbem tam ferali tempore occupandam invitavit. Ita plerumque cupiditates humanas ipsa pericula, quæ extinguere deberent, accendunt. Prope jam erat, ut ad portam admoto incendiario machinamento (pyloclastrum appellant) in Urbem irrumperent Galli: cum admonitus periculi Carolus Longovallius Buquoii Comes, qui tum ibi aderat; qua erat rerum bellicarum peritia, se opposuit hostibus, Cives ad obsistendum animavit, incurrentes Gallos non sinè ipsorum damno propulsavit. Eorumdem excursiones in agrum, Oppido Sancti Audomari circumjectum Belgarum Equitum virtus repressit. Quin Oppidum ipsum intempesta nocte tentatum, vigili Excubitorum custodiâ, Cives ad arma concitantium, defensum est. Eumdem nacti sunt exitum ipsi Belgæ paulo pòst Urbem Gallorum Monstrolium invadentes. Ita miseræ Provinciæ, Artesia, Hannoniaque in finibus sitæ Galliæ, Belgiique, duas inter Nationes invicem pugnantes interjectæ, modò hujus, modò illius invasionibus objacebant: nec minorem plerumque perniciem ab amico Milite stipendiis laborante, quàm ab inimico prædæ, aut sanguinis avido patiebantur.

[Margin: Campana p.3. lib. 2. Carnerus l. 10 c. 13. M. Janson. lib. 11.]

[Margin: Atrebates peste laborantes invadunt Galli, sed incassum.]

[Margin: Pettardo.]

Hoc ipso anno magnum opus, & arduum Hollandi moverunt. Viam ad Solis Orientis Indiam, Insulasque Japonicas longè breviorem, quàm quæ Lusitanorum navigatio-

[Margin: Card. Bentiv. lib. p. 3. l. 1.]

[Margin: Hollandorum navigatio in Indiam à Septentrione.]

vigationibus trita jam erat, aperire sibi statuerunt per mare 1594.
Septemtrionibus subjectum. Igitur ingentes naves quatuor adornarunt: Amstelrodami duas, Flissingæ tertiam, quartam Enchusæ: easque rebus ad tam novum iter opportunis cùm affatim instruxissent, ex Insula Hollandiæ Texela Nonis Junii solverunt. Indè sua primum maria, mox etiam Norvegiæ prætervecti, Islandiam ultra, & Groenlandiam (quas veterum ultimam Thulem plerique autumant) ad Oceanum verè glacialem delati sunt. His Insulis ad lævam relictis, cursumque dextrorsum circumflectentes, post multum temporis, ac laboris fretum tenuerunt inter novam Zemblam, Insulamque Veigatum (uti Geographi vocant) interjectum. Id ab suo Imperatore Mauritio Nassavium denominarunt. Hîc enimvero vehementes obstare difficultates, ac magis magisque exaggerari, quo provehebantur ulteriùs: adeo ut ad extremum non modò progredi non liceret, sed vix inde regredi tutum esset. Spectabant haud minore vi terroris, quàm admirationis attoniti, mare in montes conglaciatum, qui non jam à fluctibus attollebantur, statim exæquandi; sed obstinato gelu perpetui rigebant. Cælum densissima caligo eripiebat oculis: terræ vestigium nusquam apparebat. Ut qui cælum, terram, mare interdicta sibi, atque adempta conspicerent; lugere se meritò possent extra naturæ terminos omnes exilio sempiterno damnatos. A circumfusa glacie stare coactis navibus, & quasi compeditis; ut se ab rigidissimi aëris inclementia Nautæ defenderent, earum unam dissolutam in ligneam casam, tuguriumque compegerunt; apposita sanè transformatione rerum: ut ubi mare obriguerat in solum, ibi navis in domum verteretur. Et parum fuisset miseris à glacie obsideri: nisi plus multò perpessi essent ab immanium incursionibus bestiarum. Ursi candidis villis insignes, & ingenti corpore metuendi, eos sæpè aggressi vexarunt: aliquot etiam incautos adorti laniatos vorarunt. Deni-

Cæsar Campana par. 3. lib. 3. Thuan. lib. 109.

Difficultates objectæ.

Mare conglaciatum.

Ursi albi voraces.

1594. Denique tot calamitatibus, extremisque rerum omnium necessitatibus circumventi, de reditu, vitaque propemodum desperabant: cum anni mitior, calidiorque tempestas superveniens aliquod spei jubar affudit. Namque calore Solis & caligine in aere, & gelu in mari dissoluto, compedes illæ geminæ navis, Nautarumq; ita fractæ, dilapsæque evanuere: ut liberum utrisque fuerit post paucos menses in patriam reverti.

Neque censeri debet, hoc enarrasse, à Belgici Scriptore belli alienum: quando non intra solos Belgii fines, in Hispanam dominationem Fœderatorum arma pugnarunt: sed in ultimas quoque naturæ deficientis oras, imò & in alterum terrarum orbem eodem velificante bello; quòcunque nomen Hispanicum commerciis, aut victoriis penetravit, illuc etiam imperantibus mari artibus suis pervenit insectator Hollandus. Tantumque dici potest fuisse Belgici hujus incendium belli: ut non modò aquis illis, intra quas ortum est; sed neque Glacialis pelagi rigore, & Cæli Aquilonaris æterna hyeme; neque terram universam ambientis Oceani immensitate restinctum usq; adhuc fuerit. *Hollandi ubique Hispanis infesti.*

Anno 1595. Ineunte anno millesimo quingentesimo nonagesimo quinto Fœderati Belgarum Ordines novam sibi viam aperiendam putarunt, qua Belgica in Galliam arma, Gallica in Belgium ultro citroq; commeare liberè, ac tutò possent. Ejus rei gratia Hoyum occupare decreverunt, quod Oppidum etiam ad excursiones faciendas in agrum Lucemburgensem, Namurcensem, Hannonium, prædasque indidem convectandas, peropportunum videbatur. *Huy.*

Est autem Hoyum Leodicensis Oppidum ditionis, quinque ferè millibus passuum Leodico dissitum. Interfluente Mosa duas in partes dividitur: sed imposito eidem flumini quadratis ex lapidibus ponte, multisque arcubus innitente conjungitur. Hojolus ibidem (unde loco nomen) rivus veriùs, quàm amnis, rapido, præcipitiq; cursu *Hoyi prope Leodicum situs, & descriptio.* *Liege.* *Card Bentiv. p. 3. l. 2.*

Aa exiguas

exiguas in Mosam aquas, evolvit. Ad dexteram majoris fluvii ripam præcelsus mons, ac præruptus Oppido superimminet: in cujus vertice sita est Arx, & Leodicensis Principis ejusdem, atque Antistitis insigne palatium tum natura, tum arte munitissimum, atque in subjectam latè dominans regionem. Cujus amœnitas ipsum Principem ad immorandum aliquandiu invitat. 1595. Campana p.3. l.3. Coloma l.8. M. Janson. lib. 12. Meranus anno 1595. Thuan. lib. 112. Gaspar Ens Annal. tom. 3. l. 109. Everar. Reiden. l. 12. Carner. l. 10. cap. 15. Roland. Mirteus de Comite Fontano. Lib. Dec. 1. l. 9.

Ejus Princeps medius inter partes.

Is de hoc Oppido satis à Civium fide, satis ab Arce imposita defenso, eò securior erat, quòd neutri Partium addictus, infensus neutri, neque ab Hispanis, neque ab Hispanorum hostibus sibi, suisque rebus metuebat. Verùm ipse quoque suo docendus periculo fuit, aliosque docturus: inter duos hostes positum, neutrique conjunctum, nisi viribus alterutro superior sit, utriusq; viribus esse obnoxium: & mediam illam viam, qua tutò non itur (contra verbum vetus) *neq; amicos parare, neq; inimicos tollere.*

Hoyum ab Hollandis per astum intercipitur.

Igitur sub exitum Januarii Carolus Heraugerius, Bredæ Gubernator, cum duodecim Peditum signis, Equitum turmis quatuordecim, inde profectus Hoyum versùs; haud procul illinc nocturno tempore eas copias in insidiis collocavit. Cumque de conditione Oppidi, ac statu penitùs factus certior fuisset ab Hoyano Cive Milite suo, compertum ex eo habebat, non ibi deesse qui Fœderatis Belgii faverent: parum excubare in Arce Præsidii, cui à neutra Partium, quippe utrâq; amicâ, timendum: Præsidiarios ipsos epulis, vinoque fartos (agebantur enim tum Bacchanalia) noctuque somno consepultos, facilè opprimi posse. Porro in angusto.

Stratagema quo capitur.

Quare triginta milites Rusticorum habitu, velut in tempore personatos (alii quinquaginta numerant) in Oppidum Heraugerius immittit. Ad ejus radices Montis, cui Arx incumbit, Oppidani cujusdam domus erat, quîcum convenerat Hollandis. Itaque ab eo excepti milites illi, per noctem scalarum, & funium adminiculis adnisi sunt scandere prærupta Montis, non sine ingenti periculo, &

labo-

1595. labore. Cumq; ad culmen evasissent, per vetustam quamdam fenestram Arcis muros intrarunt. Ibi sese in latebris, ac silentio continuerunt, donec proximo mane datum signum est, ut Arcis Custodes ad Sacrum (Dies enim Dominica erat) egrederentur. Suo quemque cubiculo prodeuntem improvisi adoriuntur Hollandi, circumsistunt, devinciunt, silentium imperant, mortem vociferantibus comminantur. Portas repentè occupant: Arcis totius brevi potiuntur. Indè dato signo ante condicto, socium exercitum latitantem accersunt. Dux Heraugerius eum propiùs Oppidum admovet; postulatque deditionem. Oppidani principio, ignari quantum rei suæ in hostis esset potestate, mirari confidentiam: parare defensionem: arma corripere. At ubi mox eumdem è superiore loco suis imminere cervicibus viderunt, Arcemque pro illo, non pro se stare: adeo cecidere animis consternati, ut ne modicùm quidem inimicis copiis obsistere ausi eas intra moenia cum paucis conditionibus acciperent. Ingressus Heraugerius nihil habuit prius, quàm Arcem imposito è suis Militibus Præsidio, sibi suisque Partibus custodire. Deinde Sacris hominibus voluntarium suscipientibus exilium, cæterisque Catholicam Fidem acriùs propugnantibus exarmatis; iis tantùm Oppidanis administrationem Reipublicæ commisit, qui ab Hollandis non, uti par erat, alieni, præsentis utilitatis majorem, quàm futuræ animorum salutis, rationem haberent. Quibus ita constitutis, cum duabus Equitum turmis Bredam lætus revertitur Heraugerius.

Rei hujus, quæ præter omnem acciderat opinionem; perlatâ subito famâ ad Leodicensem Antistitem (qui tum erat Bavarus Ernestus, Coloniensis quoque Archiepiscopus, atq; è Septem-viris Cæsarum Electoribus unus) non potuit animo non vehementer commoveri. Extemplo Legatos in Hollandiam mittit, qui cum Ordinibus de injuria,

Di Bauiera.

Principis Hoyi Septem-viri ob id indignatio.

 juria,

Querelæ per Legatos ad Hollandos.

juria, & vi vel amicis illata graviter conquerantur: Oppidum contra omne jus interceptum repetant: ad pœnas quoque deposcant eos, qui jura Gentium tam improbè violarint. Nullum ab Ordinibus responsum datum aliquis tradit; ac rem in multos dies protractam. Alius ne in Senatum quidem admissos, ac tantùm detestantes sui, atque Septem-viri despectum, revertisse Leodicum. Adeo qui sui commodi, atque unius utilitatis studio, semel à recta fidei, atque æquitatis via deflexerit; contineri vix potest, quin aliis, aliisque implicatus erroribus, in omnem civilitatis, imò humanitatis neglectum præceps ruat. 1595. Stati. Sorpreso. Jansonius. Haræus.

Eorum excusatio.

Qui verò clementiùs Hollandorum factum committunt memoriæ posterorum, eos respondisse scribunt. *Necessitate se temporum adactos, non adimere id Oppidum Electoris imperio statuisse: sed tantùm per illud patentem sibi, tutumq; aditum urgentis belli tempore comparasse: eo profligato, fide integra Principi reddituros. Non id sibi amicis in Oppidulo denegandum ab optimo Antistite, quod antea Hispanis eodem amicitiæ nomine in Urbibus Bergæ, ac Bonnæ concessisset. Verùm non easdem esse utriusq; conditiones rei;* respondebant pro suo Principe Legati. *Quippe Urbes illas Archiepiscopo assentiente, ab Hispanis ex hostium potestate vindicatas, eosdem retinere, ut ab ipsis hostibus defenderent. At non eam esse Hoyi per dolum captirationem.* Parum his, aliisque dictis profectum apud Hollandos, ad eum cantum surdos, & rei tractationem proferentes in longum, temporisque beneficium in suum usum captantes. Campana, Coloma, Thuanus, Hugo Grot. Hist. Belg. lib. 4. Alii.

Ernestus Archidux Septem-viro auxilium offert.

Ernestus interim Archidux providè animadvertens, apertum illum aditum Gallis, Belgisque Fœderatis, quàm commodum utrisque pariter inimicis, tam importunum, ac perniciosum regiis rebus futurum; non expectavit, dum à Bavaro Electore rogaretur auxilium, (quamvis id aliqui affirment) sed ultro missis ad eum insignibus Viris, Bassignii Domino, Joanne Baptista Taxio, aliisque; pruden- Coloma. Haræus. Grotius. Bentivolus. Campana. Mirteus.

1595. ter, amicèque ipsum commonefecit: *Videret, nè pernicies ab oppressoribus dolosis illata, ni maturè depelleretur, latiùs per suam serperet ditionem. Non defutura, si vellet, Hispani Regis auxilia, quæ ad primum ejus nutum erat ipse statim à finitimo Belgio submissurus.* Tam benignam, atque opportunam humanissimi Principis Legationem excepit, qua consentaneum erat, grati animi significatione Leodicensis Antistes. Legatisque post paulo ad Archiducem non sinè locupletissima gratiarum actione remissis: *Accipere se*, scripsit, *cum ingenua devincti perpetuò animi testificatione, quod tam singulari clementia, preces nempe ipsas, nedum merita prævertendo, offerebatur auxilium. Agnoscere se, ac venerari Austriacum sanguinem, ad bene de humano genere merendum, tanta felicitate propagatum. Suis quoq. viribus omnibus se connixurum, ut ab sua tota ditione propulsaret eos Hispanorum hostes (an rebelles?) qui ne ab amicis quidem populis, & à quibus nulla re læsi, multis adjuti forent, abstinere nossent, aut possent insatiabilem vim invadendi, rapiendi, deprædandi.* Ubi verò de milite ad Hoyum recuperandum idoneo, in Aula Bruxellensi relatum, & consultatum est; in eam demum convenere sententiam ferè omnes, ut ab Archiduce mitterentur quatuor Peditum millia, Equites mille; in quos summum obtineret imperium Fontanus Comes: tormentariæ verò rei Mottæ Dominus præesset. His copiis adjuncturum se spoponderat Bavarus ter mille Pedites cum Equitibus quingentis.

A Septemviro gratiæ.

In hoc apparatu novæ expeditionis Ernestus Archidux, quà valetudine corporis admodum debilitata, quà mentis ægritudine, ob res in Belgio suis auspiciis parum feliciter gestas, diem tandem clausit extremum. Tertio Idus Februarias tam repentinum, atque ingens malum, tantusque defectus virium eum invasit; ut solidas duas horas dubitatum fuerit, an aliquid ei vitæ superesset. Recreatus tamen è subito gravis morbi tentamento, summa im-

Bentiv. l. 2. Coloma l. 8. Jans. l. 12. Haraus an. 1595. Campana lib. 3.

Ernesti Archiducis obitus.

bećillitate, lentaque febre interiùs exedente; ad nonum diem non tam vitam prorogavit, quàm protraxit mortem. Christianis interim Sacris, ut Austriaca pietate, Catholicique Regis personam sustinente dignum erat, animum præparavit ad ultimum illud, verèque decretorium tempus, & quasi Pervigilium æternitatis. Præter supremam voluntatem, quam Testamento condito declaravit; circumstantibus cum summo mœrore Proceribus regias res laborantes, & copias nimis distractas enixè commendavit. Regis mentem, ac suam asseruit esse, ut pro Gubernatore Belgium administraret (donec aliud in Aula Hispanica decerneretur) Regius apud Belgas Senatus, cujus Princeps esset Fontium Comes. His ita constitutis, obiit Ernestus decimo Calendas Martias, sub horam nonam, ætatis annum agens prope quadragesimum secundum. 1595.

Ejus animi dotes.

Princeps erat candore animi verè Germanus: studio pacis, Philippo Regi non tam Sororis Filius, quàm Gemellus: utrâque verò laude Belgis adeo gratus, ut eorum amor, ac deliciæ, sed breves, veteri titulo potuerit appellari. Catholicæ Religionis propugnator egregius: ut insignia testantur eo nomine ad illum à Sixto Quinto Pontifice Maximo Viennam usque transmissa. Ab ipsis suis, & Romanæ Fidei hostibus laudatus; ut gravis, & abstinens risûs, benignus tamen in omnes: Hispaniarum Regi obsequentissimus: ab opibus cumulandis tam alienus, ut plerumque vix haberet, quòd creditoribus, familiæque persolveret; etsi à pompis, & fastu sibi maximè temperaret. Primam ætatem cum Rodulpho Fratre transegit in Aula Hispanica, celeberrima illa prudentiæ schola, apud Avunculum Philippum Regem, Regum, & Cæsarum in regnandi Arte Magistrum. Hungariam indè, Austriamque pro Rodulpho jam Cæsare, cum pari clementiæ, justitiæque commendatione gubernavit. Ad Belgium postremò Regis nomine moderandum, atque inter tot intestina

Iidē Script. & Verdicus Belgicus. Laurent. Beyerlinck. in Chronogr. Io. Bochius in orat. fun. Apud Janson. & Hæraeum.

1595. stina bella dissectum, & lacerum, componendum accessit; majore quidem spe, atque expectatione, quàm exitûs felicitate. Ut propterea Vir magnus pronunciaverit, ad antiqui exemplum Elogii: *Egregium videri potuisse Gubernatorem, nisi Belgium gubernasset.*

Bentivol. p. 3. l. 1. Tac. Hist. l. 1. de Galba.

Ablato terris Archiduce, Fontanus Comes, qui paulò post pro Gubernatore præfectus est Belgio ab Rege Hispano; ad Belli prosecutionem, quam & Gallicus, & Hollandicus hostis urgebat, totus incubuit. Ac primùm omnium Archiducis mandatum de Hoyo recipiendo exequendum curavit: atque obligatam Septem-viro fidem (quod Principes viros inter se facere maximè decet) liberandam. Igitur eò Valentinum Pardiæum Mottæ Dominum pro se destinavit. Quamquam non desunt, qui scribant, Fontanum ipsum profectum. Sed rationi consentanea magis aliorum videtur opinio, qui eum in Aula Bruxellensi substitisse tradunt. Commissum quippe sibi tam recèns Belgium moderari opportuniùs potuit ex illa Regia unà cum Regio Senatu: & si quid Archiducis facilitate cepisset Respublica detrimenti, maturè innata severitate compensare. Eòque postulabatur magis ejus in illo Senatu præsentia; quòd Belgis Principibus æquè inopinatum, ac molestum fuisse ferunt, ipsum aliis præpositum ab Archiduce. Id verò ægrè tulisse præ cæteris Areschotanum Ducem: qui vel gubernationis Belgicæ ambitione, vel Hispani nominis invidiâ stimulatus, nullum non movit lapidem, ut Belgicus Senatus alteri, potiùs quàm Fontano, id muneris ab Rege committendum curaret. Quod cum ex voto minimè successisset, indignationis plenus, Bruxellis primùm, indè toto Belgio excessit, Venetiasque contendit, ubi post paucos menses extinctus est. Addit idem ipse, qui hæc refert: Fontanum Comitem præ se quidem tulisse principio ejus expeditionis per se obeundæ voluntatem: sive ut Archiducis etiam extincti quanti faceret

Fontium Comes succedit in Belgii præfectura.

Campana lib. 3. Haræus. Guillelmus. Baudart. an. 1595. Thuan. l. 112. Boland. Mirteus. Colomna. l. 8. Bentiv. l. 2. Reidanus lib. 12. Colomna. Hugo Grotius Histor. Belgic. l. 4. Colomna.

Copias parat Hoyo recuperando.

Dux Areschotanus indignatus discedit.

impe-

imperium, declararet: sive ut muneris existimationem augeret apud alios, quod non indignum Gubernatore censeret. Verùm conditionibus rerum, ac temporum diligentiùs ponderatis; eam provinciam Mottæ Domino concessit. Adjunxit eidem Ludovicum Velascum Peditatui universo præfectum. Qui cum ire sub imperio Mottæ recusaret; hac arte Fontanus eum pellexit. Antonium Zunigam, veterem Hispanicæ Legionis Tribunum, accersit ad se. Eamdem ei curam demandat, quam detrectarat Velascus. Cumq; ille obsequi nil moraretur; puduit hunc vel militari obedientia vinci, vel exemplum dignioris non sequi. Quamobrem Hoyum versùs uterque profectus est. 1594. *Mirtæus.*

Caroli Mansfeldii profectio in Hungariam, victoria de Turcis, & mors.

Carolus Mansfeldius eam suscipere expeditionem non potuit: quòd ob rem toties in Belgio, Galliaque bene gestam ab Rodulpho Cæsare accersitus, à Philippo Rege missus in Hungariam per eadem tempora fuit. Cumque Pragæ ab eodem Cæsare Sacri Imperii Princeps, & Matthiæ Archiducis, Cæsarei contra Turcas exercitûs Imperatoris, Vicarius renunciatus fuisset; ad Hungaricam Urbem Strigonium obsidendam se contulit: ibiq; Augusto mense memorabili prælio Turcarum quinq; millibus cæsis: paulo post morbo correptus interiit, pulcherrimamque victoriam funestavit.

Veteri stratagemate pauci Hispani multos Hollandos superant.

In Exercitu, qui ad Hoyum recuperandum movit, præerat Equitatui Joannes Corduba. Jamque tertius erat dies, ex quo Tornohuto discesserat; cum ab Exploratoribus nunciatur, haud procul indè quingentos Hollandorum Equites ingenti præda onustos excurrere. Hispanus verò Equitatus non superabat numerum ducentorum. Quâ tamen deficiebant Milites, Cordubæ Præfecti solertia supplevit. Jubet igitur non unà omnes in hostem ire. Quippe numero tanto inferiore perspecto, animosiores Hollandi, eos circumvenire, atque in medio conclusos facilè opprimere potuissent. Sed veteri Romani Horatii exemplo pugnam *Rolandus Mirtæus.* *Liv. Dec. 1. lib. 1.*

1595. gnam segregandam ratus, manipulatim illos immittit. Ut prona suspicio injiceretur Hosti, Antecursores eos esse magni subsequentis Exercitus. Neque astus sine prospero successu fuit. Committentes enim prælium primæ Turmæ, atque aliæ subinde aliis supervenientes, opinione majorum copiarum instantium ita Hollandos terruerunt: ut facili negotio funderent, ac verterent in fugam. Aliquot eorum cæsi: vulnerati complures: nec pauci dum fugerent, à Villicis, quos paulo antè militari divexaverant insolentia, trucidati. Nullum ex Regiis desideratum ferunt. Inter capta spolia equi numerati supra quadringentos: & magna vis byssi, holoserici, aliarumque mercium interversa, quas recentissimè prædati fuerant in circumjectis locis Hollandi. Sic relata de Prædatoribus præda: modò his, modò illis fortuita bona, hoc est sua, dispensante fortuna, quæ maximè in bello dicitur dominari. Hæc in itinere accidère, quasi fausta futuræ pugnæ præludia, & velitationes bene auspicatæ.

Cæs. de bello Civ. l. 3. Hirtius, vel Oppius de bello Alexandrino. Roland. Mirteus, Campana, & alii, qui supr. de Hoyo. Di Liege.

Postero die pervenit Hoyum Exercitus; atque ad alteram Mosæ ripam Castra posuit: alteram Septem-viri acies tenuerunt; paribusque animis Oppidum obsidere aggressi sunt. Ab iisdem Leodicensis Antistitis militibus paulo post advecta per fluvium muralia tormenta, molè opportuniora, quàm numero. Sed hunc sedulò Fontanus explevit: aliaque oppugnationi necessaria subministravit. Ad eas se redactos angustias cum Oppidani viderent, multisque rebus ad propugnandum idoneis destitutos; literas statim, ac Nuncios in Hollandiam postulatum auxilia transmiserunt. Verùm ea tum Provincia opem ferre, & paulo antè parta tueri non potuit, quòd illo ipso tempore longè diversâ, & magis formidabili obsidione premeretur.

Castra Hispanorum, & Leodicensium ad Hoyum posita.

Hoyenses ab Hollandis subsidium poscunt.

Id impeditur ab insana fluminum eluvione.

Ingens namque fluviorum eluvio, ac præsertim Rheni, qui ad pedes viginti novem, & Mosæ, quæ ad tres

ſupra triginta, noctè una excreviſſe dicuntur; Bommelienſem Inſulam omnem ſuperfudit : magnam Hollandiæ partem inundavit : Oppida multa interclufit : propugnacula non pauca vel prorſus abſorpſit, vel certè vehementer attrivit : hominum, pecudumque copiam incredibilem abſumpſit. Tantum denique terroris per ea loca circumtulit: ut de ſe magis ab irrumpente cum aquis morte tutandis, quàm de Hoyenſibus hoſtium obſidioni ſubtrahendis, cogitandum Hollandis fuerit. 1595.

Obſeſſores ſuburbia capiunt.

Hoc beneficio temporis, & hoſtilium calamitatum ſapienter utentes Obſeſſores, quinto Nonas Martias impetum primò in Suburbia fecere. Quæ facili negotio, pulſis, qui ea cuſtodiebant, Hollandis, Hiſpani ceperunt. Quod ſubſequutæ oppugnationi non levi adjumento fuit. Cruciferorum quippe Cœnobium ibi ſitum, & quòd editiore loco erat, & quòd ſtructuræ firmioris; quantum Obſeſſoribus commodi, tantumdem Obſeſſis attulit detrimenti. Ut horum propterea clarè ſatis appareat, in eo non antea diruendo, palmaris incuria. Cum igitur in eis Suburbiis peropportunam, frigido præſertim, pluvioque Cœlo, nacti eſſent Hiſpani ſtationem: atque indidem tutiùs, commodiùſque Oppidum quatere, atque infeſtare liceret: ejus Cœnobii faſtigio tormenta quatuor impoſuere. His frequenter mœnia concutere : adeò ut poſt paucos dies ingens in eis patuerit hiatus. Per eum plures militum, atque audaciores ingreſſi, validam in hoſtes impreſſionem fecerunt. Alii ſcalis admotis muros ſuperarunt. Nec tam pugna fuit illa, quàm vel fuga, vel cædes. Centum quinquaginta interfectos tradunt. Plerique ad Arcem confugiendo ſibi ſalutem quæſiere.

Haræus anno 1595.

Et paulo poſt Oppidum.

Qua captum eſt Oppidum die, à Septem-viro miſſus advenit Grosbequii Dominus cum bis mille Leodicenſis Ditionis Peditibus, Equitibuſque nonnullis. Eos juſſit Motta montis verticem ad Arcis terga poſitum occupare:

Arx oppugnatur.

ut

1595. ut hanc oppugnandi principium ab illa parte duceretur. In Arce septingenti numerabantur Hollandi, rebus ad defensionem opportunis in multos dies instructi; paratique ad mortem usque tueri locum, si præsertim aliquod à Mauritio subsidium adfuisset. Et jam ab eo missi adventabant, obicibus aquarum superatis, bis mille Pedites, Equites septingenti. Auxiliares quoque copias è Galliæ finibus coactas Turenensis Comes adducebat, ut viribus cum Hollando conjunctis communem hostem summoveret Hispanum. Quæ spes ut animos faciebant Obsessis ad obsidionem pertinacius sustinendam: ita stimulos admovebant Obsessoribus, ut oppugnationem ante novorum adventum hostium accelerarent. Serum subsidium ab Hollandis, & Gallis.

Igitur Montem aliquantò excelsiorem eo, quem Arx insidebat, cum suis Motta conscendit. Ex illo bombardis majoribus quatuordecim Arcem vehementer quatere: cum ex altera parte Leodicenses quoq; tormentis totidem eamdem verberarent. Hoc impetu continenter facto & proximam Arci turrim paulò post expugnarunt, & tantam frequentatis ictibus in Arcis ipsius muris ruinam effecerunt; ut priores animos despondentes Præsidiarii Milites, ac de diuturniori defensione desperantes, deditionem obtulerint septimo ab obsidionis initio die. Ab Hispanis accepta ea est cum his conditionibus. Ut Hostes cum armis, atque impedimentis inde migrarent. Ut idem exequerentur Oppidani: nonnullis exceptis Arcis, Oppidique Proditoribus, qui Victorum in manus traderentur. De horum præcipuis quatuor, Leodicensium Judicum Capitalium sententiâ, publicè sumpta supplicia. Hoyenses ipsi, quòd non minùs in Deum peccassent, Hæreticorum commodis magnam partem favendo; quàm contra suum Principem, in alienam potestatem tam facilè veniendo: utrique pœnas dederunt: Deo, cum geminis Exercitibus, si minùs in prædam, in stipendium certè, atque alimentum Arx cum conditionibus deditur. Oppidani dant duplices pœnas.

ipsorum bona cesserunt: Septem-viro, cum suis ab eo fuere privilegiis spoliati. 1595.

Ad Arcis custodiam relictus erat cum centum quinquaginta Militibus Hispanis Joannes Sornosa. Verùm id ægre Leodicenses tulere: ac postularunt, ut suæ quoque Gentis Militibus id Præsidii demandaretur. Septem-vir ipse Legatos ad Aulam Bruxellensem transmisit, qui debitis actis pro singulari beneficio gratiis Fontano Comiti, Regioque Senatui; apud eosdem agerent de restituenda in integrum, suique Principis potestati prorsus permittenda Arce Hoyana. Fontanus in re non levis ad ea, quæ gerebantur, bella momenti suo supersedit arbitrio: ac Philippi Regis imperium per literas rogatum expectavit. Hic ea usus æquitate, qua tot Regna terrarum moderabatur; Arcem atque Oppidum omnino jussit suo Principi restitui; vocemque adjecit, animi sui magnitudine dignam. *Leodicensi Ecclesiæ addere de suo se malle, quàm quidquam adimere.* Tam diversa mens erat ejus Regis, & ejusdem Hostium. Quare omnibus Septem-viro redditis, Arcem idem, qui ex parte recuperarat, Grosbequius cum quinquaginta Militibus custodiendam suscepit.

Hispani Regis jussu omnia Leodicensi Antistiti redduntur.

Roland. Mirtæus. Hugo Grot. Hist. Belg. lib 4.

Interea Fontanus Comes ad Belgium Regi subjectum, quâcumque opus esset, componendum, animum, viresque omnes intendit. Provinciarum damna resarcire: onera, quantùm liceret, allevare: exteros milites, sinè quibus illæ retineri vix possent, atque ab imminente hoste defendi; per ea loca distribuere, in quibus amicis Populis quàm minimùm graves forent; inimicos verò vehementiùs infestarent. Multas quoque, ac magnas pecuniarum exactiones, quibus miserum Belgium exhauriebatur, vel sustulit prorsus, vel ita temperavit, ut injussu fieri suo vetuerit, etiam capitali pœna intentata. Certis quoque legibus præscripsit, quantum cuique militum tribuendum ab iis esset, à quibus excipiebatur hospitio: quique in eorum alimenta

Mirtæus.

Fontani Comitis diligentia in gubernando Belgio, & militari disciplina instauranda.

1595. menta facta pensi faciendi: atque si quid præterea miles extorqueret, in ipsius caput recideret. Sic militaris aviditas repressa, frænata licentia: eòque validiùs, quòd in Fontano perspectâ naturæ severitas nemini jura violanti spem impunitatis dabat.

Castrorum quoque disciplina Gubernatoris ejus industriâ in eum visa revocari splendorem, quo sub Parmensi Duce præfulserat. Et quoniam, ut ferrum usu nitescit, situ consumitur: ita, qui gerit id, Miles cessando corrumpitur, bellando redintegratur: sapientissimus Princeps vix Hoyo recuperato, in agrum Lucemburgensem novam expeditionem adornat. Verdugum illi præfecit, Belgico in bello tamdiu eruditum. Eam quippe Provinciam Gallus pariter, atque Hollandus, ut supra memoravimus, armis frequentibus infestabant. Obviis accepit ulnis id muneris Verdugus: tum ut ad extremum usque spiritum obsequentem suo Regi, Regiisque Administris animum ostentaret; tum ut vel senio, præliisque fessus ei Provinciæ subveniret, in qua diutius vixerat, Uxorem duxerat, prolemque susceperat.

Fontanus Verdugum mittit ad propugnandam Provinciam Lucemburgensem.

Coloma l. 8. Bentiv. l. 2. Campana l. 3. Cornerus l. 10. c. 14. Turtura lib. 21. Catherinus l. 15. Thuan. lib. 112.

Igitur eò cum Exercitu profectus; inde primùm Philippum Nassavium crebris excursionibus omnia devastantem, propulsavit: coëgitque non sine ingenti militum Hollandorum jactura Zelandiam repetere. Tum Fertæam ad Oppidum castra movit: cumque id solidos duos dies tormentis muralibus verberasset, magnum patefecit in mœnibus hiatum. Sed quòd impressionem in ipsum facere (quæcumque id persuaserit causa) distulit; nocte proximè subsequuta Bullonii Dux clam invexit auxilium Equitum ducentorum, Peditum mille. Quare præcisa spe Fertæam impetu facto capiendi: aggeribus potiùs erectis eò deducendis illam postmodum oppugnare Verdugus decrevit. Verùm neque consilium ejusmodi profecit diu. Nam aliquando eruptione improvisa Bullonius tam acri-

Per assalto.

Sortita.

Ibi Verdugus contra Bullonium pugnat improspero successu.

ter, validèque adortus est Obsessores, ut eorum Equites supra quadringentos ceciderit. Quin etiam tormentis potitus, ea facilè abstraxisset: nisi cum suis Vallonibus Barlota in tempore, magnaque vi obsistens repugnasset. Idemque qua pollebat animi strenuitate, hostium impetum tamdiu sustinuit, donec Hispanorum ingruens Equitatus, in Oppidum se cum suis recipere Bullonium adegit. Multorum ibi Barlota præstantium Militum, ac sui præsertim fratris jacturam fecit. Hac accepta clade, Verdugum nonnemo tradit, non ibi terendum tempus diutius duxisse, aut quicquid reliquum erat exercitus, absumendum. Atqui non desunt, qui scribant, eum post acrem pugnam reportasse victoriam: Fertæam, atque alia loca recepisse: Gallumque hostem è tota Lucemburgensi Provincia depulisse. Ut ad hanc opposita scribentium dissensionem componendam, facilè, ac non temerè credi possit: passum quidem Verdugum in ea obsidione, quæ narrata sunt, damna, de discessu cogitasse: sed magnitudinem animi, memoris tot rerum anteacto tempore bene gestarum, contraria persuasisse consilia, ac denique victoriam peperisse. Cujus victoriæ ut supremum caperet fructum, & quiete frueretur, quæ bello quæri solet, ac debet: in Lucemburgensem Villam suam se recepit: ubi post paucos dies gravi morbo correptus vitæ (quæ tota militia est) finem fecit.

1595.

Barlotæ Tribuni virtus.

De prælii exitu variant Scriptores.

Campana.

Mirtæus.

Bentivol.

Vita Verdugi.

Verdugus moritur in sua Villa Lucemburgensi.

Job c. 7.

Ejus laus, & dicterium.

Designatus à Philippo Rege fuerat, ac destinatus à Fontano militantis in Burgundia Exercitus Imperator: sed ab Rege Mundi longè alia ei decreta provincia. Primum & sexagesimum agebat annum: verùm optima constitutione naturæ, corporisque robore virtuti animi respondente, adhuc par belli laboribus erat, quibus ætatem ferè omnem impenderat. In ipso quippe Belgio annos propè quadraginta Regium in obsequium militarat. Per omnes militiæ gradus ita provectus ad summos, ut in minoribus semper dignum sese majoribus præberet. Justitiæ tam obser-

Vita Verdugi.

Coloma l. 8.

Bentiv. l. 2.

1595. observans perpetuò, ut de se per jocum prædicare sit solitus, in suo nomine, & cognomento ludens: *Erga bonos Franciscum se esse*, hoc est mitem, ac facilem (qualis Divus Assisias erat) *in malos verò Verdugum*: quæ vox hispanicè tum Carnificem, tum ensem sonat.

Coloma.

Franciscus Haraeus an. 1595. M. Jansson. lib 13. Gasper Ens Annal. tom. 3. lib. 3. Grot. l. 4.

Hollandi pacem petitum Bruxellas mittunt.

Hollandos interea, præter omnium expectationem, nova quædam cupido pacis incesserat. Et quos anno superiore Archiducis Ernesti postulantis auctoritas, ejusdem hortatrices literæ plenæ benignitatis, Oratoresque doctissimi ipsius nomine suadentes, ad pacem nulla ratione pellicere potuerunt: nunc ubi Vir belli amantior in ejus substitutus est locum, ultro ab eo pacem petere non dubitant. Hispanum igitur hominem apud ipsos commorantem ad Fontanum Comitem allegant: qui verbis eorumdem illi profiteatur: Optare jam Fœderatos Belgas cum aliis Hispano Regi parentibus concordiam inire. Neque Gallici Regis, aut Anglicæ Reginæ, hostium Hispani perennium, quorum apud se Legatos haberent, persuasionibus ab eo consilio revocatum iri.

Causæ tam novæ rei, quæ à Scriptoribus conjectantur.

Haraeus. Jansonius.

Quæ causa tam subitò, tam inopinatè Hollandorum animos, cæteroqui tenaces propositi, recentibusque victoriis ad bella firmatos, commutarit; adeò incertum est, ut unam, aut alteram suspicari magis, quàm afferre videantur ejus ævi Scriptores. Unam fuisse autumant, quòd ab Rege illo, ac Regina cum Hollando Fœderatis recèns, ac disertè scriptis literis interdictum ei esset, ne per biennium totum ullum haberet cum Hispanis commercium. Quod tamen omnino fieri non poterat, cum in ejusmodi negotiationibus fortunæ ipsius omnes essent sitæ. Alteram hanc existimant: quòd memoratæ superiùs eluviones tantam in Hollandicis Urbibus, campis, finibus edidissent hominum, ac pecorum stragem, solique vastitatem: ut Gens illa omnis ad rem domesticam reparandam, animum, atque industriam à curis bellicis avocaret: persuadente (uti

(sit

sit) calamitate, quod prospera fortuna frustra suaserat. Fuere qui deliberationem novam, atque inexpectatam solertiùs rimantes, eam pacis petitionem in speciem tantùm obtentam crederent: ut bellicoso Gubernatori, regiisque armis hàc, illac erumpentibus moram aliquam objectaret: dum parte alterâ Gallus Burgundiæ paulatim potiretur, sibique finitimas provincias Belgicas impunè vastaret: Hollandus alterâ copiis, & viribus auctior, robustiorque ad nova bella se instrueret. 1595.

Fontanus tractationi pacis assentiens, mittit in Zelandiam Delegatos.

Utcumque causa petitionis habuerit; hanc respuendam minimè duxit Fontanus: ne vel hostibus in ipsum publica damna devolvendi, vel Regiis conquerendi ansam aliquam daret. Ad rem ergò accuratè tractandam, Theodorum Lic feltium, Othonem Hartium, aliosque regio nomine misit in Provincias Fœderatas. Hi Middelburgum profecti sunt, in Urbem Zelandiæ principem, ubi Mauritium Comitem tunc degere inaudierant. Hîc verò quiddam deprehenderunt ipsa pacis petitione magis inopinatum, ac mirum. Ubi namque in colloquium cum Mauritio, Valchio Quæstore, & Roëlsio Consiliario ventum est; Mauritius Fœderatorum omnium nomine pronunciavit: *Cum Belgicis Regis Provinciis inire se velle concordiam, non autèm cum Rege Hispano.* Cujus ab ea pace procul habendi causas quoque adjiciebat. *Hollandos aliis Principibus Hispani hostibus manifestis fœderatos: à quibus desciscere nec decorum nec tutum foret. Recedendum verò ab iis esse, si jungerentur Hispano Hunc autem tam diuturno bello inimicatum, tam gravibus, ac multis irritatum damnis, quando unquam tot offensionum memoriam, acerbumque in ipsos animi sensum depositurum? Quî credere se posse, sinceram ab eo, stabilemq; sancitum iri pacem, qui nullam ultionis sumendæ prætermitteret occasionem? Quam deniq; de illo spem superpercsse Fœderatis, qui suis continenter Theologis aurem præberet, inclamantibus: Hæreticis hominibus non esse servandam fidem?*

Prosindè mitis.

Hollandi pacem volunt cum Regiis provinciis, non cum Rege.

Causas proferunt.

Facile

1595. Facile cuique fit assequi conjectura, quales ad hæc verba, quamque obstupefacti substiterunt Hispanorum Delegati: qui pacem ineundam audirent cum corpore, sejuncto capite: & sinè Rege regnum in fœdera vocari. Paucis itaque responsum dedere. *Quam erga Hollandos mentem* Delegatorum responsio. Portugallo. *Rex habeat, satis ostendere permissa eisdem in Hispania, Lusitaniaq; commercia: & plusquam satis declarasse Archiducis literas ad pacem invitantes, non sinè consensu Regis, ad eosdem anno superiore transmissas. Cæterùm si Regiæ Provinciæ sunt; quî posse cum eis, aut pacem, aut bellum agitari sinè Rege?* Cumque adhuc in proposita exceptione persisteret Mauritius; eàque seclusa nullam unquam futuram concordiam verbis Fœderatorum assereret: re non modò infecta, sed penitùs dissoluta, discessum est. Neque ibi Iidem Bruxellas reversi. morati diutius Delegati Bruxellas redierunt. Ubi cum scripta Fœderatorum recitassent, & propositam pacis conditionem aperuissent; Quis ibi ea de re sensus. non tam admirati omnes, quàm stomachati, habuere pro certo, moliri illos Provincias Regi subjectas ab eodem seducere, ut suum ad arbitrium versarent.

Neque post multum temporis vulgatum est (nisi & Angliæ Regina ob eam tractationem indignata. hoc ipsum de industria simulatum) Angliæ Reginam tractationis institutæ de pace factam certiorem; idque actum se inconsulta queritantem, ad Hollandos misisse, qui pecuniæ summam ingentem ab ipsa mutuo datam repeteret. Illos autem, cum ea tempestate solvendo non essent, ut ab ea se vexatione liberarent, omni pacis negotio prorsus abstinuisse. Jansonius. Cæsari verò, aliisque Principibus dedisse literas quibus significabant, per se minimè stetisse, quo minùs concordia toto Belgio sanciretur. In hunc modum omni Ludificata pace, bellum resumitur. spe pacis elusa (an potiùs ejus umbra quadam, ad bellica occultanda consilia, Populorum votis offusa?) urgendum vehementiùs bellum fuit. Quare Fontanus ad novam expeditionem adjecit animum.

Artesii, & Hannonii defendi postulant à Fontano.

Perlatæ jampridem fuerant ad eum, & crebrescebant in dies Artesiorum, atque Hannoniorum querelæ: quòd frequentibus Gallorum incursionibus vexarentur: & vicinos Cameracenses, ac Dorlanenses sentirent continenter infestos. Opem ab eo, ut Belgii Moderatore, enixis precibus postulabant. Militem, commeatus, pecuniam pro suis viribus offerebant. His adductus Fontanus à Richardoto Præside, ac Moriensarto, qui erat à Secretis, jussit in hanc sententiam suo nomine responderi. 1595. D' Artoys. D' Enau. Di Cambray. Rolandus Mirteus. Bentiv. l. 2. Campana lib. 3. Carner. l. 11 cap. 3. Coloma. l. 8. Turtura lib. 21. Catherinus lib. 15.

Ejus responsio.

Sibi quidem maximè cordi esse Belgarum omnium suæ Curæ commissorum incolumitati prospicere: ipsorumq; præsertim, qui Hostibus finitimi, eorum essent injuriis præ cæteris obnoxii. Verùm id temporis nec pecuniam sibi tantis bellorum sumptibus respondentem, nec militem suppetere; cùm & eum in tot prælia sit partita diversitas Hostium, & ipse se ab reliquo corpore seditione diviserit. Utrumq; igitur bello necessarium instrumentum liberaliter ipsi, utì spoponderant, præpararent: se verò, quo posset, subsidio tam justis petitionibus minimè defuturum.

Expeditionem ipse suscipit.

Lætissimis illi animis responsum hoc accepere: nullâque interpositâ morâ, militum, annonæ, pecuniæ, quantum licuit, coëgerunt. Hac obsequii celeritate, apparatuque rerum animatus Fontanus, ipsemet ad eam expeditionem statuit proficisci; aliud tamen movens animo, quod paulò pòst declaravit. Verùm nè quid interea per ipsius absentiam in Brabantia, Flandria-ve turbaretur ab hostibus; jussit Christophorum Mondragonium Cantabrum, Biscaino. Antverpianæ Arcis Præfectum, cum Equitum sex ferè turmis, pluribusque centuriis Peditum ad earum Provinciarum custodiam excubare. Castellano.

Flandrica munimenta ab eo perfecta.

Cumque in Vasia Flandriæ regione ad compescendas confinium Hulstanorum irruptiones (Hulstum enim superioribus annis captum fuerat ab Hollandis) duo erigi cœpissent, vivente adhuc Archiduce, munimenta; ea nunc perfici Fontanus mandavit: alteriq; Vas.

ab

1595. ab suo cognomine nomen fecit: alterum, ad perennem Archiducis memoriam, appellavit Austriacum. Ad eorum præsidium cohortes aliquot Vallonum, atque Helvetiorum collocavit.

Sub exitum Maij copiæ omnes contractæ in finibus Hannoniæ jussæ consistere. Peditum erant fermè millia quinque: Equites mille. Neque machinæ deerant, belliquereliquum instrumentum. Bruxellis relictus est Feriæ Dux, qui tamen jam in Hispaniam cogitabat: & Stephanus, ac Didacus Ibarræ pecuniariæ rei præfecti. Ineunte

Coloma l. 8. Junio suscepit iter Fontanus, comitantibus Roderico de Sylva Pastranæ Duce, qui non ita pridem advenerat ex Hispania (quamquam aliquis eum morbo retardatum affir-

Rona. mat) & Christiano Savinio Rosnæ Domino, supremo Castrorum Præfecto, qui à Gallis transierat ad Hispanos,

Maestro di Campo generale. alijsque Principibus viris. Montes, Hannoniæ Urbem, primùm venit; indè Valencenas: ubi moratus quatridu-

Mons. um, ut Chimacensis accessum Principis expectaret. Du-

Valencena. cebat is ter mille pedites Vallones, ac tres Equitum turmas gravioris armaturæ. Properantem ad reliquum exerci-

Chimay. tum adjungi Galli hostes interturbarant; Chimiacum Oppidum, & Arces Hannoniæ aliquot obsidentes. Sed his pari virtute, & celeritate repulsis, ad Fontanum Princeps contendit, magnis ab eo, exercituque universo gratulatio-

Rassegna. nibus, & plausibus honestatus. Copiarum omnium facta recensione, numerata sunt Peditum octo millia, Equitum propè duo.

Roland. Mirteus. Exercitu lustrato, Fontanus Comes ad militare Concilium Principes, ac Militum Præfectos convocavit. Ad-

Consiglio di guerra. fuere præ cæteris Chimaci, atque Avellini Principes, Bos-

Capitani. sutus Comes, Motta, Rosnæus, Mendozza, Mexia, mi-

Di Bossù. Di Rona. litaris scientiæ, atque experientiæ præclari. His novum proposuit consilium, quòd præsens rerum necessitas, im-

Ham. minensque periculum suggerebat. *Hano Urbi* (quæ non

In bellico Senatu Fontanus Hani defensionem proponit.

multò ante venerat in potestatem Hispanorum) dixit, *se non temerè, nec mediocriter timere. Relictum in ea Præsidium haud leviter periclitari. Gubernatoris ejus Comeroni, qui modò à Gallis, modò ab Hispanis stetisset; pluribus argumentis esse sibi suspectam fidem. Substitutum ejus loco fratrem Orvillerium plus multò timoris, ac suspicionis injicere, nè cum Bullonii Duce novi aliquid adversùs Hispanos moliretur. Viderent ipsi pro sua bellica rei prudentia, quid facto foret opus. Num ex inopinato superveniendum, ac deteriora consilia occupanda simul, atq; opprimenda? An aliquid in rem præsentem succurreret opportunius? Omnia, quæ par erat, animi libertate, atq; in suum Regem charitate proferrent in medium.* 1595. Guarnigione. Duca di Buglion.

Chimacensis Princeps, & cæteri eam dissuadent.

Ad hunc modum rogatis à Fontano ea super re sententiis, suam primus omnium dixit Chimacensis; hanc illi pro merito cæteris ultro deferentibus prærogativam. Is igitur ea usus libertate dicendi, quæ Principum ac Militum juxta propria est, & quam Comes ipse concesserat; ingenuè professus est: *E suis plerosq; militibus Voluntarios esse, ac solùm Artesiæ, Hannoniæq; à Gallorum incursione liberandis nomen dedisse. Jam si ad aliam expeditionem avocentur; vereri se, nè detrectent imperium, ac repentè dilapsi valde diminutum Exercitum relinquant. Quo sic destituto, neq; ullius Oppidi, aut Arcis aggredi obsidionem, neq; aliud opus moliri, cujus sperari possit exitus felix, prudentis hominis sit. Quid præterea Provincias ipsas dicturas; ubi videant, diligentiam in cogendo milite suam, largitatem in pecunia, commeatibusq; suppeditandis, quibus exhauserint quodammodo se, ut Exercitus affluat rebus omnibus; non sibi profuisse, sed aliis: non suis prospexisse necessitatibus, sed alienis consiliis subservisse? Eo verò tam periculoso tempore maximè cavendum videri sibi ab irritandis ulla offensione Provinciis, quæ non modò in confinio, sed propè in* Venturieri. Far gente.

1595. *in manibus hostium essent. Verùm quid alii sapientiores sentirent, se libentiùs auditurum.*

In sententiam Chimacensis ad unum omnes ierunt. *Hanense negotium, quod moras pateretur, opportuniori tempori reservandum. Satìs in Urbe Præsidii, satìs à Gomerono, ejusq; fratribus, qui Bruxellis obsides detinerentur, securitatis esse. Tunc minimè prætermittendam occasionem adeò commodam duas illas magni momenti Provincias ingenti beneficio Hispanis arctiùs obstringendi, quæ Belgii limitaneæ forent, quæ natura bellicosæ, quæ Gallis hostibus continenter instantibus, vel occludere possent ad reliquas Provincias aditum, vel aperire.* Sententiarum numero magis, quàm pondere vinci se passus Fontanus. Et quamvis sagaci prospiceret animo calamitatis aliquid (quod sequens comprobavit eventus) malus tamen ab eo, quod censebat optimum, aberrare cum omnibus, quàm solus supra omnes sapere velle videri. Igitur Hano posthabito (quamquam neque ab eo longè recedebatur) Castelletum obsidere decrevit, quasi principium aliquod Cameracensis Belli, quod animo jamdudum volutabat. Sed antequam eò Castra moveret, voluit Militaris disciplinæ legibus instauratis, salubriùs quàm armis, militem suum instruere, probè gnarus: Exlegem, ac dissolutum Exercitum Duci suo magis metuendum esse, quàm hostibus. Eas ut ab aliquo proponuntur, hîc referre non piget; neque pudere debebit posteros Duces à Viro nobilis in Belgio, Italiaque justitiæ, ac prudentiæ militaris, Christiana capere Militiæ documenta.

Inntiere.

Fontanus eis obsecundans, Hanum omittit, Castelletum invadit.

Chiatelet.

M. Janson. Merc. Gallo-belg. lib. 13.

Severis itaque legibus sanxit: *Ne quis Militum auderet in Deum, ejusq; Parentem Virginem, aut alium è Sanctis Cœli Civibus jactare convicia. Ne prostituti pudoris fœminæ haberentur in Castris. Ne sacra Templa, vel religiosa Cœnobia diriperentur. Ne viris, virginibusq; Deo consecratis ulla fieret vis, aut injuria. Ne quis privatas offensiones*

Leges militares ab eo latæ.

ſingulari certamine ulciſceretur. Ne locum, ordinem-ve deſereret, ubi vel movenda Caſtra eſſent, vel manus cum hoſte conſerendæ. Ne ad agendas prædas in hoſticum procurreret, niſi facta priùs à ſuo Centurione, vel Præfecto Militiæ poteſtate. Ne quemquam è Sociis, aut Mercatoribus per Caſtra ultro citroq; commeantibus, deprædaretur. Ne in expugnatis Urbibus, Oppidis, Arcibusq; adversùs Matronas, aut Virgines eſſet injurius, impuberes occideret, ferro ſæviret in captivos, res ſacras raperet, Sacerdotibus inferret manus, niſi ſi qui armatis immiſti pugnarent. Ne demum in hoſtes ipſos, qui facta deditione Urbibus, Oppidis, Arcibus migrarent, impetum faceret, aut eos adoriretur ex inſidiis. Qui quampiam ex his legibus violaſſet; capite lueret. 1595.

Hac diſciplinæ ſeveritate Chriſtiana ſatis, ad rem bene gerendam inſtructum militem ſuum ad Caſtelleti obſidionem deduxit. Eſt autem Oppidum hoc in Veromanduis, Galliæ olim Belgicæ, nunc Picardiæ parte; quod cum Cameracenſi ditioni, ſive ut appellant, Cameraceſio ſit finitimum, oſtium ejus quoddam videtur. Imò tamquam ejusdem propugnaculum extruxit, aut certè validè munivit Henricus Galliæ Rex eo nomine Secundus contra Arcem Cameracenſem à Carolo Quinto Cæſare conditam. Oppidi quadratus eſt ambitus: & in quovis è quatuor angulis eminet munimentum ex iis, quæ à magnitudine, ac firmitate regia nominantur. Circumducta foſſa partim inanis erat, partim aquis abundans. Cæterùm ita rebus omnibus fuerat ad defenſionem inſtructum, ut diu credi poſſet Obſeſſoribus obnixurum. Illo potiri non ſolùm opportunum ad Cameraci expugnationem, ſed etiam neceſſarium à Fontano, cæteriſque Principibus, ac bellicis Conſiliariis cenſebatur: tum quòd in Galliæ limitibus ab eo latere Belgio viciniſſimum eſt: tum quia in hoſtium poteſtate relictum, obſidentibus Cameracum magno futurum erat incommodo.

Caſtelleti ſitus, & munitio.

Campana, Bentivolus, Thuan. lib. 112.

Cambreſis.

Forte reale.

Confini.

Igitur

1595. Igitur medio ferè Junio Castra locavit Comes ante Castelletum; statimque disponi adversùs Oppidum jussit quatuor majora tormenta, corbibus, atque integumentis præ celeritate destituta. Et quia turris in conspectu erat, quæ à vetustate facilis ad ruinam videbatur; in eam bombardas dirigi mandavit, ac displodi. Post paucas horas turris percussa magnâ sui parte disjecta est: non ita tamen, ut multis irrumpentibus aditum daret. Ad ruinam explorandam rapidè advolarunt è veteranis duo, qui plumbea sciopetorum grandine nihil retardati, qua parte diruta turris erat, ascenderunt. Ut eos subsequerentur, ac denso milite juvarent, prompti expeditiq; aderant Vallones: cùm subitò vox audita incertum quo auctore: *Fugiunt*. Id ubi ad aures Vallonum insonuit: tenere se non potuerunt, ardentes natura, gloriæ avidi, occasione præcipites, quin Ducis imperia præcurrentes, ad Oppidum certatim per eamdem illam ruinam irrumperent. Et quoniam inde aliquo distabant intervallo, magnusque fuit ardor contendentium, ac properantium, & ipse ascensus laboriosus, atque arduus; nonnisi anhelantes, languidi, fatigati eò pervenerunt. Oppidani contra integri viribus, alacresque, prædâ quodammodo in manus veniente; eos acriter invadere, sternere audaciores, cæteros fortiter propulsare. Et jam Vallones terga dabant, ac pœnas temeritatis suæ: cum Hispani sociorum cladem, quamvis ultro lacessitam, miserantes, magnis clamoribus postularunt, ut signum ad irrumpendum daretur. Eo impetrato, pari ferociâ, constantiâque Oppidum ab dirutâ parte turris invadunt: hostes victoriâ superbos, ac securos aggrediuntur: eorum plerosque occidunt, reliquis in Arcem profugientibus.

Gabbioni. Mirtens. Archibugi.

Oppugnationis initium à quadam turre.

Vallones præpoperi periclitantur.

Hispani succurrunt, & Obsessos ad Arcem repellunt.

Arcem verò ipsam propiùs obsessuri, atque omnem Obsessis exitum intercluduri, vallum fossæ obducendum existimarunt: quod & machinis contra illam erigendis futurum erat opportunum. Nocte igitur tota hoc in opere desu-

desudarunt, nihil à continenti sclopetorum displosione, 1595.
quâ fulminabatur ab Arce, deterriti. Jamq; sub auroram locis plerisq; vallum perfectum assurgebat: cum rei novæ, ac non minoris momenti, Nuncius adveniens id operis, ac penè totam obsidionem interturbavit. Hanensis ea erat Urbis amittendæ periculum præsentissimum, à Fontano (sicuti paulò antè diximus) provisum. Quod ut in aperto sit magis; altiùs aliquanto repetenda res tota.

Nova res oppugnationem interrumpit.

Hanum in Picardiæ finibus Urbs est, non tam magnitudine, aut opibus, quàm sitûs opportunitate magni æstimanda. Quippe in Galliæ, Belgiique confinio posita, alterutri ditioni, cui accesserit, commoda esse potest ad se tuendam, ad finitimum hostem infestandum. Propter Somonam fluvium jacet æquali propè spatio quinque leucarum hinc Ferâ, illinc Sancti Quintini Oppido distans. Præerat ei Gubernatoris nomine Ludovicus Mojus Gomeroni Dominus: idemque Arcis in latere Urbis erectæ Præfectus erat. Hic Partes Fœderatorum Galliæ sequutus, ubi eas ad dissolutionem inclinare animadvertit, cum Hispanis convenire optimum factu duxit. Cur ad hos potiùs, quàm ad Henricum Regem adjunxerit sese, ea proditur causa: quòd cum publico decreto Parisiensis Senatus, in celebri Lutetiæ foro Carolo Lotharingo Aumaliæ Duci statuæ caput fuisset per summam ignominiam amputatum, ejusque absentis bona proscripta, tamquam rebellis; eamdem sibi metueret fortunam, qui fuisset in eadem causa. An potiùs quòd præter ingentem opum vim, quam inde consequi poterat, perpetuam sibi, propriamque gubernationem illam magis ab Hispanis eo beneficio devinctis, quam ab suo Rege sperabat, cui redderet, quod ipsius esset?

Hani situs, & opportunitas.

Ejus Gubernator sequendis Partibus varius.

Cur magis Hispanis quàm Gallis adhæreret.

Mich. Aitsingerus ad finem Leonis Belgici. Joannes de Bussier. hist. Franc. l. 23. Coloma l. 8. Bentiv. l. 2. Campana lib. 3. Catherinus lib. 15. Turs. l. 21. Carner. lib. 11. c. 3. 4. Haraus anno 1595. Thuan. lib. 112. Gaspar Ens Annal. tom. 3 l. 3 Roland. Mirteus. Coloma. Thuanus. D'Omala.

Cum Hispanis ergo convènit: *Ut Hanensem Urbem, atque Arcem in eorum potestatem tradenti sibi, semel dono darentur aureorum millia viginti quinq; : octo autem millia*

Ejus pacta cum Hispanis.

Campana. Carnerus.

quot-

1595. *quotannis in redditus solverentur, his tamen adnumeranda, quæ penderet Hanum ipsum; cujus esset perpetuus Gubernator.* His conventis utrinque sancitis, Hispanicum Præsidium inductum in Urbem est. Constabat id Italis Peditibus octingentis, quibus præerat Franciscus de Sangro ex nobili apud Neapolitanos familia, Vir animorum plenus, & Belgici satis experiens belli: ducentis verò Hispanis, totidem Vallonibus, & quadringentis Germanis; quos omnes Ferdinandus de Olmedo Hispanus, magna ipse quoque militari virtute, atque experientia clarus, regebat. His Gomeronus Urbem concessit, Arcem negavit: sive quòd expectaret, dum tota pecunia pacta persolveretur: seu veritus, ne Arce potiti, factique validiores, ipsum inde propellerent. Cumque pluribus missis super ea re literis nihil proficeretur, ad arma ventum est.

Cecco di Sangro. Coloma. Roland. Mirteus. Gaspar Ens. Catherinus.

Horum Præsidium in Urbem accipit, non in Arcem.

Feram commeatum iverat Christianus Rosnæus, tria militum millia eò deducens, & quatuor majora tormenta. Hanum ergo perlustrans in reditu; Gomeronum adit: eique persuadet, ut secum Bruxellas commigret, reliquam pecuniæ summam accepturus, & confirmandæ sibi gubernationis certiora sumpturus auctoramenta. Duos quoque natu minores adducat fratres, quos in manu Hispanorum fidei suæ obsides relinquat. Tradunt alii, sua se sponte Gomerontum in eas pedicas induisse: ne quis eum fraudulenter agere suspicaretur: atque ut ipse se pignus offerret fidei suæ. Sed magis credendum cæteris videtur, eorumque præsertim uni, qui, cum Hani tunc fuerit, oculati Testis auctoritatem habet. Neque simile veri est, homines dubiæ fidei, suarumque machinationum conscientiâ timidos, ultro in aliorum potestatem, & suprema pericula incurrere.

Campana. Thuanus. Carnerus. Coloma. Rolandus. Bentivol. Turtura. Jansonius. Coloma.

Rosnæus ei persuadet, ut Bruxellas cum fratribus se conferat.

Discedens Gomeronus cum parvis fratribus; alteri ex eadem Matre, diverso Patre nato (sive ut alii scribunt, Uxoris fratri) Orvillerii Domino, suæque Parenti Arcis curam

Thuanus. Rodolp. Botereius Comm. l. 2.

Quo mandata Orvillerio fratri reliquerit.

ram commisit. In arcanis quoque mandatis Orvillerio 1595.
dedit: Ne ullo pacto Hispanis Arcem traderet. Quod si vel per literas absens id ipsemet juberet, vel coram eo reductus verbis imperaret; jam tùm sciret, id ab se invito, coactoque factum iri: adeòque morem in eo sibi geri nolle. Hæc postmodum Fontanus ex interceptis literis cognovit. At ubi Bruxellas attigit Gomeronus, ei statim fuere viginti aureorum millia numerata: multoque plus opum, imò & honorum promissum, cùm primùm Arcem juberet in manus Hispanorum venire. Id ut maturaretur, instabant: *Indignum, & periculi plenum* dictitantes, *à Gallis Arcem, ab Hispanis Urbem custodiri. Utramque potiùs in Catholici Regis, cui seipsum tradiderat, potestatem daret ex initis conventis; in ejus patrocinio perpetuò securus, & magnis ab eo muneribus cumulandus.* Cùmque ille verba dare, in dies rem trahere, atque ambigua, & perplexa loqui agnosceretur; deprehensis quoque dolosis Epistolis modò memoratis; Fontani jussu Bruxellis subsistere cum fratribus coactus est, eamque Urbem habere pro custodia, donec Arcem obtinerent Hispani.

Hispani Arcem postulant.

Misit etiam Comes ad Orvillerium, & Matrem, Gomeroni socium, turmæque Præfectum cognomento Antonium, unàque Ferdinandum Friam (Antonium alii nominant) cum literis Gomeroni, quibus jubebantur Gallicum Præsidium ex Arce dimittere, Hispanicumque recipere. Quæ cùm illis exposita fuissent mandata; excusavit se Mulier, cùm diceret, in Orvillerii potestate omnia esse. Is verò: *Neque se posse quidquam agere*, subjecit: *cui frater in digressu claves Arcis committens, severissimè vetuisset, nè illam unquam concederet Hispanis: non si captivus fieret, Hamumque reductus id ipsemet vehementissimè rogaret: non si ob eam causam in oculis ipsius trucidaretur. Imò nè sibi quidem, nisi libero, portas aperiret. Quod si frater, mutatâ sententiâ, certò statuisset Hispanorum Præsidio Arcem credere;*

Tergiversantem coguntad Fratrem scribere, ut eam tradat.

Campane. Gaspar Bus. Carnerus.

Responsio matris, & fratris contraria Hispanorum postulatu.

1595. *dere; adesset ipse cum fratribus liber, Arcisq; procuratione resumpta, de illa statueret pro arbitratu.* Ad hæc Frias aliquantò commotior, à Filio aversus ad Parentem: *Domina,* inquit, *à Fontano Comite legatus huc sum, deliberata ipsius mentis interpres: ut nisi maturè jubeas Gallicum Præsidium ex Arce migrare, & Hispanicum octoginta militum cum Olmedo Præfecto in eandem admitti; certiorem se faciam: ipsum quàm primùm dono tibi missurum in disco trium tuorum capita filiorum, quos habet in potestate.* Hac subitò perculsa comminatione miserabilis Mater; ac timore, dolore, indignatione uno eodemque tempore agitata, à lacrymis sibi temperare non potuit: quibus ubertim fusis, has voces adjecit. *Hancine rependunt gratiam Hispanus Rex, & Galliæ Fœderati pro tot erga se meritis Conjugis mei, meorum affinium, meorumque natorum? Ecquam obtendere causam potest Fontanus Comes, in meum sanguinem innocentem adeo crudeliter sæviendi? Undenam haurire vel minimam suspicionem potest de minùs syncera meorum filiorum fide: ut eos novis conditionibus adigat violenter ad alterius Præsidii jugum ab illo, quod hactenus expertus est constantissimè toleratum? Quod verò suæ fidei pignus certius, chariusq; magnanimi mei filii præbere poterant Comiti Fontano, quam uti tres unà in ejus manus se darent? Eos profectò non aliud illuc deduxit, nisi animus ipsorum, æquè ingenuus, ac generosus. Hunc ipsum spero menti Comitis justæ simul, & benignæ persuasurum, ut omni utilitatis ratione posthabita, incolumes restituat natos miserrimæ Parenti.* Cum his dictis lacrymæ rursus, & singultus effusi viam longioribus precibus, aut querelis (quarum erant illæ compendium efficacius) obstruxerunt. Sociabat Parentis fletum præsens Filia Deo consecrata. Quarum commiseratione victus Frias abeundi veniam poposcit; easque sperare meliùs jubens, ab Arce in Urbem descendit.

Comminatio Fontani in vitam trium fratrum.

Matris lacrymæ, & querela.

At Orvillerius, qui diutiùs anceps animi fuerat, utram

Orvillerius agit cum Gallis de Arce atque Urbe eis tradenda.

in partem vergeret: & modò tradendi Arcem spem fecerat Hispanis, modò ad eos in Urbe opprimendos egerat cum Longavillæ Duce Picardiæ Gubernatore, & Carolo Humerio Locum-tenente, ut Gallicæ copiæ clam inducerentur; eis comminationibus Hispanorum (quæ viriles animos non terrere, sed irritare solent) Fratrumque periculis, iniras exarsit vehementiùs: & Gallis suis Arcem, Urbemque tradere omnino decrevit. Quare clam cum Humerio rem agere: hic eamdem cum Bullonii Duce, & Oppidi Sancti Pauli Comite communicare. Is namque moderationem provinciæ jam susceperat, Longavilla fratre paulo ante extincto ictu sclopeti, ab uno suorum militum fortuitò displosi, dum cæteri honoris ergo communi displosione ipsi plauderent. Aliter tamen improvisam hanc, & imprudenter illatam Principi necem Scriptorum aliquis narrat, qui haud procul inde aberat, ubi rem gestam in hunc modum testatur:

1595. Catherinus. Buglione. San Polo. Coloma.

Audierat Longavilla, Varambonium Marchionem cum Hispanico Exercitu Dorlanum, Picardiæ nobilem Urbem, accessisse: qui tamen jam illinc recesserat. Equum igitur ascendens, cum aliis, qui extempore cogi potuere, militibus eò convolavit: atque horâ unâ ferme ante lucem ad portas adstitit. Ut illæ panderentur, instabant ejus Comites, Gubernatorem eum Provinciæ asseverantes. At Urbis Custodes quò urgebantur magis, eò minus habebant fidei, militarem aliquem dolum hostium suspicati. Neque cessabant interea sclopeta ab mœnibus exonerare, ut illos, quos hostes existimabant, summoverent. Perstabat adhuc Dux, certus ad claram diem, ut agnosceretur veritas, expectare. Sed ecce sclopeti repentinus ictus eum ita ferit, ut illico mortuum ad terram affligat. Ingenti lætitia plausuque Dorlanenses eum ictum, & sequutam extemplo necem exceperunt: uti plerumque cœcum genus humanum ibi plurimùm gaudet, ubi gaudere minimùm debet.

Longavillæ Dux per ignorantiam cæditur à suis.

1595. debet. At postquam patefacta dies miseris Gubernatorem suum ab se occisum, & magnum, quamvis per ignorantiam, crimen aperuit; vanum illud gaudium versum est in verum luctum: & sera poenitentia, quòd nimis obstinatè renuissent credere: commiseratio in florem ævi succisum Principi, qui non explesset annos viginti quinque: dolor ingentis factæ sua ipsorum manu jacturæ; tantum propè publici mœroris crearunt, quantum oriturum erat, si nimia credulitate peccantes, hosti patriam prodidissent.

Igitur pro Longavillæ Duce Frater ejus Sancti Pauli Comes ab Henrico Rege suffectus in Picardia gubernanda; cum Bullonio Duce, Humerioque consilium de Hano recuperando cepit. Ardua res effectu videbatur, tum ob validum Urbis Præsidium, tum ob vicinitatem hostilis Exercitus, tum etiam quia Orvillerii admodum dubia erat fides. Operis tamen movendi, ac præparandi onus totum in se recepit Humerius. Ac primò quicquid erat in universa ea provincia Gallicæ Nobilitatis, quicquid Militum in Præsidiis circumjectis, cogere in unum aggressus est. Simul etiam agere per clandestinas literas, atque Internuncios cum Orvillerio; coram verò cum ejus affini Damio Rojæ Præfecto, qui syncerè Orvillerium agere testabatur; idemque confirmabat Vitermontius Humerius in Arce Hanensi captivus.

Longavillæ subrogatur in Picardiæ præfectura Frater ejus Sancti Pauli Comes.

Inter eos autem convènit: *Ut Orvillerius Humerium, ejusque milites in Arcem acciperet, inde ad Urbem descensuros, ut eâ, pulso Hispano Præsidio, potirentur. Ut idem Orvillerius perpetuus esset Urbis Gubernator, Arcis Præfectus. Ut quotquot hostilis Exercitus Præfecti caperentur, in ipsius darentur potestatem; pro Gomeroni, ac fratrum redemptione permutandi, vel uti rerum exitus posceret, habendi.* Obsidem quoque postulabat Humerius, ac pignus aliquod securitatis, ne cum suis discrimen incurreret. At Orvillerius, quando Natum suum transmittere non poterat, ne

Humerii, & Orvillerii conventus super Hani traditione.

Nuntii. (margin, beside "Simul")

Obsidem. (margin, beside "villerius perpetuus")

Obsidem. (margin, beside "fidem")

consilium patefieret, ac proinde careret optato successu; 1595.
oravit Damium, & exoravit, ut ejus loco se sisteret. Jamque contractæ Gallorum copiæ Peditum erant quater mille, Equitum supra mille, aliis, aliisque proximis Hano locis castrametantes. Et quamquam Castelleto Hispanorum obsidione laboranti opem poterant ferre: pluris tamen faciendum erat eam Urbem capere, quam hoc Oppidum retinere: cum præsertim Fera, & Capella in potestate hostium essent; quibus si Hanum quoque relinqueretur, ad tuendum Cameracum (quod potissimùm peti ab Hispano exercitu jàm fama erat) Gallorum subsidiis aditus omnis præcludebatur.

Inter hæc Orvillerius, simulans accepisse se, Gallos ad Hanensem Urbem, atque Arcem occupandam adducere copias (uti re ipsa erat) adeoque oppugnationem timere; omnia in promptu jubebat esse, quæ ad defensionem parantur, ac locis opportunioribus, præsertim Urbem versùs, tormenta disponi. Hinc Sangrio, & Hispanis aliqua oborta suspicio: quam Fridericus Rotundus Neapolitanus, qui erat in Arce Gomeroni Equiso, confirmavit. Docuit is, insolitos fieri apparatus: bombardas usitato loco moveri: vimineas cistas de novo strui, & contra Urbem dirigi. Quamobrem indignati Urbani Defensores, quærere ex Orvillerio: *Quid novitas illa rerum sibi vellet? cur etiam tam frequenter, præter solitum, ex Gallicis Henrici castris aliqui ad ipsum commearent?* Ille autem aperta fronte respondere. *Quod Gallos audisset Henrico militantes velle in Hanensem Urbem, atque Arcem impetum facere; eosdemque videret ad eum profectò finem circumcursantes; sui muneris esse Arcem tueri, & quâcumque opus esset; communire. Qui verò è castris ad se venirent, veteres esse amicos: ideo tùm frequentiores, quia propiores. Si quid ipsi præterea suspicarentur, mitterent quotidie sub noctem è fidissimis duos, qui Arcem perlustrarent, ac de visu cuncta cognoscerent.*

Campana. Thuanus. Carnerus.

Hani Præsidiarii suspicantur de Orvillerio.

Caballerizo.

Gabbioni.

Ille ambiguè se excusat.

Assaltare. Far scorrerie.

Acce-

1595. Accepit Sangrius oblatam conditionem: & immittere cœpit singulis diebus vesperi binos in Arcem milites. At volvens animo postmodum, si quid immineret inde periculi, in eorum capita primo casurum: simul etiam ut fidere magis Orvillerio videretur; ab ea destitit inquisitione, quæ vel non satis erat, vel abundè. Opportuniùs itaque ad Urbem muniendam se totum impendit, non minùs contra intimum, quàm contra extimum hostem. Ac principiò Vigilum numerum auxit, qui pro portis excubabant ea positione, ut simul Urbem, simul occultam Arcis portam haberent in prospectu. Diu præterea, noctuque mittebat extra Urbem exploratores, quàcumque facturus iter hostis credebatur, ut ad Arcem accederet. Urbem verò adversùs eas, quæ fieri ex Arce poterant, eruptiones non minore diligentia communivit.

fortificare. Sentinelle. Spie. Sortite.

Franciscus Sangrius Urbem communit.

Catherinus.

In area, sive foro ante Arcem latè patente tria spectabantur capita viarum, ad varias Urbis regiones, ac portas deducentium. Ea Sangrius obstruenda curavit erectis aggeribus ex doliis, humoque ingesta. Circumjectas domos multis perfodi locis jussit, ut inde minora tormenta liceret in omnem areæ partem displodere. Hortorum quoque sæpimenta disjecta, ut Præsidiarius miles, quòcunque res vocaret, excurreret. Is per loca opportuniora dispositus. Lectissimi verò quique in turre, cui à Divo Martino nomē, collocati. Denique nè cui suarum partium deesse Sangrius videretur; certiorem de omnibus, quæ impendebant, Fontanum fecit per Arloum, Doanumque ad eum transmissos.

Et Fontanum de periculo monet.

Et jam condicta inter Gallos, & Orvillerium occupandæ Urbi nox advenerat: cùm in Arce Fridericus Rotundus secundum cœnam, ad captandam auram egressus sub apertum Cœlum, unà cum Orvillerio, & Vitermontio; animadvertit, ex ea parte, quæ spectabat Urbem, insolitum apparatum militum, bombardarum, corbium ex vimine; aliaque

Præparatio ad Arcem, Urbemque tradendam.

Gabbioni.

aliaque parum amicæ voluntatis indicia. Qua rerum novitate commotus, continere se non potuit, quin rogaret: *Quænam tanti ibi apparatus causa esset? Arcanâ sibi viâ compertum*, respondit Orvillerius, *ea nocte per vim Arcem occupare Præsidiarios Urbis statuisse*. Vix ea: cum sclopetum extra Urbem displosum audierunt, quo Sangrio significabatur ex condicto, Gallos adesse. Statim in Urbe, ad arma, conclamatur. Orvillerius haud segnior eam aperiri portam Arcis jubet, quæ ab inducendo subsidio appellatur. Sangrius contrà milites immittere, qui ingressum in illam hostibus vetent. Sed pauci longè pluribus obsistere nequierunt. Ad Arcem igitur accessere propiùs Galli: & quidem ordine non modò ad objectum hostium, sed ad Orvillerii quoque incertam fidem valde accommodato. Præibant aliis Orvillerii Amici quidam, & Consanguinei, Sclopetariis quinquaginta stipati: quasi ad Arcem occupandam sanguis, & amicitia viam facerent. Sequebantur alii centum, & secundum hos ducenti delecti milites. Aliam postremò centuriam ducebat Humerius. Seorsim ab his, & sensim progrediebantur cum reliquo exercitu Franciscus Aurelianus Oppidi Sancti Pauli Comes, & Henricus Turrius Turenensis Comes, ac Bullonii Dux. Præmittendum censuerunt in Arcem, qui exploraret tam ejus munitionem, quàm inconstantem Præfecti fidem. Eo tuta omnia renunciante, Humerius, & Franciscus Avertonus cum suis ingressi citra damnum aut periculum, alios fecere certiores. Bullonius ad extremum intravit, Arcem pro sua militari peritia, quâcumque opus foret, instructurus. Sanpaulius verò cum universo Equitatu, ac mille Peditum acie substitit extra muros, ut, quò necessitas acciret, subsidio raptim cum suis accurreret.

Propugnaculum erat angulare, quà ex Arce descendebatur in Urbem. Hoc mandaverat occupari Sangrius; ubi

Margin notes: 1595. — Dar' all'arme. — Galli admittuntur in Arcem. — Archibugieri. — Eorum cautio in ingressu. — Rivellino.

1595. ubi primum inſtantis hoſtis rumorem accepit. Sed ab Arcis Cuſtodibus & tam ſtrenuè defenſum, & multò magis poſtquam introgreſſi Galli ſuppetias laborantibus tulere. Quin & ab Arcis turre, quæ ad latus erat, Neapolitani ſclopetis petiti, à propugnaculo recedere non ſine ſuorum cæde coacti. Illi etiam, qui Urbis mœnia tuebantur, exonerati ab Arce majoribus, minoribuſque tormentis adeò infeſtati fuere; ut neceſſe haberent, in erigendis contra eam parietis munimentis, noctem eam totam inſudare.

Guardie. *Soccorſo.* *Baſtione.*

Urbis Præſidiarii ab Arce infeſtantur.

Hoſtes interea temerarium rati, per tenebras Urbem invadendo, ſe in diſcrimen objicere: opportunius duxere de ratione eamdem aggrediendi inter ſe deliberare. Coactis ergo in unum Præfectis militum, quæſitum eſt: an Arcis porta, quæ ſpectabat Urbem, in eruptione pandenda; quandò proximum propugnaculum eſſe poſſent erumpentibus tutamento. Prudentioribus viſum id maximè periculoſum. Nam ſi validiores forent hoſtes, Galloſque in Arcem repellerent, pervium illis fuiſſet ſimul intrare; neque occludere licuiſſet portam, nè reliqui Galli excluſi internecioni darentur. Neque à propugnaculo percuti par erat hoſtes ſociis permiſtos, nè utrique confuſè cæderentur. Accedebat & illud incommodi Urbem ex ea parte invadentibus, quòd in aperto foro expoſiti erant ictibus è variis circumjectarum domorum foraminibus evibratis. Conſultius itaq; viſum, ex altero latere in foſſam Arci obductam deſcendere. Cui rei opportunam aperuit viam hiatus quidam in muris deprehenſus; qui ferramentis amplior factus, ſingulos milites demiſit per obliquè proſtantem inferiorem mœnium partem.

Gallorum conſultatio de ratione Urbem oppugnandi.

Capitani. *Metter' à fil di ſpada.* *Attaccare.* *Scarpa.*

Jamque trans foſſam erant ad hoſtes aggrediendos parati: cum Humerius Tubicinem præmiſit ad Sangrium, qui denunciaret: *Si ex æquo, & bono deditionem facere cum ſuis vellet; omnes in tutum locum deductum iri; aliquot militum Præfectis in Arce relictis obſidibus, donec Go-*

Arrenderſi.

Humerius deditionem Urbis poſtulat.

Sangrii generosa responsio.

mercatus, & fratres Bruxellis remitterentur. Responsum à Sangrio fuit: *Mirari se, Humerium tam existimationis in rebus bellicis Ducem, in animum induxisse opinionem de se tam indignam, ut hostis facie nondum conspecta, vellet Urbis ejus defensionem abjicere. Cogeret potius vires, ac nervos contenderet suos omnes. Materiem eis exercendis non defuturam: cum Praesidiariis omnibus una mens esset, ad extremum usq; spiritum commissam sibi Urbem tueri.* 1595.

Acer conflictus, ejusque successus varius.

Hac accepta magnanima responsione, Galli agmine tripartito Urbem invadunt. In singulis agminibus centum erant nobiliora capita omnibus armis instructa. Impetus primi pro more Gentis vehementissimi fuere: sed robore non minore à Praesidiariis excepti. Quamobrem atrox principio, & pertinax praelium fuit, veteranis utrinque militibus, experientiae, ac virtutis egregiae, strenuè rem agentibus. Mox in diversis, quibus pugnabatur, locis diversus apparuit exitus. Namque ad dexteram munimentorum partem, quam Balthassar Caracciolus, & Marcellus de Judicibus propugnabant; impressionem facienti Humerio, non modò duas horas acriter Neapolitani restitere: sed eundem postremò non sine multa caede, & sanguine repulsarunt. Ad laevam verò, quâ Sessevallius, & Crucejus munitionem aggressi erant ab Olmedo defensam, pari utrobique fortunâ belli decertabatur. In media demũ parte, quam Sangrius animo superante vires tuebatur, oppugnare Urbem adorti Ambiani Vicedominus, & Novioduni Gubernator; post longam, acremque dimicationem, ad extremum Sangrio duobus lanceae vulneribus graviter sauciato, perrupere Galli intra munimentum: ac dimotis omnibus, qui opponebantur, obicibus, ad Noviodunensem portam demum pervenere; quam aperire decreverant, ut per eam Sanpaulius cum Exercitu reliquo Urbem intraret.

Liv. Dec. 1. lib. 10. Torq. Tassus Can. 1. Hierosol.

Assaltare.

Amiens. Noyon.

At

1595. At Sangrius extremis malis adhibens extrema remedia, & ab rerum desperatione consilium mutuatus; in eam stationem injici jussit ignem. Is vento incitatus magnis ausis obsecundante, tam vehementer insectatus est Gallos, ut eos retrocedere compulerit. Imò prælium omne quiescere necesse fuit, quâcumque victrices flammæ debacchabantur. Gallis alii tribuunt hoc excitatum incendium: quod ligneis domibus, in ea parte Urbis extructis, congestâque palea tectis, faciliùs incubuit, & citiùs promanavit.

Quartiero. *Sangrius in angustias redactus, incendio se tuetur.*

Campana. Gaspar Ens. Thuanus.

Meridianum jam tempus erat: & milites utrinque quâ pugnando fessi (quippe sexdecim horas tenuerat prælium) quâ repentinis flammis exterrefacti, languidiore manu dimicabant: cùm Humerius animosior, quàm cautior, nec impendentis providus mali; ubi primùm resflare ventum animadvertit, & conversum vidit ab Gallis ad Hispanos incendium; imperio statim atque exemplo suos revocavit, atque accendit ad pugnam. Ipse in prima acie ruit obviam in hostem; quòque expeditior ad discurrendum esset, galeam deposuerat. Ecce autem ex Divi Martini turre bombarda minor displosa generosum Humerium percutit, prosternit, extinguit; cum tanto militiæ Gallicæ detrimento, ut ejus audita morte pronunciaverit Rex Henricus: *Minùs ægrè se fuisse laturum, si quotquot Picardia continet, Urbes amisisset.*

Humerius nimis animosus ictu bombardæ occiditur.

Campiglia. lib. 10. Cornerus. l. 11. c. 4. Thuan. l. 112.

Quàm gravis ea mors Henrico Regi.

Qui vero Humerii ductu militabant, improvisâ, luctuosâque jacturâ consternati adeò, immotique in vestigio perstiterunt, ut quasi afflati fulmine viderentur. At Bullonius eos increpitans, atque ad ulciscendam Ductoris sui mortem inflammans, in hostem acriter incitavit. Seque suasque copias ipsis adjungens, tantum injecit animorum, acrioris, ut obsistentes cædendo, fugandove, viam sibi ad portam Noviodunensem facerent, eamque tandem occuparent. Qua patefacta, cum exercitu Sanpaulius introgressus, ab ea quòque parte Præsidiarios invasit. Hi

Campana.

Bullonio promovente prælium, Sanpaulius cum exercitu intrat Urbem.

quamquam ab hoste circumventi, non tamen animis destituti; adhuc repugnare victoribus, & fronte semper adversi in Suburbium Sancti Sulpicii recipere sese. Ubi cùm dimicatum ad noctem esset, neque expectatum adforet à Fontano subsidium, elatis hastis signum deditionis præbuere. 1595.

Ejus facta deditio.

At Galli vel ob occisum Humerium furentes, vel odio adversus Hispanos implacabili, rei nullius habita ratione, sævierunt in victos: eosque prorsus internecioni dedissent, nisi Gomeroni recuperandi spes, & cupiditas, ut plerosq; primates Viros captivos abducerent, persuasisset. Hos inter Sangrius fuit, & Olmedus, Balthassar Caracciolus, Ferdinandus Ninfa, Marcellus de Judicibus, Alexander Brancaccius, Septimius de Fabiis, aliique. Cæsi memorantur ex Urbis Defensoribus octingenti: ex Hostibus quadraginta illustres Viri, centum & viginti gregarii. Captivos magni nominis omnes sibi reposcebat Orvillerius, quò proclivior esset redemptio fratrum: cùmque Bullonio jactaret conventa cum Humerio; respondit is: *Ignorare se, quid cum Humerio convenisset: at probè nosse, id prælii longè laboriosius, damnosiusq; fuisse, quàm ipse antea significasset: suumq; Regem ea die jacturæ multò plus fecisse, quàm lucri. Quare, qui darentur obsides, Sangrium, Caracciolum, Brancaccium, Fabium, Ninfam lætus acciperet.* Olmedus Sanquintinum, Chionium de Judicibus, alii aliò in custodiam missi. Utque aliquod militibus daretur præmium laborum, quos pertulerant; concessa Urbs in prædam, ac direptionem. Adeoque prope funditus eversam reliquerunt.

Hanensis Præsidii Principes captivi.

Numerus utrinque occisorum.

Urbis direptio.

Scionk.

Permittitur & ferro.

Fontanus interea de Hani oppugnatione factus certior, ad ferendum subsidium cum Exercitus parte profectus erat; Pastranæ Duce, sive ut alii scribunt, Augustino Mexia ad prosequendam Castelleti obsidionem relicto. Et quamvis solidam noctem summa diligentia properando, leu-

Fontani serum subsidium.

Campana. Catherinus. Thuanus. Rolandus. Bentivolus. Colonna.

1595. leucas octo cum copiis confecisset: ubi tamen tribus passuum millibus prope Hanum accessit, nunciatum fuit, pridie superatos à Gallis Præsidiarios, captam Urbem, ac depopulatam. Quo audito, retrocedens, cœptæ obsidioni se reddidit. Multòque in eam acriùs incubuit, ut Urbis amissæ damnum aliqua ratione resarciret.

Saccheggiare.

Idem ad Castelleti obsidionem redit, eamque urget.

Igitur septimo Calendas Julias quindecim tormentis majoribus propugnaculum concuti cœpit saxo validissimo constructum. Ejus diruta parte, duos Fontanus misit, qui ruinam explorarent. Hi non sine vulneribus redeuntes; posse quidem tentari oppugnationem affirmarunt; verùm haud citra difficultatem; atque discrimen: quandò & excelsitas loci, & facti hiatus angustiæ paucos milites admittebant. Contrà verò Defensores tum multi, tum strenui propulsare nullo negotio poterant irruentes. Sed vicit ardor animorum in Militibus certatim oppugnationem poscentibus, & studium in Duce ab eo se leviori operæ expediendi, ut ad majora festinaret. Impetum ergo faciunt in Oppidum ab ea, quæ disjecta erat, propugnaculi parte. Duas ibi continentes horas acerrimè pugnatum; multum utrinque sanguinis fusum. Fontanus ubi parvum profectum videt, magnumque Militum discrimen; cani receptui jubet: ut ampliore ruina tormentis patefacta, recentior, validiorque viribus instauratis in eam Miles invadat.

Riconoscer la breccia.

Assalto.

Assaltare.

Atrox Oppidi oppugnatio.

Suonar a raccolta.

Et jam in promptu nova erat impressio, cùm subitum infortunium oppugnandi labore levavit Hispanos, & deditionis consilium Defensoribus maturavit. Dum enim hi adversùs hostem denuò, ac vehementiùs irrupturum, in eo se propugnaculo parant communire: fortuitò in locum, ubi pyrius pulvis servabatur, ignis illapsus eum totum absumpsit. Quare tam necessario militiæ recentis instrumento destituti, nihil sibi reliquum ad salutem vident, nisi ut quàm possunt optimis conditionibus deditionem faciant.

Assalto.

Resa.

Polvere d'archibugio.

Campiglia. & alibi.

Pyrius pulvis in Oppido incendio consumitur.

Hinc accelerata deditio.

Venitur in colloquium: constituitur, ut postridie cum armis, & sarcinis discedentes, explicatis signis, tympanisque strepentibus, deducantur in tutum. Egressi dicuntur Pedites quingenti quinquaginta sex: Equites octo, & sexaginta: sauciorum viginti currus. Caesi in oppugnatione centum viginti. E victoribus cecidere quadraginta: plures vulnerari. Aliquot ibi dies Fontanus substitit, ut partes murorum dirutas restauraret; aliaque pararet ad novam expeditionem. 1595. Bentiv. Mura sminellate.

Gomeroni mater Fontanum vocat in spem Hani recipiendi.

At Gomeroni Parens materno timore anxia, ne Hamensis jacturae damnum in filiorum capita recideret; saepius ad Fontanum literas, atque Internuncios misit, ab ea se purgans Urbis occupatione, praeter suam, suorumque liberorum mentem (ut ajebat) facta. Spem tamen esse confirmabat, illam facilè recuperandi, quando Arx in potestate Orvillerii adhuc erat, & ipse in Bullonium vehementer iratus. Ad extremum legavit è captivis unum, Alexandrum Brancaccium, qui suo nomine polliceretur: Arcis portam se Comiti concessuram, si restitueret Natos. Accepit conditionem vel cum gratiis Fontanus: interminatus contrà, si promissis illa minimè staret, aut quid intercederet fraudis, se in ipsius Parentis oculis Gomeronum, & fratres trucidari jussurum. His in hunc modum firmatis; eò se conferre Fontanus ipse cum Exercitu paravit, cumque Gomerono, & fratribus, ingentique pecuniae vi, quam ex priori conventione persolveret. Sed novus interea rerum motus in eadem Arce, & magnae spei minùs respondens exitus intercessit.

Novitas in Arce excitata.

Sangrius, caeterique praestantes dignitate captivi non eâ diligentiâ custodiebantur; quin Friderico Rotundo, paulò antè memorato, liberum esset cum iis & sermonem habere frequenter, & magnum quoddam opus moliri. Animadverterat is, Orvillerium cum Henricianis militum Praefectis, Gallico more, laetissimè agere, & quotidiana cele- Campana. Thuanus. Cythernium. Tuttura. Caruer. c.6.

1595. celebrare convivia. Hinc ipsi injecta suspicio, affectare illum vel perpetuum Arcis dominatum, vel alia pro eo munera repetendo, defraudatum periculis, aut morte sociorum. Quippe ubi cor occupavit ambitio, reliquas inde curas conturbat. Itaque ad Sangrium rem defert Rotundus: ei consilium proponit Arcis facili negotio vindicandæ.

Sangrius animatur ad libertatem cum sociis recuperandam.

Renuere principio Sangrius, seu quòd latentem aliquem subvereretur militarem dolum: sive quòd rem æstimaret aggressu periculosam, exitu prope desperatam, nondum præsertim suis persanatis vulneribus. Verùm iterante illo consilia, modoque patefacto, non tam arduum opus ostentante; suam demum, ac sociorum operam pollicetur.

Modus aperitur.

Modus hic erat: ut ab Alvaro Osorio Præfecto militum Fera, qui apud eum essent, Equites peterentur: hi non longè ab Arce lateant in insidiis: ubi verò sub horam prandii bombardam displosam audirent; effusis habenis ruerent ad Arcis portam, quam inventuri erant apertam.

Fridericus Rotundus opus molitur.

De his omnibus Osorio commonefacto, Rotundus convenire captivos: consilium totum edocere; clam eos armis tam ad tegendum, quàm ad petendum instruere.

Arma defensiva, & offensiva.

Mane demum diei ad facinus condictæ Milites evocat ex Urbe duos magni animi roborisque, quos amicos norat sibi fidissimos. Eos adhibet ad convivium. Quo peracto, eisdem significat, Gomeroni Parentem velle ad filios recuperandos, vel invito Orvillerio, Arce potiri. Utrumque hortatur, ut operi tam generoso, tam pio præsto sit: equum singulis, & aureos centum pollicetur. Assensi cùm essent; curam alteri demandavit Excubitorem carceris confabulatione detinendi; atque ubi Custodum Arcis clamorem audiret, eum necandi; statimque Carceris ostium recludendi. Alteri præscripsit, ut cum ipsis Custodibus ludendo tempus traheret, donec ipse adforet: sibique in eorum cæde auxiliaretur. Præmoniti pariter captivi fuerant, ut in libertatem asserti, raptim ad Orvillerii ædes convolarent, ubi

cum

cum duobus Bullonii militum Præfectis epularetur: o- 1595.
mnesque illico trucidarent.

His ita præparatis, Rotundus cùm primùm rei peragendæ opportunum instare tempus animadvertit; Arcis Custodum adiit stationem. At quando eos præter opinionem quadraginta esse deprehendit; animo vehementer exhorruit: ac spem propè omnem abjecit, numero longè inferiore rem tantam conficiendi. Ab astu tamen animos resumens, quos omnino vires despondérant; novum repentè commentum excogitavit, quo tantum numerum imminueret. Narrat iis (sed per fabulam in actum penè tragicum exituram) ea ipsa hora in Urbe sex milites palam incendio puniri, qui adversùs imaginem Christi è Cruce pendentis per summum scelus injuriosi fuissent. Credita res, & curiosa spectandi cupiditas plerosque Custodum in Urbem evocavit: adeòque vix eorum dimidia pars substitit. Eodem tempore Orvillerius cum Convivis assedit ad mensam: alii milites se somno dedere. Ita commodum ab omni parte Rotundo, & Conjuratis fuit designatum facinus aggredi.

Corpo di guardia.

Ejusdem dolus ad Custodes minuendos.

Igitur extemplo displosis brevioribus sclopetis, quatuor è Custodibus prosternunt. Quo strepitu audito captivorum Excubitor cæditur: captivi liberantur. Hi factis instructi armis, ad occidendum Orvillerium properant: obsistentem in via ejus militem de medio tollunt. Ipsum reperire minimè potuerunt. Quippe tumultu percepto, cum plerisque Gallorum Principum in latebras abdiderat sese. Rotundus terrore magis inopinati facinoris, quàm defensorum cæde, potitus Arcis, jam demitti jusserat pontem: jam clandestinam aperiri portam: & strepitu bombardæ missos ab Osorio milites evocari, quos proximè latere censebat in insidiis. Sed hi nulli aderant: non præstituto tempore profecti. Qua expectatione delusa, Conjurati in summum se discrimen adductos vident. Animi tamen

Pistole.

Orvillerius, & socii sese abdunt.

Porta falsa.

Appiattarsi.

Huic etiam opera obest

1595. men magnitudine roborati, suggressos ab Urbe Gallos aliquot Præsidiarios propulsant. At Custodes Arcis, qui ad primos impetus fuga sibi consuluerant, cum aliis ex Orvillerii familia conspirantes, in duas se Turres recepere. Inde Gallicum advocare Præsidium: docere, Conjuratos esse per paucos. Igitur alii scalis, alii adminiculis aliis in Arcem evadere: aggredi Conjuratos. Quatuor integras horas acerrimè pugnatum: & Rotundus quatuor acceptis vulneribus, & Sangrius antiquis recrudescentibus, cum quinque tantum sociis, subsidio, quod speraverant, destituti, Arcis obtinendæ onus supra suas omnino vires esse perspexerunt. Quare Gomeroni Parentem adeuntes, cum ea convenerunt: ut ipsi liberi dimitterentur ex Arce, ac Feram usque tutò deducerentur: Orvillerius verò non aliud in Arcem admitteret Præsidium, nisi quod Gomerono placeret. — *Feram subsidium.* — *Capitulare.*

His conventis Orvillerii, ac Parentis auctoritate sanctis; Sangrius, sociique curru educti fuere, Gallis aliquot Principibus ad tutamen comitantibus. Missum ab Osorio subsidium seriùs, quàm res poscebat, discessit, ducente Petro Gallego: qui cum obvios in itinere haberet Helvetios quingentos in Sanquintini Præsidium destinatos, Henricianì exercitus partem suspicatus, insidiasque metuens, retrocessit cum eo, quem regebat, Equitatu. Sangrius quoque haud leve vitæ discrimen, dum proficisceretur, incurrit. Rogatus namque ab Estrumelio Plinvilla, uno è Gallis comitibus, ut chirographum conventionum ostenderet; morem gessit. Ille non priùs perlegit, quàm discerpsit; contra sui Regis dignitatem eas esse proclamans. Quare cùm vehementer Sangrius, uti par erat, irasceretur; parum abfuit, quin extemplo ab eodem Gallo breviore sclopeto ictus caderet. Sed intercesserunt cæteri, indignitatem facinoris objectantes. Ubi Feram devenerunt, non ante passus est Sangrius Gallos inde discedere, quàm no- — *Sangrii vitæ periculum.*

vum ejusdem rationis chirographum ex Hanensi Arce deferretur. 1595.

Fontanus cum copiis Hanum venit, sed frustra.

Interea Fontanus Gomeroni Matris precibus, & pollicitationibus, ut diximus, incitatus, cum Exercitu propius Hanum accesserat. Ad ejus conspectum, Arcis Custodes bombardas aliquot exoneravere, magis ut videbatur, in speciem, atque ad Gallos Urbis Præsidiarios fallendos, quàm ut damni quicquam inferrent. Similes prima die velitationes commissæ, quæ neque admodum hostiles animos, neque amicos certò præ se ferrent. Cumque sub Vesperam Alexander Brancaccius à Fontano missus, ut Gomeroni Parentem alloqueretur, Arcem adiisset; ab ejus Filia responsum fuit: ei postmodum significatum iri, quicquid agendum esset.

Sperarw. Scaramuccie.

Orvillerii occulta fuga. Galli rursus Arce potiuntur.

At Orvillerius ut cum maximè incertus animi, & rerum ab se parum syncerè, fideliterque gestarum conscientiâ nusquam tutus: hinc sibi à Fontano timens, quem Arce fraudaverat: hinc à fratribus, quorum periclitantem vitam neglexerat; clam inde Royam profugit. Quo comperto Sessevallius ex Urbe Arcem cum ducentis militibus ingressus, Gomeroni Matrem, omnemque familiam, & veteres Custodes inde dimisit, suos eorum loco substituens. Mox in Hispanum exercitum acriter, & frequenter jubet tormenta displodi.

Sparare.

Fontanus, tanquam deceptus jubet Gomerono palam caput abscindi.

Fontanus jam verè hostiliter agi secum animadvertens; totiesque se deceptum, postremò foemineis etiam artibus delusum ratus; indignatione percitus vehementi: ut omnes uno supplicio puniret injurias; mandat illico Gomeronum in prospectum Arcis educi, omnibusque inspectantibus capite plecti. Hunc exitum nacta est Gomeroni vel in sectanda modò hac, modò illa Partium, versipellis varietas: vel pecuniæ cupiditas fatalis Urbibus, Arcibusve prodendis, & perdendis: vel continuandæ dominationis

1595. nis ambitio: quæ labes animorum raró successus extremos prosperos habent. Minores fratres Antverpiam captivi missi. Invasit animum Comitis, ac pené pervicit impetus Hani obsidendi, ac recuperandi. Sed ubi deferbuit iræ militaris calor; non censuit expeditioni Cameracensi moram illam interponendam. Quamobrem castris inde dimotis, ad Cameraci ditionem vastandam progressus est.

Sloggiare.

De

BELLO BELGICO

LIBRI SEXTI

Summa.

Cameraci obsidioni struitur aditus. Dorlani oppugnandi causa. Ejusdem positura, ac munitionum descriptio. Immissum à Bullonio subsidium minùs opportunum: atque in Urbe confusio. Obsidione cœpta, Valentinus Mottæ Dominus ex vulnere occumbit. Rosneus ejus loco suffectus, Urbem simul atque Arcem oppugnandam curat. Propugnaculum principio capitur, & munitur. Gallica Nobilitas auxilio Dorlanum accurrit. Bullonius copias movet, non expectato Nivernensi Duce, cui infensus. Exercituum error mutuus: eorumq; dispositio. Hispanorum virtus, ac victoria: & Galli Nobiles perempti. Villarii cædes commiseranda. Ejus victoriæ causa. Post acrem oppugnationem Dorlanum cum Arce capitur. Fontanus Comes pius, & providus. Mauritius Grollam obsidet: sed succurrente Mondragonio, recedit. Exercitus utriusq; pabulandi occasione acerrimè confligunt. Philippus Nassavius, Solmensis Comes, & alii Nobiles lethaliter saucii: alii capti. Lira ab Herangerio intercepta, ac direpta: mox Urbium vicinarum subsidio recuperata: Herangerius mersus. Fontanus Cameracensem obsidionem instituit. A Nivernensi Duce subsidio mittitur Filius, qui pluribus obstaculis superatis, Urbem intrat. Cameraci status antiquior, & varians imperium.

De

DE BELLO BELGICO
LIBER SEXTUS.

1595. D Cameracensem obsidionem viam sibi Fontanus aperuit, invalida quædam finitimæ regionis Oppida occupando. Inter quæ Cleria, & Brajum, propter Somonam fluvium sita, ad primum adventum hostium se dedidere. Circumjectus ager, perditis frugibus, abductis gregibus, cum summo Colonorum terrore, pervastatus. At copiæ, quas Artesia, Hannoniaque promiserant, nondum erant universæ coactæ. Sine illis autem omnibus Cameraci obsidionem aggredi, temerarium omnino videbatur militiæ Præfectis & præ Urbis ambitu, & præ multitudine Defensorum.

Clery. Bray. Somme. Arrenderfi. Dat' il guasto. Artoys. Enau. Iur lebata di gente. Cambray. Capitani.

Interim ergo, nè torpesceret otio miles; simulque ut eò firmior redderetur obsidio, quò plures aditus hosti præcluderentur; Dorlanum adoriri statuit Fontanus. Accessere Artesiorum preces rogantium: *Ut quantum securitatis attulerat Hannoniis Castelleto subacto; tantumdem adjiceret sibi, expugnato Dorlano. Urbem hanc suis quodammodo cervicibus imminentem, nihil toti provinicæ tutum, pacatumq; permittere. Contrà verò si Belgicæ Hispanorum ditioni adjungatur; multum hostibus allaturum incommodi, pronis excursionibus in Urbes Picardiæ principes Ambianum, & Abbatis-Villam. Deniq; si relinquatur in potestate Gallorum; haudita futuram facilem, expertem-ve periculi militum è Belgicis Præsidiis evocationem, atq; trajectum.* His adeo momentis rationum in sua deliberatione confirmatus Comes, Exercitum ad Urbem admovit.

Attaccare. Fontanus obsidere aggreditur Dorlanum.

Amiens. Abbevillé.

In Picardiæ finibus, Artesiæ proximis, Dorlanum est, ad fluvium Altiliam situm, unius itinere diei dissitum Cameraca-

Authia. Dorlani situs & munimenta.

meraco: ambitu murorum, & fossa valde munitum, ere- 1595.
ctâque ad latus Arce validius. Ejusmodi quippe muni- *Castello.*
mentis omnes ferè instructæ sunt ejus Provinciæ Urbes;
utpote alienis finitimæ ditionibus, hostibusque propè per-
petuis obnoxiæ. Hæc tamen Arx non, aliarum instar, so- *Torrioni.*
lis erat turribus vetusto ritu circumsæpta: sed uti fert usus *Terrapie-nate.*
recentior, oppletis terra mœnibus, lunatisque propugna- *Rivellini.*
culis extantibus custodita; vel Præfecti diligentiâ, vel vici- *Coloma l. 5.*
nitate periculi submonente. Præerat Urbi Carolus Halvi- *Card. Bentiv. p. 3. l. 2.*
nius Dinani Comes; Arci Robertus ejus frater Ronsoii *Campana*
Dominus. Loci Præsidium infirmius, quàm necessitas *p. 3. l. 3.*
postularet, ad oppugnationem Fontanum incitabat. Quæ *Carner l. 11 c. 7. 8. 9.*
licèt inopinata esset, ac raptim admota; non tamen ita ma- *Thuanus*
turè claudi omnes obsidione aditus potuerunt; quin antea *l. 112.*
de re tota certior Bullonius fieret. Is ut in periculo repen- *Cathorinus lib. 15.*
tino, celeriùs, quàm consultiùs quadringentos immisit E- *Turs. l. 21.*
quites loricatos ex Nobilitate provinciæ, & sclopetis in- *Haraus an. 1595.*
structos Pedites octingentos. Opinio quippe prudentum *Roland. Mir-*
fuit; si Peditatum, quem regebat, omnem, duorum mil- *teus de Co-*
lium numerum superantem, Urbis Præsidio addidisset, *mite Fonta-no.*
non aliud tentare subsidium futurum fuisse opus. Et nisi *M. Janson.*
Equitatum in defendendis mœnibus occupasset; eodem *Merc. Gal-*
opportunè potuisse uti ad vias Obsessoribus intercluden- *lo-belg. lib. 14.*
das. At in subitis rebus, ac trepidis, vel sapientiores con- *Rodolp. Bo-*
silium fugit. *tercius Com-ment. l. 2.*

Bullonius Urbi subsidium mittit parum utile.

Præsidiario milite introgresso, majus quid ad Urbis *Joannes de*
defensionem desiderari visum. Cum enim, qui totum *Bussieres lib. 23.*
sustineret imperium, unus non esset, Virorum Principum, *Alex. Cam-*
Nobiliumque provinciæ certatim sibi quisque jus impe- *piglia l. 10.*
randi arrogabat. Unde rerum omnium confusionem *Mich. Ait-*
summam existere necesse erat. Quia tamen Hostem mœ- *fingerus in*
nibus distinendum omnes videbant: in formam oppor- *fine Leonis Belg.*
tuniorem redigere studuerunt aliquot propugnacula, quæ *Corazza.*
de more sita erant extra murorum ambitum, ad vim ini- *Archibu-gieri.*
micam

1595. micam aliquandiu retardandam. Sed hic etiam patuit minùs apta Præsidiariorum electio. Nobilitati namque pudori erat, aut molestiæ, manus operi admovere: Gregarii verò pauciores, quàm qui brevi tempore possent rem ad exitum perducere.

Catherinus. Fanteria. Guarnigione. Bibelloni. Accamparsi. Sortire.

Idibus Juliis Hispani Castra ad Urbem posuerunt. Ac prima ipsa die alacriter erumpentibus ex ea Militibus, nonnulli utrinque vulnerati, ac perempti. Repulsis tamen illis in Urbem ab Obsessoribus, commodum his fuit, eâdem operâ fossæ, murique exterioris conditionem explorare: quo nihil opportunius sub initium oppugnationis. Postera verò die vergente ad exitum, Valentinus Pardiæus Mottæ Dominus, supremi Castrorum Præfecti partes agens, cum ex propinquo mœnia circumspiceret: ut qua potissimùm facienda esset impressio, de visu cognosceret; displosо inde repentè sclopeto, in oculo dextero ictus est. Quod vulnus lethale cum esset, eum paulò pòst letho dedit: non sinè ingenti Exercitus Hispani detrimento, luctuque. Quippe militari virtute, Belgici experientia belli, atque in Catholicum Regem fide, nulli habebatur secundus. Una inter alias prærogativa illi defuisse dicitur, quæ in usu militiæ non est postrema, felicitas.

Obsidionis initium.

Maestro di Campo generale. Dar l'assalto.

Mottæ Domini Cædes Hispanis luctuosa.

Subrogatus in ejus locum fuit Christianus Savinius Rosnæus, ingenii sagacitate, peritiaque rei bellicæ paucis comparandus. Hujus consilio ante alia communiri Castra cœpere: fauncesque viarum lunatis propugnaculis obstrui: ne quis adventantibus subsidiis pateret in Urbem aditus: ne-ve Exercitum haud ingentem improvisa vis hostium adoriretur. His perfectis operibus; oppugnanda-ne prius Arx esset, an Urbs, ambigebatur. Arcem plerique præponebant, qua capta, proclive admodum foret Urbem oppugnare, & capere. Alii, quòd Arcis expugnatio plus multò requireret temporis, ac laboris, à faciliore Urbis aggressione faciendum putabant initium: unde pari ratione

Fortificar gl'alloggiamenti. Mezzelune. Soccorsi.

Deliberatur, Arx ne prius, an Urbs oppugnanda.

tione ad Arcem oppugnandam aperiretur via. Has inter 1595.
pugnantes mutuò sententias, & tam auctoribus, quàm rationibus æquatas, tertiam quamdam, ac penè mediam Rosnæus proposuit; in quam priores duæ coalescere videbantur. Suadebat enim, uti tormentis ageretur, qua parte Urbs Arci conjungitur. Ita quippe & illius mœnia ruinam ductura, & hujus defensionem infirmiorem fore. Obstabat prima fronte lunatum propugnaculum extra mœnia, & citra fossam, quæ Arcem ab Urbe disjungit. ad eandem tuendam fossam erectum. Id quamvis nuda humo structum, eâdem tamen diuturno tempore conglutinatâ ita validum erat: ut nullis perrumperetur ictibus bombardarum. Quare se nihil eis proficere animadvertens Rosnæus, novam commentus est id superandi viam.

Rosnæi prudens consilium. *Dar la batteria. Far breccia. Rebellino.*

Duos erigi jussit aggeres, quorum alter ab Urbis, alter ab Arcis infestatione subeuntes milites tutaretur: eosq; ad jactum lapidis propè lunatum propugnaculum duci. Dumque hujus Defensores opinantur, illos ad fossam usq; perductum iri; ex improviso erumpunt utrinque duæ jam paratæ cohortes, Italorum altera, altera Vallonum. Hæ partim adrependo, partim scalis admotis, in loricam propugnaculi pervaserunt ea celeritate; ut ante Defensores invaderent, manusque cum iis consererent, quàm ab Arcis tormentis peti possent. Brevis pugna, sed acris fuit. Namque etsi veterani erant, qui munimentum illud propugnabant; quia tamen eos nil tale expectantes hostis adortus est; post horæ quadrantem, quo dimicatum fuit, obruti majore numero, loco cedere coacti sunt, atque in tectam viam extra fossam se recipere. Rosnæus propugnaculum victor ingressus, Barlotæ Vallonibus præcepit, ut eumdem sibi locum communirent; in quo bombardas ad quatiendum collocare decreverat.

Trinciere. *Accostarsi.* *Strada coperta.* *Obsessores propugnaculo potiuntur.*

Neque major fuit horum in opere struendo diligentia, quàm Dorlanensium in eodem disturbando. Namque tribus

1595. tribus è quodam Urbis munimento, & pluribus ex Arce tormentis adeo propugnaculum infestabant, ut ingentem ederent stragem. Eâ tamen generosas animas minimùm absterrente, tantum operis brevi peregerunt Itali, & Vallones vicissim laborando, ut locum tandem satis munirent.

Colubrine. Impositæ ibidem fuere septem longiores bombardæ, quibus factum nomen à colubris, in Arcem directæ: atque alterius formæ sex, quæ Urbis mœnia quassarent. Exploratores interea ultro citroque decurrebant, quid Bullonius rerũ moliretur, indagantes. Is verò propè Abbatis-Villam, ex Picardia, Normanniaque militem centuriabat. Adjunxere se illi Sanpaulius, & Villarius Gallicæ Classis Præfectus, aliique Principes Viri, Urbiumque Gubernatores.

Scorritori. Abbevilla. Assoldare. Ammiraglia.

At Fontanus promissas à Provinciis auxiliares copias exigebat. Artesii statim Pedites mille adjecerunt. Sexcenti è Belgicis Præsidiis evocati. Quo supplemento non parum auctus est Hispanus Exercitus. Magno quoque coacto numero militarium Operarum, vehemens à tormentis impressio parabatur. Quamobrem aliæ septem bombardæ longiores ab Atrebatibus petitæ.

Guastatori.

In hoc rerum statu erat Dorlanensis obsidio: cum ea noctè, quæ diem decimum Calendas Augusti secuta est, ab Exploratoribus Fontano nunciatur: jam Villarium cum quadringentis Equitibus ex universa Normannica Nobilitate lectis Ambianum intrasse. Sanpaulium verò, ac Bullonium scripsisse Ludovico Gonzagæ Nivernensi Duci, qui recenti Picardiæ bello ab Henrico Rege præfectus, in Oppido Sancti Quintini morabatur; ut frequentiorem cogeret militem. Se quidem jam promptos, ac satis instructos esse ad afferendum Dorlano subsidium: imò ad vitam pro ejus defensione profundendam. Idem confirmarunt Equites levioris armaturæ ad explorandum præmissi, qui ajebant, plurimas se hostium turmas in Ambianensi Agro vidisse.

Amiens. *Gallorum Exercitus cum magna Nobilitate subsidio venit Dorlanensibus.* *Cavalli leggieri.*

Et sanè jam in eam Urbem convenerant Gallici Exercitus Principes, ut de ferenda Dorlanensibus ope, reique agendæ ratione deliberarent. Sanpaulius, Belinius, Sessevallius in ea erant sententia, ut Nivernensis cum eis, quas augebat in dies, copiis expectaretur. Temerarium quippe ducebant id immaturè cum summo discrimine tentare, quod intra paucos dies viribus longè majoribus, ac felicis eventus certiori spe aggredi possent. At Bullonius, Nivernensis vetus æmulator in militari prudentia, gloriaque, nec minùs ei ob diversam religionem infensus; patienter ferre nequibat, ejus adventum expectari, eique reservari decus illud solutæ obsidionis, Urbisque liberatæ, quod ipse sibi jam pollicebatur, ac spe præsumebat. Quamquam enim numero non admodum præstaret Exercitus: florentissimus tamen Equitatus, quo superior esse Gallus solet, atque in unum coacta vis magna Nobilitatis & animos ad pugnandum, & ad vincendum securitatem dabant. Cumque in suam sententiam Bullonius Villarium quoque pertraxisset; penè per vim ab omnibus extorsit, ut statim hostem petere sine Nivernensi decernerent. 1595.

Bullonius Nivernensi Duci infensus, & æmulus.

Catherinus. Turtura. Apud Julium Cas. Bulengerum Hist. l. 5. Campana. Campiglia. Carnerus. Lavarius.

Igitur Ambiano Dorlanum versùs accelerant iter, eo inter se constituto: ut Sessevallius cum Peditibus mille ducentis, & commeatuum, bellicique instrumenti carris viginti, Urbem ingrederetur: Eodemque tempore quadringenti Nobiles Viri, qui Dorlani parum utiliter morabantur, ad Exercitum se reciperent. Is verò tripartitus tribus diversis locis hosti objiceret sese: ut ejus vires, quæ conjunctæ validiores erant, dividendo attenuaret; occupatumque variis partibus, atque aversum ab Urbe detineret. Quas artes cùm Fontanus pro sua militari prudentia prospiceret; iis obviam ire cum Exercitu simul juncto decrevit.

Fontanus cum suis occurrit

Dies erat octavus ante Calendas Augusti, & pervigilio solemnis Apostoli Jacobi, Hispaniarum Patroni (quod

nomen

1595. nomen ei genti sanctissimum, ac præsertim in prælüs faustissimum) cùm hora decima undecim hostium turmæ per campos equitantes apparuere; quæ peritorum judicio Equites mille & quingentos fermè numerabant. Creditum ab Hispanis principio, Gallicam eam esse suarum virium ostentationem, aut etiam indagationem hostilium. Qua opinione decepti, cum se minus accuratè pararent ad prælium; incitamentum inde sumpsere Galli ad eos citiùs, alacriùsque aggrediendos. Jamque ad Gallicam leucam aberant: cum Hispani metuentes, nè in impedimenta impetum facerent; ea jam consarcinata in tutiorem locum deportare cœperunt. Hoc animadverso Galli, qui jam antea vires Hispanorum infirmiores rebantur (quod sibi persuadere de Hostibus tam perniciosum est, quàm usitatum) pro certo habuerunt, Hispanos receptui canere, ac dimittere obsidionem. Quamobrem etiam in deliberationem apud ipsos venisse fertur: præstaret-ne recedentem insequi hostem, ac profligare: an liberata obsidione Urbe contentos esse.

Exercitus Gallicus.

Exercitus uterque alterius æstimatione fallitur.

Sonar à raccolta. Levar l'assedio.

At Fontanus obequitans ad pugnam accendit, & direxit acies suas: atque obsidioni præstituto Ferdinando Portocarrero, qui summus Instructor erat in legione Alphonsi Mendozzæ, cum Peditibus mille ducentis: relictoque cum aliis mille Gaspare Zapena, ut Castra, & munimenta tueretur: utroque verò jusso, si erumperent ex Urbe Dorlanenses, strenuè obsistere: ipse cum cæteris copiis obviam hosti processit hoc ordine: uti Carolus Coloma describit, qui earum pars magna fuit: & nescias, gladio-ne magis, an calamo bellum Belgicum illustrarit.

Ordinanza.

Ad dexteram ibant Equites Belgici ferè sexcenti sub imperio Comitis Bossuti. Ad lævam Equites levioris armaturæ: quorum duas primas turmas regebant: alteram Alphonsus Mondragonius, & Ambrosius Landrianus: alteram Comites Alphonsus Montecuculus, & Franciscus

Coloma l. 8. Carnerus l. 11. c. 8. Bentiv. l. 2.

Dispositio Exercitus Hispanici.

Belgioiosius. In medio Fontanus ipse Comes, præeunte 1595.
cum suis Sancio de Luna; cumq; omnibus Aulicis magno Principum Virorum numero comitante. Inter eos præcipui: Dux Aumalius, supremus Castrorum Præfectus Christianus Savinius Rosnæus, Cymacensis Princeps, Camillus Caracciolus Avellini Princeps, Varambonius Marchio, Alphonsus Mendozza, Stephanus Ibarra, Joannes Bracamontius, Joannes Gusmanus, Bartholomæus Torralba. Instructum quoque fuerat è solis Hispanis parvum agmen (quod Volans appellat recentior Militia: quia paratum est advolare, quocumque vocat Dux, aut necessitas) eique impositi Alphonsus Ribera, Franciscus Vega de Mendozza, Contrera, Rosatus, Guevara.

Squadron Volante.

Dispositio Gallici.

Gallorum exercitus ex adverso dispositus in hunc modum erat. Primam aciem è Normannis Equitibus ferè quadringentis in tres turmas divisis Andreas Brancaccius Villarius Maris Præfectus moderabatur. Mediam è trecentis Equitibus Picardis regebat Sessevallius. Tertiæ, quæ sexcentis constabat Loricatis, præerant Bullonius Dux, & Sancti Pauli Comes. Unamquamque stipabant sclopetariorum Equitum turmæ aliquot promptæ ad velitationes irritandas. Aderant etiam ad dexteram è legione Campaniæ Gallicæ Pedites mille ducenti: unàque vehebantur instrumenti bellici carri viginti. Mens quippe fuit Peditatum, & bellicum apparatum in Urbem inducere: atque in receptu hostiles copias carpere.

Ordinanze

Ammiraglio.

Corazze.

Jam ad medium processerat dies: cum exercitus ambo sibi invicem infestis animis occurrentes ad ineundum prælium propinquarunt. Prior Gallus Eques Duce Villario primas duas turmas Equitum levioris armaturæ magno impetu aggressus, uti numero major, facilè fudit, ac fugavit. Agmen verò Sessevallii secedens in partem dexteram videbatur velle Dorlanum versùs accurrere. At Carolus Coloma, qui tertiam turmam è Lancearii ducebat

Truppe.

Conflictus acies.

bat

1595. bat fermè centum quinquaginta tum suis, tum Joannis Gamarræ, tum Francisci Padillæ, ratus hostem declinare velle impetum, & mox in latus perrumpere; occupavit cum Gamarra strenuissimo Juvene illum invadere tanta & sua, & commilitonum virtute, ut supra centum Gallos sterneret, plures in fugam verteret. Fontanus interea Sancio de Luna jussit, ut Villarii turmam in latus invaderet. Quod cum ipse præstaret egregiè, multis utrinque cæsis, minore sclopeto in sinistro latere ictus, recessit. Villarius animadvertens, se ad extrema redactum, centum quinquaginta Loricatos à Bullonio, Sanpaulioque poposcit. Eos impetravit Belini Comite Ductore. Horum auxilio restituit suos, Equitesque aliquot Hostium dissipavit. Alphonsus Ribera, quique cum eo Volanti agmini præerant, collem occuparunt ad lævam Hispani exercitus: ad cujus radices prætereuntibus Gallis, hostemque insectantibus, magnam mosquetis cladem intulere. Simul etiam Fontanus Comes cum suis Stipatoribus ad dexteram, & Carolo Coloma, Hispanoque Equitatu ad sinistram tanto impetu in Villarii copias invectus est, ut eas ingenti cum cæde profligarit.

Pistola. *Mosquetti.* *Soufiggere.*

Hispani superant Gallos.

At Villarius, qui multorum animos gerens, primus lacessiverat hostem, perstabat adhuc in pugna ferè postremus: cū ante suos oculos vidisset occumbere tot Exercitus Principes, tot lumina Galliæ. Et propè erat, ut ipse quamvis eò laboriosiùs, quò seriùs, in tutum evaderet. Verùm tam bellicus ardor, qui semel accensus in pectoribus generosis ægrè restinguitur: quàm charitas in sanguinem suum, quæ vel vitæ jubet non parcere; magnam animam vehementer impulerunt in aleam belli maximè periculosam. Dum enim anxius cogitat de receptu; videt Montinii Dominum Nepotem suum, ætatis flore, atque indole generosa spectabilem, cum famulorum manu ab Hispanis Antonii Mendozzæ Peditibus circumventum, atque in

Villarius perstat, ut Nepoti periclitanti subveniat.

Coloriens.

in extremo laborantem discrimine vel vitæ, vel libertatis. 1595.
Quamobrem extemplo suas revocans copias, quæ jam se recipiebant; atque ad pugnam propellens, habenas Equi
Idem circumvenitur ab Hispanis, & capitur. rapidè retroflexit, ut periclitantem Juvenem liberaret. Verùm à sclopetariis Hispanis circumclusus, simulque ab Italis, & Vallonicis Equitibus itinere præciso; animosè tamen dimicans unus adversùs multos, tandem pluribus affectus vulneribus equo decidit. Irruerunt in eum illico Hispani de tam insigni præda inter se contendentes. Ornatus quippe vestium, atque armorum argento, auroque præclaris, ut antè oculos, ita tunc manus avidas invitabat. Recens quoque memoria crudelitatis, quam in expugnatione Hanensi contra Hispanos exercuerant Galli, stimulabat illos, ut paria rependentes, in horum Principem Villarium desævirent. Sed ipse, ut auri fames sedaret sanguinis sitim, pro sui redemptione quinquaginta
promisit aureorum millia. Duplo majorem summam Campana.
alii scribunt. Et sanè vita illa pretio longè majori æstima- Carnerus.
bilis erat. Ita præsentem iræ rabiem spes futuri lucri compescuit.

Inciderat Captivus hic nobilis in manus duorum mi-
litum è centuriis Carolo Colomæ subjectis; quarum in Coloma.
eo prælio summa enituerat virtus. Rosnæi tamen Filius Carnerus.
cum Ferdinando Salazario accurrens, partem sibi ex ea
Villarius de se captivo rixam componit. præda deposcebat. Dumque invicem altercarentur, ipse, qui erat altercationis miseranda materies, dirimere contendebat litem: utque eos sibi magis, quàm inter ipsos conciliaret, Hispanica dicebat lingua: *utrique affatim prædæ, pecuniæque futurum: abstinerent interim rixis. Se quidem gaudere, quòd in Hispanorum potissimùm venisset manus.* Morem gerebant Captivo suo Victores (adeò majestas nominis, & personæ, vel dum alieni juris est, jus in alios habet) & inde mutuò, & in illum iras compresserant: cùm Commissarius (ut appellant) supremus Equitatus Joannes Con-

1595. Contrera, ea inter Hispanos intempestiva contentione animadversa, unum miserat è suis honorariis Ephebis, ut Villarium occidendo, componeret controversiam. Crudelis mandati causam ipse postea sese purgando hanc attulit: quod tantæ victoriæ detrimentosum censebat uni Captivo, quamvis nobilissimo, immorari antequàm penitùs debellatus hostis esset. Aliis tamen in suspicionem venit invidiæ, quòd præda tam egregia in aliena esset manu. Tradunt alii, Contreram, cum Captivum illum tam splendidè armatum Bullonium Ducem esse crederet, exclamasse: *Occidite perfidum istum Ecclesiæ Catholicæ inimicum.* Paret Ephebus: Villarium adoritur: obtruso in vultum, displosoque sclopeto ad terram sternit exanimem. Sævitiæ in vivum addita barbaries in extinctum. Annulus pretiosissimo adamante conspicuus illuminabat Villarii manum. Eum ut sibi raptim auferret, fuit in turba militum, qui digitum, cui circumductus erat, abscinderet. Ita in Campo Martis, ubi pullulat sylva vitiorum, ira, invidia, avaritia, crudelitas; flagitio solet flagitium obsignari. Neutrum tamen passa est impunitum Fontani Comitis celebrata justitia.

Thuanus. Campana. Coloma. Carnerus.

Apud Colomam.

Apud Carnerum.

Sed mox indignè occiditur, & crudeliter spoliatur.

Catherinus. Campana. Carnerus.

Villarium sociarunt in morte ii ferè omnes, qui comitati eum fuerant ad prælium, ac Sessevallius in primis: quamquam acerrimè, ut in desperatione, pugnantes carò emptam hostibus, & multo venalem sanguine victoriam dederunt. Bullonius, sive magis è re sui Regis esse ducens reliquum exercitum ad secundiorem belli sortem reservare: sive ex animo in Villarium iniquiore, ob ejus in Catholica tuenda Fide constantiam: facilè persuasit Sanpaulio, qui junior ætate in seniorum ibat sententiam; ut milites in medio exercitu constitutos, & adhuc expertes pugnæ, in tutum adduceret, ne-ve in discrimen, & certam cladem offerret. At contrà Belinius olim Lutetiæ, tunc Hani Gubernator, ejusmodi consilium detestans, cum postre-

Catherinus

Cur non est subventum.

Apud Campanam, Carnerum, & Bulengerum.

postremo agmine ad Villarium periculo eximendum advolarat. Verùm à Fontano in se immissas quatuor hastatorum acies obvias habens, earum impetum superare, ac perrumpere nequivit. Imò paulò pòst agmine ab iis fuso, ac profligato, salutem fuga quærentibus cæteris, ipse captivus in Caroli Colomæ manus dedidit se: suo periculo discens, ac docens alios: si dimicetur in explicata planitie, Hastatis militibus cedere Loricatos. 1595. *Coloma. Carnerus. Catherinus* Nobiles alii capti.

Funestissimam Gallis hanc Hispanorum victoriam fuisse ferunt, tum ob numerum cæsorum, tum quòd Gallicæ Nobilitatis flos, ex quo ferè totus erat Exercitus, fuerit magnam partem excisus. Quæ Militum conditio potuit haud parum Bullonium excusare, reliquos à belli discrimine subducentem. Constans tamen tunc opinio fuit: si principio copiæ omnes eductæ ad pugnam fuissent; aut ipse pertinaciter dimicans recentem Sanpaulii militem in auxilium vocasset; futurum facile fuisse, vel subsidium introducere Dorlanum, vel certè inde minore damno recedere. Ingens Hispanorum de Gallis victoria.

Nec minùs alii peccasse scribunt hostes in complenda victoria, reliquiisque prælii persequendis. Rosnæum aliqui culpabant, qui Gallus, quamvis ab Henrico Rege abalienatus, non ferens tantum in sua natione Nobilitatis excidium, Pedites penes se retinuisset. Quippe si prosequuti victoriam fuissent: eam ajunt Papiensi, aut Sanquintinianæ æquiparari potuisse. Alii contrà, Rosnæum semper infestissimum nomini Gallico, noluisse Ducis optimi, ac prudentissimi partibus deesse. Ac propterea Peditatum intra suos ordines, ac sub signis contineri jussisse: quòd timeret, ne Bullonius, ac Sanpaulius, qui è prælio immunes, atque intacti recesserant; Hispanorum copias dissolutas, ac palantes aggressi opprimerent, & relatam victoriam è manibus extorquerent. Cur eadem non perfecta. *Apud Campanam, & Carnerum. Apud Thuanum.*

Dum Exercitus ambo in aperto Campo confligerent; Dorla-

1595. Dorlanenses opportunum rati tempus Obsessores adoriendi, majore militum parte diminutos; eruperunt ex Urbe, & castra hostium invaserunt; ut iis superatis, cæteris suorum copiis se conjungerent. Verùm illa tam validè munita, tamque sapienter prospectum rebus omnibus deprehenderunt: ut retrocedere coacti fuerint dedecore majore, quàm damno.

Sortire. Dorlanensium eruptio vana.

Plus fortè pudoris iisdem incussit alterum imprudentiæ peccatum. Per idem ferè tempus evenit, ut Vallones octingenti ex Belgio missi, ad Hispanorum Castra pergerent. Eorum aspectus miseram Urbem non parum exhilaravit, ratam subsidiarias esse copias ad summam necessitatem suam peropportunè adductas. Igitur patefactis portis rursus erumpunt, ut iis ingressum muniant ab hoste vicino. Sed eos ipsos hostes experiuntur, quos auxiliares putabant. A quibus pessimè accepti, fusi, fugatique, in Urbem se referre præcipites compelluntur. Ita spes indigentium credula humanum genus plerumque deludit.

Socorso. Eorumdem error.

Memorabilis hæc victoria ut Hispanis, atq; Italis laudi: ita vitio vertitur huic, aut illi Gallorum. Alii quippe Villarii temeritati, superbiæ, atque æmulationi cladem illam tribuunt: cum eum scribant maturè monitum à Sanpaulio, ut se reciperet; quòd ea Bullonii jussa existimaret, cui se parem habebat, morem gerere recusasse. Alii Bullonii vel ambitioni, atque invidentiæ in Nivernensem superius indicatæ; vel in omnes Catholicos Principes odio: quos in prima acie collocatos hosti objecerit trucidandos, cum suis ipse Sectariis in medio, tutoque collocatus. Has inter variantes opiniones de tantæ causa victoriæ nemo digniùs, ac religiosiùs sensit, quàm Comes ipse Fontanus victor: qui in literis ad Senatum Belgii regium extemplo datis hæc inter cætera scripsit. *Dextera Domini dedit hanc nobis victoriam, & Sancti Jacobi Apostoli deprecatio.* Ut meritò aliis tam multis, quàm præclaris adnumerari possit,

Mirteus. Thuanus. Hugo Grotius Histor. Belgic. l. 4. Apud Campanam. Mirteus. Cornerus. Bussieres. Vanguardia.

Fontani pia mens eam victoriam Cælo tribuentis.

Hh quas

quas Cælestibus ejus Divi auspiciis Hispani de suis hostibus reportarunt. 1595.

Accedit unius è victis, atque occisis nobile, & quia sub mortem dictum, integrum, & syncerum testimonium. Pedriellus hic erat Villarii Locum-tenens: qui multis confossus vulneribus, & Catholicæ Sacramentis Ecclesiæ munitus, graviter identidem ingemiscebat. Sacerdoti verò è Societate Jesu, cum aliqua spe salutis recuperandæ consolanti, disertè professus est: *Non se vel præsenti dolore vulnerum, vel instantis horrore mortis excruciari: sed quod Hæreticorum hominum Partes sequutus ob rationes privatas, & politicas fuisset.* Roland. Mirtaus.

Nocte, quæ subsequuta victoriam est, & sacram Divo Jacobo lucem anteibat; jussit Fontanus utriusque lætitiæ significationem publicam dari festis ignibus excitatis, displosisque bombardis. Postridie verò, ut humanitatis quoque partibus, & Christianæ vel in hostes, ac mortuos charitati faceret satis; Villarii, ac Sessevallii cadavera Dorlanensem ad Urbem, quo par erat, honore sepelienda transmisit. At Præsidii Præfectus ea rejecit, cum diceret inclementer argutus: *Viventibus illic opus esse, non mortuis.* Imò nè milites tantorum jactura Virorum in conspectu posita deterreret; à mœnibus exonerata tormenta procul arcuere portantes. Hanc retulerunt Obsessi gratiam iis, qui, ut inferrent ipsis subsidium, vitam profuderant.

Fontani clementia in hostes.

Campana. Carner. c. 9.

Dorlanensium inclementia in bene de se meritos.

At Nivernensis audita suorum clade, neque ea territus, postero die ductis, quas coëgerat, copijs; quæque fusæ, ac dissipatæ fuerant, recollectis, in conspectum se dedit hostilis exercitûs; diligenter explorans, si quâ posset in Urbem introducere subsidium. Verùm aditus omnes reperit interclusos. Fontanum contrà stimulabant plerique suorum ab recenti victoria audentiores, ut hunc etiam exercitum invaderet, ac profligaret. Sed militaris ejus prudentia pellici se non est passa dulci spe alterius victoriæ. Quin cau-

Succursus. Scoufiggere.

1595. cautè timuit, nè dum prælium miscebatur, clandestinum aliquod subsidium in insidiis latens, Dorlanum immissum potiorem victoriam frustraretur. Biduo pòst idem conatus iterum Nivernensis, improsperum pariter exitum nactus est. Non defuit tamen, qui scriberet: nocte quadam per Altiliam fluvium centum viginti Loricatos, & octodecim jumenta pyrio pulvere onusta clam hostibus Dorlanum inducta.

In agguato. *Mirteus.* *Corazze.*

Obsessores interea perductis ad fossam aggeribus, Arcem tormentis muralibus infestabant. Nec strenuè minus Obsessi numerum ingentem hostium straverant, & supra quadringentos sauciarant. Eruptione quoque magno numero facta sub æstu meridiano, qui solet ad quietem invitare, hostem invaserunt. At eo ipso tempore Peditatum invenere pervigilem, ac paratum ad conserendas manus. Quare post longam, acremque dimicationem, pedem referre tandem coacti sunt. Quod dum lentis passibus, & fugam dissimulantibus, peragunt; in latus eos insiliens Equitatus, plerisque cæsis, effuso cursu recedere ad muros compulit.

Obsidionis progressus.

Artiglierie. *Abbattere.* *Ferire.* *Sortita.* *Combattere.* *Zuffa.* *Ritirarsi.*

Jam verò Fontanus animosior parta victoria, & quasi nimis lentæ obsidionis pertæsus, atque ad Cameracensem anhelans expeditionem, ad quam Artesii, Hannonii, Duacenses, Insulani, Tornacenses, Valencenenses à Balagnio vexati; ac sua præsertim felicitas evocabat; vehementi bombardarum impressione moras omnes perrumpere, atque aditum sibi ad Urbem aperire decrevit. Igitur misso Atrebatum Carolo Coloma cum mille Peditibus, Equitibus quadringentis, ut inde sex alia majora tormenta, duo longiora curaret advehenda: postquam hi regressi, pridie Calendas Augusti, vix ortâ luce, quatuor supra viginti bombardis Urbis, Arcisque mœnia quassari cœpere. In colle quoque vicino, Urbi imminente, tormenta erant ita disposita; ut Defensores quidem magno discrimine infestarent

Fontanus Urbem, atque Arcem vehementius quatit.

Coloma. *Bentivolus.* *Jansonius.* *Haraus.* *Batteria.* *Arras.* *Colubrine.*

ſtarent ; ituri verò ad impetum faciendum Hiſpani citra periculum eſſent. 1595.

Dar l'aſſal-ta.

Multas horas, adeoque ad tertiam usque poſt meridiem, tempeſtas ea bombardarum intonuit. Cui peropportunè ſe obvolvit illuceſcentis diei tam denſa caligo, ut fumo tormentorum immiſta, ea diſplodentes obtegeret, atque oculis inimicorum, & offenſionibus eriperet. Ubi verò nebula rareſcens à ſolis radiis diſſoluta penitùs fuit; jam muri pars magna lababat, ac ruinam minitabatur. Nec multò pòſt hac ad imum ſolum cum ingeſta humo corruente, viginti cubitis amplior hiatus apparuit. Quo viſo, ſe ſtatim accinxere ad faciendam irruptionem Obſeſſores, ad ſuſtinendam Obſeſſi.

Terrapieno.

Ad oppugnationem militum diſpoſitio.

Bastion.

Obſeſſores tres in acies diſtributos hoc ordine collocavit Fontanus. In prima ſexcentos Pedites poſuit, maximam partem Hiſpanos, tum Burgundiones, & Vallones. In aliis duabus majorem eſſe voluit numerum tam Hiſpanorum, quàm aliarum militum Nationum. Sic autem unam pone aliam diſpoſuit : ut primæ laboranti ſubſidium ferret ſecunda, ſecundæ tertia. Scribunt alii Fontanum ex norma quoque prudentiæ militaris, ut Dorlanenſium vires dividendo minueret; diverſis locis eodem tempore fieri voluiſſe impreſſionem. Quare ad Arcem aggrediendam Hiſpanos, ad Urbem Vallones immiſiſſe: Italos verò pauló pòſt utròque, ad integrandum prælium.

Catherium.

Defenſorum virtus.

Nec minùs ex arte ſuum contrà militem explicaverant Defenſores. Primos namque tenebant ordines undiq; qui claritudine ſanguinis, animorumque præſtabant: atque inter ſe denſati, ferroque muniti, murum alterum interiorem, ac ferreum referebant: aut ex antiquo ritu Laconum, pectora pro mœnibus objectabant. Impetum in eos fecit per hiatum tormentis apertum primum agmen Hiſpanorum: atque intra murum, cujus lorica fue-

Breccia.

Parapetto.

rat

1595. rat ad terram deturbata, pedem figere summo nisu contendit. Verùm eo robore obluctati sunt in adversum Defensores; ut primis Oppugnatoribus cedere incipientibus accurrere necesse fuerit in auxilium secundos. Tunc enimverò atrocissima exarsit pugna, instauratis pariter à novo subsidio viribus Nobilium Defensorum. Hi vix ullum pugnandi spatium Hispanis dabant, plurimùm laborantibus, ut ab hoste se tegerent, ac stabilirent in muris pedem. Sesquihoram circiter ferunt in eà murorum crepidine hastam hastæ obstitisse; & quasi fluctuante bello, nunc huc, nunc illuc annuisse victoriam. Atrox oppugnatio.

Campana. Carnerus. Ritirata. Tagliata. Non levis etiam imprudentiæ damnant Dinani Comitem Urbis Gubernatorem: quòd ut juvenis duorum & viginti annorum, atque in re bellica generosior, quàm peritior, nullum præparasset suis receptum, sed solam viæ scissuram, eamque tam angustam, ut aciem directam continere non posset. Locus verò, ad quem refugerent Defensores, ubi murum tenuisset Hostis, plus æquo declinabat. Adeòque Oppugnatores eò se saltu dejicientes destineri non poterant. Accedebat horrenda strages, quam de iis continenter edebant bombardæ è loco superiore, uti dictum est, displosæ. Non tamen his omnibus instantis exitii terroribus coërceri Gallicæ Nobilitatis generosus ardor potuit: quin ad extremum usque spiritum Urbem, Arcemque tueretur; ac vitam mallet deserere, quàm locum. Gubernatoris imprudentia. Abbandonare il posto.

Ralberium. Neque minor eluxit in Oppugnatoribus virtus: ac singularis præsertim extitisse fertur Ferdinandi Portocarreri. Hic per hiatum muri Arcem aggressus, tanta ibi strenuitate pugnavit: ut occiso Dinani Comite, qui ei parti aderat defendendæ; ejusque sociis ferè omnibus aut fusis, aut stratis, non sine magna cæde capta demum Arx fuerit. Inde certatim Victores sese in Urbem demittere: obvium Ferdinandi Portocarreri fortitudo. Arx, & Urbe capiuntur. Mich. Aitsingerus.

 quem-

quemque perimere: omnia tumultu, luctu, clade miscere. 1595.
In ultionem Hanensis internecionis, quam Hispani vulgò memorabant, ita sævitum. Ipse Fontanus edixerat: ut in profanis locis nulli parceretur armato, in sacris nulli noceretur: fœminarum pudor illibatus esset: incendiis abstineretur. Hanc tamen postremam legem vel fortunæ temeritas, vel impetus iræ militaris fregit: cùm sub noctem in una domo excitavit incendium, quod statim ad proximas propagatum, adeò pertinaciter inhæsit, ut ipsomet Comite accurrente vix fuerit aliquando restinctum.

Thuanus. Campana. Carnerus. Catherinus. Jansonius. Lanarius. Campiglia. Mirteus. Bentibolus.

Repentinum incendium.

Patefactis Urbis portis, reliquus irrupit Exercitus; atque omnia latè loca depopulatus hostiliter est. Verùm exigua reperta præda spem, atque aviditatem Militum haud explevit. Cæsa memorantur Gallorum tria millia: in quibus Viri Nobiles supra trecentos. Tot vulnerati, ut in uno nosocomio plures quàm centum numerarentur. Hos inter Ronsoii Dominus Gubernatoris perempti frater, qui captivus Atrebatum missus paulò pòst periit. Pars quoque magna Nobilitatis Gallicæ captiva in Urbes Belgii diversas abducta. Haraucurius erat in primis, qui licèt Dorlani Gubernator minimè fuerit, ut aliqui tradunt (id enim muneris Dinani Comiti plerique Scriptorum tribuunt) tantæ tamen auctoritatis, atque existimationis in rebus bellicis habebatur: ut ejus plurimùm consilia Præfecti ambo tam Urbis, quàm Arcis sequerentur. Is in Arcem Antverpiensem custodiendus ablegatus est unà cum Gribovallio, & Rinsevallio Principibus itidem Viris: qui simul omnes pro sua redemptione aureorum millia quadraginta solverunt. Tam notabilis hujus oppugnationis successus fuit: ut nulla ad eam diem in Belgicis, aut Gallicis bellis, illa atrocior, & cum varietate fortunæ diuturnior memoraretur.

Bettino.

Clades magna Gallorum, ac præsertim Nobilium.

Mirteus. Haraus. Jansonius. Coloma. Bentibolus. Campana. Alii.

Riscatto. Bentibolus. & alii.

Victoriæ magnitudo

Fontanus Comes pro innata pietate, actis publicè Deo solemnibus gratiis de duplici victoria uno in loco repor-

Fontani pietas & providentia

1595. portata: humanæ quoque incolumitati prospiciens, Urbem, Arcemque curavit cadaveribus, sordidisque cædis reliquiis expurgandas: ne aerem inficiendo, tetriorem, & magis communem cladem afferrent. Exinde mœnia disjecta reficere: exteriora munimenta diruere: Urbem, & Arcem rebus omnibus instruere ad defensionem opportunis. Quibus accurandis Dorlani dies quindecim immoratus; ad loci tutamen cum delecto militum Præsidio reliquit Ferdinandum Portocarrerum, cujus potissimùm virtute (uti paulò antè diximus) Urbs ea fuerat expugnata. Fontanus autem ad Cameracensem expeditionem, velut ad rerum summam, ac motus illius bellici metam, accinxit sese. Verùm priùs quàm eam ingrediamur; præstat paucis perstringere, quæ Dorlanensis obsidionis tempore, ac paululum deinceps in Belgio gesta sunt.

M. Janson. lib. 14. Heraus an. 1595. Gaspar Ens tom. 3. l. 3. Hugo Grot. Hist. Belg. lib. 4. Mirteus. Botertius lib. 2. Laurentius Beyerlinch. Chronogr. Guillelmus. Baudart. Thuanus l. 110. Campana in fine l. 3. Carner. lib. 11. c. 16. Colonna l. 8.

Mauritius Comes in omnem pervigil opportunitatem; ubi Regium militem vidit abunde Gallicis armis occupatum; tempus id commodum ratus est, Fœderatorum in Belgio rebus adversùs Hispanos promovendis. Quamobrem ineunte Julio, contractis undique copiis, & navibus majoribus, minoribusque ad ducentas octoginta, bellico apparatu omni, & commeatu instructis, Vahalim fluvium ingressus, per eum adversùs Noviomagum vela fecit; ex arte Ducum, hoc præsertim tempore solemni, sparso rumore, Sylvam-Ducis in Brabantia obsessum iri. Eo comperto Christophorus Mondragonius, Arcis Antverpianæ Præfectus, quem Fontanus Regiis in Belgio armis imposuerat: ut si quid per suam absentiam à Fœderatis moveretur; ipse pro tot annorum in eis bellis experientia, strenuè obstaret, Militum quatuor millibus coactis, Campiniam ingressus, Turnohuti, & circumjectis in locis Castra posuit; animo magno, alacrique Mauritium expectans, quicum justo prælio decernere jamdiu habebat in votis. Quippe cum inclytis famâ Ducibus pugnando, quæ-

Mauritius arma movet.

Mondragonius parat obsistere.

quæcumque sors belli obvenerit, bene vertit: quandò & eos vincere summa gloriarum est, & ab eis vinci non indecorum. At Mauritius hostis expectationem fallens, magna celeritate naves in Rhenum, atque inde in Isalam trajecit; eisque per fossam, quam à Druso Nerone Drusianam appellant, ad regionem Grollæ circumjacentem transportavit Exercitum. 1595.

Grolla obsidetur a Mauritio.

Eberar. Reidan. L. 2. Auber. Miraus Chron. Belg. Bentiv. l. 2.

In Zutphaniensi Comitatu Geldriæ confini hoc Oppidum est: quod unum alicujus momenti superabat in Belgio trans Rhenum Hispano Regi subjectum. Quæ potissimùm causa Fœderatos permovit ad illud occupandũ: ut eo potiti, Transrhenanam eam omnem regionem haberent in potestate. Angustum ambitu Oppidum satis Ars, & Natura munierunt: hæc situ valde ad tuendum opportuno, prope Slingam amnem: illa propugnaculis quinque. Præerat loco Joannes Comes Stirumbius Germanus cum sexcentorum militum Præsidio. Mauritius ergo cum octo millibus Peditum, Equitum duobus (quinquies mille Pedites, Equites mille ducentos alii numerant) Grollam obsedit. Octodecim quoque advexerat majora tormenta: quibus Oppidum quatere, & Divi Jacobi pervigilio expugnare animus erat. Castris itaque communitis, exonerare bombardas in mœnia cœpit: & diversis locis agi sub terra cuniculos jussit, qui unà cum Castris quotidie propius Oppidum admovebantur. Erecti quoque aggeres sexta obsidionis die ad fossam perducti: hæc verò eò minùs tuta, quòd subduci poterant aquæ.

Ghelderi.

Oppidi situs, & munimenta.

Mine.

Obsessi quamvis in angustias redacti, & nulla spe vicini subsidii: tueri se tamen strenuè, & deliberato animo esse ad extremum usque spiritum fortiter agendi. Verùm hanc virtutem periclitari diutius non sivit Mondragonii Ducis in prospiciendo vigilantia, in exequendo celeritas. Is præter contractas copias, è vicinis quoque Præsidiis quàm plurimum potuit militum evocavit: ut eorum numero

Mondragonius subsidio accurrit.

Guarnigioni.

1595. numero haud multò inferior esset Mauritio. Adjunxerat verò se illi cum suis Hermannus Comes Thserembergius. Qui ambo ab Anglis quibusdam, & Scotis de hostilis Exercitus numero, conditione, statu fuere prorsus edocti. Igitur magnis itineribus profectus Mondragonius, & Mosa ac Rheno summa celeritate trajectis, Grollam versus exercitum deduxit; certum, & constitutum habens, aut Oppido subsidium inferre, aut prælium cum hoste miscere.

Ad ejus adventum opinione maturiorem, dubius animi Mauritius fuit; num obsidionem prosequeretur, cujus felicem, & vicinum exitum spondebant tum angustæ in Oppido res, quod probè norat; tum opera, & machinamenta jam ad summum perducta: an potiùs animosiore consilio adventanti hosti prior obviam iret, eumque vel debellare, vel avertere conaretur. Suadebant hoc & ejus animi magnitudo, & exercitus Principes æquè generosi. Sed ut tertium sequeretur consilium, omnium prima fronte deterrimum, ac minimùm quidem certe gloriosum, nempe obsidionem solvendi; vel ejus ingenium impulit, ad cavendum proclivius, quàm audendum: vel Ordinum Fœderatorum instinctus, quorum perpetuò mens fuit non facilè vires suas ad incerta belli profundere. Et sanè jure metuendum erat, ne si continuaret obsidionem, hinc à Mondragonii copiis invadentibus, illinc ab erumpentibus Grollæ Defensoribus circumventus opprimeretur: sin hosti occurreret afferenti subsidium; non satis haberet militum ad hunc repellendum simul, atq; obsidionem prorogandam. Igitur consultissimum duxit, inde recedere, ac se conferre Zutphaniam. Mauritius obsidionem solvit.

Ibi Mauritius perstitit aliquandiu, quid Mondragonius interea moliretur, observans. Hic verò id unum spectabat, ut à majoribus faciendis progressibus Mauritii arma coerceret: quemadmodum contrà in ea totus erat Mauritius, ut Mondragonium per eas regiones occupatum detineret;

niret; nè inde digressus adjungeret se Fontano. Sic enim 1595. Fœderatos inter convenerat, & Galliæ Regem Henricum: qui persuasum habebat, Gallicis expeditionibus, ac præcipuè Cameracensi, solas Fontani copias pares non esse.

Inimici Exercitus propinquant.

Grolla obsidione liberatâ, rebusque ad tutamentum necessariis satis instructâ; haud procul inde Mondragonius constitit juxta Rhenobergam: tum ut eam quoque, traje- *Rynsberga.* ctumque illum fluminis custodiret: tum quod illac facilior *Vettovaglie.* aditus commeatibus esset. Nec longè Castra Mauritius posuit: utroque contendente alterius consilia, & propiùs introspicere, & commodiùs disturbare. Inter duos Exercitus medius interfluebat amnis haud magni nominis Luppia, qui prope Urbem Vesaliam evolvitur in Rhenum. *Lippa.* Ut eum amnem ultro citroque transmitterent utriusq; Exercitus milites, convehendorum pabulorum necessitas adigebat. Quæ occasio frequentes inter eos, quamvis le- *Foraggiare.* viores, dimicationes ciebat. Septembri tamen ineunte fors *Scaramuccie.* tulit, ut quædam longè gravior, ac magis memoranda conmissereretur. Sic autem se res habuit.

Pabulandi occasione sibi mutuo ponunt insidias.

Regius magis, quàm Fœderatorum Exercitus pabuli *Foraggio.* penuria laborabat: adeòq; id ex loco longinquiore com- *Scolta, ò Convoio.* portare, & majorem militum numerum adhibere ad custodiam opus erat. Commodam eam se nactum opportunitatem hostis opprimendi Mauritius censuit. Igitur Philippum Comitem Nassavium, supremum Equitum Ma- *Generale della Caballeria.* gistrum cum Equitibus quingentis latère in insidiis jubet intra nemus, prope quod transeundum pabulatoribus *Star' in agguato.* erat. Id ubi ab Exploratoribus suis cognovit Mondrago- *Foraggieri. Spie.* nius, ut artem pari arte deluderet, in aliam vicinam sylvam ut abderent se, turmis Equitum aliquot mandavit. Utris- *Truppe.* que quid agendum, in tempore ab suis Ducibus imperatum. Regiis Equitibus præerat Joannes Cordubensis, Præfectorum ejus Exercitus veterrimus, exploratæque virtutis. Aderat & Henricus Comes Thierembergius, Hieronymus

1595. mus Carrafa Montis Nigri Marchio, Nicolaus Maria Caracciolus, & Paulus Æmilius Martinengus cum suis quisque turmis. Itaque non modo par hostili, sed etiam superior erat hic Equitatus. Progressos pabulatores ad locum, prope quem delitescebant insidiæ, variis statim è partibus adoriuntur hostes; & licèt custodias militum auxisset prudentia Mondragonii; Mauritianis tamen quâ numero, quâ robore superantibus cesserunt. Regii partim cæsi, partim saucii, partim fugati. Tunc è nemore vicino cum suis Henricus Comes erupit: nec morati sunt hostium alii in medium prodire, ut jam non in umbraculis sylvarum mutuò præparatis ageretur insidiis: sed in Solem, ac pulverem egressis, in aperto campo justum, & cruentum prælium exoriretur.

Acer inter eos conflictus.

Principio inferiores esse Regii; Nassavio præsertim, ejusque duobus fratribus, & Ernesto Solmensi Comite, pro nobilitate generis, animique magnitudine rem egregiè gerentibus, aliosque corroborantibus exemplo suo. Quare jam Victores Hollandi toti erant in obstringendis Captivis, spoliis colligendis: cùm extemplo novis supervenientibus Mondragonii copiis, inopinantes, atque occupati præda invaduntur. Redintegratur pugna: recentes Regii fessos, atque impeditos cædunt; alios vulnerant, alios fundunt: eripiunt è manibus, & liberant Captivos: qui eos ceperant, capiunt: victoriam de Victoribus reportant. Ita plerumque belli scenam fortuna convertit: & habendi cupiditas impotens elabi sinit è manibus victoriam: qua sapienter uti non minor est virtus, quàm vincere.

Hollandi principio vincunt.

Mox Hispani.

Nobilitarunt hanc Hispanorum victoriam majorum gentium Captivi: Comes ipse Nassavius Philippus, qui lethaliter vulneratus, & Rhenobergam ductus, pauló pòst è vivis excessit: & Frater ejus Ernestus, & alter Ernestus Solmensis Comes iisdem sanguine conjunctus; qui mox etiam à vulneribus obiit: plures quoque Præfecti militum,

Philippus Nassavius captivus moritur.

Nobiles alii captivi. & Viri nobilitate præstantes. Philippi cadaver exenteratum, atque aromatibus conditum ad Mauritium honorificè remisit Hermannus Comes Thserembergius. Adeò vel inter hostes locum habet officiosa clementia. Extincti numerantur in hoc prælio ex Hollandorum Exercitu trecenti; quorum pars magna Luppiæ aquis absorpta, dum eas fugiendo transvadaret: è Regiis sexaginta: graviter tamen fauciati fuere Carrafa, Martinengus, Caracciolus. 1595.

Octobri ferè toto cùm utrinque nihil motum fuisset: eo exeunte, uterque Ducum ad hyberna reduxit suos. Id paulò antè quàm fieret; facinus in Brabantia tentatum fuit, quod si felicem exitum habuisset, magno fuisset Fœderatis emolumento. Res verò gesta narratur in hunc modum.

Bredæ præfecturam administrabat Carolus Heraugerius: cujus nempe astu recuperata Mauritio superioribus annis Urbs ea fuerat; & hoc ipso Hoyum interceptum, quamvis post paulum amissum, uti suprà memoravimus. His igitur secundis eventibus animatus, tertium opus aggredi constituit: Liram scilicet in Brabantia occupare. Medium obtinet locum hoc Oppidum inter Antverpiam, Mechliniam, Lovanium. Et quòd tam præcipuis Urbibus interjacet, quodque natura, ac manu munitum est, magni momenti censetur. Præerat ibi Alphonsus de Luna Hispanus cum paucis ejusdem gentis Peditibus. Quo comperto Heraugerius ex Bredano, vicinisque Præsidiis mille Pedites, Equites centum coëgit. Tùm silentio, quàm potuit, maximo digressus, cum iis ad Liræ fossam intempesta nocte pervenit. Unam è portis, quæ Mechliniam ducit, lunatum propugnaculum non dum perfectum è regione positum tuebatur. Per hoc facilis patuit ingressus hosti clandestino. Hinc fossam per occultum quoddam foramen milites ingressi: quâ minùs altam esse aquam cognoverant, eam transmittunt. Tùm scalis ad mœnia erectis,

Heraugerius pro Fœderatis Liram intercipit.

M. Janson. lib. 15. Campana lib. 3. Gaspar Ens lib. 3. Grotius l. 4. Mirteus. Beyerlinck. Haraus. Carner. c 17. Coloma. Aubertus Miræus. Bentivolus. Thuan. lib. 113. Antversa. Malines. Bisellinos. Scalare.

1595. dis, ea conscendunt : Praefectum Vigilum interficiunt: aliis captis non minùs obstringunt ob terrore mortis, quàm vinculis manus. Unus tamen elapsus, per Oppidum ad arma conclamavit, hostem adesse moriens. Hic verò muris potitus, vicinam portam Mechliniensem vi, ac ferreis instrumentis, ad eum finem advectis, patefacit. Per eam Equites, ac reliquus hostilis Exercitus cum Heraugerio irrumpit. Factis repentè per vias excursionibus, omnia terrore complent, ac tumultu. Luna Praefectus cum Praesidiariis, atq; Oppidanis armatis obviam ire irruentibus, & viribus cunctis obsistere. Ab aurora ferè ad meridiem acerrimè dimicatum. Bis Hollandi repulsi, bis irruperunt. Hi vehementer pugnando, Lirenses haud minùs strenuè repugnando, tandem in forum, ut in aequum praelii campum, provecti sunt. Longus, & saevus ibi quòque conflictus. Verùm Oppidanis aliquot caesis, aliis in domorum tuta refugientibus, intellexit Luna, se tam paucis cum sociis, qui centum quinquaginta duntaxat erant, hostium numero tantò superiori obsistere minimè posse. Quare, quod opportunius factu judicavit, servatis ordinibus paulatim retrocedens, ad Lisperanam portam se contulit. Inde citatissimos Nuncios Antverpiam, Mechliniamque dimittit, qui praesens discrimen exponant, auxiliumque tam tempestivum, quàm necessarium poscant. Tum verò ad eam portam muniendam se totum, & qui eò confluxerant, milites impendit. Utque nossent, quam in partem Oppidi contendere deberent, quae vicinis ex Urbibus expectabantur auxiliares copiae, supra portam eamdem regium sustolli, & explicari vexillum jubet.

Joannes Bochius in narrat. profect. Archiducis.

Oppidi Praefectus cum aliis nequicquā obsistit.

Idem subsidium poscit ab urbibus vicinis.

Succursa

Standarde.

Hostes interea exigui defensionem Praesidii contemnentes, & custoditam ab eo portam sperantes se nullo negotio mox expugnaturos; ad praedandum effudere sese in partem omnem, atque ad corpora reficienda, nocturno itinere, diurnoque praelio defatigata, & exhausta. Pro solemni

Oppidi direptio.

 lemni

lemni Hæreticorum hominum more, templa cuncta diripere, sacra contaminare, imagines confringere, aras evertere. Est qui sceleribus addat, aliquos per ludibrium Sacerdotum vestes induisse; sacratis calicibus sibi invicem propinasse: ignominiosissimè tractasse Altaris maximè venerabile Sacramentum. In privatis verò domibus omnem petulantiæ, avaritiæ, crudelitatis vim exercere. 1595. Bochius. Jansonius. Beyerlinck. Carnerus. Coloma.

Heraugerius sedatâ epulis fame, non irâ sanguine; Tubicinem mittit ad Præfectum de Luna, qui suo nomine polliceatur: *Si portam, quam custodiebat, Victoribus jam Oppidi potitis liberam reliquisset; ipsum cum omnibus impedimentis, armis, & signis etiam explicatis ab se dimissum iri.* Responsum dedisse fertur Luna generosis militibus usitatum: *Se quandiu vita suppeteret, locum hosti non concessurum.* Heraugerius rejecta à victis tam honesta conditione ferocior; ad Carthusiense Cœnobium raptim advolat, ut locum oppugnandæ portæ accommodatum observet. Quod dum ipse molitur: dumque milites ejus palantes, ac populabundi percursant Oppidum; improvisum ipsis, Liranis expectatum adest ab Urbibus vicinis subsidium. Heraum.

Antverpia, Mechliniaque missum ingens subsidium.

Namque ubi primùm Nuncius Antverpienses de Liræ discrimine commonefecit: extemplo Gaspar Mondragonius Arci præfectus pro Christophoro Consobrino (qui tum in Geldria vel Frisia morabatur) cum ducentis Hispanis militibus egressus est: & Magistratus Urbis bis mille expedivit armatos. Imò tantus fuisse fertur Civium ardor, vel ad Oppidum apprimè sibi commodum tutandum, vel ad importunam communis hostis audaciam retundendam: ut nisi Magistratus ipse reduci pontem versatilem mandasset: Civitas universa, Urbe deserta, properatura in eam expeditionem fuisset. Cùm verò Milites Antverpiâ profecti celeritate maxima Liram accurrerent; obvios habuere Mechlinienses quadringentos & quinquaginta ad Bochius. Jansonius. Beyerlinck. Ponte libertoio.

opem

1595. opem ferendam sociis, pariter advolantes. Igitur geminata utrinque alacritate, felicem occursum, paremque diligentiam sibi mutuò gratulantes, conjunctis animis, atque *Stridardo.* armis, ad portam Lisperensem, quò regium elatum signum evocabat, citatissimo gradu perrexere. Et nè res impetu magis, quàm consilio ageretur: ut in summa trepidatione *Harant.* motuque tumultuario fieri consuevit: ex universis copiis tres acies conflant, in diversas Oppidi partes subsidium illaturas. Paulò post meridiem Lisperanâ portâ ingrediuntur, quam providè ad eum finem Luna custodierat. Acies prima recto itinere forum invadit: altera dexteram murorum partem: tertia finistram.

Hollandi concursu hostium tanto, tamque inopinato perculsi, quamquam obsistere paulùm initio contendère: plerisque tamen eorum subitò cæsis, magnoque numero depositis armis adhuc prædæ, atque epulis incubante: in sola fuga spem sibi salutis aliquam relictam vident. Sed neque illi tutus patebat aditus, locis ferè omnibus ab hoste circumsessis. Imò tanta fuit in re subita trepidatio, atque in præcipitanda fuga confusio: ut eam ipsam portam, quam paulò ante ceperant, atque adversùs hostile subsidium occluserant; ad salutem suam, quam se proripiendo quærebant, aperire nulla ratione potuerint. Ita velut in cavea conclusæ feræ, sola expectabant ab hoste furibundo aut vulnera, aut vincula. Tentarunt quidem plurimi se de muris in fossam dejiciendo, eaque tranando, ad ripam alteram incolumes pervenire. Verùm ejus conatûs pauci felicem exitum nacti sunt, multis aqua submersis, aliis alia calamitate interceptis. Ductor ipse, & audacis consilii auctor Heraugerius pœnas insignes dedit vel suæ temeritatis in Oppido aggrediendo, tam validis Urbibus circumsepto: vel suorum licentiæ, aviditatis, impietatis, quibus excæcati vitiis, impendentem sibi ruinam, ac vicinum exitium non providerunt. Quippe dum prævius aliis

Hollandi ex inopinato cæduntur, & propulsantur.

Herangerius in Oppidi fossa mersus.

aliis ad fugam, qui ad facinus præiverat, saltu se demittit 1595.
in fossam; in eadem demersus ibi sepulcrum reperit, abi *Haræus.*
perfugium quærebat. Ita qui Urbes, atque Oppida con- *Jansonius,*
sueverat intercipere; à morte quodammodo nil tale cogi- *Campana.*
tans interceptus fuit. Secuti sunt in hoc exitu infelici, atq; *Carnerus.* *Thuanus.*
inglorio Ductorem suum Centuriones aliquot, eorumque Vicarii. Ac demum ex omni numero, qui Liram invasit, vix ducenti superfuisse dicebantur ab iis, qui Antverpiam ducti fuere Captivi.

Eodem die, quo hæc de manibus Hollandorum extorta Victoria; sub vesperam Antverpiani, & Mechlinienses, debellatores hostium, sociorum liberatores, in suas reversi sunt Urbes triumphantibus similes cum hostilibus
armis, equis, signis, aliâque prædâ, & spoliis: quodq; sum- *Jansonius.*
mum jactabatur & felicitatis, & gloriæ, nullo è suis inter- *Campana.*
fecto, aut vulnerato. Quamquàm in eo singularis enituit *Lanarius.*

Senatus Antverpiensis clementia.

Senatus Antverpiensis providentia, ac liberalitas; quòd *Jansonius.*
certos homines in portis Urbis collocarat, qui de reducibus quærerent, an essent vulnerati, ut tam promptè, quàm
sedulò publicis sumptibus curarentur. Illud quoque ab *Campana.*
eodem clementer, & justè, atque ex propria Belgarum in- *Grotius.*
tegritate decretum; ut quando præda, quam Hollando- *Carnerus.* *Thuanus.*
rum è manibus abstraxerant Antverpienses, non tam ab iis Liram advecta, quam ex Liranis abducta censeri posset; ea omnis in Curiam comportaretur, & quæcumque Lirensium essent, sancte restituerentur. Ut verò præmium aliquod rei bene gestæ constaret iis, qui tam diligentem operam in sociis ex hostium potestate vindicandis navarant: idem Senatus eisdem duo florenorum millia dispensavit, quibus convivia publica celebrarent. Singulis præterea Centurionibus distributa numismata, quibus ab uno
latere inscriptum erat: LIRA RECEPTA; ab altero; OB *Beyerlinck.*
CIVES SERVATOS. Nec minùs aliæ communis lætitiæ *Haræus.*
significationes datæ: ac præcipuè ad agendas Deo grates,

in

1595. in cujus verò manu victoria est, publicæ supplicationes institutæ. In quo genere & illud accidit, quod esse documento potuit, quantum in rebus humanis inane sit. Munimentum Antverpiæ proximum, Lillourn appellatum, Hollandi Præsidiarii tenebant. Hi statim atque acceperunt, Liram ab suis captam; excitatis ignibus, displosisque majoribus tormentis communia gaudia significarunt. At Antverpienses, ut eos docerent, gratulatione præpropera *cecinisse triumphum ante victoriam*: & Hollandis quidem principium, sibi verò finem, *qui opus coronat*, faustum obvenisse; festos, ac triumphales ignes extulerunt, & lætissimo campanarum omnium sono suam esse victoriam declararunt. Interea pervenerat ad Fontanum Liræ oppugnatæ nuncius. Quamobrem statim ille Principem Avellini cum quater mille Peditibus, & quingentis Equitibus subsidio misit. Nec minore diligentia qui Tillemontem adhuc tenebant seditiosi, auxilium ab Luna rogati, milites ferè mille transmiserant. Sed utræq; Copiæ cum Mechliniam pervenissent, de profligatis hostibus, & Lira liberata certiores facti, retrocesserunt ad suos. Oppidum hoc tam facilè recuperatum duplex posteritati documentum dedit: & subsidium eò salubrius esse, quò celerius: & à prædandi cupiditate corrumpi sæpè victoriam.

Perf. sat. 1. Jansonius. Campana. Cornerus. Colonna. Thuanus.

Hollandorum vana lætitia.

Dum hæc in Belgio gererentur: Dux Nivernensis in Gallia suum ad exercitum accessit magna parte diminutum, ac perterritum. Et quamquam errata in ejus administratione commissa dissimulare conaretur: ubi tamen Sanpaulium, ac Bullonium convènit; continere se non potuit, quin eis exprobaret: *In aggrediendo bello nimis audaces fuisse, in destituendo nimis cautos.* Quibus verbis, & veteri æmulatione commotus Bullonius ab Exercitu discessit; eumque paulò pòst secutus est Sanpaulius, relicto penes unum Caput copiarum imperio. Eo suscepto Nivernensis Ambianum illas deduxit: quam Urbem ob vicinam

Guberius lib. 15.

Bullonius, & Sanpaulius irati [illegible] discedunt.

cladem Dorlanensem ingens metus incesserat. Quoniam 1595.
verò Cives magno concursu eum adeuntes docuerant; valde timendum esse, ne Corbeia, Urbs haud longè ab Hostibus dissita, in eorum veniret potestatem: ipsum se postridie ad eam tutandam iturum pollicitus est. Quare sibi Ambiani subrogato Filio suo Carolo Retelensi Duce, Corbeiam migravit; ut eam quamvis parum validam, adversus Hispanorum Exercitum propugnaret. Verùm hic castris Dorlano motis à Fontano deductus prope Peronam fuit. Igitur Corbeia digressus Nivernensis, ad eam Urbem accessit. At Hispani prætergressi, Sanquintinum versùs Castra moverunt. Eò quoque Dux properavit, ab Eustachio Confluentio Auxii Vicecomite, qui loco præerat, evocatus. Verùm Fontanus haud procul inde dies quatuor commoratus, ut undique magnam alimentorum copiam congregaret; tertio tandem Idus Augusti quatuor passuum millibus prope Cameracum Exercitum collocans; eam Urbem obsidere se velle palam fecit, aliis omnibus timore liberatis.

Rodolph. Boterius Comment. l. 2. Thuan. lib. 113. De Retelois, ô Retel.

Fontanus Comes Cameracum obsidet.

Joannes Monlucius Balagnii Dominus (cujus alibi meminimus) qui Cameraci, & Cameracesii, hoc est ejus ditionis cum summa potestate Præfectus erat; malè se munitum à milite, & odiosum Civibus animadvertens, quòd superbè nimis imperaret; neque pecunia satis ad belli sumptus instructum; repetitis quater Nunciis Nivernensem rogavit, uti sibi quà copiis, quà pecuniâ subsidio esset, simulque aperuit, quàm parum & Populo fidere posset abalienato, & Præsidiariis ob Dorlanensem calamitatem timore correptis. Dux evocatis in consilium Principibus Exercitûs: *Diu multùmq; se dubitasse* professus est: *an ipse se deberet in Urbem includere. Quippe timor amittendæ tam præclaram Urbem, ac ditionem: ejusdemq; defendendæ gloria stimulos adigebant, ut illam ingrederetur. Contrà verò ne se intra muros cohiberet, hortabatur necessitas dissipatum* Exer-

Libro 4. Cambray. Cambresy.

Balagnius Gubernator subsidium petit à Nivernensi.

Janssen. lib. 14. Campan. l. 3. Gaspar Ens lib. 3. Grotius l. 4. Mirteus Boterius l. 2. Lanarius. Beyerlinck. Haraus anno 1595. Mirteus.

1593. *Exercitum recolligendi, augendiq; atq; ipsius Urbi bene subsidia militum, aliarumq; rerum comparandi major extra eam facultas.* In posteriorem sententiam Senatus omnis bellicus convenit, cùm judicaret solum Balagnium (Scriptores aliqui Balinnium vocant) ad arma intra Urbem regenda futurum satis; Nivernensem verò reliqua omnia tanto opportuniùs, quanto liberiùs accuraturum.

Ann. Campiglia l. 10. Turt. l. 21. Bulenger. lib. 9. Thuanus l. 113. Cornerus lib. 11. c. 10. & seq. Coloma l. 8. Catherinus lib. 15. Bridanus lib. 12. Bentiv. l. 2. Boissieres lib. 23. Bentivolius Coloma.

Hoc itaque constituto, Nivernensis Carolum Filium cum Equitibus quadringentis, & quatuor Sclopetariorum centuriis Cameracum immittere decrevit. Alios quoque bellicæ virtutis egregios, atque experientiâ insignes Viros eidem laborum, & discriminum socios, adjutoresque destinavit. Quippe Juvenis ætas adeò tenera, ut quintum decimum annum non superaret, magnis opus habebat adminiculis ad tantum oneris sustinendum. Eum verò tam præmaturè conjicere inter pericula non dubitavit æquè prudens, ac generosus Parens: ut eo tanquam pignore Cameracensibus dato & suam obligaret fidem; & spem eorum foveret, venturum se postmodum majore cum apparatu in auxilium: eosdemq; interim in studio Gallicarum Partium contineret.

Hic filium suum Retelensem Ducem cum copiis mittit.

Catherinus. Turtura. Thuanus. Boterius. Campiglia.

Igitur magnanimi Patris Filius non degener nil paterna jussa moratus est, neque à circumsidentibus Cameracensem Agrum hostibus deterritus, quo minùs omni conatu ingressum in Urbem tentaret. Et eum quidem, ad fallendum hostem, nocturnum designaverat. Verùm etsi solidam noctem cum eis, quas adducebat, copiis habuit iter: non tamen ante lucem potuit circumjectam Cameraco planitiem attingere. Causam ejus moræ duplicem tradunt. Alteram, ingentem pluviam, quæ noctem eam tenuit totam: alteram, quòd prope Pagum Annæ appellatum, dum fluvium quemdam per pontem transmittunt milites, ejus repentè pars corruit. Quare tamdiu intermit-

Obstacula illi objecta.

tendum iter fuit, donec ex asseribus, trabibusque pars ab- 1595.
rupta reficeretur. *Far alto.*

Plures hostium occursus.

Hostium infortunio fortunatiores Hispani, & de illorum accessu præmoniti tempestivè fuere, & commodum nacti sunt spatium ad ascendendos equos, & sese instruendos. Quare ubi ad planitiem devenit Dux Retelensis; eos in via militari directis Ordinibus jam dispositos, atque expectantes offendit. Ad primum, nec opinatum ipsorum aspectum, sustinuit habenas Juvenis, quid consilii caperet, incertus. Verùm is, quo utebatur Duce, locorum peritus, docuit: viam esse inter hostilem Equitatum, & portam Urbis inferiorem, cavam, ac præcipitem, quâ iter facere arduum admodum foret. Si ergo eam insisterent, ante se muros Urbis subituros, quàm premi ab hostibus possent; quibus longiore circuitu obequitandum erat, nè in ignotæ viæ anfractus induerent sese. Quamobrem Retelensis ante suas copias omnes generosè progrediens, de regia via declinavit ad lævam manum, & celeri gradu perrexit, quâ dux ille trahebat; spe fretus, sine ullo hostili obice ad Urbem se perventurum. At spes eum fefellit. Namque cùm proxime Cameracum accessisset; quinquaginta Equitum agmen invenit, quod ad arma undiq; conclamantium strepitu concitum, ad iter obstruendum paratum erat. Coactus itaque Retelensis arma conferere, animatis ad prælium suis, tanto impetu in hostem irruit, ut eum primo congressu fuderit, ac dissiparit. Dehinc nullo suorum amisso, actis de more in orbem Equis ocyssimè, milites in pristinum ordinem redegit, cursuque citato prosequutus est iter. Verùm vix alios ducentos passus processerat: cùm in aliam incidit centum ac viginti Equitum aciem: quam eâdem invadens ferociâ facili negotio propulsavit. Interea frequentior Hispanorum Equitatus, qui hostem jam antè prospexerat, celeritate nihilo minore ad eum aggrediendum procurrerat. Sed cavæ illius viæ obstacu-

Far il caracolo.

Investire.

Il grosso della Cavalleria.

1595. stacula, & ager à praeteritae noctis pluvia usquequaque lutosus, ac lubricus equorum cursum adeò retardavit; ut quando primi ordines adorti sunt Retelensem, jam eum, ejusque copias tormenta ex Urbe displosa tuerentur; quae impetu maximo fulminantia hostes toto circum Agro distinebant, nè subsidiarium militem insectarentur. Quamobrem is antea suâ tectus virtute, jam ab iis defensus, quos defensum veniebat; ingressus feliciter Urbem est, maximoque Civium plausu exceptus, quorum securitatem suis periculis quaesitum ierat. Retelensis omnibus superatis Urbem ingreditur.

At Carolus Coloma rem non sinè se gestam ita narrat. Coloma l. 8. De Retelensis Principis subsidio factus certior ab Aloysio Villaerio Castelleti Gubernatore Fontanus Comes, Ambrosio Landriano Equitatus Praefecto mandavit, ut quandò incertum erat, an Retelensis Cameraco subsidium ferens per Sancti Quintini Oppidum, an Peronâ iter faceret; ubi una via se findebat in duas, Carolum Colomam cum copiis collocaret, quò postremum Hostis agmen carperet. Intempesta nox erat, ac tenebrosa, cùm Carolus eò milites perduxit & suos, & Salazarii, & aliorum quorumdam Ductorum. Locum recognovit: variis partibus Tubicines dispersit ad fallendum Hostem: Excubitores disposuit: in utramque viam praemisit Exploratores. Ecce autem qui missi Peronam versùs, redeunt ad arma conclamantes, à Gallis excursoribus pressi. Horum aliquot Salazarii copiae straverunt. Clangebant undique tubae, & magna confusione alter alterum non agnoscebat, nisi ad lucem sclopetorum. Invasit tamen Hostes Coloma, ac primo agmine turmas eorum perrumpens; illas est insecutus, quae Cameracum properabant, Equitum fermè trecentorum, quorum aliqui saucii, caesi, capti eò faciliùs, quòd ibi rebantur totum instare hostilem Equitatum. Equites reliqui ducenti Peronam versùs contenderunt. Retelensis Princeps à principio pugnae segregatus cùm viginti

quinq; lectis Equitibus per noctis obscurum certamen evi- 1595.
tavit. Mox equis relictis, occultâ viâ per fossam Urbem intrarunt. Ubi diluxit, numerati sunt è Gallis captivi septem & octoginta: cæsi supra sexaginta equi, capti fermè trecenti: & Principis, & Nobilium supellex. Retelensis Ducis in Urbem cum copiis ingressus Fontanum incitavit, ut arctiore quamprimùm obsidione cingeret Cameracum. Eam antequàm ex pluribus literarum monumentis describo; præstat quæ paulò priùs, quæ tum esset Urbis ejus conditio, & quid in eam juris vel Hispani haberent, vel Galli; paucis altiùs aliquantò repetere.

Cameracum, olim Urbs libera, & sub suo Episcopo Imperii Principe.

Jansonius. Campana. Garnerus. Lanarius. Thuanus. Coloma l. 8. Bulengerus.

In eis Civitatibus, quæ liberæ passim appellantur, & suo tantùm imperio subjectæ dicuntur, Cameracum quoque jam olim numerabatur: eumdemque colebat Pastorem animarũ Episcopi titulo, & supremum rerum omnium moderatorem, Principem seu Marchionem Imperii nominatum. Cùm verò inter Carolum Quintum Cæsarem, & Franciscum Gallorum Regem eo nomine primum Belgicis præsertim in finibus, Gallicisq; arderet bellum: licèt Cameracenses neutri Partium addictos sese palàm profiterentur; clam tamen in Gallos magis, quibuscum erant ipsis frequentiora commercia, propendebant. Quod cùm Carolus Cæsar comperisset, simulque animadverteret; quanti rerum suarum interesset, si Urbs in finibus Artesiæ, Hannoniæq; sita in suâ esset vel potestate, vel fide: exercitu eò perducto tantùm effecit, ut ipsomet Antistite assentiente, in loco Urbis editiore validissimam Arcem extruxerit, ejusque dominatum iis reliquerit, qui sibi deinceps in Belgica succederent ditione. Eo quasi freno quadraginta ferè annos in officio continuit Cameracenses. At postquam Belgium coepit Hispanorum imperium detrectare; cum Arcis præfectura devenisset ad Balduinum Gavrium Inchii Dominum: is rerum novarum cupidus, & Gallis dedere Cameracum studens, Ludovicum Barlemon-

A Carolo Quinto Arce addita coercetur.

1595. montium Archiepiscopum Urbe exegit. Tùm in finitima Hispani Regis ditione multa perpetrare hostiliter est aggressus. Quare Parmensis Dux Alexander, qui Belgium id temporis gubernabat, Exercitum eò transmisit, qui Urbem obsideret. Obsessam Franciscus Valesius Alenconii Dux, & Gallicorum Regum Caroli Noni, & Henrici Tertii Frater, majoribus adductis copiis liberavit. Ita Civitas antea sui juris, & soli Cæsari subjecta, in Gallorum potestatem venit. Nec multò pòst cum Inchitus ab Rustico ictu sclopeti peremptus, & Archiepiscopi ejecti, & libertatis Cameracensis proditæ justas pœnas dedisset, in ejus locum Arci præfectus ab Alenconio fuit Joannes Monlucius Balagnii Dominus: idemque Urbis, ac ditionis totius Gubernator ab eodem renunciatus. Cumque decedens Alenconius Reginæ Parenti Catharinæ Mediceæ testamento legasset, quicquid juris in Cameracensem regionem habebat; ab ipsa quoque confirmatus in eodem munere fuit. Is verò solo Præfecti nomine minimè contentus (ut expleri facilè nequit tam habendi, quàm dominandi cupiditas) jam supremum, atque absolutum ditionis ejus imperium affectabat: Hunc ad finem in Gallicis Belgicisque motibus, utrinque emolumentum comparans rebus suis, eam ita cohibuerat Civitatem, ut neutri Partium apertè studeret. Quamquam ipsum, quæ se cumque dabat occasio, procliviorem ad Gallos indicabat: à quibus minore cum periculo majora sibi poterat polliceri. Cùm verò Regis Henrici Quarti majores quotidie progressus in iis præcipuè finibus videret; eidem tanquam supremo Domino Cameracum, & Cameracesium subjicere non dubitavit; præfecturam, eumque sibi titulum reservans, ut Cameracensis Princeps appellaretur. Quæ ferè omnia de Alenconio, & Balagnio superiùs indicavimus.

Famianus Strada de bello Belg. Dec. lib. 4.

Gallis deinde subjicitur.

Jansonius. Colonna.

Balagnius Gubernator absolutum ejus imperium affectat.

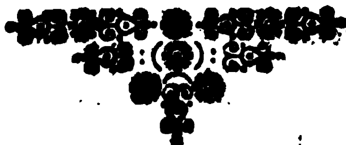
Libro 4.

Hic igitur ad Urbem omni diligentia muniendam, & propugnaculis, armis, commeatibus, reliquo apparatu belli-

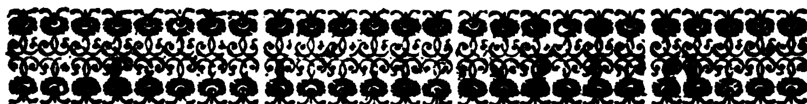
bellico instruendam, soleter incubuit. Prospiciebat quippe sagaci animo tempestatem ab Regiis Belgii viribus invehendam., si qua eas in illos fines occasionis aura propelleret. Ne ipse quidem hanc excitare auram timuit, finitimas Hannoniæ, Artesiæque provincias frequentatis excursionibus infestando: copiarum alimentis exhauriendo: impositis vectigalibus aliisque oneribus gravando: quæ cuncta si minùs hostilem animum, intolerandam certè vicinitatem ostendebant. Hinc illarum Gentium ardens voluntas, ut Hispanorum in fidem quam citissimè Cameracum reverteretur; & eâ gratiâ quodlibet oblatum Fontano auxilium, ut ad illam expeditionem propensum ejus animum vehementiùs inflammarent. Archiepiscopus quoque Cameracensis, ut quasi postliminio restitueretur in integrum, ingentem pecuniæ vim ad Urbis oppugnationem pollicitus erat. Eam tamen tum ipse, tum provinciæ non antè numerare statuerant, quàm arctiore cinctum obsidione Cameracum foret. Igitur, quandò majore copia Fontanus ad alendum exercitum opus habebat; ut ab illis prospiceretur, propiùs Urbis mœnibus admovere circumsidentem militem maturavit. 1595.

Idem Hispanicam ditionem infestat.

Hinc obsidionis occasio.

De

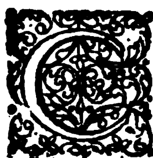

De

BELLO BELGICO

LIBRI SEPTIMI

Summa.

Ameraci, ejusque Arcis descriptio. Sapienter à Fontano circumvallatur: aggeres ducuntur, Obsessis frustra disturbantibus. Balagnii Principis Uxor bellicosa. Ab Henrico Rege subsidio mittitur Vicus & per geminum dolum ingreditur. Ejus peritia, & sedulitas in Urbe munienda. Dubitatur in Castris, an ob multas difficultates solvenda obsidio. Fontani concio ad eam continuandam. Præcepta militaria pro oppugnatione ab eo data. Itali qui tumultuati fuerant, ejus accitu ad Castra veniunt, & subsidium Gallorum avertunt. Inita oppugnatio interturbatur urbano tumultu. Cives exosi Balagnii tyrannidem, & Uxoris avaritiam, cum Henrico Rege incassum queruntur. Hinc ad deditionem conspirant, nequicquam obnitentibus Vico, & Balagnio. Hujus Uxor ad milites concionatur; & argentum, atque aurum infructuosè spargit. Deditur Urbs, & Arx cum conditionibus. Uxor Balagnii fame se necat. Fontani Comitis existimatio ex ea victoria. Albertus Archidux ad gubernandum Belgium ab Rege mittitur, comitante Philippo Auraico. Eorum iter ex Hispania Bruxellas, & magnifica exceptio. Quid de hoc adventu Fœderati senserint; ac Mauritius præsertim. Horum literatæ ad Auraicum; & responsio. Albertus agit de pace cum eis, nullo fructu. Eorumdem Edictum adversus Hispanos, & Societatem Jesu.

DE BELLO BELGICO
LIBER SEPTIMUS.

Cameraci situs, & descriptio.

Nter Picardiam ex latere Gallico, Artesiam, Hannoniamque ex Belgico, situm est cum angusta sua ditione Cameracum. Urbem Scaldis interfluit, aquis non admodum copiosus: quippe qui haud procul inde nanciscitur caput, atque ortum suum. Ambitus ejus paulum ultra leucam protenditur, antiquis septus mœnibus, multis tamen recentioris usus propugnaculis communitus. Fossâ circumcluditur amplâ, profundâque, in quam Scaldis aquæ derivantur, quâ partes Urbis decliviores sunt: quâ verò editiores, inanis ea est, sed ob soli opportunitatem altior. Ex hac parte Solem Orientem spectante consurgit Arx à Carolo Cæsare imposita, quatuor ingentibus propugnaculis in quatuor angulis, quibus definitur, instructa: atque ab eo latere, quod Agri planitiem respicit, lunatum habet in medio munimentum. Hinc ad Meridiem magis declinat solum; ubi porta patet, quæ Nova dicitur: maximè autem ad Solis Occasum, ubi alia porta à vicino Sancti Sepulcri templo nominatur. Ulteriùs procedenti occurrit, quæ Cantiprata-na appellatur: tum ad Septemtriones versa Sellana: postremò in editissima Urbis parte, quæ ad Arcem vergit, Malliana. Has portas recensuisse, earumque positionem designasse non fuerit supervacaneum: quandò in obsidionis narratione non semel earumdem facienda mentio est.

1595. La Schelda. Baloardi. La Citta-della. Mezaluna. Di Cantimpré. Di Selle. Di Malle.

Ad urbem defendendam prompti erant Pedites bis mille quingenti, Equites sexcenti: ad Arcis verò Præsidium quingenti Pedites Germani, Vallones, Galli, bellandi veteres

Card. Bentivol. l. b. a. Veterani.

1595. veteres omnes. Neque aut Urbi, aut Arci deerant commeatus, tormenta, instrumentum bellicum, & quicquid postulat ad tuendum diuturna, & acris obsidio. Quæ omnia explorata Fontano; simul etiam Urbis ambitus amplior, quàm qui suorum posset militum exiguo numero circumvallari (quippe triginta millia requiri ad tantum operis videbantur: cum ipsi dimidio pauciores essent) valde arduam, ac penè desperatam expugnationem ostentabant. Idcirco non defuere qui crederent, Comitis consilium fuisse, non tam Cameracum tunc oppugnare, & capere, quod fieri vix posse providebat, quàm extructis in circuitu munimentis & subsidiis intercludere ingressum, & oppugnationem ad opportuniora tempora præparare. Attamen Provinciarum, atque Antistitis Cameracensis assiduis impulsibus stimulatus, ardore militum incitatus, cæteris ejusdem anni victoriis eam quasi coronam imponere gestientium, sua quoque felicitate adductus; facinus aggressus est, quod audax videri principio poterat, ac supra vires; sed postremò futurum erat in omnem posteritatis memoriam gloriosum. *Fontanus Urbe m arctè obsidet.*

Bentivolus. Coloma. Catherinus. Campana. Hareus. Thuanus. Carnerus. Forte. Baloardi. Guergni. Huomini d'arme. Archibugieri.

Igitur Idibus Augusti propius Urbem accedens, munimenta circum eam in hunc ferè modum erexit. Ex eo latere, quod magis vergit in Galliam, & quà faciliùs intro duci subsidia poterant, hoc est inter Occasum, & Meridiem, ad Sancti Sepulcri portam, ingens extructum fuit quadratum munimentum, & quatuor propugnaculis terminatum, in Niernio Vico, sive Suburbio: eique præfectus Carolus Croyus, Chimacensis Princeps, cum octingentis Vallonibus, quos Hannonii conduxerant, suisque cataphractis Equitibus, & Sclopetariis nonnullis. Minus aliud munimentum erectum est ad Occidentem Solem, quà se in Urbem Scaldis insinuat, atque in fossam circumjacentem derivatur. Illi à Premio vicino Cœnobio nomen fecerunt; & Bilium Comitem præposuere cum legione Ger- *Circumvallationis descriptio.*

manorum, & ducentis Equitibus Hispanis. Alii trecentos 1595.
fuisse tradunt Voluntarios milites Atrebatenses. Inter utramque munitionem arcuato circuitu ducti erant aggeres duo: interior alter ad urbanas eruptiones arcendas, alter exterior ad ventura subsidia distinenda. In eodem interjecto spatio septemdecim (alii septem numerant) assurgebant propugnacula eorum instar, in quibus solent circa moenia Vigiles excubare: & singulis eorum viginti quinq; milites fuerant ad custodiam attributi. Quo id etiam opportunè fiebat, ut quicquid eveniret, facilè posset, quasi per manus traditum, universis Castris, & Duci renunciari. Exinde Septemtriones versùs procedendo, tertium spectabatur munimentum ab Sancta Olla denominatum, cujus Templum semirutum erat in proximo. Quamvis enim aliquot Historici Sancti Olai nomen adscribant: eorum tamen antiquissimus Jansonius Ollianam munitionem appellat: & Ollæ Templi eo situ meminere Scriptores rerum Belgicarum peritissimi. Similitudo nominis fortasse decepit. Ejus defensio Joannis Bonierii Auxiensis Domini curæ, cum ipsius Equitibus, & Vallonibus Peditibus demandata. Ad Ortum denique Solis, quà situs Urbis editissimus est, & arens fossa; quàque propterea contrà eam aggeres ducere, atque impressionem facere commodissimum videbatur; maxima omnium elaborata munitio fuit prope Pagum Evendunram, aliis Escodevam. Hîc præesse statuit ipse Fontanus: nec procul in alio pago Hero dicto stationem habere voluit Equitatum. Ambrosium verò Landrianum Velitibus, seu levioris armaturæ Equitibus præpositum, cum eorum quadringentis, & sexcentis Peditibus eam insistere viam jussit, quæ Peronam ducit: & varios militum globos per diversa loca sylvis obsita in insidiis locare; ut aditum intercluderet iis, qui molirentur in Urbem ingressum.

Reggimento Jansonius. Haraus. Venturieri. D' Arras. Trinciere. Sortite. Soccorsi. Forticelli.

Jansonius l. 14. Jo. Molanus in Indic. SS. Belgii. Aubertus Miræus in Fast. Belg.

Acquartierarsi. Catherinus Tortura. Cavalli leggieri. Porre in agguato.

A Septemtrionibus, portâque Sellanâ ad Arcem usque

Bentivolus.

1595. que Solem Orientem versùs longo tractu mœnia ducuntur: atque hinc ab ejusdem portæ propugnaculo defensantur: illinc ab altero in speciem auris extante, cui Robertus Croyus Episcopus indidit suum nomen. Quoniam verò ductus ille murorum longissimus haud commodè poterat à propugnaculis tam procul dissitis tegi; lunatum in medio munimentum Cameracenses extruxerant, Nuæ dictũ, Mallianæ proximum portæ; quam hujus belli occasione clauserant, terrâque aggestà munierant. Ab hac ergo parte initium oppugnationi facere, & muros quatere Hispani decreverunt: ac propterea validi erecti sunt aggeres, atq; Augustini Mexiæ cum maxima exercitus parte custodiæ commendati, cui etiam post Fontanum tota obsidionis moles incumbebat. Tentata fuerant hæc opera variis in ambitu murorum locis, ei labori præfectis Vidone Ubaldo Comite Paciotto, ingenii magni Juvene in bellica præsertim Architectura; & Claudio Barlota, in Belgicis expeditionibus diu, multùmque versato: verùm ubique laboriosissima experientibus accidebant. Namque in humiliore solo, quod interfluit, occultisque meatibus subter alluit Scaldis; non infra palmum effodi terra poterat, quin aqua scateret: in altiore verò adeò glareosa erat humus, & saxosa, ut non sine magnis sudoribus, & spatio temporis diuturno aliquantùm progredi in ea molitione liceret.

Rivellino. Orecchione. Cortina. Terrapieno. Assalto. Dar la batteria. Coloma. Cabrerius.

Aggeres ad oppugnationem excitantur.

Non his tamen absterreri difficultatibus potuit vel militum alacritas, natura, & usu patientium laboris; quosque tum recentium victoriarum memoria, tum ob oculos posita spes ingentis ex Urbe tam opulenta prædæ, animosiores reddebat: vel magnanimitas Ducis, qui securus vitæ, sollicitus suæ, suique Regis gloriæ, aderat laboribus frequens, desides increpabat, laudabat impigros, verbis, pollicitationibus, muneribus omnes ad opus perficiendum succendebat. Hac ergo Ducis, & subinde Rosnæi urgente præsentia, tam vehementer insudatum laboribus

 est:

est: ut Calendis Septembribus aggeres duo statura hominis excelsiores perducti fuerint ad fossæ labrum: alter è regione propugnaculi Robertini, cui præsertim insistebat Mexia: alter contra Mallianam portam, cui cum suis Vallonibus præerat sub illius imperio Barlota. 1595.

Cameracensium strenuitas.

Interea non cessaverant Cameracenses (quicquid alii scribant) eminus tormentis continenter displosis, frequenter factis eruptionibus cominus opera disturbare. Neque desinebant identidem manus conserere modò Equites cũ Equitibus, modò cum Peditibus Pedites, modò permixtè utrique. In Urbe verò bellicæ virtutis in sexu imbelli miraculo erat Uxor Balagnii, quam alii Franciscam, alii Renatam nominant. Hæc in obsidionis oneribus sustinendis nihil Viro cedebat. Ipsa obequitabat mœnia, ipsa excubias diu, noctuq; perlustrabat: animos addebat militibus, eorum necessitatibus prospiciebat: ipsamet dirigebat tormenta, ac displodebat: in omni denique militari exercitatione virum se potiùs, quam fœminam ostentabat. Gallicam Semiramidem appellasses.

Catherinus. Campana. Gaspar Ens Thuanus

Uxoris Balagnii virtus militaris.

Botereius. Turtura. Thuanus. Grotius. Coloma. Carne. c. 16. Beyerlinck. Grotius.

At nihilo segniùs Obsessores ad Urbem oppugnandam sese accingebant. Jam ad fossam, aggeribus protecti, pervenerant: in eaque arida, veluti nova quadam in arena perpetui miscebantur conflictus. Jamque in propugnaculum Robertinum novem directa erant majora tormenta: in murum verò ei contiguum quatuordecim: in Mallianam portam decem: atque huc illuc, uti res posceret, convertenda alia triginta. De his rite collocandis controversia fuerat inter Paciottum, & Barlotam. Ille optimum factu existimabat, si tormentorum vis in Robertinum munimentum, eique conjuncta mœnia dirigeretur. Huic verò longè fructuosius videbatur in Mallianam portam bombardarum impetum vertere, ut ejus ruinâ contiguas domos secum trahente, facilis illac ad oppugnationem aditus aperiretur. Augustinus Mexia, quamvis in Paciotti senten-

Campana Thuanus. Carne. c. 15.

1595. sententiam proclivior; utramque tamen amplecti visus est, dum in utrumque locum dirigi tormenta jussit: magis ut hostem pluribus distractum partibus, in earum singulis debilitaret; quàm quòd ullum ad Mallianam portam exitum secundum speraret. In hoc apparatu rerum erat obsidio: cum quarto Idus Septembris nocturno tempore magnum in Urbem subsidium introductum, omnibus Hispanorum obicibus, quâ solerter, quâ feliciter superatis.

Jamdiu apud Henricum Regem iteratis literis, Nunciisque Balagnius contendebat, ut ingens aliquod subsidium Cameraco gravi obsidione laboranti submitteretur. Annuebat petitionibus Rex; & qui probè norat, quanti esset momenti Urbem illam, ac ditionem in Hispanorum vel imperium, vel patrocinium ab suo migrare, ipsemet eam suscipere decreverat expeditionem. At quoniam ut ad eam se accingeret, aliis regni negotiis expeditus, aliquod requirebatur temporis intervallum; nè periculum esset in mora, unum quempiam è primis, & maximè expertis Galliæ Ducibus, quasi Antecursorem suum præmittere voluit, qui usquedum ipse adesset, obsidionem naviter sustineret. Igitur Dominicum Vicum, Urbis Sancti Dionysii Gubernatorem, ad hoc munus præ cæteris elegit: Virum cùm in aliis bellicis rebus, tùm maximè in obsidionibus exploratæ virtutis. Hic ex itinere Nivernensem in Oppido Sancti Quintini convènit. Inde cum quingentis lectis militibus, quibus à draconibus fecere nomen, sub noctem ad hostilia castra perrexit. Tùm è recta via deflectens ad lævam, properavit ad portas Cantipratanam, & Sellanam; per earum alterutram meditans in Urbem ingressum. Hujus adventantis subsidii certiores jam facti fuerant Fontanus, & Landrianus: idcirco jussi militum alii latere in insidiis, alii in via excubare, quibus ipse præerat Landrianus. Verùm paucitas militum cogebat minùs fre-

Bentivolus. Campana. Thuanus. Coloma. Turtura. Alii.

Henrici Regis sollicitudo de mittendo Urbi subsidio.

Dominicus Vicus mittitur.

Campana. Cornerus.

frequentes excubias esse, quàm oportuisset. Ubi ergò no- 1595.
Hispanorum tarditas ad obsistendum. ctc intempesta Landrianus audivit ab Exploratoribus, ad- Sentinelle, Spie.
esse subsidiarium hostem ; misit extemplo ad Fontanum, qui majorem ab eo militum numerum postularet. Fontanus id negotii rejecit ad illum, qui sibi erat à Secretis: hic ad Rosnæum. Rosnæus pro militibus schedam dedit ad Landrianum deferendam, in qua quid agendum esset id temporis, præscribebatur. Sed opportunius multò tùm fuisset auxilium illico dare, quod petebatur; quàm consilium, cujus abundè sibi esse unusquisque censet. Inter has exequutionis ambages, & moras parum tempestivas, solers Vicus commodum nactus est spatium progrediendi. Occurrit illi quidem cum aliquot Equitum turmis, & Peditum centuriis Landrianus: sed cùm ignoraret, quanam ex duabus portis illaturum se in Urbem hostis esset; ambarum, quæ ad eas ducebant, viarum medius constitit, ita sperans, se utramque intercluslurum.
Vici solertia in hoste fallendo. At ipso callidior Vicus per Sellanam portam ingressum sibi moliri simulavit ; atque in eam partem Landrianum, ejusque copias omnes pertraxit. Tùm celeritate maximâ reflexit iter in portam Stratagema
Cantipratanam; eoque solemni astu militari Landriani diligentiam elusit.

In hunc modum Vicus prætergressus, atque ob raras paucorum militum excubias, inter hostilia munimenta tutus à continentibus bombardarum ictibus, provectus
Italorum Equitum incursus. ad Urbem, prope jam aberat ab ripa fossæ. Verùm dum sese, ac suos extra omnem discriminis aleam esse jam credit; repentè, atque improvisò animadvertit, extremis ordinibus suis Equitatum Italicum imminere. Ductus hic à Carolo Vicecomite ad hostem Urbis ingressu prohibendũ,
Ad eum eludendum Vici stratagema. irruerat effusis habenis. Novum itaque Vicus ex mente fœcunda, atque ex arte bellica, quâ excellebat, comminiscitur dolum. Jubet extemplo suos ex equis se dejicere in pedes; & fugam capessendo, equos hosti relinquere, non

tam

1595. tam ad prædam, quàm ad moram. Solers consilium secundavit eventus. Dum Itali toti sunt in arripiendis equis, certatimque inter se prædando: hostes effuso cursu ad Urbem provolant, in fossam se demittunt, à Cameracensibus intra mœnia cum summa utrorumque lætitia, plausuque excipiuntur. Ita Galli, qui præpollere dicuntur Equitatu, tunc ex equis desilientes, celeriùs quò tendebant, pervenerunt: Itali contrà equis aucti, redditi sunt ad hostem insequendum tardiores: & equis intenti, Equites amiserunt. Adeò plerumque solet cupiditas militarem virtutem non acuere, sed hebetare.

Coloma. Catherinus Turtura. Mireus. Thuanus. Campana. Carnerus.

Vici præstantia in obsidionibus sustinendis.

Ingressus Urbem Vicus, novos in eam invexisse spiritus, animosque visus est: & diditam de se famam comprobavit: in toto Galliæ Regno neminem esse, qui pari arte, ac virtute obsessas Urbes, aut Arces propugnaret. Suoque docuit exemplo, quanti sit ponderis ad obsidionem fortiter sustinendam vel unius viri solertia, atque experientia. Universæ statim Urbis ambitum circumspexit, & qua parte plus ab hoste discriminis imminebat, tum ob aggeres excitatos, tum ob tormenta disposita; eâ pluribus obniti remediis, inventisque militaribus conatus est. Inter propugnaculum Robertinum, ac Mallianam portam lunatum extrui jussit munimentum: quòd ex eo latere non satis defensa mœnia existimaret. Inter Mallianam, & Sellanam portas, modico distantes intervallo, supra terram interiùs muris aggestam, quadratam ædificavit planæ formæ molem; eique plures bombardas imposuit, quibus displosis hostium opera disturbaret. Alia multa tormenta collocavit ex adverso illorum, quæ contra mœnia, & Robertinum direxerant Hispani. Variis denique munitionibus fossam adversùs invasionem hostium instruxit. Cumque tormenta disposita exonerata fuissent in Obsessores; tantum iis intulere damni, bombardis ipsorum obstructis, perfractis earum rotis, ac tignis, cistis vimi-

Diligentia in Cameraco muniendo.

Mezaluna.

Piattaforma. Piantar pezzi.

Imboccare. Scavalcare.

vimineis dissipatis, tormentariis libratoribus, aliisq; militibus peremptis; ut nihil hi contra Urbem, quod esset alicujus momenti, agere toto triduo potuerint. Neque minus habuere negotii ab urbanis eruptionibus, quæ post ingressum Vici longè quàm antea frequentiores fuere. 1595. Gabbioni. Bombardieri.

Cuniculi à Cameracensibus acti. Eodem tempore Cameracenses ob opportunitatem aridæ fossæ duos effodère cuniculos, subterraneis meatibus ad hostium tormenta pertingentes. Horum unus ab Hispanorum obvio cuniculo deprehensus, inanis, atque irritus fuit. Alter cum detegi nequivisset, ad eum locum deductus, cui novem impositæ bombardæ fuerant adversùs Robertinum munimentum; igne concepto, pyrioque pulvere, quo instructus erat, succenso; molem omnem superjectam disjecit, atque in altum vibravit; tormenta quatuor discussa humo immersit, atque obruit; cætera inutilia reddidit in multos dies. Far mine. Contramina. Far volare. Sotterrare.

Barlotæ magnanimitas in oppugnando. Non his tamen damnis, terroribus, periculis potuit Claudii Barlotæ animus generosus in primis, ab oppugnationis, cui præpositus erat, ardore languescere. Quamvis enim plurimos in progressu commilitones amisisset; nihilominus acriter suum opus prosequutus, tandem ad perrumpendam fossæ ripam mœnibus oppositam pervenerat. Quæ pars adeò alta erat, ut ad imum alveum descendi sine scalarum adminiculo non posset. Eas verò adhibere, ingentis res plena periculi videbatur: quandò hinc ex Roberti propugnaculo, illinc ex cœcâ cryptâ recèns intra fossam extructâ frequentia tormenta fulminabant. Quare necesse fuit longioribus quinque bombardis propugnaculum petere, nè suas illud exoneraret. Et ad cryptam occupandam, quatuor solidos dies pugnatum est, non solùm contra custodientes milites, sed etiam adversùs ignes artificiosè inclusos, ac vibratos, quos pyrobolos appellant. Verùm & munimentum capere, tam validè propugnatum, plusquam arduum erat: & in propugnaculi latere Catherina. Contrascarpa. Baloardo. Casamatta. Colubrine. Guardie. Fuochi artificiali.

tam

1595. tam scitè Vicus obtegi terrâ jusserat quinque tormenta, ut eorum ictus nulla ratione prohiberi ab hostibus possent. Quamobrem in bellico Hispanorum Concilio decretum: ut in locum humiliorem prope Sellanam portam tormenta transveherentur. Ibi magno totius Exercitus ardore laboratum est biduo in operibus extruendis: & duo supra viginti collocata tormenta, quæ adversa mœnia quaterent: & sena longiora in Robertini latus directa, ut hostem ab infestandis inde Obsessoribus arcerent. Interea Barlota deliberato animo cryptam fossæ occupandi, alios duos duxit aggeres, eosque clam hoste ad illam usque perduxit: tùm eamdem cùm suis adoriens Defensores animosè fugavit, ac locum tenuit. Obice illo submoto, cum jam libera relinqueretur Obsessoribus fossa; bombardas hi vehementer in Urbem displodere cœperunt, & sese alacriter ad oppugnationem accingere.

Fianco del baloardo. Interrare. Batteria.

Cannoni.

Idem fossæ munimentum capit.

Verùm, ut maximum quodque opus haud leves habere solet obvias difficultates: non solùm in Urbe, è militari præsertim ingenio, peritiaque Vici; sed in Hispanicis quoque Castris magna obstacula nacta est Cameracensis obsidio. Jam tùm enim ab exorsu prudentibus militiæ viris, atque utriusque partis conditionem expendentibus, res videbatur aggressu temeraria, progressu periculosa, exitu improspera. *Adeòq; mirum non esse, si prudentissimus Dux, Parmensis Alexander, cæteroqui tam generosus in bellis suscipiendis, quàm in conficiendis fortunatus, à Cameracensi tamen obsidione Exercitum revocasset. Jam verò hâc ultra mensem continuatâ, satis exploratum esse,* jactabant, *quotidianis experimentis, quàm validè ab omni parte munita Urbs esset: quantis aucta viribus ad resistendum post ingressum subsidii, ac præcipuè roborata consilio Vici, Ducis rerum talium experientissimi. Atque ut illud subsidium nuper, & antea Retelensis intercludere non potuerint: ita ventura in dies alia, atque alia potentiora minimè prohibitum iri. In*

Obsidionis hujus difficultates.

Campana. Thuanus. Carnerus cap. 12. Miræus. Coloma.

Ad eam solvendam incitamenta.

promptu jam esse Peronæ Nivernensem; & Pedites circiter quater mille, Equites ferè octingentos coegisse: quibuscum haud dubiè venturum esse Urbis subsidio, cui rem omnium charissimam, imò dimidium sui, Filium oppigneraßet. Henricum ipsum Regem cum maximis Regni viribus minimè defuturum tanti ponderis necessitati: jamq; certis nunciis compertum, eum ex Burgundia victorem in Picardiam properare. Tempus verò jam vergens in hyemem, & pluviis, frigori, aliisq; Cæli injuriis obnoxium, infestum esse bellantibus, ac præsertim in alieno solo, & sub aperto Cælo. Milites diuturnis, gravibusq; laboribus fessos, ab ardore, quem superiores victoriæ suscitaverant; ob vires hostibus additas, sibi imminutas, relanguisse: & jam quietem sibi magis deposcere, quàm per majora pericula novos honores, aut emolumenta. Deniq; quod non modò militum animos à prosequenda obsidione deducere; sed ipsius Ducis pectus magnanimum angere, atq; ancipiti versare sententia poterat: penuriam esse maximam pecuniæ; quandò vicinæ Provinciæ pollicendo, quàm solvendo largiores, dimidium tantum ejus summæ, quàm promiserant, contrahere, ac numerare potuerant; ejusdemq; pars magna in placandis seditiosis impensa fuerat, ut ad militandum cum Exercitu reliquo se conferrent. Quæ verò vel ex Hispania, vel ex Belgio expectabatur; tam parcè, tam serò (non præter solitum) transmitti: ut in summas se redactum angustias ad alendum Exercitum Dux videret. His adeò non contemnendis rationibus plerique suadebant in bellico Senatu, ut prorsus obsidio solveretur: præstabilius multò ducentes, ultro sese inde cum prudentiæ laude recipere; quàm cum dedecore, ac damno, vel à Gallicis Exercitibus supervenientibus, vel ab extrema rerum omnium necessitate, ac desperatione propulsari. Adeòque apud omnes hæc invaluerat opinio, quam insinuare prudentia videbatur; ut scriptum nonnemo reliquerit: Stephanum Ibarram, è Regiis in Belgio Senatoribus unum,

1595. Mirtius.

1595. unum, Sapientiæ gloria præclarum, Bruxellis profectum ad Castra (& simile veri est, non suo, sed Bruxellensis Senatus nomine, aut consulto id factum) quò solutionem obsidii Duci, cæterisq; Principibus Exercitûs persuaderet. Et sanè sua vel doctrina, vel eloquentia, quæ in eo summæ erant, persuasisset: si ad virum orasset Fontano aut magis timidum, aut propositi minùs tenacem.

Alii, vel quòd parum decorum nomini Hispano, recentibusque victoriis aliquam inusturum notam eum receptum putarent; vel quòd adhuc spem expugnationis mente foverent: non solvendam penitùs obsidionem dicebant, sed latiùs aliquantò retrahendam; & quatuor ingentibus circa Urbem erectis munimentis externa subsidia coërcenda. Has ut sententias minus animo suo consentaneas, & fortasse nec tempori congruentes, non refelleret modò, sed prorsus ex aliorum mentibus extirparet; ac novo timore discusso, pristinum belli ardorem exsuscitaret; hujusmodi habuisse fertur Fontanus in bellico Senatu orationem.

Laxandam obsidionem alii censent.

Ad Cameracum obsidendum, non prædæ cupiditas, non ambitio gloriæ animum induxit meum, Principes generosi. Verùm, ut æquè Vobis, ac mihi compertum est, ditionis nobis creditæ tuendæ necessitas; atque iteratæ, enixæq; provinciarum Artesiæ, Hannoniæq; obsecrationes, ad opus aggrediendum nos compulere, quod non modò supra spem, sed etiam supra vires esse videbatur. Quæcumque nunc objectantur difficultates, jam tùm animo præcepi, cum primùm de hac suscipienda expeditione cogitavi. Neq; enim nescius eram & Urbis ambitum ampliorem esse, quàm qui posset à nostro Exercitu, subsidiis adventantibus circumcludi: & Nivernensem Ducem in proximo quantumcunque posset militum contrahentem, vel adducturum subsidia, vel missurum: & Henrico Regi hanc obsidionem curæ, ut nullam aliam, fore. Alexandri quoque Farnesii (qualis Ducis, &

Ad eamdem prosequendam Fontani Comitis Adhortatio.

Mirteus. Campana. Thuanus. Carnerus. Bentivolus. Lanarius.

 quan-

quanti!) deterrebat exemplum. Quis enim id operis aggredi minoribus instructus viribus auderet: quod ille tantâ belli peritiâ, tot captis Urbibus inclytus, tot victoriis animatus deseruisset? Prospiciebam, si quid innecteretur obsidioni moræ (multum verò innectendum docebat Urbs natura, & manu munita, rebusq; omnibus ad sustinendum diu bellum instructa) superventuram hyemem infestam Obsessoribus in campo cum pluviis, nivibus, frigore, luto, inundationibus pugnaturis: Obsessis verò secundam, intra sua tecta omnes aëris, ac tempestatum injurias defendentibus. Neq; ignorabam, pecuniam faciliùs multò sponderi, quàm numerari: & largas petentium aliquid conditiones, ubi voto potiti fuerint, dimidiato decrescere: adeòq; à Provinciis longè sperandum minus, quàm pollicerentur. Hispanica verò, Belgicaq; pecunia quam lento procedat gradu, sátis exploratum habemus experientiâ. 1595.

Ad objecta responsio.

Quid ergo? tot ac tantis difficultatibus exterrefacti, nostrarum Provinciarum tam justis petitionibus, nostræ fidei commendatæ regionis gravibus damnis, frequentibusq; periculis opportunum remedium denegaremus? Licenter, ac liberè pateremur, paulò antè nobis addictum Cameracensem in Belgicos fines excursiones iterare, agros populari, prædas avertere, in Pagos impetum facere, spoliare, mactare, furentis instar procellæ, omnia desolare? Sineremus Balagnium Cameraci non Præfectum, sed Tyrannum, qui nunc has, nunc illas sequitur partes, prout opportunius esse videt ambitioni suæ; non solùm intra Urbem, intra ditionem Cameracensem, avaritiam, crudelitatem, tyrannidis formam omnem exercere: sed in nostras quoq; regiones irrumpere, ac Provincias florentissimas pervastare? Non id à nobis expectabat militaris disciplina, quam profitemur; non quam à majoribus hausimus, generositas sanguinis, animi magnitudo; non Rex ipse Philippus communis nostrum omnium Dominus, qui nostræ virtuti commisit Belgium suum, à quovis vexante hoste tutandum. Igitur non temerè, nec nisi plurimis, & justissimis impellen-

pellentibus causis Cameracensem suscepimus obsidionem. 1595.
Eamdemq; , ut facilè meministis , satis feliciter auspicati sumus.

At enim post inducta subsidia, præcipuèq; secundum; res nostræ retro sublapsæ, ab illo cursu prospero deflexerunt. Utinam ad ea distinenda diligentiam, cautionem, solertiam adhibuissemus omnem. Neminem tamen singillatim incuso. Caligat humana sæpè providentia: eaq; difficulter introspicit, quæ præsertim dolosa mente clauduntur. Ad arcenda subsidia insidias ex arte bellica struxeramus: sed hostis insidiosior, & æquè veterator, ac veteranus, his artes nostras elusit artibus suis. Quare militares dolos, atq; astus tam perito Magistro facilè concedentes; nos, quæ nostræ sunt artes, robore, ac virtute pugnemus.

Id verò ne toto pectore, ac pristina, consuetaq; in aliis conflictibus alacritate peragamus, quid tandem vetat? Num Cameraci expugnatio desperata, Parmensis Ducis exemplo? At non hic Alenconium cum ingenti Exercitu habemus; ab altero latere opprimentem, dum urbanis eruptionibus ab altero premimur. Qua gemina vi coactus sapiens Alexander ab obsidione suas copias revocavit. Nivernensem fortasse quis objiciat pro Alenconio. At quàm illius ex omni parte dissimilem? Et eum quidem post tot exactos obsidionis dies nondum videmus. An quòd satis ad Urbem tuendam censeat jam immissa subsidia? An ut majora contrahat, ac submittat? Nisi potiùs ingentem, ac planè regium ab Henrico expectet Exercitum; cujus aspectu solo nos obruat, ac profliget? Quæcumq; illum causa tamdiu moretur: ejus cunctatio nostra fortuna est; cui si bellando fortiter obsecundemus, Urbem, Deo volente, priùs expugnabimus, quàm ipse ad eam propugnandam accedat.

Verùm Henricum Regem longè superiorem Alenconio, nec unius, aut alterius Urbis, sed totius propè Galliæ debellatorem, accurrentem auxilio, Xerxis, si Deo placet, copias adducen-

ducentem, & jamiam Castra Castris opponentem; aliquibus 1595.
terrore attonitis objectat vel vulgi rumor inanis, vel indignus militari animo timor. Nihil equidem in votis habui Hareus. Mutius.
magis, ex quo ad Belgicam Regis nostri ditionem, quà consilio, quà manu tutandam profectus sum; quàm Henrici Regis virtutem, artemq; bellandi toto inclytam orbe terrarum, experimento meo, atq; periculo exploratam habere. Quid enim in hac brevi, fluxaq; vita contingere mihi gloriosius possit, quam cum eo Rege, summoq; bellatore pugnare, cujus vel manu cecidisse decorum est? Sed non hæc mihi fortuna; non hoc discrimen timidis impendet. Alibi suum habet Cameracum quod propugnet Henricus; imò provincias, & regna magis, ut censet, sua, quàm Cameracum. Alibi armatam contra se Hispaniam experitur: & quidem longè præstantiore sub Duce, Castellano Comite Stabuli; qui non eum sinit à suo conspectu discedere, nisi pœnam subire velit ignominiæ sempiternæ. Relinquat ergò Henricus imminenti hosti prædam Burgundiam, quam retur suam, ut alienæ ditioni Cameracensi succurrat? ejus nota prudentia securos nos ab ejus adventu facit.

Quid ergo præterea sit, cur obsidionem solvere compellamur? Urbis ambitûs amplitudo? At eam quòd circumvallare numero militum exiguo non poteramus; erectis passim munimentis obsepire curavimus, eâ præsertim parte, qua traducenda erant subsidia Gallica. Ejusdem Urbis major ab ingressu Vici munitio? Verùm hæc obstare non potuit, quo minùs hostili munimento in fossa nuper extructo potiremur, & fossam ipsam nobis perviam magis, quàm tutam hostibus haberemus. Quæcumq; Vicus ingenio comminisci, vel arte moliri, potuit adversùm nos, commentus, & molitus jam est: & adhuc tamen circa Urbem stamus; adhuc aggeres nostri fossam attingunt, extremumq; Urbi minantur excidium, ubi sub eorum umbra impressionem in eam alacriter faciamus: adhuc nostra tormenta contra inimica mœnia tonant, ac fulminant, eisq; grandine ferrea vastitatem intentant. Quid

ergo

1595. *ergo dubitamus operi tam bene cœpto, tam prope ad exitum adducto, supremam, eamque viribus cumulatam omnibus manum imponere? Quid reliquum jam est, nisi perruptis acri, & continenti tormentorum concussione muris, Urbem invadere, oppugnare, expugnare?*

Hyems verò paulò post superventura, belloque importunissima, tantum abest, ut nos ab obsidione revocet; ut ad eam potiùs urgendam; Urbemque celeriùs oppugnandam incitet, & (si Superis ita visum fuerit) capiendam antè, quàm appetat adeò rebus nostris infensa tempestas. Idem de lassitudine, & languore militum intelligite: qui si brevi tempore summos adhibuerint conatus, nervosque omnes contenderint ad fortiter pugnandum, feliciterque vincendum; non diuturnam modò sibi quietem parient, sed æternos etiam honores, & maxima emolumenta. Contrà si turpiter infectum opus destituant; & laboris omnis hactenus exacti pœnitebit, & quicquid antea consecuti sunt gloriæ decolorabunt. Ipsa demum pecuniæ summa egestas, quàm patimur, quid persuadere nobis videtur aliud; nisi ut animis, viribusque omnibus convocatis, expugnare quamprimùm Urbem enitamur, cujus opulentia, congestique per fas, & nefas à Balagnio thesauri, tam opportunè, quàm copiosè indigentiam nostram sublevabunt? Illa tot laborum pretiosa merces, illa hujus expeditionis destinata meta, illa nostrorum summa votorum metum omnem propulset, languorem, ac torporem excutiat, pristinos restituat spiritus, exacuat animos, exaggeret vires: ut cæteris mensium quinque victoriis, Huyo recepto, Castelleto expugnato, Dorlano cum Arce capto, Exercitui Gallico profligatò Cameracum ipsum cum sua ditione geminisque subsidiis debellatum gloriosissimam coronidem imponat. Præter hanc hujus anni felicitatem, haberem alia, quibus animos vestros inflammarem, certò sperandæ argumenta victoriæ. Sed non omnia palàm prodi possunt. Exitus ipse rerum, ac parens veritatis tempus, in medium ea proferent: apertumque facient

ducentem, & jamiam Castra Castris opponentem; aliquibus terrore attonitis objectat vel vulgi rumor inanis, vel indignus militari animo timor. Nihil equidem in votis habui magis, ex quo ad Belgicam Regis nostri ditionem, quâ consilio, quâ manu tutandam profectus sum; quàm Henrici Regis virtutem, artemq; bellandi toto inclytam orbe terrarum, experimento meo, atq; periculo exploratam habere. Quid enim in hac brevi, fluxaq; vita contingere mihi gloriosius possit, quam cum eo Rege, summoq; bellatore pugnare, cujus vel manu cecidisse decorum est? Sed non hæc mihi fortuna; non hoc discrimen timidis impendet. Alibi suum habet Cameracum quod propugnet Henricus; imò provincias, & regna magis, ut censet, sua, quàm Cameracum. Alibi armatam contra se Hispaniam experitur: & quidem longè præstantiore sub Duce, Castellano Comite Stabuli; qui non eum sinit à suo conspectu discedere, nisi pœnam subire velit ignominiæ sempiternæ. Relinquat ergò Henricus imminenti hosti prædam Burgundiam, quam retur suam, ut alienæ ditioni Cameracensi succurrat? ejus nota prudentia securos nos ab ejus adventu facit.

1595.

Haraus. Mirius.

Quid ergo præterea sit, cur obsidionem solvere compellamur? Urbis ambitûs amplitudo? At eam quòd circumvallare numero militum exiguo non poteramus; erectis passim munimentis obsepire curavimus, eâ præsertim parte, qua traducenda erant subsidia Gallica. Ejusdem Urbis major ab ingressu Vici munitio? Verùm hæc obstare non potuit, quo minùs hostili munimento in fossa nuper extructo potiremur, & fossam ipsam nobis perviam magis, quàm tutam hostibus haberemus. Quæcumq; Vicus ingenio comminisci, vel arte moliri, potuit adversùm nos, commentus, & molitus jam est: & adhuc tamen circa Urbem stamus; adhuc aggeres nostri fossam attingunt, extremumq; Urbi minantur excidium, ubi sub eorum umbra impressionem in eam alacriter faciamus: adhuc nostra tormenta contra inimica mœnia tonant, ac fulminant, eisq; grandine ferrea vastitatem intentant. Quid

ergo

1595. *ergo dubitamus operi tam bene cœpto, tam prope ad exitum adducto, supremam, eamq; viribus cumulatam omnibus manum imponere? Quid reliquum jam est, nisi perruptis acri, & continenti tormentorum concussione muris, Urbem invadere, oppugnare, expugnare?*

Hyems verò paulò post superventura, belloq; importunissima, tantum abest, ut nos ab obsidione revocet; ut ad eam potiùs urgendam; Urbemq; celeriùs oppugnandam incitet, & (si Superis ita visum fuerit) capiendam antè, quàm appetat adeò rebus nostris infensa tempestas. Idem de lassitudine, & languore militum intelligite: qui si brevi tempore summos adhibuerint conatus, nervosq; omnes contenderint ad fortiter pugnandum, feliciterq; vincendum; non diuturnam modò sibi quietem parient, sed æternos etiam honores, & maxima emolumenta. Contrà si turpiter infectum opus destituant; & laboris omnis hactenus exacti pœnitebit, & quicquid antea consecuti sunt gloriæ decolorabunt. Ipsa demum pecuniæ summa egestas, quàm patimur, quid persuadere nobis videtur aliud; nisi ut animis, viribusq; omnibus convocatis, expugnare quamprimùm Vrbem enitamur, cujus opulentia, congestiq; per fas, & nefas à Balagnio thesauri, tam opportunè, quàm copiosè indigentiam nostram sublevabunt? Illa tot laborum pretiosa merces, illa hujus expeditionis destinata meta, illa nostrorum summa votorum metum omnem propulset, languorem, ac torporem excutiat, pristinos restituat spiritus, exacuat animos, exaggeret vires: ut cæteris mensium quinq; victoriis, Huyo recepto, Castelleto expugnato, Dorlano cum Arce capto, Exercitui Gallico profligatò Cameracum ipsum cum sua ditione geminisq; subsidiis debellatum gloriosissimam coronidem imponat. Præter hanc hujus anni felicitatem, haberem alia, quibus animos vestros inflammarem, certò sperandæ argumenta victoriæ. Sed non omnia palàm prodi possunt. Exitus ipse rerum, ac parens veritatis tempus, in medium ea proferent: apertumq; facient

omnibus, an ego sapienter, an temerè obsidionem continuandam, urgendamq; censuerim. 1595.

Quòd verò visum nonnullis est, ejus formam situmq; commutandum, atq; ex arctiore laxiorem eam instituendam: nihil equidem novandum existimo; tùm quòd novum obsidionis laboribus, periculisq; faciendum esset initium, cum extrema militum molestia, ac propè desperatione; tùm quia venientibus subsidiis multò difficiliùs obstrueretur aditus; & his in dies augescendi, atque Obsessis magis, magisq; se muniendi commodum tempus daretur. Deniq; in celeritate sita victoriæ nostræ spes omnis est.

Quid ergo vos ultra moror? Ite Principes generosi: imperio, exemploq; vestro milites ad bene inchoatum opus perficiendum accendite. Ipse ego nunquam desinam consiliis, auxiliis, præsentia, mente, manu, ubicumq; oportuerit, tanti momenti rem promovere: certus in hac obsidione vel referre victoriam, vel vitam profundere. Ite alacres ad summam, finemq; tot laborum. Pronior est, mihi credite, propiorq; Cameraci expugnatio, quàm quisq; sibi persuadere possit.

His verbis magnanimi Ducis, & quasi certâ victoriæ spe sub ejus verbis latente, exploratâque vel Ducis, vel Exercitus eo anno felicitate, nimium quantum animorum hauserunt in Concilium coacti Militiæ Principes. Eosdem animos inde digressi suis militibus communicarunt. Moris est Imperatoribus, non minùs consilii, quàm virtutis egregiis, arcana quædam rerum gerendarum alta mente reposita clam aliis habere. Id tùm optimè præstabat, ut alia perfecti Ducis munera, Fontanus. *Bentivolus* *Colemna.*

Cameracensium aliqui ad deditionem proni. Acceperat ipse non semel à Cameracensi Archiepiscopo Ludovico Barlæmontio, esse in Urbe plerosque tam infensos Balagnio, ceu Tyranno, quàm Archiepiscopo benevolos: atque ut ejus exilio mœrentes, ita reditum summo studio affectantes. Horum operam pollicitus identidem fuerat Comiti Barlæmontius, ut alios unà secum ad Hispa-

1595. Hispanorum Partes adjungerent: quod facillimum erat in Civitate jamdudum Balagnii, Uxorisque tyrannidis pertæsa. Ab his factum iri deditionem Urbis, Archiepiscopus idem asseverabat. Adeòque frequentibus ab eo rogatum precibus Fontanum ferunt, ut oppugnationi Urbis ultro dedendæ parceret; neu militaris sævitiæ vestigiis sineret suæ Sponsæ faciem deformari. His præsertim adductus pollicitationibus Comes tam arduam obsidionem & principio suscepit alacriter, & prosequutus postea constanter est. Cùm tamen voluntariam deditionem diutius trahi, quàm speraverat, animadverteret; nè longior mora vel novis subsidiis, vel incommodæ tempestati locum daret, ad oppugnationis apparatum animum omnem adjecit.

Jansonius. Haræus.

Sed antea, quò venientibus subsidiis præcluderet aditum; ex ea parte, quæ Peronam spectat, ubi Nivernensis morabatur, vias omnes interrumpi jussit, atque aggeribus obstrui. Ad earum caput munimentum erexit, quod custodiri voluit a Gastone Spinula, patriâ Siculo, sed origine Ligure, cum Peditibus mille. Ita deinde dispositus reliquus Exercitus erat: ut ad minimum quemque motum conclamatis armis, planitiem universam, quâ munimenta deerant, militum directæ acies occuparent. Harum latera Equitum turmæ, frontem minora tormenta muniebant. Quibus in hunc modum distributis, nullus Gallis ad Urbem dabatur accessus, nisi vel per manifesta pericula, vel per justum cum Obsessoribus prælium.

Campana. Catherinus. Thuanus. Aubertus Miræus in Chron. ann. 1605. Squadroni. Fianchеggiare. Artiglierie minute Giornata. Bentivolus. Riparo. Batteria.

Fontanus claudit aditum subsidiis.

Ad oppugnationem verò præparandam, jussit Fontanus erigi excelsum terræ aggerem, qui tegeret majorem seriem tormentorum, Mexiæ curæ commissam, ab ictibus bombardarum, quas Vicus è quadrato munimento ab se recens extructo displodi mandaverat. Tum in editiore tumulo extra Portam Sellensem, qui eidem munimento imminebat, aliquot collocata tormenta, ut non solùm

Piattaforma. Pozzi.

Omnia parat ad oppugnandum opportuna.

hostilem eam vim debilitarent: sed muri quoque longitudinem, inter eam portam, & Nuæ propugnaculum interjectam, quateret, ac perrumperet: imò simul Urbis domos infestaret. Varii quoque diversis locis in fossam descensus aperti: tùm quò plures paterent aditus ad impressionem celeriùs faciendam: tùm etiam quò multas in partes Defensorum distraheretur cura, multitudo segregaretur, & raresceret, atque ab ea potissimùm parte diverteretur, quam oppugnare decreverant. 1595. *Cortina.* *Scortinare.*

Ejusdem in suo munere diligentia. Ad accelerandam oppugnationem, qua in re maximè positam victoriæ spem Fontani sagax animus providebat; ipsemet universa lustrare Castra, munimenta circumspicere, tormentorum loca animadvertere, situs, tumulos, aggeres, opera omnia diligenter examinare. Ubi debilius cognoscebat Præsidium, supplere militibus: ubi parum tutum videbat à displosionibus hostium excelsiorem bombardarum situm; eas propius terram declinari, ac penè inhumari jubere: & quâ mœnium parte frequentior apparebat numerus Defensorum, eò plura dirigere tormenta. *Interrare.* Quoniam verò prudentissimus Dux optimè norat, maximum ad victoriam afferre momentum, pugnam quo par est ordine, atque ex præscripto militarium legum committere; ad hanc præcipuam oppugnationem certas promulgari leges voluit summo jure servandas. Quas in aliis oppugnationibus exemplo posteritati futuras hic subtexere non piget. *Leges ab eo latæ oppugnationibus perutiles.*

Duo Militum millia sub imperio Rosnæi accincta esse jussit ad oppugnandum, aggeribus protecta. Tùm edixit, ut facto, perspectoque idoneo in mœnibus hiatu, ad impetum faciendum quinque Centuriones procurrerent: Hispani duo, tres alii Burgundio, Vallo, Germanus: singuli cum Hastatis viginti, totidemque Mosquetariis, & Sclopetariis. Adessent quoque vigintiquinque utrâque manu pyrobolos instrumenta ignem jaculantia, præferentes, *Campana.* *Carnerus c. 13.* *Colona.* *Thuanus.* *Ritonoscer la breccia.* *Capitani.* *Picche.* *Moschettieri* *Archibugieri.*

1595. tes, quibus Defensores arcerent. Quòd si arduus admo-
Fuochi artificiali. dum esset ingressus, firmare conarentur supra mœnia ve-
Alfieri. stigium: duoque pone illos in promptu Signiferi starent
cum quinquagenis quisque militibus, qui ligonibus, &
palis instructi forent; ac totidem subsequentibus cum cras-
Fascine. sis asseribus, refertis terra sacculis, ramalium fascibus, si-
Trinciera. milibusque adminiculis, quibus aggerem extempore ad
Capitani. se tegendos omnes excitarent. Si quinque illi Centuriones
feliciter in Urbem irrumperent; tùm eos totidem seque-
rentur Centuriones singuli cum octogenis ex quavis natio-
ne bellatoribus, & quinquagenis dispergentibus pyrobo-
los inter hostes. Ubi verò Urbem primi, ac secundi tenerent;
alii quinq; Centuriones progrederentur cum sexcentis mi-
litibus, quorum ducenti essent Hispani, cæteri ex quacunq;
natione centeni. Qui verò ex duobus millibus supererant,
ad aggeres subsisterent, continentibus ictibus Defensores
infestantes. Iis omnibus introgressis, Centuriones duas
Squadroni. instruerent acies, qua Urbis parte maximè opportunum
Standarsi. judicarent: pœnâ captis propositâ prohibentes, nè quis
militum desereret locum, donec hostem haberent obsi-
Darsi mano. stentem. Ita verò dispositæ acies essent, ut auxiliari sibi
Sortire. mutuò, & succedere possent: quemadmodum etiam ter-
tiæ immittendæ, ut erumpentem ab Arce hostem coërce-
La Cittadella. ret. Captâ Urbe, Decuriones quaterni vias occuparent,
Caporali. vetantes, nè domus darentur flammis, neu diriperentur,
Metter à sacco. antequam potestatem ejus rei faceret Imperator: illisque
Generale. non secus atque huic parèrent Milites. Capite quoque san-
citum, nè quis quicquam è templis raperet: quæ verò in
eis deposita quò tutiùs servarentur, custodienti mercedem
Miccia. fore. Ad pyrium pulverem, fomitem, & plumbeos glo-
Palle. bulos, quocumque foret opus, perferendos, certi essent
homines constituti, qui sibi diligenter ab infortuniis cave-
Batteria. rent. Locis unde tormenta displodebantur, frequentes ad-
essent ei muneri cum summo imperio præfecti, Augustinus

Mexia, & Alphonsus Mendozza cum Bombardariis, aliisque Administris, vetito cæteris omnibus ingressu. In Castris reliquus exercitus cum Vexillario parato consisteret, Sanciique de Luna, & Francisci Almansæ centuriis. Ad Ollianum munimentum acies directa staret sub Aumalii Ducis imperio: eique se cum suis adjungeret Alvarus Ozorius. Inter munimentum Præmii, & quod est ad Sancti Sepulcri portam, instructi milites essent, quos Avellini Princeps regebat, unàque quibus præerat Joannes Cracconus. Per alia deniq; munimenta aliæ passim acies cum suis moderatoribus distributæ. Nec minùs Equites ad discurrendum expediti, quàm Pedites ad obsistendum armati, suis quique locis opportunè dispositi. Pervigil quippe providentia Ducis non minorem impendendam censuit curam in oppugnatione, ad prohibenda Urbis accessu ventura subsidia, quàm ad eamdem Urbem accommodatis irruptionibus invadendam. 1595. *Guidone.* *Compagnie.* *Cavalli leggieri.*

Illud etiam sapienter cavit: ut si de hostis adventu fierent certiores; omnes unà milites adversùs eum procederent: quod si is bipartitò accederet, binis agminibus obviam irent, quæ sibi invicem opem, ac supplementum darent. Ad eum namque finem opportunis locis parati pontes erant: pœnâque capitis vetabatur è suo quisq; loco discedere, nisi facultate ab eo, qui præerat, impetratâ. Quod si quid accideret tumultûs, aut in Urbe ob rerum perturbationem, aut in Castris ex hostium adventu; gravi multâ interdicebatur Equitibus, nè in Urbem ingrederentur. Eodem ingressu prohibebatur quicumq; Miles non esset, vel Bombardarius. Edictum quoque fuit, ut haberentur in promptu bombardæ cum suis plaustris, instrumento, Ministris; quòcumq; vocaret necessitas, promovendæ. Fontano Duci adessent Varambonius Marchio, Joannes Pernestainius, Maximilianus Dietrichstanus, aliique principes Viri, in consilium subitò pro quavis opportunitate *Marciare.* *Darsi mano.* *Lasciar il posto.* *Carri.* *Munitione.*

ven-

1595. venturi. Ad jussa verò imperatoria per varias partes sine confusione perferenda, certi quidam Centuriones, ac Præfecti militum nominati, quibus fides ab omnibus haberetur. Denique severissimè interdictum iis, qui sub aggeribus essent, nè ad oppugnandum irruerent, nisi jussi. His tam multis, ac tam diligenter, distinctèque latis legibus meritus videtur Fontanus, ut Cameracum sapienter oppugnando feliciter expugnaret: aut potiùs ut Deus geminâ felicitate præverteret hinc oppugnationis in Urbem, hinc pugnæ contra immissa subsidia periculum, & laborem.

Campana. Cornerus. Thuanus.

Quod ad subsidia pertinet; non unus fuerat rumor, ingentes copias ab Nivernensi contractas ad opem Cameracensibus ferendam. Eas Bullonio commiserat deducendas: qui nocte quadam per insidias in Urbem illas introducere meditabatur. Sed in medio conatu, in hunc modum perturbata res est. Ad convocandum militem, cujus in tanta obsidione summam experiebatur Fontanus necessitatem, in varias partes Nuncios, literasque transmiserat. Ad Italos præsertim, qui Tillæmontem secesserant, humanissimam Epistolam dedit, promissionum, atque argumentorum plenam, quibus eos ad se revocare contendebat. Idemque officium iteravit. Illi de re proposita in consilium venientes, post multa in utramque partem dicta, ad extremum, ut tam præclaro facinore pristinæ secessionis notam expungerent; assentiri Fontano decreverunt, multis tamen conditionibus utilitati, atque existimationi suæ commodis interjectis. Alias quoque inter se leges sanxerunt severissimè observandas. In quinque verò catervas distributi discesserunt Equites ferè septingenti: qui tamen veterani cùm essent: optimèque armis instructi, & ordine apto dispositi, duplo majorem numerum præ se ferebant.

Itali seditiosi à Fontano invitati ad obsidionem veniunt.

Lancis. Serenus.

Hastatorum erant Cohortes duæ, totidem Mosquetariorum, una Loricatorum. Bruxellis prætereuntes fuere

Urbi

Urbi spectaculo, à Principibus, qui aderant, Viris eximiè commendati. Accesserunt ad Castra tam opportuno tempore, ut nullo magis. Jam enim Bullonius cum subsidio ad Urbem properabat. Verùm in itinere ab uno Exploratorum fit certior, ingentem hostium multitudinem adventare: ab altero paulò post cognoscit, eos adesse. Cumque numerum rogaret, respondit is: videri sibi supra mille quingentos Equites lectissimos. Hoc auditu Bullonius per eadem vestigia retrocessit. 1595.

In itinere Gallicum subsidium impediunt.

Spie.

Quod verò spectat ad oppugnationem; jam omnibus, uti supra memoravi, præparatis vehementibus, ac frequentibus bombardarum ictibus illi aperiebatur via. In Portam Mallianam decem Barlotæ tormenta fulminabant: in murum ab ea pertingentem ad Robertinum propugnaculum, quatuordecim Mexiæ: ejusdemque novem in latus recurvum, instar auris, ipsius propugnaculi: alia in recens quadratum munimentum inque Urbis domos ex editiore tumulo cum pari terrore, ac detrimento exonerabantur. A prima luce per octonas, & amplius horas concussa mœnia, talibus, ac tantis fatiscebant ruinis: ut jam ad faciendam impressionem Hispani ardore incredibili anhelarent. Sed nova res, quæ nuper in Urbe acciderat, quod moliebantur opus interturbavit.

Oppugnatio urgetur.

Orecchione.

Piattaforma.

Breccia.

Eadem interrumpitur ab re nova.

Cameracenses assueti placido parère Archiepiscoporum imperio, ægerrimè semper tulerant superbum Balagnii dominatum: ex quo præsertim Henricus, ab Gallico Regno dissecans eam ditionem, feudi nomine eidem subjecerat. Asperis Tyranni potiùs, quàm Principis moribus, avaroque animo cumulum addebat Franciscæ Uxoris ingenium, quàm conveniens marito, tantumdem subjecto populo Civibusque intolerandum. Quippe propriâ fœminarum superbiâ, ad congerendas opes rapacitate, cujusvis ordinis, aut conditionis hominum contemptu, se in omnium odium, omnes in summam desperationem

Cameracensium odium in Principem Balagnium, & Uxorem.

Catherinus. Bentivolus Coloma. Carnerus. Turtura. Thuanus. Campana. Rod. lp. Botererus.

1595. nem adduxerat. Quamobrem ad primum hujus obsidionis rumorem, legati à Civitate fuerunt ad Henricum Regē è præcipuis Civibus duo per speciem petendi subsidii: re autem verâ, ut ei publico nomine significarent: si vellet ejus Urbis imperium adimere Balagnio, & Gallicæ Coronæ subjungere, Cives suis sumptibus alere paratos Præsidium, Urbemq; contra Hispanos tueri sine ullo Regis impendio. Sed quem semel evexere Magni Principes, haud facilè deprimunt; vel nè damnare videantur judicium suum; vel quòd ille contrà pericula se providè munit. Igitur infectâ re cùm revertissent Legati, Cives ad extremam desperationem adacti, jam ad Hispanos magis, quàm ad Gallos propendère. Accedebat in plerisque Archiepiscopi relegati, & aliquorum cum eo Canonicorum exulum Consanguineis, amicisque desiderium, & spes eosdem per Obsessores recuperandi. Denique proclivibus ad deditionem animis supremum impetum dedit, quod Balagnius exhibuit, ejus facilè Uxor excogitavit, avaritiæ palmaris argumentum. Nummos cudi jusserunt æreos (sive, ut aliqui scribunt, plumbeos, sive coriaceos) cum aurum, atque argentum omne in ea obsidione defecisse dictitarent; edixeruntque ut ab omnibus passim in commerciis usurparentur argenti pretio; pollicendo, mox liberatâ Urbe, eos in argenteos, & consuetos permutatum iri. Erant autem quadrati, impresso in parte altera Gallici Regis insigni: in altera Cameraci, & Balagnii. Sed plerique nummos illos accipere recusarunt, vel de obsidionis exitu dubii, plusque metuentes, quàm sperantes, vel nihilo magis certi de illorum Principum fide. Quare ut eorumdem Edicto pareretur, multa facienda vis fuit, multoque vehementiùs omne genus hominum exasperatum.

Eorum legatio ad Henricum Regem vana.

Balagnii avaritia.

Haræus. Campiglia.

Coloma. Campiglia.

Tumultus inde excitatus.

A Populo, qui ad omnem auram facilè commovetur, turbarum initium fuit. Is cùm animadvertisset Balagniū, & militum partem maximam in mœnibus occupatam,

Oo oppu-

oppugnatione hostium sustinendâ ; ad arma repentè concurrit. Tùm ad suas Partes, consiliique societatem ducentos Cameracesii Equites pertraxit, qui à Civibus conducti forum ex altera parte tuebantur. AtqueHelvetios totidem, qui partē alteram custodiebant, jam inclinatis invadebant hastis, ut loco pellerent : cùm illi invadendi causâ cognitâ, pacem illico, imò foedus inter se contra Balagnium sanxerunt. Quippe hi non minus, quàm illi tyrannidem ejus, avaritiamque præsertim in recenti permutatione nummorum execrati, infestissimo in ipsum animo erant. Imò Scriptorum aliqui Helvetiis potissimùm tribuunt hanc rerum conversionem. Igitur tot in unum Centuriæ conspirantes forum principio suis vallatum armis, & curribus, aliisque obicibus impeditum tenuerunt. Tùm ad arma per Urbem conclamantes, ad Sancti Sepulcri portam procurrerunt, quæ ut ab Oppugnatoribus maximè remota, indiligenti custodiâ servabatur. Caracciolus Avellini Princeps, qui ad eam portam suam instructam aciem habebat, ubi clamorem illum audivit, suspicatus aliquod subsidium in Urbem induci, statim eò cum agmine suo densato cōvolavit. Propior factus, accipit, velle Cives eam Obsessoribus pandere portam, ac deditionem facere. Sed res tam nova, tam insperata prudenti Principis animo persuaderi non facilè potuit. Magna quippe felicitas, uti rara est, ita apud sapientes, qui rerum experti sunt, si præsertim inopinata contingat, rarò invenit fidem. Quinimò, magis ex usu peritorum Ducum, timuit Caracciolus innecti sibi, suisq; militarem aliquem dolum: qualis esset, si deductam aciem totam ad fossæ ripam subita è moenibus tormentorum displosio labefactaret. Quare cæteris sub aggeribus relictis, ipse cum delectis militibus centum accessit propiùs : cautè tamen se gerens, cùm videret magnum concursum hominum ad murorum loricam. Sed mox ab iisdem monitus est, ut ad stationem se reciperet : quid enim vellent, se per certos homines ei significaturos. Dum

1595.

M. Janson. lib. 15. Haræus, Gaspar Ens.

Cameracenses deditionem parant.

Strategema.

Cortina.

1595. Dum hic cum hoste congressus pararetur; jam Balagnius, & Vicus, aliique Principes Viri, audito tumultu, ad eum sedandum accurrerant. Quaerentibusque, *Quid rei novae id esset*; Multitudo respondit: *Velle se suae saluti consulere, seque impendenti exitio subducere, deditionem antè faciendo, quàm suimet oculis viderent, suas domos diripi, violari Uxores, Filios trucidari. Quarum calamitatum infandum nuper dedissent vicinae Urbes exemplum.* Horruerunt animi Principum ad tam desperatam deliberationem. Ac Balagnius quidem, (aperiente oculos infortunio, quos fortuna dulcis occluserat) tùm demùm agnovit: violenta imperia diuturna esse non posse. Cùmque se tam invisum omnibus intelligeret, ut si tumultuantes alloqueretur; oleum, non aquam, aspersurus esset incendio: Vico id muneris concessit. Hic solerter animadvertens eorum, qui conspiraverant, numerum ingentem, animos praeferoces, corpora armis munita: & quod pluris erat, ab iis non modò forum, & vias ferè omnes, sed unam quoque è portis occupatam, quâ poterant, ubi libuisset, introducere Hispanos; non vi, aut imperio cum iisdem agendum censuit, sed mollibus verbis, blandisque consiliis. Imò neque illos ab sententia, in qua nimis obstinatis perstabant animis, deducendos, atque à deditione avocandos ratus est: sed eorum furori, ac desperationi obsecundando, solùm innectendas artibus moras, & dedendi terminum prorogandum. Balagnius, & Vicus eam impedire conantur.

Igitur composito ad omnem benignitatem vultu, in eos medios progressus: *Se quidem* (altâ voce pronunciavit) *non alia de causa in Urbem eam obsessam, semet inclusisse, nisi ut suis laboribus, & periculis Cameracensium salutem, ac decus tutaretur: ita jussum ab suo Rege, qui eos non secus ac filios adamaret. At quandò ipsi censerent, ac vellent conventis potius, quàm armis quaerere, atque in tuto locare salutem suam; eorum voluntati obluctari se nolle: vel* Vici ad populum concio.

utra præstaret sententia, disputare. Unum se eos pro sua benevolentia monere: ne præcipites ruerent ad se dedendos Hispanis, sine publicæ fidei vadimonio. Expenderent antea diligenter, in quas conditiones cum hoste conveniendum esset: easque conquirerent, ac postularent, quàm maximè fieri posset sibi commodas, atque honorificas. 1595.

His Vicum artibus usum ferunt ad deditionem morandam: si fortè tempus interea, uti fit, obicem aliquem interponeret: utque spatium componendi res perturbatas daretur: aut etiam ortum inter eos dissidium, pro more multitudinis facilè conspirantis, faciliùs deficientis, tumultum illum dissiparet. Per eam quoque moram licebat Vico militem suum in Arcem tutò recipere. Et quidem persuadere nonnihil visa principio est vel auctoritas viri, & benevolentia, vel accommodata tempori dissimulatio, & suis prætexta consiliis monitorum salubrium propositio. Hæc namque fuisse traditur causa, cur accedentem Caracciolum non admiserint: polliciti, se per Internuncios cum eodem acturos. Nec multò post præcipuorum Civium par ad eum legarunt. At Princeps eam legationem accipere supra suam auctoritatem esse cognoscens, Cives illos jussit à duobus militaribus Præfectis honorificè ad Fontanum deduci. Longius hujus cum illis colloquium fuit, quandoquidem conditiones attulerant sibi valde amplas. Unum tamen ab eo impetrarunt: ut interea dum de conditionibus ageretur, Urbem quatere tormenta cessarent. Idque tùm facilè concessit Comes, cùm ex Avellini Principe certò comperit, Sancti Sepulcri portam in eorum esse potestate, qui deditionem faciebant.

Campana. Carnerus.

Legatio Cameracensium ad Obsessores.

Hæc inter Uxor Balagnii, suorum non minima causa malorum, ut nullam boni Imperatoris partem in se desiderari pateretur; militarem quoque concionem habere voluit ad Cives, Populum, & milites in deditionem conjuratos. In ea filios appellabat, quos antea pro mancipiis habuerat.

Campana Thuanus. Carne. l. 15.

1595. buerat. Vanum timorem redarguebat. *Insanam esse desperationem,* ajebat, *salutem sperare ab hoste auri, & sanguinis sitiente magis; quàm ab Urbe munitissima, ab Arce inexpugnabili, à fortissimis Civibus, à subsidiariis Militibus, eorumque Ducibus egregiis. Nihil per tot obsidionis dies pervincere potuisse Hostes. Quid effecturos in posterum, hinc Exercitibus Gallicis, illinc hyemali tempestate obrutos, atque oppressos? Quòd obsidionem haud solverent, non Urbis expugnandæ fiduciam esse; sed exploratam pertinaciam Ducis, existimationem, & gloriam suam saluti suorum anteferentis. Quid verò in manus Hostium ultro se dare cogitassent? Si quibus nummi ærei, pro necessitate temporum distributi, indignationem commovissent, nec paterentur ad eos permutandos finem obsidionis expectari: jam tùm scirent, sibi, Conjugique, ac Domino suo chariorem esse Civium salutem, amorem, quietem, quàm quod undecumque terrarum congeri posset, aurum argentumque. Cujus rei manifestum acciperent eo ipso tempore argumentum.* Simulq; cum dicto ingentem vim aureorum, argenteorumque nummorum in multitudinem circumfusam sparsit. Verùm ubi nimiùm morbus invaluit, medicina jam intempestiva non sanat. Per rapinas, & vim congesta pecunia, licèt à liberalitatis medio ad profusionis abiret extremum; prioris avaritiæ delere notam, ortasque inde offensiones sedare non potuit. Magnum principibus viris documentum: pristinam rapacitatem, & prædam non de Hoste, sed de Cive coacervatam, seris largitionibus minimè compensari. Imò quia cæcus esse solet omnis impetus animi repentinus; hinc timore, hinc furore acta Mulier non vidit, dum eam vim auri, argentique in medium effunderet, facere se omnibus palàm, non defuisse, uti simulaverant, ejus generis nummos, sed ab se, suoque Viro, injustè, avaréque subductos. Quo animadverso, magis exulcerati multitudinis animi, & propositis ab invisa fœmi-

Uxoris Balagnii concio.

Ejusdem liberalitas inutilis, quia sera.

na rationum momentis, & auro, argentoque ab rapaci 1595.
manu profuso incitati sunt, ut obstinatiùs in incœpto *Coloma.*
persisterent: & abjectâ albâ pectoris fasciâ, rubram assume- *Minsom.*
rent.

Accessit incussus ab hoste novus timor. Cùm enim per duas horas ex convento tormentorum fragor siluisset; suspicantes Hispani, conditionum tractationem in longum dolosè protrahi; Fontano suggesserunt: ad ejusmodi fraudes opprimendas, consuevisse Parmensem Alexandrum *Campana.* *Thuanus* tùm quoque mœnia quatere bombardis, cùm de pactis deditionis ageretur. *Carnerus.* Quare Duce jubente, instaurata concussio est: simulque in Urbem missi Stephanus Ibarra, & Moriansartus, Commissarii delegati, qui confirmatas à *Coloma.* Fontano conditiones Civitati proponerent. *Carnerus.* Earum præcipua capita hæc erant. *Urbem à direptione liberam fore. Rerum anteactarum veniam omnibus dari. Licere Civibus antiquis privilegiis uti. Eosdem, ut antèa, in omnibus sub Archiepiscopi futuros imperio.*

Deditio facta. His publicè recitatis, atque à Populo cum plausu acceptis; Urbem ingressus est Augustinus Mexia Tribunus cum *Coloma.* suæ Legionis Hispanis ferè mille: hique sine ullo Civium detrimento, aut motu stationem in foro collocarunt. Ejusdem diei vespere Cameracum intrarunt Fontanus Comes, & Archiepiscopus Barlaimontius, cum summa lætitiæ significatione à Civibus excepti: qui post multos annos gaudebant, inviso se dominatu liberatos, ac pristinæ imperii formæ restitutos. *Obsessorum ingressus in Urbem.*

Arx quoque dedita præ victus penuria. Interea Galli subsidiarii se in Arcem receperant, eam diutius propugnaturos rati. Sed statim sese falsos opinione cognoverunt. Ubi enim primùm horrea perlustrarunt; alimenta in eis, quæ vix ad biduum satis essent, repererunt. Hæc etiam calamitas accepta referri debuit Uxori Balagnii: quæ tam improvida, quàm avara, clam viro, quicquid in Arce præparatum erat ad victum, vendiderat. Quare

cùm

1595. cùm Arcis defensoribus denunciari Fontanus jussisset, ut ante se dederent, quàm tormenta disponerentur; illi tueri se non posse videntes, obstupescentibus cunctis, qui summam alimentorum penuriam ignorabant, atque ipso admirante Fontano, deditionem cum amplis conditionibus promiserunt. Eas Comes benignè, ac liberaliter concessit: dare id se jactans teneræ Ducis Retelensis ætati, eximiæque Vici virtuti, atque existimationi: re autem verâ ne Arcis adeptioni, perfectæque victoriæ moram ullam interponeret.

Capitolatio.

Conditiones hæ fuere. *Ut in manus Fontani Arx cum omnibus tormentis, instrumentoque bellico traderetur: ipse contrà Cleriam Arcem paulò antè à se captam intra sex dies mœnibus exarmari juberet. Ut integrum esset Retelensi, Balagnio, Vico, cæterisque principibus Viris, Civibus, militibus cujuscunque Nationis demigrare quadrato agmine cum plumbeis in ore globulis, ignitis fomitibus, explicatis vexillis, nec sine tubarum, ac tympanorum sono. Ut militibus restituerentur arma, equi, impedimenta in Urbe relicta: quod si quid deperditum foret, ejus pretium persolveretur. Ut Uxori Balagnii commodus pateret egressus, unàque ejus Ancillis, & Aulicis tam ipsius, quàm aliorum Principum; sauciis item, ægrotisque. Ut captivi sine redemptionis pretio liberarentur. Ut æs omne alienum, quod Balagnius contraxisset, eidem remitteretur, neque ullum ob eam rem pateretur incommodum. Ut denique quicquid aut ipse, aut Uxor antea∂o tempore patrasset, oblivioni daretur; neque unquam de eo ratio vel à Cameracensibus, vel ab Rege Catholico reposceretur.*

M. Janson. lib. 15. Campana. Coloma. Catherinus. Carnerus. Thuanus. Smantellorus.

Arcis deditionis conditiones.

Hæ conditiones utrinque sancitæ sunt Nonis Octobris: & septimo Idus ad opus magnam partem redactæ. Quo die omnes Peronam versùs migrarunt. Spatio itineris aliquo comitatus est eos honoris causâ cum primaria Nobilitate Fontanus. Qui Retelensi præsertim Juveni magnas

Fontani humanitas in Principes victos.

magnas benevolentiæ significationes exhibuit: tum ob indolem generosam, & multum in bellica laude promittentem: tum ob veterem cum Parente necessitudinem. Ad eos non magis tutò, quàm honorificè deducendos, designatus est omnis Equitatus cum Landriano Præfecto: duoque præterea Principes exercitus incluti Rosnæus, & Caracciolus. Hic cum eodem die lautissimo excepisset convivio in aperto campo Principes illos Viros discedentes, magnificentiæ suæ, Italicę humanitatis, ac Neapolitanæ comitatis pristinam famam longè amplificavit. Adeò decorum est, non minùs beneficiis, quàm armis hostem vincere. 1595. Coloma. Campana. Thuanus.

Balagnii Uxor se inedia necat.

At infelix Uxor Balagnii, quæ in militaribus obeundis muneribus supra Viros se erexerat; in ea calamitate perferenda infra fœminas se dejecit. Acta quippe summâ desperatione, ad quam toties adegerat alios; & duabus quasi facibus inflammata, hinc fabricatæ sibi ruinæ tristitiâ, hinc deserendi principatûs horrore, in gravissimum ex animi cruciatu delapsa est morbum. In quo cum ipsa sibi non opportuna modo remedia, sed etiam necessaria nutrimenta negaret; paulò antè quàm alii excederent ex Arce, excessit è vita. Fœmina inter nostræ ætatis Amazones numeranda, si tam sibi moderari novisset, quàm voluit militibus: & pugnare didicisset fortiùs in superbiam, avaritiam, injustitiam, domesticos hostes, quàm in externum Exercitum Hispanorum. Ab illis enim & priùs, & veriùs victa, quàm ab his fuit. Eam verbis hisce novissimis, & gloriosis lenisse ferunt calamitatem suam: *Non se in servitutem abduci: sed adhuc dominantem, & Cameracensem Principem mori.* Catherinus. Coloma. Boterius. Beyerlinck.

Tantæ victoriæ communis lætitia.

Altero ab ingressu Hispanorum in Urbem die publicæ supplicationes ad primaria templa, & ad Superos gratiarum actiones ab Archiepiscopo indictæ. Eis Fontanus interfuit cum frequenti Principum exercitûs comitatu. In vicinis quoque Urbibus, ac præsertim Atrebati, Jansonius. Campana. Haræus. Thuanus. Carne. c. 16 Coloma.

Dua-

[illegible] Duaci, Valencenis festis ignibus, actisque publicè Deo gratiis communis lætitiæ significationes datæ. Finitimæ quippe Provinciæ Artesia, Hannoniaque & multis, magnisque periculis, ac damnis liberatæ, & quod jamdiu in votis habuerant, quodque tot precibus, sumptibus, copiis postulaverant, fuere tandem feliciter consequutæ.

Jansonius. Thuanus. Cornerus. Campana.

Diebus aliquot elapsis Archiepiscopus refodi jussit Inchii ossa, in æde maximâ Dei Parenti Virgini sacrâ honorificè tumulata: eademque ut hominis hæretici, in profano extra Urbem loco humari mandavit. Et quæcumque in Urbe spectabantur Alenconii, vel Balagnii gentilitia insignia aut monumenta dejici voluit, & confringi. Simul ipse, Civesque ad pristinam imperii formam restituendam frequenter convenire. Cumque perspectum haberent, non posse se adversùs Gallici Regis vires receptam libertatem tueri; ad Fontanum confugere, obsecrantes, ut Cameracensem omnem ditionem Catholico Regi subjungeret, cæterisq; Belgii provinciis regiis adnumeraret. Commendavit prudentem deliberationem Comes: & pro obsequioso in suum Regem animo, grates egit. Verùm ea super re statuere se nihil posse subjecit, nisi priùs exploratâ per literas Regiâ mente. Id se facturum pollicitus, interea jussit eos esse pristino more sub Archiepiscopi imperio. Hic fuit Cameracensis obsidionis exitus, Obsessis non minùs, quàm Obsessoribus lætus. Illis quippe magis ab invisis Principibus interiùs, quàm ab hostili exercitu exteriùs oppressis; ut ab iis liberarentur, utilius erat vinci, quàm vincere. Ita sæpè vulnus abit in medelam: & quæ summa calamitas videbatur, est suprema felicitas.

Jansonius. Haræus. Thuanus. Cornerus. Coloma. Campana.

Cameracenses Hispano Regi subesse student.

Fontanus Comes, ut civilis justitiæ, ita militaris prudentiæ famâ nobilis, anni finem appetere videns, quem victoriis magis, quàm tempestatibus distinxerat; exercitum jam lassum laborum, & gloriis cumulatum, distribuere in hyberna decrevit. Quamobrem Cameracensis Ar-

Fontani prudentia & gloria.

cis Præsidio Augustino Mexia cum quingentis Hispanis 1596.
Peditibus relicto; atque ad Urbem tuendam bis mille Germanis Peditibus collocatis; reliquas copias ad hybernandum per Artesiam, Hannoniam, Flandriamque divisit. Ipse cum aliis principibus Viris Atrebatum venit: ubi ab Senatu obviam prodeunte, & Nobilitatis frequentiâ, populoque universo ad spectaculum effuso, tanquam spoliis Urbium onustus, pluribusque dignus triumphis exceptus est. Inde postremò se reddidit Aulæ Bruxellensi, in expectationem, ac desiderium tam victoriosi sui Principis erectæ.

Vix ille pervenerat Bruxellas, cum Belgæ tantâ felicitate rerum gestarum in spes novas [illegible], [illegible] rogantes, ut Ostendæ quoque [illegible] de[illegible]tur, ad quam omne [illegible] nomine pollicebantur. Adeò insatiabilis vincendi quoque cupiditas est: ut una victoria statim [illegible] laborum, discriminumque adhuc recentium oblivio capiat, ubi nova potiundi spes affulget. Sed Ostendana expeditio aliis temporibus, alterique Ductori [illegible]ficienda, ab æterna Providentia reservabatur. [illegible] verò se abstinere Fontanus debuit: quòd jam [illegible], ad Belgium administrandum Archiducem Albertum adventare.

Archiducis Alberti ad Belgium gubernandum adventus.

Hic Austriaci sanguinis spes non ultima, Rodulphi Cæsaris Frater, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, Toletanus Archiepiscopus, & Lusitaniæ Prorex, [illegible] titulis dignitatis, & multò majoribus virtutum [illegible] præclarus, lectus ex omnibus ab Rege Philippo fuerat, ut Belgicas ejus Provincias gubernaret. Tanti fiebat ab illo summi judicii Monarcha pars hæc ditionis, inter tot [illegible] regna Mundi non minima: quæ fuit, [illegible] Europæ universæ armorum amphitheatrum, & palæstra fortitudinis. Igitur quinto Calendas Septembris [illegible]

Car-

1595. Corporum[illegible], vulgò [illegible]o, [illegible] de[illegible] suis possessionibus [illegible], Philippum Auraicum Principem, Gulielmi [illegible] Filium [illegible] Uxore [illegible]ndam. [illegible] hic in Hispaniam [illegible] ab Duce Albano: ibique per annos [illegible] in libera custodia quasi Princeps juvenum, atque innocentum, detentus habitus. Jam verò libertatem [illegible], ad sua [illegible] bona, atque [illegible] Aulam [illegible]dam, remittebatur in Belgium. Felicem dicere potuit captivitatem suam, ubi [illegible] Haereticorum [illegible], in libertatem Catholicam emancipatus, Caelum perdiderat, nisi terram natalem perdidisset. Cùm Regi venerabundus vale diceret, salutaribus ab eo admonitionibus instru[illegible] [illegible].

Philippus Auraicus Guilielmi Filius cum Archiduce redit.

II. [illegible] Hispaniae Urbes atque Oppida [illegible] significationibus publicis laetitiae, atque [illegible], ut Rex ipse majoribus [illegible] excipi potuisset. Barcinone solvens Praetoriam [illegible] sex & viginti aliis [illegible] Hispanorum [illegible] millium, & (si vera [illegible]) [illegible] suppetebant. In [illegible] Turcarum Triremes, & paulò post onerariam [illegible] quibus feliciter potitus, bene auspicatum profectioni suae principium dedit. Dum juxta [illegible] Classiariis ad aquandum; [illegible] in continentem egressis a Massilien[illegible] Proceres ornatissimè [illegible] ad Archiducem honorificè [illegible] provecti sunt; recedentem verò aliquandiu prosecuti, liberaliter [illegible] commeatu.

Eorum iter per Hispaniam, Galliam, Italiam.

Janson. l. 15. Aitsingeri Continuator. Gaspar Ens lib. 3. Grotius l. 5. Campana lib. 4. Boterelus lib. 3. Jo. Bochius in narr. profect. Lanarius. Baudart. Heraeus. Miraeus anno 1596. Thuan. lib. 115. Cornerus lib. 12. Coloma l. 8. Jansonius. Jo. Bochius.

[illegible] Deinde [illegible] Italiam [illegible] ad [illegible] portum, [illegible] Villa Franca, Archidux appulit. Ex quo Niciam adiens equo vectus, ternas honoris [illegible] obvias habuit [illegible] cohortes. Propiùs facto Magistratus occurrens,

rens, [illegible] claras. Episcopus [illegible] pe- 1595.
tuit maximâ significatione gaudii, ac [illegible] excepit.
Niciensi Arce, quæ [illegible], perlustratâ, rursus
se itineri commisit Albertus: & Genuensem ingressus ditio-
nem, eis honoris, ac benevolentiæ argumentis cumula-
tus est: quæ tanti Principis dignitatem, & Nobilissimæ
Reipublicæ splendorem decerent. Magnâ quoq; obser-
vantiâ, ac magnificentiâ à Sabaudiæ Duce in suis finibus
Ingressus in Belgium. cohonestatus. A quo digressus, per Burgundiam, ac Lo- Anno
tharingiam vel Luxemburgensem provinciam, Belgicæ- 1596.
que ditionis [illegible] pervenit. Sed prius ad
Mosellæ ripam obvium habuit Petrum Ernestum Mans-
feldium, [illegible] Provinciæ, atque ante biennium to-
tius Belgii Gubernatorem, [illegible]. Co-
mitabantur eum Equitum [illegible] signa, &
mille Hastati. Occurrit etiam Provinciæ Senatus: Lu-
cemburgi verò Magistratus ad portam Urbis [illegible]
tur. Quatriduum hic transegit, [illegible]
[illegible], Bruxellis [illegible] Dux [illegible], ac Pa-
stranæ, [illegible] horâ antè quàm Archidux [illegible]
decessit è vivis. Sic [illegible]
[illegible]: & Principibus quoque [illegible]
pas inopinatæ calamitas. Bavarus item Ernestus, Colo-
niensis, ac Leodicensis Antistes, [illegible]
ficii causâ eòdem accessit.

Luxemburgo digrediens Albertus [illegible]
[illegible] præsenti jussit. Namurcum [illegible] ob-
viam Fontanus Comes, Belgii Principibus, atque Hispa-
nis stipatus Nobilibus, florentibusque [illegible] Equitum ca-
tervis. A Magistratu [illegible]: ab universa Civita-
te summis acclamationibus, honoribusque acceptus. Hinc
Nivellam, inde Hallas profectus est: ubi non antè [illegible]
sibi ædes ingredi voluit, quam Hallensis Virginis Dei Ge-
nitricis Templum religione sanctissimum, [illegible]
que

1596. quæ universalis nobilitatum, insignes. Tanto prior, atque potior erat religioso Principi pietas, quàm quies. Illud etiam de ipso memorabile narratur, quòd tam longo itinere, importunissimo tempore hyemali brumâ aspero, pluviis infesto, nunquam adduci potuerit, ut lecticâ, vel [illegible] uteretur: sed equo semper vectus inter medios Milites conspiciendum se dederit. Ut eos doceret tolerantiam laborum, tolerando: addictosque sibi redderet, ostendendo; se præ aliis esse, tanquam unum ex aliis. Alberti pietas, & generositas.

Bruxellas demum Archidux devenit tertio Idus Februarii, anni millesimi quingentesimi nonagesimi sexti. *Bochius.* Sub ingressum, in planitie, quâ Lovanium itur, tres sibi occurrentes vidit Militum acies, singulas mille Viris lectissimis, atque eleganter obarmatis instructas: quæ festo sonitu tubarum, ac tympanorum, strepituque manualium tormentorum venientem Principem consalutarunt. Ad portam honorificè exceptus à Magistratu fuit, Urbis claves offerente. Introgressus, quàcumque oculos convertebat, erecta suæ, suorumq; majorum gloriæ monumenta spectabat: imagines, statuas, insignia, triumphales arcus, magnifica theatra. Duo præcipuè memorantur, quæ læto simul spectaculo, atque admirationi fuere. Alterum excitatus ante Regiam obeliscus, ad pedes propè centum excelsus, variis in quadruplici basis facie sacris historiis insignitus; superiùs verò multis imaginibus picturatus, incommoda belli, pacisq; emolumenta designantibus. Auratus in apice globus erat, eique Solis effigies imposita, radiis aureis redimita, quæ ventis alludentibus agitata, jucundissimum intuentibus spectaculum dabat. Alterum triremis erat in foro medio exposita, cum partibus suis omnibus affabre facta: quæ Belgii conditionem ponebat ob oculos. In mari quippe fluctuans cernebatur inter duo horrida monstra, quorum hoc Bellum, illud Hæresim referebat. Ad gubernaculum sedebat elaboratum pulcherrimè

Honores ei Bruxellis exhibitis.

Bochius. Haræus. Continuat. Mich. Aitsingeri. Gaspar Ens. Jansonius.

[illegible] ipsius Archiducis simulacrum. Veritatis imago a- 1596. stabat ad dexteram, justitiæ ad sinistram. Aliis demum signis Magnanimitas, Vigilantia, Virtutesque aliæ notabantur. Plures dies publicis ludis exhilarati, ex universo ferè Belgio ingenti omnium Ordinum concursu facto, qui novo Principi visendo, ac venerando, quà præcurrente famâ, vulgatis spectaculis, ac pompis perlustrandis.

Fœderatorum sensus de ejus, & Auraici Principis adventu.

Quàm verò festus, ac faustus fuit hic Archiducis adventus Belgis in Catholici Regis fide persistantibus: tam plenus timoris, ac sollicitudinis accidit Provinciis adversis cum fœderatis. Rumor namque increbuerat, illum accedere non modò cum ingenti existimatione tum sanguinis, tum meritorum: sed & militum numero, & pecuniæ vi copiosè instructum. Quæ res in vulgus diditæ, magnam in eo commotionem exciverant animorum. Nihilo minus curarum Fœderatis, eorumq; potissimùm Præsidi Mauritio injecit Auraici Principis Philippi in Belgium reversio. Parentis quippe Guillelmi adhuc vigens memoria, & in omne Belgicum nomen promerita, in Filio natu maximo, ejusque laudibus insigni, velut in imagine, reddita conspectui Belgarum; jure veteri poterant, nè vetera in Patrem obsequia, & clientelas ex utraque Partium excitarent, averterentq; à Mauritio è secundis nuptiis orto studia Populorum. Cumque Philippus Catholicæ Fidei, Catholicoque Regi se subjectum profiteretur; facilè factu censebant, ut eòdem Belgium omne in se proclive traduceret.

Campana. Carne. c. 19.

Campana. Grotius.

Mauritii Comitis sollicitudo.

Privatus quoq; Mauritium urgebat metus, nè quibus jam tot annos fruebatur, abducto fratre, hæreditaria bona redux idem, & major natu, pro sua saltem portione repeteret: quique vacua regnaverat in aula, vel consortem haberet principatus, qui duos ægrè capit, vel eo toto depelleretur. Ut igitur hæc pericula submoverent, cautè decrevere Fœderati, Auraicum Principem ab omni procul arcere ditione, quam occupaverant. Ejusmodi re [illegible] gra-

tias

1596. [illegible] Politicæ regendi artes pro benefi[illegible] [illegible]tis finibus suis exterminatum velint Principem in[illegible], cujus olim Parens, & novissimè Frater eosdem [illegible] qualibuscunque artibus amplificare studuerint. Fra[illegible] conjunctio, quâ vix arctior ulla est, facilè scinditur, ubi media intervenit habendi, vel regnandi cupiditas. Quò tamen honestiùs in speciem id interdictum Principi promulgaretur: eaque cum hospite durior agendi ratio molliretur; ut hæreditatem suam adire vetarent, quem [illegible] potiùs ad revisendam patriam debuissent: literas ad eum dare Fœderati constituerunt, honoris, ac benevolentiæ verbo tenus plenissimas, sed quæ in fine morsum, [illegible]venenum, more scorpionis, affigerent. Legationem quoque [illegible] scribit ad eum adornatam: ut honoris [illegible] obtentu, quem Rex Hispanus restituebat in patriam, ipsi quasi de novo relegarent.

Campana. Carnerus l. 12. c. 1.

Gratulabantur eis literis redditam Principi libertatem: postquam in Hispania captivus tam diuturnè, quàm iniquè (ut ipsi ajebant) *fuisset. Guillelmi Patris in se merita commemorabant: quæ nec Parentis, nec Filii immemores unquam esse permitterent. Dolorem ex ipsius captivitate perceptum testabantur: in qua non teneram tantùm ætatem, sed maturioris quoq; partem optimam inglorius detrivisset: quamq; pro causa tam æqua perpessus esset. Libertatem ipsam redditam in suspicionem vocabant; cùm eam dicerent non benevolentiæ in Principem, quàm acerba in Patrem odia excluderent; sed usitatis Hispanorum artibus tribuendam. Ad Parentis iterum laudes revolvebantur: eamq; præcipuè ferebant in Cælum; quòd libertatem Patriæ tot laboribus, ac periculis peperisset, suâq; morte firmasset. Orabant ad extremum, ne Fœderati Belgii fines attingeret, nisi priùs mutaret animum, & quos induisset in Hispania sensus exueret: imò in eo statu rerum ad suas provincias nullo pacto reverteretur, sed melioris opportunitatem temporis expectaret. Ita quippe severissimis*

Jansonius in supplem. Mercurii. Grotius. Thuanus. Carnerus.

Fœderatorum literæ ad Principem.

[illegible] Moderatorum legibus constitutum, ne quis [illegible] 1596.
priùs ab se potestate, suas provincias ingrederetur. [illegible]ris, quæ sub officii specie interdictum patrii soli, [illegible]que ditionis adeundæ continebant; veriori humanitate ac certè syncaritate majori, Philippus Princeps responsum dedit.

Ejus responsio.

Agere principio gratias Ordinibus Fœderatis, quòd libertatem suam, & antea tam assiduis votis optaverint, & nuper tanta exceperint significatione lætitiæ: quòdq; in omni calamitate memoriam sui nunquam deposuerint. Sibi [illegible]tùm licuisse ipsorum humanitati perpetuò studio, ac benevolentiâ respondere: quam tamen facere palàm prohibitus fuisset, aliquorum ex ipsis curâ de se, hostili potiùs, quàm populari ab se compertâ. Restitutâ libertate usurum se, quantùm fas esset, ad ipsorum salutem, & commoda, ut nulla querelarum daretur occasio. Nihil sibi prius futurum, aut antiquius, quàm ut communis Patria pristinæ libertati, ac splendori restituatur. Neque se quidquam tentare velle, quod ipsis minimè probetur, aut salutare non sit. Sperare se, Deum nequaquam permissurum, ut cujuspiam conatus aliò tendat, quàm ad finem tot Belgii calamitatum, tranquillæ, ac felicis vitæ principium. Eundem se Deum Optimum Maximum precari, ut ipsis rectam vivendi viam, ac terminum beatæ perennitatis concedat.

Pacis tractatio ab Archiduce frustra tentata.

Albertus etiam Archidux antè [illegible] *Janssonius.*
experiri voluit, an humanitate literarum, & pacatis tractationibus posset Belgicas res componere, atque in concordiam venire cum Fœderatis. Ad eos itaque, eorumque Moderatorem Mauritium benignissimè scripsit; ad pacem illos invitans, ac tam diuturni belli, sequaciumq; calamitatum finem. Sed ut antea Ernestus, ita tunc Albertus in arenam se jacere concordiæ semina animadvertit: vel quòd Catholicos inter, Hæreticosque homines conveniri vix potest: vel quia degustata semel dulcedo libertatis [illegible] mer-

Thuanus. Carnerus.

1596. mercede dimittitur: atque usurpata ditio ægerrimè restituitur. Ut eâdem de pace efficaciùs ageret, Auraicus ipse Princeps petiisse dicitur à Fœderatis Ordinibus facultatem Hollandiam adeundi, Mauritiumque Fratrem conveniendi. Verùm id ab iis negatum, facilè refugiente Mauritio ejus conspectum, & colloquium, cujus tamdiu hæreditatem, cæterasque prærogativas possedisset. Cum sorore quoque, Comitis Hoenloii Conjuge, congressum in Hollandia postulasse. Sed neque hic eo loci permissus. Denique tantam virtutem, tot suis, ac suorum meritis cumulatam, & haud dubiè popularium plausibus, & concursibus celebrandam, prope se habere Fœderati, ac præsertim Mauritius timuerunt. Atque hoc fortasse spectavit, vel Philippi Regis in eo remittendo, vel Archiducis Alberti in eo reducendo prudentia: quam hostes Hispanas artes appellabant. Quamobrem ut eum omnino ab se procul arcerent, suisque cum eo agendi viam præcluderent, atque omnem pacis tractationem prohiberent; atrox Edictum paulò post Fœderati promulgarunt.

Hollan. *Carnerus.*

Principi negatur accessus ad Hollandiam.

Gravibus in eo multis, ac pœnis interdicebant: *Nè quis è fœderatis Provinciis in Urbes, aut loca Hispano sociisq; subjecta se conferret, nisi ab Ordinibus, vel Mauritio, vel Guillelmo Nassavio facultatem priùs impetrasset in scriptis, eorumdem sigillo munitis. Ne contrà quis ex Hispanica ditione, vel per eam, Fœderatorum fines intraret, nisi factâ ab iisdem eodem ritu potestate. Nè ullus eorum, qui Fœderatæ Reipublicæ subessent, ultra sex proximos menses in regione ulla hosti subjecta moraretur, sine simili facultate. Qui secus faceret, pro hoste habitum iri. Qui verò cum ipsis hostibus verbis, literis, Internunciis de rebus ageret ad præsentem imperii formam, & Provinciarum statum pertinentibus; capite, fortunisq; luiturum.* In homines præterea Religiosos è Societate Jesu (quam illi perniciosam, & Sanguinariam Sectam appellabant) eodem Edicto legem hanc tanquam

Jensonius. Campana. Thuanus.

Fœderatorum Edictum contra Hispanos & Societatem Jesu.

horrendi carminis evulgarunt. *Ut omnes iis faventes, atq; benevoli, Fœderatis Provinciis prorsus exturbarentur, eisq; aditus omnis præcluderetur. Nè quis ejusdem Ordinis, vel apud eumdem impendens operam literis, sive Belga, sive exterus, in Fœderatas Provincias, seu mari, seu terrâ irreperet, sub pœna hostilitatis, & capitis, etiamsi publicæ fidei literis munitus advenisset. Ut intra duos menses eisdem finibus egrederentur ejus Familiæ homines, neq; eòdem præsenti bello vigente redirent: nisi eo temporis intervallo Magistratus, aut locorum Præfectos adissent, iisq; in omnibus fecissent satis; ac Regis Hispaniarum imperium dicto sacramento ejurassent. Nè quis Fœderatis subjectus Societatis ejusdem gymnasia frequentaret; pœna ipsis, multa Parentibus, vel Tutoribus indictâ. Ne-ve ullus eorum in Academiis Hispano parentibus exerceretur. Si qui demum ad literarios dignitatis gradus promoverentur, concepto priùs Catholicæ Fidei defendendæ jure jurando; ut omnium in Provinciis Fœderatis officiorum, ac munerum expertes essent. Qui verò jam promoti fuissent, admotiq; muneribus, ut absolvi juramento curarent, ejusq; loco fidelitatis in Patriam se obstringerent sacramento. Legis violatores exilio perpetuo multarentur.* 1596.

In hoc Edicto satis explicatam agnovit Archidux mentem Fœderatorum ad bellum pronam, ut nunquam aliàs, acerrimè prosequendum. Eâ re ipse quoque se totum ad arma convertit. Et quia sibi pugnandum contra duos hostes videbat: hinc imminentem Belgicis finibus Galliarum Regem Henricum: hinc Fœderatos intra Belgium velut intestinum bellum moventes: illi priùs, qui jam Hispanam ditionem infestabat, occurrendum existimavit. Cujus rei narrationem, ab anni superioris exitu arcessendam, sequens liber exponet.

De

DE

BELLO BELGICO

LIBRI OCTAVI

Summa.

Feræ obsidio ab Henrico Rege. Situs, & munitio describitur. An ea propugnanda, consultat Albertus. Solum subsidium immittendum decernitur. Id Basta magnâ solertiâ, & cautione ducit; inducitq; feliciter. Henricus obstructo fluvio Feram inundat: ex quo ibi morbi pestilentes. Rosnæus, ad arma Gallica divertenda persuadet Archiduci Caleti obsidionem. Hæc dissimulata, tandem ponitur. Caletum, & circumjacens regio describuntur. Ab Rosnæo primùm Niuleti pons occupatur: deinde Risbani turris. Varia in urbem missa subsidia. Suburbium quoq; Rosnæus expugnat. Offertur Urbis deditio cum conditionibus; ac breves induciæ statuuntur. Utrinq; tamen opera continuantur, mutuo spectaculo. Subsidium ab Henrico Arcem intrat. Hæc vehementiùs oppugnata expugnatur, cum ingenti prædâ. Henricus eâ de re anxius auxilia frustra petit ab Angliæ Regina. Albertus Guinâ etiam, & Hamâ captis, Ardeam aggreditur. Ejus situs, & munitio. Dissensiones in eâdem Urbe. Alberti castra uti disposita. In eruptione Monlucius cadit. Suburbium stratagemate capitur. Urbs deniq; deditur. Henricus contrà Fera potitur: & pugnare cum Alberto statuit. Hic ambigit, Ostendam-ne, an Hulstum invadat: Hulstum præhabet. Ejus, & circumjectæ Vasiæ terræ descriptio. Hac difficul-

[illegible] [illegible]. [illegible] munimentum [illegible]. Eruptione facta Germani fugantur, eorumque [illegible] accedunt. Berlota Defensores repellit. Rosnæus Castris propius Urbem admotis Morvalium munimentum capit. Idem ictu tormenti miserè occiditur. Ejus Elogium. [illegible] in oppugnando. Missilium ignium efficacitas. Deditur tandem Hulstum: & ex eo ingens Alberti gloria. Bironius insidiis positis Hispanas aliquot copias profligat.

DE BELLO BELGICO
LIBER OCTAVUS.

Ostquam Cameracensi Urbe tantâ cum gloriâ potitum Hispanum audivit, & doluit Galliarum Rex Henricus; qua ratione jacturam illam sarciret, & secum ipse diutius, & cum bellicis suis Consiliariis disquisivit. Tandem post longam deliberationem: ac diversa consilia; Feram (quam aliqui Faram vocant) obsidere statuit: quod suadebant præ cæteris magnæ in armis existimationis Viri Bironius, & Sanlucius. Igitur coactis Militibus, qui dispersi per Picardiam erant, ad quinque millia Peditum, Equitesque mille, ac ducentos; sexto Idus Novembris Feram accessit. 1596.

Henricus Rex obsidet Feram.

Ejus situs.

Interius Picardiæ hoc Oppidum est, ipsa positione munitissimum. Quippe paludibus undique custoditum, duos tantùm, quibus penetrari possit, angustos aditus habet. Hos principio Rex occupavit, ac finitimis hominibus accersitis, duo paucis diebus ibidem excitari jussit munimenta; quæ mille Peditibus commissa, multisque tormentis bellicis instructa, ingressus illos geminos tuerentur. Reliquus Peditatus præ tempestatis rigore Pagum tenuit

M. Janson. in supplem. Aitsing. Côtinuator. Campana p. 3. lib. 4. Gaspar Ens lib. 3. Botereius lib. 3.

1596. ad proximæ paludis ripas situm. Equitatus, ut venientibus subsidiis occurreret, obstaretque; villas occupavit ad Septemtriones in Belgium vergentes. Præerat Feræ Colasius Senescallus Montilii Ademari; Præsidio verò magni Vir nominis in re militari Alvarus Osorius Hispanus antea memoratus. Aderant illi Præsidiarii milites magno numero: siquidem ibi resederant reliquiæ omnes Exercituum Hispanorum, qui superioribus annis migrarant in Galliam. Quod licèt usui esset ad Oppidum defendendum; eò tamen noxium comperiebatur, quòd tanta multitudo alenda penuriam commeatuum faciebat. Improvisus verò Regis adventus, & omnis ab eodem statim præclusus aditus vetuerat, eos aliunde comportari. Ejus penuriæ conscius Henricus sapienter abstinuit oppugnatione, qua objectasset discrimini non admodum ingentes copias suas: certus, fame compulsam venturam in manus Feram.

Haræus anno 1596. Mötelimar. Thuan. lib. 116. Carn. l. 12. Coloma l. 9. Catherinus lib. 15. Bentiv. l. 3. Bussier. l. 23. Turtura lib. 21.

Ejusdem Præsidium.

At Albertus in primis novæ administrationis curis hujus Oppidi defensionem ponens; de illa retulit ad bellicum Senatum. In eò multæ, magnæque propositæ difficultates. *Exercitus veteranus recentium laborum lassus, atq; in hyberna divisus: novæ copiæ ab Archiduce adductæ in itinere valde diminutæ, ac regionum ignaræ: frequentes Italorum, Hispanorumq; tumultuantium secessiones; & Vallones, nisi solverentur stipendia, militare abnuentes: tempestas ob imbres, & frigora deducendis militibus, bombardisq; convehendis importuna: hostium intranda regio, non solùm pro anni tempore, sed ab anteactis quoque bellis, hominum, equorumq; alimentis vacua, ac penitùs desolata.* Illa præterea jaciebantur in medium, nè propugnandæ Feræ nimis ardua provincia susciperetur. *Inter hostiles urbes Sanquintinum, Hanum, Guisam, Peronam, id Oppidum situm esse. Eas Præsidiis optimis communitas expugnari vix posse. Si Feram accedere tentaret Hispanus Exercitus, liberum eis fore incursionibus infestare, vias præci-*

Alberti consultatio de Fera defendenda.

Rationes contra.

dere, intervertere commeatus, pabulationes prohibere. Ipsum Oppidi accessum quà paludibus à Natura, quà munimentis ab Rege Gallo præclusum. Quam ergo spem adeundi, nedum immittendi subsidii superesse? Gallicum verò Exercitum obsidentem, suis aggeribus, ac propugnaculis vallatum velle perrumpere, quid esse aliud, quàm in certum exitium Hispanas copias, Bello Belgico destinatas, projicere: ac patentem Fœderatis viam ad totum occupandum Belgium relinquere? His adeò multis, ac validis rationum momentis deductus Archidux fuit ab sententiâ exercitum ad liberandam obsidione Feram immittendi. 1596.

Ob eas omittitur defensio.

Ne tamen vel suo muneri, vel iteratis Osorii petitionibus omnino deesset: subsidium saltem alimentorum aliquod, quo maximè indigebant Obsessi, ad eosdem submittere decrevit. Igitur solertem quempiam, & peritum huic operi Præfectum militiæ quærens, Georgium Bastam, & suo judicio, & Principum aliorum consensu præ cæteris elegit. Eum aliqui Nicolaum nominarunt; Fratris ejus nomen usurpantes, magni etiam in Belgio Bellatoris. Georgius ibidem pugnando inveteratus, clarisque impositus muneribus ab Duce Parmensi, frequenti experimento docuerat, non magis militare se nosse strenuè, quàm sapienter militibus imperare. Neque ita pridem ad Belgas ex Hungariâ redierat; ubi adversùs Turcas dimicando, egregiam Cæsari, & nomini Christiano præstiterat operam. Hunc jussit Archidux cum octingentis Equitibus (alii sexcentos numerant) quam posset maximam tritici copiam ex vicinioribus Belgii finibus Feram importare; neque ab eo desistere, licèt Equitatus ille omnis pessum iret. Aggreditur opus alacriter Basta: ac primò Duacum petit, cujus in Agrum convenire jubet Equites designatos. Tùm ad Osorium Alvarum indidem scribit: *Ut cymbas aliquot habeat in promptu, quas, ubi condictum signum datum fuerit, in eam paludem immittat, cujus aqua sit altior.*

Subsidium commeatuum immittitur.

Campana. Catherinus. Thuanus. Bussieres.

Georgius Basta id perfert.

Ejus in re disponenda, & occultanda prudentia.

Per

1596. *Per eas se tentaturum commeatus inferre.* Parat Osorius omnia. Basta cum Equitibus Duaco proficiscitur Castelletum. Eò postquam magno silentio pervènit; Oppidi portas claudi mandavit, ac diligentissimè custodiri, nè quis vel levis eorum, quæ agitabantur, rumor ad hostes perlaberetur. Tùm evocatis in Concilium Equitum Præfectis Archiducis jussa, demandatumq; negotium aperit. Ostendit, *Quàm difficile, ac periculosum iter sit ineundum: nempe ab hostibus circumsessum. Quarè quàm generosè suscipiendum, tam cautè peragendum. Quod Feram invehebatur subsidium, momenti maximi esse ad obsidionem diutius sustinendam. Ejus verò rei gratiam apud Archiducem, & Catholicum Regem futuram non vulgarem: gloriamq; illius Oppidi quamvis ad tempus servati fore in posterorum memoriâ sempiternam.* His, aliisq; pro eâ, quâ pollebat Georgius, eloquentiâ prolatis, animosiores redditi magnanimi, & lecti ex cæteris Bellatores, operam omnem suam, & si sit opus, vitam, & sanguinem pollicentur.

Equos deinde conscendunt, atque ex præscripto Bastæ, singuli frumenti sacculum dorso equorum apponunt: Corte, à Miccio. sibi verò ad collum fomitem in funem contortum, monilis instar appendunt, hoc enim pariter indigebant Obsessi. Tùm Castelleto primis se intendentibus tenebris digressi, & Somonâ fluvio ad Fervaquiense Cœnobium trajecto, viam, quæ Sanquintinum ducit, institerunt. Quo Oppido ad dexteram relicto, tantâ celeritate provecti sunt, ut In eundo celeritas. postridie matutino tempore ad Equitatus regii stationes devenerint. Ibi suspicantibus hostile subsidium Excubiis, & bombardarum strepitu commonentibus, ad arma subitò conclamatum. Verùm densa caligo cum primâ luce diffusa Bastæ consiliis plurimùm favit. Cùmque ab omni parte Castrorum tormenta reboarent, ignorabant Galli, qua parte hostes accederent. Quod dum cognoscere, atque

1596.

In conficiendo negotio felicitas.

que explorare contendunt; Basta æquè solerter, ac feliciter, nebulâ illâ tectus, ac nemine viam intercludente, inter Helvetiorum, & Ballonii stationes ad paludis ripas progressus est cum suis, quà fluvius Æsia præterlabebatur. Datum interea fuerat à primis Equitibus Osorio signum: qui statim præparatis cymbis ad eumdem adfuit locum. Deponitur in eas quicquid frumenti, & fomitis allatum erat, atque intra Feram deportatur. Tùm versis equis, eâdem celeritate, solertiâque Basta cum copiis retrocedit: cognitoque, Gallicum Equitatum de ipsius adventu tandem factum certiorem, ad reditum eidem præcidendum, Sanquintini viam insedisse; aliâ sibi parte migrandum censuit: & suscepto Guisam versùs itinere, omni liber obstaculo, atque interjecto, Cameracum faustissimè pervenit. Magnam ex hoc invecto subsidio accessionem gloriæ consequutum est Bastæ nomen: & quòd ipse cum suis per horas quadraginta equo continenter insederit: & quia summâ prudentiâ captare tempus noverit ad peragendum opus opportunum: & quia consilium in arcanis habendo, suos, nedum hostes, voluerit serò cognoscere, quæ maturè moliretur. Addunt ad has laudes aliqui hostiles copias profligatas, tum in accessu paludis sese objectantes, tum in reditu apud sylvam Bohanam; ubi Equites triginta cæsi dicuntur, alii capti: cum Georgius contrà nullum desideraverit è suis.

Henricus Feram arctius obsidet.

Verùm admodum leve id Feræ fuit, & vix bimestre subsidium: cum Rex Henricus novis in dies viribus augeretur. Is in arctum quotidie magis redigebat Obsessos: vias omnes occupabat, intercidebat, aggeribus, & munimentis; militumq; custodiis ita obstruebat; ut nulla prorsus novi subsidii spes relinqueretur. At quoniam bellis tot jam annos prementibus fesso Regi; regnique tamdiu decertati, ac demum obtenti, administrandi dulcedine pellecto, nimis in longum trahi Oppidi unius obsidio videbatur;

1596. batur; cùm faciliùs citiùsque plures Provincias debellasset: ejus in animum induxerunt, qui apud ipsum erant ingeniosi Machinatores; facilè posse Feræ Defensores ad deditionem illico faciendam cogi, loci demergendi periculo: si cursus vicini fluvii, qui paludem creat, ab inferiore parte obstrueretur: quod facile factu foret: adeòq; tumentibus, ac redundantibus aquis mœnia, viæ, domus ita opplerentur, ut necesse haberent Obsessi aut cedere, aut perire. Placuit Regi promptum hoc, neque antiquis ignotum sæculis, Urbium opprimendarum machinamentum: & statim accersitâ è circumjectis locis operarum ingenti multitudine, ad opponendos ruenti flumini validissimos aggeres, est vehementer insudatum. Assiduis tamen laboribus adversabantur frequentes hyemalis temporis imbres, quibus intumescens identidem fluvius oppositos obices perrumpebat, secumq; rapiebat procul, ac brevi spatio multorum dierum opera labefactabat. Aderat ipse laborantibus Rex: quamobrem obstaculis omnibus superatis, ad exitum tandem perducta res est. Sed ut plerumque conceptæ animo species absolutionem operis parem non habent: animadversum est, inundantes aquas paulùm supra duos palmos intra Feram attolli: quandoquidem Oppidum situ longè altius paludibus erat. De quo licèt à nonnullis præmonerentur Machinatores; ipsi tamen tutari pertinaciter voluere consilium suum: quasi puderet, quam profitebantur, artem ab aliis edoceri.

Ingegnieri.

Adhibet stratagema Oppidum inundandi.

Sed parum proficit.

Oppidani, cum excrescere paulatim viderent aquas; in superiores ædium partes res domesticas deportandi spatium habuere. Quare nihil hinc accepere detrimenti; sed ex eo multum, quòd aquis intra biduum desidentibus; siquidem pluribus extrà perruptis locis fecerant sibi viam; Oppidum luto, ac lacunis refertum fuit: è quibus corrupti halitus spirantes aërem infecerunt, & pestiferos Incolis morbos crearunt. His illi vexati, ac multò vehementiùs

fame quotidie magis invalescente, ad extrema se redactos intelligebant: nec aliud eos, nisi novi spes aliqua subsidii sustinebat. De eo submittendo rursus in Bellico Senatu Bruxellis ab Archiduce deliberatum est. Sed antea propositæ contra defensionem difficultates ab hujusmodi tentamento animos avocarunt. 1596.

Archidux armorum diversionem molitur.

Opportunius itaque visum; locum quempiam Gallicæ ditionis oppugnare: eoque consilio vel Regem ab obsidione Feræ ad illum propugnandum avertere, vel hujus jacturam alterius occupatione compensare. Quem verò præ cæteris locum aggrederentur, inter Proceres minimè conveniebat. Peronam alii proponebant in medium, alii Sanquintinum; Hanum, Guisam, Boloniam alii. Harum tamen expugnatio Urbium vel longum, arduumque negotium erat, quòd earum aliquæ fuerant validissimè munitæ: vel parum utile, aut honorificum; siquidem cum Ferâ quædam non poterant ullâ ratione comparari. Ancipitem propterea, & quam in partem maximè vergeret, incertum Archiducis animum; ad certam, & quantùm ostendit exitus, optimam deliberationem capiendam, impulit vi rationum, & quâ præstabat auctoritate Rosnæus. Multorum hic annorum in bellis experientiâ, Gallici regni Arces omnes cognitas penitùs, ac perspectas habebat. Caletensem inter eas norat quantò munitiorem naturâ, ac manu, ideòque habitam inexpugnabilem: tantò minùs ab Defensoribus eâ diligentiâ custoditam, quam sibi maximi momenti loca deposcunt. Eamque ob incuriam ante aliquot annos Anglis ereptam ab Duce Guisio, Gallisque vindicatam facilè meminerat. Illud etiam curiosâ investigatione cognorat: eâ tempestate à Bidossano Arcis Præfecto cum sexcentorum modò peditum Præsidio, longè minore, quàm erat opus, teneri: sive ut ille parceret sumptibus, sive communi hominum errore, salutem Urbium moenibus magis, & munimentis, quàm fortium Virorum pectoribus

M. Janson. in supplem. Merc.

Varia loca invadenda proponuntur.

Rosnæus Caletum suggerit, & persuadet.

Rationes pro hac expeditione.

Jansonius. Campana. Gaspar Ens. Botercius. Heraus. Thuanus. Colonna. Bentivolus. Bufferet. Catherinus.

1596. ribus commendantium. Ad hæc fama est, haud ita pridem ab Rege Galliæ missos Nuæ, ac Valeriæ Dominos ad Arces in Picardiæ finibus sitas recognoscendas. Qui cum eo minimè uterentur arcano, quod esse anima gravis cujusque negotii solet; Gallicâ facilitate nimis disertè loca illa invalida esse pronunciarunt. Cumque Caletum tantâ famæ celebritate inclytum objectaretur; candidiùs illi, quàm cautiùs responderunt: si quâ parte, quâque ratione magis esset idoneum, Arx illa oppugnaretur; ejusdem expugnationem duodecim dierum negotium fore. Ea vox, auctoribus, uti plerumque accidit, nocitura; per exploratores (quorum apud hostes latentium in rebus præcipuè bellicis magnus est usus) perlata statim ad Rosnæum fuit. Ipse, quâ erat animi sagacitate, significatam ab illis rationem, ac viam aggrediendi Arcem secum indagare conatus est. Cùmque eam videretur sibi tandem deprehendisse; hanc præ omnibus expeditionem Archiduci suadere pluribus hisce argumentis contendit.

Calet.

Bentivol. Coloma.

Portum eum esse maximè commodum Angliæ, Galliæq; commerciis: in Hollandiam quoque Zelandiamque inde solvere Gallos: eòdem appellere Belgas Fœderatos; Exercitusque sibi mutuò auxiliantes per eum ultro citroq; deportari: ut illo uno capto, de tribus simul hostibus reportari victoria videretur. Nec minori futurum usui Belgicæ Regis ditioni ad excipienda, quæ mitterentur ex Hispania, subsidia per mare, cujus ipse adeò tutum ostium esset. Nihil verò minùs ab hostibus, quàm eam oppugnationem, timeri. Arcis Præfectum juxta inexpertum, atque incuriosum alia omnia cogitare. Præsidiarios milites, & pro loci necessitate paucos: & quod in superioribus bellis neutri Partium studuissent, parum exercitatos. Ad rem feliciter absolvendam duo maximè requiri: in deliberando silentium, in exequendo celeritatem. Antè occupandos circum Caletum aditus omnes, terra, marique, quàm ad hostes ejus consilii vel tenuis ru-

musculus dimanaret. Eâ ratione præverti posse subsidia, 1596.
quæ statim undique submitterentur, & conatus omnes irritos facerent. Opus demum, si rectè administraretur, facile: si feliciter conficeretur, perutile, & gloriosum; paucis diebus ad exitum perductum iri, tanti præsertim Principis tot in rebus spectata, celebratâque prudentiâ dirigente. His adductus rationibus Albertus eam tandem deliberationem suscepit, eumdemque Rosnæum operi exequendo præfecit, qui fuerat auctor movendi. Quò tamen res magis esset in arcano, vulgari jussit, velle se omnino ad liberandam obsidione Feram viribus cunctis contendere. Quare Valencenas Hannoniæ Urbem elegit, ubi cogeretur Exercitus, & lustraretur. Magnum præterea mandavit in promptu esse commeatuum, instrumentique bellici apparatum, ut Duacum, Atrebatum, atque in finitima loca, quocumque opus esset, deportarentur.

Caleti expeditio suscipitur, sed dissimulatur.

Valenzina, à Valentiana.

Arras.

Albertus ipse Valencenis adfuit ineunte Aprili cum maxima Copiarum parte. Cumque recenseri jussisset Exercitum universum, ex iis unum, quos dudum vidisset Belgium florentissimos; numerati sunt in eo Hispani quinquies mille: Itali mille quingenti: Burgundiones mille: totidem Hiberni: bis mille quingenti Germani: sexies mille Vallones: Pedites omnes lectissimi: Equites postremò ter mille quingenti. Eos voluit Archidux in agmina diversa distribui, atque aliud aliò proficisci: ut magis incertos redderet Hostium animos, quem præcipuè locum essent aggressura: adeòque, vel ad cunctos propugnandos dividerent Copias, ac proinde debilitarent: vel eorum aliquem minus munitum relinquerent, quem singula facilè occuparent. Igitur Ambrosium Landrianum cum parte Velitum, seu levioris Equitatûs, & Marchionis Trevici legione Monstrolium versùs immisit. Quod Oppidum in viâ Feram ducente situm, obsessum iri potissimùm fama vulgarat. Georgium Bastam cum alterâ Velitum parte profi-

Exercitus recensio & in varia loca distributio.

Monterolo.

1596, proficisci jussit in Agrum Cameracensem. In Oppidum Sancti Pauli suscepit iter Augustinus Mexia cum Hispanorum unâ legione, duabus Vallonum, Atrebatum, ac Betuniam versùs Belgicas turmas duxit Bossuti Comes. In hoc diversorum itinerum quasi labyrintho dum suspensos, dubiosque tenet Albertus animos non magis hostium, quàm suorum: imperat repentè Rosnæo, ut cum Aloysio Velasco, & Alphonso Mendozza, eorumque Copiis, & prætere-

Sant' Omer. rea quadringentis Equitibus, Valencenis ad Oppidum Sancti Audomari summa celeritate, ac silentio se conferat. Quamobrem ille digressus vespere, totam noctem in itinere consumpsit. Eò provectus, opperientes invenit Claudium Barlotam, & Carolum Longovallium Buquoii Comitem cum duabus Vallonum legionibus. His sibi adjunctis, septemque bombardis comportatis, tam occultè, ac properè Caletum advolavit; ut priùs Agrum Caletensem teneret, quàm ipsius Milites, nedum Hostes, eam profectionem suspicarentur.

Rosnæus cum aliis Caletum adoritur.

Ad Oceanum Britannicum in Gallici littoris extremo margine situm Caletum est: quà Galliam inter, Angliamque leucis triginta patens fretum interjacet. Cumque in quadam terræ lacinia longè porrecta in mare, extra omnem militarem viam sit; nulla loci ejus aut oppugnandi cura sollicitarat Hispanos, aut Gallos defendendi. Hanc

Ejus situs, & descriptio.

Bentivolus. sedem omnium postremam Angli deseruere, ex universa Gallia pulsi, postquam diu tenuere Normanniam. Portum habet navium capacissimum, eminentibus utrinque

Dune. sabuli magnis tumulis munitum. Circumjectum Urbi solum ferè totum redundantibus è mari stagnis ad multa passuum millia superfunditur. Mœnia verò propiùs circumducta fossa custodit, aquâ ex interfluente Caletum

Terrioni. Hamia amne derivatâ. Forma Urbis quadrata in angulis

Baluardi. tribus, præter antiquas turres, propugnacula exhibet ritu recentiore structa, ac munita. Quartus verò angulus, qui

 ab

ab Occidente Sole protenditur ad Septemtriones; propugnaculi loco Arcem habet, ipsam quoque quadratam, atque ex veteri structura turribus in quatuor angulis definitam. Ambitus Urbis leucâ ferè unâ circumscribitur, muris undique cinctus, aggestâque intus terrâ munitus; quamvis vitio temporis, incuriâque Defensorum, pluribus locis labefactatus, & factus infirmior. Ex parte, quæ mare spectat, Suburbium est habitatoribus frequens, præ celebritate commercii, ac nautarum opportunitate: sed quòd Urbis munitione defenditur, suis nudatum munimentis. Hoc juxta Suburbium in extremo cumulo arenæ, qui prominens in mare, atque ad terram indè se sinuans, portum efficit; antiqua turris exsurgit, quam Risbani nomine appellant. Hæc portûs ostium servans, pluribus instructa bombardis, ingressum ejus prohibere facilè potest. Ex opposito verò latere continentem versùs una tantùm via, eaque angusta ad Urbem ducit, circumjectis lacunis cætera occupantibus. Eam viam, mille ferè passibus Caleto procul, pons aquæ subterfluenti impositus custodit, cui à Niulleto, seu Novabriga vicino Suburbio nomen est. Suis hic turribus munitus, excubiisque defensus, iter, cùm oportuerit, intercludit. Turrim eam, atque hunc Pontem, duas velut ansas teneat, necesse est, quicumque Caletum capere in votis habet. Atque hæc fortassis fuerit arcana ratio Urbem eam brevi occupandi, paulò antè memorata, quam duo illi Galliæ Principes per loquendi facilitatem adumbrarunt; tertius Rosnæus per ingenii solertiam, locorumque peritiam expressit. Is namque sagaci animo prospiciebat: nisi pontem illum occuparet, ad stagna transmittenda Urbique admovendas Copias, multum temporis, ac laboris impensum iri: & nisi turri potiretur, ac proinde portum haberet in potestate; tot mari Caletum adlapsura subsidia, ut vanum postea futurum esset à paucitate Defensorum sperare victoriam.

1596.
Rocca.
Terrapieno.
Duna.
Thuanus.
Catherinus Campana.
Catherinus Bentivolus.

Igitur

1596. Igitur ex Oppido Sancti Audomari Copiis deductis, *Marchiare.* celeritate prae bombardis simul advectis incredibili, quinto Idus Aprilis sub auroram ad Niuleti pontem Rosnaeus adstitit improvisus. Nullâque interpositâ morâ, nec spatio Defensoribus dato animum colligendi, nedum postulandi subsidia (erant autem tantùm Milites quadraginta) jussit, hinc ab Hispanis Peditibus, illinc à Vallonibus locum oppugnari. Tùm quatuor displodi minora tormenta non tam ut murorum concussione multùm proficerent, quàm ut animos Propugnatorum terrore penitùs consternarent. Et hi quidem pauci numero, parum instructi, ex inopinato circumventi, & quòd caput est, Capite destituti, cujus auctoritate in fide continerentur; despondentes illico animos, omnique defensione posthabitâ, fugâ se proripuerunt in Urbem.

Potitus ponte Rosnaeus, ejusque tutamento relictis Vallonum cohortibus quatuor, ne momento quidem temporis moratus (quandò vincendi spem omnem in celeritate posuerat) ad Risbani turrim ex improviso pariter aggrediendam properavit. Locatis itaque, directisque subitò bombardis eam furibundè quatere coeperunt Obsessores: earumque tribus ad portus ostium dispositis, & frequenter displosis, adjunctisque ictibus mosquetorum, quae Vallones passim exonerabant, ne Defensorum multitudo Turrim ingrederetur, prohibebant. Ita Suburbani Milites adjungere se loci Custodibus tentarunt saepius, numquam potuerunt. Intra turrim soli sexaginta numerabantur: hi quoq; periti Moderatoris indigentes. Quamobrem etsi locus erat naturâ, & arte ita munitus, ut multos dies posset hostium impetum sustinere: Defensores tamen, ubi displosis bombardis suorũ aliquot extinctos viderunt, magno terrore perculsi, eum deseruere, atque in ipsa fugâ intercepti sunt, ac perempti: & vix eorum triginta cymbularum quarumdam beneficio ad Suburbium incolumes appu-

Compagnie. — Rosnaeus pontem Niuleti capit. — Et mox turrim Risbani.

appulere. Utriusque tam facilè capti loci felicitas ipsius Rosnæi opinionem, ac spem superavit. Tantum ad res bellicas est in celeritate momenti. 1596.

Tam fortunati principii haud negligens Rosnæus, hostiumque periculo factus doctior; turrem dispositis aptiùs tormentis, pluribusque Militibus ad custodiam collocatis, ita munivit: ut multò validiùs posset illata mari subsidia distinere. Neque fieri quidquam poterat opportunius: siquidē Boloniâ, quæ Urbs sex circiter leucis Caleto distat, quòque jam hujus periclitantis fama pervenerat, profecta ex Hollandicâ Classe ibidem morante, aliquot instructa Militibus navigia, postridie manè ad Caletense litus apparuere: & quamvis omni conatu intrare portum contenderent; turris tamen tormentis propulsa, & labefactata, procul inde in altum recedere coacta sunt. Cùmque navis onusta vino eorumdem ictibus demersa in ipsis portus faucibus fuisset; novum se opposuit obicem tentantibus ingredi. Duæ tantum Hollandorum cymbæ feliciter appulsæ Milites octoginta cum duobus Præfectis in Suburbium, ei tutando, exposuerunt. Anglicanis verò navibus eòdem postmodum allapsis per Risbani bombardas numquam patuit ad portum accessus.

Subsidia Caletum immittuntur, vario successu.

Archidux interea de felicibus expeditionis initiis factus certior, extemplò Valencenis digressus Caletum versùs celerrimè contendit: eòdemque convenire Copias omnes jussit, quæ per dissimulationem suscepti consilii, fuerant in diversa distributæ. Tertio Idus Aprilis pervenit ad Caletensem Agrum: & Castra subitò metatus est inter Nivleti pontem, & viam, quæ Gravelingam ducit. Stationem verò suam collocavit prope Divi Petri Templum, dimidiâ ferè leucâ ab Urbe dissitum. *Aceampers.*

Archidux cum reliquo exercitu Caletum venit.

Posita obsidione, & Castris faciliùs, quàm frequentes lacunæ paterentur, communitis; oppugnationem adornavit Rosnæus contra Suburbium, ex eâ potissimùm parte, quæ

Rosnæus Suburbium oppugnat.

1596. quæ in Urbem vergit, & quâ Urbis mœnia esse noverat infirmiora. Quare in extremo portu locari tormenta septemdecim jussit. Et quamquam ejus aqua vadari non posse videretur; animadverterat perspicax in omnem partem Rosnæus, quo tempore maris æstus recedit, portum penitus exhauriri, ejusque fundum solidum, & glareosum commodam præbere Peditibus opportunitatem oppugnatum eundi. Sed ut ex alia quoque parte negotium facesseret Obsessis, paucosque Defensores distrahendo minueret: alteram oppugnationem instituit, quâ Gravelingam itur, etsi murus illic esset aggesta interiùs humo, ac duobus ad latera propugnaculis validissimè, munitus. Quindecim ibi statuit bombardas longiores, aliasque minores octo, quæ loricam à propugnaculis excuterent.

Decimo octavo Calendas Majas, qui dies erat Christi à morte resurgentis anniversarius, omnia fuerunt ad impetum faciendum expedita. Ergo postridie prima luce mœnia utrinq; concutere vehementer aggressi, ad exitum usque diei institerunt. Qua horâ æstu maritimo reciprocante, ad oppugnandum Hispani Pedites accurrerunt. Verùm valido vento reflante, non ita dilabi potuerunt aquæ, quin eas genuum, & alicubi laterum tenus vadare necesse habuerint Oppugnatores, non parum propterea retardati. Quamquam generosis animis difficultatem omnem superantibus, ad oppugnationem perrexerunt: cùmque ad quartam noctis horam, plena affulgente Luna, dimicatum acerrimè fuisset, Gallos referre pedem coëgerunt, Militibus supra centum ex eis, atque Hollandorum Præfecto desideratis. Quamobrem qui reliqui erant, Suburbii passim ædibus incensis, in Urbem se recepere. Postero die Rosnæus cum suis in vacuum Suburbium successit: atq; ibidem disponi tormenta jussit duo & viginti, ad validiorem in Urbem impressionem faciendam. Eo expugnato in Urbem arma vertit.

Hæc inter Galliæ Rex, primo Hispanici Exercitus motu

Ss audi-

Henricus Rex Caletum subsidia per mare mittit.

audito, incertus tamen quam esset ille partem invasurus; 1596.
noluerat Feræ obsidionem solvere, cujus brevi se potiturum, ob extremam alimentorum penuriam, pro certo habebat: sed ad Copiarum imperium Comite Stabuli relicto sive, ut alii scribunt, Mænio Duce, jam in Regis gratiam recepto; cum sexcentis Equitibus, & Cohortibus ad custodiam Regii corporis delectis, Abbatis-Villam properaverat. Indè Monlucium cum bis mille Peditibus ad Monstrolii subsidium miserat, diditum rumorem sequutus, eum locum obsessum iri. Ubi verò factus est certior, hostilem Exercitum præter omnium opinionem Caletum obsedisse: magnâ sollicitudine Monlucium eumdem, & Sanpaulium ejus provinciæ Præsidem, & Belinium impulit, ut è Sancti Valerici portu statim solventes, tentarent in obsessam Urbem ingressum. Fecerunt illi diligenter, atque audacter imperata: sed adversantibus ventis, qui per eos dies violentissimi flabant; eòdem, unde discesserant, repulsi sunt. Igitur ob instans grave periculum, Rex omnis impatiens moræ, voluit ipsemet eumdem portum adire. Verùm perspectâ tempestatis adversæ insuperabili vi, Boloniam postridie contendit; inde faciliùs posse deferri subsidium, spem facientibus Navarchis. At eam quoque delusere venti, Caletum navigantibus obnitentes. Neque ullus terrâ patebat ad irrumpendum aditus, universa regione ab Archiducis exercitu circumsessa. His angustiis rerum anxius Henricus illud ad extremum malo propè desperato remedium excogitavit: ut lectorum Peditum aliquot centuriæ conscensis navibus mari se committerent, ac per illud vagarentur, omnem temporis atque auræ occasionem captantes, ut in portum utcumque intrudere se possent. Sed neque hoc inventum quicquam profecit. Etenim diu, multùmque agitatæ naves, atque huc illuc impulsæ, nunquam litus attingere potuerunt; quod etiamsi

Campana. Colonna.

Ea distinentur à ventis.

atti-

1596. attigissent, bombardarum è Risbani turre fulminantium impetum nequaquam evitassent.

Georg. Braunius in Theatro Urbium lib. 5.

Henricus subsidia petit ab Angliæ Regina, sed non impetrat.

Ne verò ullam Rex prætermitteret Caleti servandi viam (tanti momenti is locus erat, quem vulgò frænum, & clavem Galliæ vocant) plures Nuncios in Angliam misit, qui Classem jam in portu Doveræ paratam, Regis nomine stimularent, ut rectissimo, brevissimoque cursu proveheretur, ad Caletensem Urbem communis hostis obsidione liberandam. At Regina, quæ animo longè alio quàm ut Gallos juvaret, eam Classem coëgerat: cuique cum Gallicis Legatis de conditionibus ejus expeditionis minimè conveniebat; illam ex Anglia solvere non permisit. Adeò Cardinalis Alberti felicitati, optimisque ejus Belgicæ gubernationis auspiciis non venti solùm hostibus obluctando militare videbantur: sed Hostes ipsi non consentientes inter se, subservire.

Terrapienate.

Caletenses deditionem offerunt cum conditionibus.

Breves induciæ instituuntur.

Occupato Caletensi Suburbio, Rosnæus bombardarum impetum inde in Urbis mœnia convertit. Quæ cum ex eo latere non admodum essent injectâ humo munitâ, paucis horis concussa, tantum duxere hiatum, ut commodum oppugnationi aditum præberent. Ac dum Pedites Hispani, Vallones, Itali certatim accingunt sese ad impetum faciendum; Obsessi ad eos Hostium progressus attoniti, ac præ paucitate suorum spe depositâ, Tympanistem ad Obsessores transmittunt, qui deditionem Urbis offerat. Ejus conditiones hujusmodi fuere. *Ut liceret Gubernatori cum hominibus, & rebus, quascumq; vellet, ex Urbe in Arcem se recipere, relicto tamen instrumento bellico, & commeatu, qui tùm in Urbe foret. In Arce verò sex tantùm dies moraretur, expectando subsidia. Quæ si minùs intra id spatium temporis inferrentur, Arce quoq; Alberto deditâ Boloniam cum suis mari, terra-ve commigraret. Interea liberum esset utriq; Partium, neutrâ interturbante, opera moliri, ac* per-

perficere tam pro se, quàm contra hostem, post eas breves inducias usui futura. 1596.

His conventionibus utrinque sancitis, Obsessores sine morâ extruere aggeres, tormenta disponere, alia omnia, oppugnationem factura validiorem, præparare. Obsessi *Mezelune.* contrà lunatum opportunissimo omnium loco erexere *Piatteforme.* munimentum: quadrata duo propugnacula adjunxerunt: muri partem à bombardis præcipuè quatiendam majore terræ aggestæ copiâ roborarunt: quæcumque demum excogitare poterant ad defensionem aptissima, construxerunt. Et quia nullum intercedebat mutuis laboribus impedimentum: erant opera in suo quæque genere absolutissima. *Jucundum ex utraque parte spectaculum.* Imò dignum visu spectaculum utrinque dabatur iis, *Colonna.* qui erant ab operibus otiosi. Obsessi enim ex Arce specta- *Bentivolus.* bant non sine curiosâ jucunditate, nisi quantum eam timor corrumpebat, quæ in hostium Castris contra se machinæ adornabantur. Hi verò è Campo, tanquam è theatro, quæcumque illi moliebantur in Arce, velut in scena, tantò lætiùs contemplabantur, quantò certiores erant futuræ victoriæ: atque hostiles illos conatus jam tùm gaudebant in majorem suam gloriam redundaturos.

At Galliæ Rex dies, noctesque eam versans animo curam, ut si quà posset Caleto jam ad extrema redacto subveniret; nè quid intentatum relinqueret, Boloniâ quàm potuit occultissimè trecentos lectissimos Milites cum his mandatis transmisit, ut cunctis se periculis objectantes, ac viam rimantes omnem in Urbem utcumque se penetrandi, vel tantum operis, vel ipsam vitam ad exitum perducerent. Inter eos nominari plerosque voluit è præcipuis militum Præfectis exploratæ virtutis: iisque omnibus Mode- *Thuanus.* ratorem imposuit Bertrandum Patrassium Campaniolæ Dominum, existimationis magnæ bellatorem, & Boloniæ Præfectum. Is nocturno tempore digressus, ac duabus ante lucem horis factus Caleto propior ad leucæ dimidium,

1596. dium, ut se suosque in Arcem insinuaret, animum, nervosque contendit. Obstabant interjecta æstuaria, in humiliorem situm infundente se mari: atque ad loci custodiam erectum munimentum, cui Trevici Marchio Neapolitanus præerat cum Militibus ejusdem Nationis. Utroque tamen impedimento submoto fortunam experti sunt Galli suis conatibus obsecundantem. Namque & maris æstus eo tempore se sorbuit, ac refluxit: & militares Excubiæ vel sopitæ, vel socordes prætereuntem hostem non observarunt. Quamobrem is prorsus incolumis, atque intactus in Arcem plausu maximo acceptus est. Ibi mandata regia Campaniolus exposuit. *Tuendam constanter Arcem, aut fortiter occumbendum. Si sustinerent adhuc aliquandiu obsidionem; venturum quamprimùm auxilio cum ingentibus Copiis ipsum Regem.* Quibus verbis animatus cum cæteris Franciscus Sampaulius Bidossani Dominus, Caleti Gubernator, pollicitus est omnium nomine, Arcem se constantissimè defensuros.

Sentinelle.

Subsidium ab Henrico missum Arcem ingreditur.

Ex iis, quæ gerebantur ab Obsessis, injecta suspicio est Obsessoribus, subsidium eos aliquod excepisse. Quod ubi compertum habuit Archidux, vehementer indignatus in Trevici Marchionem, ejusque Copias, quarum incuria factum id fuerat; eum ex loci custodiâ submovit; Aloysiumque Velascum pro eo cum Hispanis militibus subrogavit. Cùmque iam sextus appeteret, ac postremus induciarum dies, misit in Arcem, qui deditionem peteret ex conventis. Responsum fuit: *Eam factum iri inter ipsos convenisse, quando nullum subsidium adesset intra conditum dierum intervallum. Jam verò id ab se tale acceptum, ut Arcem possent in posterum strenuè tueri.* Ea re commotus vehementer Albertus, longè validiorem adornari oppugnationem jubet.

Igitur evolutis induciarum diebus, vix bene diluxerat, cum ardore summo quati bombardis Arx ab Obsessoribus

Obsessores Arcem vehementius oppugnant.

 coepit

cœpit ex eâ potissimùm parte, quâ majoris propugnaculi 1596.
frons superimminebat portui. Multa quoque tormenta eodem tempore defensionem vetabant. Quare tam acris, ac diuturna concussio fuit, ut frontis ejus pars maxima ad solum diruta spem oppugnationis faceret, atque aditum Obsessoribus aperiret. Haud segniùs in eos tormentis invecti fuerant Defensores: ut sævus propterea gliſceret ab utrâque parte conflictus. Ad oppugnandum ante alios immissi fuere, qui primas in eo genere bellandi ferè semper agebant, Hispani, & Vallones cum Tribunis suis Mendozza, Velasco, Barlotâ: quibus pronum erat non unam Arcem, sed provincias integras expugnare. Italos *Catherius*, alii scribunt ad oppugnationem reliquis præivisse, ut inustam palmaris incuriæ notam, ob ingressum subsidii non præclusum, nova virtutis, industriæque ostentatione delerent.

Sed primus Oppugnatorum impetus tanto Defensorum robore repressus fuit, ut per propugnaculi ruinas ascendere minimè licuerit. Acriores tamen è repulsa exciti spiritus eos ad oppugnandum ferociùs animarunt: tantâque vi propulerunt in hostes; ut quamvis paulò ante impetu succensi cuniculi multos è suis extinctos vidissent, *Ea tandem potiuntur.* nullo discrimine territi, aut retardati; per ruinas irrepserint, muris imposuerint signa victricia, ad Arcem demum immixti Defensoribus penetrarint. In hac iteratâ oppugnatione Bidossanus Gubernator cæsus cum promptissimis quibusq; Militum. Ignaviores alii, quam evadere fugâ studebant, mortem non unâ viâ obviam habuere. Vel enim ab aliis fugientibus acervatim oppressi corruebant: vel in fossam profilientes, aquis mergebantur: vel ab eisdem ad ripas enatantes, circumfusi hostium Equitatûs ferrum non evitabant. Ita præstitisset, fortiter faciendo vitam militari gloriæ devovere, quàm eam per tot pericula tractam, tandem per ignominiam amittere.

In

1596. In omnes ferè sævitum à Victoribus est, quà hosti succensentibus ob deditionem post concessas inducias minimè factam, quà sibi, quòd ingressum subsidio permisissent. Adeòque ex Obsessis cæsi numerantur ab aliis quadringenti: octingenti ab aliis: à nonnullis etiam ducenti suprà mille. Paucis vita condonata; eosque inter Campaniolæ Domino: Fœminis quoque, Pueris, Civiumque aliquot, qui abjectis armis in Templum confugerant: ita jubente cùm Archiducis imperio, tùm Christiana clementiâ. Pauci è primariis capti, atque ipse præ cæteris Campaniolus. Hispanus exercitus centum, sive, ut alii tradunt, ducentos desideravit. Præcipui fuisse dicuntur Fregnanus Sessus Comes, & Vido Ubaldus Comes Paciottus, Isidori illius insignis Architecti filius, qui Arcem condidit Antverpianam; in muniendis locis, aut expugnandis Machinator magno Parente non minor. Cæsorum utrinque numerus.

Idem. Cædem secuta direptio est, quæ licèt militari cupidini, atq; expectationi non faceret satis: tam copiosa tamen fuisse dicitur, ut prædæ totius pretium alii quingentorum millium, alii millies millium aureorum tradiderint. Quicquid enim in Urbe pretiosum fuerat, translatum in Arcem erat: eò vero, tanquam in portuosum, & commodum locum, ingentem nobilium mercium copiam comportaverant Mercatores. Nonnulli Militum aurum, argentumq; quà signatum, ac pretiosos lapides nacti, ad tria, quinque, decem aureorum millia adepti sunt. Tria & quadraginta Ingens præda.
Thuanus. invenere tormenta bellica, quæ ex impressis insignibus gentilitiis, Henrici Octavi Angliæ Regis fuisse, intellexere. Tantumq; ad ea instruenda deprehenderunt apparatûs: ut ejus beneficio vel solidum annum Caletenses obsidionem sustinere potuissent. Incredibilem quòque vim commeatuum coacervatam ceperunt. Tam copiosam prædam; & quod momenti longè majoris erat, portum, Urbem, Arcem adeò commodam, atque ab Anglis certatim, & Gal-

lis

listam exoptatam, mutuisq; præliis tot annos quæsitam; 1596.
octodecim spatio dierum Hispano nomini comparavit Rosnæi Galli præcipuè virtus, & peritia militaris cum Archiducis prudentiâ, & felicitate conspirans.

Archiducis clementia, pietas, ac liberalitas.

Jansonius. Coloma.

Archidux verò in tantæ celebritate, lætitiâque victoriæ, Christianæ, innatæque clementiæ nequaquam oblitus, mulieres magno numero viris in cæde recenti viduatas, ac per compita passim, vicosque vagantes, si urbanæ forent, in proprias remisit domos: sin exteræ, non sine alimentis, ac nummis ad viaticum collatis, abire jussit. Ad referendas verò auspici victoriæ Deo debitas grates, Templum princeps adivit, Clero in occursum exeunte. Ibi sacram Eucharistiam cum Sanctorum corporum reliquiis in arâ maximâ propositam piè veneratus, habitam Clericorum nomine orationem humaniter audivit, eosque cum Populo, qui frequens confluxerat, benignissimo alloquio solatus est. Faustis demum acclamationibus omnium prosequentibus Templo egressus. Indè ad ipsius loci commoda, ac tutamentum conversus, edixit, ut domus omnes, viæ, ac fora respersa tabo, funesta cadaveribus, corruptiq; aeris vitium facilè conceptura, odore retro, sordibus, & squalore omni perpurgarentur. Aliquot præterea naves in portu Duncherchæ stationem habentes adduci jussit, ad Caletum adversùs Anglos, Hollandosque tuendum, donec ad idem in posterum validiùs, quàm ipse offenderat, muniendum, nova propugnacula, & moles extruerentur. Denique ut lætiorem multò Militibus suis eam victoriam faceret, præter ingentem, quam memoravimus, prædam abactique à Boloniensi Agro pecoris copiam; stipendium iisdem in menses aliquot numeravit. Qua liberalitate communi lætitiæ superaddita id in suorum animis consequutus Albertus est: ut nulla tam ardua foret, nulla tam plena discriminis expeditio, ad quam non alacri cursu Miles protinus advolasset.

At

1596. At longè alia erat Galliarum Regis Henrici conditio: cui Caletum amissum non modò anxiam infixerat animo sollicitudinem: sed necessitatem quòque imposuerat penè supremam fœderis cum Angliæ Regina, Hollandicisque Ordinibus sanciendi. Quippe nondum redactâ in potestatem Ferâ, durum admodum videbatur solvere obsidionem cum tot impensorum sumptuum, mensiumq; jacturâ, & quod multò pluris est apud magnanimos Duces, existimationis detrimento. Quòd si à neutrâ fœderatâ Natione nova Militis, & pecuniæ quamprimùm acciperet supplementa; alterum cogere non poterat exercitum, qui victricibus hostium Copiis opponeret sese, ne cæteras invaderet provinciæ Urbes, atque Arces, nihilo se validiùs defensuras, quàm Caletum fecisset, naturâ, & manu communitum. Hac animadversione impulsus, ad agendum cum Angliæ Reginâ Bullonium Ducem præ cæteris elegit: cujus apud eam haud levem esse norat auctoritatem. Reginæ verò assensum sequuturos Hollandos pro certo habebat. Igitur Bullonium ad eamdem legavit, ut mutuo fœdere firmato, Classem Anglicam ad Boloniæ Portum quamprimùm transportari curaret.

Henrici Regis anxietas ob amissum Caletum.

Iterum auxilia postulat ab Regina: quæ rursus negantur.

Verùm alia omnia Regina cogitabat: tum quia necessitate adactum volebat Regem ad portum sibi aliquem in Galliæ orâ concedendum: adeòq; Caleto subvenire recusaverat, nisi suas in manus tradendum esset: tum quòd reconciliato Catholicis Rege sagax Fœmina prospiciebat, in Hispani potestate futurũ cum Gallo pacem pro arbitratu componere, ubi Galliam infestare desisteret. Quorsum ergo novis se sumptibus onerare, quos infrugiferos reddere, foret in hostium manu? Ac licèt multùm Bullonius auctoritate, facundiâ, rationum momentis persuadere conaretur, ut jam parata Classis in Galliam subsidio mitteretur; id tamen impetrare non potuit. Sed fœdere tantùm inito, ad idem cum Hollandis sanciendum perrexit in Belgium.

Albertus inter hæc ex uno aptus sese, ancipiti pependit animo diu, num ardore Militum, Hostiumque terrore ex insigni partâ victoriâ uti deberet ad aliam quampiam adoriendam præcipuam Arcem: quo tentamento compulisset Henricum à Feræ obsidione recedere, nè locus alter alicujus momenti veniret in Hispanorum manus. Verùm ab eo consilio duplex eum causa deduxit. Altera necessitas fuit Caleti quàm citissimè, & quàm validissimè resarciendi. Iam enim non sola Gallia, sed & Anglia, & Hollandia Exercitus, & Classes immissuræ videbantur ad vendicandum ab Hispanis portum adeò suis navigationibus commodum, eisdemque, nisi reciperetur, infestum. Altera, quòd reficiendus erat quiete Miles post tot pericula, incommodaque obsidionis. Quippe in eâ perpetuò sub aperto Cælo degendum fuit, cùm casas, aut tentoria locus ille non ferret. Dies igitur decem Exercitui recreando; Vrbique, atque Arci validiùs multò quàm antea, muniendis insumpsit Archidux. Eodemque tempore Guina, & Hama deditionem fecerunt, solo eam misso Tubicine postulante. Adeò consuetum pariter, ac tutum est, ex alieno periculo discere suum præcavere. 1596.

Albertus Guina, & Hama potitur.

Rex verò Henricus ad diem usque alterum ab expugnatâ Caletensi Arce Boloniæ moratus; ubi nuncium tam acerbum accepit, nè ex eodem Feram perlato quidpiam ibi accideret novi, aut aliud subsidium inferretur; ad eius obsidionem regressus est, animo, ut nunquam, inflammato ad illam viribus omnibus oppugnandam: ut eâ demum captâ in hostilem Exercitum arma converteret, Caletumque antè recuperare studeret, quàm ab Archiduce munimentis maioribus roboraretur. Eòque spes processerat eius quam primùm recipiendi: ut (siquidem quod quisque cupit, facile sperat) Angli, Hollandique Mercatores quovis deposito pignore contenderent, nè trimestri quidem spatio futurum in Hispanorum potestate Caletum. Priùs Carnerus.

tamen,

1596. tamen, quàm Feram versùs rediret Henricus, Boloniam ipsam, Ambianum, Monstrolium, Ardeamque Caleto vicinas Vrbes rebus ad defensionem opportunis instructas, egregiè munivit. Neque inanis fuit magni Regis, ac Ducis providentia. Namque post varias deliberationes Albertus, sapiens Rosnæi consilium, ut adhuc sæpe, sequutus, Ardeam potissimum oppugnare decreuit: quòd ab ejus propinquitate molestiæ plurimum poterat Caleto timeri: spemq; idem Rosnæus fecerat, antè illam captum iri, quàm Rex Ferâ potitus ei subvenire posset.

Amiens. Monterolle. Ardres.

Henricus vicinas Urbes munit.

Ad Vallem quamdam oblongam, neque admodum latam, speciem habentem theatri, Ardea sita est, tribus ferè leucis Caleto procul. Collis clivo insidet, atque in omnem dominatur circumjectam planitiem: quæ quantum bombarda jacit, protenditur. Exinde montes objectantur, ac sylvæ, tam inepta Castris ponendis loca, quàm hostilibus insidiis opportuna. Quodam ex latere ita desidit humus, ut udi multum obtineat. Munitissima Urbs est, non ambitu, qui parum latè explicatur; sed excelsâ positione, atque artis industriâ. Et quia nunquam antea bello capta, Virgo appellabatur à Gallis. In editiore parte Suburbium assurgit, quod paulò ante obsidionem Præsidiarii milites cum Incolis accuratè munierant. Urbi præerat Anneburgi Dominus, magnæ virtutis, atque experientiæ Bellator: aderatque Franciscus Avertonus Belini Comes in Picardiâ Regis Locumtenens, unàque Monlucii Dominus, ætate juvenis, virtute par celeberrimis Galliæ veteranis: Hos ambos Ardeam præmiserat, quasi futuri præscius, Henricus, magnum Urbi præsidium, ac tutamentum. Præsidiarii verò Milites ibidem recensebantur bis mille Pedites, Equites mille quingenti. Neque tormenta deerant, & quantum ad defensionem satis erat bellici apparatus.

Ardeæ situs descriptio, & munitio.

Campana. Thuanus. Carnerus. Jansonius. Botereius. Hareus. Coloma. Catherinus Bentivolus. Bussieres.

Unum obstare videbatur, nè diligentiâ, conatuque omni Urbs propugnari posset: multorum imperium. Ut

enim quot capita, tot ſententiæ: hæ minimè inter ſe conve- 1596.
nientes, conjunctis omnium viribus ad exitum perduci, peſſimo publico, nequibant. Gubernatoris namque conſilium erat, Suburbium omni ope tueri, ut quàm remotiſſimè, ac diutiſſimè poſſent, hoſtem ab Vrbis mœnibus diſtinerent: donec Ferâ expugnatâ, ſubſidio Rex adveniret. At Belini Comes contrà ſentiebat: perniciosum eſſe dicens, in locis defendendis, qui diu defendi non poſſent, abſumere Militem ad magis utilia opera, & ſucceſſura impendendum. Quia tamen cæteri Militum Præfecti in ſententiam Gubernatoris ibant, ea vicit: ac magno inſtructum Præſidio ſuburbium fuit. Altera inter eoſdem erat orta diſſenſio: quòd cenſebat Belinius aſſiduis bombardarum diſploſionibus hoſtium Caſtra infeſtanda, opera disturbanda. Anneburgius verò tot ictibus tormentorum parcendum: ut pyrius pulvis, quo ſe non nimium abundare noverat, ad extrema neceſſitatum, atque ad obſidionem prorogandam reſervaretur. Et quòd hic auctoritatē Belinii ſuâ maiorem videbat: eiuſdem pulveris partem occuluit, tùm promendam, cùm quæ palàm erat, defeciſſet.

Dum hi ſuis diſſidiis viam hoſti præſtruunt ad victoriam; Archidux ad Caleti gubernationem relicto Ioanne de Rivas; pridie Nonas Maii cum omnibus Copiis inde diſceſſit. Ac prima ad Guinam Caſtra fecit: poſtridie ſub ipſis Ardeæ mœnibus exercitum collocavit. Tantâque uſus eſt, in profectione, ac circumſeſſione diligentiâ, ut eodem, quo pervenit, & ſubſequenti die Caſtra poſuerit, ac munierit. Ea quàm longè potuerat, hinc ab ictu bombardarum Urbis, illinc à montibus, nemoribusque ſejunxerat. Inter montes verò, ac ſua munimenta tantum intervalli reliquerat: ut commodè poſſent cum ordinibus tam Peditum, quàm Equitum acies explicari. Ad ſingula præterea capita viarum, quæ ſeptæ arboribus, ac ſylvis, è montibus ad planitiem declinabant; ingens Militum numerus

Albertus Ardeam obſidet.

Caſtrorum diſpoſitio.

1596. merus ad excubias locatus erat: & geminus Castris prætentus agger, atque erectum utrinque munimentum, quà præsertim Boloniam, Monstrolium, aliaque Galliæ loca spectabant. In hunc modum obsidione diligenter, atque ex arte dispositâ, septimo Idus ejusdem mensis Mexiæ Pedites Hispani, & Barlotæ Vallones ad Suburbium sese cum aggeribus promovere aggressi sunt.

Sortire. Lavori. At Monlucius, cujus animus ferox nullam hostis infestandi occasionem præterlabi patiebatur, tam vehementi erupit impetu ad dimicandum, ut opera diu, multùmque interturbaverit. Ubi verò Joannis Texedæ Hispani Pedites, & Coquelii Tribuni Vallones in suorum accurrère subsidium; in Urbem se recipere coactus fuit. Tùm Belinius tanto furore exonerari in eos tormenta jussit, ut laborem intermittere, atque in proximam differre noctem necesse fuerit. Quæ cum ab omni parte clarissima patuisset, à displodendis bombardis nunquam cessatum, non sine gravibus hostium damnis. Hi tamen nativâ, ut cùm maximè, usi constantiâ, obstaculis omnibus superatis, ad exterius Suburbii munimentum sese intulere. Ac postridie manè tormenta quatuor eò dirigi cœpta, ad faciendam irruptioni viam. Monlucius verò in horas ferè singulas audacter erumpens, progressum operum retardare, ac sollicitas tenere operas non desiit: donec ictu bombardæ percussus, ac miserè distractus, à vexatione simul, ac vitâ desistere coactus est. Ex ejus obitu quantò deteriores fuere Galli, tantò animosiores Hispani, munimenta suburbii quatere sunt aggressi: quæ non admodum valida, facili negotio perrupta, ac diruta aditum oppugnationi dederunt. Hæc autem tanto impetu facta, ut Defensores loco cedere compulsi fuerint cum jacturâ Militum supra quadraginta. Verùm Hispanis, & Vallonibus confusè (ut in tumultu victoriæ, ac rei bene gestæ securitate) irrumpentibus obviam factus Montis acuti Dominus Gallici Peditatus Tribunus,

Obsessi erumpunt.

Assalto.

Guastatori.

Monlucius occiditur.

Suburbium capitur, & statim recuperatur.

tam atrocem in eos impressionem fecit, ut post cruentum duarum horarum certamen Suburbium recuperarit, hostibus acerrimè propulsatis, eorumq; trecentis omnium strenuissimis cæsis. Tanti est non modò in pugnâ, sed etiam in victoriâ ordinem, ac moderationem servare. 1596.

Postridie à primâ luce ad meridiem munimenta concussa: deinde quatuor ex partibus Pedites ad oppugnandum provolarunt. Utrinque vehementissimè dimicatum: Barlota graviter saucius: lapide ictus in capite Mexia: Suburbium ad noctem usque defensum. Ubi primùm illuxit, instaurata ex omni parte oppugnatio. Quare Belinius imbecillitate loci ad prolixiorem defensionem probè perspectâ, nè tam multorum Militum jacturam faceret, sed eos ad Urbem tuendam reservaret; intra Ardeam se recipere eosdem jussit. Verùm recedentium tergo hostibus vehementer instantibus, atq; ad Urbem perrumpere connitentibus, nè hi unà cum illis intruderent sese, qui ad portæ custodiam excubabant, cataractam è loco superiore suspensam repentè dejecere: quo facto plerosque suorum ab ingressu excluserunt, ac trucidandos hosti reliquere supra ducentos. Ita Suburbio potitus Archidux est.

Tandem Obsessoribus relinquitur.

Saracinesca

Non tamen defuere, qui scripserint, felicem hunc exitum ei obtigisse non tam oppugnationis impetu, quàm militari artificio, ac dolo. Quem renarrare non erit ab re; tum quia bellicæ laudi tribuitur, sive arte, seu virtute vincatur: tum ut exemplo sit posteris vel ad usurpandum, vel ad præcavendum. Urbem inter atque Suburbium clandestina quædam semita erat, & solis ejus Vici Inquilinis nota, quæ foras in campestria ferebatur. Pervénit ejus rei notitia per Vallonem, ejus loci peritum, ad Hispanum, quem modò memoravimus, Texedam. Is commonefecit Archiducem, posse per eam viam noctu clam in Suburbium Milites insinuare se, ejusque ex improviso potiri. Rogavitque, ut rei conficiendæ cura sibi demandaretur. Et fidem ei habuit,

Coloma. Bentivolus.

Virgilius 2. Æneid.

Ad id capiendum stratagêma.

1596. habuit, & rem commisit Albertus. Ille proximâ nocte mille secum adductis Militibus partim Hispanis, partim Vallonibus, ad ejus viæ aditum se contulit. Atque ut inde magis averterentur animi Defensorum, ex parte alterâ, quâ parata tormenta fuerant, ad arma conclamatum. Cùmque hostes magno numero, atque impetu eò concurrissent; Texeda cum suis progressus est in Suburbium. Quod ubi Galli, quamvis seriùs, animadverterunt, in eos conversi sunt omnes. Atrox adeò, ac pertinax utrinque prælium fuit: donec Texeda novis viribus auctus penitùs in Suburbium irrupit, atque hostes demum inde recedere, & confugere in Urbem coëgit. Vel in hunc modum intercepto, vel aliter expugnato Suburbio, jussit Rosnæus Peditatum ibidem se constituere, ac munire.

Tum adversùs Urbem tormenta disposita: quorum ut horribilior esset impressio, majores quædam bombardæ Caleto pertractæ, atque in loco præcipuo collocatæ. Aliæ multæ directæ ad hostium ictus prohibendos. Duplici verò ex parte, Rosnæi præscripto, præparata concussio. Alteri aderant Hispani cum tormentis undeviginti: alteri cum septemdecim Vallones. Indè Urbs tota quà munimentis, quà Militibus adeò circumclusa, nullus ut aditus subsidiis pateret. Aggeribus præterea ductis ad fossam pervenere: cujus aquam exhaurire, atque in humiliorem locum derivare necesse fuit, ut facultas major oppugnationis daretur. *Urbs acriter oppugnatur.*

Hæc dum ab Obsessoribus in Castris vehementissima præparatur; novum in Urbe certamen Gubernatori cum Belinio fuit. Vocatis enim Præfectis militaribus in Concilium; quæsitum est, num præstaret imminentem hostis impressionem virium omnium conatu alacriter, ac fortiter sustinere: an quandò desperata res, ac deplorata propemodum erat, præmaturè cum hoste paciscendo meliores facere conditiones suas. Belinius vel animi dejectione, ut pleri- *Præfectorum nova dissensio, super deditione.* *Gubernius.*

plerique senserunt: vel quòd omnino defendi non posse Urbem existimaret: seque ipsum, aliosque præstantes Viros secundiori tempori reservandos censeret; ad celerem deditionem & propendebat, & cæteros inclinare conabatur. At Anneburgius in sententiâ erat prorsus oppositâ. *Quantò diutius posset, obsidionem sustinendam. Urbem omni ad defensionem ope satis instructam. Præsidiarios ad eamdem alacres, & paratos. Regem interim expugnatâ Feræ sine dubio, sine morâ subsidio adfuturum.* Idem alii Præfecti militum, idem milites ipsi confidentiæ pleni sentiebant. *At enim* (excepit Belinius) *unde pulverem tormentarium petemus; cùm qui suppeditabat, jam sit omnis absumptus? Multum adhuc superesse*, respondit Anneburgius, *clam ab se ad magis necessarios usus, & difficiliora tempora reservatum: qui parcè, ac tempestivè adhibitus jam sufficere possit in multos dies.* Hic verò Belinius irâ excandescens: *Audaciæ pœnas eum mereri*, exclamavit, *qui suo, totiusque provinciæ Moderatori tam periculoso tempore veritatem rerum clam habuisset. Vanam quòque illam in biduum, triduum-ve providentiam fuisse. Regem non ita facilè aut brevì Feram subacturum.* 1596.

Eam postulat Belinius. Inter hæc dicta indignabundus è militari Concilio proripuit sese: & statim, multis nequicquam reclamantibus, ad Archiducem misit, qui de conditionibus ageret deditionis. Ac primò postulavit, ut legare aliquem ad Regem liceret. Quò subitò pernegato, in reliquas convenere conditiones; ut Milites omnes inde migrarent cum armis, impedimentis, explicatis vexillis, tympanisque pulsatis: Civibus vel manere, vel abire liberum esset; qui tamen manerent, supremum Principem suum profiterentur Hispaniarum Regem. Ita demirantibus cunctis, conquerentibus suis, egressus est Belinius cum Anneburgio, cumque omni milite decimo Calendas Junias, & Feram versùs iter arripuit. At è præsidiariis Præfectis unus Mansfirmus appel-

Ejus conditiones.

1596. appellatus, qui propugnaculum tuebatur Hispanis stationibus adversum, caeteris confidentior, assentiri deditioni recusavit. Et quamquam essent hostes Urbe reliqua potiti, ipse tamen cum propugnaculum aggeribus undique munivisset; impetum sustinere intrepidè tamdiu voluit, donec displosis eò bombardis, atque omni se tuendi ratione subductâ, sine ignaviae nota discedere se posse ratus est.

Interea Ferae Defensores ad extremas redacti angustias, atque intelligentes, Archiducem Urbis obsidione liberandae spe depositâ, totum incumbere ad resarciendam abunde locorum plurium, ac praestantiorum lucro unius jacturam: tandem pridie quàm Ardea caperetur, deditionem Regi fecerunt. Hic, quò sese inde maturiùs expediret, amplas eis conditiones concessit. *Ut Colasius Senescallus Ferae Gubernator, & Alvarus Osorius Praesidio praefectus egrederentur cum omnibus Equitibus, Peditibusque, in eam speciem, quâ victi milites honorificè proficisci solent. Ut iidem tutò Castelletum usque deducerentur, secumque unam è bombardis deveherent, quae Gallici regni insigne non praeferebat. Nequid negotii facesseretur Senescallo, vel aliorum cuiquam ob ea, quae commissa forent ad eam diem, vel ob aes alienum contractum. Ut Incolae fidelitatis jure-jurando dicto, tanquam subjectus Populus benignè haberentur, ac praeteritis absolverentur criminibus, eisque integrum esset inde discedere.* His conditionibus Fera Henrici Regis in potestatem venit.

Et Fera deditur Henrico Regi.

Conditiones.

Rex nullius periculi timore motus, attentis rerum suarum periculis, cum universo Equitatu profectus est Ardeam versùs, Comite Stabuli cum Exercitu reliquo subsequi jusso. Certus erat, nemorum viam insistendo, atque illac in Urbem descendendo, ejus liberandae fortunam experiri. Sed vix ad duo millia passuum processerat: cùm deditionis factae nuncium accepit, tantò acerbiorem, quantò spei propior erat felicem ad exitum rem perducendi. Amissum quippe bonum tunc magis angit, cùm propè manu tenetur,

Henricus Ardeam amissam vehementer dolet, & Belinio indignatur.

tur, atque elabitur. Maximo igitur Rex dolore perculsus, nec minore indignatione commotus fuit, cùm animo volutarèt, unius Administri culpâ consiliis suis omnibus, magnæque mentis deliberationibus præcisam viam. Quare Belinium in suum venire conspectum vetuit, vel eo indignum judicans, qui sibi commissam Urbem tam indignè destituisset: vel veritus, ne tenere adversùs eum conceptum iræ impetum posset, quin aliquid erumperet regiæ indecorum Majestati. Claudio tamen Castreo mandavit, ut de re totâ diligenter in eum inquiri, ac referri in acta curaret: diuque anceps animi fuit, an eum ignominiosâ morte damnaret. Sed vicere ad extremum innata Regi clementia, & anteacta Viri merita, ut vitæ parceretur: quamquam muneribus cunctis exauctoratus, in suæ ditionis loca relegatus fuit. Nec verò mirum, eum tam facilè transtulisse Ardeam ab Henrico ad Albertum: qui Lutetiam, regni caput, à Foederatis Galliæ transferre voluerat ad Henricum. Adeò vereari oportet, nè qui bono tuo parum fidi sunt hostibus, hostium etiam bono parum fidi sint tibi. 1596.

Quid operis post Feram expugnatam potissimùm Rex aggrederetur, diutius ancipiti mente fluctuans versavit. Satis se roboratum viribus cognoscebat; cùm in exercitu numeraret duodeviginti millia Peditum, Equitum sex millia: Gallicæque Nobilitatis florem delibatum, cæterosque non paucos principes Viros secum adducebat. Regalem sollicitabat animum cupiditas vehemens Caleti, aut alterius amissæ Urbis recuperandæ. At magnum pecuniæ, magnum temporis in obsidione faciendum impendium retardabat. Exhaustum valde regium erat ærarium: Picardia provincia tot ab exercitibus, qui eam percursaverant, propemodum desolata. Quare tantas alere diutius Copias, aut in expeditionem ullam longiorem impendere se non posse intelligebat. Igitur Præfectis militum consultis, de illorum communi sententiâ decrevit ad Archidu-

Rex pugnare cum Al-

cis

1596. cis Exercitum propiùs admovere suum, ut ad prœliandum omnino eum lacesseret. berto statuit, sed frustra.

Verùm alia mens erat Alberto: qui regiis consiliis probè perspectis, suasque Copias numero inferiores animadvertens, siquidem recèns occupatæ Urbes frequentibus militum Præsidiis fuerant muniendæ: optimum factu ducebat parta tueri, neque se novæ pugnæ discrimini committere. Multum quòque laborum in oppugnationibus nuperis exantlaverat Miles. Quamobrem ut eum quiete, ac locorum commoditate reficeret, in Artesiam traduxit: Sant Omer. atque in Oppidum Divi Audomari profectus, inde ipsum in circumjecta loca distribuit. Id verò quod in Galliæ finibus Hispanæ ditioni subjecerat, egregie munitum reliquit: Ardeæque Dominicum Villaverdium Hispanum præfecit. His cognitis, Henricus Gallicam Nobilitatem affectantem dimittere constituit: Bironium tamen Mareschallum (ut appellant) cum tribus Peditum millibus, Equitibusque sexcentis jussit ad Somonæ ripas consistere, atque in omnem opportunitatem paratum esse. Urbes quòque in eis finibus limitaneas reliquit ab omni parte munitas. Ipse ad excipiendum Pontificium Legatum Alexandrum Cardinalem Mediceum, Lutetiam Parisiorum se contulit.

Dum Archidux Gallicis expeditionibus distineretur, Belgæ Fœderati, occasione arreptâ, Equites octingentos in Brabantiam immiserant, qui variis eam partibus infestarent: Verùm Itali, qui Tillæmontem ab reliquo exercitu secesserant; opportunitatem ipsi quòque nacti virtutem, ac fidem in Regem suum ostentandi, iis obviàm Equitatus majorem partem impulerunt; cujus beneficio & brevis admodum hostilis excursio fuit, & damnum leve. Quo præ cæteris facto meriti sunt, ut hoc ipso anno, Julio mense stipendiis persolutis, ab Archiduce in gratiam, aliorumque Militum consortium reciperentur. Neq; his tan- Fœderatorum excursiones coërcentur ab Italis seditiosis.

tùm auctus Exercitus; sed etiam ter mille Vallonibus, totidemque Germanis, quos Albertus conduxit, in eorum supplementum, qui vel in conflictibus occubuerant, vel distributi fuerant per Præsidia. 1596.

Archidux agit de Ostenda recuperanda: sed non exequitur.

Albertum è Galliâ regressum enixis precibus obsecravit Flandria Provincia, ut quâ erat usus nuperrimè felicitate armorũ, Ostendam recuperare aggrederetur: ad quam expeditionem ingentia Militum, pecuniæq; subsidia pollicebatur. Nec minore Albertus ipse Urbis recipiendæ cupiditate flagrabat: quæ munito posita loco, in mare dominabatur; quà verò terram spectabat, circumjacentem omnem regionem obnoxiam habebat. Igitur ad eam circumspiciendam bis Barlotam transmisit. Is ad castra ponenda situm valde importunum animadvertit: quippe frequentibus aquis circumjectum Urbi Agrum intersecantibus. A finitimo quoque mari, vicinâque Zelandiâ tam promptum fore subsidium, ut vana omnis videretur obsidionis industria. Novis præterea munitionibus in dies Urbem augeri: adeòq; jam propè inexpugnabilem esse. Quibus auditis, Archidux minimè factum satis vel desiderio suo, vel postulatis Flandrorum existimans; voluit ipsemet regionem adire, propositasque difficultates suis oculis contemplari. Quamobrem Neoportum profectus est, Oppidum trium horarum itinere Ostendâ dissitum. Inde cuncta speculatus, & certior factus, tum milite, tum rebus aliis ad defensionem opportunis Ostendam abunde instructam; ab ejus obsidione animum revocavit.

Ne verò frustra essent Copiæ, quas interea vel coëgerat, vel conduxerat; ne-ve timore manus cum Henrico Rege conferendi, ex Galliâ discessisse crederetur; in aliam quampiam expeditionẽ eas censuit impendendas. Quam verò cæteris anteferre præstaret, in bellico Senatu agitatum est. Hulstum alii obsidendum dicebant, in Flandriâ situm; & quòd magni momenti futura ejus esset adeptio: & quia

nega-

1596. negata ei provinciæ Ostendana obsidio aliquâ ratione compensaretur. Alii Bergam ad Zomam, alii Gertrudisbergam, alii Bredam; Urbes Brabantiæ omnes, proponebant. Bredæ, quòd interior esset continenti, facilè ajebant intercludi posse subsidia. Cæterùm adeò munitam, inque omnem, vel diuturnam, obsidionem instructam: ut nonnisi maximis superatis difficultatibus expugnari posset. Tres aliquas Urbes Hollandiæ, Zelandiæque finitimas, ob opportunitatem fluminum, alveorumq; alluentium, submissis inde statim suppetiis prohiberi nequire. His adeò conditionibus rerum libratis, nulla propior videbatur, quàm Hulstana obsidio.

Hulstum aggredi opportunius ducitur.

Ante tamen, quàm eam tentaret Albertus, Georgium Bastam præmisit, qui situm Oppidi diligenter exploraret: nova munimenta dispiceret: quantum in obsidione spei foret, renunciaret. Omnibus ille perlustratis, retulit; *Hulstum undiq; cinctum aut aquis navium patientibus, aut lutosis, inaccessisq; paludibus, per quas tormenta pertrahi nequirent sine summis difficultatibus, manifestisq; periculis. Sed neq; vehi navigiis posse, cùm hostium Classis id prohibitura non procul abesset: & dispositæ passim excubiæ munimentorum, ne levioris quidem armaturæ militibus patere aditum finerent. A Præsidiariis ter mille custodiri Urbem, bombardis, aliisq; ad defensionem aptis instructam. Viam ferè nullam ad commeatus, atq; apparatum bellicum transportandum aperiri. Prohibendi subsidia nullam superesse spem: quandò tot aquis Urbs circumfusa totidem habebat aditus ad ea excipienda. Quare negotium Urbis obsidendæ tam inceptu temerarium esse, quàm exitu pœnitendum.* His à Basta propositis cum è Senatu bellico nemo refragaretur, visus est Archidux ab eo consilio mentem abducere.

Campana p. 3. lib. 4. Carnerus l. 12. c. 9. Thuan. lib. 117.

Georgius Basta, loco inspecto, dissuadet.

Paucis tamen interjectis diebus, iis, quorum ea res multùm intererat, iterantibus preces, atque urgentibus, & simul Albertus cupidine stimulatus ad magnum ali-

quod opus Exercitum admovendi, alios Hulstum delegavit, qui rursus de re totâ cognoscerent, & proclivius aliquid reportarent. Datum id negotii supremo Castrorum Præfecto Rosnæo, & Barlotæ, atque Alphonso Mendozzæ Tribunis. Quibus inde regressis, mutavit sententiam Archidux, atq; ad Hulstum obsidendum sese accinxit. Ut tamen ab eâ Urbe propugnandâ Mauritii animum averteret, se Bredam invasurum simulavit. Rosnæus ergo cum septem Peditum millibus ex quavis Natione, cumque omni Equitatu tertio Nonas Julias profectus est: trajectoque ad Antverpiam Scaldi, in Pago Langestratâ constitit. Inde suspicatus Mauritius aut aliquam intra Bredam conspirationem esse cum Hostibus, aut hos Urbis ejus obsidionem verè moliri; extemplo navibus, quæ semper habebantur in promptu, eò deportari jussit Militum partem, qui Hulstum custodiebant: quo facto hujus Præsidium valde imminutum. Id verò Alberti consiliis admodum favit: qui propterea nihil morandum ratus, ingenti vi contractâ pecuniæ; nè Militum strenuorum numero ad tantum opus egeret, Italos, qui Tillæmontem secesserant, persolutis, uti diximus, stipendiis evocavit. Igitur cum his, aliisque Copiis in ditionem Hulstanam profectus est: eòdemque jussit iter reflectere, quas Rosnæus paulò ante deduxerat. 1596.

Suadent alii & persuadent.

Terræ Vasiæ in Flandria descriptio.

Qua Flandria provincia spectabat ad Orientem Solem, atque interjecto Scaldi sejungitur à Brabantia, terræ spatium jacet haud amplo circuitu, quod Indigenæ Vaes appellant. Ab Ortu Solis eodem Scaldi definitur: à Septemtrionibus Honte fluvio, qui Scaldis ipsius pars, tam lato tamen patescit alveo, quà in mare devolvitur, ut hujus sinus veriùs, quàm illius divortium videatur. Ab Occasu Solis, & Meridie vergit in continentem, nec longè distat ab Agro Gandavensi. Pagos multos, ac magnos, Oppidaque nonnulla complectitur. Et quamvis positione sit admodum humili, multa suppeditat vitæ commoda tum

Bentivolus p. 3. l. 3. Campana. Carnerus c. 19. Coloma l. 9.

1596. tum ex benignitate naturæ, tum ex cultorum industriâ. Hulsti situs, & munitio.
Mediam hanc regionem insidet Hulstum, ambitu quidem exiguum Oppidum, at ob utilitates mercaturæ, aliasque præclaras conditiones, locorum confinium princeps.

Ante annos quinque Mauritius id occuparat, dum Gallico bello Parmensis Alexander occuparetur. Præter veterem ab naturâ, manuque munitionem, postquam in potestatem venerat Fœderatorum, variis ab iisdem fuerat operibus roboratum. Antiqua munimenta firmarant illi validiùs: nova, & quadrata locis opportunioribus extruxerant: (Plattesforme.) fossis undique ingentibus obvallarant: easdem adjectis palis reddiderant tutiores. Cùmque Oppidum communire non visum esset satis: regionem ipsam inaccessam hostibus facere contenderunt. Quamobrem duobus ingentibus alveis eam concludere conati sunt: quorum alter in Scaldim, in Hontem alter aquas exoneraret. Ille rectà ferebatur Lilloum versùs, munimentum ad ripam Scaldis alteram situm: hic propiùs ad Zelandiam accedebat. Uterque tamen ita dispositus, ut facilè utrinque opportuna subsidia exciperentur. (Forti.) Quem ad finem duo quoq; munimenta exstructa fuerant, ubi alvei in fluvios influunt: alterum Nassavii cognomento ad Lilloum: alterum Mauritii Zelandiam versùs. Per eosdem alveos, æstu maris intumescente, circumjecta camporum planities inundabatur, ut prorsus esset impervia. In hunc modum Hulsto undique communito, frequens etiam Præsidium imposuere Fœderati, non tam ad Oppidum custodiendum, quàm ad omnem Regis Hispani finitimam ditionem assiduis excursionibus infestandam: (Scorrerie.) ut vel per conventionem amplas inde contributiones, vel per vim ampliores prædas corraderent.

Hæc accipi damna cœpere jam tùm Ernesto Archiduce, ac post eum Comite Fontano gubernantibus Belgium. Atque ad excursiones illas aliquâ ratione coërcendas, supra Scaldis ripas duo fabricata munimēta præcipua fuere, Vasi-

mentum adduxerat, ad Rapium minus pertrahere quiverat: tum ob varia, quæ se objecerant impedimenta: tum ut eum recessum sibi validè munitum reservaret, si receptionem ad eumdem habere compelleretur. Quare per illam noctem in Hulstanâ Insulâ vix mille quingenti ejus Pedites numerabantur, suâ tamen solertiâ, peritiâque militari eorum paucitatem supplevit. Namque ex octingentis aciem conflatam misit propè Hostium munimenta, ut exploraret, an illi aliquid moverent. Illi verò inopinato Regiorum adventu perculsi, & nocturnis in tenebris confusi, nihil sunt ausi antequàm dilucesceret. Quam quietem sibi commodam nactus, Hostemque territum ratus Barlota cum acie suâ progressus est: eamque jussit consistere ad ictum mosqueti procul Morvalio munimento; quod ad lævam habebat, uti Rapium majus ad dexteram. Et quia curvus militi circumductus agger erat, ab neutro latere hostilibus infestari poterat bombardis. A fronte solùm expositus apparebat plano cuidam Oppidi munimento. Quamobrem Tislingo mandavit, ut ex eâ parte ingentem erigi aggerem lunatâ formâ curaret: quo subsequenti die tuta esset acies ab hostium tormentis.

1596. Ridotto. Ritirata. Squadron. Piattaforma. Trincierone

His ita constitutis, trecentos Pedites partim Hispanos ex Gandavensi Præsidio, partim Italos ex centuriis Trevici Marchionis, ad Morvalium munimentum tam propè deduxit, ut inde peti minoribus bombardis facilè possent: eosque jussit obstructis aggeribus sese communire. Id eo consilio molitus est, ut si ad Regium Exercitum totâ Insulâ propulsandum Hostis erumperet; eum diutius dimicando detinerent, donec majores Copiæ, bellique apparatus uberior supervenirent. Alios trecentos inter Oppidum, & memoratum propugnaculum collocavit, jussitque se munire, viæque aggeri impositæ quantum liceret abrumpere: nè qui Hulsti erant Hostes, iis, qui munimentum servabant, se conjungerent.

Trincierare

Cum

1596. Cum rebus in hunc modum sapienter dispositis, ad minus propugnaculum, quod occupaverat, Barlota recessisset; sub primam lucem Georgius Berardus, sive ut alii vocant, Everardus Solmensis Comes Hulsti Gubernator, cum duobus agminibus quadringentorum unoquoque Militum, eruptionem ex Oppido fecit. Horum impetus non modò minores illas acies objectas fregit, ac profligavit: sed ad majores quoque Copias Germanorum pervenit: qui vel fessi laboribus, vel sibi nimiùm fidentes, ac Barlotæ mandata parum curantes, à fronte se munire neglexerant. Quare cùm à tormentis ex Oppido displosis, tùm à subitâ Hostium impressione perculsi, deserere Ordines, atque in fugam verti cœperunt. Quod Barlota conspicatus, eò statim accurrit: voce, manuque sistere fugientes conatur; atque animos addere perterrefactis. Ad ejusdem imperium Tislingus revocare contendit suos, aciemq; restituere. Verùm dum paucis militum Præfectis comitantibus generosè in hostem pergit, fortiter magis, quàm feliciter rem gerens, unà cum sociis cæditur, magno relicto cæteris exemplo magnanimitatis, ac desiderio sui. Delatum cadaver Antverpiam, ibique honorificè sepultum. At ejus Milites non tantæ virtutis documento, non usitato in præliis ulciscendæ Ductoris sui necis ardore, ab injectâ formidine, arreptâque fugâ revocari potuerunt. Imò prementibus eos à tergo Hostibus, à fronte verò Barlota instante, nudatoque gladio, ut obsisterent, imperante; malebant se in vicinas aquas altissimas dare præcipites, ingloriique perire, quàm acriter invadentium inimicorum faciem sustinere. Jam propè ad desperationem redacta Regiorum res erat: quique fugâ sibi salute quæsitâ, contenderant ad captum paulò ante munimentum; nè ibi quidem tuti erant à quatientibus continenter utrinque tormentis, atque ab Hoste vicino, qui jamjam eos aggressurus videbatur. Sed communis utrique parti metus alteri bene vertebat. Nam

Erumpentes Hulstani Germanos fugant.

Horum Tribunus Tislingus occiditur.

Campana. Carnerus.

& Hulstani vel majorem Hostium numerum in proximo 1596.
latere suspicati, vel veriti, nè à suis ipsi bombardis in munimentum displosis læderentur, illud invadere timuerunt.

Barlotæ strenuitas in hostibus repellendis.

In hoc rerum discrimine virtutis suæ non oblitus Barlota, majore fortiter moriendi desiderio, quàm spe quicquam profecturum agendi, paucissimis verbis aperiens mentem suam, quicumque maneret exitus, contra hostem eundi, suosque ad sequendum hortans, hastam arripit, inimicam aciem invadit: tantumque animorum in fronte gerit, ut suorum vix triginta, sed iis generosissimis consectantibus, hostem retardet magis attonitum admiratione virtutis, quàm roboris terrore perculsum. Et primi quidem Ordines perturbari: mox alii cum aliis confundi: omnes ad extremum in fugam ruere: cùm præsertim è regiis Mosquetariis nonnulli advenissent auxilio suis, & cuncta strepitûs, ac terroris implessent. Hostium pars in vicinius munimentum suum confugit: alii nullo servato ordine se receperunt in Oppidum. Nec defuere, qui præ metu vix compotes sui, instantibus ab tergo Regiis, non viam ad Oppidum ducentem inirent; sed in medias hostiles acies incauti sese conjicerent. Adeòque furore prælii desidente, eorum aliquot inter Germanos reperti, factique captivi. Memorabilis hæc dimicatio fuit, futuræq; majoris pugnæ prolusio, victoriæque præsagium. In eâ cecidisse feruntur è Regiis, quà Hostium ferro confossi, quà sponte mersi ferè centum; ex Hulstanis ducenti. Tùm verò ab utrâque parte accelerata subsidia: cumque Bissanus multos videret navibus vectos in Oppidum duci; singulos nummos aureos promisit singulis, qui natantes ad Insulam appellerent. Appulere Germani centum: qui statim extinctorum armis instructi magnum attulere levamentum sociis recenti prælio fessis, ac languentibus.

Primo fle. / Volter le spalle. / Incalzare. / Eccidium.

Ad hujus primi conflictus nuncium decrevit Archidux

ipse

1596. ipse propior fieri: suamque stationem in Pago fixit, cui à Divo Nicolao nomen. Tùm Rosnæum jussit cum cæteris Præfectis, omnibusque Copiis in Insulam trajicere: & ab omni, quâ liceret, parte summo ardore Oppidum obsidere. Rosnæo cum suis transgresso, reliquus exercitus circumfusas aquas vadando traductus est, non sine difficultate, ac morâ tum ob limi tenacitatem, tum etiam ob angustias regionis. Inde ad Castra disponenda Rosnæus incubuit. Et quòd ipsi prima curarum erat prohibere subsidia, quæ præsertim è vicinâ Zelandiâ per alveum influentem in Hontem deferri poterant; ad eam rem industriam omnem impendit. At verò Mauritianum munimentum ex eâ parte constructum, & in iis primordiis, & quamdiu tenuit obsidio, effecit, nè aditus illac obstrueretur suppetiis, quæ præsertim parvis cymbis noctu per alveum invehebantur. Nullus trajectus in Insulam Equitatus fuit: quia nullus ibidem ejus usus. Pedites ad octies mille recensiti: veterani omnes, atque exploratæ non uno bello virtutis. Hi postquam Hulstum circumsederunt, & Castra firmarunt, spem inde per vim propulsandi hostibus eripuere, quam priùs habuerant. Quare idipsum arte moliti, dulcem eis aquam subtrahere contenderunt Hulstani, perruptis aggeribus, marinæ copiam Agro circumjecto superfundentes. Sed arte non impari Regii eamdem aliò derivarunt. Ingenti tamen penuriâ commeatuum laborabant. Eos quippe è munimentis Austriaco, Fontanoque, ubi impedimenta servabantur, devehere necesse erat, ac per Hostium propugnacula transferre: ex quibus, ut etiam ex Hollandorum Classe, quæ prope Fontanum stabat in anchoris, continenter tormenta displodebantur, & navium identidem aliquam demergebant.

Rosnæus prope Hulstum Castra disponit.

Regius exercitus in Insulam transportatus duobus dispositus erat locis. Altero, quem principio prope Morvalium occuparat: altero ad ictum bombardæ inde dissito,

& aliquantò editiore, ubi horti quidam visebantur. Ut verò liber commeatibus aditus pateret, statuit ante omnia Rosnæus aggerem illum totum occupare, cui hostilia duo propugnacula insistebant: tùm verò Morvalium expugnare, utpote Oppido vicinius, & Regiis Copiis infestius. Igitur nocte intempestâ, ubi primùm maris æstus resedit; eâdem horâ Velascus, & Barlota cum Hispanis, & Vallonibus suis aggerem invaserunt. Pedites eum custodiebant mille quingenti: & tam Oppidi, quàm munimentorum tormenta eumdem tuebantur. Regiorum tamen impressio tam vehemens fuit, ut post atrocem conflictum Hostes inde recedere magnam partem coacti sint: illi verò locum victores tenuerint, non sine cæde, & vulneribus multorum è suis vel egregiis bellatoribus, vel militum Præfectis. 1596.

Regii aggere potiuntur.

Missile.

Hac victoriâ gradum (uti sæpe contingit) sibi fecit ad aliam Rosnæus. Alacrem nempe militem ad oppugnandum Morvalium stimulavit. Quod jam futurum erat longè proclivius: quando ipse inter Oppidum, & munimentum illud consistebat: ac proinde non poterat hoc ab eo subsidium accipere. Tormentis tamen ad tantum operis indigebat: quæ in Insulam transportari nullâ ratione posse videbantur. Siquidem neq; leves Cymbæ id oneris sustinuissent: neq; humiles aquæ terræ superfusæ erant majorũ navium patientes. Verùm Machinatoris Regii solers ingenium depressas quasdam rates excogitavit; quibus impositæ bombardæ nocturno tempore fuere in Insulam sine detrimento transvectæ, ac Militum lacertis eo usq; pertractæ, ubi erant adversùs Hostem disponendæ. Quibus rite dispositis, duo adhuc propugnaculo quatiendo, & statim oppugnando, obstantia cernebantur. Alterum erat ejus fronti oppositum munimentum centum quinquaginta Peditibus instructum. Alterum præsens subsidium à plerisque Hostium, qui etiam tùm in aggere persistebant.

Ingegniero.

Ut primum impedimentum Regii submoverent, cùm apertâ

1596. apertâ vi nequaquam satis fiderent, ad occulta consilia se converterunt. Quò munimentum illud redderent tutius, aggerem prope ipsum interruperant Defensores, atque obice prætento, Milites ei aliquot addixerant ad custodiam. Igitur sub vesperam ab Rosnæo missi quingenti Pedites, qui ex alterâ parte propugnaculum palàm aggrederentur. Dumque hi hostêm prælio fatigabant, jussi sunt quinquaginta Germani hastati, æstu maritimo recedente, transvadare, & partem propugnaculi alteram, quâ ejus porta, & munimentum erat modò memoratum, oppugnare. Audacter hi sese itineri, quamvis arduo, commiserunt: sed limosæ paludes, & noctis obscuritas ita sunt gradientibus obluctatæ; ut ex iis soli decem ad munimentum pervenerint. Qui tamen Hostes nil minùs cogitantes tam animosè invaserunt: ut eos partim occiderint, partim sauciarint, partim in fugam adegerint. Neque verò qui ex altero latere pugnabant, subsidio adesse suis hîc laborantibus potuere: siquidem qui eos adorti fuerant, continenter, ac fortiter dimicando inde discedere non sinebant.

Munimentum alterum capitur.

Munimentum id occupatum, ad lucem usque obtentum est. Quo tempore impedimentum alterum ex destinato consilio propulsatum. Quippe Regii ex improviso superstites in aggere Hostes tribus ex partibus, magnoque impetu aggressi, ex iis plerosque obtruncarunt; cæteris vel in Oppidum, vel in proximum propugnaculum confugientibus. Tùm totius aggeris potiti, duobus eum locis interruperunt, & frequenti custodiæ Militum commendarunt: nè quod ab Oppido transmitti ad munimentum subsidium posset.

Jamque ad oppugnationem nihil superesse videbatur, nisi displosis bombardis viam præstruere. Quare novem ex his eâdem die fit impressio: ac tribus munitio quatitur. Ex terrâ, fascibusque ramalium coagmentatum munimentum erat; cumque illa arenosa, & friabilis esset; ad

Institut.

ictum

ictum tormenti statim dissolvebatur, ac deorsum ruens 1596. commodum præbebat ascensum. Quo animadverso, accincti ad oppugnandum Milites properabant: & jam pontes erant ad fossam satis amplam transmittendam parati: cùm præter opinionem Defensores agere de deditione cœperunt; non expectatâ oppugnatione, cui præ numero suorum obsistere aliquandiu potuissent: neque explorato pontium usu, qui spem eis utentium fallere plerumque solent. Permissum verò iis egredi cum impedimentis, explicatisque vexillis. Ob tam subitam, ignavamque deditionem, adeò indignatum Solmensem Comitem ferunt, ut adversùs eos Hulstum se recipientes, ac ferè nongentos, exonerari quædam tormenta jusserit, quamvis fuerint sine noxâ. Nec multum abfuisse dicitur, quin de Beurio ejus munimenti Præfecto sumeret pœnas: licèt ille culpam in Milites tumultuantes, ac præsertim Frisios rejiceret. Tradunt alii, Victores Victis eam præscripsisse legem: nè Hulstum se conferrent, sed ad Hollandorum Classem immigrarent, quæ prope Lilloum in Scaldi morabatur.

Alterum deditur.

Campana. Carnerus

Coloma. Bentivolus.

Ejus munimenti adeptio, quantum Hulstanis dempsit securitatis; tantumdem commodi, atque opportunitatis attulit Regiis. Tùm quippe liber patefactus est aditus commeatibus importandis, quorum antea egestate hi premebantur; & bellicis apparatibus, ad Oppidi expugnationem urgendam. Eam ut maturarent, stationes Militum in huncmodum disposuerunt. In aggere paulò ante occupato locati sunt cum Præfecto Barlotâ Vallones: Itali sub Trevici Marchione: cumque Hispanis Alphonsus Ribera. Horum frontem erectus ingens agger communiebat: terga verò Germanorum legio Sulsio Comiti subjecta. Ultra terram aquis perfusam, ad custodiam impedimentorum Burgundiones constiterant, variusq; ex omni natione miles, Griscæ Domino moderante. Quà verò Septemtriones Oppidum spectat, ac Divi Pauli Templum proximũ habet, Hispa-

Meteranus. Hulstabylis.

Militum dispositio ad oppugnationem Hulsti.

Campana. Thuanus.

1596. Hispanorum duæ stabant legiones, quibus præerant Aloysius Velascus, & Antonius Zunica. Prope veterem alveum, Buquoii Comitis, & Antonii Coquelii Vallones erant: quibus adjecti fuere Hispani, qui priùs Augustino Mexiæ, tunc Hieronymo Monroyo parebant. Ad hanc dispositionem Castrorum circumspectandam, eorumque munitiones, & belli apparatum omnem recognoscendum Archidux ipse propiùs accessit. Mox ad suam sedem reversus, de Bellici Senatus consensu decrevit; ut in promovendis aggeribus diligentia maxima impenderetur. Quo in opere plurimum laborarunt Hispani Velasci, & Zunicæ, Italique Trevici. Ad tria lunata munimenta, quibus Oppidum ex eâ parte defendebatur, deducendi aggeres erant. Illis verò superimminebat quadratum propugnaculum, ex quo assiduè tormenta displodebantur, non sine magno Regiorum discrimine, & præstantium inter eos Virorum frequenti cæde. Eò tamen opera dirigebantur; quòd nullâ parte poterat opportuniùs.

Rivellini.

Piattaforme.

Verùm hos inter labores, & pericula eventus accidit Archiduci, universoque Exercitui maximè luctuosus. Constitutum erat, ut quarto Nonas Augusti ex iis lunatis munimentis alterum Velascus, Trevicus alterum Oppidi portæ impositum oppugnarent. Cumque Rosnæus, ut præcipua quædam mandata daret, in Velasci tentorium se contulisset, quod bombardis ex Oppido fulminantibus valde erat obnoxium: prorumpens inde globus, Rosnæi scribentis caput percullit, dejecitque miserandum in modum. Lacrymabilis Regiis omnibus fuit tanti Viri jactura: cujus consiliis, sagacitati, experientiæ pleræque ab iis reportatæ recens victoriæ referebantur acceptæ.

Rosnæi mors luctuosa.

Natus hic erat in eâ Gallicæ Campaniæ parte, quæ vergit ad Lotharingiam. Et quòd in Galliæ motibus à Lotharingis Principibus stetit, vulgò habitus est Lotharingus. Ex illustri Saviniorum familiâ ortus, Christianus nomine

Ejus Elogium.

Coloma. Bentivolus.

mine appellatus. In Galliâ cunctis Virorum principum artibus eruditus, Uxorem duxit Jacobi Angluriæ Vice-Comitis filiam, & hæredem. Alençonii Ducem & in Galliâ morantem, & proficiscentem in Belgium sequutus est. Eo extincto, regressus ad suos, Fœderatis deinde bellantibus in Henricum ita studuit: ut in politicis vel bellicis rebus neminem illo haberent aut ardentiorem Administrum, aut prudentiorem Ducem. In celeberrimis illis subsidiis, quæ Lutetiæ, ac Rhotomago obsidione laborantibus, allata sunt; sub Mœnio Duce primas egit, sub Parmensi secundas. Fœdere dissoluto, ac potito rerum Henrico, ad Hispani Regis obsequium se totum impendit, certantibus in ejus rebus gestis virtute, ac fide. Linguas Europæ nobilissimas callebat omnes: instrumentum aptissimum ad militares Copias, è variis Nationibus plerumque conflatas, facilè temperandas. Tantaque Militum erat in eum benevolentia: ut suæ quisque gentis, ac regionis eum ducere videretur. Imperando non inferior, quàm imperata faciendo. Certè nullus eâ tempestate Militum Præfectus mandata dedisse dicitur apertiora, promptiora, tutiora. In explicandis negotiis, animi celer, in Hostium consiliis indagandis sagax, in Castris metandis, atque in expugnandis Urbibus, Arcibus-ve, nemini secundus. His tam præclaris, egregiisque virtutibus qui vitiorum caliginem aliquam offunderet, minimè defuit Scriptor, & quidem quod magis mirum est, ex eâdem Natione. Adeò plerumque studia Partium ipsi Naturæ præpollent. An quòd Auctor famam veracitatis affectaret in alienis, deterere famam non dubitavit in suis? Notatur itaq; Rosnæus, ut in miscendis rebus vafer, & callidus; in fide servandâ privatis rationibus obnoxius: sui negligens, alieni profusus: pacem denique damno, publicas calamitates lucro apponens. At non hæc de illo Hispanorum opinio: qui eum & viventem plurimi semper fecerunt, & extinctum publicâ significa-

1596. Thuanus. Colona.

fica-

1596. ficatione doloris cohonestarunt. Non Archiducis Alberti: qui ut ejus memoriæ, gloriæque persolveret, quod ejusdem immortalibus promeritis debere se fatebatur; referri cadaver inclytum Bruxellas jussit, ibique exequiis prope regalibus funerari: æs alienum ab eo contractum pecuniâ mandavit publicâ dissolvi; Uxori viduæ numerari voluit semel quidem aureorum millia triginta; in singulos verò menses trecentos, donec viveret.

Coloma. Continuat. Aitsingeri. Campana. Carnerus. Coloma.

Magnas factura inclinationes res Regia videbatur ex obitu Rosnæi; cujus præcipuè in manu moles illa omnis oppugnationis erat; & ad quem Archidux ipse summas deliberationes rejiciebat. Illud etiam eodem tempore accesserat incommodi: quòd Hibernorum quoq; Tribunus cæsus fuerat: Barlotà graviter saucius, ab Exercitu curationis causâ secesserat: & Trevici Marchio vulneratus. Non tamen se deseruere magnanimi Bellatores, atque Exercitus Principes, ac præsertim rerum Caput Albertus; qui statim quæcumque fuerant à Rosnæo sapienter constituta, ad exitum perduci à reliquis mandavit. Utque suo conspectu pondus adderet rebus, animumque Militibus; ipsemet è suâ statione ad Fontanum se contulit munimentum. Rosnæi verò loco supremum Castrorum Præfectum Varassium Comitem, Varambonii Marchionis Fratrem nominavit: qui præerat antè tormentariæ rei, magni vir nominis, bellicæque virtutis egregius.

Varassius Comes Rosnæo sufficitur.

Jam contra lunatas munitiones acriter displosa tormenta ingentes in eis dederant ruinas. Interea obductis aggeribus, propius fossam se Milites agebant. Mox eam obstruere, & complere aggrediuntur, non sine maximâ Hostium obluctantium repugnantiâ. Hinc ad oppugnationem irrupere certatim Hispani, atque Itali, in sibi destinatum quique munimentum. Priores Hispani disjectum sui propugnaculi latus audacter invadunt. Sed accurrentibus, locumque obstinatè tuentibus Præsidiariis; solerter

Bentivogl. Briccio. Andar all' assalto.

Hispani fortiter, ac feliciter oppugnant.

 jussit

jussit Velascus, in alterum latus repente Milites alios insi- 1596.
lire: quibus id occupare facillimum fuit, cùm Hostis in altero defendendo latere totus esset. Ex illo igitur propugnaculo pulsi, in Oppidum se recipere coacti sunt Defensores.

Non ita feliciter Italis oppugnatio successit. Namque munimentum aliud acriter aggressi, acriùs à Præsidiariis, eorumque Præfecto Cordo repulsi sunt. At pudori *Ritirarsi.* sibi ducentes inde pedem referre; subter eo propugnaculo noctem illam transegerunt. Inde ad effodiendum cuniculum *Mina.* tanto ardore laborarunt: ut eo post biduum succenso, angulus munimenti disjectus fuerit, ac dirutus supra viginti è Defensoribus discerptis. Tùm impetu magno per eumdem facto, propugnaculum denique tenuerunt. Hostes quoque eodem cuniculorum artificio usi, eis ad mœnia deductis. Verùm igne concepto, quamvis aliquot ex *Far volare.* Oppugnatoribus in sublime proripuerint, relabente tamen in auctores ruina, disjectorum mœnium rudera in fossam recidentia eam ita oppleverunt, ut commodiorem straverint Regiis ad oppugnandum viam. Adeò in bellicis consiliis necesse est omnes, qui contingere possunt, eventus providere.

Itali utrinque, sed seriùs.

Igitur utroque munimento ab Obsessoribus capto, jussit Varassius Comes, ad intermediam muri longitudi- *Cortina.* nem quatiendam, decem tormenta disponi: alia simul, *Scortinare.* quæ latera peterent, ac diruerent; alia, quæ loricam detur- *Levar le difese.* barent. Ex humo coacervatâ murus hic etiam erat. Quare parum proficiebant ictus bombardarum, illâ impetum suo lentore frangente. Itaque ductis potiùs aggeribus properandum ad oppugnationem fuit. Sed neque suæ deerant his operibus objectæ difficultates. Frequentes Hulstanorum eruptiones: atroces, cruentique conflictus: tormentorum displosio penè perpetua: eâque magis horrenda, ac luctuosa tempestas ignium artificiosorum. Inter pyrobo-

Ignium missilium vis.

1596. robolos cæteros quidam erant, quos à mali punici granorum similitudine granatas appellant: qui singuli ferali arte ter, aut quater displodebantur, vicinos Milites miserè discerpentes: neque remotiores immunes ab exitio reservantes. Mendozzæ præsertim stationem adorti aliquando dicuntur Hostes tanto robore, ut Hispanos supra centum peremerint, & bombardas aliquot clavis adactis confixerint. Sed malo suo doctus Mendozza, cæterique alieno periculo cautiores, validiùs sese in posterum munierunt. Captis verò aliquot ex Hollandorum cymbis, nimia eorum in ferendis Hulstum suppetiis licentia refrænata.

Jamque dimidiatus erat Augustus mensis, cùm vix ortâ luce displodi cœpere in muros magnâ contentione bombardæ. Ac primâ factâ displosione, indulgens Archidux ingenio suo, & magnanimi, Christianique Ducis officio, Tubicinem ad Hulstanos misit, qui conditiones optimas eis offerret, si convenire antè vellent, quàm tormentorum excussio produceretur. Verùm omnium nomine responderi jussit Solmensis. *Nervos ipsi contenderent omnes ad Oppidum expugnandum : tantumdem se facturos ad propugnandum.* Itaq; continuata concussio fuit ad secundam supra vigesimam diei horam. Displosæ tamen bombardæ murum non ad imum usque disjecerant. Quique ad causam propiùs investigandam missi sunt, renunciarunt (quod Camillus Caracciolus Avellini Princeps Albertum præmonuerat) à defixis in imo palis ruentem ex alto materiem sustineri. Ut idcirco perarduus, ac periculosus futurus esset Oppugnatoribus ascensus. Defensores præterea inter unum, atque alterum tormentorum ictum, intervalla temporis opportunè captantes (ictus autem ex emicante flammâ prænoscebant) ligna, & integras arbores, & terram, cæteramque materiam in loca interrupta devolvebant. Neque dum ab omni parte fossa

Scoppiare. Assalire. Inchiodare l'Artiglierie. Fortificarsi. Soccorso. Campana. Sparata. Largo partito. Accordare. Guadagnar la piazza. Difendere. Batteria. Riconoscere. Piantar la palificata. Tiro d'artiglieria.

erat obstructa: neque hostilium bombardarum ictus prorsus interclusi. 1596.

Quamobrem Archiducis jussu evocato militari Concilio, relatum in eo fuit de summo discrimine, cui Milites objectabantur; deque ipsorum numero in eâ obsidione admodum imminuto. Cecidisse dicebantur supra duo millia: è strenuissimis verò militiæ Præfectis, ac Voluntariis bellatoribus fermè centum. Decretum adeò fuit, ut oppugnationi parceretur: productis potiùs aggeribus, tormenta propiùs admoverentur; eisque res gereretur tantò fructuosiùs, quantò tutiùs. Igitur nocte proximè consequutâ Hispani, atque Itali structis operibus ad hostilia se intulere munimenta. Quod ab Hulstanis animadversum; simul etiam (ut aliqui tradunt) deprehensum, ab Regiorum tormentis concuti posse receptum ab se interiùs elaboratum; eosdem impulit, ut quamprimùm ad colloquium cum hoste, ac deditionem venirent. Suspicio quoq; fuit, datas à fœderatis Ordinibus Solmensi Comiti literas cum mandatis: ne ad parvum illud Oppidum tuendum in extremum discrimen adduceret magnum eum numerum Militum optimorum; quibus amissis, multum debilitatæ vires forent ad reliqua majoris momenti loca propugnanda.

In bellico Senatu Archiducis oppugnatio improbatur.

Venturieri.

Apud Campanam, & Carnerum. Ritirata. Parlamento

Hulstani agunt de deditione.

Iidem, & Bentivolm.

Quæcumque illos causa permoverit; postridie quàm mœnia quaterentur, cùm Albertus ad inspiciendum alveum, & exquirendum, an aliquid viæ pateret ad intercludenda subsidia perrexisset: in ejus conspectum venit Trevici Marchio, nuncium afferens præter omnem expectationem faustum, ac lætum: Solmensem, cui pridie pro deditione Oppidi oblatæ fuissent optimæ conditiones; quærere jam, quænam illæ essent, ac petere, ut induciæ interim agerentur. Gratissimis postulatis assensus est Archidux: eumdemque Trevicum jussit unà cum Solræo Comite, armorum cessationem indicere. Tùm ex Oppido Præfecti

1596. festi militum prodiere, qui eosdem intus ad conventa tractanda invitarunt; cùm dicerent, pari conditione Viros missurum obsides in castra Solmensem. Placuit id totum Alberto, eosque certis mandatis, & conditionibus instructos misit. Ad eum contrà venerunt ex Oppido Ernestus Casimirus Comes Nassavius, & Tribunus militum Egmontius: qui ab ipso de more humanissimè excepti, donec illi re confectâ reverterentur, morati sunt in Castris.

Capitulationi. Campana. Carne. c. 15. Thuanus.

Conditiones postero die, quinto Decimo Calendas Septembris, evulgatæ hujusmodi fuerunt. *Ut Solmensis Comes Hulsti Gubernator, ac Mauritii Locum tenens, cum omnibus Militibus suis, eorumq; Præfectis liberè, ac tutò inde migrare posset, sive terrâ mallet, seu per aquas cum armis, explicatis vexillis, tympanis, tubisq; sonantibus, ignitis funibus, ac plumbeis in ore globis: secumq; pertrahere equos, currus, naves, impedimenta, & rem domesticam quamlibet. Qui verò terrâ iter haberent, fideliter deducerentur in tutum, curribus etiam pro opportunitate commodatis. Idem contrà Solmensis in Archiducis potestatem, Hispani Regis nomine accipiendum, traderet Hulstum; undeque Mauritianum munimentum, ubi primùm paratæ naves ad discessum forent, quem ab se maturatum iri polliceretur. Ut interea liceret Trevici Militibus, & aliquot Hispanis in occupato propugnaculo persistere, modò ne progrederentur ulteriùs, donec esset in Oppido Fœderatorum miles: cujus securitatis obsides apud eum morarentur Trevicus, & Solreus. Utrarumq; Partium in ea obsidione captivi, cujuscumq; conditionis, sine redemptionis pretio, liberi utrinq; dimitterentur, nisi de illo priùs inter eos convenisset. Ut Oppidanis vel abire, vel manere liberum esset. Quòd si mallent abire, quòlibet proficisci liceret, ac rem suam omnem vel deferre, vel vendere. Sin manere præoptarent, sine Catholicorum hominum offensione, vitam quietè degerent, cunctisq; fruerentur, ut antè, avitis bonis, quæ in loco sita essent*

Conditiones utrinq; sancitæ.

Obsagi. Bifcatto.

sent

sint Hispano Regi subjecto. Rerum ad id temporis utcumq; peractarum perpetuum esset silentium, atque oblivio: nulliq; negotium propterea facesseretur. Antiquis omnes legibus, moribus, privilegiis uterentur; dum fidem Regi, pactasq; conditiones Archiduci præstarent. Exulibus demum, aut quacumq; de causâ obsidionis tempore Oppido digressis, integrum esset reverti; ibidemq; cum familiis, & bonis omnibus habitare, eisdem tamen, quibus alii, conditionibus obstrictos. Hæc tùm firmata conventa. 1596.

Captivi.

At Præsidiarii nonnisi post biduum egressi: cùm expectanda fuerint navigia, quibus deportarentur. Numerati autem sunt ad ter mille: quia licet de solo Mauritiano munimento dedendo convenisset; ex aliis quoque Præsidia deduxerunt, cum ea diutius tueri non possent: eisdemque incensis, in Hollandiam migrarunt. Ibi Solmensis principio non admodum benignè fertur acceptus à Mauritio: seu quòd omnis calamitas trahit secum benevolentiæ detrimentum: sive quòd locorum jactura regentibus præcipuè vitio vertitur. Postmodum tamen egregiè tutatus ipse causam suam, non excusationem solum rei gestæ, sed etiam laudem ferè apud omnes consequutus est.

Archiducis gloria ex Hulsto capto.

Magna gloriæ accessio ex hujusmodi victoriâ facta est Archiduci Alberto: quòd cum exercitu penetrarit in Insulam hinc tot validis munimentis, illinc Hollandorum Classe custoditam; & quod fieri vix posse credebatur, eòdem tormenta pertraxerit: quòd brevi tempore propugnacula superarit, quæ multos menses requirere videbantur: quòd supra omnem militarem artem, antè oppugnationem instituerit, quam subsidia prorsus prohiberentur. Nec minor eidem accessit felicitatis existimatio: cùm eum tanta molientem neque Galliæ Rex interturbarit, facilè ratus omnino vana tentari: neque Angliæ Regina, totis connixa viribus ad Hispaniæ oras infestandas. His igitur gloriæ cumulis auctus Archidux Hulstum ingressus est, post-

1596. postquam inde migrarunt Præsidiarii: mœniumq; partem tormentis dirutam refici mandavit, aggeresq; in formam pristinam restitui: traditâque Bislæ Domino Oppidi præfecturâ cum idoneo Præsidio, reversus Antverpiam est. Ibi dies aliquot moratus, Bruxellas se retulit; eis utrobique plausibus, atque acclamationibus exceptus: quas tot expeditiones merebantur, gubernationis initio tam generosè susceptæ, tam constanter, celeriterque fortunatum ad exitum perductæ. Milites verò in varias Belgii provincias ad hyberna dimisit; paucos in Geldriam, ubi Hostis imbecilliores erant vires: plures in Brabantiam: Sulsium cum Germanis in Lucemburgensem provinciam: alios Dorlanum versùs; quà Galli Belgas finitimos infestabant, non sine terrore gravioris incursus.

Swantel-Lare. Guarni-gione.

Bironius namque Castrorum Præfectus cum trecentis Equitibus, metuendis magis virtute, quam numero, frequentia inferens damna circumcursabat Artesiam. Eam propulsare molestiam decrevit Marcus de Ria Varamboni Marchio, tantò victoriæ certior, quantò pauciores noverat hostes; & quòd neminem adhuc obsistentem offenderant, confidentiores. Quamobrem Septembri mense magno Equitum numero, quàm occultissimè potuit, coacto (ad octingentos fuisse tradunt) atque in auxilium evocatis Joanne Jacobo Comite Belgiojoso, & Montis-Culi Comite, obviam Gallis ire constituit. De hac deliberatione præmonitus per Exploratores Bironius, ad manus cum eo conferendas sese, ac suos accinxit. Certior ergo factus de viâ, quàm insistebat; cumque multis passuum millibus abesse ratus, solidam fere diem in Divi Andreæ Pago, qui ditionis est Audomarensis, Sancti Pauli Oppido non procul; suum Equitatum continuit, ciboque, & quiete refecit: ut paratior, vegetiorque sub noctem iter susciperet, ac primâ luce Hostem nil tale opinantem adoriretur.

Campana. Bentivolus. Catherinus lib 15. Tartura lib.21. Thuanus.

Bironii cum Hispani Regis Copiis prælium.

retur. Neque eum fefellit existimatio, providumque consilium. Quippe nocturno tempore lentè ingrediendo transacto, vix orto sole hostilem Equitatum habuit in conspectu. Tùm ipse, bellicarum callidus artium, majorem suorum numerum jussit in insidiis latere, præfecto iis Joanne Baptista Severolo cum mandatis: ut lento subsequerentur gradu, pari verò celeritate, ac virtute subsidio forent, si cum Hoste congressus, ab eo premeretur. Ipse verò cum Equitibus lectissimis sexaginta, velut exploraturus, præcessit. 1596.

Insidiæ ab eo positæ.

Nec multùm progressus erat, cùm primum Hostium agmen obvium habuit à Monteeuculo Comite deductum. Ab hoc magnis animis, validoque impetu petitus, nec sine aliquo detrimento propulsus fuit, ac retrocedere coactus. Verùm dum Hostis præsumptâ opinione victoriæ factus audacior, effusis habenis Bironii turmas insequitur; ac premit: hæ verò etiam per simulationem timoris, ac fugæ, ad locum insidiarum eumdem paulatim pertrahunt; eò tandem deveniunt, ubi cum universo Equitatu integro à pugnâ, viribusque recentibus, delitescebat Severolus. Ergo statim è latebris erumpunt: Hostem quà pugnâ, quà cursu fessum ex improviso aggrediuntur, feriunt, urgent: eumque, qui fugabat, fugere, ac dare terga compellunt. Hic autem fusus, Ordinibusque turbatis retroactus, in medium suorum agmen impingitur: atque illud partim impetu, partim terrore confundit. In hoc rerum discrimine Varambonius Marchio destitutus à suis fugientibus, strenuè rem gessit quamdiu potuit: sed ad extremum numero inimicorum obrutus, unà cum Monteculo captivus est f..ctus. Processit quòque cum extremo agmine Belgiojosus, Gallique victoris impetum, ac furorem aliquamdiu sustinuit. Sed quando profligatas omnes copias animadvertit, suumque brachium duplici

Inde ejusdem victoria.

sclo-

1596. sclopeti minoris ictu percussum; nihil opportunius factu existimavit, quàm se ad æquiora tempora reservare. In eo conflictu desiderati sunt ex Varambonii militibus ducenti quinquaginta partim cæsi, partim captivi: ex Gallis haud plures duodecim. Victori Bironio liberior exinde patuit campus ad excursiones per Artesiam faciendas: atque eam longè, latèque plurimùm infestasset; nisi Autumnales pluviæ præter solitum effusæ intercessissent.

Campana.

His cum præliis, atque victoriis finem annus invênit.

De

BELLO BELGICO

LIBRI NONI

Summa.

ALbertus ad contributiones Fœderatis subtrahendas Exercitum mittit Tornobutum. Contra eum immittit alium Mauritius. Acerrimè inter se præliantur. Varassius Regiorum Ductor occiditur. Insignem victoriam referunt Mauritiani. Ejus causa. Tornobutum occupat Mauritius. Ferdinandus Portocarrerus lepidâ occasione intercipere cogitat Ambianum. Transfuga quidam modum docet. Præmissis Exploratoribus, Archiduci res proponitur: eiq; probatur. Dispositis occultè circa Urbem Copiis pulcherrimo stratagemate datur ingressus. Custodibus cæsis, Civibusq; nequicquam obstantibus, Urbs capitur, magno Gallorum dolore, ac detrimento. Rex Henricus ad eam recuperandam Bironium mittit. Ambianum, ejusq; positus describitur. Portocarrerus, & Montis Nigri Marchio Urbem egregiè, factis præsertim eruptionibus defendunt. Submissum ab Alberto Subsidium post multas difficultates excipitur. Bironius Atrebatum, & Dorlanum intercipere tentat, irrito conatu. Ingens eruptio Portocarreri, & Montenigrii. Rex Henricus in Castra venit: ubi vitâ periclitatur. Conspiratio de Urbe ei reddendâ opprimitur. Bironii stratagema improsperum. Ejusdem vehemens pugna cum Montenigrio. Eruptio magna appellata: & conflictus

flictus atrox, in qua Bironius, & Jonvillaeus periclitantur: & Rex ipse pugnat. Portocarreri literae geminatae ad Archiducem. Hispanorum, & Gallorum mutua strategemata. Exploratores Hispanici fugantur ab Rege. Portocarrerus occumbit: Montenigrius in Praefecturâ succedit. Galli Sanlucium luctuosè amittunt. Mauritius Rhenobergam aggreditur. Ejus positio, & dispositio Castrorum obsidentium. Mauritii, aliorumq; periculum. Munimentum strategemate captum. Rhenobergae deditio: quae Foederatis gloriosa, & opportuna. Geldriae, & Vachtendonchae Praesidia tumultuantur. Montenigrii strategema. Negatâ Ambiani deditione, Galli acriùs Urbem oppugnant. Archidux Exercitum ducit Ambianum: & de subveniendo deliberat. Henricus Manium praeficit Copiis. Henrici, & Archiducis inter se praeliandi cupido coercetur. Albertus se recipit ordine tuto, & admirando. Ambianum amplis conditionibus redditur Henrico. Fortuitum in Castris incendium. Gallorum plausus ob Ambianum receptum.

De
BELLO BELGICO
LIBER NONUS.

Anno 1597.

Nitio anni millesimi quingentesimi nonagesimi septimi magnum in Belgio passa regia res detrimentum. Namque dum Archidux Hulstanâ obsidione detineretur; Ordines foederati, ut damnum damno rependerent, crebris excursionibus infestam habuerant Brabantiam. Quibus ut se malis subducerent plerique populorum, contributâ pecuniâ vexationem redimere instituerant. Eâ verò Foederati Bredae, Gertrudis-bergae, aliarumq; Urbium suarum Praesidia commodè Contributiones Foederatis

deratis facta ab Regiis.

satis alebant. Quare Hulsti obsidione defunctus, & victor Albertus Bruxellas reversus, nihil habuit antiquius, quàm eam contribuendi necessitatem adimere. Quæ cùm maximè premeret Campiniam (unum è quatur membris Sylvaducensis Jurisdictiouis) in proximum Pagum Tornohutum Varassium Comitem misit cum Peditibus quater mille, Equitibus trecentis, ut onere gravissimo populos liberaret. Profectus ille, rem feliciter absolvit. At Mauritius Comes ægrè ferens, id oneris relictum suis, quod esset Hosti subtractum (alendi nempè Præsidia) quàm potuit maximâ celeritate, atq; silentio sex Peditum millia, Equites penè mille coëgit: atque hunc exercitum Bredæ centuriatum, ineunte Januario Tornohutum versùs deduxit, ubi Regiæ Copiæ consistebant. 1597.

Hollanderum, & Regiorū prælium ad Tornohutum.

Brabantiæ Pagorum omnium maximus est Tornohutum. Quod quia nudum mœnibus, in ejus potestatem extemplo cadit, qui victoriam in campo retulerit. Mauritii verò bellicus apparatus nec tam subitus, nec tam occultus fuit; ut Varassii providentiam lateret. Quamobrem ipse quòque se ad prælium instruxit. Erant in ejus Exercitu Neapolitanæ Copiæ Marchionis Trevici, sed hoc absente, ab ejus Instructore supremo Hieronymo Dentice rectæ. Erant Sulzii Comitis Germani: Barlotæ, atque Achicurtii Vallones: quos omnes non consueti, sed novi quidam, & minores Præfecti moderabantur. Multùm autem interest, judicio Sapientum, non qui milites sint, sed sub quibus militent. Equitatui verò ex Hispanis, Italisque conflato præerat Nicolaus Basta. His Militibus longè inferioribus numero Mauritianis, ratus obsistere se non posse Varassius in aperto campo; neque Tornohutum opportunum videns ad propugnandum; Herentaliam migrare constituit, quò se recipere facillimum autumabat, cùm trium tantùm horarum itinere Tornohuto distaret. Lucem tamen, & diem ad proficiscendum præoptavit: ne,

Tornaut.

Sergente maggiore.

Campana. par. 3. l. 3. Gaspar Ens hist. l. 1. Hugo Grotius histor. lib. 6. Boterius lib. 4. Lanarius. Guillelmus Baudart. Haraus. Thuanus lib. 118. Cornerus cap. 13.

1597. ne, si nocturno tempore digrederetur, fugientis potiùs, quàm transmigrantis speciem præberet Hosti.

Coloma l. 10. Reidanus lib. 14. Bentivol. p. 3. l. 3. Bagaglio. Vanguardia. Retroguardia. Corazze.

Regiorum agminum in discessu dispositio.

Hoc deliberato, per noctem transportari jussit impedimenta: primâq; luce Tornohuto digrediens Castra movit in hanc formam. Peditatum omnem tres in acies divisit. In primâ Germanos, Vallones in alterâ, Italos in tertiâ collocavit. Hæc tamen, quæ in digressu postrema, prima futura erat, & frons exercitus, ubi Hostis ingrueret. Equitatus dexteram exercitûs partem tuebatur, quâ patebat Campus apertior: lævam ingens nemus pro munimento tegebat. De hac profectione factus certior Mauritius, illico properavit cum omni Equitatu, cumque Mosquetariis trecentis, totidemque Loricatis equorum dorso susceptis. Atque ex his magnâ celeritate præmittens aliquot Loricatorum Cohortes cum Mosquetariis, jussit ut acriter Hostium terga adorirentur, eosque tam diu tenerent, donec eò Peditatus accederet. Auxiliares Mauritio aderant Philippus Hohenloius, & Georgius Berardus Solmensis Comites, & Franciscus Verius Eques, & Robertus Sidneius Angli, aliique magnâ virtute, atque experientiâ militiæ Principes.

Hollandorum in ea valida impressio.

Interfluebat inimicos Exercitus exiguum flumen, ad cujus vadum angustum, ac perdifficile triginta Sclopetarios collocarat Varassius, ut transvadare conantem Hostem, quà posset, impediret; aut certè ab reliquo exercitu assequendo retardaret. At Verius cum ducentis, quibus præerat, Mosquetariis eos loco movit: ac dispulit. Sic Equites singillatim vadando, Pedites impositum ponticulum permeando, lentiùs, quàm opus erat, amnem transmisere. Hinc prætereundum erat nemus horæ unius itinere profusum. Quod emensis, in patenti planitie paludes occurrebant. Uterque autem iniquus equestri prælio campus. Quare discrimen utrumque præcavens Mauritius, expectandum non censuit Peditatum: sed Hohenloium

loium jussit, ac Solmensem cum quadringentis Equitibus primam Hostis aciem per compendium viæ prævertere, atque à fronte adoriri. Igitur hi repentè Germanos aggrediuntur: eosque sistunt. Repugnant illi acriter; & multis utrinque cadentibus, ad horæ dimidium protrahunt certamen. Dubiæ adhuc pugnæ supervenit cum suo Equitatu Mauritius. Inflammatur, ut cùm maximè, prælium. Sed Equites regii longè se numero pauciores Hoste cernentes, neque ejus vim sustineri posse diutius rati; effusæ statim se fugæ commiserunt. Pedites Equitum suorum præsidio destituti, hostilium multitudine circumventi, magnâque sociorum strage consternati; desertis, ac perturbatis ordinibus fugere & ipsi cœpere. Eodem tempore Verius, & Sidneius, aliique postremam invaserant aciem Italorum. Qui versâ in Hostem fronte fortiter ei, quamdiu licuit, obstiterunt: sed aliis aggredientibus latera, Equitumq; paucitate geminatos impetus malè sustinente, quin & Mauritiano Peditatu jam superfuso, cædi se magis, ac trucidari, quàm pelli, fugarique passi sunt. Media supererat acies Vallonum; qui & naturâ strenui, & veterani fere omnes erant. Verùm Exercitu reliquo profligato, nullam in se spem vitæ, nedum victoriæ reponentes, illam à fugâ petere maluerunt. Adeòque universæ Varassii Copiæ partim deletæ, partim dissipatæ. Ipse verò nullo Ducis optimi munere prætermisso, postquam hucilluc, quòcumque vocabat necessitas, strenuè rem gerens provolavit; ad Italorum postremo Aciem, ubi sævior ardebat conflictus, accurrens, vitam fortiter pugnando amisit. 1597.

Mauritius vim addit suis.

Varassius Regiorum Ductor fortiter pugnans ceditur.

At Equites, qui cautiùs, maturiùsque, quàm decebat, fugâ consuluerant sibi, vel Exercitûs reliqui ad internecionem deserti pudore, vel quòd exitum, obsessis ab Hoste viis, nullum haberent: ex inopinato resumunt animos; ac tanquam ad integrandum prælium recolligunt sese; signoque tubis dato alacritate magnâ Mauritianos invadunt.

Regius Equitatus prælium redintegrat: sed frustra.

Illi

1597. Illi ceu pugnâ omni defuncti, toti erant ad prædandum intenti. Ubi verò resurgentem improvisò contra se adventare Hostem vident: trepidare principio; utquè palantes erant, ad suos se quisque commilitones recipere, ac fugæ speciem dare. Quo comperto, Mauritius plurimos, quos apud se captivos habebat, dimitti statim jubet: nè fortè à sociis liberati, iisdem sese contra communem Hostem adjungerent. Simul etiam aliquot Equitum turmas, quas in omnem eventum paratas esse voluerat, mandat evocari. Sed illæ jam cum cæteris erant ad pugnam, prædamq; dilapsæ. Tentarunt itaque novum certamen Equites Regii: sed hostium circumfluentium numero statim obruti, cædem suorum redintegravere, non prælium: ac longè pauciores reddidere se fugæ. Plures è captivis dimissis in eo tumultu cæsi, ne quid novi tentarent; ut eos captivos esse, quàm liberos, præstitisse videretur.

Gaspar Ens.

Insignem hanc fuisse ferunt Mauritii de Regiis victoriam: quippe occisi traduntur ex his ferè bis mille, aut etiam plures; captivi ducenti (sexcenti numerantur ab aliis.) E Fœderatorum Exercitu vix centum occubuisse dicuntur. Impedimenta ferme cuncta direpta. Militaria signa Peditum duo de quadraginta capta: & Equestre vexillum unum. Hæc triumphali propè ritu Hagam Comitis deportata, atque ad perennem facti memoriam in Atrio magno suspensa. Varassii cadaver à Mauritio remissum Archiduci Alberto non nemo scribit, ab eoque nullo egregio honore tumulatum: Alius, ejusdem concessu Mechliniam delatum, ubi tùm ejus Uxor cum liberis; ibidemque sepultum. Commissum id prælium ferunt nono Calendas Februarias in ericeto Tiletano, non procul Tornohuto. Rei ab Regiis tam infeliciter gestæ causam aliqui referunt ad Vallones, & Germanos, qui præter solitum eâ die lentè, invalidèque pugnarint: adeòque inter extinctos, ac saucios plurimos ajunt ex Italis numeratos. Malunt alii

Campana. Lanarius. Haræus. Reidanus. — *Mauritii victoria illustris.*

Reidanus.

Gaspar Ens.

Bohius. Bentivolus. — *Ejus causæ.*

calamitosi exitûs culpam ad ipsum rejicere Moderatorem 1597.
exercitûs Varassium, bellicarum rerum minùs, quàm opus *Campana.*
foret, expertum, tanto præsertim Duci, quantus erat Mau- *Thuanus.* *Grotius.*
ritius, compositum. Simulq; ad cæteros agminum Præ- *Lanarius.*
fectos, novos omnes: cùm veteres regendi, & noti militibus, militumque gnari, vel in Aulâ Bruxellensi, vel alibi per summum infortunium substitissent. Et sanè ignorat nemo: vim belli maximam in mutuâ militum, ac regentum notitiâ sitam.

Mauritius Tornohuto potitur.

Mauritius, ut reportatæ victoriæ cumulum adderet; Tornohutum in reditu censuit capiendum. Id quod nullius negotii fuit: quia, ut dictum est, nudum mœnibus erat. Arcem verò, quæ ad animi relaxationem potiùs, quàm ad usum belli fertur instructa, vix duodecim ictibus bombardarum auditis, Præsidiarii vitam, & fortunas pacti dediderunt. Diem ibi unum commoratus Mauritius, impositoque Arci Præsidio; triumphantis in morem cum Captivis Bredam priùs, inde Hagam Comitis reversus est. Hyemalis anni reliquo, imò per senos menses, tam ab Regiis, quàm à Fœderatis in Belgio arma quieverunt; utrisq; tùm pecuniâ laborantibus, opportuniusque ducentibus interea se ad nova prælia rebus instruentes omnibus preparare. Verùm in finibus Galliæ quiddam præter opinionem evènit, quod factam ab Regiis in Brabantiâ jacturam visum est aliquâ ratione sarcire. Res, uti à Scriptorum pluribus memoratur, in hunc ferè se habuit modum.

Ambianum ab Hispanis stratagemate intercipitur.

Ferdinando Portocarrero ejus rei occasio.

Præfectus Dorlano fuerat à Comite Fontano Ferdinandus Portocarrerus, qui, ut plerumq; naturâ fit, in exiguo corpore animos ingentes versabat. Is cùm sagaci esset ingenio, vividoque, novas quotidie vias excogitabat ad finitimos hostes Gallos infestandos. Itaque frequentes *Bentiv.* cum suis Præsidiariis faciebat excursiones: disponebat insidias: armenta prædabatur: Pagos incendebat. Sed quos fovebat pectore, spiritus generosi ad novum aliquid, & ma-

jus

1597. jus audendum pro suo Rege, pro sui nominis gloriâ, eundem incitabant. Accessit quasi fax altera, ad cor magnanimum inflammandum, connubii jungendi cupiditas cùm Ambianensi quadam fœminâ viduâ, fortunæ bonis admodum affluente, quæ more Gentis ruri habitabat. Cujus cùm sæpè nuptias postulasset, responsum ab illâ ferunt: *Sibi, quæ Gallici Regis esset sub ditione, cum ipso convenire non posse, qui militaret Hispano: cùm Reges illi ambo bellum inter se gererent eâ tempestate. Quare tùm æquum fore, decorumq; ipsorum Conjugium: cùm ipse vel Dorlanum Gallico Regi subjiceret, vel Ambianum Hispano.* Argutum fœminæ dictum, multòq; magis opulenti spes matrimonii, Ferdinandi mentem exacuit ad viam aliquam indagandam, quâ sui Regis in potestatem Ambianum veniret. Sors eam aperuit, aliquid commovendo, quod facti totius primum incitamentum fuisse plerique tradunt.

Catherinus. lib. 15. D'Amiens.

Ambiano relegatus ob sua facinora fuerat è Civibus unus, qui Damelinus, seu Dumolinus appellabatur. Hic partim irâ succensus in eos, qui exegerant; partim desperatione rerum suarum actus; Dorlanum ad hostes cum uxore, filio, familiâ transfugit. Utque privatam suam injuriam, vel publico malo, adversùs eos, qui auctores exilii fuerant, ulcisceretur; insinuare se primùm studuit in Ferdinandi familiaritatem. Mox cum eo communicans arcana consilia; docet: *Haud arduum factu fore, quod cæteroquin Hispano Regi maximæ utilitatis, ipsi plurimæ gloriæ futurum erat; ex improviso Ambiano potiri. Namq; ad custodiam Urbis, ac portarum, non Regium militem, sed Cives vicissim, ex antiquis privilegiis, ab Henrico præ temporum necessitate confirmatis, excubare. Eosq; vigilias agere per noctem diligenter, incuriosè interdiu. Ab iisdem, magis ad urbana negotia, quàm ad bellica assuetis, militaria munia parum ex arte tractari. Antequam portæ pandantur, non explorari campestres vias: illasq; patefactas raris, incautisq;*

Campana. Thuanus. Carnerus cap. 34. Colona. Turtura.

Exul Ambianensis viam aperit.

Custodibus commendari. Cuncta deniq; tam opportuna hosti, quàm Civibus secura. Quare nihil obstare, quin milites astu aliquo sensim immittantur, urbemq; intercipiant. His auditis, Portocarrerus in spem propè certam venit conficiendæ rei. Verùm ubi statum Urbis expiscatus ab aliis est; comperit, in ea quindecim armatorum hominum millia numerari: ac non ita pridem ter mille ab Rege missos Helvetios ingentem tormentorum copiam Ambianum invexisse, cæterumque bellicum instrumentum, in apparatum imminentis belli; eosdemque in Pagis proximis constitisse. Quare multum de conceptâ opinione, & spe remisit: atque an se operi tanto committeret, diutius anceps animi fuit. Vicit tamen magna rei tentandæ cupiditas tot argumentis incitata, quæ diximus: ac præsertim quòd armatos illos, qui repentè adoriretur, facilè confusos, & quid agerent, nescios, redigere posset in potestatem: quòdque Sancti Pauli Comitem, ejus provinciæ Gubernatorem, audivit, eosdem Helvetios, pertinaci rogatu Civium, ab urbe longiùs summovisse. 1597. Sorprender.

Præmittuntur, qui rem explorent. Nè verò uni homini, eique Nationis infensæ, in re tantâ fidem habere, seque, suosque fidere, non sine imprudentiæ notâ, videretur: Franciscum ab Arcu, militem suum Instructorem exploratæ virtutis, ac fidei, qui quamvis Hispanus, Gallicam linguam probè norat, jussit mentito Gallorum habitu se intrudere Ambianum: ibiq; scrutari callidè Civium eo tempore conditionem, ac ritus, & præsertim quâ diligentiâ Urbis custodias agerent. Imperata Franciscus fecit: & cuncta rimatus, ea retulit, quæ gratissima forent Portocarrero. *Cives interdiu in suis peragendis negotiis totos esse. Eorum paucos ad portarum excubias destinari: illosq;, hyemali frigore cogente, in unum locum sese abdere ad ignis beneficium captandum. Incustoditas itaq; portas esse, præter quàm ab uno Vigilum, qui ad clatratas valvas ligneas excubabat.* Sergente. Rastello.

His

1597. His lætanti animo acceptis Ferdinandus; neque hac unâ cognitione contentus in re ponderis tanti; rursus eumdem cum Burgundo Ordinum Ductore Cruceio Ambianum misisse fertur: ut omnia diligentiùs explorarent, & circumjecta Urbi loca dispicerent: quàque locare milites in insidiis; quà tentare faciles in Urbem aditus; quà Cives minimè opinantes aggredi opportunius esset; cautè observarent. Quibus omnibus rectè perspectis, fidèque renunciatis, atq; Exploratoribus simul, & seorsim auditis, Franciscum ipsum cum uno Signifero Calendis Martiis Gubernator misit ad Archiducem: ut eum arcanò de re totâ faceret certiorem, ejus impetraret assensum ad tantum movendum opus; ad idem felici exitu concludendum, idonea Militum auxilia postularet. Probavit Albertus solertiæ militaris utile consilium, permisit in tantam spem tentari fortunam, jussitque è Cameracensi, Caletensi, Bapalmæ, & Castelleti Præsidiis educi militem, condictâ die mittendum in Agrum Dorlanensem, ad imperium, arbitriumque Portocarreri. Ea Cardinalis jussa Ferdinandus ad memorata Præsidia ita transmisit, ut aliud eorum de alio prorsus nesciret: adjecitque, ut parati milites forent, & quâ die monerentur iterum, qui nominatim accerserentur, adessent sub vesperam ad Orvillam, Pagum Dorlano unâ ferè leucâ distantem.

Archidux edoctus consilium probat, & adjuvat.

Ubi satis instructa omnia, ac præparata vidit Ferdinandus, sexto Idus Martias milites è Præsidiis evocavit: Equites quidem quingentos, ductos ab Hieronymo Carafa Montis Nigri Marchione: Pedites verò bis mille ducentos è diversis Nationibus, quos veterani regebant Præfecti Hispani, Itali, Vallones. Ad hos Dorlano profectus Portocarrerus, nihil aperuit aliud, nisi Ambianum petendum. Quò cùm pergerent, in Altheiâ (aliis Altiliâ) fluvio trajiciendo tantum temporis insumpserunt; ut veritus Ferdinandus, nè ad locum, ubi disponendi erant in insidiis, se-

Catherinus, & alii paullò antè citati. Gaspar Ens. Continuat. Aitsingeri. Heraus. Grotius. Bettreius. Bussi: r. l. 23. Miraus. Baidanus.

Hispanorum Copiæ ducuntur Ambianum.

ptem inde leucis remotum, non pertingerent ante lucem, 1597.
propè decreverit eos ad sua Præsidia remittere. Sed à quodam Vallone, & Joanne Baptista Dugnano Mediolanensi, locorum peritissimis, de sententiâ deductus fuit. Igitur tantâ celeritate processit Exercitus, primas acies ducentibus eodem Vallone, & Hispano Innico de Otaola, arcani consilii consciis: ut supra dimidiam horam ante lucem ad terminum viæ destinatum pervenerit.

Bulengerus lib. 10.

Earundem circa Urbem dispositio.

Copiæ verò distributæ in hunc modum. Longè ab Urbe Ambianensi ad ictum mosqueti, ubi Sacellum est, quod Eremum appellant, jussit Portocarrerus eosdem viæ duces, & Ferdinandum Dezam cum Hispanorum centuriâ, & Bastocum, Hibernis totidem adjunctis, prope quasdam sæpes in insidiis latere: Ipse cum reliquo Peditatu, & cohorte Loricatorum substitit in Cœnobio Divæ Mariæ Magdalenæ sacro, mille ferè passibus ab Urbe dissito. In Valle verò bis tantùm Ambiano remotâ arboribus opacâ, & quibusdam terræ tumulis tectâ, delitescere voluit Carafam cum cætero Equitatu.

Fer' alto.

Quarta antemeridiem jam erat hora, cum Franciscus ab Arcu in Urbem paulò antè progressus, nihil in eâ novi moveri retulit; & Vallo, qui verticem arboris ascenderat; inde condictum gerendæ rei edidit signum. Tùm Dugnanus, & Arcus, aliique duodecim socii rusticas vestes in ejus regionis morem induerunt: rudes nempe tunicas alii lineas, alii laneas ad genua fluentes, quibus pugionem, & duo breviora sclopeta lateribus accincta obtegebant. Ex iis quatuor carrum ducebant à tribus pertractum equis ita temoni adjunctis, ut quodam amoto ferramento statim à carro possent abjungi. In eo pali plures, atque ingentes vehebantur, paleis ad speciem tecti: qui portæ Urbis suppositi, prohiberent, ne demissa cataracta ferrata, labens ad terram ingressum intercluderet. Proximè sequebantur alii quatuor, saccos pomis, & nucibus onustos bajulantes,

Lepidum stratagema ad ingrediendum in Urbem.

Pistole.

Saracinesca.

1597. tes, quasi fructus eos venales, ut exquiderent, in Urbem ferrent. Cæteri singillatim, & seorsim succedebant. Omnes verò Rusticis aliis regionis se immiscuere.

Tempus id erat, quo sacræ Conciones variis in Templis habitæ frequentes detinebant auditores: utpote diebus quadragenario Christianorum jejunio dedicatis. Moris autem est Gallici, bene manè Conciones frequentari. Unum porrò Concionatorum tùnc redarguentem peccata, & comminantem dixisse ferunt: jam sibi videri Hispanos ad portas. In diversas itaque partes Urbis Cives, ac
Colonna l. 10. Grotius l. 5. Populares ad audiendum distributi, paucissimos ad portarum custodiam reliquerant. Tùm qui primi carrum agebant, primum clatratum aditum ingressi, ad vicinam pergebant portam, ut sub ejus fornice subsisterent: cùm ex eis qui sequebantur unus, simulans ex humeris sibi saccum decidisse, contenta in eo poma per solum sparsit. Accurrerunt illico portæ Custodes, non sine risu, sibilis, & clamoribus, ut effusas merces militari licentiâ prædarentur: miseri, qui se mox prædam futuros ignorarent. Interea carro ad portam perducto, & sub eâ locato; qui eum ducebant, equos abjunxerunt, nè futuro strepitu perterriti, eundem loco moverent, ac protraherent. Mox ad clatros cæteri pervenerunt: primusque Excubitorem sclopeto interemit: alii detectis armis impetum in eos fecere, qui poma prædabantur; & aliquot occisis, reliquos in vicinam domum, ubi priùs ad ignem convenerant, refugere coëgerunt, eosque intus conclusere. Quo facto commodum fuit viciniioribus militum agminibus, signo sclopetis dato ad portam irruere.

Res prosperè succedit, & vigiles occiduntur.

Ad hunc tumultum alius, qui supra portam excubabat, ferratam & pensilem cataractam, abscisso fune, qui sustinebat, ex alto demisit. Hæc è septendis trabibus ferreâ
Catherinus. Tortura cuspide terminatis compacta erat: quarum duæ subjectum carrum impetu, ac pondere perfregerunt; aliæ tres obice

quo-

quodam interposito suspensæ, tantum spatii apertum reliquerunt, ut binis simul militibus pateret. Per eum aditum irruperunt exemplo Præfecti militum armis omnibus instructi, qui cataractam prorsus disjecerunt: & bellatores sequuti sunt supra centum, antequam ad eos repellendos Cives commoverentur. Qui tumultu, periculoque per Urbem evulgato, ad arma statim conclamarunt, & concurrerunt; magnoque ad occupatam portam impetu provolarunt. At Hostes magis, magisque in horas confluentes, obstaculis omnibus submotis, audacter ingruerunt; rejectisque Ambianensibus, qui eos rejicere conabantur, ejus portæ penitus potiti sunt. In eo conflictu Dugnanus fortiter pugnans, ictu sclopeti in capite graviter saucius, cecidit. Alii duo è Victoribus perempti: è Civibus autem ferè centum. Quorum subitâ cæde perterriti reliqui, cautiùs consulentes vitæ, in suas confugère domos, ibique se tueri maluerunt: cùm præsertim Hostium numerum augeri continenter viderent. 1597.

Hostes Ambianum intrant, Civibus frustra obsistentibus.

Jam enim non modò Pedites cæteri, sed & Equites ex insidiis egressi, in Urbem effundebantur: quorum aliqui præeuntes aliis, ac minora sclopeta manibus præferentes, quantum Hostibus terroris, tantum securitatis addebant suis. Ita Civium armatorum rarescente concursu; Portocarreri Milites ex ejus præscripto antea declarato diversas Urbis partes occuparunt. Hispani Pedites cum Equitatu ad forum maximum contenderunt: ut ibi sese disponerent in aciem. Bastocus cum Hibernis ad portam, quam intrarant, & vicina moenia tuenda constitutus. Bellovacensem portam Petrus Gallegus cum suis custodiendam accepit. At Montis Nigri Marchio, aliique Exercitûs Principes magnæ virtutis, atque existimationis, Urbem perequitabant, nudatis in manu gladiis obvios quosque Civium perterrentes, ac præsenti mortis metu, nè obsisterent, aut coirent in aciem, vetantes. Quamquam

Loca præcipua occupant.

1597. quam hi cùm longè superiores Hostibus essent numero, in eos tamen vim facere non audebant: tum quòd nimis inopinata aggressio fuerat: tum quòd erant Moderatore, et Capite destituti. Gubernator quippe provinciæ Franciscus Aurelianus Sancti Pauli Comes, ibi tunc residens, destitutus etiam ipse Præsidio, quod Ambianenses in Urbe recusaverant, ad primos ingressi Hostis rumores salutem sibi fugâ quæsiverat, Bellovacensi portâ evadens celeritate tantâ, ut Uxorem secum deducere non potuerit. Quam tamen Portocarerus non modò liberam esse jussit, sed humaniter quòque, atque honorificè habuit. Picardiæ Præses Urbem deserit

Ad strepitum sclopetorum ingens Equitum numerus è vicinis Pagis, in quibus morabatur, accurrerat: atque aliquid attulisset Urbi subsidii, si maturiùs properasset. Sed Hispanorum Equitatus rectè dispositus, extra mœnia progressus Bellovacensi portâ, obviàmque illis factus acriter obstitit; feliciter omnes dissipavit; ac subitò revertit ad suos. Direptionem Urbis à Ferdinando vetitam aliqui scribunt; tum quia jussus fuerat eam incolumen servare: tum nè milites congerendâ prædâ occupatos populus numero multò maior opprimeret, atque internecioni daret. Quippe in locis ex improviso captis tam exitiosum Victoribus est, quàm usitatum: ut dum dispersi, palantesque discurrunt ad prædandum, vel à populo per eam occasionem resumente animos, ac vires, vel à Subsidiis extrinsecùs advenientibus obruantur, partâque victoriâ summo cum dedecore spolientur. Alii dilatam modò populationem tradunt, donec viæ omnes, ac fora, portæque Urbis occupatæ, validisque munitæ Hispanorum custodiis forent. Quod ubi magnâ Moderatorum sedulitate, parique obedientiâ Militum peractum est; per solidam diem ad prædam itum tam copiosam ac divitem, ut eorum temporum prælia Gallica, Belgicaque vix æqualem habuerint. Postridie Cives omnes severo edicto prudenter exarmati.

Catherinus, Campana

An Urbs direpta.

Coloma. Bentivolus. Turtura. Carnerus. Thuanus.

Intercepti per. cta renunciatur Archiduci.

Eodem quo Urbs intercepta die, vel sequenti, rei gestæ Nuncius ad Archiducem missus est idem, qui aliàs, Franciscus ab Arcu: simul etiam, ut majus postularet ab eo Præsidium ad tantam custodiendam Urbem; ad quam statim recuperandam Galliæ Rex cum ingentibus Copiis haud dubiè venturus esset. Imò retinere conantibus Ambianum Hispanis geminum apparebat impendère certamen, & cum Civibus intus, & cum Hostibus foris. Quo consentaneum erat, hilari vultu Albertus Arcum excepit: publicæque in Aulâ lætitiæ ob eventum adeò fortunatum significationes factæ. Illum Archidux ad celsiorem militaris præfecturæ gradum evexit: ac per eum Portocarrero promisit, tantum se Præsidii quamprimùm submissurum, quantum ad parta tutanda abunde foret. 1597.

Gallorum ex ea damnum, & luctus.

Thuanus. Bufferus.

Quemadmodum ex Ambiano, vel per bellicum astū, capto multum Hispanis rebus accessit existimationis, ac nominis: ita contrà magnum indidem Gallia vulnus accepit: tum quòd Urbis tantæ in Hostium, ac suis finibus sitæ, quæque valdè prodesset, cui accederet, jacturam fecit: tum quia comportatum in eam fuerat, ut dictum est, quicquid tormentorum, ac bellici apparatûs opus esset ad limitaneas Gallorum ex eâ parte provincias defendendas. Lutetiæ præsertim ex hujusmodi calamitate sensum doloris, & luctum fuisse maximum ferunt, non ob præsens modò, tantique ponderis detrimentum; sed ob imminentis quoque sibi periculi instantem metum. Namque cum Ambiano Parisii distent leucis tantùm octo supra viginti, facili, apertâque viâ, neque Arce ulla, vel Urbe validâ illam custodiente; ingens eos formido invasit, ne victor Hispanus ad regionem pervastandam, commeatusque sibi intercludendos procederet; siquidem Regis Henrici nullus in promptu exercitus foret, qui vehementem ab recenti felicitate illius posset impetum retardare. Mala autem non ita pridem tolerata docebant vel umbras

1598. bras periculorum horrere. Verùm neminem altiùs ejus iacturæ sensus exulceravit, quàm ipsum Henricum, audientem ex inopinato tantum rerum suarum dispendium; animoque reputantem, quot, quàmque brevi tempore victorias in Gallorum finibus retulissent Hispani. Multas, & validas Arces anno superiore Fontanum expugnasse. Nec pauciores, nec inferiores eo anno adeptum Archiducem. Obsidione apertâ Caletum, per insidias, ac dolos captum Ambianum. Hispanorum votis nullas obtingere potuisse opportuniores Urbes ad Galliam infestandam, quàm Caletum mari, Ambianum terrâ.

Boterius. Bentivolus. Catherinus. — Henrici Regis dolor, atque indignatio.

His de causis irarum plenus, ac fremens Henricus Rex, nullâ interiectâ morâ Lutetiam deserit, ubi curandæ valetudini vacabat; & sui corporis salute Regni bono posthabitâ, cum iis tantum, quas circa se habebat, Copiis in Picardiam praeceps accurrit: in suâ tùm maximè opinione confirmatus; ubi non urgeret ipse præsentiâ, res aut negligenter, aut infeliciter, transigi. Neque paucis, levibusve periculis in itinere objecit sese, loca illa prætergrediens, quæ victor Exercitus Hostium percursabat. Demum Corbejam pervènit, ubi Præfectus Castrorum Carolus Guntaldus Bironius morabatur. Deliberatâ verò mente Rex erat; ut cumque manus cum Hoste conserendi, aut etiam citra spem aliquid audendi: nihil otio perniciosius, nihil exercitatione salubrius suis armis ratus. Est autem Corbeja ad ripas Somonæ sita in superiore fluminis parte, septem leucis Ambiano remota. Hìc ipse cum Bironio, aliisque militum Præfectis censuit Ambianensem obsidionem maturandam; neque conatum ullum prætermittendum, quò ex eâ Urbe quàm primùm, & Picardiâ universâ propulsaretur Hispanus.

Catherinus. Bentivolus. Turturo l. 12. Campana. Thuanus. Carnerus à c. 15. ad 20. Coloma. Gaspar Ens. Busieres. Grotius. Boterius. Lanarius. Haraeus. Reidanus. Marescialle Corbia. — Is Urbem recuperare aggreditur.

Igitur Henricus Bironio curam demandat, ut coacto quàm maximo possit è vicinis Præsidiis numero Militum, Ambianum statim obsideat, aditusque omnes tam com-

meatibus importandis, quàm intromittendis Subsidiis, intercludat. Rex verò ipse post paulum Somonam transgressus, collectum Exercitum Peditum quatuor millium, Equitum bis mille castra ponere jussit Ambianum inter, ac Dorlanum, ut mutua utriusque Urbis auxilia prohiberet. Relictoque ad Militum imperium Bironio cum mandatis, ut obsidionem subinde premeret magis, atque arctaret, prout numero Exercitus augebatur; non dubitavit ipsemet, iamdiu bellicis laboribus assuetus, quiete omni, curâve corporis sepositâ, hac, illac circumcursare, Equitem, Peditemque è Præsidiis educere, ad obsidionem Copias quoquo modo amplificare. Lutetiam denique reversus est, ut alimenta Militum, & reliquum belli apparatum abunde, atque in tempore suppeditandum curaret ipse præsens, & pecuniæ vim congereret, transmitteretque illi expeditioni sufficientem; quæ tùm ei regiarum summa curarum erat. Postulat locus hic, ut ad obsidionis seriem animo pleniùs informandam, Ambianensis Urbis situm, & conditionem (quemadmodum in aliis consuevimus) paucis velut ob oculos ponamus. 1597.

Ambiani situs, & descriptio.

Picardiam longissimo tractu Somona perfluit; eamque intersecans mediam amplo, profundoque alveo devolvitur in Britannicum mare. Ad eiusdem fluminis ripas Urbes provinciæ, Oppidaque præcipua sita sunt. Ante alias verò eminet Ambianum antiquitate originis, ædificiorum elegantiâ, Civium numero, præstantiâ, industriâ. Pluribus in eam ostiis irrumpit Somona: & variis partibus mœnia circumfluit, ac defendit. Mœnia verò, & magnitudine, structurâque satis valida, & frequentibus custodita propugnaculis, lunatisque munimentis, quà præsertim deficit fluvius. Nullum verò latus firmiùs, ac diligentiùs est communitum, quàm quod ultra flumen Belgium spectat. Ab hâc parte jusserat Henricus Rex obsideri Ambianum; non modò, ut Dorlanense commercium Somona.

1597. cium impediret (quod paulò ante dictum est) sed etiam, ut eam potissimum viam, quâ venturum subsidio suspicabatur Albertum, suis aggeribus, ac munimentis occupando, Hosti praecluderet. Bironius verò cùm ad aggeres erigendos non satis esset paratus, atque instructus, in Magdalenae Coenobio primam Exercitus aciem collocarat: reliquas in viâ Dorlanum versùs ferente disposuerat, eam Equitatu custodiente, ac vetante, nè commeatus, aut subsidia pervaderent Ambianum.

Portocarrerus eruptionibus Hostem infestat.

Portocarrerus opinione suâ citiùs obsessus, dum auxiliares ab Archiduce Copias opperitur; consuetâ sedulitate munimenta Urbis recognoscere, atque instruere; resque omnes ad obsidionem sustinendam idoneas praeparare. Quam ut longiùs ab se arceret, Hostium paucitatem conspicatus, eos frequentibus, ac validis eruptionibus ita statuit infestare, ut relaxare cogerentur obsidionem. Itaque tertio Calendas Aprilis, matutino tempore jussit Montis-Nigri Marchionem erumpere ad Hostium stationem invadendam, positam in Coenobio Magdalenae. Praemisit Marchio Vallones Equites quinquaginta, qui primas loci Custodias viginti Militum aggrederentur: tùm ipse cum ducentis Equitibus subsequutus, tanto eos impetu perculit, ut opprimeret. Indè captivis aliquot factis, ad aciem usque Gallorum primam provectus audacter est. Obviàm illi statim processerunt Equites quadringenti, cum quibus diu pari praelio, quamvis impari numero dimicavit. Ad extremum fugam non tam arripuit, quàm simulavit, ut insequentem Hostem ad locum insidiarum deduceret, quas in quibusdam sepibus struxerat Innicus de Otaola cum ducentis Hispanis. At qui Gallis insequentibus praeerat Montinii Dominus, cùm eorum terga ad saepes usque pressisset, opportunum insidiis locum contemplatus, & suspicans, quod res erat; sustinuit illico habenas, suosque cohibuit. Ita re nullâ, quae magni esset mo-

Sortite. Allargar l'assedio. Quartiero. Attaccare. Corpo di guardia. Scaramucciare. Prender la carica. Imboscata. Incalzare. Agguato.

Montis-Nigri Marchio strenuè remigerit.

momenti, peractâ, pars utraque se recepit in tutum. Die 1597. postero eruptionem Marchio cum trecentis Velitibus iteravit; ac ponè sequi jussit Hastatos centum. Verùm inito sclopetis conflictu utrinque crebrescente; neque Galli ad proximas Urbi convalles progredi audebant; neque Hispani ad Magdalenæ stationes accedere propiùs; utrique in medio intercipi metuentes. Quare consilium aliud suscipiendum sibi duxit Ferdinandus; ut adeo vicinum à Gallorum Copiis discrimen, molestiamque summoveret. Pluribus nempe bombardis, quarum ingentem numerum in Urbe repererat, Cœnobium illud quatere instituit. Eamque concussionem tam pertinaciter prosequutus est; ut locum prorsus inhospitum, desolatumque reddiderit: Atque adeò Gallorum acies in Pagum ab Urbe remotiorem coacta fuit recedere: ubi licèt eamdem interrumpendi vias opportunitatem haberet; impedire tamen haud facilè poterat, quominus terra, lignorum fasces, aliaque ad defensionem necessaria Ambianum inveherentur.

Cavalli leggieri. Lancie. Archibugi. Coglier in mezo. Romper le strade. Fascine.

Interea quod promiserat Albertus subsidium, antè submittendum ratus, quàm Gallorum Exercitus majora caperet incrementa, & vias magis intercluderet; jussit Ioannem Gusmanum ex Agro Cameracensi Ambianum versùs proficisci cum quatuor equitantium Sclopetariorum cohortibus, & Velitibus trecentis. Is ineunte Aprili, nocturno tempore, itineri se commisit, ut sub lucem ad Ambiani portas, inobservatus Hosti, perveniret. Et quidem ex sententiâ res cecidit: tùm quòd obsita nubibus, & obscura nox illa fuit: tùm quia de ejus adventu Galli præmoniti, nonnisi sub vesperam eum accessurum rebantur. At in ipso penè portu, quod dicitur, naufragii periculum passus est; vel vices more suo variante fortunâ, quæ moram venientibus fecit, dum ad potestatem impetrandam portas

Archidux immittit Portocarrero subsidium. Id pervenit ad Urbem.

Soccorso. Ingrossarsi l'Essercito. Archibugieri. Compagnie.

1597. portas aperiendi convenitur Gubernator: vel, ut aliquis *Catharinus.* scribit, fortunæ beneficium corrumpente Gusmano, dum Urbi proximus per significationem lætitiæ, ob Hostem feliciter delusum, inflari tubas mandavit, & aliquot sclopeta displodi. Quo strepitu commonefacti Galli, qui jam instructi, ac parati ad pugnam erant: eò repentè convolant: Hostem aggrediuntur: cum eo manu conserta ita miscentur, ut integrum non sit in illos tormenta urbana displodere, ne simul Subsidiarii prosternantur. Atque hi quidem majore Gallorum numero obruti, paulatim se recipiebant ad eam, quam tectam appellant viam. Et quamvis desperatione vires excitante diutius acerrimè dimicarent, aliquot tamen suis Velitibus interemptis, extremum exitium cæteri subiissent, nisi peropportunè in eorum auxilium Ferdinandus Deza, qui viam illã tuebatur, cum ducentis Peditibus Hispanis prodiisset. Hic nullo Sociorum, aut Hostium habito discrimine, impetum in omnes fieri jubens, Gallos aliquantùm referre pedem coëgit. Quâ opportunitate arreptâ Sclopetarii ex equis se dejicientes, ac proximam intrantes fossam, ad ripam alteram incolumes ferè cuncti pervaserunt. Ubi verò portâ jam patefactâ effudere se copiæ auxiliares Marchionis Montis-Nigri cum Alphonso Riberâ, & Rogerio Taconio: hæ consuetâ virtute Hostes, jam prorsus discretos à suis, ad Magdalenæ Cœnobium usque repulere. Ita Subsidium tandem inductum in Urbem est; quadraginta fermè desideratis, pluribus sauciis: atque inter hos Taconio in tibiâ vulnerato: inter illos ipso Dezâ occiso, qui periclitantibus Subsidiariis venerat in subsidium.

A Gallis deprehensum impeditur.

Strada Coperta.

Ritiraß.

Urbem demum ingreditur.

Ingressus cum illis Ambianum fuit Fridericus Paciottus, Vidonis Ubaldi extincti, supràque memorati Frater; cujus ingenium, atque in Architecturâ militari præstantia munimentis Urbi præstruendis admodum accedebat opportuna. Comportatum in eamdem unà fuit

Lib. 8.

cum

cum ingenti pecuniæ vi multum supellectilis bellicæ ad defensionem idoneæ. Quare multum etiam animorum Præsidiariis Hispanis, ac præsertim Portocarrero superadditum est, ad retinendum acriter, quod feliciter ceperant. Atque ut liberiorem nanciscerentur eruptionibus viam, dimicationibus campum; decrevit idem Suburbia Ambiano viciniora solo æquare. Id verò injectis præcipuè flammis peractum. Tanta enim belli calamitas est: ut non modò sequaces, sed præcurrentes etiam habeat ruinas, atque incendia: extremisque malis sibi spontè illatis, quærenda sint tam formidabili malo remedia. 1597.

Portoçarrerus incendit Suburbia.

Bironius urget obsidionem.

Haud minor erat in obsidione arctiùs urgendâ Bironii diligentia. Jam inter Ambianum, & Corbeiam in parte Somonæ superiore pontem alterum è navibus construxerat: alterum in inferione propè Pagum, nomine Longum pratum: atque hunc lunato propugnaculo in utrâque fluminis ripâ munierat: tum ut liber utrobique trajectus Gallo Militi esset; & Copiæ ultra fluvium, citraque dispositæ conjungi, ubi res posceret, facilè possent: tum etiam nè aditus Hosti pateret ad transmittendum, inferendumque Urbi subsidium ex eâ parte, quâ minimè obsidebatur. Ab uno ad alterum pontem (qui mille ferè passibus Ambiano distabant) aggerem longum erexerat sinuatò circuitu, qui spectaret Urbem; eumque septem munimentis majoribus cum opportunâ copiâ bombardarum instruxerat. Ex adverso verò latere, in Cameracensem Agrum, ac Dorlanum vergente, multò longiorem excitari curaverat aggerem, totidem propugnaculis custoditum, excelsiori tamen opere, fossâque profundiore, ad externos ingruentes impetus coërcendos.

Lompré.

Trinciera.

Forti.

Sic Bironius labore, conatuque magno moliebatur obsidionem sibi vehementer ab Rege commendatam: cùm animum ingentem, unâ eâ curâ non satis occupatum, nova subiit cogitatio, par Hosti referendi, atque artes artibus

vel

1597. vel æquandi, vel si daretur, etiam superandi. In Atrebatum, totius Artesiæ principem Urbem, ex improviso adoriendum mentem adjecit. Legit extemplo Milites, Pedites quater mille, Equites mille ducentos. Socios adhibet operi magno pares, Espernonii Ducem in primis, aliosque virtutis, atque existimationis egregios. Per nocturnum silentium ad portas Urbis usque deveniunt. Earum exteriorem instrumento incendiario, seu pyloclastro (petardum vulgus appellat) feliciter effringunt. Dum verò interiorem Artifex idem simili opificio perrumpere conatur; ictu repentino percussus, ad terram ruit. Interea Militum alii scalas muris admoverant, sed ex errore in hisce machinationibus satis frequenti, numquam tamen satis proviso, breviores illas mœnibus deprehenderunt. Hoc rumore, ac tumultu Atrebatenses cum Præsidiariis exciti arma rapiunt: ad portas, ac mœnia concurrunt: Hostem nullo negotio propulsant. Aderat iis, & animos auctoritate, consilio vires addebat Carolus Longovallius Buquoii Comes, Maximiliani filius, qui Atrebati præfecturam summa virtute, ac fide administraverat. Ita re generosiùs tentata, quàm fortunatiùs, quinquaginta desiderans è suis, alisque multis vulneratis, recessit inde Bironius.

Idem Atrebatum intercipere conatur, sed frustra.

Gaspar Ens. Heraus. Coloma. Bentivolus.

Attamen exitus hic infelix, qui vulgarem animam à simili conatu deterruisset in posterum; magnanimum Bironii pectus ad alterum ejusmodi facinus statim audendum stimulavit. Excelsæ quippe mentis est, eò maximè niti, ubi fortuna plurimùm obluctatur. Dorlanum se illi objectabat in proximo; sic astu ab se suo Regi comparandum; ut Ambianum Dorlani Gubernator Portocarrerus acquisierat suo. Igitur scalis plurimis haberi jussis in promptu, Montinio Præfecto Velitũ imperavit, ut Pedites, qui postremum agmen Exercitus obtinebant, Dorlanum usque deduceret. Ipse sub vesperam ad Ambiani procurrens mœnia, variis dimicationibus lacessit Defensores:

Catherinus. Bentivolus.

Dorlanum quòque, pari successu.

Retroguardia.

nè diminutum obsidentem Exercitum animadvertant. 1597.
Mox, ut conspectu suo Dorlanensi machinationi vim addat, cum Equitibus ad custodiam sui corporis addictis, & sexaginta Loricatis eòdem se confert. Jam una, atque altera superabat ad lucem noctis hora: cùm hinc Flexani Dominus, illinc Foquerollii, ducentis comitantibus Helvetiis scalas Dorlani muris applicuerunt. Sed idem eos error, qui modò in Atrebatensi interceptione, delusit. Scalæ nimirum ad summa moenia nequaquam pertingẽtés. Adeò plerumque coecutit impetus militaris, ut vel minimo spatio temporis interiecto bis idem peccet. Itaque parum prospere succedentibus dolis in utrâque Urbe tentandâ; ad magis apertas, & generosis animis digniores bellandi artes in Ambianensi obsidione, retulit se, suosque Bironius. Et eas quidem exercendi, frequentes admodum opportunitates ipsimet Hostes crebris eruptionibus præbebant.

Dar la scalata.

Sorpresa.

Nono præsertim Calendas Junias Monte-nigrius, & ipse Portocarrerus cum trecentis ambo Equitibus, totidemque Peditibus ex Urbe diversas in partes proruerunt. Dumque hic inferiorem partem aggreditur, atque arma impetu magno movet: ille Longum-pratum versùs infert se se, atque aggerem nondum perfectum prætergrediens, qui eum tutabantur, invadit, fundit, cædit: parumque abest, quin lunatum munimentum evertat, ac tres configat clavis bombardas in ipso collocatas. Verùm eòdem tempestivè cum Velitibus accurrit Montinius: atrocemque adversùs illum orditur conflictum. Interea sagacem Bironii subiit animum, interjectum aggeri, ac flumini aditum occupare, ut viam interrumperet Hosti se in Urbem recepturo. Sed ipso sagaciores Didacus Durangus, Franciscus ab Arcu, aliique locum illum priores tenuerant, & patentem, ac liberum reversuris Commilitonibus suis custodiebant. Quare licèt cum Equitibus non paucis dili-

Eruptio Portocarrerii, ac Monte-Nigrii; & cum Gallis dimicatio.

Mezzaluna. Inchiodire i pezzi.

Taglier la Strada.

Ritirarsi.

1597. diligentiâ summâ properasset illuc Bironius ; spe tamen suâ se fraudatum, ac providentiâ superatum cognovit. Ingens verò inter utrosque certamen acriusque priore ibi succensum. Pedites namque Hispanorum cavitate regionis illius, & frequentiâ sæpium in rem suam nàviter utentes, Gallicum Equitatum mirum in modum infestabant. Et Monte-nigrius in hanc partem conversus, Bironii turmas ab lateribus, atque à tergo ferociter adortus est. Imò propè fuit, ut eas interceptas in medio penitus deleret : nisi reliquus Gallorum Equitatus à Carnutensi Commendatore celerrimè perductus, præsenti easdem discrimine liberasset. Tùm demum hinc recedentibus Hispanorum Peditibus, illinc suos quoque Milites revocante Bironio, cum pari ferme tam gloriâ bene gestæ rei, quàm occisorũ militum utrinque jacturâ, die jam ad occasum pronâ, diremptum certamen.

Dum hæc in obsidione gererentur ; adfuit Henricus Rex septimo Idus Junias. Stipabat eum corona Virorum principum, ac Regni Primatum. Quos inter Mænius Dux eminebat : cujus ex virtute, consilioque tantùm emolumenti sibi Rex in eâ opportunitate pollicebatur : quantum in superiore cum Fœderatis bello expertus fuerat detrimenti. Non admodum gratus accidit Bironio tam festinus Regis adventus. Maluisset enim ab eo tùm primùm perspectum obsidionalem apparatum, cùm ad majorem foret absolutionem perductus. Henricus tamen omnibus perlustratis, diligentem ejus operam in rebus rectè dispositis commendavit : eumque jussit in supremo Exercitûs imperio, vel se præsente persistere. Stationem ipse suam collocavit in semiruto Magdalenæ Cœnobio ; quamvis in id non cessarent Hispani displodere ex Urbe tormenta. Henricus Montmorencyus Comes stabuli, Duces Mænius, atque Espernonius, & Ionvillæ Princeps in munimẽtis sedem habuere. Bironius sibi locum elegit perficien-

Henrici Regis adventus in Castra.

Gallici exercitus dispositio & numerus.

Memoranti Contestabile

ficiendis operibus viciniorem, ut iisdem instaret: ac pro- 1597.
Contrascarpa. cul primis Urbis munitionibus citra fossæ labrum exterius, quantùm ictus mosqueti pertendit. Ex eâ quippe parte inire oppugnationem statuerat, ubi primùm absoluta opera forent.

Numerabantur in Gallici Regis Exercitu sexdecim Peditum millia, Equites quater mille. Novi tamen Milites superfundebantur in dies. Tanta Regem incendebat Ambiani recuperandi cupiditas: tantus erat in Regno, eiusque præsertim Nobilitate, ardor Regi post tot difficultates, ac diffidia sibi tandem concesso obsecundandi, honorisque cum iacturâ tantæ Urbis amissi redintegrandi. Tria erant Helvetiorum millia, quatuor Anglorum, quos Regina transmiserat, ex legibus fœderis paulò antè sanciti. Reliquum constabant Exercitum Gallicus Equitatus, & Peditatus. Ad eum pluviis, aliisque Cæli injuriis defendendum, è tabulis tabernacula exstruebantur. In bellico namque Senatu decreverat Rex perductorum ad fossam aggerum operâ, quamvis longiore, ad Urbem vendicandam uti: ne oppugnationibus obiectaret Militum vitam: quorum tot millia fuerant pristino bello absumpta, ut parcendum jam Gallico sanguini, ac præcipuè nobiliori videretur: nè florentissimo quondam regno propemodum exhausto, vacuâ ipse in Aulâ regnaret. Bombardariis præerat Monlucius; Equitibus levioris armaturæ Montinius: ambo nominis magni Bellatores. Equites hi terga tuebantur Exercitus: & frequenter excurrendo, tutam custodiebant, apertamque commeatibus viam. Imò non rarò Agrum omnem infestando, Dorlanum usque irruebant: quò cùm se Ludovicus Melzius Eques, unàque decem Equitum Cohortes intulissent; crebræ inter eos, & cruentæ dimicationes intercedebant. Nec segnior erat ex Urbe in Castra impetus fulminantium tormentorum. Ex eis unum displosum ferreum globum in ipsam Regis impulit

Baracche. Assalti. Vettobaglie. Scaramuccie. Regis periculum ab ictu bombardæ.

1596. pulit stationem. Cùmque fornicem, sub quo tunc erat Henricus, magnâ vi percussisset; Regem eumdem pulvere, ac ruderibus totum aspersit. Quòd si minus firma, ac solida ædium structura fuisset; periculum erat nè ipse cum universâ familiâ super incumbente ruinâ opprimeretur. Adeo muniti sint Reges oportet, non modò adversùs arma Hostium manifesta, vel odia suorum occulta; sed etiam, si fieri potest, contra temeraria tela fortunæ. Neque solùm apertis ictibus bombardarum, sed clandestinis quòque artibus Proditorum in hâc obsidione certabatur. An ut capta ex insidiis Urbs, per insidias recepta, æquali quasi pretio redimeretur?

Bentivolus. Campana. Coloma. Turtura. Catherinus. Carnerus. Thuanus.

Ambiani Regi reddendi tractatio.

Erat Ambiani Cœnobium Augustinianæ Religiosorum hominum familiæ, uni portarum Urbis penè contiguum. Eò plerique Civium convenire soliti erant: ibique de suæ Urbis statu liberiùs colloqui. Atque uti aqua naturà gelida, at per vim ignis calefacta, semper conniti videtur ad frigus suum: ita Gallica Civitas non propendere non poterat ad Gallorum magis, quàm Hispanorum imperium. Ad hanc nativam Civium proclivitatem novus è Castris impulsus, & rei prudenter gerendæ Consultor accessit. Burgundio quidam militum Præfectus, re cum Bironio constitutâ, Augustiniani Ordinis vestem indutus, in id sese Cœnobium insinuat. Cum Ambianensibus Gallico Regi studentibus communicat clandestina consiliá. Urbem in potestatem Henrici Regis restituere decernunt. Rationem hanc ineunt: ut propugnaculum capiatur, quod est ad orientem Solem, Corbeiam versùs: certâ die, atque horâ Hispani ejus Custodes occidantur: ex eâ parte inducantur in Urbem Obsessores. Non potuit res tanta inter tot conscios ita celari, quin illius notitia perveniret ad Portocarrerum. Is conspiratione detectâ, quarto Idus Iunias Coniuratos præcipuos novem plecti suspendio jussit: religiosos ejus loci homines plerosque, ob suspicionem

A Portocarrero deprehenditur, & punitur.

Thuanus. Campana. Carnerus.

 parti

participati criminis, in carcerem conjecit, vel, ut alii scribunt, Urbe amandavit: ipsique Cœnobio, portæq; vicinæ Custodias validiores multò, ac vigilantiores adhibuit. Ex hâc machinatione deprehensâ cùm Cives erga nomen Hispanum malè affectos, atque ad se suo Regi reddendos valde proclives intelligeret Ferdinandus; longè cautiùs cum iisdem agendum sibi duxit in posterum. Quare si quando in Obsessores erumpere cogitabant Hispani; muniebant simul Urbis vias Militum globis, nè conspirantes Ambianenses tumultuarentur, atque insurgerent in relictos Præsidiarios. Neque tamen ex hoc metu à crebris eruptionibus abstinebant: quibus se proficere plurimũ rebantur, tum ad munitiones Hostiũ retardandas; tum ad spatium temporis Archiduci comparandum, quo justum conflaret Exercitum, optatumque Subsidium adduceret.

1597. Coloma. Bentivolus.

Ejusdem in Urbe munienda diligentia.

Haud minor erat industria Portocarreri in Urbis extimis partibus communiendis. Fossam præcipuè novis subinde rationibus, atque inventis accessu difficiliorem reddebat. Tectam quam dicunt viam diversis munitionibus auxit: & sub eâ præparari cuniculos mandavit, qui pyrio pulvere oppleti tùm ignem conciperent, cùm supra viam Hostis instaret. Eandem acutis atque ingentibus palis exteriùs obvallavit; nè tam repentè, atque improvisò, qui eam custodiebant, opprimerentur.

Bironii stratagema parum felix.

Quantùm verò ad conservandam suo Regi, quam ingenio magis, quàm manu ceperat Urbem, invigilabat Portocarrerus: tantùmdem perdius, ac pernox intentus erat Bironius ad eamdem Regi pariter suo quaquâ viâ recuperandam. Igitur novum tentamentum aggressus, nocte, quæ successit undecimo Calendas Julias nubibus, ac tenebris involutâ; silentio jussit Milites aliquot cum duobus Præfectis in fossam descendere, ex eâque sacculos quosdam coriaceos oblongos, nitrato pulvere farctos (vul-

1597. (vulgus ob similitudinem formæ farcimina, seu lucanicas vocat) in cavas munitionum partes, ac sub tormentis dispositis conjicere. Quod ubi peregissent, ignemque subministrassent, plus Hosti terroris attulere, quàm damni. Quippe, cùm eas machinas aptè collocare nequiissent, neque illæ flammas æquali tractu duxissent, incrustationes tantùm aliquas è muris excusserunt: ac tres Vigilum absumpsere. Quamobrem Præfecti militum cùm aditum ad irrumpendum nullum patefactum viderent: ac supra caput missilium ignitorum pluviam ingruentem reformidarent; se, suosque receperunt ad Castra, multos ex eis facculis integros relinquentes, quorum pyrius pulvis magno usui Obsessis fuit. Ita machinationes audacter institutæ, at non perductæ feliciter, hostibus, quàm auctoribus, esse utiliores solent. Et ab hâc quidem id quòque traxerunt emolumenti Defensores, quòd tali periculo moniti, diligentiùs postmodum eas trans fossam munitiones custodierunt, duabus Hispanorum, totidemque Vallonũ centuriis ad eam tuendam immissis; cunctas etiam fossæ cœcas cryptas frequentioribus instruxere Præsidiis. Quare cùm paulò pòst Milites legionis, quam Navarræ vocant, modò dicta machinamenta Longo-pratensis portæ propugnaculo admovere tentassent; in ipso ingressu repulsi sunt, ac retrocedere non sine detrimẽto coacti. Bironius interea, ut aggerem ad fossam deduceret, industriam omnem impendebat: ac propterea Magdalenæ Cœnobium, unde ille ducebatur, munire aggressus est. Quod opus ut impediret Montenigrius, tertio Calendas Iulias ex Urbe cum Equitibus quadringentis, Peditibusque Hibernicis, atque Italis ducentis erupit: atque ad Cœnobium usque provectus, prælium tam atrox cum iis, qui structuram moliebantur, conseruit: ut adactus ipsemet Bironius fuerit cum suis Militibus in certamen prodire. Neque verò ad Hostem propulsandum idoneus & ipse

Salsiccie. Cannoniere. Sentinelle. Apertura. Fuochi artificiati. Casematte. Presidiare. Reggimento Di Lombri. Morellino.

Nova Montenigrii eruptio, & pugna prospera.

ipse fuisset: nisi tempestivus advolasset cum multis Equitum turmis Arverniæ Comes. Ad huius accessum Marchio paulatim se recipere: sed, ut fortem decebat, continenter pugnando. Tùm, qui eum subsequebatur, Peditatus, in campum alacriter succedens, prorogat cum Hoste certamen: cujus Equitatum è concavis terræ partibus infestans, tantum intulit damni, ut eumdem retrocedere compulerit. Perierunt in eo conflictu decem tantùm ex Hispanicis Militibus; è Gallicis ferè ducenti: atque inter hos Diepæ Gubernator, & quidam Loricatorum Præfectus. Abducti etiam plerique captivi: in quibus Arverniæ Comitis Signifer. 1597.

Hac jacturâ Bironius irritatus, eamque ulcisci meditans, nocte proximè consequutâ ducentos Pedites (est qui sexcentos, quique octingentos numeret) in insidiis collocavit ad ruinas, quæ supererant ex templo Divi Ioannis, unà cum suburbiis pridem à Defensoribus everso. Manè verò cum præparatis Equitibus consuetam eruptionem expectabat. Neque eum expectatio fefellit. Montenigrius pridianâ victoriâ animosior, pari numero Militum instructus, processit in campum: seque, & suos incautus in dispositas induit insidias. Non ideo tamen animos despondit: sed coactis in unum Equitibus, atque in orbem circumductis, inde se subtrahere nitebatur. At Bironius è suâ statione progressus, eumque adortus à tergo, subsistere, ac frontem vertere coëgit. Quare tam sæva inter eos dimicatio coorta est: ut Montenigrius numero Militum inferior, atque à fronte simul, lateribusque petitus, discrimen ingens subierit, parumque abfuerit, quin opprimeretur. Verùm tempori adfuit in auxilium cum cætero Equitatu Portocarrerus: qui ad eum inde eximendum, duas impulit Loricatorum, unam Hastatorum cohortem. Tùm verò prælium vehementiùs inflammatum: ac summâ utrinque desperatione pugnatum diu-

Ejusdem, & Bironij conflictus ingens.

Bentivolus, Campana.

Dar ne gl' agguati.

Caracolare.

Quartiere.

Attaccarsi la Zuffa

Dispegnare.

Campagnie di lancie.

1597. diutius: donec Anglorum Legione Gallis succurrente, Hispani repulsi, atque ad primam usque munitionem Urbis insectante Hoste rejecti. Duas ferme horas tenuit ferox, atque obstinata dimicatio: in quâ è Gallis cecidisse dicuntur ad trecentos; ex Hispanorum acie ad summum septuaginta. Sed horum pauciorem numerum damno longè graviore compensavit Joannis Gusmani cædes eò luctuosa magis, quò sanguinis erat is in Hispania clarioris, viridioris ævi, & expectationis in re bellicâ majoris. Hanc eruptionem quantumvis vehementem, atque utrique partium cruentam; alia superavit, quæ decimo sexto Calendas Augusti facta est, quamque Galli commemorantes, magnam eruptionem appellare soliti erant. Ejus occasionem, præter usum erumpendi diu, noctuque frequentem ad hostium opera disturbanda, hanc fuisse potissimam ferunt.

Terzo. *Dimettere.* *Eruptio alia magna dicta.*

Qua parte Ambianum spectat in reliquam Galliam, minore studio, ac munitione custodiebatur Ager ab Obsessoribus; tum quòd ab regione suâ satis eum defendi censebant; tum quòd ab Hostium recto itinere aversus erat: neque poterat Gallorum Exercitus ingentem Urbis ambitum ab omni latere circumvallare. Igitur Defensores illac frequenter, & commodè egrediebantur ad pabula equis comparanda; non tamen sinè opportuno Equitum, Peditumque comitatu. Id cùm sæpè feliciter evenisset, Galli re observatâ, lætisque animis arreptâ eâ Hostis opprimendi occasione, insidiari prodeuntibus decreverunt. Quare cùm pridie Calendas Julias Didacus Benavidius ex Bellovacensi portâ cum Equitibus paucis, & duabus Peditum centuriis pabulatum exisset; & longiùs, quàm præscriptum fuerat, recessisset ab Urbe; in insidias incidit Equitum quingentorum in posteriore Templi cujusdam parte dispositas. Hi statim interceptum hostem invadunt: è Militibus triginta, centum è Pabulatoribus perimunt. Benavidius

Eruptionis occasio. *Foraggiere.* *Insidiantur Galli Pabulatoribus Ambiani.* *Di Beavois.* *Dar nell' imboscata.* *Foraggieri.*

ipse, Signifero, atque Instructore Militum inter alios amisso, vix incolumis ad portam evasit. Rogerius verò Taconius, qui cum majore cum Equitatu ponè sequebatur, impressione ab Gallis factâ repulsus, ac tantùm non oppressus, ægrè se recepit in tutum sub tectæ viæ munimenta. Infaustus hic exitus proclives, atque ardentes ad erumpendum animos Defensorum, non modò non repressit, aut restinxit: sed vehementiùs, quam umquam antea perpulit, atque inflammavit. Cui Militum ardori ita obsecundandum censuit nihilò in re bellicâ segnior Portocarrerus: ut eruptionem moliretur omnium validissimam, quæ recentia damna posset multo cum emolumento sarcire. 1597.

Jussit ergo Didacum Durangum, & Franciscum ab Arcu in tectâ viâ paratos ad erumpendum esse, ubi displosâ bombardâ signum daretur. Ducturus erat primus Hispanos Pedites ducentos; totidem alter, partim Italos, partim Vallones. Post eos subsequi mandavit Hibernos Ductores duos cum trecentis ejusdem Gentis Peditibus: ac postremum agmen ex octoginta cataphractis item Peditibus, & hastatam securim præferentibus, à Carolo Sangrio duci. Jussit etiam ut è portâ maximè ab Gallis obsessâ prodirent Rogerius Taconius, & Franciscus Fontius cum centenis singuli Equitibus, qui Peditatum tegerent: Simon verò Latrius cum Equitibus ducentis ex opposita Bellovacensi portâ erumpens, ad arma per eam portam cieret: ac postmodum per medios campos in subsidium suorum accurreret.

Præparatio ingens ad erumpendum.

Retroguardia.

Huomini d'arme.

Alabarda.

Spalleggiare.

Far dar all'arme.

Rinforzo.

Tempestas erat, ut Julio mense medio, æstivis ardoribus torrida: & solerter Hispani meridianam horam eruptioni destinarunt, quâ Obsessores nocturnis laboribus fessi, & præfervidi tædio caloris quieti magis, quàm armis addicti, solutis animis, languidiore curâ sese, ac munimenta tuebantur. Igitur Ferdinandi jussu, strepitu bombardæ dato erumpendi signo, raptim se omnes, qui lecti fuerant,

effu-

1597. eludere; & Durangus quidem in dexterum, Arcus verò in sinistrum aggerem Hostium irruerunt. Tantoque se impetu in eos præcipitarunt, ut perruptis, ac cæsis primis Custodibus, repente Picardiæ Cohortes, quæ utrumque aggerem propugnabant, adorti sint. Priùs verò quàm hæ ad sustinendam impressionem disponere, ac præparare se possent, primi quique obvii trucidati; earum Præfecti Flessanus, Vieta, Foquerollius extincti: fusi cæteri, ac dissipati, ad munimenta usque, diruto Magdalenæ Cœnobio proxima, pulsi sunt. Hæc autem cùm tueretur Campaniæ legio; in eam & Galli fugientes, & insectantes Hispani tantâ vi irruperunt; ut ipsam quoque disjecerint, compulerintque apertam fugam capere Castra versùs, quæ ab tergo erant: quò se ibi de integro redigeret in ordinem, instrueretque.

Hispani Gallos invadunt, ac primò superant.

Riordinare.

At Hispanorum Præfecti ingenti quàcumque graderentur, editâ strage, ad ipsa pervenere munimenta, quæ à Defensoribus destituta, facilè diruta fuissent; nisi peropportunè præsens, atque animosum subsidium adventasset. Bironius quippe, agminis magni spiritus gerens, atque è domesticis quatuor Viri nobiles, & Franciscus Bencius Florentinus, aliique sub eo Milites pauci statim arreptis hastis opposuere se Hosti, ejusque impetum parumper sustinuere. Verùm inundanti magis ac magis Hispano militi, summoque ardore pugnanti, vix obsisti jam poterat; resque ad extremum deducta videbatur. Et quamvis perangustus esset aditus munimentorum; eum tamen Hostibus præcludere tam pauci Defensores nequibant. Neque majus ex aliâ parte Subsidium accurrebat: quandò re magnâ militari prudentiâ dispositâ; hinc Latrius, atq; eo non procul Montenigrius: illinc Taconius, & Fontius per campos excurrentes, unamquamque Militum catervam suum tueri locum cogebant, ne ab ipsis occuparetur. Et jam munimenta propè in manu Hostium, & Bironii vita, aut

Ridotti.

 liber-

Bironio periclitanti Jonvillæ Princeps succurrit.

libertas in supremum adducta discrimen erat: cum Jonvillæ Princeps, qui munimentum vicinius tuebatur, tantâ desperatione rerum animadversâ, animo majore, quam viribus, cum centuriâ Militum auxilio accurrit. Sed vel serum, vel modicum auxilium fuit. Namque statim ex adverso Sangrii Cataphracti in medium animosè processerunt: qui cùm penitùs essent armis muniti, parum ictibus Hostium lædebantur. Quamobrem Gallos quamvis generosè pugnantes, adversâque fronte recedentes, ad ipsorum tormenta perpulerunt. 1597.

In tam infelici pugnæ conditione Bironius undique sudore, & sanguine perfusus, dextrâque comæ parte prorsus ambustâ, non cessabat periculi sui, rerumque desperatarum complures Exercitui reliquo significationes dare. Quibus excitus, & quasi ad tam difficilem nodum dissolvendum accersitus, novus Alexander, Henricus Rex adfuit auxiliaris periclitanti & Duci, & rei suæ. Igitur ubi primùm, de prælii statu cognovit, magnanimitate consuetâ discriminum contemptrice, equo desilit, hastam arripit, circumfusos Principes secum ad belli aleam trahit. Subsequuti subinde sunt Arverniæ, ac Sancti Pauli Comites cum ingenti Nobilitatis Gallicæ numero, quæ ad Magdalenæ munimenta stationem habebat. Adventu Regis exarsit ut cùm maximè pugna, integrante Gallis animos præsentiâ supremi Principis sui: irritante ferociam Hispanorum tanto Spectatore, quamvis Hoste. Justo parem bello fuisse dimicationem illam ferunt: adeò non apparatus ad pugnam, sed pugnantium virtus bellum facit. Duas amplius horas acerrimè decertatum, ipso Rege in primâ suorum acie stante. Cujus aspectu animati, & arcanâ quasi vi coacti, Galli tanto numero affluxere, ut vel hic posset animos Hosti demere. Sed jam Cataphracti longo, atrocique conflictu fatigati, immani armorum pondere pressi æstivo, ac meridiano calore penè consumpti, paulatim se

Et mox ipse Rex Henricus.

Prælium ab Rege redintegratur.

Acre certamen.

Giornata.

reci-

1597. recipere, lento tamen passu, instante semper, & premente ferociter Jonvillæo, qui tùm quòque dignos origine suâ spiritus præferebat. Verùm ut militaris ardor semel succensus haud facilè defervescit; in ipso recessu Hispanorum ab aggeribus, cùm prælium elanguisse credebatur, redaccensum extemplo fuit, ac maximè inflammatum ab Hispanico Equitatu, in suorum subsidium super fuso. Hic à lateribus irruens, Jonvillæum cum sociis ab Regis, Bironiique cohortibus abjunxit. Quare dispertito certamine, utrobique seorsim summâ contentione, extremoque periculo dimicabatur.

Atticcar per fianco.

Interea continenter ex Urbe tormenta displodebantur: nè variis è stationibus Galli in suorum subsidium convolarent. Non eo tamen terrore potuit generosus Mænii Ducis animus retardari, quin cum Equitibus ferè sexcentis audacter per medios campos procurreret, atque admodum tempestivè Gallis sub magnâ belli mole laborantibus opem ferret. Is demum pertinaci efferatæque dimicationi finem imposuit, recedentibus ad fossam Hispanis, eosque perpetuò prementibus Gallis. De Jonvillæo Principe qui nusquam appareret, diu, multùmque dubitatum. Rex ipse in aggeris aditu persistens, cum ingenti sollicitudine de illo elatâ voce rogitabat. Extinctum plerique omnes credebant: cùm repentè videndum se obtulit comitantibus paucis, cruore undique turpatum, & corpore crebris ictibus contuso. Plus tamen ex ejus certâ salute lætitiæ, quàm commiserationis ex eo lurido aspectu, Regis animum, & universum Exercitum pervasit. In tam acri pugnâ è Gallis cecidisse dicuntur ab aliis sexcenti, ab aliis octingenti, atque nongenti: ex Hispanis septuaginta, vel nonaginta. Illorum etiam plurimi saucii, ac plerique Principes Exercitus, aliique insignes Viri: quos inter Henricus Catherinus Davila, civilium Galliæ bellorum, & hujus ipsius conflictus Scriptor eximius.

Incalzare.

Jonvillæi Principis discrimen.

Numerus occisorum utrinque.

Portocarreri literæ ad Archiducem.

Recitantur ab aliquibus literæ de hoc ipso certamine 1597. scriptæ ad Archiducem à Portocarrero. Hic testatur in eis: *Hanc eruptionem omnium, quas umquam tentatas viderit, fortitudine, ac felicitate fuisse clarissimam. Casos ex Hostibus penè sexcentos, Nobiles non paucos, Tribunos militum duos. Displosa quoq; per idem tempus ex Urbe tormenta non levem stragem edidisse. Hostem in dies propiùs ad muros accedere: ac tam suis vicinum instare, ut sese vicissim impetant saxis. Vereri se, nè priùs quàm reddatur Epistola, in fossâ consistat. Rem sibi esse videri cum universâ Galliâ, quæ ad Ambiani obsidionem, suum sequuta Principem, tota confluxisse dici possit. Quare maturandum ingens, atq; opportunum subsidium. Cujus eò spem esse majorem, quòd ipse antea scripserit Archidux, Ambiani propugnationem, atque custodiam Bruxellæ, Antverpiæq; saluti se præhabiturum. Sibi quidem mentem immotam, atq; interritam. Id vel Hostes fateri, cum dicant: nonnisi Portocarrero extincto, urbem expugnari posse. Se verò nullam sperare mortem sibi magis gloriosum. Subsidia minimè procrastinanda: quandoquidem annona, cæteraq; ad defensionem necessaria in dies magis deficiant: & tabifica lues in Urbe grassetur: ac de Civium fide sit non mediocriter dubitandum. Lenta, & sera consilia sibi, sociisq; certum exitium; Archiduci, nominiq; Hispano ingentis jacturam gloriæ allatura.*

Boterius lib. 4. Reidanus lib. 14.

His, aliisque literis Albertus incitatus, magnum Copiarum, & pecuniæ subsidium colligebat. Jamque Itali ab Avalo deducebantur in Belgium, eòdemque Germani recèns conducti properabant: plurimique in ipso Belgio centuriati erant in promptu. Quarum rerum certior factus Henricus, opera & ipse sua accelerabat. Aggeres propè ad fossam Urbis perducti erant, suffectis continuò novis Militibus, aut Fossoribus eorum loco, qui ab Obsessis prosternebantur. Regius quippe Gallorum Exercitus adeò creverat, ut Peditum millia quatuor supra viginti, Equitum

Guastavi.

Henricus instat expu-

1597. tum sex millia percenseret: cæteraque ad obsidionem continuandam idonea copiosè congesta. Nec multum temporis interfluxit, cùm ad tectam viam pervenere: cujus parte suffossis, incensisque cuniculis subrutâ: reliquâ manifestis impressionibus occupatâ, tandem in labro fossæ citeriore constiterunt. Hic verò certamen ingens inter Obsessos, atq; Obsessores exarsit: ut omnis huc redacta videretur obsidionis moles; contendentibus his in fossam erumpere, eâque potiri; id illis toto nisu prohibentibus. Qui licèt editiores amisissent munitiones, tormentorum ictibus disjectas, humilioribus tamen sese tuebantur: atque inde pertinaciâ, ferociâque incredibili Hostem infestabant. E mœnibus ingruebat grando saxorum, igniumque missilium horrenda tempestas. Gallica ex adverso tormenta displosa continenter mœnium partem, humo aggestâ munitam, adeò labefactarant, ut penè Defensoribus locus consistendi non esset. Quamobrem usitatos receptus interiores, & lunata munimenta superaddere aggressus est Portocarrerus.

Contrascarpa. *Dessest.* *Tetrapienata.* *Ritirate, ò Ridotti. Mezelune.*

gnationi Urbis. Conflictus ad fossam.

Novum quòque ad Hostes, quantùm poterat, distinendos, excogitavit inventum. Quâ parte fervebat pugna, duobus ostiis flumen in Urbem influebat. Decrevit igitur magnis trabibus connexis subjectos pontibus arcus obstruere: ut aqua extra Urbem reflueret, atque oppugnatam præcipuè fossam inundaret. Neque consilium frustratus est exitus. Aqua enim violenter coercita, ac refusa in partem alteram, ita redundavit: ut circumstantes Gallos obrueret: fossamque repentè altè complendo, & Obsessores inde omnes repelleret, & eorum cuncta opera pessumdaret. Subitus hic, atque inopinatus eventus Exercitum Gallicum terroris, & confusionis implevit.

Portocarreri stratagema.

At Rex eo minimè perturbatus, evocato Senatu bellico, mandavit: ut duplex bombardarum impressio vehemens instrueretur adversùs geminas turres, quæ portam

Aliud Regis contra illud.

Dor-

Dorlanum ducentem mediam intercipiebant. Sperabat 1597.
namque, disjectarum ruinas turrium in fossam incidentes, eam oppleturas, quâ parte fluminis aquas accipiebat. Concussio turrium vehementissima fuit. Nec multò pòst earum dirutarum materies aditum illum occludens, nè postmodum in fossam aqua perflueret, impedivit. Id etiam minùs prosperè cessit Obsessis, quòd cùm eæ trabes impetum fluminis sustinere diutius nequiissent; hoc pristinum cursum resumpsit: fossâque exinanita, ad oppugnationem Galli ardentiùs quàm antea rediere.

Propugnaculnm erat, ad pontis supra fossam versatilis, ac portæ tutamentum extructum. Eo ut potiretur Sanlucius, illuc bombardas octo dirigi jussit. Quarum plures dies frequentatâ concussione, Galli seorsim, atque Angli propugnaculum oppugnarunt, ac demum obtinuerunt. Verùm cùm præ lassitudine pugnæ, & noctis brevitate, quantùm opus erat, in eo se tegere, ac munire non potuissent; subsequenti diluculo eos Durangus ferociter aggressus; eodemque tempore missiles è mœnibus ignes projecti: atq; ab lateribus Innici de Otaola Mosquetarii magno impetu adorti, Gallos occupatum locum deserere coegerunt. Eum tamen iidem ejusdem diei vespere recuperarunt: & Cameracensibus centuriis custodiendum dederunt.

Rivellino. *Ponte levatoio.* *Dar l'assalto.* *Copriersi.* *Lanciar fuochi artificiati.*

Iteratæ literæ Portocarreri ad Archiducem.

At Portocarrerus res ad extrema redactas animadvertens, novis literis, & quæ ipsi novissimæ futuræ erant, ad celerandum Subsidium Archiducem stimulare conatus est. *Rerum angustias*, ajebat, *jam spatium Epistolis non relinquere. Se cum Commilitonibus pro muris, ad præcludendum Hosti aditum, numquam intermisso labore desudare. Illum triplici parte dispositis tormentis minari se funditus omnia convulsurum. Eumdem jam occupasse propugnaculum unum, at non sine suorum clade memorabili. Unam desperatis rebus salutem in Dei ope, ac festinato Archiducis adventu sitam:*

qui

1597. *qui cum Hoste confligendo, solvat obsidionem. Eruptionibus se parcere statuisse, quæ magno semper steterunt, ac multorum militum jacturâ. Præsidium à quinq; ad duo millia, quà ferro, quà lue imminutum, recidisse. Hosti formidabilem esse adventum Archiducis: quippe qui non nisi maximo atq; insuperabili cum Exercitu sit accessurus. Videat pro suâ prudentiâ, atq; humanitate, nè communem omnium expectationem fallat. Se pro eâ Vadem militibus factum: qui sibi fictis Epistolis, ac rumoribus illudi, sæpenumero querantur. Nisi Augusto mense adsit, auxilium serum, atque inutile futurum. Ingressum ab Longo pratensi portâ vitandum, ubi se Hostis validissimè munierit. Quà Corbeiâ in Urbem itur, minùs diligentes esse Custodias: levius Præsidium: pontem haud satis munitum. Hic tamen si præcludatur, ductilem esse præparandum, aut simile quodpiam opificium, ad transmittendum. Unum esse postremò, quod scribat, & vehementer oret, atq; urgeat: ut tam suspiratum, tamq; necessarium Subsidium non gradiatur, sed advolet.*

Dum efficacibus hisce literis ad opem quàm citissimè ferendam, Albertum stimularet Portocarrerus, nè cui suarum partium deesset, jussit à Petro Gallego in crepidine terræ mœnibus aggestæ modicum extrui lunatum munimentum. Eodem verò tempore Montenigrius ingentem aggerem duci curabat supra ripas fluminis muros prætерlabentis: ut primis munitionibus ab Hoste captis eidem secundæ obstarent. Is autem impositam portæ turrim jam oppugnabat, multis ante tormentorum ictibus labefactatam. Simulque cuniculo inter turrim, ac mœnia suffosso injectus ignis tantum ex magnâ ruinâ ruderum superfudit, ut ingressum turris obstrueret, vetaretque ne subsidium in eam migrare posset ex Urbe. Qui tamen eam tuebantur Innicus de Otaola, & Signifer Carrera hostilem impetum egregiè sustinebant. At Ferdinandus, & Marchio sollicito studio curabant, ut rudera illa subducerentur, quò pate-

Terrapleno. Meza luna. Trincierare.

ret aditus in turrim Subsidio. Tantùmque ab omni parte laboratum, ut sub noctem ingressu recluso, ad eam propugnandam, Hiberni octoginta, totidemque Itali fuerint immissi. Verùm post dies quatuor eadem turris cum vicinâ murorum parte in potestatem Hostium venit. 1597.

Galli portæ turri potiuntur.

Interea perfertur ad Regem nuncius, Joannem Contreram exercitûs hostici Curatorem (Commissarium appellant) cum aliis Præfectis Militum permultis Duaco digressum adventare, ut vias, & Castra Gallica exploret. Statim ergo exercitûs curâ Mænio demandatâ, quarto Calendas Septembris vespere cum Bironio, Equitibusq; sexcentis profectus est, ut iis obviàm iret; dederatque Averniæ Comiti in mandatis, ut se postridie cum octingentis Equitibus aliis sequeretur. Præibat ipse cum centenis Principibus viris. Ponè cum reliquis Montinius gradiebatur. Hoc ordine procedentes pridie Calendas manè, ubi collem ascenderunt, repentè in conspectum veniunt Hostium, è vicino nemore prodeuntium. Breve inter eos interjectum spatium erat: nec detrectari poterat dimicatio. Quare Gallorum numerus longè inferior, virtute, ac generositate supplendus fuit. Extemplo Rex adactis equo calcaribus in Hostem invehitur. Sequuntur alii tam animosum exemplum. Hispani tum subito, tum audaci eorum occursu perculsi: ratique tantum pugnandi ardorem non aliunde oriri, quàm ex ingentibus Copiis, quæ Regem sequerentur; terga illico verterunt, seseque in fugam præcipitarunt, per itineris multum insectante Rege; donec ad parvum fluvium provecti, qui prope Corbeiam in Somonam influit; eum rapidissimè transmiserunt, latèque dissipati, vix incolumes pervenere Bapalmam. Undecim tantum ex eis cecidisse feruntur, atque unus Equitum Præfectus: alii pauci ducti captivi.

Rex obsistit Hispanicis Copiis exploratum venientibus.

Feli-

1597. Feliciorem exitum nacti sunt Joannes Jacobus Barbiani Comes, & Belgiojosii Dominus, cujus aliàs meminimus; & Emmanuel de Vegâ Hispanæ Legionis Tribunus: qui non multis secum adductis, ideoque ab Hoste non observati, tam prope Castra se insinuarunt, ut commodè potuerint cuncta explorare, atque ad Albertum referre. Rex verò ad exercitum regressus, cum certâ opinione, hostiles suppetias quamprimùm adfuturas; urgeri opera jussit tantâ celeritate, ut pridie nonas Septembris parum abesset, quin lunata munimenta caperentur. Sed multò gravius eâdem die detrimentum passi sunt Hispani. Namque tentantibus Gallis ex murorum parte, ac munitione, quam occuparant, in Urbem se dejicere, dum Portocarrerus cum aliis ad id prohibendum accurrit, ictu sclopeti in sinistro latere percussus, atque ad cor irrumpente plumbeo globo, statim exanimatus est. Cujus mors & funestissima Defensoribus fuit, spe propè omni retinendæ Urbis unà cum eo amissa: & ipsis Hostibus ob admirationem virtutis miseranda. In Templo Ambiani maximo, non sine magnifico elogio tumulatus. At reliqui non eo casu consternati, sed ultionis cupidine acriores, Gallorum impetum strenuè sustinuerunt.

Lib. 4. & 8.

Pars earum feliciter explorat.

Portocarrerus obsistēs Gallis occiditur.

Inde ad novum Urbis Gubernatorem eligendum Præfecti Militum convenere. Et quamquam Alphonsus Ribera, qui Mendozzæ copiis præerat, Hispanorum fretus suffragiis, id muneris affectaret; omnium tamen consensu Hieronymus Carafa, Montis Nigri Marchio, toties hîc memoratus, Urbi præfectus est: Vir non modò claritudine stirpis in Italiâ nobilissimæ, sed suarum quòque virtutum luce spectabilis: & prærogativâ ætatis, bellicæque experientiæ, & ob munus militiæ, quod gerebat à Gubernatore secundum, sine cujusquam injuriâ cæteris anteferendus. Hic non tam locum obtinens, quàm animi magnitudinem, ac diligentiam repræsentans extincti Portocarreri,

Ejus loco præficitur Ambiano Montenigrius.

reri, jussit Riberã, & Durangum lunata munimenta tutari. 1596.
Ipse autem cum Friderico Paciotto intermedium aggerem defendendum suscepit: quem ut aggrederentur, duos pariter aggeres ducebant Bironius cum Anglis, Sanlucius cum Navarris. Dumque his operibus à Militibus cujuscunque conditionis insudatur; sexto Idus Septembris Sanlucius labores urgens, atque accelerans, improviso ictu mosqueti lethaliter in capite læsus, ad Castra mortuus refertur. Ingens exercitum, ac præcipuè Regem, ex ejus morte sensus doloris affecit: quòd erat cum virtute, prudentiâque bellicâ insignis, tum bonarum Artium laude conspicuus, & vigore ingenii, suavitate morum, facundiæ lepore, omnibus carus. Ita mors, quæ conditiones Mortalium, & gradus æquis ponderat lancibus; tùm quòque gravem æquavit ab utrâque pugnantium parte jacturam.

Sanlucii cædes Gallis luctuosa.

Interea dum Hispanæ vires Ambianensi solvendâ obsidione magnam partem occupantur in Galliâ; Belgii Fœderatæ Provinciæ, earumq; solers Ductor Mauritius, non sibi cessandum in tam dexterâ temporis opportunitate censuerunt. Sapientibus quippe Ducibus idem, quod pilæ lusoribus, usu venit: ut multùm in arte peccare dicendi sint, cùm occasionem, quasi pilam venientem in manus, prehendere negligunt, ac scitè versare. Igitur Augusto mense ineunte Mauritius Exercitum coegit Peditum decies mille, Equitum duorum millium, & quingentorum; vim quòque bombardarum, & bellici apparatûs quidquid ad destinata opus esset. Eas Copias deduxit in Geldriam: atque in Schenchii Arce substitit. Ibi cum aliquandiu moraretur, varia fuit hominum suspicio, quò demum esset arma conversurus. Plerique tamen, quod verisimillimum erat, conjectabant, Bergam ad Rhenum eundum Magni namque momenti ejus expugnatio foret, ad Rheni aditum Catholicis armis intercludendum; si quando subsidium ferrent in Frisiam, regiæ ditioni tuendæ, quam Fridericus

Rynsberga.

Comes

1597. Comes Thseremburgius regebat. Eam ob rem Frater ejus Hermannus, qui Geldriæ præerat, satis munierat Urbem, octingentis Præsidio immissis è suâ Legione Germanis. Neque tormenta bellica deerant: & reliquum instrumentum abunde præparatum. Quinque præterea naves justæ magnitudinis tenebantur in portu. At Mauritius Hoenloio Comite præmisso, qui Castris locum circa Rhenobergam optaret; sexto demum Idus Augusti eò perduxit Exercitum.

Meller.

Archidux eâ tempestate suppetias Ambianum venire cogitans, anceps animi fuit, utri locorum potiùs opitularetur. Suadebant aliqui, ut Bergam accurreret, cumque tam opportunum Rheni aditum conservaret: quo amisso, actum jam videbatur de reliquâ ditione regiâ Transrhenanâ. Ipse tamen acerrimo judicio suo librans utriusque loci momenta, Ambianensem prætulit expeditionem. Sic enim iuducebat animum: Ambianum retinendo, solutâque obsidione Gallorum, tantum sibi existimationis accessurum ad eam, quam prælia superiora pepererant: ut facile futurum postmodum esset, quotquot in Belgio perdidisset, loca recuperare. Id quòque menti obversabatur (quod à magnanimis Ducibus accuratè caveri solet) si moveret contra Mauritium, Hostium sese artibus obsecundare: qui ut Ambiano averterent Hispanum Exercitum, Hollandica impulerant arma Rhenobergam. Hosticis verò consiliis obviàm ire, in parte victoriæ censetur. Liberum itaque Mauritio fuit exercitûs adversi securo, & Præsidiis milite diminutis, instituta feliciter prosequi.

Archidux ejus defensioni præhabet Ambiano subvenire.

Vix in conspectum Bergensis agri pervenerat; cùm Bentignius, qui paucis instructus Præsidiariis vicinum Pagum Alpam custodiebat, eum se tueri non posse ratus, Rhenobergam confùgit. At qui Germanis præerat in eodem Pago, Centurio Snaterus eruptionem in Hostes fieri jussit. Sed cùm hi longè superiores essent, nullo negotio

Campana. Gaspar Ens. Grotius. Botereius. Baudart. Haræus. Thuanus lib. 119.

Mauritiani Pago & Insula potiuntur.

conatos obsistere propulsarunt, locumque ceperunt. Subsequutæ paulatim sunt reliquæ Copiæ; quarum pars magna ex Anglis: & cum Frisiis Guilielmus Nassavius accessit. Hi omnes parvam Insulam Bergæ proximam occuparunt. Medium Rheni alveum illa tenet, inferiori Oppidi parti adversa. Hæc verò pars longè munitior erat adversùs oppugnantes. Namque & Arx ibi surgebat, & præcelsa lapidea Turris, è quâ duo bellica tormenta, & frequentium Vigilum sclopeta adjunctam campi planitiem infestabant. Lunatum quòque munimentum ante fossam extructum. Superior contrà pars Oppidi favere magis conatibus Hostium videbatur: tum quòd aqua fossæ humilior erat: tum quia terra copiosior, ad erigendos aggeres, ad cuniculos suffodiendos.

1597. Carnerus cap. 21. Colomna lib. 11. Reidanus. Bentivolus.

Rhenobergæ positura.

Ravelino.

Castrorum hostilium dispositio.

Mauritius ab omni latere obsidionem jussit adornari. Ad superiorem partem longus circùm agger deductus, ac munimentis septemdecim roboratus; quorum unumquodque uno Militum signo custoditum, ac binis instructum erat bombardis. Ad dexteram Hoenloius, & Solmensis cum Scotis Castra locaverant. Ad sinistram Mauritius ipse cum Frisiis. In Insulâ bombardas aliquot disposuerant ex octoginta, quas vexerant. Obsessi terrestri, navalique pugnâ se peti cernebant: quandò delatam fluvio prospectabant Classem ingentem. Nè igitur quinque suæ naves in potestatem Hostium venirent; subductis bombardis, eas armamentis omnibus spoliarunt, ac multis perfossas partibus aquis hauriendas reliquerunt. Classis paulò pòst ad Insulam adverso flumine pervenit; frustra in eam tormenta displodentibus, atque aditum præcludere conantibus Præsidiariis. Appulsi Hostes duos è navibus colligatis pontes fabricarunt: eosque ab Insulâ utrinque ad alteram fluvii ripam applicuerunt: ut facilis Militibus esset ultra, citraque flumen transitus. Tùm in Oppidum exonerare bombardas cœpere ab omni parte: ac præsertim

Hollandi Oppidum quatiunt.

tur-

1597. turrem quatere paulò antè memoratam, ex quâ multum detrimenti patiebantur Obsessores. Imò ipsomet obsidionis initio, cùm Ludovicus Nassavius minùs quàm par esset, cautè Oppidum obequitaret; excussâ inde tormento pilâ perstrictus in crure fuit, ac vulneratus, à quo tamen vulnere brevi convaluit. Magnum quòque subiisse discrimen fertur ipse Mauritius. Displosus quippe ex ejusdem Turris bombardâ ferreus globus, ejus cubantis, ac dormientis tentorium trajecit, Sonsfeldiique ipsius Aulici primarii, morumque in juventute Magistri, pulvinar afflavit, utrumque tamen innocenter prætervectus. Ita belli pericula, tum frequentia, tum communia sunt, ut vel magnis impendeant capitibus non unâ victoriâ laureatis.

Ab Obsessis Ludovicus Nassavius sauciatur.

Mauritius, & alii periclitantur.

Grotius. Bitercius. Thuanus. Campana. Reidanus. Carnerus.

Eruptionem à Præsidiariis factam alii Scriptorum negant: alii tam disertè asseverant, ut subjungant: in eâ Hostium aliquot occisos: & sauciatum, captivumque abductum unum è Præfectis militaribus Ernesti Nassavii. At Obsessores contra infestam præcipuè turrim tormenta direxerunt, ac tamdiu exonerarunt, donec illius fastigium deturbavere. Multos quòque instruxere sub terrâ cuniculos, ad muros, ac propugnacula evertenda. Postquàm verò bombardas omnes ter displosere; deditionem ab Obsessis postularunt. Quibus abnuentibus, sive ut alii scribunt, triduanas poscentibus inducias, vehementior instaurata concussio.

Interea Guillelmus Nassavius ad lunatum fossæ munimentum occupandum toto animo intentus, hoc artificio voti compos est factus. Militum aliquot præmisit, qui angulum ejus imum suffoderent, circumjectamque fossam complerent. Quò verò tuti à Defensorum ictibus essent; tormenta continenter in murorum loricam displodi jussit. Tùm ipse cum aliis irruptionem facere se velle simulans, ubi primùm Hostis eminebat è vallo, eum inde tormentis propulsabat. Quâ specie Obsessis frequenter elusis; qui jam

Stratagema, quo lunatū munimentum occupatur.

jam erant parati, Frisii Milites in munimentum se proripiunt, culmen ascendunt, Hoste depulso, locum insident. Turrem etiam uno eodemque impetu cepissent; nisi eam succendere Obsessi maturassent; nullâ eam esse præoptantes, quàm Obsessori tantam opportunitatem sese oppugnandi relinquere. Fortè sub eodem munimento antrum erat, quod Rhenobergæ Defensores, in omnem eventum loci ab Hostibus occupandi, nitrato pulvere implerant. Casu, an deditâ operâ, incertum, repentè pulvis accenditur; viginti ferè Obsessores, qui capto munimento triumphabant, in sublime proripit: & gaudio luctum interserit. Qui verò superfuere discrimini, munitionem illam intrepidè retinentes, aggerem humo congestâ excitarunt, quo se ab Oppidanis tuerentur. At hi cùm jam Hostem in munimento viderent, aggeres mœnibus magis magisque admotos, præparatos ad subruendum cuniculos, instructas acies ad oppugnandum; desperare de rebus suis, atque ad deditionem propendere cœperunt. Accedebat spes omnis Subsidii præcisa. Quamvis enim Geldriâ Oppido, duobus inde millibus passuum distante, cum auxiliaribus Copiis profectus esset Hermannus Thserembergius: Castra tamen Mauritiana tam validè, sciteque munita deprehendit, ut ea perrumpere, aut ullâ parte labefactare, opus inane censuerit. Quare ad paciscendas tandem conditiones ventum est. Hæ fuerunt; *Ut Præsidiarii Milites cum armis omnibus, & fortunis, signisq; explicatis migrarent: eâ tamen additâ lege, nè ad tres proximos menses citra Mosam contra Fœderatos Ordines militarent. Oppidanis verò liberum esset, vel abire, vel immorari: iidemq; cum bonis suis consueta privilegia retinerent.* Itaque duodecimo Calendas Septembris octingenti ferè Milites egressi sunt cum Gubernatore Snatero. Ejus ignaviæ Milites tribuebant festinatam deditionem: ipse contrà culpam eam rejiciebat in Milites tumultuantes. Animadversum est, eisdem diebus

1597.

Fortuita oppugnantium cædes.

Reidanus.

Rhenoberga deditur Fœderatis.

Thuanus.

1597. *Baudart.* bus captam à Fœderatis Rhenobergam, quibus fuerat anno superiore Hulstum ab ipsis amissum: sic alternante de more vices, ac damna lucris immiscente belli fortunâ.

In hac expugnatione Mauritius, non solo existimationis incremento, sed ingenti etiam prædâ auctus est: tormentis scilicet æreis quatuor & quadraginta, triginta ferreis: magnâ vi pyrii pulveris, militarique instrumento, quantum satis esset ad Milites supra mille obarmandos. Panni quòque copiam tantam cepere Victores, ut septuaginta millibus aureorum æstimaretur. Ad vestimenta Militum fuerat is congestus: cùm soliti sint Hispani Regis Administri materiam illam pro parte stipendii distribuere, non sinè magno compendio Mercatorum. Quamquam nè in manus Hostium præda integra perveniret; pars magna fuerat in puteos, fossasque demersa, eâque ratione corrupta

Hujus victoriæ gloria, & utilitas.

Campana. Carnerus.

Qui discesserant Milites, Geldriam perducti sunt. At Geldrienses, quibus vel impositum alere Præsidium grave erat; novos accipere Milites, occlusis portis, renuerunt. Verùm Præsidiarii aut charitate sociorum ejectorum adducti, aut animo sese magis tam contra Hostes, quàm in Cives amplificato numero roborandi; invitis Civibus, imò ut aliqui tradunt, etiam Centurionibus suis, portas novis Copiis patefecere. Iis autem receptis, crescente cum viribus audaciâ, statim tumultuari cœperunt, ac dudum debita sibi stipendia procaciùs flagitare. Hermannus Comes, qui Geldriæ Provinciæ Gubernator erat, uti diximus, cum aliis Militum Præfectis eos compescere, & continere in officio conatus est. Sed ut vulgi furor, ac præsertim militaris, nonisi vi, ac robore majore comprimitur: Hermannum ipsum rectiora suadentem Oppido exegerunt: Præfectorumque alios expulere pariter, alios in custodiam detruserunt. Et quia deterius exemplum sequi in proclive est: & contagiosa res, vitium, proxima quæque corrumpit:

Præsidium Rhenobergæ accipitur à Geldriensi. Unde tumultus.

Fff Vact-

Quem imitatur Vachtendonchæ Præsidium. Vachtendonchæ Præsidiarii, non multùm inde remoti, 1597. tumultum ob eamdem causam excitarunt. Ejiciendo tamen Gilenio Præfecto pepercerunt: quòd ipse cautior in rem suam, illorum Partibus præstò se futurum promisit. Ubi hæc accepit Mauritius, novam, quæ se offerebat, lucri occasionem arripere nil moratus; ad Geldrienses seditiosos misit, qui renunciarent: si id Oppidum vellent in manus tradere Fœderatorum; quadruplex eos ipsis stipendium persoluturos. At honoris cura, quæ præ cæteris in animis militaribus dominatur, non sivit eos priorem culpam longè graviore flagitio cumulare.

Mauritius Geldrienses incassum sollicitat.

Interea occupatæ à Fœderatis Rhenobergæ fama pervenit ad aures Ernesti Coloniensis Archiepiscopi, & Cæsarei Septem-viri; in cujus ditione id Oppidum erat, quamvis Hispanico Præsidio custoditum. Igitur statim Legatos ad Ordines misit, qui rem suam repeterent. Responsum eorum nomine datum ferunt hujusmodi. *Rhenobergam ab Hispanis antea occupatam, tantum sibi, ac Frisiæ suæ attulisse detrimenti: tantiq; stetisse illam ab eorum manibus vindicare; ut non tam subitò de eâdem missâ faciendâ sit cogitandum. Neq; deesse in proximo ejus aliquandiu retinendæ recentissimum exemplum: cum videant, Bonnam, & Novesium ejusdem ditionis Coloniensis Urbes, ab Hispanis semel occupatas, nondum restitutas. Nè igitur deterioris esse conditionis Archiepiscopus vellet Ordines Belgii Fœderatos, quàm infensissimos ipsorum Hostes. Ad agendum de restitutione illâ opportuniora tempora expectanda.* Ita Coloniensi Septem-viro responsum à Fœderatis. Mauritius diebus paucis Rhenobergæ moratus, ad quietis aliquid Militibus indulgendum; refectis utcumque, quà disjecta erant, Oppidi mœnibus, Castrorum munitionibus eversis; præsidio relictis tribus Equitum, sex Peditum signis, Scæphioque præfecto, Meursam versùs movit. Nos verò ad Ambiani obsidionem revertamur.

Septem-vir Ernestus de Rhenoberga queritur cum Fœderatis.

Eorum responsio.

Post-

1597.

Cæsar mi-ne.

A prova di moschetto.

Stratagema, quo Ambiani Defensores cuniculum ab Hoste recuperant.

Postridie, quàm novus Gubernator electus fuit Montenigrius Marchio, cuniculum effodientes Galli, alium cuniculum Hostium offenderunt; eoque potiti sunt. Quem, ut magni ad defensionem momenti, statim recipere conatu summo studuit Gubernator. At quod apertâ vi non potuit, artificioso invento extortum est. Magnanimus enim ejusdem Miles (Cæsar Benettus appellabatur) ad interioris cuniculi fauces clypeum conjecit validum ad ictus mosqueti retundendos; cumque multis arenæ acervis aggestis constipavit. Tùm adjuvantibus sociis murum erexit altitudinem cuniculi æquantem. Parvum in eo foramen relictum erat; ex quo sclopeta continenter displodebant. Indè madefactis paleis ignem admoventes, cumque ingenti folle ventilantes, tantùm fumi excitarunt, ut Hostem cuniculum deserere tandem coëgerint. Ob frequentes tamen cuniculos, quos ab Hostibus præparatos passim deprehendebant, Obsessi vehementer erant animis consternati: ut qui prope mœnia tutò consistendi spatium vix reperirent: jamque res suas inclinari magis magisque in dies animadvertebant.

Galli in oppugnatione progrediuntur.

At Rex Henricus auditâ Portocarreri Gubernatoris morte, sperabat de Successore multos Competitores inter se (ut fieri solet) non facilè conventuros: atque in eis contentionibus opportunitatem sibi maximam fore, Obsessos inter se quòque pugnantes opprimendi. Jussit itaque triginta bombardis mœnia, turres, propugnacula concuti; atque impressionem in Hostes validissimam fieri. Et jam duabus turribus portam custodientibus ad terram stratis, & magnâ mœnium parte dirutâ in Urbem Galli irrumpebant: cùm præter opinionem objectum aggerem invenerunt ex humo, ramalibus, & lanæ cumulis coagmentatum: quo se Obsessi multos dies tutati sunt. Ne quà verò Ambiani recuperandi via intentata relinqueretur; decimo octavo Calendas Octobris Bironius Regis nomine dedi-

Deditionẽ poſcunt, ſed fruſtra.

tionem ab Gubernatore poſtulavit; cum diceret : *Satis eum diu feciſſe muneri ſuo: neceſſitati penè poſtremæ jam parendum: quod vitio verti nemini poſſet.* Cùmque ab generoſo Principe nil eſſet impetratum; Rex magis irritatus repulsâ, juſſit extemplo, tribus tormentis quaſſari murum exteriori munimento contiguum, portamque tegentem, quem aurem appellant: eodemque tempore novem aliis turrem portæ impoſitam concuti : ut his defenſionibus portâ nudatâ, poſſent Galli aſſiduis in eam ictibus directis vetare, nè Subſidium inde ad propugnaculum exterius egrederetur. 1597. *Orecchione.* *Rivellino.*

Hoc periculum proſpiciens Monte-nigrius, eò ſtatim præmiſit cum centuriâ Militum Franciſcum ab Arcu. Vix hi fuerant ingreſſi ; cùm è ſubjecto cuniculo erumpens flamma munimenti aurem illam ſuccuſſit, ac ſtravit. Tùm in detectam portam triginta bombardarum frequentata concuſſio tantum ruinæ ſparſit, & coacervavit: ut porta ipſa ſuis ſe laceris partibus obſtruxerit. Quo proſpero eventu alacriores Galli duobus aliis cuniculis, eidem munimento ſubjacentibus, ignem admoverunt. Eorum alter in angulo ejus medio, extimoque ingentem duxit hiatum: alter propugnaculi partem portæ adverſam ita disjecit, ac diruit, ut per rudera ſolo æquata propè pateret via vel ipſis curribus ad aſcendendum. Igitur hinc ſubitò Galli, illinc Angli, quà ſibi duplicem aditum ſtraverunt, ad oppugnandum certatim irrumpunt. Arcus cum ſociis partim Hiſpanis, partim Vallonibus eò reſiſtit animoſiùs, quòd omnem ſubſidii ſpem ſibi præcluſam videt. Ultimum quippe malorum, deſperatio, id habere videtur boni, quòd metum omnem profligat. Gubernator in tanto diſcrimine circumventos aſpiciens ſuos, cum pleriſque Defenſorum ex loricâ mœnium moſquetis, ſclopetiſque in Hoſtem continenter diſploſis, illos juvare nitebatur, quandò aliâ ratione non poterat. Conflictus atrox, atque utrinque cruentus obſtinatè perduravit ab ſecundâ pòſt meridiem

Major Gallorum impreſſio.

Trinciera della cortina.

Acris, & diuturna dimicatio.

1597. diem horâ ad primam noctis; cæsis è Defensoribus multis, sed ex Oppugnatoribus longè pluribus: tum quòd illi situ superiores erant: tum etiam quia plus eorum intererat vitam tueri, quàm horum eam adimere.

Inter hæc cùm Obsessi diu, multùmque laborassent ad portæ ruinas, ac rudera submovenda, tam amplum demum aditum patefecerunt, ut ex eo potuerint per subterraneam viam, nondum Hostibus compertam, Subsidium in propugnaculum transmittere. Imò Gubernator ipse cum Riberâ, Durango, aliisque Præfectis Militum eòdem clam commigravit: & socios fessos, saucios, ad extrema redactos in Urbem cum Arco reduxit; eorum loco recentibus substitutis Militibus, quibus præfecit Sangrium, & Durangum: Fridericum verò Paciottum ibidem reliquit, ut diligenter inspiceret, si quà posset semirutum propugnaculum refici, & communiri.

In has perducti rerum angustias erant Ambiani Defensores: cùm postridie hujus conflictûs primâ luce Vigil, qui in summâ turre templi maximi excubabat, Archiducis Exercitum adventantem procul agnovit. Extemplo tam faustus nuncius per Urbem lætis clamoribus evulgatur. Redeunt animi paulò antè dejecti. E summâ desperatione fit gradus ad certam obsidionis solvendæ spem. Ita nempe constituti naturâ sumus, ut ex altero extremorum facilè migremus in alterum; medium, in quo sita virtus est, non facilè teneamus. At Montenigrius, uti Moderatorem aliorum decebat, non in securam lætitiam effusus inaniter fuit: sed ut venienti fortunæ occurreret, eique obsecundaret, experienti animo providens, tam vicinos exercitus facilè congressuros; opportunis locis tormenta disponi jussit, ut Gallos ab tergo infestarent: Militesque trecentos paratos esse voluit, ad Hostes ex eâ, quam occuparant, mœnium parte pellendos.

Archiducis cum Copiis adventus.

Montenigri prudentia.

Igitur Archidux jamdudum persuasum habens, Ambia-

bianum retinère plurimùm sua, reique Hispanæ interesse; 1597. ad eam Urbem obsidione liberandam, quantumcumque potuerat, Copiarum, pecuniæque contraxerat. Verùm in utroque multum insumendum temporis, multæ difficultates superandæ. Illud quòque non parum ab hac expeditione retrahebat, quòd Belgæ Fœderati occasionem de more captantes, regiam ditionem multis partibus invadebant, atque in Frisiâ præsertim, Brabantiâque majoribus quotidie progressibus augebantur. Vicit tamen omnia suscepta ponderis tanti provincia: sive quòd ita placitum fuerit Philippo Regi, seu quòd ipse Albertus ad ea tutanda propensior esset, quæ suis fuissent auspiciis comparata: an etiam aliquâ ductus ambitione tantum Regem, quantus erat Henricus, totque bellicis laureis insignem, bello experiundi, & si Deus daret, ex illâ obsidione cum omni militante Gallia repellendi?

Campana lib. 5. Gaspar Ens lib. 18. Boter. l. 4. Tortura lib. 22. Thuanus lib. 118. Carne. l. 18. c. 18. 19. 20. Colonna lib. 10. Catherinus lib. 15. Bentiv. l. 4. Bossier. l. 13

Causa cur maluerit Archidux Ambiano succurrere.

Hac ergo spe animatus, ineunte Septembri Duaco cum Exercitu, magnoque ad prælium apparatu digressus, Atrebatum venit. Inde Avennam Comitis, quatuor leucis Atrebato, unâ Dorlano distantem, Castra movit. Id Oppidum Exercitui lustrando elegit. Recensebantur in eo viginti Peditum, quatuor Equitum millia. Constabat Peditatus Hispanis quater mille, Italis ter mille, sex Germanorum millibus, septem è Vallonibus, Burgundionibus, Hibernis. Equitatus mille quingentos Belgas Cataphractos continebat: aliosque bis mille quingentos Hastatos, Loricatos, Sclopetarios, è Nationibus diversis. Supremus Castrorum Præfectus erat, post Rosnæum extinctum, Petrus Ernestus Mansfeldius jam octogenarius, tot expeditionum Dux, ac tam bene de re Belgica meritus. Cataphractis præerat Solræ Comes, magnæ existimationis in Belgio Princeps: Equitatui reliquo Franciscus Mendozza Classis Aragonicæ Præfectus; vulgò Almirantem vocant.

Duay. Arras. Avene del Conte. Far piazza d'arme.

Numerus Copiarum, cum quibus profectus.

Huomini d'arme. Lancie. Corazze. Archibugieri. Maestro di Campo Generale. Di Sora.

Ibi-

1597. Ibidem de tota gerendæ rei ratione Senatum bellicum habuit Albertus. In eo primùm auditi sunt, qui ad hostilem exercitum explorandum præmissi fuerant; partesque suas dextrè peregerant Belgiojosus, & Vega. Tùm illud in disquisitionem venit: quâ potissimum viâ pergendum esset, ad Subsidium in Urbem introducendum, vel ad Gallos ab obsidione submovendos. Erant qui dato anteà per literas à Portocarrero consilio subscribentes, suaderent: *Ut Somonam fluvium prope Corbeiam trajiciendo, parte illâ, quæ spectans Galliam, ab Rege circumsessa non fuerat, exercitus traduceretur. Nam si quid obicis ab Hoste interponeretur; tam leve id futurum ajebant, ut à tantis Copiis superari nullo negotio posset. Ubi verò ingenti Subsidio fuisset Ambianum valde corroboratum; Regios conatus in irritum, appetente præsertim hyeme, casuros. Neque tùm ullam necessitatem justo prælio cum Hoste congrediendi, exercitum in discrimen objicere coacturam.*

Consultatio de ratione subveniendi.

Consiglio di guerra.

Somona. Corbia.

Venir' à giornata.

Alii contrà re diligentiùs perpensâ, jaciebant in medium: *Flumen transmittere, & regionem adire desolatam, ac locis hostilibus circumseptam; quid esse aliud, quàm ultro sese in summum discrimen adducere? Quippe si Rex, qui providè fluvii aditus omnes jusserat custodiri, pedem inde referre probiberet: aut rerum omnium penuriâ pereundum; aut in extrema, ac desperata consilia præcipitandum.* Hæc Principibus exercitûs potior visa sententia persuasit, ut Dorlanensi via Copias adversùs Castra Gallica promoverent. Namq; eventurum facilè rebantur, ut Rex contra Hostem tam validum cum viribus ferè omnibus ingruendo, partem aliquam minùs munitam relinqueret, quâ perrumpere Subsidium posset, atque Ambianum intrare. Igitur pridie Idus Septembris Dorlanum proficiscitur Albertus: ibique magnam congerit commeatuum vim, tum ad exercitum alendum, tum etiam, si quis detur aditus, ad invehendum in Urbem.

Archidux Dorlanum contendit.

Deci-

Ordo, quo movetur Exercitus. Decimo octavo Calendas Octobris, prima luce Hostem versus profectus Exercitus. Carolus Coloma, qui Exercitus ipsius Austriaci è præcipuis Ductoribus unus erat in ea, quam hispanicè, & egregiè scriptam reliquit de bello Belgico, Historia, hoc ordine deductas Copias tradit. In exercitus fronte Equites levioris armaturæ ducebat supremus eorum Moderator Franciscus Mendozza, Classis Aragoniæ Præfectus; ejusque Locum tenens Ambrosius Landrianus: Cataphractos verò Philippus de Croy Solræ Comes. Sequebatur Agmen Volans bis mille Militum ex omni Legione, ac Natione, Didaco Pimentello Ductore. Proximus erat Peditatus in tres acies divisus. Primam agebat Aloysius Villarius ad sex hominum millia, è sua Legione, ex Italis Alphonso Avalo subjectis, è Vallonibus Buquoii Comitis, è Germanis Eslegrii. Hanc ipsam aciem antecibat Albertus Archidux cum Equitatu sui corporis custode, atque Aulicis omnibus. Secundæ pari numero præerat Aloysius Velascus, in quâ erat ejus Hispana legio, & Germanicæ Comitum Sulzii, & Bilii, ac tres aliæ Vallonum. Carolo Colomæ commissa tertia fuit, è sua Legione Hispanorum mille, ac trecentorum è Germanis Barbanzonii Domini, Barlotæ Vallonibus, Burgundionibus Varassi Comitis junioris, Hibernis Guillelmi Estenleii. Qui omnes Sena quòque millia explebant. Latus exercitûs dexterum fluvius Somona muniebat: sinistrum carri impedimentis onusti terni pariter longo ordine dispositi, bombardis mediocribus interjectis. Aliis carris impositi pontones, seu cymbæ vehebantur, ad pontem construendum, quo flumen trajiceretur: ferreturque Ambiano subsidium ex parte Galliæ minùs custodita. Controversum fuit, an in quavis acie dexterum cornu (qui locus honorificentior) tenerent Hispani Pedites: an alternis aliæ quòque Nationes. Visum Archiduci æquius, ut eum locum obtinerent perpetuò Hispani, tum ob notam ipsorum

1597. Coloma lib. 10. Almirante. Huomini d'arme. Terzo. Battaglione. Guardia. Bagaglio.

rum

1597. rum virtutem, ac disciplinam militarem; tum ad vitandam in Ordinibus quotidie mutandis confusionem. Atq; ita constitutum in posterum.

Rex Henricus interea Ducum Nivernensis, ac Mompenserii cum suis Copiis accessu, adeo Exercitum auxerat; ut Peditum recenseret octodecim, aut viginti millia, Equitum supra octo millia. Circumjectam Corbeiæ, & Piquinio regionem validis communierat Præsidiis, ut trajectum fluminis impediret. Cùmque jam propè Archiducem adesse cognovisset; ex Bironii consilio decreverat cum omni Equitatu ei obviàm ire. Quippe tam virtute, quàm numero Equitum longè superiorem se intelligens, optimum factu ducebat, eorum occursu procul arcere Hostem ab suo Peditatu, quo se inferiorem probè norat. Eo verò auxiliari Exercitu repulso, dubitandum non erat, quin extemplo Ambianum, omni ope destitutum, rediret in potestatem.

Henricus Rex statuit præliari cum Archiduce.

Dum tamen ad Hostem invadendum se Rex accingit; Mænius Dux intervenit. Hic susceptâ deliberatione cognitâ, elatâ voce non dubitavit Henrico pronunciare: *Qui tale Regi consilium dedissent, eos ignorare Hostis conditionem. Adversùs tantum Exercitum ex Milite veterano solum Equitatum in certamen educere, perinde esse, atque omnes Copias, viresq; Gallicas in certam perniciem dare. Quid enim acturos Pedites tutamento Equitum destitutos? Quorsum Castra tamdiu, tamq; validè communita; si potiore Defensorum parte nudarentur, quo tempore Hostis adesset, contra quem essent munita? Eò confluxisse cum suo Rege, ac Domino Galliam propè universam, non ut hostiles acies provocaret in campum: sed ut Urbem suam Ambianum ab dolosis raptoribus apertâ obsidione, atque oppugnatione recuperaret. Quorsum fortunam belli ubiq; ancipitem, incertamq;, sed in campestri prælio vel maximè, nullâ urgente necessitate, tentare: Regnumq; totum unius conflictûs aleæ committere?*

Dissuadetur a Mænio Duce.

Ggg Susti-

Sustinuit ad hæc audita susceptum impetum Rex: eum- 1597.
demque Ducem compellans: *Quid ergo agendum* (inquit) *existimas? In eo, quod bene cœpimus, persistendum*: adjecit Mænius. *Castra intra suos aggeres, ac munitiones in tuto continenda. Aggrediendi curam, Obsessoresq; loco movendi Archiduci reservandam. At enim* (subdidit Rex) *trajiciet Hostis fluvium, subsidiumq; inferet in Urbem. Securo, Rex, animo esto*: respondit Mænius. *Nec fluvium ille transmittet, nec perrumpet hos aggeres.* Dum hæc tantâ libertate loquendi, & quasi auctoritate proferret Mænius: fremebat indignatione Bironius, naturâ præceps, & ad consilia audaciora proclivior; quæ suasisset ipse, ab alio damnari palàm ægerrimè ferens; cùm præsertim Exercitûs imperium accepisset, secundus ab Rege. Hujus tamen præsentis reverentia pervicit, nè quid acerbiùs aut loqueretur, aut ageret. Rex verò Mænii consilium salutarius ducens; eidem curam Exercitûs demandavit. Is continuò mille quingentis Peditibus, quibus præerat Vicus, trans fluvium missis imperavit, ut Templum in eâ ripâ situm, passibus mille & amplius Ambiano distans, statim occuparent, & communirent. Longum prætereà tractum riparum à frequentibus Militum catervis custodiri jussit. Ipse autem Longum-pratum adivit, ut id adversus vicinum Hostem firmaret validiùs. Reliquus Peditatus per varia munimenta distributus: Equitum acies sub aggeribus explicatæ.

Ei Rex assentitur, ipsumque præficit Exercitui.

At Archidux ad Cœnobium cognomento Betricurtium sub noctem pervenit: atque in eâ regione cum omni pernoctavit Exercitu: suique adventûs indices Urbi, bombardas displodi jussit universas. Montinius, qui cum Gallis Velitibus perpetuò vias percursaverat, in Hostium conspectu, ad sua rediit Castra nocte intempestâ. Certiorem Regem fecit loci ab Hoste occupati: postridiè coràm adfuturum monuit: utque suos interea equos bidui decursu, ac laboribus fessos quiete reficeret, ad stationem recessit. Rex autem,

1597. autem, cujus imperatoriæ sollicitudini satis non erat res alienis oculis explorasse, ut suis ipse clariorem hauriret notitiam, cum Equitum majori parte progressus est. Quibus cum Archiducis Equites venissent obviàm; acris inter utrosque dimicatio aliquamdiu exarsit neutrâ tamen parte alteram superante. Ad sua deinde Castra ordine rite servato cum suis remigravit Henricus. Equites utriusq; Exercitus dimicant.

Die decimo septimo Calendas Octobris, qui proximè sequutus est, elapsâ post meridiem horâ, Hispanici Exercitus acies primæ Gallis apparuere: quæ cum fluvium duabus supra Ambianum leucis vado transiissent, Piquinium ad dexteram prætergressæ, flexoque ad lævam itinere, Longum-pratum rectà petere videbantur. Quamobrem imbellis turba Lixarum, & Calonum, aliorumque, qui commodam eam sedem obtinebant, inde se præcipiti fugâ proripuere; atque ad Castra convolarunt. Quod ubi viderunt Pedites Galli, ratî Montinium cum suis ab Hoste profligatum fugere (neque enim nocturnum ejus reditum omnes norant) ipsi quòque vehementer exterriti, munimenta deseruere, tam irrevocabili fugâ, ut neque Comes Stabuli, neque Dux Espernonius eos sistere potuerit, quò minùs cum Signiferis, qui fugientibus præibant, effuso cursu contenderent fluvium versus, eâ viâ, quæ ducit Abbatis-Villam. Gallicus Peditatus ex errore fugit.

Hanc fugam ubi Volans Archiducis Agmen, quod in conspectum jam venerat munimentorum, animadvertit; statim ad arma conclamare, & præcinere victoriam. Imò plerique Militum Præfecti, ac Mendozza, & Solræus præ cæteris, Albertum adeunt: persuadere conantur, ut in eâ trepidatione Hostem invadat; neque tam commodam vincendi opportunitatem elabi sinat. Verùm Mansfeldius, quantò gravior ævo, rerumque experientior, tantò maturior consilii; aliique pauci bellandi veteres, contrà sentire, ac dicere. *In hostilia munimenta tam validè fir-* Archidux ad pugnandum incitatur. A Mansfeldio cohibetur.

mata irrumpere manifestam esse temeritatem. Excitatum 1597.
eis tumultum ex aliquâ fortè re natum esse, cui facilè adhibere possint Galli remedium. Si prodiret inde Hostis, & certamen offerret, cum spe felicis exitus accipiendum. At Hostem intra suas munitiones præparatum, instructumq; aggredi velle, nihil esse aliud, quàm Exercitum florentissimum in certum discrimen, ac Belgium universum in luctuosum exitum objicere. His adductus, quæ saniora consilia rebatur, Albertus cautè progrediendum censuit, & antequàm ulterius moveret, Hostium statum accuratiùs explorandum. Quamquam per universum Exercitum eam increbuisse ferunt opinionem: si tùm Archidux, quo par erat, ardore Gallos invasisset; facile futurum illi fuisse metu consternatos, & confusione præpeditos fundere, ac delere. Quo facto & summâ cum laude Ambianensem solvisset obsidionem: & consequutus victoriam fuisset cum maximis quibusque comparandam, quas à multo tempore arma Hispana de Gallicis reportassent. Ita plerumq; cautior æquo sententia Seniorum, ea fortunæ dona corrumpit, quæ liberaliùs in bello profundi videntur alacrioribus animis Juniorum.

De ea re communis opinio.

Duces interea Nivernensis, ac Mompenserius Ordinibus Equitum, qui primam tenebant aciem, explicatis, aggerum aspectum obstruxerant; eâdemque solertia Tormentarii bombardas sinè intermissione displodebant: ut obstaculum illud, & evolutus ex his fumus impedirent, nè perturbatio Militum ab Hostibus cerneretur. Per idem tempus Bironius effusis habenis ad fugientes Pedites accurrens, monet; falsos eos animi fuisse, qui crederent, Hostes aggredi Castra voluisse, intentoque digito monstrat, adhuc eos procul in medio Campo persistere; neque audere Gallicam virtutem lacessere: atque ab Equitatu præsertim pro Castris exposito, notæque strenuitatis, malè sibi formidare. Sic eos in suum quemque destitutum locum revocavit.

Gallorum stratagema.

Bironius fugam suorum sistit.

Hæc

1597. Hæc inter Montenigrius fugam illam prospiciens ab Urbe, & optimam ratus Hostem ab alterâ quòque parte invadendi occasionem, mediumque inter agmina socialia concludendi; erupit cum ingenti suorum numero; eosq adortus est aggeres; quos Galli extruxerant ad fossam, atque ex adverso suarum munitionum. Sed Navarros invenit in eorum custodiâ constantes, & paulò inferiùs Helvetios in suis pariter excubiis immotos, atque pervigiles. Totus igitur ille dies variis dimicationibus absumptus est, sapienter eas conseri jubente Rege, ut illis Hostis occupatus, ab ulteriore ad Castra Gallica progressu retardaretur. Ea namque aggrediendi rursus cupido incessit alacriores Hispanici Exercitus Præfectos ac per eos ipsum Archiducem. Verùm peritissimi quique rerum bellicarum asserebant: priùs oppugnandum esse tam frequentem, ac strenuum Equitatum pro munimentis dispositum, magnâque tormentorum vi communitum: quem superandi nulla spes erat. Ipsos etiam aggeres, atque interjecta passim propugnacula ostentabant tam valida, tamque eminentia, ut nullæ munitiones à compluribus annis visæ forent robustiores. Ex eis Henricus displodi bombardas continenter mandavit, tanto Hostium detrimento, ut ex loco viciniore, quém ceperant, Castra movere necesse habuerint, atq; in alium recedere, quo tutiùs tegerentur.

Montenigrii eruptio.

Rursus Alberto suadetur pugna, & dissuadetur.

Nox interea intercessit: ibidemque cum Exercitu moratus est Archidux: atque in bellico Senatu decrevit: ut postridie Buquoius cum mille Vallonibus pontem ex navibus imponere fluvio conaretur: non tamen hunc Exercitus antè transmitteret, quam occupatum esset Longumpratum: ut illac pateret aditus regressuro. Quare decimo sexto Calendas, Buquoius cum suis, multisque navibus supra carros impositis ad flumen accessit. Qui verò in ulteriore ripâ dispositi à Mænio fuerant, atque in Templo se munie-

munierant, diu, ac validè ejus conatibus obstiterunt. At 1597.
Buquoius fluvio pontem imponit.
Fabritius Sontomangus cum trecentis Militibus, trajecto scaphis fluvio, Templum illud invasit, pulsisque Gallis tenuit. Ita demum impositus pons aquis fuit.

Archidux ut Longum-pratum expugnaret, jussit Volans Agmen Militibus augeri: quandò ipsum omnium primum volebat ad oppugnandum irrumpere. Et hujus quidem loci occupandi consilium optimum habebatur: tum quòd illac subsidium Ambianum immittere tam certum, quàm tutum erat: tum etiam, quia multis potitus fuisset Albertus navibus Hostium commeatibus onustis, quæ Abbatis-Villâ venerant ad Exercitum. Sedenim ejusdem consilii vana fuit, quia sera, exequutio.
Longi-prati occupatio celeranda.
Principio quippe cùm Rex ad aggeres propugnandos omnem ferè vim Militum advocasset, Longi-prati custodia infirmior erat, & facilè superanda. At postquam eum locum Mænius non modò frequenti Milite, sed circumducto quòque aggere corroboravit; spem omnem Hosti eripuit expugnandi.

Progressus tamen Archiducis Exercitus propius Longum-pratum, continenti displosione tormentorum viam sibi per disjecta obstacula faciebat. Gallus ex adverso suas exonerabat bombardas, quarum septem longiores, quæ à colubris denominantur, in tumulo disposuit ad terga primi sui agminis sito.
Colubrine.
Hæ tam certis ictibus feriebant, ut bis jumenta percusserint, quæ lecticam Archiducis gestabant: ideoque coactus is fuerit equum ascendere. Multum quòq; ab illis detrimenti passus Hispanicus Equitatus. Inter ipsos verò utriusque Exercitus Equites crebræ pugnæ commissæ.
Varii conflictus.
Dumque inter Loricatos, & Sclopetarios res erat, animadversum fuit, superiores ferè Gallos esse: at ubi procedebant in prælium vel Belgæ, vel Burgundiones Cataphracti, Equites Gallos hastarum ictibus cedere.
Corazze. Archibugieri. Huomini d'arme.
Quod ut vitaretur damnum Gallicæ præsertim Nobilitatis; Rex
File.
ipse

1597. ipse primos Ordines adiens, imperavit, ut Loricati non conjuncti, conglobatique, sed sparsim, atque inter se spatio interjecto pugnarent. Ita factum, ut hastarum ictus, cùm solidum, densumque obicem non invenirent, in vanum plerumque reciderent. Decreverat etiam Henricus, si Longum-pratum aggrederentur Hispani, prælium omnino justum cum iisdem inire. Quare universum jussit Exercitum quadrato agmine procedere: Comitemque Stabuli cuncta ad præliandum disponere: duo quòque tormenta ita collocari, ut hostilium Copiarum latera concuterent. At Albertus ubi ex adverso positos vidit Exercitus, in vestigio stetit: cumque à bombardis Hostium magis lædi se videret, quàm Hostes à suis, in vicinam secessit vallem: neque discrimen belli per eum diem tentandum existimavit.

Giornata campale.

Henricus Rex parat se ad præliandum.

Nocte subsequutâ Rex Mænio, Sanpaulioq; mandavit: ut cum Exercitu coram Hoste in procinctu starent: Bironio, ut Longum-pratum tueretur: Vico, Boserioque, ut cum suis Equitibus impedirent, nè Buquoius flumen trajiciens, subsidium in Urbem ferret. Albertus verò Principes viros, Militumque Præfectos in Concilium bellicum evocavit. De summâ rerum ad eos retulit. Quid consilii capiendum in tam ancipiti statu, rogavit. Suadebant alii, ut omnino Longum-pratum oppugnaretur. Eo quippe ab tanto Exercitu facilè capto, viam patère satis expeditam ad Ambianum ingenti Subsidio firmandum. Alii contrà: *Locum eum*, asserebant, *& difficilè ob vicinum Exercitum occupari posse, & difficiliùs retineri; cum adeò aggeris magni bombardis obnoxius esset à fronte, atque ab lateribus; ut inde facilè possent cum haud levi jactura & Militum, & existimationis propulsari. Ipsum verò aggerem, ac munimenta tot mensibus extructa, & roborata, tam strenuè pro gloriâ Regis, ac salute regni defensa, invadere plusquam temerarium esse. Neque diutius ibidem commorari* *Exer-*

Archiducis consultatio de Longo-prato aggrediendo. Suadetur. Dissuadetur.

Exercitum posse, nè alimenta deficerent. Nam & Atrebatum, aliaq; Artesiæ loca, unde convehi potuissent, multùm illinc distare: & circumjectam regionem ad quindecim leucas omni tam equorum, quàm hominum pabulo carere. Quod si etiam abundasset, assiduis hostilis Equitatus percursationibus interclusum iri. Eam in digressu primo fuisse mentem: aut subitò subsidium inferre, si liceret: aut, id si fieri non posse constaret, subitò retrocedere; & magnis commeatibus obsessæ Urbi destinatis, ad alendas in reditu Copias uti. Quare nullam in medio interponendam moram: aut Hostem aggrediendum, aut inde migrandum. Posteriorum sententia visa potior Archiduci, & prudentissimo cuique Exercitus Principi. At è duobus consiliis in eâ postremò propositis, quia primum nimis periculosum videbatur, alterum amplexi. 1597.

Albertus abire statuit.

Mirus ordo in recessu.

Igitur orto mane, indicta receptio fuit per eadem, quæ facta fuerant veniendo, vestigia. Ordo autem in regressu prudentissimè institutus. Namque agmen, quod ultimum fuerat, conversa fronte primum erat: & quod steterat in principiis Agmen Volans, Exercitum concludebat. Hoc verò cum Hastatos accepisset in medium, atque ab utroque latere directas haberet Mosquetariorum alas, lunatam in speciem sinuabutur. Quo fiebat, ut qui illud invadere tentarent, statim ingenti mosquetorum procellâ obruerentur: quiq; ab hac incolumes accederent propiùs, firmissimum offenderent Militum robur, qui ferociter hastas vibrantes, formidabilem facerent impressionem. Quòd si qua etiam turma in alas inveheretur; extemplo cohortes Equitum Melzio, Landrianoque subjectæ auxiliares accurrebant: ac duabus Hastatorum catervis, quarum latera sclopetarii Equites stipabant, hostilem impetum strenuè sustinebant, donec Mosquetarii novos ictus pararent. Hastati, sinistro humero hastâ incumbente, lento passu gradiebantur: atque ad minimum quemque tym-

Manich.

Cardin.

1597. tympani pulsum, faciem convertebant. Tot videbantur leones, uni vi necessitatis cedentes.

Ubi eorum receptus cognitus est ab Gallis, Regique nunciatus: is, ut insalutatos recedere Hospites minimè pateretur; duas instruxit Equitum acies, ab aliis duabus Sclopetariorum vallatas; quibus Hostium terga insectaretur, ac premeret. Sed quando tam sapienter dispositus ordo migrandi animadversus est, inanem censuerunt omnes aggrediendi laborem. Soli Velites aliquid periclitari voluere: sed malo, damnoque suo. Cùmque potestatem impetrasset Montinius eorum Ductor, Hostem multis eodem tempore partibus invadendi; stetit Exercitus in vestigio, tantamque sclopetorum copiam exoneravit: ut illi terga vertere, in orbem se convolvendo, coacti sint. Unàque Sclopetarii Equites ex utroque latere prodeuntes, eosdem propulsavere ad acies usque Gallici Exercitûs: quæ sensim insequebantur Hostem, non ut ei, sed nè suo nomini detrimentum inferrent. E Gallis Velitibus cæsi quadraginta, plures vulnerati.

Receßus Hostibus inoffensus.

His demum obicibus expeditæ, suum celeriùs continuarunt iter Archiducis Copiæ. Verùm ad fluvium transmittendum cùm pervenissent; Rex cum omni Equitatu progressus est, ut videret, an opportunitas loci ansam præberet aliquam hostiles Copias perturbandi. Id periculi Albertus & sapienter prospexit, & generosè amolitus est. Jussit enim, ut Volans Agmen repentè frontem Gallis obverteret, inque mediâ subsisteret viâ: donec trajiceret Exercitus universus: tùm ut ipsum aquam (quæ genuum tenus pertingebat) vado transmitteret. Hæc receptionis forma mirabilis, nusquam interruptis Ordinibus, nullâ interjectâ morâ; tantum apud ipsos Hostes merita, & consecuta est commendationis, & gloriæ: ut publicis eorum acclamationibus tùm fuerit celebrata, & memorandum illud præconium ab ore Magni Regis Henrici expresserit:

Ejus ordo laudatus ab Hostibus.

Nusquam gentium Milites esse, qui tam scitè se gererent. 1597.
Si Peditatum illum Equitatui suo adjunctum haberet: non vereri se bello lacessere Orbem terrarum universum. Sic animæ magnæ, quæ materie laudum in sese abundant, magnificas laudationes ne Hosti quidem negant, aut invident: & virtus, quamvis infelix, modò constans, iis etiam placet, quibus nocet.

Ambiani deditio jubetur ab Alberto, urgetur ab Henrico.

Archidux cum Exercitu Dorlanum versùs perrexit: deinde Atrebatum se recepit. Per literas verò à puero quodam occultè perlatas Montenigrio significavit: ut, quandò subsidium in Urbem inferri nullâ viâ potuisset, quàm posset optimis conditionibus deditionem faceret: residuumque Militem ad fortunatiora reservaret. Eumdem ob rem fortiter gestam commendabat: & præmium pollicebatur. Nec multò pòst Henricus Rex misit Ambianum, qui suo nomine diceret. *Se quidem ægerrimè compelli ad tam generosos Bellatores internecione delendos, ob contumaciam Urbem sibi suam non reddendi. Hortari ut saluti, rebusq; suis maturè consulerent. De subsidio jam desperatum. Conditiones ab se amplissimas concessum iri, si statim Urbem dederent.* His acceptis; Montenigrius Præfectos Militum evocavit in Concilium. Luem in Urbe grassantem ob oculos posuit: numerum Defensorum exhaustum: bellicum instrumentum ferè nullum: Hostem in fossâ, ac dirutis munimentis: Subsidium revocatum: extremam rerum omnium desperationem. Reliquum esse nihil, nisi cum Hoste conditionibus, quantùm liceret, æquis pacisci. Archiducis etiam super eodem literas recitavit. Ab nemine dubitatum, quin extemplo facienda deditio. Quò tamen existimationi publicæ fieret satis; priùs ab Rege petitum, ac facilè impetratum, ut ad Albertum duo mitterentur, qui eâ de re responsum ejus referrent. Missi Fridericus Paciottus, atque Andreas Ortitius assensum Principis retulerunt.

Suadetur à Montenigrio.

In

1597. In deditionem ergo his tandem conditionibus convenit. *Ut Portocarreri, aliorumque in obsidione occisorum tumuli nè moverentur, aut inscriptiones delerentur: liceret tamen Hispanis ad arbitrium cadavera eorum transferre. Ut Milites omnes migrarent cum armis, atque impedimentis, explicatis vexillis, tympanis, tubisque sonantibus, quadrato agmine: cum carris quoque ab Rege commodatis ad ægrotos, ac res domesticas Dorlanum usque transvehendas. Quòd si quis ægrotus, vel saucius in Urbe persisteret; & cum eo benignè ageretur, & quandocumque liberet, sineretur discedere. Ut sumpta in Urbe medicamenta Militibus condonarentur: atque etiam sclopetorum globi bis mille pondo à Civibus accepti, & jam absumpti. Ut captivi utrinque sine redemptionis pretio dimitterentur. Ut Cives novis haud premerentur oneribus: sed tanquam sui Principis in fide constantes haberentur: cui tamen fidelitatis jusjurandum instaurarent. Quòd si quis Milites sequi vellet, integrum ei esset. Ut sex diebus proximè consequentibus agerentur induciæ: intra quos dies nisi bis mille hominum subsidium acciperent, Urbis facerent deditionem. Interea tres Militum Præfectos, Hispanum, Italum, Vallonem obsides darent.* Harum conditionum exemplum ad Archiducem perlatum, ab eodem ratum habitum fuit. Ampla conditiones, quibus fit.

Septimo Calendas Octobris, qui dies sacer erat Divo Firmino Ambianensi Episcopo primo, & Martyri, Urbisque Patrono; egressi sunt Ambiani Defensores, hoc est mille octingenti Pedites, Equites quadringenti. Quibus omnibus præibat Montis-Nigri Marchio militaribus comptus insignibus, feroci insidens equo, imperatorium baculum manu gerens. Medium eum exceperant honorificè Comes Stabuli, & Bironius, ut ad Regem deducerent. In comitatu habebat è suis Equites centum triginta, Peditumque tantumdem. Non victum excedere Urbe diceres, sed eam intrare victorem. Adeò non eventus, plerumque

fortunæ obnoxius; sed bene gestæ rei conscientia à Viris sapientibus æstimatur. At ubi ad explicatam ingentis prati planitiem pervènit; in quâ Rex cum universo Exercitu in acies disposito eum præstolabatur: extemplo deponit baculum, equo descendit, regium genu exosculatur: altâque voce, ut à multis, qui aderant, auditus fuerit, testatus est: *Reddere se Urbem in manum Regis bellatoris; quandò Regi suo non placuerat subsidio mittere Præfectos Militiæ bellatores.* Quasi vellet his verbis significare: si Copiæ auxiliares Hispanorum vel viam fluvio ulteriorem institissent: vel opportunitatem pugnandi, quam sors obtulerat perturbatione Gallorum, arripuissent; solvendam omnino ab eis fuisse obsidionem. Responsum ad ea Rex dedit. *Satis ipsi esse debere, & Urbem propugnasse, ut bellatorem: & eam in legitimi Regis potestatem restituere cum honorificentiâ bellatoris.* Alias quòque significationes humanitatis regiæ tum eidem exhibuit, tum cæteris Militum Præfectis, quos singillatim notòs voluit habere de nomine. Omnes denique cum acclamatione universi Exercitûs benignè dimissi, ac Dorlanum tutò perducti.

1597. Catherinus.

Regius in Urbem ingressus.

Intravere Victores Ambianensem Urbem, illamque admodum exhaustam Incolis invenerunt: quod multi obsidionis tempore pulsi fuerant: plures sponte recesserant: alii contagione absumpti: nec pauci cum Hispanis abiere, veriti nè, quòd horum Partibus studuissent, perpetuò suspecti Gallis essent. Primi omnium ingressi sunt Ambianum Henricus Montmorencyus Comes Stabuli, qui Urbem Regis nòmine in potestatem accepit, & Bironius, & Hercules Roanus Mombazonius Dux. Secundùm hos invectus est Rex, qui ante omnia voluit, maximum Templum adeundo, religionis suæ specimen dare. Tùm Urbis mœnia multis partibus diruta refici jussit, ac munimenta vel eversa, vel labefactata redintegrari. Arcem quòque non minùs ad Cives in fide retinendos, quàm ad arcendos

dos Hostes designari, & quamprimùm extrui mandavit.

Postridie res evenit, quæ si dies aliquot præcessisset, magnum Gallicis rebus discrimen creasset. Quippe repentè (& quâ ex origine ignotum) tantum in regiâ statione exarsit incendium; ut brevi spatio temporis tentoria conflagrarint universa. Nihil tamen damni hominibus intulit, aut impedimentis; utrisque paulò antè submotis. Festos potiùs ignes interpretata sunt festiva, ut semper, Gallorum ingenia, vel in argumentum lætitiæ ob reportatam victoriam, vel in omen felix paulò post sanciendæ inter duos Reges maximos pacis. Quorum alter, hoc est Henricus, non diu moratus est Ambiani, tum ad vitandum adhuc sævientis periculum luis, tum ad Archiducis vestigia persequenda. *Incendium repentinum in Castris Regiis.*

Antequam Atrebatum se conferret Albertus; Mendozzam misit cum idoneo Equitum, Peditum, ac tormẽtorum apparatu ad Montem Hullinum expugnandum. Unum id Oppidum in Agro Caletensi, adhuc erat Gallorum potestati subjectum. Ejusque Præsidiarii Sancti Audomari Oppidi ditionem, aliosque Artesiæ fines crebris excursionibus infestabant. Opinione, ac spe faciliorem expertus est eam expeditionem Mendozza. Quamvis enim locus positione, manuque munitus, propugnari diutius potuisset; Arcis tamen Præfectus universi Exercitûs terrore fortasse consternatus; ubi Hostem vidit aggeribus septum, ac bombardas fulminantes, tertiâ die deditionem maturavit; vehementer in eum excandescente Henrico Rege, qui jam subsidium inferebat. *Archidux MonteHullino potitur.*

Hic verò postquam Ambiano validiùs muniendo opportuna dedit mandata, ejusque gubernationi præfecit Dominicum Vicum in Cameraci defensione spectatum, *Lib. 7.* Dorlanum aggredi in eo fortunatorum eventuum articulo, militarisque alacritatis ardore decrevit. Sed antea salutandum sibi, per jocum dixit, Archiducem Albertum,

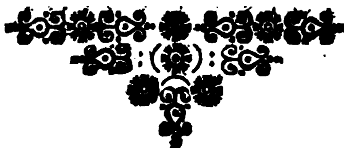
qui ab itineris laboribus (an etiam ægritudine animi ob rem improsperè gestam?) languebat Atrebati. Quare magno animo, magnisque viribus eò usque procurrens; aliquot mosqueta displodi contra Urbis prætorium jussit. Hæ nempe sunt militares salutationes: quibus ibidem commoranti exercitûs parti aliquid terroris incussit. Verùm inde statim digressus, Castra ad Dorlanum posuit eodem planè loco, quo posuerat Fontanus, quando Urbem cepit. Paucos ibi dies perstitit Rex, crebris velitationibus lacessens Hostem. Et quòd autumnales pluviæ ingruentes ad Urbem aggeres duci prohibebant; atque ad obsidionem ponendam pauciores justo Milites erant, iique ab recentibus belli laboribus fessi, & quietis indigentes: Archiducisque subsidium adeò vicinum erat, atque in promptu; abstinendum ab eo molimine duxit id temporis: ac per illos fines Copiis distributis, Lutetiam Parisiorum se recepit. Magnis ibi acclamationibus Populi illius innumerabilis exceptus est, resonantibus undique præconiis Henrici verè Magni Regis, & Ducis; qui tam arduam obsidionem tam fortunatum ad exitum perduxisset: Subsidium tanto conatu coactum, diligentiâque deductum, tam fortiter propulsasset: Urbem denique utilitatibus, ac tutamento Galliæ tam opportunam gloriosissimè recepisset. 1597.

Rex Henricus excipitur magno plausu Lutetiæ.

Albertus verò, qui Dorlanensi oppugnatione auditâ, ingentem Militum numerum eò mittere in subsidium, Mendozzæ ductu, destinaverat; ubi rem ad irritum cecidisse accepit; in Flandriam Provinciam migravit. Belgæ namque Hispano subjecti, ac præ cæteris Flandri, cùm tam florentem Exercitum in procinctu viderent; nusquam impendendum accommodatiùs censebant, quàm ad expugnandam Ostendam. Itaque & vires suas omnes, & pecuniæ vim ingentem eum ad finem offerebant. Illud quòque cum primis momentum rationis jactabant: magnos progressus, quos in Frisiâ Mauritius faciebat in dies, eo diver-

1597. diverticulo retardatum iri. Cum ergo Brugis Archidux moraretur, ad locum perlustrandum, ac rei gerendæ conditiones explorandas, Principes aliquot Viros cum sex ferè millibus Militum ex omni gente transmisit. Imò alienâ diligentiâ non faciens sibi satis; suis ipsemet oculis inspectare semel, atque iterum voluit universa. Atque in eam demum sententiam cum prudentioribus ivit: non esse tantas vires absumendas in opere minimè successuro. Oppidum quippe naturâ atque arte validè munitum erat: neque inferendum mari subsidium poterat impediri. Naves enim in portu demergere, quod ei prohibendo cogitaverant, non licere constabat. Imò paulò antè missum ab Hollandis Militum, aliarumque rerum subsidium, nihil obsistente Hoste vicino, ingressum erat. Hispanici contrà exercitûs ferè ducenti in solâ re explorandâ perierunt. Quare jam exeunte Novembri nil sibi tentandũ aliud Archidux existimavit. Duo tantùm in eis finibus construi munimenta jussit, quæ Hostium excursiones coërcerent: atque inde Bruxellas reversus est.

Archidux Ostendam aggredi omittens, Bruxellas redit.

De

De

BELLO BELGICO

LIBRI DECIMI

Summa.

*M*Eursam invadit Mauritius. Arcis Mutilianæ conditor Italus. Meursæ obsidio. Post brevem defensionem unà cum Arce deditur. Grollam quòque Mauritius obsidet. Ab ignibus jactatis damna. Eâ demum potitur. Brefortii descriptio. Ingeniosa pontium fabrica. Brefortium oppugnatur ab eodem, & capitur: Arx deditur. Repentinum in Oppido incendium. Mauritius brevi tempore potitur Enscheda, Otmarsia, Oldensalia, Linga. Hujus positura, munitioque. Ejus ditio victori donata. Clemens Octavus paci studet inter Hispanos, & Gallos. Ideo Mediceum Cardinalem legat in Galliam: hic in Hispaniam mittit Ministrum Generalem Franciscanorum. Rex Hispanus, & Archidux Albertus in pacem propensi. Vervini tractationem ineunt Administri Pontificis, & Regum Delegati. Conditiones pacis agitantur. Dissuadetur hæc Henrico ab Anglis, & Hollandis. Facta tamen (quamvis vulgata seriùs) communi plausu. Hispanus Rex Isabellam Filiam Conjugem destinat Alberto Archiduci cum Belgio in dotem: & quibus de causis. In Regio Senatu disceptatur ea de re in utramque partem à Comite Fontano, & Castelli Roderici Marchione. Utriusq; Concio. Conjugium decernitur. Ejus Conditiones. Regis literæ ad Belgas suos. Horum responsio. Albertus in suo Belgico Senatu depo-

deponit purpuram, & cum juramentis mutuis init principatum. Obtrectant Fœderati. Tumultuantur Præsidiarii Arcis Antverpiæ, & Liræ: sed mox sedantur. Alberti loco præficitur Belgis Andreas Cardinalis Austriacus. Cum gaudio excipitur. Narratio generosæ, ac piæ mortis Hispani Regis Philippi Secundi. Morbi acerbitas, ac diuturnitas. In doloribus, atque obitu prænunciato magnanimitas. Triduana confessio. Frequentes, & varii pietatis actus. Insignis præparatio ad sacram unctionem extremam. Salutaria Filiis monita. Moritur, dum pro eo canitur Sacrum. Laudatur à Pontifice. Ejus virtutes, felicitas, infortunia.

De

BELLO BELGICO

LIBER DECIMUS.

1597.

Mauritius Rhenobergâ potitus, ut antè diximus, Meursam arma convertit. Est autem hoc Oppidum in Cliviensi ditione: sed ante annos undecim ab Hispanis captum, adhuc retinebatur, Senatûs Cliviensis permissu. Priùs quàm eò Mauritius perveniret, quosdam misit è suis ad Arcem Mutilianam evertendam. Camillus Sacchinus Italus eam condidit (unde & vulgò Camilli Arx appellata) quo tempore ab Alexandro Farnesio Belgium gubernante Meursæ præfectus fuit. Cujus rei argumento est inscriptio in quâdam ejus parte inventa, quæ ut ab aliis exscribitur, rudis, ac barbara ita se habet. *Ego Camillus Sacchinus hanc inexpugnabilem Arcem cum virtute animi, & propriâ pecuniâ fundavi Anno salutis M.D.LXXXVII. militans sub Alexandro Farnesio in servitio Regis Catholici.* Camillum hunc Meursam diutius tenuisse tradunt: eamque Arcem excitasse: Oppidumque validè admodum muniisse: quasi eam sibi

Mauritius Meursam invadit.

Mauv. Di Clabes.

H. Grotius histor. l. 6. Meteran. anno 1597. Thuan. lib. 119. Reidanus. lib. 14. Gaspar Ens. lib. 13. hist. Guill. Baudart. Polemogr. Par. 2

Arcis Mutilianæ Conditor.

Meursæ Gubernator.

sedem perpetuam, & Meursensem omnem Comitatum 1597. affectaret. Hic nempe diuturnæ administrationis fructus est, ut plerumque degeneret in dominatum. Extincto Parmensi Duce, cum Italicum nomen in Belgio de pristino splendore multum remittere visum est; evocatus in Galliam Camillus, ibi suo fato periit. In Meursensi verò gubernatione successit Andreas Miranda Hispanus, qui Arnoldum Bucopium Mutilianæ præfecit. Is ubi Mauritium Rhenobergæ victorem audivit contra se adventare, exiguo diffisus loci Præsidio, Arcem deseruit, relictis præ festinatione commeatibus, ac duobus, tribusve tormentis. Eamdem Mauritius æquari solo mandavit. Antè verò, quàm propius Meursam accederet; Mirandam per literas monitum voluit: *Solam se Arcem petere. Illam quantâ vi posset maximâ tueretur. Oppidum tanquam neutri Partium addictum, & sacri sub imperii tutelâ, lædere ipse quoque abstineret. Sin damni quid illud pateretur, in ipsius caput recasurum.* Ad hæc Miranda respondit. *Oppidum suæ fidei creditum ab suo Rege. Ad idem regio nomini conservandum omnia sese in oppugnantium exitium moliturum. Quòd si è re foret Regis sui illud delere, licèt proprium esset, ei flammas injecturum.* Tam animoso responso Mauritius magis ad pugnam irritatus, quinto Calendas Septembris Castra ad Meursam ponit. Numerabantur in eis signa Peditum sexaginta, una & viginti Equitum turmæ. Bipartitè distributis Copiis Oppidum cinxit. Ad portam, quam Templariam dicunt, ipse stabat Mauritius cum Guilielmo Nassavio, Solmensi Comite, & Peditum signis novem supra quadraginta, atque universo Equitatu: ad portam verò novi Oppidi Clutingius, & Duvenvordius cum reliquo Peditatu.

Miranda Meursæ Gubernator.

Mauritius Meursæ Arcem postulat frustra.

Baudart. Coloma. Reidanus.

Obsidetur Meursa.

Gaspar Ens. Grotius. Haræus.

Adventanti primùm Hosti, eruptione factâ obviam ivit præsidiarius Miles: manusque cum eo strenuè conseruit: ac Templum quoddam, extra mœnia situm,

ad

1597. ad vesperam usque tutatus est ab Oppugnantibus Frisiis. At in horum subsidium supervenientibus Scotis, repulsi tandem in Oppidum fuere Præsidiarii. Inde tamen cùm tormenta displodere non cessarent, eâdem primâ obsidionis die aliquot ex Hostibus, atque inter eos Centurionem Scotorum Vaddelium straverunt. Interea cuniculos effodi Mauritius jussit, qui posterâ nocte perducti ad fossam Oppidi sunt. Hæc cùm neque lata admodum esset, neque profunda, magnam victoriæ spem Obsessoribus dabat. Jam verò ad oppugnationem admovendam, in procinctu Mauritius esse voluit Frisiorum signa quinque prope lapideam, ut appellant, portam: quatuor Scotorum, & duo Germanorum ad Templariam: Anglorum quatuor in medio utriusque intervallo. Duodecim quòque bombardas disponi mandavit, quibus acris Calendis Septembris concussio fieret. Quia tamen ingruentes perpetuò pluviæ cœpta opera perfici prohibebant; unâ, atque alterâ die à verberatione cessatum. Cujus cessationis impatiens Mauritius, junceos pontones parari jubet, quibus Oppidi fossa transmittatur; & promtos esse Milites, ut muros invadant, cùm primùm Defensoribus bombardarum vi spolientur.

Eruptio propulsata.

Hæc dum Hostis molitur, Oppidi Gubernator Miranda pyrio pulvere se destitutum videns, Tympanotribam ad Mauritium mittit, qui suo nomine triduum induciarum petat; & Obsides mutuò dandos, ut interea de deditione inter se conveniant. Induciæ negatæ: concessi Obsides, per quos constituta deditio. Tertio Nonas Septembris egressi sunt Oppido Milites octingenti quadraginta, consuetis, ac sæpiùs memoratis sese dedentium conditionibus; & quadraginta curribus ad res convehendas à Victore commodatis. Campestre quòque tormentum unum secum pertrahere permissum: ita flagitante Mirandâ, &

Tamburlo nov.

Meursa cum Arce Mauritio deditur.

per jocum submonente Mauritio, ne illo magnam aliquam Urbem expugnarent. In Arce verò repertæ bombardæ undecim, earúmque sex majores: pulveris autem nitrati, aut Commeatum nihil. Præfectus Oppido simul, atque Arci Gistellius, Solmensis Comitis Locum-tenens, cum duobus Peditum signis præsidio relictis. 1597.

Mauritius intra mensem unum tribus Oppidis feliciter potitus, & quatuor supra quinquaginta tormentis, quorum undecim majora muris quatiendis idonea, & navibus plurimis, alioque bellico apparatu; jam Rhenum patefecerat omnem Fœderatis suis. Paucis itaque diebus Meursæ commoratus, rebusque ibi dispositis, ad reliquam regionem subigendam animum, operamque convertit. Ut Militem ad hyberna reduceret, & anni tempestas hyemi proxima, & pluviæ frequentes hortabantur. Verùm ab recentibus victoriis alacritas major tam Ducis, quàm Militum; ac tempus illud, quo fortunam adeo sibi experiebatur addictam, atque arridentem; ut bene cœpta prosequeretur, evicere. Igitur Copiis iterum lustratis, sex millia Peditum, Equites mille & quingentos numeravit. Nauticam præterea turbam habebat ingentem, quæ marinis obdurata periculis, neque bellica reformidabat; & pertrahendis, disponendisq; tormentis valdè erat accommodata.

Mauritius Grollam obsidet.

Hoc instructus Exercitu Mauritius sexto Idus Septembris per impositum pontem prope Orsoyam Rhenum transmisit. Postridie Luppiâ quòque flumine trajecto, parvis usus itineribus, ad Grollam Castra tertio Idus posuit. Præerat Oppido Ioannes Stirumbius Limburgensis Comes cum Peditibus octingentis. Sub ipsum autem adventum Hostium, tres Equitum turmæ subsidiariæ eòdem inductæ. Neque id incommodum Obsessori: cui magis expediebat, hostilem Equitatum includi mœnibus, quàm ad infestanda itinera circumire. Cavendum tamen ab ejusdem eruptionibus; & validiùs Castra munienda. Stirumbius

Cesper Ens. Grotius. Bondart. Heraut. Thuanus. Colona Reidanus.

1597. bus, ubi primùm ex hybernis moveri Fœderatorum Copias accepit; munitiones Oppidi roboravit: seseque, ac suos ad belli discrimina diligenter instruxit. Quare difficilis admodum, ac diuturna futura obsidio videbatur.

Nihil tamen propterea retardatus Mauritius, duo principio munimenta erigi jubet: alterū ad Occidentem Solem, ad Meridiem alterum; eaque inter se aggere perpetuo ducto continuari. Quæ omnia unius spatio noctis peracta; octingentis Militibus in labores, bis mille in eorum præsidium pervigilantibus. Interdiu verò, quæ properata per tenebras fuerant, diligentiùs absoluta. Nocte proximâ alia duo propugnacula ad Ortum Solis, atque ad Septentriones extructa: eademque firmata per diem, & subterraneo meatu intercedente conjuncta. Sic ab omni latere Oppido circumvallato, propiores aliæ munitiones, Militum quingentorum capaces, coërcendis eruptionibus fabricatæ. Ut verò Mauritius alacritati suorum etiam spe præsentis lucri stimulos adderet, florenos centum pollicitus est iis, qui primi aggere ad fossam pervenirent. Id præmii Frisii præripuere. Cùmque certatim alii omnes præire sociis adniterentur; eo sagaci consilio consequutus est Princeps, ut cæteri quòque opera celerarent. Iis etiam qui cuniculos effodiebant, dena florenorum millia promissa; supperadditâ primo, secundo, tertio, qui præ reliquis opus absolverent, certâ mercede. Quare contentione maximâ septem locis acti. Præmium quippe Militibus inter pugnandum datum, quædam videtur pars anticipata victoriæ.

Castrorum munitio.

Mercede Milites animat Mauritius.

Trombetta. Dum inchoarentur cuniculi, Mauritius ad Oppidum Tubicinem misit, qui deditionem postularet. Respondère non sine indignatione Obsessi: *Præproperam eam esse petitionem. Tunc opportuniorem futuram, cum supra mœnia Hostis esset.* Repulsâ ferocior Miles in opera incumbit. Mauritius fossæ aquas derivari aliò jubet, fossam-

quo compleri. Ignitis quoque globis, seu pyrobolis, quorum insignis opifex aderat Ioannes Boverius, pugnatum in Oppidi ædificia. Horum ad quadraginta octavo Calendas Octobris conflagrarunt. Postridie eodem artificio simile excitatum incendium. Et nisi tempestivè ad mœnia Milites accurrissent, universum fuisset Oppidum flammis absumptum. Jam è cuniculis unus fuerat ad muros perductus. Iterum deditio à Gubernatore postulatur. Is tridui spatium poscit, quo per literas moneat Hermannum Comitem Thserembergium, Geldriæ Provinciæ Præfectum. Mauritius contrà: *Maturato opus esse. Post triduum fortè vix unum ex Obsessis superstitem fore.* Quod ut re comprobaretur, admotum cuniculum sub propugnaculo jussit pulvere tormentario referciri, exitusque omnes obstrui; cùm alios quoque cuniculos promoveri. Et quasi satis non esset subterraneis ignibus cladem denunciatam moliri; missilibus quoque flammis in Oppido rursus incendium excitatum. Imò, quod miserabilius erat, igni extinguendo non suppetebant aquæ, arescentibus puteis, et quò fossa fuerat exinanita. Quare cùm increbescerent mala, remedia destituerent; consternati tandem animis Defensores deditionem faciunt. Conditiones fuere; ut Præsidiarii trans Rhenum migrarent, atque in tres proximos menses armis adversùs Fœderatos abstinerent. Equi etiam Equitibus denegati primò, sed mox Mauritii benignitate concessi. Quarto Calendas Octobris Oppido excesserunt. In his erat Budbergius cum Equitibus octoginta: quibus impedimentorum currus centum viginti succedebant. Tum Sancius del Levâ, quinquaginta tribus Equitibus stipatus. Agmen claudebat ipse Limburgensis Comes Stirumbius cum duodecim Cohortibus Peditum: Omnes numero Milites ferè mille. Oppidum ingressus Mauritius perpauca reperit, & minora tormenta, bellici verò instrumenti nihil. Cùmque non multùm diu ibidem

Missilium ignitorum vis.

Grollæ deditio.

Mauritius Brefortium invadit.

1597.

1597. dem quievisset, felicitate temporis uti sciens, Brefortium Militum rapit.

Iidem Historici

Modicum ambitu, sed prævalidum situ Zutphaniæ Oppidum Brefortium est, ante annos quadraginta mœnibus, fossâque accuratè munitum. Paludibus undique cingitur; velut ampliore fossâ naturæ. Duplex tantùm aditus objicitur, aggere gemino super aquis erecto: quorum alter curribus, equisque pervius; alter peditibus viam præbet. Consurgit Arx ad latus, ad quam ex Oppido demeantes angusta semita perducit. Hæc omnia Defensoribus magnam sese tuendi fiduciam dabant; cùm cæteroqui numero paucissimi essent, nempe haud supra ducentos. At Mauritius, ratus vel solo terrore nominis, & locorum in proximo subactorum recenti exemplo, hunc etiam sibi ultro venturum in manus; vix Castra locaverat, ac tormenta disposuerat, cùm postulari jussit deditionem. Responsum fuit à Damiano Gardotto Lotharingo, qui Præsidium regebat. *Nè sibi persuaderet Hostis, rem esse cum Grollanis. Se pro fide in suum Regem, ac loci defensione, ad extremum usq; spiritum pugnaturos.* Quamobrem vim adhibendam, atque ad opera naviter incumbendum curavit Mauritius.

Ac primò, ut circumjectarum paludum obicem superaret; admoveri pontes jussit, quos secum in eum usum providè circumducebat. Hi verò (uti valde solertia sunt ad machinamenta fabricanda Belgarum ingenia) contexti in hunc modum erant. Binæ trabes, decem, aut plurium pedum longitudine, abiegnis asseribus fuerant suprà, infràque contignatæ, adeo ut machinæ latitudo quinos homines caperet ex æquo dispositos. Singulis erant angulis rotulæ subjectæ, quibus in eam nem partem moles facilè volveretur. Inter duas contignationes cavitas media fuberc complebatur. Utrinque funes pendebant, ut quàcumque Milites vellent, machina pertraheretur. Ad extremum

Vectibilis pontium artificium.

pontem

pontem ferreæ fibulæ desinæ, principio verò adjecta foramina: quibus adminiculis alter alteri pontium, prout loci postulabat conditio, necteretur. 1597.

Hoc artificio, aliisque machinis palustris agri difficultatibus superatis; ita progressi sunt Obsessores, ut jam tormenta possent ad muros quatiendos disponere. Quò verò tutiùs aggerem quòque perducerent (quando terræ ad se tegendum penuria erat) jussit Mauritius corbes ramis, ac frondibus arborum refertas opponi in speciem tantùm, atque ad Hostem fallendum. In his operibus festinandis, parem ostentarunt audaciam Nautici homines, dum bombardas pertraherent, atque Aurigæ, dum virgultorum convehérent fasces, aliamque materiem: utrique à displosis continenter ex Oppido tormentis securi, non tuti. Multi quippe globis eorum icti sternebantur. Mauritius quòque suas omnes bombardas ter exonerari mandavit. Tùm, quasi tertio dato signo, deditionem iterum postulari. Obsessi per contemptum, spatium ad deliberandum de summâ re poposcerunt horarum saltem quatuor & viginti. Præsidentes namque eâ re potissimùm erant, quod, etiam si propugnacula, & mœnia diruerentur; aquæ ipsæ latè circumfusæ futuræ essent pro muris, ac munimentis, contra quæ bombardæ nihil possent. At non animo reputabant, cum eâ sibi gente negotium esse, quæ aquis innata, earumque domestica, ac tanquam cum illis quòque Fœderata; pro se, non in se pugnantes easdem habet. Et sanè si marinos homines natura ferret, eos crederemus Hollandos. Pontibus igitur, quos modò memoravimus, navium instar innatantibus propius Oppidum successit Miles.

Aliæ machinæ.

Ad Orientem Solem lunatum erat munimentum tuendæ portæ præstructum. In illud è Solmensis Comitis Castris tormenta displosa: mox à Scotis Militibus invaditur, atque occupatur. Nec multò pòst, quæ Brederodio pare-

Obsessores munimenta capiunt.

1597. parebant, Copiæ lunatum aliud propugnaculum, portæ alteri ad Occasum Solis objectum, expugnant. Non idcirco tamen exterriti Defensores, adhuc tormenta displodere: saxa jacere: omni ope se, locumque tutari. At Hostis vehementer iratus, quod unum Oppidulum felicem victoriarum cursum tamdiu retardaret; tantâ vi, aut furore potiùs exonerare omnis generis tormenta cœpit: ut nulli supra mœnia efferre caput tutò licèret.

Jam verò Exercitus universus, viâ undique per aggeres patefactâ, imminere Oppido quasi funditus evertendo videbatur. Adeòque invicta illa constantia Defensorum aliquando fracta est; & cedere necessitati ultimæ coacta. Igitur prodire ad Hostes Tubicinem jubent, qui colloquium ad deditionem petat. Hic è mœnibus vix extulerat caput, cum penè illud immissus globus abripuit. Surdæ omnium aures ad ipsas se dedentium voces. Furor ob pertinaciam, dolor ex tot Commilitonibus amissis, qui plures in uno Brefortio, quàm in cæteris simul Oppidis expugnandis, cæsi; ad internecionem sævire compellebant. Ipse Mauritius, qui mallet Oppido pleno Civium, quàm vacuis mœnibus potiri, frænare militarem impetum, furiasque nequibat. Obsessi, ut extremam perniciem vitarent, nihil non agere. Impositos hastis pileos, deditionis argumento, sustollere: imbellem sexum è loco superiore cum omnibus ad misericordiam implorandam gestibus, artibusque producere. Sed cuncta nequicquam apud animos & Militum, & Nautarum: qui mortem, ut ferè semper ob oculos habent, tam in se, quàm in aliis, nihili faciunt. Ergo non tam prædæ cupiditate, quàm cædis rabie in propugnaculum enituntur: inde se in Oppidum truculenti effundunt, omnia stragis, & sanguinis implentur. Quod ubi conspexere Oppidani, rapidâ se fugâ in Arcem recipiunt. Hostis per Oppidum universum ad prædam discurrere. Ea fuisse fertur opima, quod in eum locum, tanquam

Sera deditio non accepta.

Oppidani in Arcem fugiunt.

quam omnium tutissimum, finitimi Populi optima quæque comportarant. 1597.

Ingressus paulò pòst Mauritius, quantùm potuit, cædem inhibuit: incendiaque ab ignitis missilibus excitari cœpta restingui jussit. Tum Arcis deditionem postulavit. Ea deditur. Eam Præsidiarii, atque Oppidani sine ullâ conditione fecerunt, se totos Victoris arbitrio permittentes. Rendent à discretion. Mauritius vitæ quidem omnium parci voluit: sed gravem pecuniæ multam indixit. Quia tamen nocte proximè subsequutâ, vel militis cujuspiam occulta scrutantis imprudentiâ, qui face destitutus, stramen in usum luminis accendisset, Fortuitum incendium. vel ex aliquo ignito globo nondum oppresso, novum in Oppido exarsit incendium, adeòque latè manavit, ut ædes ferè omnes absumpserit; commiseratione tactus, multum pecuniæ condonavit. Eam verò ipsam, quam exegit, Militibus, ac præcipuè sauciis divisit. Diebus paucis eorumdem quieti concessis, decimo quinto Calendas Novembris Enschedam movit.

Exiguum id quòque Oppidũ est trans Isalam fluvium, Ysel. in eâ regione situm, quam Indigenæ Tuentiam appellant. Multos ibi annos præfuerat Marius Comes Martinengus; illudque duplici munierat fossâ, septemque propugnaculis se mutuò defendentibus. Angusta hæc tamen fuisse tradunt, & contra Oppugnantes invalida; ac multò minùs ad sustinendum impetum tanti, ac toties victoris Exercitûs valitura. Præsidiarii, quos tunc regebant Vasquius, & Grosfeldius Centuriones, Hosti deditionem poscenti responderunt: Non ante se illam facturos, quam tormenta vel in conspectum darentur. Mauritius Enscheda potitur. Extemplo præter ipsorum opinionem admota, Oppidum dedere coëgerunt. Itaque decimo quarto Calendas Novembris duæ Militum Centuriæ, pactæ, trimestri spatio citra Rhenum arma se minimè laturas, cum omnibus, quæ asportare secum poterant, digressæ sunt in Brabantiam.

Pergens

1597. Pergens Mauritius suarum victoriarum nectere catenam; Oldensaliam, mille ferè passibus Enschedâ distantem, postridie traduxit Exercitum. Tuentiæ primarium id Oppidum est, formâ rotundum, duplici muro, triplicique fossâ, & novem propugnagulis munitum. Quo primùm die Miles eò accessit, figendis tabernaculis vacavit. Tùm collem proximum tenuit: aggeremque quatuor ex partibus ad extimæ fossæ crepidinem perduxit. Neque contentus Mauritius singillatim potiri Oppidis; indignumque ratus, eorum uni expugnando vires omnes impendere: dum Oldensaliam obsideret, Solmensem Comitem cum parte Copiarum Otmarsiam, in vicinum aliud Oppidum, misit; ex quo frequentes erant in finitimas Fœderatorum Urbes Hispanorum excursiones. Postulata primùm, nec impetrata Otmarsiæ deditio. Mox ubi majora tormenta ter fuere displosa, deditur Oppidum eisdem, quibus Enscheda, conditionibus. Multa circùm ab Hispanis extructa munimenta rusticorum hominum operâ; eorumdem cum ingenti lætitiâ solo æquata.

Oldensaliã Obsidet.

Per Solmensẽ Otmarsiam capit.

Oldensaliam interea premebant Obsessores, atque ignitis præsertim missilibus infestabant. Quorum tantus terror Oppidanos invasit, ut post quartum obsidionis diem, bombardis nondum admotis, Præsidiarios vel precibus, vel minis adegerint ad petendum colloquium, ac deditionem faciendam. Quare octavo Calendas excessere, vexillis explicatis, Præsidiarii quadringenti, vel, ut alii tradidere, quingenti.

Oldensalia quoque potitur.

Unum jam in eâ Transrhenanâ regione Oppidum Hispano custoditum supererat, Linga. Id in extremo Belgio, ultra Benthemensem Comitatum, ad Amasim fluvium situm, quatuor in ditione Pagos circumiacentes habet. Duplici murorum ambitu, duplicique fossâ circumseptum, Arce quòque adjectâ, & propugnaculis quatuor instructâ, communitur. Fridericus Comes Thserembergius

Iidem Scriptores.

Lingæ situs & munitio.

gius Lingam eo temporis, Hispani Regis nomine, mode- 1597.
rabatur: adjunctumque Præsidium habebat Militum sexcentorum, atque unius Equitum turmæ, non sine copioso generis omnis commeatu. Is antequam obsideretur, cujusdam Hollandorum transfugæ suasu, lunatis munimentis Oppidum cinxit: suburbanas ædes, ac præsertim ingentes Pastorum caulas, in quibus commorari adventans Hostis poterat, exussit: ut propterea necesse hic habuerit Oppido procul in vicinis pagis hospitari; quando tentoria hyemantis anni inclementiam haud satis defendebant. Castra communienda non erant Obsessoribus, quia nullus è proximo venturi Subsidii metus. Aggeribus tantùm, ac munitionibus Oppidum circumcludendum, contra frequentes, ac validas eruptiones. Neque his modò, sed & displosis assiduè tormentis multum detrimenti Hostibus intulerunt Obsessi. In exhauriendâ quòque fossâ vehementer laboratum. Quippe aquis subducendis oppositi fuerant obices, qui munimentis additis defendebantur: ut nonnisi per multorum cædem, & sanguinem possent aliò derivari.

Lingana Obsidio.

Ineunte Novembri dispositis tormentis ab Obsessoribus fieri cœpta concussio: quique jam instituti cuniculi fuerant, ad fossam usque perducti, quà Molaris, ut appellant, portæ propugnaculum surgit. Eodemque tempore navibus undeviginti, per Amasim tutò delatis, multum commeatûs, atque instrumenti bellici comportatum in Castra. Interea sibi non deerant Obsessi, variis belli artibus, atque actis præcipuè cuniculis, Hostem infestando. Eorum aliquos cum Obsessores læti detexissent, ac pyrium inde pulverem pileis asportare contenderent; admoto statim igne Lingenses incautos Milites ambusserunt. Alio verò cuniculo ad Leucensem portam disrupto; qui parati erant ad irrumpendum Hostes, ejusdem portæ propugnaculum occuparunt. Nec defuere, qui huic obsidioni pretium

Lingani cuniculis pugnant.

1597. tium facerent, exteri spectatores. Daniæ nempe Regis Legati cum eo locorum venissent; munitiones, fossas, operaque Castrensia cætera & contemplati sunt, & admirati.

Pridie Idus Novembris majoribus tormentis quatuor & viginti Arcem vehementer concuti Mauritius jussit: horasque continentes octo ea tenuit impressio. Tùm haud levi factâ ruinâ, per Tubicinem deditionem Arcis, atque Oppidi postulavit. Unius horæ spatium ad deliberandum Obsessi petunt; neque impetrant: denunciante Mauritio; se primùm, ac postremùm proponere, ut sese dedant. Ni faciant extemplo, supremam ab se perniciem imminere. Quare Thserembergius duos in Castra Obsides misit: & multâ jam nocte in deditionem his conditionibus convenit. Ut cum armis, equis, impedimentis, & signis explicatis Præsidiarii ultra Rhenum, Mosamque migrarent: libri omnes, & schedæ Provinciæ negotia continentes Mauritio traderentur: is verò discedentibus quinquaginta currus, ad impedimenta transvehenda, suppeditaret.

Linga Mauritio deditur.

Postridie ingressi sunt Oppidum Hollandi, præfectusque Arci Martinus Cobbenius, Oppido Tailingius. Permissum à Mauritio, rogatu affinis Comitis Thserembergii, ut eum adhuc diem Regii Milites ibidem morarentur. At subsequenti, decimo octavo Calendas Decembris, profecti sunt numero ferè quingenti, deducentibus Friderico, atque Adolpho Thserembergiis. Mauritius tot bellicis laboribus fessum, ac tot continuatis victoriis exultantem Exercitum in hyberna dimisit. Ipse gloriæ plenissimus, & publicis suorum plausibus in Cælum latus, Hagam Comitis reversus est. Atque Ordines Fœderati, ut exantlatis laboribus præmium, reique bono communi suo tam feliciter gestæ significationem diuturnam darent: eumdem, ejusque posteritatem omnem Lingensi ditione donarunt.

Mauritii gloria, & Lingana ditio præmium.

Qui proximè sequutus est, annus nonagesimus octavus

Sequentis anni duplex gaudium

vus supra millesimum quingentesimum, duabus maximè rebus, ad publicam felicitatem spectantibus, memorabilis fuit. Pace scilicet inter duos Europæ potentissimos Reges Hispanum, Gallumque, post diuturnum, & nomini Christiano perniciosissimum bellum, sancitâ: initoque conjugio inter Albertum Archiducem, Hispanique Regis Filiam natu maximam Isabellam, cum dotali Belgii principatu.

Anno 1597.

Pax inter Hispanos, & Gallos à Pontifice struitur.

Quod attinet ad pacem; Clemens Pontifex, qui reconciliandi Catholicæ Ecclesiæ Regis Henrici magnum, arduumque negotium felicem ad exitum perduxerat: suarum quòque partium esse censuit, tanquam communis Parentis, Arbitrique generis Christiani, maximos ejusdem Principes, tot annos inter se damnosa utrique bella gerentes, stabili tandem, optatâque pace componere. Quamobrem idoneis ad tantum opus apparatibus prudentissimè præjactis; Pontificium Legatum ad hoc inter cætera negotium sapienter, ac sedulò tractandum, in Galliam misit.

Campana. l. 6. Gaspar Ens. l. 18. Grotius l. 6. Boter. l. 5. Meteranus anno 1598. Turturo l. 22. Thuanus. l. 120. Carnerus l. 12. c. 22. 23. Coloma l. 11 Catherinus in fine l. 15. Reidanus. l. 15. Petr. Mattheus Hist. Gall. lib. 1. Narrat. 2. & 3. Bentiv. l. 4. Bussier. l. 13 Jo. Bochius in Narrat. profect. Archiducum.

Legatus ideò mittitur Mediceus Cardinalis.

Alexander is fuit Cardinalis Mediceus, Archiepiscopus Florentinus, cujus suprà meminimus; quique præclaris virtutibus suis, ex obitu Clementis, summum adeptus est Pontificatum, Leonis Undecimi nomine. Hic ab Rege prope Lutetiam magnis honoris, & benevolentiæ significationibus exceptus, post alia multa ad Religionem spectantia prudenter appositèque prolata, sermonem quòque injicere de pace aggressus est.

Argumenta, quibus Gallum Regem incitat ad pacem.

Gallici regni diuturnas ærumnas, ac desolatas bello florentissimas quondam provincias commemorare: quibus extremis, ac patentibus malis unicum superesse in pace remedium. Tempus jam esse, ut post tot bellicos toleratos labores, atque incommoda, fortissimus, ac felicissimus Rex suo tot nominibus Regno pacatè, tranquillèque frueretur. Christianam Rempublicam universam optare, atque orare, ut arma illa, quæ Christianorum sanguine tamdiu maduissent, in communem Hostem

1598. *stem Turcarum Regem verterentur : qui tùm per Hungariam furoris, ac feritatis suæ miseranda vestigia spargebat.*

His, aliisque compluribus momentis rationum impellebat quidem Legatus animum regium ad assensum pacis: verùm honoris, atque existimationis stimulus acer, qui generosum, ac vividum Henrici pectus semper altè pupugerat : quique apud Principes, ac magnanimos Viros præponderare utilitatibus solet ; in partem alteram vehementer urgebat. Quare in primis hac super re colloquiis disertè Cardinali testatus est : *Nulli se unquam conditioni concordiæ assensurum ; nisi priùs loca omnia, quæ occupasset Hispanus, integrè restituerentur, ac damna regno illata resarcirentur.* At Legatus tum palàm Galliæ omnino necessariam pacem intelligens : tum, quâ erat sagacitate, mentem intimam Regis à pace non alienam introspiciens non eâ primùm objectâ difficultate ab institutâ tractatione deterritus est. Itaque ut eamdem prosequeretur, in Hispaniam misit, quem socium legationis adduxerat, religiosæ Divi Francisci Familiæ supremum Moderatorem Bonaventuram è Calatagirone : qui nempe cum alterâ Partium super eâdem concordiâ sermonem haberet. Eam verò Hispano Regi persuadere longè facilius erat : quamvis tot, ac tanti momenti Urbes, atque Oppida reddenda Gallis forent. Ætas quippe senio gravis, & lethalibus affecta morbis, adeoque morti proxima (quæ hoc ipso accidit anno) tutam pacem emolumentis belli omnibus præferebat. Objectabatur quòque : unicum superesse Filium, eumque tenerioris ævi ; cui periculosum esset, succedere cum bello tam atroci adversùs Hostem adeo potentem, expertum ac fortunatum. Eumdem hæredem Regni futurum, sed infinitis sumptibus exhausti. Addebatur, novos Principes, quos imponere Belgio decreverat, hujus beneficio pacis peropportunè usuros. Eò namque majores habi-

Regis responsio.

Generalis Franciscanorum Minister eadē gratia mittitur in Hispaniā.

Hispanus Rex, cur ad pacem propensior.

habituros armorum vires, ad abjunctas provincias in suam potestatem redigendas; quòd in Galliam distrahendæ non essent. 1598.

His, ac talibus adductus argumentis Philippus Rex, Bonaventuram mentis suæ, Regiique Senatus satis conscium, & quibus vellent firmari pacem conditionibus, edoctum, in Belgium ad Archiducem misit. Qui nihilò minùs, quàm alii, Belgio paulò pòst suo futuro, Europæque universæ concordiam non modò salutarem, verùm etiam necessariam existimabat.

Uti etiam Albertus Archidux.

Ad ejus tractationem instituendam, in Picardiæ, Artesiæque finibus congressi Gallici Regis nomine Nicolaus Villaregius, qui ei à secretis erat; Archiducis verò Ioannes Richardotus Regii Senatûs Belgici Præses: & idem Bonaventura, magnæ Vir in agendo dexteritatis, ac prudentiæ. Cùmque frequentibus colloquiis de magnorum Principum voluntate, ac postulatis probè inter se cognovissent; explanari paulatim videbatur ad concordiam via. Unus amovendus supererat obex ab Archiduce: qui retinere Caletum vellet, non quidem perpetuò, sed quamdiu cum Belgii Fœderatis bellum esset. Eò quòque adductus fuerat, ut pateretur, illo ipso temporis intervallo in manus Pontificis Maximi deponi, postmodum Regi Galliæ restituendum. Imò pollicitus est, alio se loco Caletum compensaturum. Tanti referre intelligebat Hispanicæ rei patentem eum portum habere, ad Milites in Belgium transmittendos. Et sanè hujus ipsius anni Februario exeunte, quatuor Hispanorum millia eò feliciter appulerunt. At sui tenax propositi, certus erat Henricus, non amplexari pacem, nisi sua sibi omnia redderentur. Nihilò tamen minùs constitutũ fuit, ut Vervinũ, Oppidum in Veromanduis, aliis concordiæ tractationibus inclytũ, convenirent: Cardinalis Legatus; Franciscus Gonzaga Mantuanus Episcopus, Pontificis apud Galliæ Regem Nuncius; & Regis utriusque Dele-

Cōgressus primus ad pacis tractationem ineundam.

Difficultas objecta.

Ad pacem tractandam Vervini conveniunt Administri Pontificii, & Regum Delegati.

1598. Delegati. Quamobrem à Gallo adfuere: Pomponius Belleureus Grignonii Dominus, variis legationibus nobilitatus, & Nicolaus Brullartus Sillerii Dominus, Senatus Parisiensis Præses: ab Hispano verò Joannes Richardotus modò memoratus, Joannes Baptista Taxius Sancti Jacobi Eques, & Ludovicus Verreichius Brabantiæ Audientiarius, ut appellant. Gallicos Delegatos Pontificius Nuncius deduxit: Hispanos Bonaventura Generalis sui Ordinis Minister.

Turtura. Catherinus. Ubi de conditionibus ineundæ pacis agitari cœptum est; Hispani se statim reddituros professi sunt Ardeam, Dorlanum, Capellam, Castelletum, Montem Hullinum in Picardiâ; & Blaveti portum in Britanniâ, Caletum unum ad Belgici finem belli retinere contendebant. Galli contrà hanc præ cæteris Urbem repetebant, unàque Cameracum: & veteres quasdam de finibus controversias suscitabant. Ad hæc Hispani respondebant: *Controversias illas jam tùm anno ejus sæculi quinquagesimo nono in Cameracensi pace fuisse compositas. Cameracum haud esse in Regni Gallici ditione: sed jus in eam Urbem Archiepiscopo datum; licèt paucos ante annos eamdem armis Alenconius occupasset. Catholicum verò Regem, ut Belgii Dominum, patrocinium ejus habere, non directum (ut ajunt) dominatum.* His victi rationibus Galli ab utrâque petitione destiterunt. Hispani quòq; Caletum iisdem pari æquitate cesserunt. Una de Blaveto supererat difficultas. Gallus quippe Rex Oppidum illud cum omni, quo tunc instructum erat, apparatu bellico reposcebat. At Hispani diruendam ajebant ab se conditam Arcem: ac bombardas, & reliqua, quæ ipsi eò convexerant, asportanda. Hoc etiam Hispanis Galli concesserunt, rei æquitate adducti. Tantâ inter eos sinceritate juris agebatur. Agitur de locis occupatis reddendis.

Iidem Scriptores. Disceptatum præterea de Fœderatis utrarumque Partium fuit. Et Rex quidem Henricus contendebat, ut Angliæ De Fœderatis utriusq; partis includendis.

gliæ Reginam, atque Hollandicos Ordines ea concordia complecteretur: Philippus verò Rex in eadem comprehendi volebat Sabaudiæ, ac Mercurii Duces. Hac in re gravis erupit utrinque motus animorum. Cum enim negarent Galli Mercurii Ducem includendum, qui Henrico subjectus esset: responderunt Hispani: etiam Hollandos Philippo. Atque hîc, foveri rebelles, sibi mutuo exprobrantes, vehementer in se invicem exarsere. Verùm hisce rixis dirimendis Cardinalis Legatus interjecit auctoritatem & prudentiam suam. 1598.

Grave dissidium inter Delegatos à Legato componitur.

Interea dum hæc Vervini tractabantur; dederat Galliæ Rex ad Belgii Fœderatos literas; quibus ad ineundam cum Hispano pacem se sollicitari significabat. *Sed nihil se, nisi conscius ipsis, Angliæq; Reginâ, decreturum. Mitterent adeò, quibuscum eâ super re consilium haberet, Legatos. Agi tùm quidem de concordiâ coram Pontificio Legato, assensu suo: sed nihilò tamen minùs bellum sibi interim curæ fore.* Eadem ferè perscripserat ad Angliæ Reginam. A quâ, ut ab Ordinibus Fœderatis, Legati pauld pòst appulerunt in Galliam. Hi palàm, ac disertè pacem dissuasere, cum dicerent: *Offerenti eam Hispano minimè fidendum. Quippe qui probè nosset, conjunctis Galliæ, Angliæ, Belgiiq; Ordinum viribus, se imparem esse: ac propterea Fœderatos invicem abstrahere, quò faciliùs tutiùsq; seorsim unumquemq; oppugnet; superiorq; fit singulis, qui foret inferior universis.* Ad hæc respondisse ferunt Henricum: *Non sibi novum esse, quod dicerent. Sed regnum ab se nuperrimè tantis, ac tot annorum laboribus partum, nonnisi concordiâ cum Hoste finitimo, ac sæpè intimo per fœdera cum rebellibus, posse stabiliri. Se tamen in eâ sanciendâ, non sui tantùm, sed sociorum quoq; rationem habiturum.*

Rex Henricus de pace consulit Hollandos, & Angliæ Reginam.

Utrinque missi Legati rem dissuadent.

Regis responsum.

At Mercurii Dux, cùm videret, Henrico jam Regni potito sese obluctari non posse; in ejusdem potestatem, ac benevolentiam rediit, quicquid locorum in minore Britan-

tan-

1598. tanniâ obtinebat, ei restituendo. De Sabaudi verò Ducis controversiâ super Salutiarum principatu decretum, ut tota res ad Romanum Pontificem rejiceretur; qui intra annum ferret eâ de lite sententiam. Ita demum difficultatibus cunctis superatis, & pacis conditionibus utrinque sancitis, quam dudum suspirabat Europa, quamque jamdiu expectabat Orbis terrarum, concordia inter maximos Reges ab eorum Delegatis inita, scriptoque firmata est postridie Calendas Maij. Non tamen nisi post mensem in publicum evulgata: tum quòd Galliæ Rex ante discessionem ab Aulâ Legatorum Angliæ, Hollandiæque, noluit eam promulgari, nè coram ipsis res eis tam odiosa prodiret: tum quia de Blaveti convento Regis Hispani mentem priùs Archidux voluit exploratam habere. Pax deniq; sancita. Cur ejus promulgatio dilata.

Igitur septimò Idus Junii Lutetiæ promulgata pax fuit: eademque die Ambiani coram Pontificio Legato, Gallicisque Delegatis, simulque Bruxellis: quasi tanta lætitia Urbe unâ, vel Orbis terræ capaci (uti dicitur Parisiensis) minimè caperetur: sed varias Provincias, ac Regna pax illa pervaderet, quæ commodi plurimum, ac felicitatis erat eisdem paritura. Neque solùm in regionibus, quarum ea propriè intererat concordia; sed quàcumque Christianum pertinet nomen, magnos ea fama plausus, atque acclamationes excivit: gratulantibus sibi mutuò cunctis, Christiano jam sanguini parcendum; desolatas Provincias redintegrandas; interclusa per Europam commercia restituenda; bellorum extinctis incendiis, florem bonarum artium, splendoremq; virtutum, velut è latebris emersurum. Magna ex ea facta fuit laudum, atque existimationis accessio tum utrique Regum, qui cum se nimiùm diu bello potentes ostendissent, jam se declararent publici boni amantiores: tum Pontificio Legato, cæterisque tam celebrati operis Administris, qui diligentiâ, prudentiâque suâ rem tam arduam optatum ad exitum perduxissent: tum ipsimet Communis ob hanc pacem Europæ lætitia.

 met

met Pontifici; cujus auctoritate, charitate, sapientiâ præcipua duo Christianæ Reipublicæ Regna, tam acerbis inter se odiis tamdiu digladiata, felici tandem concordiæ nodo jungerentur. 1598.

Conjugium Archiducis Alberti cum Isabella Infante.

Campana. Gaspar Ens. lib. 19. Grotius. Boterius. Haraus. Bochius. Carnerus. Coloma. Bentivolus.

Jam verò ut ad Archiducis Alberti connubium cum Isabellâ Clarâ Eugeniâ Hispaniarum Infante veniamus: res profectò erat negotii in Aulâ Hispanicâ maximi, quandò de avellendis ab Regno provinciis Belgicis, in ejus conjugii dotem, agebatur. Septuagenario major erat Philippus Rex. Nihil ad eam diem in votis habuerat magis, quàm Filiam Isabellam excelsissimè collocare: & quòd natu maxima erat, ac facilè unico Fratri decedenti in Imperium immensum successura: & quòd eam semper apud se educatam, cùm perpetuò habuisset ob oculos, suis habebat oculis cariorem. Et dignam sanè tanti Principis, ac tam sapientis rerum æstimatoris amore singulari eam omnes censebant: cui nullam è Principibus fœminis parem objectare posset Europa; aut in quam tot animi, corporisque honestamenta confluerent.

Philippi Regis amor in Filiam.

Et in Albertum Archiducem.

Ingens quòque Philippi Regis in Archiducem erat benevolentia. Is quippe ab annis florentibus in Hispaniam missus, ibiq; diutius, specimen suarum virtutum magnum præbendo, commoratus; tum Madritana in Aula, tum in administratione Lusitanâ; ad ingenium, ac sensa omnia Regis tam aptè se composuerat, ut Albertum descriptum diceres è Philippo. Atque uti similitudo fomes amoris est; eum impensè diligere Philippus: in dies magis, magisque provehere: non ut Germanum habere, sed ut Hispanum: nec tam Avunculum ei se gerere, quàm Parentem. His adeò gemini amoris facibus Rex inflammabatur ad Isabellam Alberto despondendam, & dotis loco Belgium elargiendum. Addebat animos haud dubia spes, hac ratione subjectas ejus regionis Provincias in fide Principis retinendi, eas verò, quæ defecerant, recuperandi. Magnum quippe

Belgium designatur in dotem.

ad

1598. ad obsequium incitamentum esse norat proprium Principem, ac nativum. Albertum autem, ut Austriacum, & Germanum, haberi pro Belga posse: ejusque si qua soboles existeret, Belgicam omnino futuram. At contrà imperii sui tam commodam partem ab reliquo corpore dissecare, & relictam à magno Parente magnam hæreditatem imminutum ire; acerbum sibi, damnosum posteris, minùs probandum prudentibus intelligebat.

In hac ancipitis animi fluctuatione, ad consuetam se Rex convertit in majorum æstu curarum Cynosuram, Regii videlicet Senatus deliberationem, & consilia. In eo fuisse tùm ferunt meritis, ac dignitate non ultimum Comitem Fontanum, qui re aliquot annos in Belgio prudenter, ac postremò etiam feliciter gesta (uti commemoravimus in loco) inde se ante biennium retulerat in Hispaniam. Et jam tùm eum Rex Insubriæ, Hispanicisque per Italiam armis regendis destinaverat. Neque minoris erat apud Regem, ejusque Senatum existimationis Christophorus de Mourâ Castelli Roderici Marchio. Hic è Lusitania profectus cum Regia Sorore Joanna vidua; ex ejus defunctæ Aula traductus in Regiam, magnis ibi muneribus impositus perpetuò fuerat. Ubi verò Lusitanicum Regnum devolvendum fuit ad Philippum; non minùs ejus consilia, quàm Albani Ducis arma, difficultatibus omnibus superatis, rem tantam confecerunt. His pro meritis & gratiâ Regis, & auctoritate apud alios quotidie major, ad summum propè devenerat ea tempestate. Igitur horum præ cæteris sententia in Regio Senatu audita fuit.

Ea deliberatio proponitur in Regio Senatu.

Bentivolus.

Et Fontanus quidem censebat, haud esse provincias Belgicas ab Regis Hispani ditione abjungendas. *Magni eas*, asserebat, *esse momenti ad reliquorum corpus Regnorum vel ubertate proventuum sustentandum, vel militaribus Copiis tuendum. In Hostes quippe tam metuendos potentiâ, quàm positione vicinos, nullum Hispanos habere munimen-*

Rationes, quibus à Fontano Comite dissuadetur.

tum Belgio validius. Galliæ suos intra limites coercendæ, si quandò in alienos fines audeat irrumpere; nihil aptius esse, quàm contiguam eam regionem, quæq; pars olim Galliæ fuerit: nè cum intestinum quodammodo certamen habeat, illud extra se quærat. In recentissimo verò bello ab Hispanis, pro religione in Gallia periclitante, suscepto quænam alia præstò fuisse arma, nisi Belgica: quæ non tam obsessas Urbes maximas Rhotomagum, ac Lutetiam, quàm Catholicam causam in eisdem circumventam gloriosissimè solverint, ac liberarint? Quantum verò inde Catholicis in Germaniâ laborantibus additum animorum? quantum terroris injectum Angliæ hæreticâ labe contaminatæ? Non videri subducendas Hispanorum potentiæ vires illas: quibus & Hostibus formidabilis perpetuò sit, & Sacro Imperio, Romanæq; Sedi auxiliaris, & de Religione optimè merita. Diffiteri se quidem haud posse, quæ non sine lacrymis viderit, earum detrimenta Provinciarum, quæq; vel suo periculo, ac sanguine, si fuisset opus, resarcire non semel contendisset; abruptamq; ab sui Regis imperio, quà machinamentis Hæreseos, quà licentiæ impetu, Belgii partem haud contemnendam: ac magis in dies crescentem rebellium contumaciam. Verùm pace cum Gallo firmatâ, revocatis in Belgium, & conjunctis viribus universis, obsisti facilè posse, nè majores habeat Hostis progressus; imò ab eis propulsatum iri finibus, quos, dum arma Belgica versarentur in Galliâ, solerter occupavit. Neque verò spem omnem in novo principatu collocandam. Assuetos Populos dulcedini libertatis, atque hæreticis artibus irretitos, adeòq; Austriaci sanguinis odio delibutos, haud ita facilè ad obsequium Principis, ad cultum Divinitatis Catholicum redituros. Quamobrem ad bellum in Fœderatas Provincias continuandum, novas ex Hispania vires subinde sufficì oportere: & eas quidem pro tutandâ ditione non suâ: multumq; in eam copiarum, multum pecuniæ impendendum: nihil verò fructus, vel utilitatis inde ad Hispanica Regna redundaturum. Itaq; consul-

1598. Cæsar de bello Gal.

1598. *stultius multò videri, eas retinere Provincias, quas omnino defendere necesse sit: & sumptus facere immensos in rem, non alienam, sed suam. Nec magna imperia tuta ab exterorum cupiditate, & quod inde consequitur, à bellis esse: nec bella sine Militibus, armisq; geri. Quorsum ergo Belgium, hoc est semper instructum armamentarium, ab Hispanicis Regnis sejungere? Ut Regia proles Isabella digno natalibus, debito virtutibus in solio collocetur, non defutura Hispanæ potentiæ, Regiæq; sapientiæ alia multa consilia.* His, ac talibus argumentis Fontanus suam apud Regem, Regiumq; Senatum confirmare sententiam conatus est.

At Moura, qui contrà planè sentiebat, haud infirmioribus nitebatur momentis rationum: quas in medium proferre non dubitavit. *Aliquam sanè Regnorum partem*, ajebat, *excelsis Regiæ Filiæ, multum merentis, nuptiis instruendis, tutandis, nobilitandis deberi. Quam verò Belgicis provinciis opportuniorem? Eas ab reliquo Imperii corpore divelli posse facillimè: quas toto Galliæ Regno interposito natura ipsa sejunxerit: neque situ dumtaxat, sed lingua, majoribus, legibus ab Hispano cælo segregarit. Vix ullam esse Nationem, quæ proprium magis expetat Principem, ac nativum; quæ vehementius oderit exterorum dominatum. Id apertè docuisse tempora proximè evoluta, tumultibus, defectionibus, cladibus, ruinis in omni sæculorum posteritate memoranda. Quadraginta jam annorum bello eas Provincias continenter arsisse: quod Regia depauperarit æraria: quod aurum ex Indiis advectum toties absumpserit: quod Hispaniam, Italiam, Germaniam, Europamq; propè universam militaribus Copiis exinanierit. Quando verò tantum incendium excitatum, nisi post discessum optatissimi Regis è Belgio: quem quasi nativum Principem Belgæ unicè diligebant: ab eo nempe datum Parente, quem apud se natum proprium diffiteri non poterant. Eo digresso, Populorum lætitiam, communem tranquillitatem, obsequium erga Principem, cultum Religio-*

Argumenta, quibus suadetur à Castelli Roderici Marchione.

Tumultus Belgici à Regis absentia.

ligionis erga Deum; uno verbo virtutes omnes, earumq; comitatu septam felicitatem, paulatim ex eis Provinciis demigrasse. Hanc fuisse publicam omnium sententiam. Ac propterea quoties frequentibus literis, missis quoq; Belgii totius nomine legationibus, atque impensissimis precibus Principis sui reditum efflagitatum? Quòd si ejus reversuri spes aliqua suspirantibus Populis affulsisset; quas communis lætitiæ significationes datas; quæ captata præsagia tumultuum omnium brevì componendorum? At contrà, ubi desperata reversio; & alius ex alio Gubernator impositus; quamvis ipsi fuerint Cæsareo, Austriacoq; sanguine venerabiles; quamvis ex universo Hispaniarum Imperio delecti Principes virtute militari, sagacitate mentis, experientiâ rerum excellentes: quia tamen perpetuum, propriumq; minimè gerebant imperium; res quotidie in pejus ruere visas: abalienari Belgarum animos: increbrescere defectiones: detrectare imperium Populos: ab Regiis simul, ac Divinis legibus subtrahere sese Provincias non dubitasse. Tantorum itaq; causa malorum potissima perspecta nimis, atque exploratâ; quidni opportunum, unicumque remedium adhiberetur? Ex proprii, perpetuiq; Principis digressu, absentiaq; tot exortas calamitates. Talis igitur Principis institutione (quandò prioris restitutione non poterat) eisdem factum iri modum, ac finem. Quieturos animos diversis regendi rationibus perturbatos: ubi principatum viderent unius moris, generis, sanguinis perennaturum. Ad Belgas verò moderandos, quem aptiorem Principem, quàm ortu Germanum, hoc est Belgici plurimum habentem ingenii: Gente Austriacum, quo nomine nullum sit ei Nationi jucundius? Cæteras quoq; Archiducis Alberti virtutes ad eam administrationem unicè factas, satis ostendisse recentissimum tempus, quo ille Belgium obsequens in regiâ suaq; fide singulari prudentia, justitia, clementiaq; retinuit. Quod si eo gubernante, neq; ita pridem, haud levis facta fuit jactura Regiæ ditionis in Frisia, locisq; Transrhenanis; acceptum id esse refe-

1598.

Principis proprii necessitas.

Albertus Archidux Princeps aptissimus.

1598. *referendum, ut alia multa Belgii detrimenta, Gallici necessitatibus belli: quod uti primùm sub Parmensi, deinde sub Carolo Mansfeldio; ita nuperrimè sub Alberto Belgicas Copias magnam partem in Galliam avocavit. Nam si, quæ arma in Gallicis finibus Caletum, atque Ardeam expugnarunt; quæq; ad Ambianum obsidione liberandum traducta sunt; in Belgio contra Fœderatos, eorumq; Ducem Mauritium stetissent: non modò nihil eum de Regia ditione decerpturum fuisse, verùm etiam credi non temerè posse, Hollandicas Copias propulsandas fuisse, ac suas intra paludes coercendas. Imò eisdem viribus Belgii multum, ab Regis obsequio abstractum, recuperari facilè potuisse. Jam verò sancita Hispanos inter & Gallos pace; Copias omnes in Belgio, & quidem maximo numero coactas, contra Belgas rebelles pugnaturas. Quòd si præsentia Principis, ut in cæteris rebus, sic etiam in bello plurimum affert roboris, ac momenti: Albertum atque Isabellam Belgii Principes declaratos, quantum alacritatis ad bellandum, quantum animorum ad vincendum Militibus addituros? At contrà si tam præsens opportunitas Infantis Regiæ cum Archiduce nuptias maximè congruentes tam nobili principatu dotandi missa fiat: quam aliam Hispanici Imperii partem dissectum iri? Num integrum Hispaniæ corpus, additaq; jam Lusitania sub uno capite totum, Regno aliquo, velut obtruncato membro quopiam, mutilandum? Num ad ultimas terrarum oras, aut barbaras Africæ syrtes, aut inhospitales Americæ regiones, & quasi extra mundi fines, ad exercendum in feras magis, quàm in homines imperium; carissimam, & tali dignam Parente prolem, nec dedignandum Sororis Filium relegandos? An sine principatu è tantis Principibus natos, & natos imperiis Principes matrimonio jungendos? An demum tale connubium, tam æquum, tam sanctum, ab Europa universa tam expectatum, prætermittendum?*

Opportunitas pacis inter duos Reges.

Nullum Regnum in dotem aptius Belgio.

Variæ Senatus Regii sententiæ.

His adeo momentis rationum suam Moura sententiam Regi, Senatuique persuadere conabatur. Cæteri Senatores alii aliò propendebant. Assentiebatur Mouræ Joannes Idiaquius, magni consilii vir, gestis Genuensi, ac Venetâ legationibus nobilis. Nec sui deerant auctoritate pollentes Fontani sententiæ subscriptores. Philippus Rex in tantâ opinionum dissensione, ac tanto rationum in utramque partem pondere, ac vi, diu multùmque anceps animi fuit. 1598.

Rex Conjugium decernit.

Ad extremum rebus omnibus ad magni judicii sui trutinam rite libratis, in eam deliberationem incubuit: ut tam plausibile, ac salutare conjugium iniretur, ejusque dotale munus unà cum Burgundiæ Comitatu Belgium esset. Hoc apud se constituto, conditiones quòque tanti momenti rei consentaneas præscribi voluit, quarum summa capita hæc fuerunt.

Conditiones adjectæ.

Isabellam Infantem Alberto Austriæ Archiduci nuptui dari, ab Romano Pontifice potestate factâ, tum ob arctam inter eos consanguinitatem, tum quòd sacra erat purpura deponenda: dotis verò nomine attribui Regiam omnem in Belgio ditionem, ac Burgundiæ Comitatum. Filios ex eo conjugio nascituros, successuros quòque Parentibus in utroque Principatu: ita tamen ut virilis proles fœmineæ præferatur, & majores natu minoribus. Si una fœmina supersit hæres: ea nubat Regi, vel Principi Hispaniarum. Nemo è Posteris utriusque sexus matrimonium ineat sine consensu Hispani Regis eâ tempestate regnantis. Quòd si Belgicus Principatus destituatur hæredibus; ad Hispanum Regem utraque ditio revolvatur. Iidem Belgii Principes subjectos sibi Populos ab Indicâ navigatione distineant. Ubi succedendi tempus advenerit, concepto jurejurando spondeant, se Religionem Catholicam, Apostolicam, Romanam professuros: eamque unam exercendam curent. Harum conditionum si qua desiderabitur; uterque Principatus extemplo ad Hispanum Imperium redigatur.

His

1598. His ita constitutis, appellationem tamen Burgundiæ Ducis, aureique Velleris Ordinem sibi Rex, suisque Successoribus reservavit. In hanc geminæ ditionis cessionem Princeps Hispaniarum Isabellæ Frater, & futurus in Imperio magno Patri Successor rite consensit: eamque publico diplomate confirmavit. Suum quòq; tam ineundo conjugio, quàm adeundis Principatibus assensum præbuit Isabella: ac de dotali donatione tum Parenti, tum Fratri in frequenti Magnatum conventu gratias egit.

Exinde literæ de suscepto consilio ab Rege ad Belgicos Ordines sibi obsequentes datæ. *Testabatur in eis Philippus propensam perpetuò in Belgicas provincias voluntatem suam: deq; illarum salute, quiete, commodis sollicitam per omne tempus curam. Argumento esse susceptos labores, factosq; sumptus immensos ad eas adversus Hostes tam intimos quàm extimos propugnandas. Nullam quòq; prætermissam rationem, ac viam ad obsequium Fidei, suiq; Principis eos revocandi, qui tam ab Regia obedientia, quàm à Catholica religione procul aberrassent. Has verò animi sui propensiones apertiùs multò declaratum iri ex recenti deliberatione suscepta: de qua Albertus Archidux facturus esset Ordines certiores. Illi propterea eamdem prorsus, quam ipsi Regi adhiberent fidem: ejusq; præscripta sequerentur. Ita ut faciant, optare se, idq; sperare: ac rei Belgicæ multùm interesse.* In hanc ipsam ferme sententiam ad eosdem scripsit Ordines Princeps Hispaniarum. Rex scripsit ad Ordines Belgii sui.

Archidux verò Albertus, ut Regia mandata exequeretur, atque Ordinum expectationi faceret satis, Philippi mentem exposuit: de Infante Isabellâ sibi in matrimonium collocandâ, non sine Pontificiâ facultate, & Cæsaris, Augustæque Regiæ Sororis consensu: deque Belgicis Provinciis, & Burgundiæ Comitatu in ejusdem Connubii dotem constituendis. Utriusq; consilii communes Europæ, proprias Belgio utilitates ostendit: benevolum semper in Bel- Archiducis dicta in Belgicò Senatu.

gas animum suum aperuit: vigilantem curam, ac diligentem operam in ipsorum incolumitatem, quietem, securitatem spopondit: spem quòque rei bene gerendæ non tam in suis viribus, quas imbecillas nosset, quàm in Ordinum consiliis, auxiliisque se locatam habere significavit. Quibus verbis ex animi sententiâ prolatis, & corde in vultu eminente; pristinum erga se Belgarum amorem accessione maximâ cumulavit. 1598.

Ordinum responsio ad Regem. Non multò pòst tam ad Regem, quàm ad Principem Ordines rescripserunt, quâ decuit & amantium, & obsequentinum animorum testificatione. *Novum Regiæ Majestatis, ac sapiens de more consilium, præter humanissimas literas, ab Archiduce Alberto se accepisse fatebantur. Et prima quidem fronte acerbum sibi visum, ab eo Principe divelli, cui Deus, & Natura, cui Regia benevolentia & singularis amor se obstrinxissent. Verùm ubi transferri Principatum in regiam Infantem, paternis dotatam virtutibus, nec minùs generosam hæredem charitatis in Belgium, quàm Belgicæ ditionis, animo reputassent: gratulatos sibi fuisse, non subductum, aut mutatum, sed in Filiâ propagatum Patris imperium. Eóq; id gratius accidisse, quòd commune futurum esset cum Archiduce Alberto, quem experti nuperrimè fuissent optimum Principem, atque ut in Regis disciplina tot annos institutum, à magno illo exemplari ad vivum expressam imaginem imperandi. Quamobrem non diminutos se pristinâ felicitate, sed auctos novâ: cum plures habituri essent Philippos, regionis suæ secundùm Deum Præsides maximos, & quasi Genios tutelares: alterum ex Hispaniâ, velut è suo cælo, patrocinantem; alterum in suo sanguine, suarumq; laudum effigie Belgium propiùs protegentem. Id utrumq; beneficium ut perpetuum foret: utq; novum consilium bene Regi, bene Principibus, bene Belgicis provinciis verteret; à Deo Optimo Maximo se omnes enixis precibus postulare.*

Jam

1598. Jam verò Regis jussu erat Archidux suo, atque Uxoris Isabellæ nomine possessionem Belgici Principatus aditurus, atque à subjectis Populis accepturus consuetum obsequii, ac fidei sacramentum. Huic dicendo nonnihil objectum initio difficultatis: quòd per Belgium increbuerat rumor; statim inde discessurum in Hispaniam Archiducem ad nuptias cum Isabella celebrandas, nec antè reversurum, quàm ex eâ sobolem suscepisset. Ubi tamen, se brevi & stato tempore rediturum pollicitus est; difficultas omnis evanuit. Igitur indictus omnium Ordinum conventus in diem decimum octavum Calendas Septembris, Assumptæ in Cælum Dei Parenti Virgini sacrum. Ea die convenere Bruxellas ex omni Belgio Regi subjecto trium Ordinum, hoc est Ecclesiasticorum, Nobilium, Civitatum Delegati. Quos inter Episcopi, & Principes ferè omnes recensebantur, aliiq; Viri tùm sapientiâ, tum dignitate præstantes.

Jo. Bochius. Thuanus.

Indicitur conventus ad principatum adeundum.

Ad eos in primo congressu brevem habuit orationem Matthias Hovius Archiepiscopus Mechliniensis, quâ causas, cur convenissent, aperuit; Tùm publicè recitata diplomata de translatione Belgici Principatus. Ubi verò de dicendo fidei jurejurando Alberto Archiduci, Principis Isabellæ nomine, actum est: Brabantiæ Ordines, paratos se dixerunt ad id præstandum: modò mutuum ab eo juramentum conciperetur de integris, intactisque servandis sibi privilegiis avitis, eisque resarciendis, quæ contra majorum instituta, vel innovata fuissent, vel abrogata. In alio congressu cùm de illo relatum esset, qui ad ea, quæ proponerentur, omnium Ordinum nomine responderet: ad se spectare id muneris Brabanti asseruere; tum quòd Brabantia prima ordine sit provincia; tum quòd in eadem concilium haberetur. Re discussâ, omnium consensu respondendi partes Philippo Maso datæ, qui Brabantiæ Ordinibus à consiliis, atque ab actis erat.

Cùm primùm dies rei præsentis agitandæ destinatus, & spe felicioris in posterum futuri Belgii, lætissimus advenisset: in Aulam Bruxellensis Palatii maximam omnes lectissimi Proceres convenerunt. Hic Albertus, purpura sacra deposita, & splendidiorem Principis indutus ornatum, cum Palatina Familia, Equitibus aurei Velleris, Provinciarum Præfectis, magnaq; Virorum Nobilium frequentiâ spectandum se dedit solio editiore sublimem. Facto undique silentio, Richardotus Senatus Præses egregiam habuit orationem, quâ sapientem, & salutarem Philippi Regis deliberationem exornavit, cunctisque amplectendam obviis ulnis, ostendit. Cui nulla interposita mora, Massius Ordinum nomine respondit: prudens, ac salubre consilium in cælum ferens; pronas in id contestans omnium voluntates: Principibus, Belgioque fausta precans cuncta, & præsagiens. 1598.

Albertus deponit sacram purpuram.

Postridie cùm eodem convenissent; prior Albertus juris jurandi verba concepit, quo suam fidem obstringebat sanctè promittens, omnes se Principis optimi, atq; justissimi partes in subjectos sibi Populos peracturum: ac Brabantis præsertim avita privilegia servaturum. Tùm singuli Delegati dicto sacramento, suorum Ordinum, ac Provinciarum nomine, novis Principibus fidem, obsequiumque perpetuum spoponderunt. His rite perfectis, magnisque communis lætitiæ significationibus datis; postero die Archidux omnes solemni convivio, pro more Gentis, excepit.

Iurat se privilegia servaturum Brabantis.

Eidem Belgæ fidelitatem jurant.

Quantum hæc nova Principum inauguratio Belgas in Catholicâ Religione, Regiâque fide constantes hilaravit, haud dubiâ conceptâ spe, redituram antiqui Principatûs auream ætatem: tantùmdem Fœderatas Provincias vel exterruit formido brevis futuræ libertatis suæ, vel dolor exulceravit, in Austriacâ Gente continuati Belgici dominatûs. Iactabant adeò palàm: *Eum Principatum nomine*

Novus principatus displicet Belgis Fœderatis.

mine

1598. *mine tenus, atque in speciem futurum. Isabellam ætate provectam, ac proinde infœcundam, nullam spem successionis dare. Ideoq; tam ipsam, quàm Archiducem nominibus Principum speciosis meros fore Gubernatores; Hispanis arreptum semel imperium mordicus retinentibus. Cùmq; horum armis ea tuenda ditio esset, profectò eorumdem in manu eam semper fore. In ipsis conditionibus agi de Belgio, tanquam Hispani Regis tributario, non ut sui juris Principatu: tam frequenter ac facilè denunciari, in Hispanum Imperium revolvendum. Utcumq; demum se habitura res esset; nunquam Fœderatos Belgas susceptum sapienter consilium mutaturos: neque ullo venalem pretio libertatem cuiquam mortalium Principum prodituros.* Hi spargebantur in vulgus Fœderatorum sermones. In eâ verò rerum conversione (quæ solet tranquillos etiam animos perturbare) non defuere jam frequentes per Belgium tumultuantium Militum seditiones.

Arcis Antverpianæ Præsidiarii, quorum supra quingentos Pedites erant, Equites verò ducenti; turbas concitarunt solito atrociores. Augustinum Mexiam Arcis Præfectum ejecerunt: tùm insano furore perciti in Urbis ædes; ac præcipuè in Curiam Senatoriam, ferreis instructa globis tormenta exonerarunt. Trepidare Cives periculo, ac novitate rei: statim ad arma conclamare: mittere, qui tumultûs causam requirant. Respondent Præsidiarii: duorum propè annorum sibi stipendia deberi: nisi quamprimùm persolvantur, ingentem Urbi cladem intentant. Jamque è suo numero unum, qui communem omnium ageret causam, consueto Electi nomine, sibi præfecerant. Hunc adeuntes aliquot ex Antverpiæ Magistratibus, operam suam pollicentur, ut ipsis fiat satis. Interim certam Equitibus, certam Peditibus singulis pecuniam in sumptus quotidianos promittunt. Eo delinimento, ac spe vicinæ solutionis, aliquandiu illi conquierunt. At ubi progressu temporis verba sibi pro stipendiis dari animadvertunt:

In Arce Antverpiæ Præsidiarii tumultuantur.

rur-

rursus in tumultus ac furias agi: rursus in miseros Cives, conceptas contra Militares Præfectos, iras effundere. Imò id in morem induxerunt, ut quoties aliquid vellent à Civibus petere; non alio uterentur Internuncio, quàm ore ferreo, & linguis igneis bombardarum. Ita plerumque Civitatibus alienæ potestati subjectis, non minùs timendum est à Præsidiis ad tutamen impositis, quàm ab Hostibus oppositis ad ruinam. 1598.

Idem accidit Liræ.

Cum verò paulò antè, qui Liram custodiebant Milites, ob eamdem causam tumultuati, Centuriones suos expulissent; Antverpiensibus Præsidiariis sese adjunxere; ut majore se numero, viribusque collatis validiùs tuerentur, ac magis formidabiles facerent, ad debitam pecuniam extorquendam. Hinc major illis audacia, quâ septem mensium oblata stipendia per contemptum rejecerunt. Neque antè ab injuriis, insultibus, flagitiis temperarunt; quàm centum quinquaginta millibus aureorum partim solutis, partim certâ sponsione promissis, placarentur. Eâdem ratione sedati, qui pariter insonuerant in Arcibus Gandavensi, & Cameracensi tumultus.

Tumultus sedati.

Archidux mittit Exercitum in Geldriam.

Hac igitur sollicitudine levatus Archidux, ante suum è Belgio discessum, recenseri voluit, quicquid Militum erat in procinctu. Decimo nonò Calendas Septembris lustratus universus exercitus: Peditumque supra viginti millia, Equites bis mille quingenti numerati. Hos omnes nono Calendas copiâ bombardarum, & reliquo apparatu bellico satis instructos, movere jussit in Geldriam, supremo iis Duce præstituto Francisco Mendozza, Aragoniæ Maris Præfecto.

Campana. *Carnerus.* *Almirante.*

Andreas Cardinalis Austriacus

Discessuro in Hispaniam Archiduci subrogandus erat, qui Belgium inter tot facta dispendia, atque impendentia pericula sapienter, utiliterque administraret. Quæsitum in Aula Hispanica, Regioque Senatu, quis omnium maximè tanto par oneri foret. Cunctorum ferè suffragiis, atque ipsius etiam Alberti, designatus est ad id muneris Andreas

1598. dreas Cardinalis Austriacus, Ferdinandi Archiducis Filius, Episcopus Constantiensis. Ut igitur eam gubernationem quamprimùm susciperet ne recusaret; literas hortantes Albertus, Cæsar, & Philippus Rex ad eum dederunt. Eas cùm accepit sub exitum Augusti Mensis, Andreas in Alsatiâ degebat, multis ante annis illi Provinciæ à Cæsare præfectus. Priore nocte, quàm eæ redderentur ab Archiducis Aulico, qui erat à Secretis: per quietem sibi visus erat Cardinalis cum universa familia, armis instructa, explicatisque vexillis, quadrati agminis instar, capessere iter. Quare porrectis postridie ab Aulico literis, ac vix perlectis; ad eum conversus, ac subridens ait: alium ad se nocte præteritâ pervenisse cum eisdem mandatis Epistolarum latorem. Somnium videlicet indicabat: quod vel sponte naturæ, fortuitis præsagiis ludit in rebus humanis: vel Deo jubente, præmonstrat sub obscuris ambagibus futura.

Campana lib. 6. Garner. lib. 13. c. 2.

[Eius somnium.]

Igitur Andreas Cardinalis cum animo suo de re totâ deliberans, accipere oblatam provinciam decrevit; ac tantis Principibus, secumque tam arctâ junctis necessitudine gratum facere. Et quia negotium non tolerabat moram; rebus suis domesticis rite dispositis, jussaque familia justis itineribus subsequi; ipse cum paucis Cubiculariis Aulicis, equis subinde mutatis, in Brabantiam properavit. Ubi verò Namurcum propiùs attigit; Nuncium adventûs sui ad Archiducem præmisit. Is occurrere illi jussit Octavium Vicecomitem, ex intimis Cubiculariis unum: qui gratularetur incolumem accessum, & de suscepto munere ageret grates. At Nonis Septembribus cùm primùm accepit, eum jam jam Bruxellas intraturum; Archidux ipse cum principibus Viris omnibus, ac Magnatibus, quos apud se frequentes habebat, ad eum excipiendum, obviàm processit mille passibus extra Urbem. Quòd verò tam festinatò, ac tam paucis comitantibus advenisse illum vidit; suspicio Albertum invasit, nè potiùs ad excusandum se co-

Læta, & honorifica ejus exceptio.

rum abeunte, quàm ad idem subeundum advolasset. Verùm ut promptissimam in eo cognovit sibi gratificandi voluntatem; longè majoribus honoris, benevolentiæ, lætitiæ argumentis eundem complexus est. Magnifico exceptum curru in Urbem deduxit, ingenti omnium Ordinum multitudine latera, ac terga stipante; quæ solito frequentior ad eum visendum, venerandumque confluxerat. Jam enim antegressa fama vulgarat: Principem eum esse spectabilem in primis, non modò formâ oris, & corporis totius, quæ dignitatem sustineret illius, & majoris imperii: sed ea quoque suavitate morum, comitate sermonis, magnificentia, & splendore vitæ: quæ omnium sibi animos facillimè devincirent. Quare jam Belgæ, quos recturus erat, optimam spem de ipsius administratione conceperant. 1598.

Albertus è Belgio discedens, Andream relinquit cum summa potestate.

Dies octo cum Andrea Cardinali moratus Archidux; recentem Belgii statum aperuit, docuitque, quo loco tum Regiæ, tum Fœderatorum res essent: quid ad harum progressus coërcendos; ad illas promovendas opportunius videretur: aliaque de tota gubernatione subjecit. *Grave sibi admodum esse*, testatus est, *munus ei committere tot difficultatibus implicatum, tot obnoxium periculis: sed multum tamen in ejus prudentiâ, cæterisq; virtutibus fiduciæ se habere. Et quamquam rerum, & temporum conditionibus probè perspectis, satis sibi futurum esset, si redux ab Hispania Belgium haud deteriore, quàm relinqueret, loco reperiret: Cardinalis tamen Andreæ in aliis muneribus exploratam animi magnitudinem, regendiq; scientiam multò feliciora polliceri.* Ne verò verbis tantùm in commendationem compositis, quam præceperat animo, rei bene gerendæ opinionem declarare videretur; factis ipsis eamdem repræsentavit. Neque enim fidelis administrationis juramentum, aut sponsionem aliquam exigere ab eo voluit suo, vel Isabellæ nomine, in discessu: sed amplissimam illi, & quantam ipsemet

1598. met jam Princeps haberet, attribuit in pacis, ac belli rebus auctoritatem. Ordines præterea Belgicos, ut eum consilio simul, operaque juvarent, vehementer hortatus est. Denique decimo octavo Calendas Octobris proficiscens, nè ad Palatii quidem limen, ut se comitaretur, illi permisit.

Ante verò quàm Archidux iter susciperet Hispaniam versus; eundum in Germaniam fuit, ut Margaritam Austriacam Caroli Archiducis Filiam, Græcii in Stiriâ degentem, unà secum adduceret. Ea quippe Hispaniarum Principi, Regnorumque mox hæredi futuro, desponsa fuerat. Et quandò ad suas cum Isabellâ nuptias celebrandas, petiturus erat Hispanicam Aulam Albertus: ab Rodulpho Cæsare Fratre, atque ab Avunculo, Soceroque Philippo Rege rogatus fuit, uti Margaritam, ejusque Matrem Archiducem, pro tam apposité natâ opportunitate, è Germania deduceret in Hispaniam. Addidere se comites in hoc itinere Philippus Nassavius Arausionis Princeps, Barlæmontius Comes, Philippus Croyus Solræus Comes, & Comes Egmondanus: quos præ cæteris quatuor destinarunt Ordines, ut publico Belgarum nomine Philippo Regi, Filioque Principi gratias agerent, atque Isabellæ Infanti gratularentur. Neque alii deerant in eo comitatu Proceres magni nominis, & clari sanguinis: Aumalæ Dux, Hispaniæ Magnatibus cum Arausionio, sive Auraico non ita pridem adscriptus: Comites Lignius, Barbansonius, Fontenaius, aliique, quos enumerare non est operæ.

Archiducis comites in itinere.

Grandi.

Pridie quàm itineri se committeret Archidux, Philippus Rex Hispaniarum potentissimus, quem veneraturus coràm & gratiis cumulaturus ille discedebat, non levi Christianæ rei jacturâ, ereptus est ex humanis. Quam quam nuncius tam luctuosus non antè ad Albertum pervènit, quàm ipse Virtembergicum Agrum attigisset. Postulare suo jure videtur hic locus, ut de tam inclyti Regis

Nuncius de morte Philippi Regis.

upremis, excessuque memorabili, pauca perstringantur: 1598.
dotesque magnæ illius animæ singulares, quæ seculi superioris, & præsentis famam occuparunt, hujus quòque laboris partem illustrent. Neque aliena à Belgici narratione belli censeri debet ejus commemoratio Principis, cujus post discessum è Belgio illud erupit, per absentiam invaluit; cujus auspiciis, milite, pecuniâ tot annos prorogatum est.

Mortis ejus narratio.

Septuagenario major erat Philippus Rex: cùmque tam vastum terrarum, ac marium possideret imperium, ut Solem orientem, atque occidentem exciperet in suo; imperium tamen sui corporis nullum habebat. Oppressi namque articulorum doloribus artus omnes, spiritum illi reservabant magis ad pœnam, quàm ad vitam. Annum jam alterum cum eo morbo luctatus, erecto quidem semper animo fuit, sed corporis viribus ita prostratis, ut pedibus insistere toto biennio nequierit: & cui gnarum erat, fortem Virum decere stantem mori, nè vivere quidem stanti tamdiu licuerit. Accesserat malorum cumulus febris, quæ lentis, assiduisque ardoribus interiores corporis partes exedens, cutim tantum reliquerat ossibus superinductam. Aquæ præterea intercutis non minùs molesto, quàm insanabili morbo cruciabatur. Eruperantque in dexterâ manu, ac pede ulcera fistulosa, quæ non modò fluente identidem materie magnum horrorem spectantibus incutiebant: sed tam acerbos quòque dolores ægrotanti creabant: ut vel tenuissimæ lodicis contactus adureret: eisq; tolerandis par unus invictus Philippi animus, ab ejus Administris domesticis crederetur. Tot incursu malorum, tanquam Divinitatis admonitu, cùm se jam morti proximum intelligeret Rex: ut ad eam rite sanctèque obeundam se instrueret accuratiùs, ab Aulâ Madritanâ secedere statuit in solitarium, ac religiosum locum, ubi soli sibi vacare posset, ac Deo. Igitur in eas ædes deportari se jussit,

Morbus Regis extremus, diuturnus atq; atrox.

Cerbera Turrianus lib. de felici excessu Philippi Secundi. Salazar de Mendozza de dign. Hispan. lib. 4. cap. 4. Gaspar Ens lib. 19. Hugo Grotius histor. lib. 7. Boter. l. 5. Beyer. inch. & Haraeus Ann. 1598. Bulengerus Hist. l. 10. Thuanus lib. 120. Bentiv. l. 4. Petr. Matth. Hist. Gall. l. 1. Narr. 4.

1598. sit, quas propè Escuriacum, Oppidum Segobiensis Ag. i, magnificentiâ planè regiâ exædificarat Laurentii Martyris nomini, Ordinisque Hieronymiani religiosis Viris. Et quamquam nè itineri se committeret, Medici vehementer orarent, valde id noxium, affectæque valetudini perniciosum affirmantes: animi tamen quieti, æternæque salutis præparationi periculum exasperandi morbi, mortisque accelerandæ posthabuit.

Pridie Calendas Junias Madrito deportatus in Escuriacum. Ibi non multò pòst admodum ingravescente morbo, ita lectulo affixus est, ut per dies tres supra quinquaginta, hoc est usque ad supremum, non modò cubili, sed nè loco quidem, ac positione corporis moveri potuerit. Imò ex solo ulcerati pedis motu lethales cruciatus perpeti sese, animus ille cæteroqui tam generosus, testatus est. Supinus itaque, & ore in cælum, quò anhelabat, converso, toto eo tempore jacuit. Ut non temere nactus videretur morbo extremo locum Laurentio Martyri sacrum: quasi eum ob oculos habens in ferreo lecto cubantem, ac flammis assurgentibus circumseptum, exemplo illo plusquam Heroico se consolaretur, cubili firmiter damnatum, doloribusque sævissimis obsessum. Hos verò cùm incredibili tolerantia perferret; eas identidem voces iterabat. *Utinam hi cruciatus meorum criminum piacula sint.* Aliàs in Deum erectus, ejusque se totum immolans arbitrio; Divina illa verba usurpabat. *Non mea voluntas, sed tua fiat.* Cùm verò morborum, & cruciatuum progressu deficere se magis magisque experiretur in dies, à Medentibus sedulò quæsivit: an sua desperata jam salus esset. Illi mortem, rem omnibus acerbam, sed iis maximè, quibus plurium, ac majorum est facienda jactura; denunciare reformidantes, mussare inter se, perplexis uti verbis, timori spem intersercre, plus denique rationibus humanis, quàm æternitati consulere. At, qui non corporis, sed animi Regii

Madrito Rex in Escuriacum defertur.

Ejus in magnis doloribus constantia.

morbos curabat, Didacus de Yepes, Hieronymianæ Familiæ Vir religiosus, ac prudens, vel quia probè norat generosum Philippi pectus, & satis contra terrores ipsius mortis armatum: vel quod conscientiæ Moderatoris esse ducebat, veritatem etiam Regibus aperire, quamvis futuram terribilem, atque odiosam: liberè, sincerèque præmonuit: *Haud procul abesse momentum illud temporis, ex quo pendet æternitas.* Hunc nuncium, ad quem sponte naturæ inhorrescere Mortales solent; Rex non modò interrito, immutatoque, sed etiam sereno, ac læto accepisse dicitur vultu. Eique, qui tam intrepidè illum, ingenuèque attulerat, hanc quasi pro ingenti beneficio gratiam rependit, ut ipsum blandiùs, quàm unquam antea, tùm fuerit allocutus. Igitur in hanc curam statim totus incumbere, ut ad tantum itineris peragendum, feliciter accingeret sese. Quare principio culpis omnibus, non solùm quas à postremâ confessione, sed quas toto ferè vitæ tempore contraxerat, animum allevare constituit, quò liberior, alacriorque devolaret in Cælum. Tres omnino dies Rex tantus perstitit ad Tribunal animorum Reus. Nec tam profusa peccatorum expiatione contentus; quoties in conspectum veniebat idem Didacus, qui ei jamdudum à Confessionibus erat; veniebat autem fermè quotidie: toties obversantes menti conscientiæ labes in ejus aures exonerabat. Imò ad eumdem scribi suo nomine voluit, & per Christophorum de Mourâ, qui præ cæteris intimus, & continuus erat Regis, scripta perferri: mox ab ipso Didaco accedente recitari coram se, antequam peccata fateretur. Hæc autem erant verba à pietate summâ, & conscientiâ integerrimâ dictata. *Pater, Dei locum obtines. Testor coram Divino ejus conspectu, ea me facturum omnia, quæcumque necessaria dixeris ad salutem meam. Per te stabunt ea, quæ non fecero: Ad cuncta quippe quæ jusseris, exequenda paratus sum.* Tantùm ab illa tot Nationibus adorata majestate descenderat: ut qui plu-

[Margin: 1598.]

[Margin notes: De morte fit certior ab animi Curatore. — Quam gratum id Regi. — Triduana peccatorum confessio. — Obedientia erga eum, qui a confessionibus erat.]

1598. pluribus jura dederat Mundis, & cujus ab nutu terræ, maria, pax, & bella pendebant; pauperis unius, ac religiosi hominis dicto audiens esset, & faceret imperata.

Ut verò penitùs à mortalibus erigeret animum ad cælestia; in quo jacebat cubiculo, ab omni parte parietibus affigi voluit Christi è Cruce pendentis, Castissimæq; Matris ejus Imagines. Ita quocumque oculos convertebat, unicum illud, ac summum Exemplar patientiæ, benignissimam illam ærumnarum Consolatricem aspectabat. Quin aliorum etiam Cælitum præsentem opem assidua religione, cultuque implorabat: dum Sanctorum Virorum sacra ossa pretiosis inclusa lipsanothecis, quibus Divi Laurentii Templum copiose ditaverat, ad se quotidie deportari jubebat, atque in arâ coram se posita collocari. Eadem ori suo propiùs admota ex imo cordis salutare, venerari, exosculari non cessabat: perinde quasi, uti circumstantium nonnemo pronunciavit, ab eorum corporibus discedendi veniam peteret, ut eorumdem animis jungeretur. Statim à sumpto cibo, recedentibus iis, qui ministraverant; afferri ad se mandabat Sacrarium, sive Oratorium translatitium; ut cælestium contemplatione rerum, longè lautiore pastu, reficeret animum: aut cum Cælitibus Patronis suis suavissimè colloquendo, verè tunc esset minimè solus, cùm solus esset. Imò aliis etiam horis, quoties remotis arbitris solitariè degens inventus est; toties deprehensus oculis in Christi Cruci affixi simulacrum conversis.

Summa religio.

Per eos dies, quibus lecto, locoque se dimovere non potuit; quater Divino Eucharistiæ pabulo recreatus est: quo quia die obitum antecedente caruit, cùm id deglutire non posset; nihil in morte sensit acerbius. Frequenter, & duobus postremis diebus, ac noctibus continenter tum ab Infante Isabellâ, tum à sacris, & Religiosis Viris prælegi sibi voluit pium aliquem libellum. Et legendo quidem alii fatigabantur omnes, adeò ut alterum alteri lectorem succedo-

Piorum librorum auditio indefessa.

cedere Rex humanissimus juberet: ipse verò nunquam audiendo lassabatur. Quemadmodum neque sermonibus, ad animi salutem pertinentibus, attentissimè percipiendis unquam se fessum ostendit. Cùmque profusum satis alloquium de peccatorum veniâ, quàm Deus liberaliter indulget, Evangelica exempla recensendo, memoratus paulò antè Didacus aliquando instituisset; ex improviso liquit animus Regem, & quasi extremum jam spiritum exhalaret, omnes terrore complevit. Paulò pòst ubi vigor sensibus rediit, & sensus membris; sereno ad Didacum obtutu conversus Rex rogavit, ut cœptum pertexeret sermonem: omnibus, qui aderant, stupore defixis, quòd summum vitæ periculum nihili duceret, præ ardore salutaria verba audiendi. Tantum habebat ponderis sub ipsam mortem unà cum vitæ processu inveterata constantia. 1598.

Vitæ neglectus, præ voluptate sacrorum verborum.

Longe tamen majorem sibi deposcit admirationem, quod per eosdem dies cum hoc ipso contigit animi Curatore. Animadverterat is, toto illius morbi progressu, tantam in Rege munditiem conscientiæ, in Deum, & Cælites pietatem, vitæque cælestis amorem; ut vix quidquam haberet, quod in eo præterea desideraret. Quare circumfusis Principibus, ac religiosis Viris affirmare, audiente Rege, non dubitavit: optare se ut ab eo morbo nequaquam convalesceret Rex: sed ex eodem ab humanis excederet. Instructum namque animi, quo tunc erat, vix aliàs obventurum. Quod votum, cum cuique Mortalium odiosum, tum maximè Principibus Viris execrabile; & libenti animo, & hilari vultu Philippus excepit. Ut valde dubium circumstantibus foret: utrum majori esse admirationi deberet; an adeò novum, atque inauditum, non pro salute, ac vitâ, sed pro morte Principis coram ipso Principe votum: an quòd aures Regiæ jucundè acciperent vocis ejus sonum, cujus vel aura tenuissima, ad eas è longinquo perlata, solet acerbissimè vindicari. Consentiebat scilicet optatum hoc Didaci desiderio Regis, frequenter

Desiderari mortem suam sibi gratum ostendit.

1598. sacris eis vocibus expresso. *Quemadmodum desiderat Cervus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus.*

Neque solùm vox aut commemoratio obitûs sui haud quaquam erat Philippi auribus, animoque ingrata: sed ne oculis quidem ipsa species rerum ad suprema spectantium. Mensis adhuc ad exitum vitæ superabat; cùm ad se Rex acciri jussit è Monachis Hieronymianis duos. Illis mandat, ut sepulcrum Caroli Patris aperiant: loculi magnitudinem dimetiantur: quî tecta, ac disposita sint ossa, introspiciant: atque ad se de omnibus referant accuratè. Peragunt illi jussa: deque cunctis certiorem faciunt Regem. Is extrui sibi jubet simile solium. Quibus involvi vestibus, quo apparatu tumulari velit, significat. Uni Christophoro de Mourâ sui detegendi corporis potestatem facit: idque aperiri vetat ad condituram. Non defuere, qui scripserint, eamdem, quâ condendus erat, emortualem arcam in suum afferri conspectum voluisse: ut domunculam illam corporis sui contemplaretur, in quâ futura diuturnior erat, quàm in amplitudine Regiarum ædium commoratio. Et quemadmodum Carolus parens adhuc viventi sibi, & coram assidenti celebrari exequias jussit, & funebres cantus Christiano more persolvi; vel ut prævisa mortis jacula minùs ferirent; vel ut sanctis illis circa mortuos ritibus anticipatis paulatim assuesceret sanctè mori: ita Philippus, à tanto Parente non degenerans, ante obitũ habere tumulum suum ob oculos voluit: ut calicem prægustaret, amarum alii, sibi, bonisque omnibus prædulcem; & minimè noxium experiretur, si quid est in morte veneni; quandò Regis alterius veteris exemplo, illud antea summis labris libaverat. Ita magnæ illæ Animæ, ac prorsus Heroicæ, cum ultimo terribilium colludebant: & quod vel longè positum vulgus Mortalium adeò perhorrescit; lacessere, atque invitare non dubitabant.

Loculum sibi fabricari jubet.

Afcan. Cardin. Columna in orat. fun. Haræus, & alii.

Jam vita Principis quotidie magis declinabat in mortem. Jubet ipse decimo septimo Calendas Septembris, Pontificium Nuncium accersiri. Erat is Camillus Cajetanus Alexandrinus Patriarcha. Ubi adfuit, & jussu ejus adsedit; pauca Rex de gravitate morbi, de mortis propinquitate, deque animi sui ad omnem Dei nutum præparatione præfatus: ab eo, atque à Pontifice Summo suorum omnium criminum veniam, & Apostolicam benedictionem exposcit. Nuncius tam tristi tempore, tantam vultûs serenitatem, atque in augustissimo Principe tam religiosum animum vehementer admiratus; post multa verba pro re opportunà, pro personâ sapienter prolata, quàm potest amplissimam, Pontificis nomine, cujus vicem exhibebat, supplici Regi indulgentiam impartitur. Cùmque ad eam ipsius Pontificis auctoritate confirmandam, certum hominem Romam transmisisset; hâc etiam parte benignissimum erga se Deum expertus est Rex: ut antequàm ipse occumberet, cum optatissimo ille munere reverteretur. 1598.

A Pontificio Nuncio, atque ab ipso Pontifice veniam ac benedictionem accipit.

Duodecim postremis diebus Regiorum negotiorum omnem ab se curam Philippus amovit: ut in unum totus incumberet negotium æternitatis. Sacris Ecclesiæ Christianæ, Catholicæque mysteriis omnibus communiri adeo præfestinavit: ut multis ante supremam horam diebus, voluerit eo sanctitatis oleo perungi, quo Christi Athletæ solent ad extremam cum hoste Tartareo luctam præparari. Ei sacræ cæremoniæ peragendæ se nunquam interfuisse, tùm demum animadvertit, atque indoluit Rex. Adeò magnorum Principum oculis ea objectantur spectacula, quæ placent, non quæ prosunt. Quare ut ad sacram eam rem non modò paratus, sed supra quàm necesse erat, instructus esset; ex intimis Cubiculariis unum adire jussit ad Virum doctissimum Garziam de Loaisâ, Toletanum Archiepiscopum designatum: ex eoque percontari, quæ partes corporis essent inungendæ. Tùm à conscientiæ

Quam minuta diligentia se pararit ad extremam sacram inunctionem.

suæ

1598. suæ Moderatore de toto eo ritu, ejusque usu, ac formulis ex Rituali libro singillatim, ac diligenter voluit edoceri. Quin etiam ad sacram in unctionem majore, ut animi, ita corporis munditie, ac veneratione suscipiendam, præter expiatas novâ confessione culpas; ablui, purgarique manus suas, & præsecari ungues mandavit. Denique, ubi sancto imbuendus oleo fuit ab eodem Antistite Toletano, adesse jussit, in coronâ nobilium, ac religiosorum Virorum, Principem quòque Filium: ut quod in se damnabat, emendaret in Successore; tanti momenti rem non antè cognovisse de visu, quàm usu cognoscere cogeret postrema necessitas. Sacris illis cæremoniis cum summâ pietatis significatione peractis; tanto Philippus gaudio se delibutum sensit, ut palàm testaretur, nullam sibi lætiorem horam vitæ universæ spatio effluxisse.

Inde ad Principem Filium conversus: *Aspice* (inquit) *Nate, quò demum humana omnia vergant. Huc illa recidunt tantâ ambitione quæsita, tot custodita laboribus, animique periculis imperia, ac diademata. Quò me vides ex illo tot Regnorum fastigio delapsum; & ipse dejicieris aliquando. Id tibi cura sit unicè: talis ut vivas, qualis optes à morte deprehendi. Tria præ cæteris tibi, Nate, super magni hæreditatem Imperii lego, enixèque commendo: Christianæ Catholicæque Fidei adversùs sectas omnes indefessam defensionem: Romanæ, atque Apostolicæ Sedis reverentiam, ac venerationem: justitiam in subjectos Populos nullo tempore violandam.* Hæc elocutus, fusiorem in scriptis Regiæ vitæ normam (quam olim Sanctissimus Galliæ Rex Ludovicus Philippo Filio reliquerat) Didaco de Yepes tradidit; ut statim ab obitu Philippo quòque suo prælegeret. Quod mandatum sanctè perfectum fuit. Aliam eidem Didaco schedam dedit, Philippo Tertio jam inaugurato reddendam: in quâ ratio diligenter exponebatur magnam illam tot Regnorum molem prudenter, christianèque administrari. Monita ad Filium salutaria.

ministrandi. Ita non minùs providum Parentem in Filio ad rectè gubernandum instituendo; quàm religiosum hominem in animi sui salute comparandâ, prudentissimus Rex vel sub ipsam mortem se gessit. Hanc verò quasi jam in votis haberet; postremis diebus tum à Medentibus, tum ab aliis identidem quærebat, an hora sua venisset. *Eja* (dicebat) *monete me, quando advenerit: volo enim cum Deo meo loqui.* Quasi cum sacro Vate suspiraret: *Quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* 1598.

Biduo demum antequàm animam efflaret; in ejus se dedere conspectum perfusi lacrymis Philippus Princeps atq; Infans Isabella: ut optimo, atq; amantissimo Parenti supremum vale dicerent; ac novissima ejus verba bene sibi precantia, cum extremis mandatis acciperent. Rex eo aspectu nihil à constantiæ suæ tenore dimotus, sereno ut semper vultu; Isabellam Principi magno verborum pondere commendavit. Tùm ad eam non minore animi sensu pauca, sed summè salutaria profatus est. *Visum Deo non fuisse, ut quod in votis perpetuò habuerat, eam antè matrimonio junctam videret, quàm ipse è vivis excederet. Rogare, ut qualem vitam apud se ad eam diem traduxisset, ab se dissociata continuaret in posterum. Curam inprimis omnem impenderet, ut in Belgicis provinciis, quas ei dotales relinquebat, Catholica Fides augeretur. Hunc namque ejus consilii sui finem fuisse præcipuum. Sperare se, minimè neglecturam Filiam adeò semper obsequentem, quod amantissimus Pater ab eâ postremò discedens tantopere injungeret. Idem studium Alberto Conjugi, cùm primùm in ejus conspectum veniret, suo nomine plurimùm commendaret.* Hæc ubi dixit, ejusque manum ambo Filii reverenter juxta, atque amanter osculati sunt; bonorum omnium copiam, ac præsertim cælestium, à Deo utrique precatus, eos ab se lacrymantes, immotus ipse dimisit.

Verba novissima ad Filios.

Per

1598. Per idem ferè tempus, tanquam arcanum quemdam thesaurum Principi sub obitum patefacturus; pretiosam ad se deferri jussit arculam: ex eâque deprompsit Christi è Cruce pendentis simulacrum, & duo conserta è funiculis flagella; quorum alterum usu detritum erat, ac sanguine coloratum. Tùm ad Filium: *Hæc*, inquit, *avitæ pietatis monumenta sunt, utinam in omnem itura posteritatem. Hanc effigiem Dei Cruci affixi habens in manu Carolus Parens meus, animam tradidit in ejusdem manus. Cum eodem ego tam bono Duce ex hac vitâ discedam. Tuque in hoc etiam Majorum tuorum insiste vestigiis. Flagella, quæ vides, & fortè pro tenerâ ætate horres, insignia sunt imperii, quod Avus idem tuus in suum corpus exercebat. Sanguis, quo perfusum eorum alterum est, ejusdem est. Venerare memoriam: imitare pietatem.* Hæc Philippo Philippus.

Caroli Quinti flagella ostendit Principi.

Jam ab initio novissimi hujus morbi, Rex iteratis à Deo precibus poposcerat, ut sub exitum vitæ sævissimis doloribus liberaretur: quò integrior, attentiorq; animi sui saluti operam daret. Petitioni tam æquæ clemens annuit Deus. Uno, ac dimidio ante mortem die cruciatibus omnibus expeditus, in accingendo se ad tantum itineris totus fuit. Patientis, ac morientis Christi sacram historiam recitari sibi, insatiabili audiendi studio contendebat. Sanctas preces, ac salutaria monita, quæ frequentiùs inculcata, vulgarium hominum auribus, nedum Principum delicatis, molesta sunt; tam avidè accipiebat, ut ipse Religiosos viros urgeret, quò plura proferrent. Alii valentes, ac vegeti legendo, dicendo-ve fatigabantur: non ipse moribundus audiendo. Et jam vires, & vox sensim deficiebant: cùm Rex novissimis verbis animi sui sensa verissima proditurus, & quasi proprio signo vitam universam obsignaturus; quicquid reliquum erat spiritûs colligens, hæc pronunciavit; cujusvis Christiani Principis morientis in

Magna pietas in supremis.

Catholicã Fidem & moriens profitetur. exemplum itura. *Equidem ut vir Catholicus, in Fide, atque obedientiâ Sanctæ Romanæ Ecclesiæ morior.* Duabus ante obitum horis tantam animi defectionem perpessus est, ut jam è vitâ migrasse crederetur. Attamen paulò pòst ex inopinato magnâ vi reclusit oculos, eisque defixis in effigiem Christi è Cruce pendentis, quam adhuc retinebat manu, osculis eidem libandis satiari non poterat. Denique Pridie decimi octavi Calendas Octobris sub auroram eâdem, quâ semper vixerat, tranquillitate felicem animam Deo reddidit. 1598.

Mortuus, dum pro eo sacrum fieret. Animadversum est, eâdem horâ Regem decessisse, quâ solemne Sacrum decantabatur à Pueris Seminarii ab eo conditi, ac dotati; quod ipsemet fieri quotidie jusserat pro corporis salute, dum viveret, animi, cùm moreretur. Ut innocentium Animarum chorus sacris illis cantibus deducere videretur, ac prosequi abeuntem Regem, ac Fundatorem suum; eidemque felicissimum iter ad æternitatem precari. Non ignoro, alia multa, atque ab his longè diversa à Scriptoribus aliis de Philippi extremo tempore vulgata: sed ipsi suâ narratione se produnt, vel studio Sectarum, vel odio Nationum, prævaricatos in causâ veritatis.

Unde hausta hæc narratio. Nos hîc ea memoravimus, quæ paulò post mortem Regis, ab iis, qui adfuerant obeunti, Toletani Antistitis operâ, industriâque, concepto jurejurando asserta sunt. Cerber. Turrianus lib. de felici excessu Philippi Secundi.

Philippus Tertius ad Pontificem scribit de Patris obitu. A Philippo Successore de Parentis obitu literæ ad Clementem Pontificem datæ. Is verò in publico Purpuratorum Conventu multa de Regis extincti laudibus in hanc ferè sententiam protulit. *Tam prudentis, ac religiosi Principis excessu Ecclesiam Christi magnam fecisse jacturam. Æreum eum fuisse murum pro Populo Dei, perpetuò ejusdem Hostibus objectum. Illius vitam, continentem fuisse pugnam pro Catholicâ Fide. Religionis tutandæ studio, cultuque pietatis neminem præter eos, qui jam immortales in Cælo regnarent, posse cum eo comparari. Duplex tamen in mœrore tam* Consistoro. Pontifex Philippum Secundum laudat in Consistorio.

com-

1598. *communi sibi suppeditare solatium. Alterum, quòd à defuncto Rege singulari cum pietate peracta vita, transacta mors, æternæ beatitatis ab eodem comparatæ prope certam facerent fidem. Alterum, quòd in tot administratione Regnorum ei rite succedens Philippus Filius, ad exemplum tanti Parentis educatus, spem omnibus daret, non minùs egregiarum virtutum, quàm ingentis imperii, se futurum hæredem.*

Vixit Philippus Secundus ultra annum ætatis suæ septuagesimum primum: regnavit ad quadragesimum tertium, Hispanorum ditione tam longè, lateq; amplificatâ; ut jure pronunciari potuerit: ab orbe terrarum condito nullum extitisse majus imperium. Animum tamen habuit tantæ molis capacem, eique regendæ parem. Ad quietem naturâ fuit, quàm ad arma, proclivior: quamquam in otio ipso semper negotiosus. Utque erat voluptatum, etiam innocentium, abstinens, & quasi fastidiens: quod in eis tempus conterere, summi Principatûs concessu, potuisset; id totum gravibus Regnorum curis impendebat. Eas ipse partim cum Deo per suas, perque alienas preces consulto; partim cum animo suo, æquissimo rerum æstimatore; frequentissimè verò cum suis Consiliariis in sapientissimo Senatu versare, atque in omnem partem exigere. Hinc illa lento gradu procedens deliberationum maturitas; quam præcipites hominum cupiditates tarditatem censebant. Ex eo Aulæ Hispanicæ quasi centro, rerum agendarum leges, veluti lineæ, ad extremos terrarum margines, omnemque naturæ ambitum ferebantur. Auctoritatis suæ tenacissimus conservator fuit: gnarus eam esse gubernationis validissimam basim. Ad gravitatem aspectûs, ac vultûs severitatem ita perpetuò compositus erat: ut ad suum colloquium accedentes illâ oris majestate non semel attonitos reddiderit, atque elingues. Non tamen in faciendâ sui copiâ, vel alienis necessitatibus audiendis, super-

Jo. Boterus Relat. p. 2. lib. 4.

Philippi Secundi prærogativæ.

Majestas oris.

superbiam, aut fastidium præferebat. Imò mandatum est memoriæ literarum: nunquam ipsum fusæ, ac futilis cujuspiam orationis longissima tædia interpellasse; licèt quis regiâ patientiâ, eximioque judicio abuteretur. Secundùm incredibilem in Deum, Cælitesque, & res sacras religionem; justitiam in primis inviolatam adeo servavit; ut ipse de se, ejusque conscientiæ Moderator de eo supremis vitæ diebus testati fuerint: nihil unquam ab ipso contra æquitatem, nisi ex errore, aùt per ignorantiam veri, peccatum. At Prudentia ejusdem tam in consiliis, & decretis, quàm in colloquiis, & responsis, atque in toto vitæ genere singularis, ita in confesso fuit apud omnes, ut Generis humani consensu Philippi Prudentis appellationem retulerit. Utriusque virtutis hujus in officiis præcipuè, publicisque muneribus conferendis, magnum specimen dedit. Ea quippe pro meritis, ac dignitate cujusque, non pro gratiâ vel apud se, vel apud suos, distribuens; non minùs se solertem in cognoscendo, quàm æquum in dispensando declarabat. Verùm nescio, an ulla virtutum regiarum in eo majorem explicuerit pompam, quàm nullis unquam commota secundis eventibus, nullis adversis labefactata constantia. Eam visa est vel explorare voluisse, vel potiùs ostentare fortuna varietate mirabili, quâ vitam ejus universam ita distinxit: ut ambigi meritò possit; magis-ne in prosperis rebus moderatè accipiendis, an verò in afflictis fortiter tolerandis ejus eluxerit animi firmitudo. Summæ felicitatis fuit, suo subjectam imperio videre Hispaniam omnem: Italiæ amœnissimas partes: Asiæ, Africæque tractus immensos: Insulas numero plurimas, ambitu amplissimas: alterum denique terrarum Orbem: nominis verò sui gloriam, & majestatis existimationem per aliena quòq; Regna, atq; ubicumq; gens hominum degit, circumlatas. Naupacteæ verò victoriæ communis Christiano Mundo

1598.

Animi dotes præcipuæ: Pietas, Justitia.

Prudentia.

Constantia.

Ejus felicitas in amplitudine Imperii.

In victoria navali de Turcis.

1598. Mundo lætitia, singularis Philippi Regis esse debuit, cujus auspiciis reportata: quam tamen adeo parcè delibavit, ut ad primum ejus nuncium nihil protulerit aliud, nisi: *Classem suam magnum subiisse discrimen.* Sed nullo se feliciorem nomine Rex ipse ducebat, quàm quòd Religionis Catholicæ Defensor acerrimus ab omnibus haberetur: & quàcumque illa periclitari posset, Philippi vires, opes, auxilia, patrocinium imploraretur. In titulo Defensoris Fidei.

At in adversæ sortis exempla Belgium præ cæteris venit, tot intestinis motibus concussum, tot cruentis seditionibus perturbatum, tot membris lacerum, atque ab Regia ditione discerptum: ut plus penè negotii exhibuerit Hispanæ rei pars hæc una terrarum, quàm reliquæ regiones universæ. Belgici verò belli tanquam appendices fuere tot in Indiis accepta detrimenta. In Regiis quòque infortuniis percenseri debet inopinata maximæ, atq; ornatissimæ Classis, adversus Angliam solventis, dispersio, atque jactura: tam constanter à Philippo tolerata, ut quasi per jocum diceret: *Se contra homines, non contra ventos, ac mare vim illam navium armasse.* Neque ab adversis secernenda sunt toties mutata, morte intercedente, connubia. Et ex quatuor Uxoribus vix una superstes ipsi virilis proles, quæ in tot Regnorum sustinendam molem succederet. Ex primâ namque Mariâ Joannis Tertii Lusitaniæ Regis Filia, Carolum suscepit: qui Parentem morte anteivit. Ex altera Maria Angliæ Regina nuptiarum & breve gaudium, & fructum nullum tulit. Elisabetha verò Henrici Galliæ Regis Secundi Filia Isabellam Claram Eugeniam ei peperit; quam toties memoravimus: & Catharinam Carolo Emmanueli Duci Sabaudiæ nuptam. Quarta demum Uxor Anna, Maximiliani Cæsaris Filia, quinque eum liberis auxit: quorum solus Philippus Patri superfuit, ac successit. Ita plerumque in rerum omnium copiâ, eorum,

Ejus infortunia in Belgii damnis.

In Classe adversus Anglos eversa.

In morte Conjugum, & periculo successionis.

Salazar lib. 4. cap. 4. Ant. n. Vasconcell. de Reg. Lusit.

Ppp qui

qui perfruantur illis, inopia est. Hanc vitæ suæ quasi versatilem scenam theatro Regum Philippus aperuit: ut ostenderet, in summa illa fortuna haud majorem esse materiem admirandi, aut invidendi; quàm metuendi, ac miserandi. In omni tamen actu, ac potissimum in extremo tam decorè, planèque regiè suas partes egit: ut venturis proponi sæculis possit, tanquam absoluta numeris omnibus Idea regnandi. 1598.

De

De

BELLO BELGICO

LIBRI VNDECIMI

Summa.

ALbertus Archidux Germaniam ingressus; cum Hispaniæ designata Regina vertit in Italiam. A Venetorum, Insubrum, Pontificiisq; Legatis honoribus cumulantur. Mantuæ Dux eosdem excipit magno splendore. Majori Ferrariæ Pontifex, & Cardinales. Idem sponsalia sancit tum Reginæ, tum Archiducis. Horum Ferrariâ discessus. Arcus triumphales, & pompa, qua Mediolani excepti. Sabaudiæ Ducis, & Neapolitanorum erga eos honor. Mendozza, relictus in Belgio moderator Exercitus Regii, Orsoyam capit: munimentum ad Rhenum extruit: obsidet Rhenobergam. Incendium in ea à pyrio pulvere. Idcirco deditur. Vesaliæ situs, & status. Ea redimit oppugnationem. Mendozza pluribus locis Præsidia imponit. Doetecomum, & Schulemburgum capit. Per Cliviam, & Vestphaliam Copias in hyberna distribuit. Hinc Germanorum Principum querela, & conspiratio in Regios. Cæsar quoq;, & Cardinalis Gubernator indignantur. Mendozza Vesaliensibus suadet Catholicam Fidem: illi simulant. Garzadorus, Pontificius Coloniæ Nuncius, eos adit non sine periculis. Catholicos ritus restituit. Andreas Cardinalis Antverpiæ tumultus Præsidii componit. Embricæ Præsidiarii fusi à Fœderatis. Cardinalis in bellico Senatu de expedi-

tione consultat: Bommeliana præfertur Schenchianæ. Arcis Schenchii, & Bommeliæ positura. Regii à Fœderatis impediuntur, nè Vahalim transmittant. Illi Crepicordio potiti, Bommeliam obsident. Eruptiones inanes. Novum consilium capitur, obsidione solutâ, Arcem extruendi. Nequicquam disturbante Mauritio, extructa, & Sancti Andreæ nominata. Ingentes ad eam conflictus.

De

BELLO BELGICO

LIBER UNDECIMUS.

Iter Alberti Germaniam versus.

1598.

Campana lib. 6. Gaspar Ens lib. 19. Jo. Bochius in descript. profect. Archiduc. Boterius lib. 5. Haræus an. 1598. Thuanus lib. 121. Carn. l. 13. c. 3. & 4. Reidanus lib. 15. Miræus anno 1598. Bentivolus lib. 5. Ang. Rocca in Itinerar. Clem. 08. Lazarius. Coloma lib. 11. 12. Miræus in Vita Alberti

AT Albertus Archidux è Brabantiâ digressus, Namurcum, & Lucemburgum prætervectus, ad Trevirensem, & Virtembergicum Agrum perrexit. Inde per Bavariæ fines ad Tirolensem Comitatum, suæ stirpis hæreditarium, pervenit; ubique, quâ par erat, magnificentia exceptus. Oenipontem, Provinciæ caput, paulùm transgressus; eodem ferè loco, quo jam olim Carolo Quinto Cæsari Ferdinandus Frater Hungariæ, Bohemiæq; Rex occurrit; ejusque rei perenne monumentum, ænea tabula factum insculptum, inscriptumque referens spectatur: Albertus obviam habuit Margaritam Austriacam, Philippo Tertio Conjugem destinatam, unàque Parentem ejus Mariam Archiducem. Conjunctis itaque comitatibus, Tridentum profecti sunt. Ubi paucos dies immorati, cùm jam ditionis Venetæ fines attigissent, ab amplissimo Senatu missos duos accepere Legatos, Paulum Parutam, & Vincentium Gradenicum, qui Reipublicæ nomine tantos Principes, quàcumque opus erat, exciperent. Interea Mediolanenses, atque Insubres universi, ut primi ex Italis Hispano subjectis futuram Reginam suam, ejusque Matrem, & consanguineum Archiducem venera-

Conversio in Italiam cum sponsa Regis Hispani.

Venetorum ad eos Legati.

Insubrium Oratores, & obsequia in.

ren-

1598. rentur: tredecim ex tota Provincia nobilissimos legerunt Oratores, qui omnis Insubriæ nomine felicissimum gratularentur adventum: ex defuncto Rege publicam testarentur mœstitiam: enixèque rogarent, ut in eo per Liguriam itinere ad se divertere, suaque præsentia Populos addictissimos hilarare nè dedignarentur. Neq; desiderari se passus est in hac obsequii significatione Joannes Ferdinandus Velascus Mediolanensis Gubernator, qui etiam in Regno Castellæ Comes stabuli erat. Et plures confluxere viri, ac fœminæ Principes visendi ac venerandi studio: quos ingens Asseclarum numerus comitabatur. Eos debitum præstantes obsequium Regina, & Mater, & Archidux Albertus pari majestate, atque humanitate admiserunt in Oppido, cui Bussolengo nomen. Postridie Petrus Cardinalis Aldobrandinus eòdem accessit, Summi Pontificis nomine Principes eosdem salutans, atque in Urbem Ferrariensem invitans, ubi tùm Pontifex agebat, & paratus erat ad Regum, Principumq; sponsalia auctoritate sacra sancienda. Quamquam ad eumdem finem præmiserat Clemens Archiepiscopum Mattheuccium; à quo etiam de Reginæ progressu certior fiebat in dies.

suam Reginam.

Summi Pontificis ad eamdem Legatio.

E Venetis finibus, in quos incredibilis factus fuerat Populorum accolentium concursus, ad Mantuanos processere. In his ad Padi ripas quatuor Equitum turmæ, variis distinctæ coloribus, ornatuque spectabiles, jussæ fuerant ab Duce Mantuæ Vincentio Reginam opperiri. Mox ipsemet Dux cum triginta è primariâ Nobilitate Viris, ad eam salutandam, equis subinde commutatis, properavit, in Oppidis ultra, citraque fluvium sitis & Principes, & ingentem eorum comitatum, quâ decuit, magnificentiâ excepit. Ubi verò migrandum fuit; plurima erant ad flumen trajiciendum prompta navigia: sed insignis præcipuè moles, ac planè Regia, argenteis undique peripetasmatis convestita, splendidisque thalamis, atriis, tricliniis distin-

Mantuæ Ducis in Regina excipienda magnificentia.

distincta, oculos ad sese omnium rapiebat. Quam cum 1598.
Regina, cæterique summi Principes conscendissent; & mensas invenere lautissimas, dapibus, bellariisque instructas; & musicos Choros suavissimis concentibus personantes; ut non minùs aures, quàm ora, suo quæque jucundissimo pabulo recrearentur. Hæc harmonia, dulce itineris levamentum, per Padum secundo cursu delatos Ferrariam usque comitata est.

Tribus procul Urbe millibus passuum, Insula locus dicitur; in quem sub vesperam provecti, noctem ibidem transegere, à Pontificia familia lautissimè habiti. Postero mane Cardinales duo Bandinus, & Blantrata, seu Sancti Clementis, cum ingenti Præsulum comitatu, duabusque Cohortibus Equitum advenere, Reginam, ac Principes à Pontifice salutatum. Post meridiem inde Ferrariam versus iter susceptum. Cùmque non procul abessent portâ, quæ ab Angelis appellatur; in ligneo quodam ædificio ad rem præsentem excitato, splendidèque convestito, tamdiu morati sunt, donec eòdem Cardinalium Collegium, ad excipiendos pro dignitate Principes, conveniret cum suis familiis, atque omni, quæ Ferrariam confluxerat, Nobilitate. Reginam, cæterosque Principes, Purpurati Patres honorificè salutarunt, communem testati ex eorum adventu lætitiam. Tùm inclinato in vesperam die, ad Urbem in hanc ferme speciem processum est.

Ad Ferrariæ portam Regina excipitur à Collegio Cardinalium.

Post impedimenta, ac Reginæ lecticam, & carpentum, duæ gradiebantur Centuriæ Comitis stabuli, ad custodiam corporis constitutæ, funebribus tamen vestibus ex Regis morte pullatæ. Plures adequitabant Aulici, quos cum ordine Tubicinum Equites obviàm missi à Pontifice sequebantur: tùm Archiducis, & Comitis stabuli nobiliores Aulici lugubribus induti: quibus succedebant, qui claves argenteas præferunt Cardinalibus. Hi verò novemdecim numero, violaceis tecti vestibus, pompam hanc

Pompa ingressus in Urbem.

Campana. Jo. Bochius.

maxi-

1598. maximè honestabant; Pontificia Helvetiorum Custodiâ proximè praeeunte. Eorum venerabile claudebant agmen Sfortia, & Montaltus: qui mediam acceptam Reginam comitabantur. Pone ibat ejus Mater, atque Albertus Archiduces. Subsequebantur Comes stabuli, Ducesq; Aumalius, & Gandiensis, Auraicus Princeps, aliique complures. Postremi veniebant Archiducis Equites Sclopetarii, & Pontificii Velites, & curruum, ac lecticarum numerus ingens, quibus frequens Virorum, Foeminarumque Nobilitas vehebatur. Ingressi sunt omnes hac pompa Ferrariam; quò paulò antè Româ se contulerat Pontifex Clemens, ut eam Urbem in ditionem reciperet Romanae Sedis, ad quam fuerat anno superiore cum suo Ducatu devoluta.

Cavalli leggieri.

Per triumphalem Arcum in foro Templi maximi erectum; & praeter aedes Oratoris Caesarei, picturis insignibus, & statuis, aliisque honoris, & gaudii argumentis ornatas, ad Ferrariensis olim Ducis Palatium devenerunt; ubi tùm Pontifex residebat. Hic in Aula maxima, lateribus assidente corona Purpuratorum, majestatem in terris ab Divinitate secundam pro dignitate sustinebat. Dumq; ad eum, Sacrumq; Senatum, in Gentis Austriacae laudem, brevem habuit orationem Bernardinus Scottus Mediolanensis; in proximo conclavi Regina, & Principes detinebantur. Eâ verò absoluta, ad Pontificii pedis, & manus osculum accessit prima omnium Regina; cui sese Pontifex leniter acclinavit, & majestate manus salutare signum Crucis imposuit, feliceinq; gratulatus adventum est: secundo loco Archidux Mater; Albertus tertio; summâ omnes ab eadem benignitate excepti. Postridie cum Pontificio Sacro interfuissent tres iidem Principes, ad Pontificiam quòque mensam assederunt; Reginae ministrantibus in primis Mediolanensi Gubernatore, Oratore apud Pontificem Hispano, & Gandiensi Duce.

Regina pedem & manum Pontificis osculatur.

Domi-

Sponsalia Regum Hispaniæ, & Principum Belgii à Pontifice consecrantur.

Dominico verò die, decimo septimo Calendas Decembris, qui dies dictus erat Regiarum nuptiarum cæremoniis; convenere tres Principes cum suis familiis, Nobiliumque comitatu innumerabili, in Templum Urbis maximum, Episcopi sedem; quod erat ab omni parte regali magnificentiâ instructum. Divinam rem ipse Pontifex fecit; aderat Cardinalium Collegium universum: suavissimis Musicorum concentibus omnia resonabant. Regina lugubribus depositis, & splendidis induta, tam sumptuoso se spectabilem obtulit ornatu, ut eam verissimè margaritam illigatam in auro nominasses. Archidux etiam Albertus funebribus exutus, lætioribus, ac planè nuptialibus insignis vestimentis apparuit. Quam publicæ lætitiæ speciem omnis eorum Familia, & Comitatus, cæterique cum suis Asseclis Principes præ se tulerunt. Apostolorum symbolo inter Sacra solemnia decantato; Regina, duobus Cardinalibus, Odoardo Farnesio, & Antonio Fachinetto mediam deducentibus, ad Pontificis solium accessit. Ponè secuta est Parens cum illustrium coetu Matronarum. Adfuit ex parte alterâ cum Principum Comitatu virorum Albertus. Quoniam verò utrisq; nuptiis celebrandis arctæ consanguinitatis obex intercedebat; concessit Pontifex auctoritatè Apostolicâ, nè obstaret. Tùm Regio mandato publicè prælecto; matrimonium sanxit Clemens inter Philippum Tertium Regem, cujus personam sustinebat Albertus Archidux, & præsentem Reginam Margaritam. Cui statim suum ad solium reductæ gratulati sunt omnes majestatem Imperii, vix par invenientis in terris. Albertus indè per eumdem Pontificem connubium init cum Isabella Hispaniarum Infante; cujus procuratorem agebat Suessanus Dux, Regius apud Pontificem Orator. Sacrificio peracto, Regina cum Parente, Alberto, Suessano Divinum Panem ab ipsius manu Pontificis accepit. Aureaque ab eodem rosa donata est, munere Pontificio Principibus impertiri solito.

1598. Decem.

Dies

1598.

Campana. Bochius. Angel. Rocca in Itinerario Ferrariensi Clementis Octavi.

Dies ille totus ludicris, lætisque spectaculis, & pompis traductus: ab eis tamen abstinente Reginâ, quòd se Deo tam præsenti dignatam, abnueret profanis aspectibus temerare. Interfuit verò post duos dies Dramati sacro Judithæ, quod ab Juventute Societatis Jesu Scholas frequentante peractum est coram ipso Pontifice (cujus jussu institutum) magnoque illo Principum concursu. Alia quòq; multa spectacula per eos dies, quibus Ferrariæ morati sunt, tres summos Principes oblectarunt: cùm ipsi mutuò & spectaculo cæteris, & miraculo essent Austriacæ benignitatis, modestiæ, pietatis.

Regina, & comites Ferraria discedunt.

Decimo quarto Calendas Decembris excessere Ferrariâ, Petro Cardinali Aldobrandino, cum ingenti Præsulum numero, comitante. Mantuanam rursus ditionem, & principem ejus Urbem ingressi, Gonzagarum Ducum splendoris, ac magnificentiæ in molibus erectis, in conviviis, in pompis, in spectaculis egregium iterum specimen habuere. Inde Cremonam profecti: ubi eos Genuensis Reipublicæ Legati quatuor, ad cohonestandam conspectu suo Urbem Liguriæ caput, publico nomine invitarunt. Annuit officiosis postulatis Regina. Tùm Mediolanum versus iter instituit. Hæc Urbs venerationis erga suam Reginam, ingentisq; ex ejus adventu lætitiæ significationibus cujusvis generis, alias Urbes omnes facilè superavit.

Mediolani plures triumphales Arcus erecti.

Principio non unus, aut alter, sed omnino septem ad Regium ingressum triumphales excitati sunt Arcus. Quorum primus ante Urbis portam, ad æmulationem Romanorum, è politis marmoribus consurgebat: quæ variis insculptis rerum imaginibus, emblematis, inscriptionibus Margaritæ Reginæ laudes, & gloriam præferebant. Alter ponti Navilii fluminis impositus, è consuetâ materie, Philippi Secundi Regis erat undique Præconiis oneratus. Tertius ad caput amplissimæ viæ, quam à cursu denominant, Philippi Tertii variis rationibus expressos honores sustinebat.

bat.

bat. Ulteriùs, quà eadem via flectitur in angulum, atque inde dirigitur ad Templi maximi forum; Arcus erat Archiducis Alberti laudibus insignitus: quem prope visebatur vivis lineatum coloribus Hulstum, non ita pridem ab eodem captum. In ipso autem ingressu fori quintus erigebatur Arcus, res ab Gubernatore præclarè gestas, quà picturis, quà characteribus objectans oculis Spectatorum. Sextus in fronte Pontificalis Templi, ejus excelsitatem, ac latitudinem æquans, Regis, ac Reginæ majestati sacro matrimonii nexu conjunctæ, ac geminatæ, dicatus erat. Postremus ante Regias ædes extructus, & quasi ad tantas attollendas virtutes, terrestres Arcus haud essent satis; petitus videbatur è Cælo. Iris namque erat argentea, sed usitatis coloribus variata, duabus item argenteis nubibus utrinque insistens. Per septem hos aditus triumphales invecta est Mediolani cum suo Comitatu Regina pridie Calendas Decembris. Non Urbem unam, sed Italiam universam in unum coactam se visere rata est: tantus erat in viis, & compitis, domibusque circumjectis multitudinis infinitæ concursus. Ædium facies ab utroque viarum latere magnificis aulæis convestitæ, & picturis pulcherrimis exornatæ: viæque carbaseis umbraculis contectæ. Ante Urbem verò plurima erant collocata tentoria ad immorandum, dum pompa disponeretur. 1598.

Pompa, quâ ibidem excepta Regina.

Ubi parata omnia; tres Hastatorum Equitum turmæ cæteris præivere. Sequebantur complures Insubriæ Principes, aliique Nobiles Viri à finitimis quòque regionibus ad spectaculum evocati. Proximi erant Mediolanensis Ducatus Administri, & Magistratus, Urbis Senatores, & qui magnus Cancellarius appellatur. Indè Gubernator: tùm Regina sub argenteâ umbellâ, ejusque ad lævum latus Petrus Cardinalis Aldobrandinus: post hos Reginæ Mater, atque Albertus Archiduces. Horum omnium ibant ad latera principio Securigeri Milites, ad custodiam Reginæ, Archi-

Aldobrandini.

1598. Archiducis, & Gubernatoris addicti: tùm ducenti lectissimi Juvenes è primariâ Mediolanensi Nobilitare, & ipsi auratam securiculam præferentes: postremò circa Reginam Cives præcipui viginti, purpureis holosericis vestibus insigniti: quorum sex umbellam regiam sustinebant. Post Archiduces, aliosque Duces, Præsules, Principes, Equitum Hastatorum tres aliæ turmæ agmen claudebant universum. Tam spectabili pompâ ad maximum Urbis Templum, festis ubique acclamationibus, & musicis concentibus comitantibus, processerunt. Ibi solemnibus Deo gratiis decantatis, ad Regium Palatium itum est.

Baldacchino.

Tribus ferè mensibus Regina perstitit Mediolani, tum ob hyemantem annum itineribus importunum, tum quia recens luctus ab Rege extincto, non patiebatur Hispaniam nuptialibus gaudiis indulgere. Quo tempore, & religiosis exercitationibus per sacras ædes, pro defuncti salute, multum operæ datum est, ut Austriaca pietas postulabat: & concessum aliquid ex more populari lætitiæ, per eos præsertim dies, quibus hodieque solent homines, libertate plusquam decembri, in omnem licentiam debacchari. Nec defuere notabiles virorum Principum concursus ad Reginam, Archiducesque salutandos. Sabaudiæ Dux in primis fuit: qui pretiosis in digressu muneribus Reginam, Archiduces, Aulamque omnem cumulavit. Ab Regno quòque Neapolitano quatuor advenere Legati cum oblatis Reginæ suæ donis, aureorum quinquaginta millium pretio æstimatis. Alii deniq; complures Italiæ Principes vel per se, vel per suos Legatos morantem Mediolani Reginam sunt venerati. Nos verò tempus monet, ut quid ab Archiducis discessu gestum in Belgio fuerit, recenseamus.

Dux Sabaudiæ Reginam invisit.

Neapolitani ad eamdem Legati.

Jam tùm proficiscens hæc dederat Albertus mandata Francisco Mendozzæ, Aragoniæ maris Præfecto, quem sibi in armorum imperio substituerat; ut quàm maximè posset integrum servaret Exercitum, donec ipse ex Hispa-

Almirante.

Alberti mandata exercitus Duci Mendozzæ.

 niâ

niâ reverteretur. Idcirco arduam quamq; vitaret obsidionem: nè vel Militem in ea, vel pecuniam absumptum iret. Vias tentaret omnes ad commodum aliquem aditum supra Rhenum occupandum; ut illac, si fieri posset, patefaceret sibi ad hostilem regionem ingressum; in eaque suum Militem detineret. Quòd si minimè caderet ex sententia; in Cliviensi certè ditione, aut alia quavis nulli Partium obnoxiâ, castra locaret. Id verò cautè præscriptum fuerat ab Archiduce: ut in alieno Militem alendo, pecuniæ parceretur; cujus magnam exhauserant vim, ad tot sedandos tumultus, soluta nuper stipendia; & sumptus ingentes in tam longo itinere faciendi, ad suum, ac Reginæ splendorem, erant haud minorem exacturi. 1598. Botor. l. 5. Colom. l. 11. Bentiv. l. 5.

Cum his mandatis ad Exercitum Mendozza profectus est. Constabat is ea tempestate Peditibus septies mille Hispanis, ter mille Italis, bis mille Burgundionibus, mille Hibernis, septies mille partim Germanis, partim Vallonibus. Equites verò bis mille quingenti numerabantur. Hic numerus Militum lectissimorum Mosam trajecit prope Ruræmundam: ulteriùsque progressus, Orsoyam castra movit, Oppidum ad sinistram Rheni ripam positum, triumque horarum itinere Rhenoberga procul. Non satis validum tunc illud Oppidum erat: sed positione tamen cum ad alia multa commodum, tum præsertim ad fluminis aditum præcludendum. Quare Mendozzæ consilium erat id occupare, sibique communire: deinde supra ripam adversam propugnaculum excitare: atque his, quasi claustris, ex ea parte habere Rhenum in suâ potestate. Cumque ditionis Cliviensis esset Orsoya, nolletque prudens Dux gentem non inimicam infestare; arte potiùs, quàm vi uti decrevit. Jussit igitur Copias fluvium trajiciendi speciem præ se ferre: & Carolum Colomam, qui primum ducebat agmen, portâ per dissimulationem potiri. Maturavit is iter primo mane cum suis, & Antonii Sarmenti Sclopetariis, & Lancear iis aliquot: atque his positis prope Oppi- Orsoy. Di Cl. Bu. Coloma. lib. 11.

1598. Oppidum in insidiis: ipse cum Alphonso de Lunâ, sexque Signiferis equitantibus, suisque famulis institit portæ tùm patenti, specie alimenti sibi aliquid conquirendi. Ac repentè Custodiam, aditumque occuparunt; non audentibus obsistere decem, aut duodecim Oppidanis custodibus. Quippe jam Sarmentus cum suis Copiis properabat: atque ex Oppidi turri propinquantis Exercitûs signum dabatur. In foro nonnihil repugnatum; uno Hostium cæso, duobus sauciis. Verùm Edictum Germanicâ linguâ promulgatum fuit: ut Oppidani se continerent. Cui paruere tum à suis Magistratibus, tum à clementiâ Militum impulsi. Gaudens Oppido tam facilè occupato Mendozza, ibi cum suo comitatu exceptus, Aloysium Bernardum Davilam ei præfecit. Ac probè gnarus, Oppidum sine Arce se retinere non posse; hanc à Præsidiariis eò imperiosiùs poposcit, quòd jam partem victoriæ possideret: suspendium iisdem interminatus, nisi eam illico dederent. Cesserunt illi statim, quam tueri desperabant.

Mendozza stratágemate Orsoya potitur.

Loco validiùs munito; misit Mendozza Fridericum Comitem Thserembergium, qui supremi Castrorum Præfecti munus obibat pro Mansfeldio, jam ab ætate decrepitâ justam missionem consecuto: ut cum opportuno Militum atque Operarum numero, in Rheni alterâ ripâ, quàm celerrimè posset, munimentum extrueret. Ad eam multitudinem transportandam, pontem aptare cogitabant è cymbis, quas carris advexerant, colligatis: sed usu compertum fuit, eas minores esse, quàm ut impetum tanti fluminis sustinerent. Eisdem ergo cymbis, sed longiore temporis interjectu, transmisere fluvium, ac prope Pagum, quem Valsum vocant, validum propugnaculum fabricarunt. Mensem, & ampliùs id operis occupavit: quo tempore Orsoyæ Mendozza, Exercitus in Agro circumjacente morabatur: variisque excursionibus longè, latèque terrorem sui nominis spargebat.

Campana. Gaspar Ens. Grotius. Haraus. Thuanus. Carnerus. Coluna. Bentivolus.

In altera Rheni ripa munimentum excitat.

De Rhenoberga occupanda consultat. In bellico deinde Senatu de Rhenoberga invadenda relatum fuit. Quippe Oppidum illud hostili Præsidio validè communitum (uti dictum alibi) suis Copiis in Frisiam progressuris ab tergo relinquere, contra omnem videbatur artem rite bellandi. Accedebat, ex pestilentiâ in Oppido grassante, multosque Mortales in dies absumente, prona spes ejus facilè potiundi: Imò & quia situm ad ripam Rheni, & quod non longè dissitum à Schenchii munimento, magnæ opportunitatis ad res gerendas erat. Igitur tot momenta rationum id unum pervicere, quod objectari poterat pro contrariâ parte; Principis Alberti mandatum, ut ab arduis obsidionibus abstineretur. Verùm neque ardua, nec diuturna censenda hæc erat: quandò ad loci subsidium paratus Fœderatorum Exercitus nullus erat: neque Copiæ regiis pares cogi ab Hostibus facilè, aut brevi poterant: cùm præsertim pestilens ipsa contagio esset Obsessoribus militatura. Quamobrem omnium consensu Præfectorum, & plausu Militum, ineunte Octobri castra ad Rhenobergam obsidendam mota. 1598.

Rhenobergæ obsidio. Ad Rheni ripam id Oppidum situm est, uti nomen ipsum præfert, ambitu modicum, atque Arce flumen spectante munitum: quod antè narravimus. Insulæ, quæ medium Rheni alveum tenet, è regione Oppidi, munimentum impositum nuper fuerat eo situ, ut Rhenobergam defenderet, atq; ab eadem vicissim defenderetur. Ad lævam fluminis ripam cum Exercitus robore majori Castra posuit Mendozza: ad dexteram Thserembergius cum suis. Antè verò quàm Oppidum aggrederentur, Insulæ propugnaculum expugnandum censuerunt. Igitur è Thserembergii Castris vehementer illud quati tormentis cœpit. Interea tenuerunt Insulam ex parte altera cum Hispanis Villarius, Barlota cum Vallonibus: ex alterâ cum Hispanis aliis Coloma, cum Hibernis Estenkeius. Ab his omnibus inter se (uti mos est) pro suæ Gentis existimatione certantibus Lib. 9.

bus

1598. bus & vicinior, & violentior facta concussio. Jamque se ad oppugnationem accingebant: cùm eam prævertisse fugâ Hostes animadvertunt. Quare nullo labore propugnaculo capto, Oppidum hoc tutamento destitutum, faciliùs, celeriùsq; capiendi spes magna implevit Obsessores. Quoniam verò jam Rhenobergæ subsidio adventare cum aliquot Copiis Mauritium, increbuerat rumor; premendam arctiùs obsidionem, Oppidumque circumvallandum Regii existimarunt. Ergo locum Orsoyam versus tenuerunt Hispani: Itali viam, quæ Coloniam ducit: Insulam memoratam reliquæ Nationes. Parte ab omni ad quatiendum tormenta disposita: quamquam solis Hispanis oppugnatio reservabatur. Verùm novus, atque inopinatus eventus & huic labori pepercit, & supra spem victoriam maturavit.

E pluribus Oppidi turribus una pyrium pulverem universum custodiebat; cujus fenestra objecta Castris Hostium erat: bis in uno peccante Oppidanorum providentiâ; tum quòd totum simul congesserant pulverem; tum quòd aditum ad eum reliquerant, vel exteris obnoxium. Accidit ergo, ut ex bombardarum globis, qui frequentes in Oppidum immittebantur, ferretur unus per fenestram turris, in qua nitratus pulvis servabatur. Quare ab ignito globo communicato pulveri repentè igne; ille in flammas exarsit insanas: turrim illam perrupit, ac disjecit: ruinæ fragorem edidit adeò formidabilem, ut non solùm Arx vicina resultarit, ac totus Oppidi reboàrit ambitus: verùm & ripæ fluminis intremuerint, & flumen ipsum quamvis ingens, ac tumidum, concussum fuerit, ac revolutum, multasque innatantes naves penè absorpserit. In Castris maximæ auditæ soli succussiones: gravissimi lapides intorqueri per aërem visi: cinereus ex incendio nimbus usquequaque diffusus. Ut propè pœnituerit Obsessores eam contra se provocasse insolitam tempestatem, tantumque sibi terroris, si minùs damni, suis armis accersisse. In Oppidum

Horreum pyrii pulveris incenditur.

dum verò subitus ille casus tantum impetum fecit, ut pyrii 1598.
sui pulveris vi in sublime abreptum, fuerit penè totum in pulverem redactum. Et præter innumeros in suarum ædium ruinâ sepultos antè, quam extinctos; Oppidi Gubernator cum Uxore, cum Liberis vitam igni reddidit, quam à pestifera lue vix redimere potuisset. Ita nimirum nos mala multa circumstant, & quasi obsident: ut dum vitare studemus unum, in aliud inopinatum incidamus: & plerunque (quod hîc planè contigit) in ruinam idipsum vertatur, quod paratum fuerat ad tutamen. Attoniti ad tam inexpectatum, horribilemque eventum Oppidi Defensores; magnâque sui parte in ea strage, atque ipso præsertim Capite diminuti, ac tormentario pulvere omni, re ad defensionem adeo necessaria, exinaniti; non potuere animis non cadere statim, nec dare victas Obsessoribus manus: cum cæteroqui non semel ab Regiis ad deditionem sollicitati, generosè semper respondissent: ultima experiri se velle.

Ea de causa facta deditio.

Pacti vitas, atq; impedimenta, Italisque se dedere professi, vel quòd hi propiorem Oppido stationem habebant, vel quòd eorum unus Marcellus de Judicibus præcipuè deditionem suaserat; migrarunt inde Pedites octingenti cum eâ lege, ut intra sex menses adversus Regios arma non ferrent. Rhenobergâ occupatâ, novoque munitâ Præsidio, Mendozza Rheni navigationem omnem Fœderatis interclusit.

Campani Lanarius.

Aliis Oppidis Mendozza imponit Præsidia.

Ad eamdem fluminis ripam inferiùs aliquantò Budericum est, Oppidulum Cliviensis pariter ditionis. Eò cum ducenti Pedites Regii missi Præsidio fuissent; Obstitere Oppidani principio, injuriam sibi fieri conquerentes. At ubi portarum uni flammas illi admoverunt, ac per vim sese irrupturos minati sunt; omni de jure controversia diremptâ, Præsidium accipiendo, docuerunt: periculosum esse cum igne, aut ferro litigium. Alpam quoque, leucâ dissitam Rheno, Præsidiarii Milites introducti; viam faciente terrore Hispani Exercitus circumlato.

Burich.

1598. *Vesel.* Ad alteram Rheni ripam Vesalia est, inferior dicta, *Vesaliæ inferioris situs.* ut ab aliâ distinguatur, quæ ad lævam ejusdem fluvii, superior appellatur. Urbs est opportunitate situs, mercaturæ commodis, Civiumque frequentiâ, nulli adjacentium Rheno secunda. A parte sui potiore, flumine hoc alluitur: ab alterâ, Luppiâ nobili amne, qui delapsus è Vestphaliâ, *Lippe.* eo loci se in Rhenum evolvit. Et ipsa quondam erat Cliviæ Duci subjecta: sed interveniente hæresi, quæ non solùm ab Divino, verùm etiam ab humano imperio facit divortia; in libertatem se asseruit, eamque retinuit mordicus, quâvis servitute deteriorem. Calvinianam quippe Sectam amplexa est, quæ dominatum excutit omnem, præterquam vitiorum. Igitur Vesalienses, Hispani Exercitûs impendentem sibi è proximo prospicientes tempestatem: ac veriti, nè Præsidiariis ab eo Militibus impositis, vel Cliviensi restituerentur imperio, vel Hispano subjicerentur; ut utrumque declinarent, ad optimam sequestram pacis, & concordiæ conciliatricem pecuniam confugerunt. *Ea oppugnationem pecunia redimit.* Quia verò Hispanorum animi maximè religione ducuntur: eam quòque pollicitationem adjecerunt: permissuros se in posterum, Vesaliæ liberè Catholicum Dei Cultum exerceri. Utramque conditionem sponte oblatam lætus accepit, à bellicis laboribus, periculisque in eâ Urbe oppugnandâ, expeditus Mendozza: peropportunè obveniente summâ quinquaginta millium aureorum, quam offerebant, in tantâ necessitate pecuniæ: & quòd multùm Catholicæ Religionis intererat, in eâ Urbe redintegrari. Tradunt aliqui summam centies mille aureorum fuisse: & pactionibus addunt frumenti modios mille in Exercitûs commeatum: ac supra Luppiam pontem Vesaliensium sumptibus extruendum. Tanti steterunt illis à Præsidio securitas; ab imperio libertas: quæ nullis impendiis carò redimi à Populis præsertim utriusque Germaniæ existimantur.

Sex leucis Vesaliâ distat eamdem fluminis ripam insi-

Rhesa, & Embrica addita Præsidia.

dens Rhesa. In Oppidis ejus regionis præcipuis numeratur: & pars maxima Incolarum Catholicam Fidem profitetur. Eam ob causam placidis artibus Mendozza conatus est Præsidiarios aliquot illuc immittere. Sed omnino reluctantibus Oppidanis; ad acriora veniendum fuit. Expediuntur itaque tormenta: quorum illi aspectu primo perterriti Præsidium acceperunt. Tam flexanimæ sunt armatæ suasiones: & quovis ardenti eloquio efficaciùs persuadent ora flammantia bombardarum. Pares principio animos ad obsistendum; parem deinde formidinem in obsequendo præ se tulit Embrica, Cliviensis Ducatûs Urbs amplissima, & Catholicæ Fidei præ cæteris addicta, tribus leucis procul ab Rhesâ. Hîc sexcenti ex quâvis Natione Præsidiarii relicti: ibi verò quadringenti tantùm Germani: cùm ab Duce minorem hunc numerum Societatis Iesu Patres impetrassent.

1598. Rees. Emerick.

Jamque ad Isalam fluvium arma regia pervenerant: ultra quem Fœderati multa magni momenti loca obtinebant. Primum in Transisalanâ Provinciâ Doësburgum objiciebatur: quod si occupatum fuisset, aditum patefaceret ad Velaviam, hosticam regionem, præ fertilitate, alendo Militi admodum opportunam. Huc præcipuè Alberti Principis mandata spectaverant. Neque verò spes aberat & hanc, & alias vicinas Urbes, Oppidaque majora vel pacatis conventionibus, vel armorum vi ad excipiendum, ac sustentandum Exercitum adigendi: quandoquidem Copiarum ingentium terror, quæ tam brevi tantum locorum debellaverant, finitimos omnes Populos occuparat. Quin etiam Hollandi, Zelandique metu magno perculsi, ad se tutandos Militem undique assiduâ sollicitudine cogebant. Quod Regiis exploratum majores animos ad summa quæque audenda sufficiebat: Mendozzâ potissimùm innatâ magnanimitate sibi omnia pollicente, magnoque numero naves, ac pontones ad trajiciendum quà Milites, quà bombardas, adornari jubente.

Yssel. Overyssel. Desburg.

Timor ab Hispanorũ armis.

At

1598. At Mauritius, qui jamdudum prospiciebat, hanc armorum procellam in eas Fœderatorum partes incubare; & quàm maximas potuerat Copias contrahere conatus erat; & prope Doësburgum præsertim opportunè locaverat. Quamobrem in Belgico Senatu Regio decretum, ut ab ejus obsidione abstineretur: tum quòd Urbs per sese valida, hostilis Exercitûs subsidio roborata, multò difficilior futura erat ad expugnandum: tum quia proximè instabat hyemalis tempestas obsidentibus iniqua. Doëtecomum potiùs arma conversa, Oppidum haud procul Doësburgo situm, exiguum, atque invalidum; commodum tamen ad stativa Militum in Vestphaliâ confirmanda. Eò dum pergunt, haud parum detrimenti à Mauritii Copiis accepit Hispanicus Equitatus. Octavo Idus Novembris Castris ad Oppidum positis, portam, quæ Doësburgum ducit, quatere aggrediuntur. Loci Præsidio erant quatuor Peditum signa: ipsi Oppidani magno armorum usu exerciti: commeatum, & bellici apparatûs tantum, ut sustineri diutius obsidio posset. Quia tamen munimenta non satis valida, vehementem, assiduumque bombardarum hostilium impetum malè tolerabant; & jam parata oppugnatio timebatur: Defensores cum usitatis conditionibus vitæ, armorum, & sarcinarum, obtulere deditionem. At Mendozza, qui cuncta permitti vellet victoris arbitrio, non semel iis rejectis, ad extremum exorari se passus est, ut postulata concederet: modò signa in Oppido relinquerent, ac toto semestri spatio militare contra Regios caverent. Ad captum Doëtecomum retinendum, peropportunum censebatur, si vicinam Arcem, nomine Schulemburgum, ædibus modicam, sed naturâ munitam, occuparent. Ea cura Aloysio Velasco demandata, supremo rei bombardariæ Præfecto: qui statim locum obsidens, internecionem Præsidiariis minatus est, ni facerent extemplo deditionem. Illi tum situs opportunitate, tum suâ virtute freti, obstitere prin-

Doetechem.

Doëtecomo Regii potiuntur.

Et Arce Schulemburgo. principio magis animosè, quàm cautè. At postquam vires suas longè hostilibus inferiores experiuntur in dies; serò tandem Arcem, ac sese dedunt, coacti propterea impedimentis, armisque spoliati migrare. 1598.

Mauritius interea tam felici, atque inopinato Regiorum progressu armorum, admirabundus æquè, ac sollicitus; cum eis, quas comparaverat, Copiis propè Sevenariam, Cliviensem Urbem, constiterat; & Castra summâ diligentiâ communierat: atque ex eà quasi speculâ, quò demum Hostium tanta vel confidentia, vel felicitas vergeret, observabat. Suis quòque Præsidiis & eamdem Urbem, & loca finitima Cliviensis ditionis adversùs eos firmarat. Ita infelix illa regio media inter duos Exercitus mutuò inimicos constituta, neutri tamen addicta, vel infensa, utrumque sibi gravissimum patiebatur, ab utroque jam fermè exhausta; & hostilia sentiens ab utroque, cùm neutrum haberet hostem. Cunctas præterea vias adeò Mauritius insederat; ut neque jumentis pabula, neque Militibus commeatus transvehi possent. Quare cùm omnium rerum penuriâ Regius Exercitus laboraret: cùmque jam ingruentes pluviæ, atque hyemis rigores arma proferre ulteriùs prohiberent; Mendozza cessandum, atque in hyberna dimittendum Militem existimavit.

Mendozza cum Andrea Cardinali agit de dimittendo in hyberna Exercitu. Igitur ad Andream Cardinalem Belgii Gubernatorem (uti diximus) legavit Ludovicum Billium Germanorum Tribunum: qui suo eum nomine salutaret: de rebus feliciter gestis, faceret certiorem: bonam rogaret veniam Exercitum ad hyberna mittendi: simulque de loco ubi esset hybernandum, mentem ejus exquireret. Respondit Cardinalis officio humanitate pari: fortunatum præliorum exitum gratulatus est: Militem sibi videri dixit in hyberna distribuendum per eam, quam Hostis teneret, regionem; sive ex æquo, bonoque id fieret, seu beneficio armorum. Hanc Andreæ sententiam utcumque interpretatus Mendozza: magis-

1598. magisque Alberti Principis præſcripta clariora ſequutus; Mittitur
per Clivienſem ditionem, confinemque Veſtphaliam hy- per Clivi-
bernaturum Exercitum miſit. Non tamen gratìs, ac ſine am, & Veſt-
pretio ſanguinis excepti ſunt Regii ab illis Gentibus liber- phaliam:
tati aſſuetis; quibus iniquiſſimum videbatur, dum pacem ſed non
cum omnibus diligenter colerent, onera belli ſentire, eò impunè.
graviora, quòd alienos cogerentur alere Bellatores. Dorſtani præſertim accedentibus Velaſci ductu Militibus, itineris diuturni laboribus defatigatis, ventorum, atque imbrium inclementiâ oppreſſis, & quorum aliqui duos jam dies cibo caruerant; moſquetis, ſclopetisque continenter diſploſis, ingreſſum prohibuere. Quamobrem irâ percitus ingenti Velaſcus, ſena in Oppidum dirigi tormenta juſſit; quibus acriter, aſſiduèque fulminantibus cedere coactæ ſunt minores illæ bombardæ. Earum tamen una ipſius Velaſci brachium ſauciavit. Mox verò Dorſtam cum ſuis victor ingreſſus & proprium vulnus, & communem ſociorum injuriam ſatis ſuperque ulciſci potuit, omnibus
Renderſi à in arbitrii ſui liberam poteſtatem redactis. Ex locis ab Re-
diſcretione. gio Exercitu occupatis, Rheſam elegit ſibi Mendozza ad hyemandum. Embricæ verò præfecit Carolum Longovallium Buquoji Comitem: cujus perſpecta virtus requirebatur adversùs vicinum propugnaculum Schenchianum, aliasque Arces Hoſtium circumjectas.

Anno Ineunte anno milleſimo quingenteſimo nonageſimo Querelæ
1599. nono magnæ per Germaniam gliſcebant de Regiis Mili- Germano-
bus querelæ; magnique motus ſurrexerant animorum, rum Princi-
Campana. quòd Cliviæ, & Veſtphaliæ tantum per vim Milites in hy- pum de Re-
Haræus. berna cepiſſent. Accedebant ad cumulum injuriarum, re- gio Exerci-
Bentivolus. cepta detrimenta nec pauca, nec levia ex militari avaritiâ, tu.
quam penuria ſtipendiorum accendebat: luxuriâ, quam bellica licentia, & præſens otium ſtimulabat: crudelitate, quam iritaverant obſtacula primùm invadentibus objecta.
Elden. Elapſis retro temporibus tam Veſtphalia, quàm Clivia,
Giuliers.

uti finitimarum quòque Urbium, Iuliaci, Leodici, Coloniæ, ac Trevirorum ditiones ferè semper ab armis tum Regiorum, tum Fœderatorum intactæ fuerant, incolumesque servatæ: quin potiùs vel hos, vel illos ultro, citroque commeantes amicè hospitio excipiebant. Cùm ergo tot jam harum regionum loca cernerentur ab Regiis Copiis armatâ manu occupata, ac penè oppressa; non poterat id vulneris non altè in eorum pectora descendere, quorum ea juris erant. 1598. Clivens. Giuliers.

Quinam præcipuè Principes forent. Vestphaliæ pars magna Monasteriensi, ac Paderbornensi paret Episcopo: cui geminæ Sedi præerat eâ tempestate Ernestus Bavarus, Coloniensis Septem-vir; de quo suprà. Cliviensis verò ditio suo Duci subest; qui cùm diuturno morbo laboraret; moderationem omnem suis permiserat Administris. Septem-vir, qui perpetuum concordiæ fœdus in Belgicis motibus cum Hispano servarat; alienus erat ab jure suo armis vendicando, aliisque Germaniæ Principibus, contra Regium Exercitum conspirantibus, suis viribus adjungendis; potiusque habebat pacatâ tractatione res componere. At Ducis Administri, vel quòd ita ipsi sentirent, vel quòd in eam sententiam fuissent à Principibus cæteris adducti; *Nonnisi ferro litem illam dirimendam*, censebant, *quæ primùm intenta ferro fuisset. Quare, ut illata damna communia multis erant: sic ad ea propulsanda cogi debere in unum arma multorum. Omne Regium nomen ex iis finibus exterminandum, quos improbus Miles tam iniquè occupasset, tam flagitiosè opprimeret. Quò per vim, aut per dolum irrupissent, qui sine Hostis nomine plusquam hostilia facerent; inde per vim, ac palàm extrudendos. Hoc uno remedio non solùm mala præsentia proturbari posse, sed & futuro in posterum præcaveri.* Ferocibus his ce consiliis Septem-vir Palatinus Rheni præ cæteris favebat. Quippe cùm suam ditionem locis ab Regio Milite insessis finitimam haberet: cùmque suam stirpem nosset à Belgii Fœderatis, Di Munster.

1598. deratis, Hæreticisque perpetuò stetisse; malè sibi metuebat ab tanto Hoste imminente. Eisdem curis, ab eodem fonte manantibus, Hassiæ Lantgravius agitabatur. Urbes quòque nonnullas Rheno adsitas, quas liberas appellant, idem timor sollicitas habebat.

Igitur, ut quæ vires seorsim expositæ magnis Hostium Copiis pares non erant, conflatæ in unum corpus possent in eas pro communi causâ animosiùs invehi; in societatem belli conspirarunt Cliviæ Dux, Palatinus Septem-vir, Hassiæ Lantgravius, aliique complures Principes, quos Vestphalia complectebatur. Antè tamen, quàm ad arma erumperetur; consultius visum est ad Cæsarem de re totâ referre. Is comperto, quod factum fuerat, & perpenso; Mendozzæ cæterisque Exercitûs Regii Præfectis edixit: ut extemplo loca occupata relinquerent, atque ex omni ditione utcumque ad Imperium spectante cum suis Copiis universis migrarent. In eamdem sententiam Andreæ Cardinali magno animi sensu scripsit. Et Cardinalis ipse multorum Principum, ac Populorum querimoniis incensus, suæque existimationis discrimine commotus, quòd se Belgium moderante tantum novorum tumultuum fuisset excitum, novique Hostes in suâ Germaniâ quæsiti: vehementer iis succensuit, qui Regium Exercitum administrabant, pœnasque se de iisdem sumpturum, interminatus est. At Albertus rerum omnium factus certior, nec oblitus eorum, quæ Mendozzæ reliquerat in mandatis; Andream Cardinalem per literas monuit, ut ab inquirendo, quod gestum erat, desisteret: in posterum verò rebus quantâ poterat maximâ dexteritate consuleret. Variæ quidem à Cardinali tentatæ viæ ad gravissimum illud onus pressis ditionibus subducendum: sed eas omnes Exercitûs extrema necessitas interclusit. Quare accommodatis excusationibus tam Cæsari, quàm Principibus, ac præsertim Coloniensi, & Cliviensi satis facere conati

Hi conspirant ad Regium Exercitum profligandum.

Cæsaris indignatio contra Regios.

Andreas ipse Cardinalis factum damnat.

sunt

sunt Gubernator, ac Mendozza: & quandò re præsenti non poterant, obsequiosis saltem verbis (quod in parte prudentiæ est) ac promissis liberalibus iratos, læsosque placare animos studuerunt. 1599.

Interea res contigit, quæ si speratum, ostentatumque principio exitum habuisset; magnum aliquod bonum è mediis tot malis dici poterat emersisse. Sed plerunque spes ingentes, quia pares habent obices, facilè dilabuntur: atque humana plus gerunt in speciem adumbrati, quàm veri, solidique. Vesalienses, ex vicinitate Catholici Exercitûs, suspiciosi semper, ac sibi metuentes; arctiorem aliquam cum eo inire concordiam contendebant. Eo comperto Mendozza, vir Religionis amplificandæ studiosus in primis, hanc avidè amplexus opportunitatem; per delegatos homines hortari illos, ut pravis opinionibus, quibus infecti fuerat, profligatis, avitæ, Catholicæque Fidei se redderent. De re propositâ in consilium à Vesaliensibus itur: in utramque partem disceptatur. Ad obsecundandum utcumque Mendozzæ consiliis, propendetur. *Regii Militis in iis ditionibus moram haud fore diuturnam. Non enim id passuros Imperii Principes, non Cæsarem, non ipsum Belgii Gubernatorem. Ad paucos dies posse Hispano concedi, quod postularet. Ni facerent, imminere periculum ab Hoste contempto, vel subitæ populationis, vel permansuri Præsidii. Utrumque cautè vitari, si solùm in speciem, atque ad tempus Catholicis sese adjungant.* Nimirum hi, ut plerique Hæreticorum, utilitatem pro scopo habebant, Religionem obtentui. Re deliberatâ, redeunt ad Mendozzam Delegati: Vesalienses renunciant optimis sequendis Consiliis, & Catholicæ Fidei quasi postliminio revocandæ paratissimos. Verbis hisce fidem adhibens Dux, ut qui ex ingenii sui sinceritate cæterorum quòque animum metiretur; ingentem cepit ex eâ responsione lætitiam, maximumque suorum fructum armorum existimavit, quòd in Urbe tam celebri

Mendozza Vesalienses hortatur ad Catholicã Fidem amplectandã.

Campana lib. 7. Gaspar Ens lib. 20. Grotius l. 8. Carner. l. 13. c. 6. Colomal. l. 12 Bentiv. l. 5. Liter. Ann. Soc. Iesu anno 1599. in Provincia Rhenana.

Illi promittunt, sed simulatè.

1599. ut ubi Catholica Religio de Calviniana hæresi triumpharet.

Igitur tam ſalutari propoſito collaudato, eisque, qui rei tam ſanctæ adjutores, atque adminiſtri fuiſſent, gratiis actis, in eam totâ mente, ac viribus curam incubuit. Atque ut opus egregium quanto majore fieret cum pompâ, & ſcenâ: tanto magis Veſalienſes ad conſtantiam oppigneraret, atque alios ad exemplum imitandum alliceret: ad Clivienſis Ducis Conſiliarios, & Cæſareum Adminiſtrum, qui ei moderando Ducatui præerant, literas dedit hortantes, ut ſolemnibus illis reconciliandæ cum Eccleſiâ Urbis cæremoniis addere ſuâ præſentiâ vellent & auctoritatem, & ſplendorem. Polliciti ſunt illi, quod rogabantur. Tùm ad Coriolanum Garzadorum, Auſarenſem Epiſcopum, & Pontificium Coloniæ Nuncium ſcripſit de tam felici ſucceſſu; *Enixè flagitans, ut non ſolum ad inſtruendum Fidei capitibus Populum, complures doctos, ac religioſos transmitteret Viros: ſed ipſe quòque ad rem tantam conſpectu ſuo cohoneſtandam, eò proficiſceretur: ſecumque delatis, quæ ad Civitatem expiandam idonea forent; profanata Templa Catholicis ritibus renovaret: omnemque Divinum cultum in priſtinam dignitatem reſtitueret.*

Id Mendozza maxima pompa faciendum curat.

Mittitur ad eos Garzadorus Pontificis Nuncius Coloniæ.

Nihil accidere poterat animo Garzadori jucundius: cui res ad Religionem facientes, atque Eccleſiæ propagatio cordi præ cæteris erant: neque privatæ in eo, quod gerebat, munere, ſed publicæ ſpectabantur utilitates. Quamobrem reſponſum extemplo Mendozzæ dedit: *Gratum ſibi ſupra quàm dici poſſet, ejusmodi nuncium fuiſſe: ad ſubſerviendum rei, quæ tanti foret Catholicæ Religioni momenti, ſe promptiſſimum eſſe: nihilque ſe aliud ad profectionem expectare, quàm ut certa dies ab ipſo diceretur.* Tùm ſeſe comparandis rebus ad eas cæremonias opportunis totum impendit. Diem rei peragendæ Mendozza condixit duodecimum Calendas Februarias: ſimulque miſit ad Nuncium

cium hominem è Societate Iesu, quem apud se habebat, & 1599.
cum eo militarem manum, quæ Præsulem euntem tutaretur. Hic, jam paratis omnibus, Coloniâ discessit decimo sexto Calendas, ac secundo Rheno deductus, post biduum Budericum pervenit è regione Vesaliæ. Eòdem ut in ipso tempore convenirent Clivienses Consiliarii, & Cæsaris Administer (vulgò Commissarium vocant) fuerat constitutum. At cùm de illorum adventu certi nihil afferretur; ac dies, quo Vesaliam eundum erat, instaret: ad eorum iter urgendum, Nuncius certum hominem legavit. Verùm is reversus retulit, animum se in iis deprehendisse ad tantum opus valde remissum, ac lentum, potiùsque ad rem in longum trahendam proclivem. Substitit, ad tam inopinatum eventum, admodum suspensus animi Garzadorus, & magno curarum æstu jactatus est. Quippe Buderici Præsidio haud plures viginti aderant Hispani: Populus omnis hæresi contaminatus: Fœderati Hostes in proximo; quibus nihil facilius, quàm id Oppidum occupare. Id verò neglecturi non videbantur, ut eum Virum, infensæ Religionis Antistitem, in potestate haberent. Rhenobergam se recipere non licebat; quandoquidem adverso flumine retrocedendum erat, quod aquæ solito tumidiores vetabant. At opus tanti momenti nè temporis interjectu dilaberetur, atque in nihilum recideret, ingens erat periculum: tum quia cum iis hominibus agebatur, qui nè ipsi quidem Deo fidem servarant: tum quòd metus, atque utilitas, quorum suasu mentem novam induerant, vim quidem ad persuadendum efficacem, non tamen diuturnam habent.

Nuncius ob eam rem periculis objectatur.

In tantis animi fluctibus, ad arduum, animosumque consilium, tanquam ad sacram anchoram, Garzadorus confugit. Ad Vesaliensem Senatum adventûs sui Nuncium mittit: eâdemque die, non expectato responso, viginti tantùm Sclopetariis comitantibus, trajicere flumen aggreditur. Transvectus ad ripam alteram, quod reliquum erat

[illegible] erat ad Urbis portus viæ, pedes confecit. Ingressus Vesaliam est, obice nullo intercepto. Tantum fuit in celeritate præsidii. Nam si ejus accessum compertum habuissent Fœderati, vel armatis navigiis eum intercepissent in fluvio, vel in terrâ priùs, quàm Urbem intraret, subitâ incursione adorti essent. Exceptus Nuncius fuit splendido satis hospitio, quod ei apparari jusserant Catholici quidam Vesalienses Cives, Coloniæ Religionis causâ exulantes. Sub vesperam ejusdem diei misit Senatus, qui eum suo nomine salutarent: consuetisque in Germaniâ vini muneribus honoravit.

Postero die sapienter exquirere Præsul conatus est: quænam potissima novæ illius deliberationis causa fuisset. Ac partim sagacitate suâ ex aliquo Hæreticorum minùs cauto, partim ex Catholico quopiam ibi occultè degente deprehendit: solum timorem, nè vel Urbs ab Exercitu prædæ tam avido, quàm egeno, diriperetur; vel non minùs odiosum imponeretur Præsidii jugum; ad eam morum commutationem, quæ neque ex animi sententiâ esset, nec diuturna futura; Vesalienses impulisse. Eandem in Cliviensibus Consiliariis mentem dignovit. Quare de his omnibus Mendozzam commonefecit. Is tamen haud propterea de spe felicis exitûs dejectus: neque admodum laborans, timor, an amor tam salutaris operis auctor esset: ejusque diuturnitati se consulturum sperans ingenti expeditione, quam in vernum tempus moliebatur: Nuncium rogavit, ut bene cœpta generosè prosequeretur: Vesaliensibus institit, ut promissis starent: Cæsareum, & Clivienses Administros, quà literis, quà Nunciis perpulit, ut Vesaliam se conferrent. Igitur coram his inter Pontificium Nuncium, & Vesaliensem Senatum convenit, ut omnia Urbis Templa venirent in Nuncii potestatem: ut bona Ecclesiæ occupata redderentur, ad Sacerdotes alendos: ut cederent Hæreticorum Ministri, & Ludimagistri Sectarii

[illegible] Vesaliam ingressus, Civium simulationem agnoscit.

Mendozza tamen urgente Catholicos ritus in Templis instaurat.

Vestitii exigerentur: ut ibidem omni hæresi[illegible] abolito, Catholica Romana Religio coleretur.

His ita constitutis, nihil morandum ratus Gerardorus, Templorum claves jussit ad se deferri. Tùm septimo Idus Februarii, Pontificis decoratus insignibus, Templum Urbis primarium, Divo Villebrordo sacrum, solemnibus expiatum cæremoniis, denuo consecravit. Adfuit præter Administros jam sæpè memoratos, omnis hominum generis, sexus, ætatis tanta multitudo, ut unum contracta in locum Civitas universa videretur. Postridie Divi Antonii, Templum eisdem ritibus, nec minore concursu repurgatum. Admirationi præcipuè fuit in tantâ cujusvis conditionis hominum frequentiâ, trium ferme horarum spatio, quo sacræ cæremoniæ agebantur, summum silentium, insperata modestia, reverentia singularis. Ut in Catholicis Urbibus, dum solemnia celebrantur, affluente omnis Ordinis hominum concursu, vix tantum quietis invenias: quantum per eos dies in Civitate pravis Calvini opinionibus infectâ animadversum fuit. Sive rerum plerisque novarum admirabilitas, & sacrarum majestas cæremoniarum, attentionem in Spectatoribus, & quamdam saltem extimam venerationem conciliaret: seu Catholici Exercitûs vicini, atque in rumorem omnem imminentis, non vana formido contineret in officio: sive (quod credere, Christianæ pietati magis est consentaneum) Divinæ providentiæ suis Ministris, suis ritibus, suæ veræ Religioni, è cælo prospicientis opus illud foret. Certè rei tam obnoxiæ periculis, tam fortunatus eventus in spem magnam Nuncium, ejusque Socios erexit; posse tandem Urbem illam, non in speciem, sed verè, solidèque ad meliorem frugem traduci.

Postmodum, ad habendas de Divinis, ac [illegible] rebus conciones, evocatus Embricâ unus è Curatoribus animorum: & quidam è Societate Iesu in [illegible],

glorioſi

In [illegible] niis mira frequentia, quies, & reverentia.

1599. [illegible]oris. Ad con[illegible]os, quotidie [illegible] omnis hominum generis concursus. Nec minor erat numerus Puerorum, quos liberaliter Parentes ad Catechismum, & Fidei rudimenta percipienda mittebant. Observatum tamen est, quotidiano Sacrificio, quod Missam dicimus, paucos admodum solitos interesse. An quòd huic praesertim Sacrae rei, quae principatum obtinet inter caeteras, Haeresis adversetur? An potiùs quòd ipse Deus nollet tam sacrosanctas caeremonias ab impuris adhuc animis participari, & profanos illos procul esse mandaret? Caeterùm, quamvis nullum haereseos palam apparebat in Urbe vestigium; [illegible] ad cultum perducendi spes augescebat in dies. Verùm eventus docuit: externo aspectui non semper intima respondere; & cordis humani, atque oris frequens esse dissidium. Quod uti manifestum fuerit, reddetur in loco.

Sed rari Missae intererant.

Lib. [illegible]

Inter haec Andreas Cardinalis, ut sui muneris partes, quantum in se esset, impleret; ad tumultus quosdam Antuerpiensis, & Gandavensis Praesidii sedandos sedulam operam impendit. Et Antuerpiam quidem [illegible] constituit: tum ut ubi turbabatur atrociùs, ibi conspectu Principis res efficaciùs componerentur: tum etiam ut cum Antuerpianis Negotiatoribus praesens ageret (quae enim per literas, aut Internuncios lenta sunt, languidaque negotia) atque ab iis mutuas pecunias tantum acciperet, quantum satis esset ad tumultuantium pacandos motus, ab eorum penuria potissimùm excitatos. Quamobrem [illegible] Bruxellio, quâ Belgii Gubernatorem decuit pompâ, intravit Antuerpiam, Petro Ernesto Mansfeldio, aliorumque virorum Principum magnâ frequentiâ comitante. Neque solùm à Civibus, & Populo honorificis accursibus Equitum, Peditumque, ornatu eximio fulgentium, aliisque sumptuosis apparatibus exceptus est [illegible]: & ab ipsis, qui tumultuati fuerant, Praesidiariis laetissimo [illegible] cujusvis generis bombardarum, ac festis ignibus [illegible]

Cardinalis Gubernator Antuerpiam adit.

Ac si, ut Solis aspectus turbidum Caelum: ita Serenissimi Principis vultus turbarum procellas omnes tranquillaret. 1595.

Postridie, quàm eò pervenit Cardinalis, cum Negotiatoribus egit: sed nullo fructu. Quippe qui convenirent negociandi momentum habeant ab lucri spe; recentibus dispendiis factis cum aliis Regiis Administris, ab simili negotiatione alienissimi erant. Igitur ad Civium subsidia se convertit: iisque non tardam mutuatae pecuniae redditionem pollicitus, etiam fide Principis interpositâ, quantum ab illis petiit, impetravit. Idque eò faciliùs, quòd perspecta cunctis erat ejus in agendo sinceritas; & nativâ benignitate sibi Nobilium animos devinxerat. Hâc ratione Antuerpiensi Praesidio solutum omnino stipendia. Quòd verò iidem tumultuaturum fuisset consueto insolentiùs: & Praefectum ipsum Arcis Mexiam conturbasset; nè pessimum facinus impunitum in aliorum iret exemplum; omnes illos Praesidiarios loco moveri jussit, aliosque substitui. Quin etiam promulgato vetuit Edicto, nè quis eorum ultra quintum decimum diem in regionibus Hispano subjectis moraretur. Sic in utramque partem fecit justitiae satis; & solvendo quod meruerant, & puniendo quod peccaverant. Accessit (uti mala solitaria esse non solent) calamitati calamitas. Cum enim & seditiosorum per se odiosum nomen sit; & adversùs Regios finitimarum Belgio Gentium ardeat indignatio: & peccavisse graves eosdem alibi, fama vulgasset; ipsorum plurimi à Colonis, atque Indigenis, quà cupiditate, quà irâ succensis, capti, spoliati, trucidati. Ut longè majores, quàm Gubernator exegisset, flagitiorum suorum dederint poenas: sic eo decernente, qui supra Tribunal omne constitutus, ipsas judicantium justitias judicat. Gandavensis quòque Praesidii persolutis stipendiis turbae pacatae. Et quòd modestiùs hi se Praesidiarii gessissent, neque alios Milites in partem criminis advocassent, eam-

Tumultus Praesidii sedat, & punit.

Benedictus Colonna Gubernator

1599. custodiam tuto locum eis permissum. His in compositis, Andreas Cardinalis, ut utrumque suum munus impleret; praecipua quaeque Praesidia recognoscere: augere excubias militares, Praefectos admonere officii: commeatibus, ac bellico instrumento Arces abunde instruere: in omne periculum credens suae fidei Provincias communire.

Meteran. *Campana.* *Colum.* *Carnerus.* *Lampius.*

Cùmque Bruxellas demum se recepisset, promulgari jussit Edictum, quo cuncti vetabantur Hispano Regi subjecti cum Belgis Foederatis quodvis, & cujuscumque generis terrâ, mari-ve commercium exercere. Foederati contrà, ut par pari rependerent, simili Edicto suis negotiationem omnem cum Regiis Provinciis interdixerunt.

Ineunte Martio, Mauritius collecto Militum suorum flore, ac robore, processit in campum, & Cliviensem intravit ditionem: ex quâ paulò antè Regium Exercitum educi jusserat Andreas Cardinalis, assiduis Germanorum precibus fatigatus, atque urgente Caesaris ipsius auctoritate compulsus. Mendozza tamen, ut Rhenum in potestate retineret, perviumque haberet aditum in Geldriam, munienda novis Praesidiis duxit quinque Cliviae Oppida: Rhesam, Calcariam, Gochum, Gennapium, Embricam. Cùmque insedisset animo, validissimum propugnaculum & maximi ad alia molienda momenti, quod ab auctore, Schenchio nomen traxit, invadere, atque expugnare; Embricae praesertim ingressum ad tantum opus aperiebat. Igitur missi, qui Oppidanis suaderent, ut Praesidium Regiorũ reciperent. Illi jugum demum detrectare. At Mendoza, qui (uti proprium est magnanimorum) repulsa incitabatur magis: extorquere per vim aggreditur, quod amicae petitioni denegarent. Quare primum navigia quaedam secundo flumine immisit, ut praesidiarias Foederatorũ naves, quae dispositae sub ipsis Embricae moenibus erant, procul arcerent; deinde Oppido quatiendo tormenta admovit. Haec frequenter displosa, plus terroris Oppidanis intulere,

quàm

quàm domui. Et quanquam, qui adhuc [illegible] cum ducentis ferè Militibus, Cliviensis Tribunus; animos ad obsistendum faceret, vicinum pollicitus Hollandorum subsidium, quod ad Gravenwerdam præstò erat: plùs tamen apud eos valuit (uti consuevit) periculi præsentis terror, quàm auxilii venturi spes. Itaque suos Consules [illegible] tunt ad Mendozzam: qui publico nomine [illegible] imperata facturos. Ingressi sunt Oppidum Præsidiarii [illegible] ter mille; Hispani, Itali, Galli, eorumque Præfectus Gastus Buquoii Comes, defensio nuper adversus Gallos [illegible] bato, super gloriam pristinam, nobilitatus. At Cliviense Præsidium priùs inde submotum, navibusque Gravenwerdam delatum, Fœderatorum sese Copiis adjunxit.

Mendozza Embricæ Præsidium imponit.

Mauritius ægrè ferens, ac rebus suis perniciosum [illegible] ligens, Embricam in manu Hostium esse; eos inde abducere [illegible] posset, hoc militari astu conatus est. Ludovicum Nassavium jussit cum lectâ manu Militum eò accedere; & ipsum quidem cum majore, ac promptiore numero haud procul Oppido in insidiis latere: alios verò Equites circum justis agris, & pascuis abigere greges. Quæ cum peragerentur, Præsidiarii valdè sibi ignominiosum rati, si suos sub oculos impunè abripi prædam ab Hostibus paterentur: ad id prohibendum, ingenti, alacrique concursu, ipso duce Buquoio erumpunt. Hollandi consilium suum ex sententiâ succedere lætantes; fugam simulant, ut ad locum insidiarum pertrahant Hostes. Hi rerum ignari, & (quod in iræ impetu frequens est) minùs cauti, dum acriores insequuntur, ac prædam [illegible]; præda penè omnes fiunt latentium insidiarum. Quippe repentè Nassavius cum suis prodit è latebris: Præsidiarios inopinantes adoritur: eos aut cædit, aut capit, aut [illegible] fugat. Buquoius ipse, quamvis optimi Bellatoris, ac Ducis partes omnes expleret; gravi tamen ictum vulneris vitare non potuit: & adacto per paludes equo, cum [illegible] passus vitæ

Campana. Caspar Ens. Lanarius.

Præsidiarios Fœderati per insidias profligant.

1599. vitæ discrimen, à circumfusâ tandem Hostium multitudine capitur; eamdem subeunte fortunam Paciotto, aliisque primæ notæ Militibus. Quamquam Buquoius vulnere percurato, post aliquot menses viginti aureorum millibus suam libertatem redemit.

Bisattarsi.

Interea Cardinalis Andreas, non modicâ pecuniæ vi in stipendia Militum ex Hispaniâ transmissâ, magnum belli apparatum instrui jubet: Antverpiâque discedens, Trajectum ad Mosam se confert. Eò, sive (ut alii scribunt) Venlonam cæteri rei bellicæ Moderatores, & Consiliarii cum ipso convenerunt: Archithalassus Mendozza, Mansfeldius Comes, Velascus, aliique: qui omnes de suscipiendis eo anno expeditionibus iniere consilium. Decretum ibi præ cæteris est, ut Regius Exercitus omnis prope Rhesam recenseretur: postea verò contra Fœderatum Hostem moveret. Quod cùm ad Mauritii notitiam per interceptas literas devenisset; ipse quòque ad bellum suos habere contendit promtos, instructosque. Eos ergo partim per vicinos Betuviæ Insulæ Pagos distribuit: partim in navibus paratos esse voluit; pontibus Vahali, ac Rheno impositis, ad eos, quòcumque vocaret opportunitas, traducendos: partim quòque Doesburgi reliquit, tam ejusdem Urbis, quàm ipsius Agri præsidio. At Andreas decimo sexto Calendas Maji Rhesam advènit: postridieque lustrari Exercitum jussit.

Tam Regii, quàm Fœderati se parant ad bellum.

Mastrich. Campana. Bentivolus. Gaspar Ens. Coloma.

Ens.

Far la rassegna, ò mostra.

In Senatu ejus bellico consultatum: quam potissimùm in partem arma movenda. *Bommeliam Insulam, ejusdemq; nominis Oppidum invadendum* Cardinalis censebat: *ut in Transrhenanam regionem aditus pateferet. Magno id adjumento futurum Noviomago, locisque aliis, ubi suarum Partium studiosos habebat, occupandis. Hos verò tùm in medium prodituros Catholicorum auxilio, cùm eorumdem Exercitus prævalidus transductus fluvium esset.* Adversabatur huic sententiæ Mendozza, aliique, cùm dice-

Cardinalis in Concilio bellico de expeditione consultat. Ipse Bommeliam invadendam putat.

Carnerus. Bentivolus. Coloma.

dicerent: *Tentatum id opus esse non semel, irrito semper conatu. Quippe quâ tempestate liquata nives evolverentur è montibus, tantâ eluvione subjectam planitiem inundari: ut ibi Castra consistere nullo modo possint. Adeòque opportunius videri Schenchianam Arcem oppugnare: qua superatâ, liber pateret aditus in Frisiam; & proclive inde foret, magnâ ex parte reliquum Belgii deperditum recuperare.* Ad hæc respondere Cardinalis: *Diversos non uno tempore homines ab se missos, neque alterum alterius conscium, qui vicinorum montium juga lustrarent: unoque omnes ore renunciasse: nihil eo anno metuendum à nivibus dissolvendis. Namque tam raras esse, ac præter solitum modicas: ut vix ullum, aut admodum parvum allaturæ fluminibus essent incrementum. Quod verò ad Schenchianam Arcem attineret; adeò eam esse loco, structurâ, milite, alioque belli apparatu munitam: ut aggredi temerarium, expugnare desperatum videretur. Præterea quem datum iri Exercitus trajectum in Insulam, ubi Arx illa fundata est; Hoste vias omnes intercludente? Parmensem Ducem Alexandrum (magnum illud in re bellicâ, ac præsertim Belgicâ nomen) vel tùm ab ejus Arcis oppugnatione abstinuisse, cùm haud prorsus absoluta erat, & communita.* 1599.

Contra sentit Mendozza, & Schenchii Arcem præfert.

Hanc expeditionem rejicit Cardinalis.

Ægerrimè Mendozza tulit, eam sibi prohiberi, quam toto affectabat animo, ac penè spe devoraverat, de tam celebrato propugnaculo victoriam. Nec defuere, qui suspicarentur, in Andreæ Senatu occultos degere Fœderatorum fautores: qui variis artibus, momentisque rationum Cardinalis animum à Mendozzæ opinione deducerent: multùmque hâc operâ Mauritio gratificarentur, valde metuenti rebus suis ab ejus munimenti jacturâ. Alii malignè minùs interpretabantur: Andream voluisse tam crebris, atque efficacibus Cliviensium postulatis assentiri, omnem ab ipsorum finibus timorem Hispani Militis amovendo. Proposita in eodem Senatu fuit Noviomagensis Urbis,

Carnerus. Campana.

1599. Urbis, & simul Arcis in adversâ ripâ positæ oppugnatio: cui operi gemino par talis, ac tantus Exercitus videbatur. Verùm his quòque conatibus obsistere Hostem facilè posse prospiciebant. Namque & Arcem frustra idem Parmensis obsederat: & Urbem ambitu magno, validè munitam, strenuisque Defensoribus instructam expugnare, multò futurum difficilius. Quibus ita in utramque partem discussis; primæ deliberationi, quam Cardinalis fovebat, ferè omnes assenserunt: ut nempe Bommelianam Insulam, Oppidumque aggrederentur; eò majore studio, quòd Sylva-Ducis proxima & multum inde trahere poterat emolumenti, & non parum ad eadem loca retinenda conferre. Utendum tamen existimarunt artibus belli satis frequentatis; aliò dirigendi ictum, aliò feriendi. Ergo Schenchianam Arcem se simulant invasuros: ut ad eam tutandam magna pars Militum Bommeliâ avocaretur, infirmiusque Oppidum, Insulamque relinqueret: & divisæ Hostis vires imbecilliores utrobique forent.

Bommeliana expeditio eligitur: Schenchiana simulatur.

Quamobrem Andreas Cardinalis ad Exercitum proficiscitur: accommodatâ oratione, & quod longè validius erat ad persuadendum, uno soluto stipendio, Militem vehementer animat, atque inflammat ad pugnam. Tùm ipse cum universo bellico apparatu, præter naves, ac pontones ad invadendam Bommeliam Graviæ relictos, ad Schenchii Arcem progreditur. Operæ-pretium videtur, ad Bommelianam oppugnationem planiùs exponendam; locum ipsum, & situm tam ejus Insulæ, quàm proximæ Arcis memorare, in medium prodere.

Rhenus è præcipuis Europæ fluviis unus, postquam longissimo tractu per Germaniam fluxit, in Belgium devolvitur, ut in mare tandem prorumpat. Sed antequam hìc suum cursum determinet; influentibus in ipsum plurimis amnibus, uno alveo non capitur, sed in duos aquarum divortia partitur, tam amplos tamen, ut illum unum penè

Arcis Schenchianæ situs, & Rheni alluentis descriptio.

singuli æquent. His interjecta divortiis Insula, Batavia 1599. olim, nunc leviter immutato vocabulo Betuvia nominatur. In hujus Insulæ fastigio, anguloque, quem fluvius primò diductus format, Arx opportuna extructa fuit à Mauritio, ac Fœderatis, inventore, & suasore Martino Schenchio, à quo nomen accepit. Bipartitum flumen ad dexteram aliquo tractu nomen retinet: at ubi Hollandiam perfluit, cum aliis aquis alia nomina trahit. Ad sinistram verò statim Vahalis appellationem accipit, usque dum Mosæ misceatur. Ab hoc verò rursus divertens, novam in medio relinquit amplo circuitu Insulam, quæ à Bommeliâ Oppido præcipuo denominatur. Hoc Oppidum Insulæ meditullium tenet, ad ripam Vahalis: hinc ipso flumine, partibus aliis alio tutamenti genere communitum. Non procul inde Arx Voordensis assurgit, ubi primò Vahalis, & Mosa confluunt. Ad sinistram Vahalis ripam Noviomagum situm est; ejusque Arx ingens ad dexteram.

Bommelianæ Insulæ positura.

Nimega.

Igitur, in speciem Schenchianæ Arcis oppugnandæ Fridericus Comes Thserembergius cum septem millibus Peditum, Equitibus mille digressus Embricâ, Castra Arci admovit, ad ictum ferè bombardæ. Cumque reliquo Exercitu Cardinalis alteram ripam tenuit; jussitque Mendozzam cum Copiis propiùs accedere. Tùm verò continentibus plurium tormentorum ictibus vehementer utrinque fulminatum. Ad Regiorum armorum motum, suum quòq; promoveri Militem, atque in conspectu Arcis consistere Mauritius mandavit. Ambiguus ipse quidem animi erat, verè-nè, an simulatè Hostis tam arduam provinciam aggrederetur: quò tamen vel dubio discrimini maturè occurreret; nè Vahalim trajicerent Regii, magnam transmisit Operarum manum, quæ aggegem ab eâ ripæ parte construerent, quà transituri Hostes forent. Eum verò idoneo Militum numero custodiendum dedit. Octingentos quòq; Anglos in subsidium Arcis immisit. Ipse demum cum

Regii Schenchianam Arcem invadunt.

Emerick.

Mauritius Subsidium immittit.

1599. cum parte Exercitûs maximâ, transgressus in Insulam, Arcem reddidit ab omni parte tutam. At Regii, qui tantos conatus in cassum adhiberi gaudebant, suaque consilia eò feliciùs, quò occultiùs procedere sibi gratulabantur; concussionem prosequendo, hostilem diligentiam deludebant. Quàm verò hi ficté & quasi per ludum, petebant Arcem; tam serio ex Arce bombardis omnis generis petebantur. Et quoniam ejus humilior erat situs ad quatiendum: imperavit Mauritius, ut extra illam quadratum munimentum erigeretur, atque in hujus fastigio majora aliquot tormenta collocarentur. Hæc adversùs Regios, quâ parte Mendozza præerat, displosa, tantum intulere damni, ut paucis diebus extincti fuerint supra quadringentos.

Piattaforma.

Interea dum simulatâ oppugnatione avertuntur ab locis aliis arma, curæque Fœderatorum; Cardinalis jussu processerant Tribuni Militum Zapena, Estenleius, Barlota cum suâ quisque Legione, Hispanorum, Hibernorum, Vallonum: unàque deduxerat plures Equitum centurias Henricus Comes Thserembergius: ut periculum facerent, si quà possent, inferiùs transmisso Vahali, in Insulam perrumpere. Numerabantur in his Pedites quater mille, sexcenti Equites. Hos omnes Andreas jusserat fluvium trajicere, duabus supra Tielam leucis: quòd eo loci nullum se habituros timerent Hostis oppositum. Idcirco memorati militiæ Præfecti triginta naves ex alveo Mosæ subduxerant, supraque carros eas transvehendas curaverant, ubi tentare statuerant trajectum. Duodecim quòque tormenta detulerant secum: utq; progrederentur expeditiùs, mandaverat Cardinalis, bellicum omne instrumentum, & commeatus Graviâ destinatis navigiis devehi. Hujus consilii exitus felix, quemadmodum cæterorum belli, in eo situs erat, ut id impenetrabile Hosti esset. At Mauritii vigilantiam, atque ex arte militari dispositos per varia loca Exploratores, fallere tùm nequivit aliena solertia.

Regii trajicere Vahalim conantur.

Ergo hic instructas Milite, atque armis naves, Noviomago devocatas, transmissuris Regiis Copiis objecit. Multum quòque Armatorum jussit in adversam ripam concurrere, unde Hostes se commissuri navibus erant. Inopinato Fœderati Militis oppositu perculsi, suaque consilia jam patefacta, non sine admiratione Regii conspicati; hærere primò, quid agere deberent incerti: mox inter se discrepantibus sententiis non admodum convenire. Zapena quippe, atque Estenleius trajectionem omnino pervincendam existimabant. Eam contrà non modò arduam, ac temerariam Barlota censebat: sed etiam non sine gravi multorum jacturâ Militum faciendam. Evicit tamen prior sententia, ut naves aliquot in fluvium demitterentur: ac tormentis è ripâ displosis mergerentur hostiles quatuor. Copiæ verò magno conatu in adversam ripam evadere contenderunt. Sed cùm è terrâ, & per aquas vehementer obsisteretur; eâ spe fraudatæ. Itaque secundo flumine, propter sinistram ripam, cum omni apparatu belli provehuntur. Nec minùs Hostis ad alteram progressus, quàcumque illi conniterentur, opponebat sese. 1599.

Sed à Fœderatis impediuntur.

Dederat in mandatis Cardinalis, ut si Vahalim transmittere minimè liceret; ex improviso Voordensem Arcem aggrederentur, eamque viribus cunctis expugnare tentarent. Quod si minùs succederet; Tribuni Bommelianam Insulam occupare omni ope, industriâque conarentur: ibiquè, trajectum fluminis habere in potestate quàm liberrimè possent, studerent. Arcem capiendi spem statim abjecere, cùm Hostem proximum viderunt, atque ad obstandum paratum. Quare Vahalim egressi, rursum supra carros impositis navibus, citatissimo cursu Bommelianam ad Insulam properarunt. Mosam tanto silentio transmittunt, ad Pagum Empelam: ut nullum alicujus momenti obicem experti sint. Septimo Idus Majas Insulam tenuerunt: ac primò vicinissimum ripæ Oppidum Haltam ceperunt:

Colonn. Bentivolus. Campana. Carnerus. Thuanus. Meteren. Lanarius. Reidanus. Baudart. Gaspar Ens. Pompejus. Ugonius in or. fun. Card. Andrea.

Regii Bommeliam Insulam obtinent.

quo

1599. quo sibi validiùs eum aditum confirmarunt. Praeceperat quòque Cardinalis, ut si opportuna se praeberet occasio, Crepicordii Arcem occuparent. Magnum enim ab eâ detrimentum Sylva-Ducis patiebatur. Illa quippe ostium Disae fluvii custodiebat, qui hanc Urbem interfluit, & leucâ unâ procul ejusdem moenibus, evolvitur in Mosam. Proxima Oppido à Regiis capto Arx Crepicordii erat. Quamobrem nil morati, eò arma convertunt. Horum omnium factus Andreas certior, Mendozzam jubet cum reliquo Exercitu à Schenchianâ recedere. Quartis inde castris ad Arcem Crepicordii perventum. Praesidium quòque, Embricae relictum, huc dicitur evocatum. Non ita valida, nec tam diligenter munita Arx ea tunc erat, ut diù sustinere posset Regiorum obsidionem. Igitur vix positis Castris, expeditisque tormentis, cùm jam concussionem, atque indè impressionem hi se facturos minarentur: Defensores, eam retinere se posse desperantes, ut saluti suae maturè consulerent, deditionem fecerunt. Cardinalis interea migraverat Sylvam-Ducis, ut eâ in Urbe multa pararet ad Bommelianam expeditionem opportuna. Crepicordii Arx Regiis deditur.

Mendozza cum Exercitu, ineunte Majo, ingressus est Insulam Bommelianam: dexteroque insistens aggeri, qui vergit ad Vahalim (hujusmodi enim plures per ea loca erecti, ad fluminum alluviones in campos coercendas) in proximo Pago Hervini subsistit. Haud longè multae naves Hostium erant Milite instructae, parataeque à Mauritio, qui jam Andreae consilium exploratum habebat, ad Regios Vahalis trajectu prohibendos. Eas ut summoverent, omnem hi adhibuerunt industriam; tormentisque displosis aliquid eisdem damni crearunt. Verùm variis fluvii flexibus sese tegentibus illis, hunc tollere obicem nunquam Regii potuerunt. Motis Hervino Castris in Oppidum Bommeliam pervènit Exercitus. Erant in hoc cum suis Hispanis Carolus Coloma, cum Italis Alphonsus Avalus, Regii Bommeliam obsident.

cum Vallonibus Barlota, cum Hibernis Estenleius. Horum pars aggerem tenuit: alii interiora loca insederunt. 1599.

Mauritius eam tueri parat.

Jamque cum suorum Militum majore numero Mauritius Hostem præverterat: & Castris è regione Bommeliæ, in adversâ fluminis ripâ collocatis, in Oppidum subsidio miserat Pedites mille. Geminos præterea pontes maturè imponi flumini jussit, hinc atque hinc ad Oppidum ferentes: quorum alter è cymbis erat, quo Pedites trajicerent: alter è crassis pontonibus ad Equitatum, & carros transducendos; & hic amplitudinis tantæ, ut duo juxtà carri ultro, citroque agi facilè possent. Tùm ad Bommeliam propugnandam, tria quòque Peditum millia, Equites quadringentos transmisit. Quem numerum quando continere parvum id Oppidum nequibat; extra mœnia morari jussit, seque ductis aggeribus, fossis, aliisque munimentis opportunè protegere.

Haud segniùs Regii sua Castra munire. Quod antequam perficerent, multum à bombardis hostilibus accepere detrimenti. Quippe simul tormentis ex Oppido displosis, simul eis, quæ in adversâ ripâ disposita erant, imò & ex ipsis navibus petiti; quò se reciperent, quîve se tuerentur, propemodum ignorabant. At ubi opportunos aggeres, ac munimenta erexerunt, bombardis rite collocatis & Bommeliam, & suburbanas Hostis munitiones quatere vehementer cœperunt, non sine gravi damno Fœderatorum; qui jam suum Exercitum coegerant universum ex millibus Peditum octodecim, Equitum tribus. Has Mauritius Copias per Oppida, Pagosque distribuit, eidem, quam instituerat, ripæ impositos. At Regii, ac præcipuè cum suis Italis Avalus, magnum Hostium aggerem aggressi sunt: tantoq; eum invaserunt impetu, ut eodem fuerint feliciter potiti. Verùm (ut belli fortuna variat, & mutatur in horas) eodem, quo ceperant, die sub vesperam eruptione à Bommelianis factâ; non sine multorum insignium jacturâ

Regii aggerem capiunt, & mox amittunt.

Bommelianæ eruptio.

Mili-

1599. Militum, aggerem deseruere. Ipsemet Avalus ictu mosqueti percussus in latere, vix referri potuit à suis in Castra, atq; ab Regiis Medentibus curari. Neque multi effluxerunt dies, cùm, ut subitò capti aggeris ignominiam reponerent, Fœderati Milites numero ad quinque, sive (ut ab aliis traditur) septem millia, Regiorum invasere munitiones. Quarum ab uno angulo proturbarunt principio Defensores. Circumfusa namq; tam densa caligo erat, ut alterius aspectum alteri demeret. At coeuntes in unum Itali præ cæteris Hispanique, factâ impressione, Hostes inde propellunt, eorumque supra trecentos perimunt: in quibus & Anglus Tribunus erat, & sex Centuriones. E Regiis verò desiderati Milites quinquaginta, Centuriones duo.

Venerat per eos dies Odettus Lanovius Francisci Filius (quos alii Nuæ Dominos appellant) militatum Fœderatis. Huic igitur, magni in re bellicâ Parentis non degeneri proli, alterius eruptionis curam demandavit Mauritius: quæ ut minùs expectata, magisque horrifica ingrueret Hosti, nocturnas in tenebras reservata. Adjunguntur socii partim Galli, partim Angli Pedites lectissimi, numero ferè quinquies mille. Hi omnes agmine facto irruunt in ea præsertim opera bellica, quæ super aggere, locisque vicinis Regii moliebantur. Impetum in hos faciunt, Ordinesque disjiciunt. Primam servabant aciem Vallones, quibus tùm præerat Archicurtius Tribunus. Omnem is conatum unà cum illis adhibuit ad obsistendum: sed paulò pòst graviter saucius, Hostiumque impetu magis, ac magis invalescente, paulatim retrocedere coactus est, & socios in subsidium evocare. Jam strepitus factæ impressionis Regios Milites viciniores conciverat: remotiores verò bellica signa, & arma undique conclamata commoverant: ut omnis Exercitus in procinctu esset ad pugnam. Vallonum auxilio primæ omnium accurrerant acies Peditum Hispanorum, Italorumque. Hi furori Hostium opponentes sese,

Altera major sine fructu.

ejus impetum aliquandiu sustinuerunt. Intereaque novis 1599. semper opitulantibus Copiis, munitiones demum egregiè defensæ. Quare spe quidquam proficiendi prorsus abjectâ, de receptione Hostes cogitarunt. Atque albescente jam cælo, probè servatis Ordinibus, se retulere ad suos. Insectati sunt Regii ad munimenta usque, ac Bommeliæ muros: & continenter utrinque, ac strenuè pugnatum. Jam verò aliquot obsidionis processerant sine fructu dies: Oppidique expugnatio propè desperata videbatur; quandoquidem ejus subsidio aderat valido cum Exercitu Mauritius. Finis Regiis in eâ expeditione propositus præcipuè hic erat: ut occupatâ Bommeliâ, munitum haberent locum imminentem Vahali; cujus beneficio, fluminis trajectus esset in potestate, ad Hostium provincias, ac præsertim Hollandiam invadendam. Hâc itaq; spe fraudatis, novum consilium, ad idem consequendum, prospera sors objecit.

Novum consilium Regiis à transfuga suggestum.

Transfugerat haud ita pridem à Fœderatorum Castris militaris Architectus, natione Germanus. Hic ab Regiis libenter exceptus (ut hujusmodi homines esse solent quàm iis infensi, à quibus recedunt, tam utiles illis, ad quos accedunt) cum inaudisset, in Senatu Cardinalis bellico de solvendâ obsidione deliberari; proponendum ante discessum curavit, quod in mentem sibi venisset, ad intercludendam Hosti duorum fluminum trajectionem, magnisque propterea damnis eumdem debilitandum. Quà primò confluunt Vahalis, & Mosa, cuneatum terræ spatium paulatim dilatatur: inde aliquantùm arctatur prope Rossemum Pagum: tum latiùs patentem explicat insulam, extenditque, donec iterum coeuntes fluvii eam fastigiato termino concludunt. In arctiore illo tractu, ac velut Isthmo, suadebat Architectus, ut Arx ingens extrueretur, quæ totum eum occuparet: futuram eam dicens tanquam, compedes fluminibus injectas: Hostique Columnas Herculeas, nè ulteriùs irrumperet: eòque Schenchianâ Arce opportuniorem,

1599. rem, quò Fœderatis viciniorem. Placuit Cardinali consilium: deque eo referri voluit ad Senatum. Res sedulò discussa, omniumq; consensu comprobata. Regionis quòque peritos ad se acciri jussit Andreas; ab eisque voluit de omnibus ad idem pertinentibus edoceri. Sed neque his in tanti ponderis deliberatione contentus; ipsemet oculis perlustrare decrevit locum. Quare cum Principibus Exercitûs eò concessit: quamvis periculum aliquod à tormentis hostilibus sine cessatione displosis impendèret. Rebus omnibus diligenter exploratis, opus tantæ utilitatis aggredi omnino statuit. Quoniam verò diuturni temporis labor, magnique negotii, ab infestationibus vicinorum Hostium, videbatur: jussit Cardinalis Exercitum cum omni bellico apparatu Bommeliâ decedere, atq; in locum Arci destinatum migrare; ibiq; se super aggere ad Mosam vergente communire.

Iidem Scriptores.

Regii novam Arcem extruere parant.

Obsidio solvitur.

Igitur Aloysius Velascus curæ impositus, eòque præmissus fuit sub ingressum Junii cum bis mille Militibus, ut situm custodiret, ac laborantes Operas erectâ Vahalim versùs loricâ tutaretur. Cùmque in eâ Insulâ pabuli penuria esset, ad alendum Equitatum: neque admodum liber, ac tutus trajectus esset commeatibus Graviâ venientibus ad Exercitum; Ambrosio Landriano Magistri Equitum Locum-tenenti mandatum, ut citra Mosam cum suis excubaret: adjectique ad securitatem Equitum Pedites ferè bis mille apposité distributi. Constitit Landrianus ad Pagum Grotolitium ex adverso Voordensis Arcis, quam Hostis insidebat: ad Litovium cum septem signis Equitum Ludovicus Eques Melzius: in loco aliquantò superiore, ac propiore Mosæ Ferdinandus Guevara cum suo Equitatu: Megam verò inter, ac Revestinum cum aliis quinq; Centuriis Joannes Contrera. Adeòque via universa, Graviâ Bommeliam ferens, non modò tuta pervehendis commeatibus erat; sed ita contra Hostem munita, ut nulla ejus

turma posset trajecto Mosâ regionem illam excursionibus infestare. Reliquus verò Exercitus, obsidione dimissâ, Hervinum deductus est: inde sensim ad locum progressus, ubi Arx erat ædificanda. 1599.

Mauritius statim atque recedere vidit Obsessores, tantâ cum suis lætitiâ perfusus est: ut ejus argumento, subitò jusserit omnia tormenta displodi. At novo Regiorum consilio perspecto, ei obviàm ire viribus cunctis contendit. Quamobrem in superiorem adversæ ripæ situm è regione Hostis cum Exercitu migravit. Ibi plures collocari bombardas jussit, quibus aggredientes opus Regios interturbaret. Eâdem usus industriâ Velascus contra Fœderatos, ut vim suis Operis factam vi pari repelleret. Utrinque igitur sine intermissione tormenta fulminabant. Utque suas Copias ab hostilibus Mauritius tueretur; ingentem aggerem excitavit: quadratumq; munimentum adjecit, viginti bombardarum in summo capax. Eisdem planè operibus se muniit Velascus: ut jam non Hostes viderentur, sed bellicarum artium æmulatores. Antè verò quàm hujusmodi munitiones utrinque perficerentur, tam assiduè, vehementerque majora, ac minora tormenta ab utrâque parte displosa: ut in hoc, atque illo Exercitu numerati fuerint homines supra mille ducentos eorum ictibus vel extincti, vel saucii. Denique cùm se satis muniisset Velascus, datum operi initium Nonis Juniis.

Mauritius Arcis structuram impedire conatur.

In angustiore illius Isthmi, sive Insulæ parte jacta sunt Arci fundamenta. Ingentes anguli duo ad Vahalim, totidem ad Mosam spectabant: alius ad medium terræ vergebat, pentagònâ nimirum figurâ recentiorum Arcium satis frequenti. Anguli quique suis basibus foras eminentibus communiti: fossæ vicem hinc, atque hinc fluvii obtinebant, Arti quodammodo subserviente Naturâ. A lateribus verò in terram prostantibus aliæ manu fossæ obductæ. Operi continenter insistebant cum bis mille fossoribus,

Arcis Sancti Andreæ ædificatio.

1599. ſoribus, ac fabris, milites mille: tria verò millia eis tutandis excubabant. Multum in eo laboris, multum pecuniarum inſumptum. Arx enim inſtar Oppiduli fabricata, latis pomeriis, mole-trinis, aliisque opportunis ædificiis commodè inſtructa: inſigni demum ornata ſacello, ab ipſo Cardinali cognomini ſuo Sancto Andreæ dedicato; unde factum Arci nomen.

Non ignorabat Mauritius, quantum ex eâ diſcriminis ſuis rebus impenderet. Valde tamen arduum noverat, id operis diſturbare: quandò ad eum locum unus dumtaxat terrâ patebat aditus admodum anguſtus, per aggerem nempe, qui jam fuerat à Regiis occupatus, & communitus. Aliam ergo excogitavit viam cœptis obicem interponendi. Quo Arx condebatur ſolo proxima erat Arx Hoſtium Voordenſis. Ad eam Mauritius ſibi, ſuisque migrandum cenſuit. Itaque cum majore Exercitûs parte, transmiſſo Vahali, ibidem conſtitit; ut ex propinquo Regiorum opera infeſtaret. Quòq; id faciliùs, pleniùsque conſequeretur; ponte repentè injecto, juſſit Peditum tria millia ex eâdem Arce in Bommelianam Inſulam accurrere: atque Herverdenſem Pagum tenere. Hîc poſtquam ſe Fœderatus Miles munivit; gravibus cœpit damnis lædere Regios. Qui propterea eum inde repellere omni ope contenderunt. Transmiſſus ad hunc finem Fridericus Comes Thſerembergius cum frequenti Peditatu ferè ex Hiſpanis univerſo. Acriter hi principio aggreſſi Hoſtem. At is quà firmitate munimentorum, quà ſuâ virtute, tam ſtrenuè invadentium impetum ſuſtinuit, ut receptui canere coacti fuerint Regii, non ſine magnâ ſuorum cæde, trecentis nempe deſideratis, & aliquot inter eos Viris inſignibus, Militumque Præfectis. Nunquam tamen interea fabricandæ Arcis labor intermiſſus, continenter excubante diſtributo per Inſulam Peditatu Eques namque intra eam conſiſtere nequiverat, tum ex pabuli penuriâ, tum ob anguſtias locorum.

Ad eam diſturbandam acer conſilio ctus.

Suonar' à raccolta.

Capitani.

Quare trans Mosam ductus fuerat Barbantiam versùs; atque ad Oppidum Megam in circumjectis Pagis, Exercitui reliquo propioribus, morabatur. A quo ut subsidia, pro opportunitate, faciliùs acciperet, eidem fluvio pontem imposuerat. Imò ut se magis ab Hoste tueretur, in quâdam aggeris parte, quæ illi magis erat obnoxia, munimentum erigebat. 1599

Nec vana fuit hæc omnis in hostiles incursus præparata munitio. Mauritius quippe segregatum animadvertens ab reliquis Copiis Equitatum; eum invadendi tempus opportunum ratus est, non sine spe aliquam Hosti cladem importandi. Igitur ab Arce Voordensi ad ripam adversam ponte supra Mosam inducto, parata jussit esse sex delectorum Peditum millia, sub Verio Tribuno Anglo, ac sub Lanovio; unàque mille quingentos Equites Ernesti Comitis Nassavii ductu, qui omnes hostilem Equitatum aggrederentur, cùm primùm ipse significaret. Nondum perfectè fuerat communitum, quod modò memoravimus, aggeris propugnaculum, Durangum dictum ab eo, qui extruendo præerat, Didaco scilicet Durango, Legionis unius Hispanæ Præfecto. Quare Mauritius, non expectandum putans, donec omnino perficeretur; ineunte Julio, sub primam lucem, jussit Ernestum Comitem, Verium, ac Lanovium cum instructis Equitibus, Peditibusque in Hostem impetum facere. Quod tamen non antè licuit, quàm Durangum propugnaculum expugnassent. Ab eo quippe tum in aggressione, tum in reditu multum imminere discriminis intelligebant. Igitur ad illud oppugnandum Verius, & Lanovius cum majore Peditatus parte progressi sunt, Ernesto cum Equitibus addente vires, quantùm locorum angustiæ patiebantur. Vehemens ea impressio fuit, ac ferox: nec solùm erat cum Hoste certamen, sed inter Milites ipsos Gallos, atque Anglos, inter utriusque Nationis Præfectos, ardens de alacritate, ac virtute contentio.

Durangum propugnaculum à Fœderatis infestatur. Hic etiam ingens dimicatio.

1599. tentio. Scalis undiq; admotis, certatim quærebatur ascensus: nec jam eminus bombardis, aut mosquetis, sed cominus ense, & clypeo res agebatur. Munimentum quingenti Pedites partim Hispani, partim Vallones custodiebant; hi quòque inter se de strenuâ loci defensione certantes. Imperfecti operis imbecillitatem animorum vigor, manuum robur compensabant: ut nihilò minor esset in obsistendo constantia, quàm generositas in oppugnando. Diu conflictus utrinque acer; atque in ancipiti victoria fuit. Verùm ad oppugnationis rumorem diditum, Mendozza cum parte maximâ Peditatûs accurrit. Quo aspectu perculsus Hostis, ac multùm à pristino ardore languescens, paulatim cedere, ac demum inde recedere satius duxit. Extincti feruntur ex Mauritianis super trecentos: è Regiis septuaginta. Ex hoc improspero eventu; consilium omne Equitatum invadendi depositum. Quamquam ei præfectus Ambrosius Landrianus tam providè, accuratèque, se ac suos munierat, ut vix Hosti relictus esset nocendi locus.

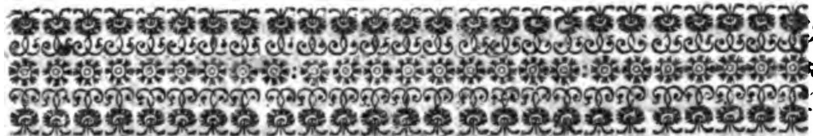
Durangum verò propugnaculum, obice quocumque submoto, perductum feliciter ad summum fuit. Neque post multum temporis Arci quòque, quam Cardinalis singulari studio moliebatur, suprema imposita manus; eodem urgente, ut antè perficeretur, quàm ipse administratione Belgii se abdicaret. Eum laborem cohonestare voluit, atque animare conspectu suo, suique Fratris Caroli Burgaviæ Marchionis, qui non ita pridem advenerat è Germaniâ; quin etiam Mauritii inferioris Saxoniæ Ducis; Octaviique Frangipanis Pontificii per Belgium Nuncii. Quibus ad Castra accedentibus, argumento lætitiæ, magnus bombardarum numerus exoneratus. Nè verò tantum pyrii pulveris in solum honorem Principum absumeretur, ferreos quòque globos injecerunt, quibus in Castra hostilia fulminarunt: ut unus idemque tormentorum boatus

Propugnaculum, & Arx perficiuntur.

boatus gaudium Amicis, luctum Hostibus nunciaret. Ingenti Arci magna circùm adjecta propugnacula; à plerisq; eorum Principum denominata: Austriacum à Cardinali, Burgavium à Fratre, Saxonicum ab Duce, Aragonium à Mendozzâ, Velascum ab rei tormentariæ Præfecto. 1599.

Principum Virorum periculum.

Dum ab Arce se Principes ad Mendozzæ tentorium conferrent, inopinatum vitæ periculum subiere. Namq; duo tormentis hostilibus exclusi globi; quorum alter equorum, quibus insidebant, capita, alter dorsa propè percusserunt. Quodq; magis mirandum accidit; eodem ferè temporis articulo (uti postea compertum è captivis) emissus pariter ab Arce Sanctandreanâ globus Mauritio, qui curru vectus sua Castra perlustrabat, adeò vicinus præteriit, ut impetu in humum lutulentam impactus, Mauritium, sociosq; luto resperserit. Ità tùm fortuna belli voluit, æquatis lancibus in utramque partem se justam ostentare: præsentique periculo Principes illos Viros commonuit; nè se, quia Principes forent, ab ictibus fortunæ tutos arbitrarentur. Magnam allatura perniciem Fœderatis Arx illa recèns extructa videbatur; siquidem eam plerique clavem Hollandiæ vocitabant. Ipsi tamen sibi, quæ optabant (uti fit) facilè augurantes, per jocum jactare soliti: multum sese Hispanis debere, quòd tantis impensis, ac laboribus; imò tot suorum periculis, cædibusque tam opportunam Arcem ædificassent, quàm penitùs instructam essent sibi pauló pòst humanissimè concessuri. Nec vana fuit (ut comprobavit exitus) divinatio. Mauritius verò, quò simili se arte contra Hostem muniret; aliud in adversâ ripâ (Tervora loco nomen) molitus est propugnaculum, magnitudine quidem, ac mole impar; sed tale tamen, ut posset fluviorum trajectionem Regiis vetare, eorumque illac excursiones cohibere.

De BELLO BELGICO

LIBRI DUODECIMI

SUMMA.

Contra Regios Vestphaliam obtinentes arma movent Germaniæ Principes. In hos Mendozza Copias instruit. Vesalienses eâ occasione ad Hæresim redeunt. Garzadorus, quamvis à Mendozza defensus, multa constanter tolerat cum Sociis: ac re desperata discedit. Germaniæ Principes Rhenobergam obsident: ac paulò pòst recedunt. Ab eisdem Rhesa obsidetur. Orticius Mendozza missus subsidium solerter inducit. Factis utiliter eruptionibus, obsidio solvitur. Obsessores insequuntur Obsessi, & prædantur. Discordiarum in Exercitu damna. Regina Hispaniæ, Mater, & Archidux Albertus magnis honoribus excipiuntur Genuæ, in Galliâ, in Hispaniâ, ac præsertim Valentiæ. Ubi geminæ Nuptiæ regiè celebrantur. Albertus, atque Isabella discedunt in Belgium. Per Italiam eximiè culti, atque à Pontifice donati. Regina Mater Lauretanam ædem veneratur. Archiduces excepti splendidè ab Helvetiis, & Lotharingis. Pompæ, quibus Belgium ingressi. Andreas Cardinalis Galliam petens Regem convenit. Archiduces, & Belgæ Regi subjecti mutuo juramento se obstringunt variis in Urbibus. Proceres aliquot ii promovent, atque insigniunt. Lovanii Scholas adeunt: Lipsium audiunt. Initio anni sæcularis sacri Mauritius Vachtendoncha potitur.

Gallorum, & Belgarum aliquot ex provocatione certamen memorabile: victoria penes Belgas. Tumultus in Præsidiis Arcium Sancti Andreæ, & Crepicordii. Utraq; Mauritio deditur. Legati Cæsaris ad Archiduces pro Vestphalia occupata, gratulatione Principatus, & tractatione pacis cum Fœderatis. Hos iidem adeunt, eamq; tractant sine fructu. Sassum Gandavense describitur. Mauritius Classem ingentem immittit in Flandriam: & quas ob causas. Friderici Spinulæ Classis metuenda Zelandis, atq; Hollandis.

DE BELLO BELGICO
LIBER DUODECIMUS.

Principum Germaniæ conspiratio in Regios.

GErmaniæ Principes, qui Vestphaliam ab 1599. Hispanico Milite infessam molestissimè tulerant; à Fœderatis Belgii quà literis, quà legationibus sollicitati, novum inter se fœdus adversus communem Hostem inierant. Coactus ab iis erat Exercitus Peditum fere viginti quinque millium, Equitum quatuor: cui cum summo imperio præerat Simon Luppiæ Comes, Vestphaliæque Præfectus, ejus locum tenente Comite Hoenloio, quem ad hanc expeditionem inflammandam legarant in Germaniam Fœderati. Igitur Augusto ineunte, ad Rheni ripam, Rhenobergam versus, Copiæ omnes convenerunt numero, quàm virtute, majores. Quippe neque Dux expertus admodum bellandi; neque Milites veterani.

Campana lib. 7. Gaspar Ens lib. 20. Grotius l. 8. Lanarius. Haræus anno 1599. Thuanus lib. 122. Di Lippa. D' Hollac. Carner. lib. 13. c. 11. Coloma lib. 12. Reidanus. lib. 16. Bentivolio lib. 5.

Hunc armorum motum ubi primùm comperit Andreas Cardinalis; Ferdinandum Madrutium ad eos Principes misit (alii missum à Mendozza tradunt) investigatum, quænam ipsis mens esset; & quæ causa movendi arma, quando consecuti jam erant, quod tantopere requirebant,

Campana. Carnerus. Thuanus. Gaspar Ens. Haræus.

rebant,

1599. rebant, ut Regius Miles Vestphaliâ removeretur. Tres dies à Luppiensi Comite detentus Madrutius: tùm sine ullâ certâ deliberatione dimissus ab eodem, asserente; propediem se Cardinali responsurum, & quid constitutum fuisset, scripto expositurum. Verùm post longam cum aliis Principibus, bellique Præfectis consultationem; responsum dedit adeò perplexum, ambiguumque, ut satis appareret, eos velle temporis moram interponere, atque ex inopinato Regios adoriri. At Cardinalis ad Arcem prorsus communiendam totus incumbebat; cui pridie Nonas Augusti quatuor imposita fuere majora tormenta, & post paucos dies alia sex, quorum ictus ultra Vahalim ad Hostium Castra pertingebant: tùm alia multa minora. Indè commeatu in multos menses, omnique bellico apparatu Arx affatim instructa. Adjecta quòque ejus, & vicinarum munitionum præsidio, tria Militum millia è Barlæmontii Comitis, Achicurtii, & Comitis Embdani Legionibus. Quibus peractis, cùm audisset Andreas, Albertum, atque Isabellam Principes in Belgium adventare; Castris excessit, magnumque reliquit Militibus desiderium sui, cùm singulari humanitate omnium sibi animos devinxisset. Reverso Bruxellas Cardinali, liberum armorum imperium Mendozzæ relictum. Is contra imminentem Germanorum Exercitum Copias instruxit. Jam enim hic Rhenobergam invadebat. *Mendozza parat se contra Germaniæ Fœderatos.*

Idem Scriptores, qui de Vesalia l. 11. Hujus vicini Exercitus opportunitas, in quo plurimùm Hæresis dominabatur, magno Vesaliensibus incitamento fuit, ut deposita demum, ad tempus sumptâ, Catholicorum personâ, in pristinum Sectarum cultum relaberentur. Igitur ad sacras Conciones, & Catechismos infrequens esse Populus: & qui pauci aderant, curioso magis rerum novarum studio, quàm sui profectûs desiderio ducti. Sæpiùs etiam in Templis turbæ gliscebant, & contra Sacerdotes contumeliæ. Hæretici Ministri in anteacti tem- *Vesalienses denuo Hæresim palam fovent.*

 poris

poris auctoritatem, moremque docendi sensim resurgebant. Quod si Pontificius Nuncius, non servari promissa de iis Urbe pellendis, quereretur; biduo, triduo-ve delitescebant: mox impunè rursus in publicum prodibant. Quæ cùm animadverteret Præsul optimus, seseque contemptui haberi, satis intelligeret: dissimulabat tamen, patienterq; ferebat, spe potioris boni, reique tanti momenti ad exitum constantiâ, ac tolerantiâ perducendæ. 1599.

Mendozza factus omnium certior, ingenti sensu doloris excruciari: sed novis in dies bellis implicitus, excusare se, quòd nequiret ipse præsens armatâ manu tantam perfidiam, contumaciamque perfringere. Quoniam verò Nuncii personæ metuebat à ludibriis, insultibusque Populi, per hæresim in omnem licentiam debacchantis; duplici eum præsidio munitum voluit. Literas namque dedit ad Rhesæ Gubernatorem cum mandatis, ut quemcumque numerum Militum ad sui tutamen Præsul postularet, sine cunctatione transmitteret. Scripsit quòque ad bellicæ navis Præfectum, quæ non procul Vesalia morabatur in Rheno: ut paratus esset ad eumdem, quoquò vellet, deducendum. Incertus quippe Mendozza erat, ibidem-ne persistere, ac difficultates pervincere omnes: an tempori cedere, aliòque migrare Garzadorus mallet. Deque his mandatis ipsum commonefecit.

Mendozza tueri pergit Nuncium Pontificium.

Interea Populi furor, Hæreseosque prævalescentis insania nullis limitibus coercebatur. Hæreticorum coetus, & Scholæ frequentabantur palàm. Catholicorum verò conciones, & Sacra excitatis identidem tumultibus, ac sibilis, jactatis quòque lapidibus turbabantur. Nec dubitarunt ipsimet Præsuli denunciare, ut Vesaliâ quamprimùm excederet, nisi deteriora liberet experiri. Simul Amicorum consiliis, literisque tum Colonia, tum aliunde datis, ad discessum instigabatur. At ipsi, cui tantum rei Christianæ negotium, quatuor jam mensium spatio, tot

Garzadori Nuncii patientia, & constantia.

1599. tot impensis, laboribus, periculis steterat; durum admodum videbatur sine ullo tantæ operæ pretio, fructuque, ac re infectâ discedere. Necdum spem omnem consequendæ illius Populi adeò refractarii salutis deposuerat: Dei moris probè gnarus, qui desperatis plerumque rebus præsentiore adest auxilio. De se verò nihil timebat, ejusdem ope fretus, qui se ad eam diem inter medios Hostium globos ab apertâ ferri, occultâ veneni vi servasset incolumem. In eâdem perdurandi sententiâ duo erant è Societate Jesu Sacerdotes, qui ei adlaborabant in operibus pietatis, inque animorum salute comparandâ. Hi non eis contenti incommodis, conviciis, opprobrijs, quæ multa pro Catholicâ disseminandâ Fide passi fuerant; adhuc graviora perferre parati erant, & vitam ipsam cum sanguine profundere, dum eo pretio redimerent homines Hæresi mancipatos. Verùm hæc omnia tandem in irritum recidère. Namque ipsa die Christo in Cælum ascendenti sacrâ, perruptis omnibus pudoris, timoris-ve repagulis, ausi sunt Sacerdotem, qui suggestum ad concionandum ascenderat, per summam vim, ignominiamque inde detrudere; atque in arcanum locum sic abdere; ut multos dies nequierit vel paucis Catholicis sacra Mysteria celebrare. Denique Præsulis, ac sociorum expectatio prorsus infructuosa deprehensa, & spes melioris frugis accisa, eos ad profectionem, quamvis multis difficultatibus obsitam, adegerunt. Quare Gubernatorem Rhesensem per clandestinas literas Garzadorus rogavit, ut certo tempore quinquaginta Sclopetarios Vesaliam mitteret: navisque memoratæ Præfectum monuit, ut ad se deducendum paratus esset. Injuriæ in Sacerdotem.

Ubi ergo postulati ad custodiam Milites advenerunt; evocatis vespere Civitatis Burgimagistris (ut appellant) significavit: *Quandoquidem Calendis Majis Trevirensis Archiepiscopus obierat; ad novum eligendum, adesse se quamprimùm oportere. Quamobrem postero mane sese itineri com-* Nuncii verba novissima, & discessus.

 missu-

missurum. Darent ipsi operam, nequid in absentia sua à Popularibus turbaretur. Quicquid in se, suosq; socios minùs dignè patratum foret, excelsiorem sua potestatem in tempore vindicaturam. Humaniter illi suam operam, publicamque quietem promiserunt. Igitur ea nocte rebus cunctis ad profectionem idoneis instructus, primâ luce rhedam conscendit, Militibus centum latera stipantibus, & aliquot praeeuntibus carris re domesticâ onustis. In hoc discessu, licèt per mediam Urbem iretur, nihil novi attentatum. Imò dum portâ Urbis egrederetur Praesul, ab acie Vigilum explicatâ, displosis mosquetis honorificè salutatus. Itaque inscensa navi, quinto die Coloniam pervènit. 1598.

Vesalienses eo impietatis fraeno soluti, ad ingenium, pristinamque vitae licentiam Haeresis sociam rediere: ingenti sibi plausu gratulantes, excussum simul Hispanicum, & Catholicum jugum, delusam Mendozzae severitatem, Garzadori patientiam. Ita unius Exercitus metu invecta Religio, alterius fiducia rejecta est. Quippe non armis intrudi, sed animis volentibus indui Pietas amat: &, si coacta, non spontanea haec est; nec sincera solet esse, nec diuturna: ut in hoc exitu rei Vesaliensis clarissimè patuit.

Germaniae Foederati Rhenobergum obsident.

Inter haec Germanorum Principum Miles ad Rhenobergam Castra posuerat. Ea namque Urbs Caesaris imperio subjecta censebatur: quamvis modò ab Hollandis fuisset, modò ab Regiis per vim occupata. Tunc ab his obtinebatur, Germanorum, & Vallonum munita Praesidio.

Tumultus ea in Urbe.

Amutinamenti.

Verùm, uti frequentes erant per ea tempora tumultuantium Militum seditiones; ibi quòque Praesidiarii turbaverant: Gubernatorem turpiter ejecerant: electum ab se cum suis Magistratibus subrogaverant. Id non ignotum Luppiensi Comiti, atque Hoenloio, eos impulerat, ut magnis pollicitationibus objectis, & communis Nationis necessitudine memoratâ, deditionem Urbis à Praesidiariis postularent. At hi, qui in obedientiâ se peccasse cognoscerent,

in

1599. in fide quoq; delinquere, ac bis rei esse noluerunt: vel quòd unius criminis faciliorem esse veniam intelligerent: vel quia leviorem ducerent notam seditiosi, quàm proditoris. Igitur Urbem dedere recusantes, ad eam contra novum Hostem tuendam se accinxerunt.

Præsidiarii deditionem negant.

Germaniæ Fœderati parvam Insulam è regione Rhenobergæ, non semel suprà memoratam, invasere principio. Munimentum in ea positum centum ferè Præsidiarii custodiebant. Qui ab Hostibus circumventi, tam se strenuè gesserunt, ut ex eis interfecerint supra ducentos, paucos desideraverint è suis. Quia tamen illos longè superiores numero videbant; potius habuere in Urbem confugiendo, sese, Urbemque defendere, quàm munimentum, atque Insulam, quorum jactura parvi momenti foret. Eorum potiti Germani, Rhenobergæ tamen obsidionem prosequuti non sunt. Causam Scriptorum alius refert ad robur, invictamque constantiam Defensorum. Censent alii (quod similius vero videtur) discrepantes sententias Principum Exercitus (frequentem perniciem consiliorum belli) effecisse, ut Castra inde non sine damno existimationis moverentur. Quippe Hoenloius, ut à Fœderatis Belgii missus, cumque ipsis consentiens, eorum Copiis conjungi volebat Exercitum Germanorum. At Luppiensis Comes, aliique contrà sentiebant; veriti vehementer Hispanum irritare, si sese ei rebellibus associarent. Ut verò quamprimùm Regios totâ Cliviæ ditione submoverent; Rhesamque præcipuè recuperarent, quam aucto in dies Præsidio Mendozza muniebat: obsidionem Rhenobergæ solvere decreverunt. Antè tamen quàm decederent; munimentum erexit Luppiensis in adversa fluminis ripâ, eique idoneum Præsidium imposuit: quo continenter Urbem illam infestaret; &, si res posceret, nova premeret obsidione.

Lib. 9. & 11.

Solutæ à Germanis obsidionis Causæ.

Bentivolus. Carnerus. Campana. Thuanus.

Exin-

Exinde Castra Rhesam versus mota, Oppidum ad Rheni dexteram, ut antea dictum. Eam adhuc in manu Regii cùm tenerent, propediem Cliviensi Duci se reddituros pollicebantur. At Germani, vel parum habentes fidei promissionibus Hispanorum; vel nè vanus, ac frustra excitus videretur ille motus armorum; id Oppidum obsidere statuerunt. Fovebant ejusmodi consilium Belgii Foederati, causam suam Germanorum Principum causæ conjungere studentes. Idcirco ad Hoenloium Equitum, Peditumque numerum aliquem transmiserant, qui eorum arbitrio militarent. Igitur Augusto exeunte Rhesam circumsedit Exercitu Luppiensis. Ramirus Gusmanus Hispanus ei præerat cum Militum ferme octingentorum Præsidio: è quibus tria erant Hispanorum signa: totidem Germanorum: duo Burgundionum; unum Vallonum. Equites verò nonnisi quinquaginta, quos Botbergius moderabatur. Ex adverso ejus Oppidi, ad alteram fluminis ripam munimentum surgebat, quo aditus Hosti obstruebatur. Id custodiebant Milites ferè quadringenti sub quatuor signis, ex memoratis modò Nationibus, præter Hispanam.

1599. Res. Lib. 11. Campana Gaspar Ens, Haraus. Thuanus Carn. l. 14. cap. 2. Coloma. lib. 11. Reidanus, Bentivolus.

Germani Rhesam obsident.

Obsidentium verò Castrorum dispositio hæc erat. Luppiensis Comes cum duabus Peditum Legionibus, Equitibusque mille sexcentis in duas & viginti cohortes distributis, passibus circiter quingentis procul Oppido, constitit ex eâ parte, quæ respicit Embricam, ibique se validis aggeribus munivit, fronte in Rhenum obversa. Ex altero latere, quod ad Vesaliam vergit, stationem locavit Hoenloius, vix jactu bombardæ remotus ab Obsessis: præeratque Germanis quater mille Brunsuicensis Ducis Militibus, & Frisiis sexcentis è Legione Guillelmi Comitis Nassavii, ejusdemque undecim Cohortibus Equitum. Suis ipse quòque loricis Castra scitè circumsepsit, & super aggere portæ, quæ Vesaliam ducit, opportunum erexit munimen-

Castrorum dispositio.

1599. [illegible]. Suadebat is, pro ea, quâ pollebat, bellorum, ac præsertim obsidionum peritiâ, ut quamprimùm transmisso fluvio, situm in altera ripa propugnaculum oppugnaretur; autumans haud falso præsagio, subsidium illac Obsessis immissum iri. Sed tam sapiens consilium vel cæterorum imprudentia elusit, vel paulò antè indicatum animorum dissidium repudiavit: uti plerunque sententiæ non ab se, sed ab auctore pondus habent, ac vim.

Obsessores deinde ductis aggeribus paulatim Oppidum versus processere. Jamque ducentis passibus propior factus Lippiensis, munitionem extruxit; cui duas longiores bombardas, aliamque minorem imposuit. His ille tum in Oppidum displosis, ejus munimenta prominentia quatiebat; tum in Transrhenanum propugnaculum exoneratis, ejusdem Præsidiarios infestabat. Hi verò cum Oppidanis mutuam sibi dare, vel accipere opem non poterant, nisi per noctem, ac dolum, nec sine periculo: siquidem utrisque interjectus erat hostilis Exercitus. Nec multò pòst aliis centum passibus progressus Comes, in editiore loco decem tormenta ita disposuit, ut clam Hostibus essent, eosque fallerent, donec ea displodendi afforet opportunitas. At Hoenloius in quodam Rheni flexu, super aggere, coërcendis alluvionibus jam pridem excitato, quatuor collocaverat bombardas, quibus & naves aliquot, prope munimentum hostile stantes in anchoris, distinebat, nè subsidium Oppido inferre possent: & ipsius Oppidi propugnaculum Rhenum aspectans, in parte inferiori quassabat. Loco verò ducentis passibus Oppido propiore adversus idem propugnaculum majora tormenta novem direxerat, ac sine cessatione displodebat.

Dum hæc Germaniæ Fœderati commentur in Rhesam; jam ejus Gubernator Gusmanus, haud ignarus, ad Oppidum, ac munimentum defendendum, commissum sibi Præsidium satis non esse, Franciscum Blumium Signiferum Rhesæ Gubernator subsidium à Mendozza petit, & impetrat.

ferum miserat ad Mendozzam: qui præsentem rerum statum aperiret, auxiliumque simul peteret, & consilium, ad sustinendam fortiter obsidionem, Hostemque inde pellendum. Mendozza, qui non tam de unius Oppidi, & quidem alieni, brevique restituendi, defensione; quàm de sui nominis existimatione, quæ in omnem postmodum expeditionem profutura esset, agi videbat: viribus incumbendum omnibus sibi censuit ad Rhesim obsidione liberandam. Igitur in Senatu bellico re deliberata, quia necessitas moram non patiebatur; ex iis, quos maximè habebat in promptu, Militibus, ducentos Hispanos deligit Aloysii Villarii Legionarios, & Vallones trecentos Bucquoio Comiti subjectos: omnesq; curæ committit Andreæ Orticii, strenui, expertique Bellatoris. Quòque majore silentio res tanti momenti perageretur; addit et mandata scripta, atque obsignata: jubetq; non antè resignare, quàm Graviam pervenerit; ibiq; coram ejus Gubernatore, Præfectisque Militum, quos ducebat, recitare. His acceptis, Orticius postridie mane discessit: lectisque Graviæ literis Mendozzæ; ex earum præscripto, Milites densatis agminibus gressibusque citatis, trajecto Mosa paulò infra Gennapium, ad munimentum Rhesæ adversum devenit. Ibi cùm latuisset interdiu, noctu condicto signo Oppidi Defensoribus dato, transmissis navibus est acceptus, Rhenoque trajecto, Rhesim admissus tanto silentio: ut antè collocatus in tuto fuerit, quàm ejus adventantis rumor ullus ad tam vicina hostium Castra pervaserit. Quinto Idus Septembris introductum Subsidium fuit. 1599.

Andreas Orticius occultè, & cautè subsidium inducit.

Eadem ipsa, quâ Orticius Oppidum ingressus est, nocte festinavit muros undique recognoscere, munimenta perlustrare, opera omnia circumspicere: ut in capiendis deliberationibus, oculorum suorum testimonium, quod ut certius, ita validius esse solet, adhiberet. Exortâ luce, Præfectis Militum omnibus unum in locum evocatis, idem

1599. idem Orticius Mendozzæ literas recitavit: quibus præscribebatur generatim modus in propugnatione servandus, ipsique Andreæ præstanda fides. Alteram ejusdem Ducis epistolam Gubernatori reddidit: alteram Militum Præfectis; hanc tamen non resignandam, nisi cum Gubernator ipse deficeret; intereaque in loco illis omnibus noto custodiendam. Adeò minutâ diligentiâ uti Mendozza voluit: ut Præsidii simul, ac Subsidii Militibus, quanti defensionem illam faceret, declararet; aliosque doceret: Ubi cum jacturâ locorum periclitatur existimatio Ducis, nullam industriam esse supervacaneam.

Summa Mendozzæ diligentia.

His peractis, Orticius iterum ad mœnia circumspectanda se confert; ex eis Hostium Castra sedulò speculatur: eorumdem opera considerat: quâque ex parte infestari faciliùs, & majore cum damno possint, exquirit. Quæ postquam omnia secum accuratè pervolvit, ad Gubernatoris ædes se recepit. Eòdem cæteros acciri jussit militiæ Principes: quibus hujusmodi consilium suum aperuit. Eruptione quamprimùm factâ, Castra Luppiensis Comitis invadenda: quæ multò minùs validè, quàm Hoenloii, munita, minùsque ex arte militari disposita, & ipse animadvertisset, & cæteris belli scientibus palàm foret. Probata cunctis fuit Orticii sententia: & lectissimus quisque Miles instruere se jussus ad erumpendum. Quoniam verò virtuti bellicæ conjuncta pietas auxiliare robur è Cælo vocat, viresq; ad pugnam ingeminat: antequàm vitæ discrimini se committeret, deposuit quisque apud Sacerdotem animi labes: ipsaque, qua erupturus erat, die Divino religiosè interfuit Sacrificio.

Gubernator, atque Orticius eruptionem parant prudenter, ac piè.

Tertio igitur Idus Septembris Oppido exiere per summum silentium sexcenti Bellatores, tres in acies distributi: quarum duæ centum, quinquaginta Militibus conflatæ, ambo viæ rectæ capita tenuerunt: tertia trecentis constans, in medio substitit. Utque facilis, ac tutus esset redeunti-

bus receptus; eamdem viam custodire cum aliis centum Bussius jussus est. Sapientèr quòque constitutum, ut eodem tempore cum Equitibus triginta Botbergius Oppido egrederetur, opemque pro opportunitate ferret erumpentibus: simulq; ut mœnia essent ex eâ parte paratis Mosquetariis instructa. Dum signum ad invadendum Hostem, duabus displosis bombardis dandum, expectaretur; brevi, sed efficaci oratione Milites animavit ad pugnam Ortelius. Mox edito signo, tantâ celeritate irruperunt: ut vix Hosti spatium concessum fuerit ad arma corripienda, nedum ad se suos in Ordines redigendum. Locum verò principio invaserunt, ubi major tormentorum numerus dispositus: quæ tùm primùm Rhesensibus patuere, atque ab eisdem fuere clavis ferreis adactis obstructa. Nec mora: in munitiones impetu facto, quinquaginta ex Obsessoribus trucidant (ducentos alii recensent) cæteros dissipant, ac fugant; terrore latè per Castra diffuso, ut in re subitâ, animeq; tùm expectatâ. Cùmque jam frequens ex aliis partibus accurreret auxilio Miles; recepere se cautè, ac tempestivè qui eruperant, tegente illos Botbergio cum suo Equitatu. Avexerunt in Oppidum unum è tormentis, pluresque abduxere Captivos; inter quos & Centurio erat, & Signiferi aliquot.

1599.

Eruptionis felix eventus.

Inchiodare.

Bouthelm.

Bsidonn.

Postridie novam eruptionem adornantes (quandò lucrum unum spem, & cupiditatem accendit alterius) Hoenloii Castra exploratum antè miserunt: nè conatus erumpentium aut irritus esset, aut sibi damnosus. Verùm ea deprehenderunt validè ab omni parte munita, atque in Hostium incursus instructa: tum quòd à peritioribus bellandi Viris regebantur; tum quòd alieno periculo cavere didicerant suum. Itaq; ligneo vallo septa erant, ferreis cuspidibus in summo præfixis: Excubitores prætereà undiq; frequentiores. Quare spe, quidquam proficiendi novâ eruptione, dejectus Gubernator, aliam excogitavit eadem

Castra

1599. Castra infestandi viam. Mandavit Orticio, ut cum Hispanorum Legione sibi subjecta, & centum quinquaginta Vallonibus, ubi nox ingrueret, Transrhenanum munimentum adiret: utque inde ducentis aliis Peditibus deductis, duobusque devectis campestribus tormentis certum quemdam locum occuparet: ex quo tam eis, quàm sociorum mosquetis Hoenloii Castra quateret, illisq; gravem aliquam perniciem crearet. Se quoque (adjecit) ubi tempus opportunum daretur, adversus ea erupturum: ut infesto utrinq; Hoste intercepta, geminaque oppugnatione perculsa, vix quieti spatium aliquod, aut saluti locum invenirent.

Diligenter omnia peregit Orticius: magnoque cum eorum damno fulminabat in Castra: quùm repentè ad eum Miles accedit, nunciatque: Luppiensis è Castris in flumen projici vimineas cistas, ingentes asseres, aliaque obsidionalia instrumenta: quod manifesto erat argumento, eum sese inde recipere statuisse. Lætissimus ille hoc nuncio, spemq; concipiens, plurimùm se in eo receptu lædere Hostem posse; cymbas cum suo Milite statim inscendit, jubetque se in ripam alteram deportari. Eò regressus, Gubernatorem reperit, qui cum trecentis Peditibus Oppido eruperat; & cum aliquot Equitibus eum, qui nunc Equitatui præerat. Quamobrem unà omnes in Hostes jam recedentes impetu facto; ex iis plerosque, qui vel lentiore gradu, vel extra Ordines sequebantur cæteros, occiderunt. Commeatibus, bellico apparatu, magnaque impedimentorum parte, potiti sunt. Naves etiam aliquot, rebus aut ad victum, aut bellum necessariis onustæ, & pontones duo in partem prædæ venerunt. Decimo octavo Calendas Octobris receptu parum decoro, obsidionem dimisere Germaniæ Foederati; Embricamque migrarunt. Ibi renovatis dissensionibus altercati sunt Luppiensis, atque Hoenloius: alter in alterum (uti fit) infeli-

Germani solvunt obsidionem.

Obsessi eos insectantur, & magna præda potiuntur.

cem rerum exitum rejicientes. Nec verbis modò, sed vulgatis etiam libellis, ut suam quisque tueretur, famam alterius laceravit. Dies quatuor ad Embricam stetit Exercitus: quibus non desiere Rhebergenses nocturnis cum eruptionibus infestare. Quare coactus est Doetecomum, & Doesburgum versus, in loca se tutiora recipere. 1599.

Ad ea componenda dissidia, quæ Germanicis in Castris inter Duces ipsos gliscebant; neque quidquam prudenter agi; & quòd inde consequitur, feliciter peragi, permittebant: missus fuerat à Fœderatis Belgii Gullelmus Nassavius Frisiæ Gubernator, magnæ Vir auctoritatis, & consilii. Verùm ubi eò advènit, tam exulceratos animadvertit Principum animos inter se, Milites tam alienos ab eorum reverentia, obsequioque: ut proficere se posse desperaverit. Igitur Autumno declinante, imbribusque largiter effusis, cùm omnis ad bellandum præcluderetur via, sub exitum Novembris, Exercitus suapte sponte dilapsus est universus. Utque res inclinatæ non sine suâ, vicinarumque ruinâ devolvuntur, & concidunt: dissipatæ illæ Copiæ, stipendiis destitutæ, extremaque omnium inopiâ laborantes, cum rapto viverent, magna regionibus eis detrimenta intulerunt. Quare ad perniciem illam prorsus inde proturbandam, Cæsareo fuit opus Edicto, summaque vi auctoritatis, ac terrore pœnarum. Neque defuerunt Regii partibus suis, Rhesam, & si quis locorum supererat alius, Cliviensi Duci restituendo. Hunc exitum nacta sunt arma tunc mota ab Germaniæ Fœderatis. Quem nempe nancisci solent fœdera, quæ tumultuariâ magis irâ, quàm diu deliberato consilio junguntur: quorum Principes dum privatis utilitatibus serviunt, publicis rationibus nocent: quorum denique (quod est tritum sermone proverbium) quot capita, tot sententiæ.

Germanici Exercitus discordiæ & damna.

Jam verò ut Alberti Archiducis iter cum Reginâ Margaritâ, ejusque Matre Mariâ prosequamur: hi menses tres

Regina cum Archiduci-

Jo. Bochius in descr. pro fest. Archid.

1599. Mediolani morati, principio anni millesimi sexcentesimum præcurrentis; iter se commiserunt Hispaniam versus, publicis antea supplicationibus pro ipsorum felici profectione totam per Urbem indictis. Post paucos dies Genuam venerunt: quâ in Urbe, splendidâ in Principes munificentiæ nulli concedente, illis honoris, communisque lætitiæ significationibus excepti sunt, quas tantorum majestas Hospitum postulabat. Desiderari non est passa Respublica superbissimos triumphales Arcus, Austriacorum Principum statuis exornatos; Archiducis præsertim Alberti victoriis, virtutibusque ad vivum expressis: non occursus honorarios præconium publico nomine Legatorum; aliorum deinde Virorum Principum, ipsius denum amplissimi Senatus: non donaria, & dantibus, & accipientibus dignissima, ac per integram hebdomadam hospitia planè Regalia.

Campana lib. 7. Gaspar Ens lib. 20. Haræus. Thuanus. Garnev. lib. 13. 14. Colom. l. 11. Bentiv. l. 5. Lanarius. Boter. l. 6. Continuat. Aitsingeri. Beyerlinck. Auber. Miræus in Chr. Belgic.

bus in Hispaniam pergit.

Genuæ honorificè excepti.

Duodecimo Calendas Martias è Genuensi portu solverunt, paratâ classe invecti: postero tamen die Ligustica litora legentes, ingenti obortâ procellâ, terram petere coacti sunt. Savonam ergo appulsos, necesse fuit ad exactum usque Februarium ibidem subsistere, ob adversam navigantibus tempestatem. Martiis verò Calendis rursum credidere se mari: quod post paulum non minùs quàm antea, ventis, ac fluctibus agitatum, ad portum eos compulit Galliæ Narbonensis, Tolonum dictum. Ibi Classis aliquandiu, temporis opportunitatem expectans, stetit in anchoris. Guisius Dux Carolus ejus Provinciæ Præfectus, Gallici Regis nomine, quibus decebat officiis, & venerationis argumentis, Reginam convenit, & Classem universam commeatu liberaliter sustentavit. Illa noluit è Prætoriâ descendere, nisi ut rei Sacræ interesset, quæ, positis in littore tentoriis, quotidie fiebat. Albertus verò cum duabus triremibus Massiliam contendit: ac sanctiora Urbis loca reverenter invisit: atque etiam sacram illam rupem, in quâ

Et in Gallia Narbonensi à Guisio Duce.

Alberti pietas in loca sacra.

quâ Maria Magdalena tot annos ab hominibus exulans, 1599.
meruit contubernium Angelorum.

In Hispaniam appellunt.

Reversus ad Classem Archidux, & cum eadem Narbonensem oram prætervectus, decimo tertio Calendas Aprilis in eum Hispaniæ portum delatus est; qui à veteribus Illiberis facilè dictus, Collibre adhuc retinet nomen. Hinc Tarraconensia propter littora provecti, portum Rhodam tenuerunt. Unde digressus itinere terrestri Carolus de Auriâ, Principis Filius, mutatis identidem equis Valentiam properavit: quo se contulerat Philippus Rex cum Sorore Isabellâ, & lectissimo flore Hispanæ Nobilitatis. De Reginæ, atque Archiducum accessu certiorem facit Auria Regem. Is constituto, ut ad Binarensem in Regno Valentiæ portum descensio fieret; obviam Reginæ misit Jacobum Sandovallium Dianii (vulgò Deniæ) Marchionem, è suis Familiaribus primum, cum aliis Principibus viris. Eò devenere sexto Calendas Aprilis, ab eodem Marchione, quibus par erat, officiis excepti. Ibidem dies aliquot morati, lassitudinem maris, ac viarum quiete relevarunt. Hinc ad Murvedrum Pagum progressi, leucâ unâ mari dissitum, quatuor Valentiâ, veterisque Sagunti ruinis inclytum. Hîc etiam Regina substitit (quando sanctiores aderant dies, anniversariâ Christi patientis memoriâ venerabiles) totamque se Christianæ pietatis exercitationibus impendit. Albertus interea Valentiam præiverat, ad salutandum Regem, Regiamque Sororem sibi desponsam. Inde Madritum, ad Mariam Augustam Parentem suam, Caroli Quinti Filiam, Maximiliani Secundi viduam; & Margaritam Sororem Deo sacratam, visendas. Ibi diebus quatuor commoratus, Valentiam rediit.

Rosas.

Philippus Rex alienum se simulans Reginam adit: sed agnoscitur.

At Rex, Juvenis magis, ac Sponsi desiderium secutus, quàm vel paternam, vel regiam gravitatem; uti Sponsæ quamprimùm aspectu frueretur, depositâ parumper oris, ac vestium majestate, Equitis personam, atque habitum in-

Jo. Bochius. Gaspar Ens. Boterius. Continuat. Aitsingeri.

1599. induit. Simulans ab Rege se missum ad Reginam ipsius nomine salutandam, Morvedrum proficiscitur: coram Regina se sistit. Majestas, & Amor, ut in multis non bene conveniant, eo tamen consentiunt maximè, quòd diu dissimulari non possunt. Conjugalis amor ab oculis, majestas à toto Regis corpore fulgurabat. Latere nequivit longo tempore sub Equite Rex. Agnitus à nobilissimis Matronis, quæ in Reginæ comitatu erant, hac agnitione finem fabulæ dedit: novamq; rerum scenam aperuit, quò veriorem, eò sibi, atq; aliis lætiorem. Sacris quippe diebus anniversariis Christi & morientis, & resurgentis exactis, decimo quarto Calendas Maij, ut primùm illuxit, solemnis institutus est Reginæ in Urbem Valentiam ingressus; jam reversis ad Urbem Rege, ad Reginam Archiduce.

Beyerlinck. Haræus. Bulengerus. lib. 10.

Ordo tam celebris apparatûs hic fuit. Pompæ universæ præibant, cum suis Tubicinibus, Ductoribusque splendidè ornatis, Hastatorum centuriæ quatuor: quibus eorum custodia littorum incumbebat. Proximè sequebantur Equites octoginta cum suis quisq; Satellitibus, atq; honorariis Ephebis, serico, auroque adeo fulgentibus, ut cum ipsis certare Dominis de vestium splendore viderentur. Post hos Urbis Valentiæ Tubicines duo de viginti supremo Justitiæ Præfecto apparebant. Bini deinde procedebant Principes propè centum, majestate oris, ac vestium, magnificoque comitatu spectabiles. Tum Regiæ innumerabiles Aulici: & magna Principum nomina non ex Hispaniæ solùm pluribus regnis, sed ex Italiâ, Galliâ, Belgio in obsequia Regum maximorum coacta. Hos inter Principes sexdecim, quos Hispaniæ Magnates vocant. Tam augusto antecedente comitatu, invehebatur equo Regina, vix habentibus pretium phaleris (an etiam invectæ pondere majestatis?) quodammodo superbiente, aureâ sub umbellâ, gemmis toto corpore illuminato. Ponè sequebantur Archiduces, Reginæ Mater, atq; Albertus: & lectissima

Regina magno apparatu Valentiam intrat.

Paggi.

Grandi.

Baldacchino.

Zzz series

series Principum Fœminarum, quæ vel è Germaniâ, Italiâque comitatæ Reginam fuerant, vel ex universâ Hispaniâ confluxerant in venerationem, ac pompam Dominæ suæ. In ipso verò ingressu triumphales Arcus videre erat imaginibus, emblematis, inscriptionibus luculenter insignitos. Novem quòque triumphales Currus per varias Urbis partes distributi, quibus Musici suavissimis concentibus aures mulcentes invehebantur. 1599.

Ibidem Regis Archiducisq; nuptiæ regaliter celebrantur.

Ingressa Urbem cum amplissimo comitatu Regina, ad Templum maximum, Archiepiscopi Valentini Basilicam, deducta est. In eo medio tabulatum ingens, atque excelsum, dispositis undiq; gradibus pervium exsurgebat, ad sacras nuptiarum cæremonias palàm omnibus peragendas. Eodem ferè tempore, quo Basilicam intrabat Regina cum Archiducibus; ex proximo palatio, per pontem ad hunc finem extructum, Rex, atque Isabella se conferebant in eamdem cum Aulicorum præcipuis. Excepti omnes ab Roderico Cardinali deCastro, à Nuncio Pontificio, atq; ab Archiepiscopo Valentino, qui eos in Templo præstolabantur. Brevi peractâ precatione, utrumq; conjugium, anno superiore coram Summo Pontifice per vicarias ex parte personas sancitum, tunc ab Rege, ac Reginâ; ab Archiduce, atque Isabellâ coram Pontificis Nuncio ratum habitum, & confirmatum fuit. Indè Sacro tum ab Archiepiscopo, tum ab Nuncio facto, quibus omnes interfuere; cum ingentibus infinitæ multitudinis plausibus, ad regias ædes discessum est, Reginâ cum Parente, atq; Isabellâ rhedâ augustissimâ vectâ. Rege verò, atque Alberto (quod magis decorum Viris) equitantibus. Nuptiale convivium regiâ planè magnificentiâ celebratum in amplissimâ palatii Aulâ, in quam coactum videbatur quicquid opum, ac rerum admirabilium Hispania, centum annorum spatio, ex novo terrarum Orbe contraxerat. Subsequutis octo diebus, & noctibus quàm sumptuosis ludis,

Duomo. Valco.

cho-

1599. choreis, aliisque generis omnis spectaculis frequentissima illa Nobilitas fuerit recreata; ex Hispanorum Regum maximè tunc florente potentiâ; ex opportunitate tam excelsi, & geminati connubii in utraque magni Philippi prole; ex ipsa demum Urbe Valentiâ, præ cæteris ad delicias factâ; nulli difficile erit assequi conjecturâ. Octavo demum nuptialium gaudiorum die Rex, ut privatis muneribus publicam lætitiam cumularet: Albertum Archiducem, Castellanum Maris Præfectum, & Principem Auriam aurei Velleris insignibus honestavit. Albertus verò cum Isabellâ Conjuge discessum in Belgium meditans, ad iter necessaria præparabat. Eos comitari cum Reginâ decrevit Rex Barcinonem usque: simul ut id genus officii Sorori bene merenti præstaret: simulq; ut ab eâ Civitate obsequii, ac fidei juramentum acciperet.

Almirante di Castiglia. Tosone.

Albertum atque Isabellam discedentes Rex, & Regina aliquandiu comitantur.

Igitur octavo Idus Maij solverunt è portu cum Classe triremium duarum supra quadraginta: principio quidem auris obsecundantibus: at ubi magis in altum provecti sunt; tam adversa tempestate, ut septem dies colluctati cum undis fuerint, antequam Barcinonem appellerent. Eam Urbem regali pariter apparatu, pompâque ingressi; non paucos ibidem dies sumptuosis oblectamentis traduxerunt. Tandem septimo Idus Junias, Albertus, Isabella, ac Reginæ Mater Genuensium prætoriam conscenderunt, cui Rex Carolum Auriam præfecerat, triremibus aliis viginti tribus comitantibus. Per universam Ligusticam oram, atque in ipsa Urbe principe, nihilo ferme minore magnificentia excepta Regia Soror fuit, quàm antea Conjux Regia fuisset. Inde verò digressa Mediolanum pervènit tertio Nonas Julias: ubi præter solemnes pompas, & spectacula passim à Civibus obsequiosis exhibita; multorum quòque Principum Italorum, ac Venetæ præsertim Reipubliicæ honorarias legationes accepit.

Per Italiam magnis honoribus affecti.

Neque id genus officii Romanus Pontifex prætermisit:

A Pontifice muneribus aucti.

qui Dietrichstanum Cardinalem eòdem legavit; ut Alberto, tanquàm Catholicæ Fidei strenuo Defensori, ensem, ac pileum; Isabellæ Infanti auream rosam, res à se de more consecratas, magnisque Principibus dono dari, vel mitti solitas, suo nomine cum aliis muneribus sacris juxta, ac pretiosis largiretur. His à Cardinali diligenter peractis, ad referendas Pontifici gratias, & consueta cum aliis Italiæ Principibus officia transigenda, Barlæmontius Comes transmissus. 1599.

Regina Mater Lauretanam Dei Matris domum invisit.

Archidux interim Maria Reginæ Parens, ut Lauretanam Virginis Maximæ domum in reditu Germaniam versus inviseret, ab Alberto, atque Isabellâ digressa fuerat. Cui per Pontificiam ditionem iter facienti, delegaverat Clemens Cubicularium suum Sassatellum Præsulem, ut locis omnibus, quàcumque graderetur, eam excipiendam, habendamque regaliter curaret. Adiit Maria, & venerata est, quâ decebat, pietate augustissimam Ædem, suæque testem liberalitatis, ingentem imbi auri copiam reliquit. Indè quàm brevissimo potuit itinere Græcium regressa est. Grætz.

Archiduces ab Helvetiis honorificè excepti.

Albertus, atque Isabella Mediolano discesserunt undecimo Calendas Augusti: posteroque die fines Helvetiorum intrarunt. Ad Tressæ fluvii pontem obvium habuerunt Hispani Regis apud eam Gentem Legatum; atque à Fœderatis Civitatibus missos Optimates, qui suum eis obsequium in illo itinere officiose obtulerunt. Per aliquot Helvetiorum Pagos ad summas Alpes (quas olim dixere Pœninas, nunc Sancti Gothardi montem appellant) factus est gradus. Tum Lucerinus, seu Lucernensis lacus paratis ab Regio Legato navibus trajectus. Prope Lucernam Senatus Urbis occurrit: ac tantos Principes magnis amoris, honorisque significationibus excepit. Post triduum ibi transactum, Basileam adierunt, qua in Urbe non minorem experti sunt hospitii magnificentiam. Exinde per Alsatiam ad Lotharingiam progressi, à Barri Duce, ac Vaudemon-

1599. demontio Comite perhonorificè accepti, deductiq; Nanceium usque. Hîc à Principibus Lotharingiæ, Ducis Filiis, pari splendore, atq; humanitate obsequii cumulati. Nanceio verò digressi Mussipontum versus, Ducem ipsum eorum Parentem, à Spadanis aquis redeuntem, obvium habuere, & aliquanti comitem itineris cùm Filio Cardinali. Postera luce ad Metensem Urbem ab Regio ejus Præfecto invitati, eam suo recreare conspectu non abnuerunt: ac super breve, sed regale hospitium, ab eodem, cum frequenti nobilium Equitum comitatu, ad Lucemburgensis Provinciæ fines deducti. Et ab Lotharingis.

Hæc verò, quæ prima Belgicarum omnium novos Belgii Principes excepit; jam delectos Equites mille, florem Nobilitatis, in promptu habebat: quos in eorumdem obsequium statim immisit. Theodonis-Villam, Urbem Belgii limitaneam, eòque munitissimam, ingressi primùm sunt Archiduces: sic enim voluere in posterum appellari. Eò se contulit Petrus Ernestus Comes Mansfeldius, Provinciæ Gubernator, cum lectâ manu Nobilium Lucemburgensium: Principibusque debitum solemni ritu obsequium præstitit. Duodecimo Calendas Septembris Lucemburgum, Provinciæ caput, intrarunt. Pro portis Urbis Provinciæ totius Ordines expectabant: à quibus de more claves, initæ potestatis argumento, acceperunt. Umbellam sub quâ Principes ingressi, quidam è Magistratu gestabant: præibant reliqui: tres verò Præsules, & Clerus universus subsequebantur. In Urbe festis ignibus, & lætis omnium acclamationibus tam exoptato adventui plausus datus. Postridie secesserunt ad Suburbanam Comitis Mansfeldii Villam, amœnitate sitûs, aquarum copiâ, & fontium artificio, ædificiorum venustate, splendore supellectilis, omnique hortensium deliciarum genere suspiciendam. Lucemburgo profecti sunt Namurcum, à Florentio Comite Barlæmontio cum frequenti Nobilium

In Belgium perveniunt. Tionvill. Quo ritu excepti.

Equitatu deducti in Urbem; exceptique à Civibus, per vias 1599.
luculentam in speciem armatorum dispositis. Hîc unum aut alterum morati diem, ludicris, hilaribusque spectaculis itineris longi molestias absterserunt.

Et jam inde digressi, Brabantiæ finibus, hoc est ipsi Belgii cordi, & Principatus sedi, propinquabant: cùm ejus Provinciæ Ordines delectos ex omni genere Legatos suos Nivellam in Oppidum, quà transituri erant Archiduces, præmiserunt. In his recensebantur Mechliniensis Archiepiscopus Matthias Hovius, Antverpiensis Episcopus Guillelmus de Bergis, Robertus Heurius Abbas Villariensis, Philippus de Roubergen Grimbergensis Præsul; Bassignii, Boxtelæ, Grimbergæ, Vesemaliæ Barones (ut vocant): quatuor præterea principum Urbium Consules; aliiq; Viri dignitate, atque auctoritate præstantes. Hi omnes Nivellâ postmodum egressi, obviàm Archiducibus processerunt. Atque ubi propiores hi fuere, desilientes ex equis, venerabundi constiterunt: atque Isabellam Hispaniæ Infantem, Archiducemque Albertum, quibus potuerunt maximis reverentiæ significationibus salutarunt. Verba ad eos pauca, ut in occursu decebat, sed summum animi sensum exprimentia, omnium nomine fecit, qui Brabantiæ Ordinibus erat à Secretis, Philippus Masius. Indicabat is communem è suorum Principum adventu lætitiam: spemq; haud dubiam, de Belgicis dissidiis aliquando componendis, conceptam. Orabat, ut Rempublicam labantem firmarent, languentem in pristinum vigorem restituerent. Promptam deniq; ad eumdem finem Provinciarum operam, ac devotum tam expetitis Principibus obsequium offerebat. Ad quæ responsum; reddendo pro missis Legatis gratias: ac propensam in ipsorum salutem, & commoda voluntatem declarando. Tum Nivellam omnes ingressi: Archiduces que ibidem lautissimè habiti.

Postridie Hallam provecti, Dei Parentis Ædem famâ reli-

1599. religionis, & gloriâ miraculorum ubique celebrem, insigni pietate, biduum immorati, coluerunt. Ipsique à variis Principibus ibidem culti. Namque Carolus Croyus Dux Areschotanus, Hannoniæ Præfectus (cujus Provinciæ in finibus id Oppidum est) felicem ipsis accessum gratulatum advenit. Dux quòque Mantuanus à Spadanis aquis, Brabantiæque præcipuis Urbibus visendis redux, hîc Archiduces cum mutuis singularis benevolentiæ argumentis salutavit. Huc denique Bruxellis contendit Andreas Cardinalis Austriacus; ut postquam æqua novis Principibus obsequia persolvisset, in eorum manus administrationem Belgii deponeret. Ingenti ab iis significatione amoris exceptus, quid toto suæ præfecturæ tempore gestum fuisset; & quis tùm esset rei Belgicæ status, aperuit. Grates egerunt illi pro suscepto, sapienterq; peracto munere immortales. Cumque eo se abdicasset, & vix solidum apud illos diem transegisset, postero mane discessit Galliam versus, privati hominis personam, habitumq; præ se ferens, quatuor solis Aulicis comitatus. Familiæ reliquum, ac rem domesticam omnem alia via in Germaniam remisit. *Andreæ Cardinalis è Belgio discessus.*

Institutum hoc in Galliam iter ipse quidem profitebatur, nobilissimi Regni perlustrandi cupidine. Sed altiore ductum consilio plerique censebant: Archiducis nempe nomine, tractandi arcana cum Rege negotia, vel de pace cum Angliæ Regina, seu cum Belgii Fœderatis facienda: vel de jam facta Gallorum cum Hispanis integra, illæsaque servanda. Quippe suspiciones injecerant haud leves: tum per clandestinas Civium conspirationes, imminere visi Balagnius Cameraco, Bullonius Philippopoli: tum Gallicus Miles ab Lanovio ductus in auxilium Fœderatorum. Quæcumque Andreæ mens fuerit, Aureliam usque progressus, cum ibi cognovisset, Regem venationibus exerceri, & proximum quemdam in Pagum mox venturum, eò se contulit: Regem convènit: agnoscendum se dedit, & *Campana.* *Causæ profectionis in Galliam.* *Amica ejus exceptio à Rege.*

cum

cum eo prolixum habuit colloquium. Magnâ illum benevolentia complexus Henricus: utque dies aliquot secum animi causa moraretur; enixè flagitavit. At ipse gratiis pro tam benignâ voluntate actis; itineri se reddidit: & præcipuis Galliæ Urbibus peragratis, Octobri ferè medio, Mesburgum ad suam, & consuetam Episcoporum Constantiensium Sedem, reversus est. 1599.

Archiducum magnificus Bruxellam ingressus.

At Archiduces Bruxellas provecti, Nonis Septembribus clarissimam eam Urbem, Aulamque suam pari ferme Populorum plausu, ac Principum lætitiâ intrarunt. Ingressus pompa supra omnem penè morem, ac memoriam splendida fuit, & suspicienda; certantibus inter se de magnificentiâ illinc obsequiosa Civitate eductis in Cælum molibus, positis ubique statuis, aliisque tam variis, quàm ingeniosis honoris argumentis: hinc florentissimo Archiducum comitatu, & frequentia propè infinitâ, & ornatu sumptuoso pulcherrimum de se spectaculum faciente. Ut enim fluvii quò propiùs accedunt ad mare, metam amplissimam cursus sui, eò uberiores à multorum accessione fluminum evolvunt aquas: haud aliter ad illos Principes magnos, quàcumque graderentur, novi quotidie fiebant Nobilium affectantium concursus, tantòq; majores, quantò propiores erant itineris sui termino, ac sedi Principatûs. Quam ubi tenuerunt, licèt ad Isabellam spectarent prærogativæ dotalis illius, ac paternæ ditionis: attamen vel reverentiâ sexûs potioris, atque ad imperium facti; vel habitâ ratione experientiæ, quam ejus administrationis anteacto tempore præceperat Albertus; omnem ei rerum temperationem illa permisit.

De mutuo Principum, ac Populorum juramento dissensio.

Igitur operi manus admoventi prima curarum fuit, mutui jurisjurandi Principes inter, subjectasque Provincias sancire formas, utrique partium placituras. In eis verò sanciendis, haud levis labor, aut modica utrinque controversia. Quippe Brabantiæ Ordines sua de more privilegia (quo-

1599. (quorum tenacissimi sunt) jactantes, sacramentum obsequii dicere novis Principibus recusabant, nisi Urbium, Arciumque præfecturæ nativis hominibus redderentur; atq; indidem externa Præsidia demigrarent. His verò postulatis, ad eam conditionem temporum, nihil importunius videbatur. Necdum exciderat animis recordatio calamitatum, quas idem consilium ad opus redactum invexerat in Belgium, Joanne Austriaco gubernaculum tenente. Accedebat Philippi Regis decretum, non antè jus omne in eas Provincias abdicandi, quàm ex Isabellâ Sorore proles, in imperium successura, nasceretur. Adeòque custodiri volebat sibi præcipua quæque locorum minimè suspecto sui Militis Præsidio. Quibus de caussis, ut ad Urbium, Arciumque custodiam adhiberentur Belgæ, summotis exteris, impetrari non potuit. Quò tamen aliquid darent Archidu[ce]s tum Ordinum petitioni, tum avitis privilegiis; principes aliquot Viros ad celsiores evexere dignitatis, atque administrationis gradus. Maritimæ namque rei Thserembergium Comitem præfecerunt: inter Policitos Regis Consiliarios cooptarunt Areschotanum Ducem: Artesiæ Gubernatorem Barlæmontium Comitem: Hauræum Marchionem Finantiarum, ut appellant, Præfectum designarunt. Ita prudenter admodum partim negando, partim concedendo; & suis consuluere rationibus, & Populorum votis. Namque Principes, si cuncta concedant, derogant sibi; si cuncta negent, displicent suis.

Ammiraglio.

Viri Principes promoti.

Actum præterea fuit ab Archiduce, vocato in Aulam Bruxellensem Ordinum concilio, de sufficiendis viribus ad bellum contra Fœderatos, si quidem hi pacem abnuerent, continuandum. Cùmque gestis ad eam diem prœliis multum insumptum æris alieni fuisset; ut dissolvi posset, pecuniam corrogandam: nè reditus Belgici Principatû in eum usum interversi, ad alendam pro dignitate Principum Aulam haud essent satis. Quare collationem publicam

Provinciis injungendam: ac Brabantiæ quidem, earum principi, summam centies mille florenorum. Decretum denique, ut solemne ab utrâque parte jusjurandum diceretur: ab Ordinibus fidei, obsequiique, ab Archiducibus privilegia inviolata servandi. Id verò ut ex veteri more transigeretur, Lovanium eundum fuit, in Urbem antiquitate, ac dignitate, totius Provinciæ primariam. 1599.

Igitur octavo Calendas Decembris Lovanium pervenerunt, non minore quàm alibi vel ingressi pompâ, vel apparatuum magnificentiâ excepti. Postero die, qui Catharinæ sapientiæ Præsidi sacer, lætissimus esse debuit in Urbe literarum; mutuis se sacramentis Principes, ac Populi Brabantiæ devinxere: tantâ utrinque animorum consensione, ut incertum fuerit; major-ne voluptas perfuderit Principes, quòd tam ingenuis Populis imperarent, an Populos, quòd tam benignis Principibus parêrent. Ad lætitiæ cumulum, sparsi in vulgus pro congiario aurei, atque argentei nummi cum utriusq; Principis impressâ effigie, & nominibus inscriptis. Lovaniensem quòque Consulem, & Vigilum Præfectum, atque è Senatoribus unum Albertus, perfectis Jurisjurandi cæremoniis, Equestris militiæ Ordine solemni ritu honestavit.

Lovanii dicitur mutuum jusjurandum.

Ut verò literatâ se in Urbe versari Archiduces testarentur; postridie publica perlustravere Gymnasia, suoq; conspectu animos eruditis laboribus fecerunt. Præsidis Richardoti Filio de sacrâ doctrinâ publicè disputanti benignas præbuerunt aures. Nec minore benevolentiâ exedras Eloquentiæ intrarunt, ubi Justus Lipsius eruditorum ætatis suæ nulli secundus, atque in genere dicendi proprio familiam ducens, lectissimam Juventutem instituebat. Habuit is coram novis Principibus brevem verbis, sed plenam rerum, ac sententiarum, pro suo more, dissertationem: quæ doctis magni ejusdem Scriptoris inserta monumentis, hodieque est præ manibus literatorum. *Benevo-*

Archiduces Gymnasia visunt.

Justum Lipsium audiunt.

lentiâ

1599. *lentiam illis, ac fidem publicâ Belgarum voce, sensûque obtulit. Gratias eisdem egit Athenæi totius nomine, quòd eas doctrinarum sedes tam humaniter invisentes, Magni Pompeji consignatam literis memoriam renovarint: qui Rhodi Magistros disciplinarum adeundo, atque audiendo, laureatos ex Mithridaticâ victoriâ fasces ad limina bonarum Artium submisit.* Jamque Bruxellas reversuros Principes in suburbanâ Lovanii Villâ, Heverleâ nomine Carolus Croyus Dux Areschotanus, cujus ditionis ea est, excepit cum Proceribus, ac Nobilitate universâ, summi splendoris omnibus argumentis. Eadem verò, quæ Lovanii, Bruxellis quòque à Principibus, Populoque conceptis verbis dicta sacramenta. Ad eadem iteranda, Mechliniam tertio Nonas Decembris Archiduces profecti. Ubi non minùs, quàm alibi, honorificis occursibus, triumphalibus curribus, arcubusque, columnis, statuis, Alberti, atque Isabellæ gloria propagata. Utrobique præcipuos aliquot Viros Albertus Equestri gradu dignitatis insignivit. Eâdem de causâ, novique Principatûs adeundæ possessioni, in amplissimam Urbem Antverpiam itum est: & sexto Idus Decembris solemnis in eam factus ingressus. Hîc verò, ut ubi maximè, Belgarum enituit in suos Principes amor, honor, magnificentia. Quamquam non unius Belgii, sed omnium ferè Nationum, quarum Urbs illa celeberrimum Emporium est, in ornandis vario venerationis genere Archiducibus, summa contentio fuit; referentibus in tam splendido certamine palmam (uti memoriæ literarum traditum est) Genuensibus. Facta postmodum excursio Gandavum, Tornacum, Insulas, atque in alias Provinciarum obsequentium primarias Urbes. Sub hujus exitum anni Albertus, ut Principes Belgarum eximios obstringeret sibi magis, rebusq; Principatûs gravissimis de ipsorum consilio decernendis, in sententiam suam propensiores haberet: eorum tres Aurei Velleris insigni decoravit,

Jusjurandum instauratur Bruxellæ, Mechliniæ, Antverpiæ, & aliis in Urbibus.

Campana lib. 7.

Gante. Tournay. Lille.

Albertus tres Equites Aurei Velleris creat.

Tesone.

potestate sibi ab Rege Hispaniarum, supremo ejus Ordinis Magistro, demandatâ. Ii fuere Carolus Croyus Dux Areschotanus, Carolus alter Haureci Marchio, & Comes Egmondanus. *Agamonte.*

Anno 1600.

Initium Anni Saecularis sacri. Annum ingredimur à Christo nato millesimum sexcentesimum: quem Saecularem, & Sacrum vulgo Jobelaei) Romae Christianis caeremoniis aperuit Clemens Octavus Pontifex Maximus. Ejusdem anni primordia tam saevo fuere frigore, in Belgio praesertim, circumsessa: ut non modò stagnantes aquae, sed decurrentia quòque flumina steterint altâ glacie concreta. Hâc opportunitate à Mauritio, non praeter solitum, captatâ: simulque hostili Exercitu animadverso, partim in varia loca dissipato, patim secessionibus aliquot tumultuantium Militum imminuto, ac multùm debilitato; nova, atque inopinata Hosti illata oppugnatio. *Mauritii miles Vachtendoncham invadit, & capit.* Vachtendoncha Oppidum in Geldriâ est, è validissimis ejus Provinciae unum. Naturâ quippe loci prae caeteris custoditur; paludoso illam undique cingente solo: vix ut ullus ad moenia pateat accessus. Nocte igitur duodecimum Calendas Februarias subsequutâ, Mauritius quàm occultissimè contractis è vicino quoq; Praesidio Militibus trecentis, jussit, ut Rheno supra glaciem transmisso, Vachtendoncham invaderent. Facile illis fuit imperium exequi: nec difficilius circumjectam Oppido fossam gelu pariter concretam praeterire. Tùm verò scalas moenibus admoverunt. Alta intus quies, & silentium id temporis erat. Unus ad custodiam Juvenis excubabat, nempe tam incuriosus, quàm inexpertus. Errore quòque juvit fortuna Hostium audaciam. Cum enim quatuor Hispanorum signa inter Vachtendoncham, & Stralenam stationem haberent; qui adventabant Milites, ex iis esse principio crediti. Mox Hostes esse, deprehensum, & conclamatum simul: sed frustra. Quippe Oppidani, qui erant in Praesidio, suae paucitatis conscii (neque enim octoginta superabant) eòque ignaviores;

1600. viores; raris in stationibus collocati, pervios Hostibus aditus reliquerunt. Itaq; facili negotio captum Oppidum fuit.

Arx oppugnanda restabat, & munitione prævalidâ, & circumjacente fossâ, in quam vicinus amnis Nerius influebat, defensa. Verùm hujus etiam aquæ conglaciatæ viam Hosti dederunt: qui jam scalas muris adjungere moliebatur. Præerat Arci Joannes Gelenius cum triginta, præter suam familiam, Præsidiariis. Obstitit nihilominùs irrumpenti Hosti, quantùm potuit: ac summâ celeritate misit Nuncium Ruræmundam ad Hermannum Comitem Thserembergium, Fratrem Friderici, cujus id Oppidum erat; ut subsidium festinaret. Id ipse statim è vicinis Præsidiis evocatum immisit. Sed jam Ludovicus Comes Nassavius supervenerat cum bis millē Peditibus, atque Equitatu suo ferè universo. Quamobrem obrutus numero Gelenius, & dum strenuè pugnaret, ictu sclopeti sauciatus in gutture, Arcis muros Hosti occupandos reliquit. Ipse verò adhuc retinens animorum, & spei, subsidium aliquod à Thserembergio venturum; in suas ædes interiores Arci, excelsisque muris, & validis munitas recessit. At Hostes, quà scalis per fenestras, quà portæ valvis ad terram datis, in eam quòque domum penetrarunt. *Arce quoque potitur.*

Gaspar Ens lib. 21. Campana. l. 8. Thuanus. l. 124. Grotius l. 9. Botor. l. 7. Beyrlinck. Lanarius. Heraut anno 1600. Carnep. lib. 14. c. 5. Reidanus l. 17.

Sub idem tempus insigne contigit inter Gallos, ac Belgas ex provocatione certamen, à plerisque Belgici belli Scriptoribus memoratum. Originem hanc fuisse tradunt. In Geldriæ, Brabantiæque confiniis frequentes erant ab alterutrâ parte tam Regiorum, quàm Fœderatorum, in adversam excursiones. Fœderatis inter cæteros ex Gallicâ Nobilitate militabat Carolus Breautæus, Juvenis Nortmannus: qui ob existimationem virtute bellicâ partam, præfectus fuerat Equitum Loricatorum cohorti. Locum ejus in hujusmodi munere tenebat Miles, Jacobus nomine: qui cum sui Equitatûs parte sub finem anni superioris inciderat in minorem aliquantò numerum Equitum Bel- *Galli, & Belgæ aliquot se mutuò lacessunt.* *Occasio ex alia pugna.*

garum Regi parentium, quibus præerat Antonius Schetsius Grobbendonchi Dominus, & Sylvæ Ducis Gubernator: eos tamen ipsius loco ducebat Gerardus Abrahamus. Occursus hic accidit haud procul Sylva-Ducis. Infestis animis conferunt pugnam: acriter utrinque dimicatur. At post brevem conflictum, Galli quamvis numero superiores vincuntur, partim cæsi, partim fugati: nec pauci vulnerati, captivique Sylvam-Ducis à Victoribus Belgis abducuntur. Hos inter ipse Jacobus fuit, illorum Equitum Ductor. Is de re infeliciter gestâ, deque suâ redemtione ad Breautæum Præfectum literas dedit. Respondit ille jurgiis magis, quàm verbis: ignaviam increpans Militum suorum, & Ductori ipsi ignominiam acerbè exprobrans, quòd minori Hostium numero tam turpiter cessisset. *Indignos eos esse, qui Breautæi Milites dicerentur. Quos ipse ratus fuisset reportaturos victoriam, vel vicenos de quadragenis. Adeo se nosse suos longè Hostibus virtute superiores. Id si minùs ipsi præstitissent; se cum aliis suorum luce palàm Hosti demonstraturum.* Hæc & talia militari ferociâ, Juvenili fiduciâ eis in literis jactabantur. Cùmque usitato militiæ more, non antè reddantur literæ Captivis, quàm ab iis, in quorum sunt potestate, penitùs perlegantur: quæ tam jactanter effuderat Breautæus; perspecta fuerunt Schetsii Locum-tenenti Gerardo, paulò antè victori. Is indignè ferens, quæ ab Hoste superbè, & contra se, suosque injuriosè objectabantur; ad Breautæum illico rescripsit. *Legisse se non sine stomacho, quæ ipse de se nimis gloriosè, de Hoste nimis abjectè scripsisset. Utraque confutare se paratum non linguâ, sed manu; non calamo, sed gladio. Neque passurum se ut viceni venirent adversùs quadragenos è suis: quandò jam contrarium patuisset, cùm ipsemet inferior numero Militum, pugnâ superior fuit: sed pares utrinque descenderent in Campum. Gallica virtus major esset, an Belgica, exitum certaminis ostensurum.*

1600. Miræus in Chron. Belg.

Breautæi Juvenis jactantia.

Gerardi Belgæ responsio.

Lætus

1600. Lætus annuit provocationi Breautæus. Supremi verò utriusque Exercitûs Duces potestati faciendæ diutius obluctati: quippe qui nollent, unius de honore contentionis gratiâ, egregios Bellatores in discrimen objicere. Verùm quòd prælium futurum erat inter consuetos Hostes, Belgici totius belli quasi quædam velitatio, tandem assenserunt. Condicta dies Nonæ Februarii: locus Ericetum Vuchtense inter Sylvam-Ducis, & Hilvortiam: arma bina singulis longiora sclopeta, gladius, & lorica: numerus denique pugnantium utrinque duo supra viginti. Postulabat Breautæus honoris causâ, ut quemadmodum ipse Præfectus Equitum in certamen prodibat: ita congrederetur ex adverso Schetsius par munere apud Hostes. At quominùs is in prælium veniret, Albertus Archidux obstitit, propterea quòd Sylva-Ducensis erat Gubernator. Ejus tamen loco prodiit, qui locum ejus tenebat in Equitum præfecturâ, Gerardus.

Scaramuccia.

Certaminis inter Gallos, & Belgas conditiones.

Ubi dicta dies illuxit, Tubicinem Sylvam-Ducis Breautæus præmisit: qui Hostes comitaretur in Campum: & quùm propiores essent loco certaminis, ipsum faceret certiorem. Eumdem jussit Gerardus renunciare Breautæo: *Se, suosque pugnam illam suscipere, non unius honoris tuendi gratiâ (quod Christianis hominibus leve momentum sit) sed multò magis ad justissimam suorum Principum, & Catholicæ Religionis causam propugnandam. Quare ab se, tanquam ab Hostibus acerbissimis, nè genus humanitatis ullum in dimicando sperarent: neque locum misericordiæ apud Victores futurum. Aut vincendum sibi proponerent, aut moriendum. Se quidem cunctos obstrictos sacramento, nè ulli præterquam Tubicini parcerent: sed ut ad unum omnes, quamvis deditionem offerentes, internecioni darent.* Postridie Belgæ cùm Sacro interfuissent, ac Divinam opem ad suorum causam tuendam implorassent; simul universi corpora procurarunt. Tùm inscensis Equis, Sylva-Ducis

Ducis eruperunt: & postquam statutum pugnæ tenuerunt 1600.
locum; Tubicinem ad Breautæum legarunt, qui se jam paratos expectare nunciaret. Alterum ille contrà Tubicinem ad eos misit, qui diceret: ipsum procul inde quartam circiter leucæ partem cum suis substitisse: ibique aut vincere, aut mori constitutum habere.

Pugna committitur.

Jam in Gallorum conspectu Belgarum Equites erant: & magno impetu in eos invehebantur. Ante omnes Gerardus Præfecti Locum-tenens, & Frater ejus Antonius cum aliis quatuor Breautæum, pariter Commilitonibus quinq; stipatum, aggrediuntur. Incurrunt alii, suum quisque petentes Hostem. Sclopeta utrinque tam certis ictibus disploduntur: ut traditum fuerit, equos sex supra viginti primâ impressione prostratos, ac peremtos. Plumbeâ etiam glande ictus à Breautæo cecidit Gerardus. Eumdemq; subiit casum Frater, aliique duo Bellatores egregii. Breautæus occiso, quo vehebatur, equo, alterum suis adjuvantibus conscendit. Quo faciente animos suis, Hostiumque necem jactante, pugna instauratur. Belgæ contrà Ductoris, & Sociorum jacturâ, non ad metum, aut ignaviam, sed ad iram, ultionemque impelluntur. Quare impetu in occisorem illius præcipuè facto, rursus ejus equum interimunt. Insilit in tertium Breautæus, qui futuræ sortis quasi præsagus, tot sibi equos providerat. Galli, qui primo congressu incolumes, jam sibi victoriam arrogabant canebantque triumphum; pugnæ decursu senos amiserunt è suis, languente de more in illis primo ad certandum vigore. Belgæ contrà magis, ac magis ardore prælii succensi, eò demum progressi sunt, ut Gallis quatuordecim cæsis, octo reliquis fugâ prolapsis, è quibus tres paulò pòst à vulneribus periere, redirent ex hoc etiam certamine victores. Quatuor ex ipsis tantùm, quos modò diximus, in Campo desiderati: unus postmodum, in conflictu graviter saucius, Sylvæ-Ducis periit.

Belgæ tres cum Ductore necantur.

Galli quatuordecim occisi.

Hoc

1600. Hoc exitu animadverso, rusticus quidam Puer, qui cum aliis pugnam è longinquo spectaverat, equum sessore vacuum nactus, eum conscendit, & Sylvam-Ducis versùs citatissimo cursu provectus, reportatæ à Belgis victoriæ Nuncius fuit. Eo comperto Civium quidam, in publicæ lætitiæ argumentum, majora duo tormenta, quæ in mœnibus erant, displosit. Quo strepitu audito, tam Belgæ, quàm Galli insidias timuerunt. Hi verò statim in fugam se dare: illi fugientibus insistere. Unus ex iis Breautæus, & alter ei sanguine propinquus, lethaliter saucii humi jacebant. Vitam uterque ab Hoste, grandi promisso pretio, precabatur. Adeò in mortis periculo demiserat animum, qui se paulò antè tam gloriosè jactabat. Sed vicit in Victoribus vel conceptum de non parcendo jusjurandum: vel ultionis ardor, & studium Ductoris sui, ac sociorum cædi, Hostium præcipuè Ductoris, ejusque interfectoris nece parentandi. Eum ergo multis confossum vulneribus trucidarunt. Ferunt, ipsum paulò priùs è circumfusis Militibus quæsisse, cujus Nationis forent. Responsum, Brabantos omnes esse. Illum verò eorum fortitudinem cum admiratione laudasse: quos nempe nuper tam contumeliosè despexerat. Eos autem militariter subjecisse. Nullam se in toto terrarum Orbe Gentem pertimescere: nec dubitare cum quibuscumque Bellatoribus in certamen venire, modò pares numero forent. Breautæi cadaver Dordracum postea delatum, ejus Amicis interrogantibus: atque ut erat sex & triginta vulneribus, non tam deforme, quàm decorum, si pro justiore causâ pugnasset, expictum fuit, & pictura in Galliam translata. Quæ tantam in Amicis, & Consanguineis indignationem commovit, ut eorum unus nomine Hocurtius, ad ultionem de illius cæde sumendam, statim in Belgium properarit: ipsumq; Sylvæ-Ducis Gubernatorem lacessierit ad singulare certamen. Sed hunc eadem præfectura, ut antea, ab ejusmodi congressu excusavit. Victores

Belgæ Victores.

Breautæus mortem deprecans perimitur.

Brabantorum generositas.

Breautæi imago impellit ad ultionem.

res

res Belgæ, qui superfuerant, octodecim (quatuor tamen eorum saucii) Sylvam-Ducis reversi, cum acclamationibus omnium, plausibusque maximis excepti sunt. Verùm luctus ex nece Gerardi, & sociorum, ingentem lætitiam (uti frequens est in rebus humanis) temperavit. 1600.

Interea Claudius Barlota duabus Legionibus instructus, alterâ suâ, Achicurtii alterâ, per occasionem conglaciatorum fluminum, in Fœderatorum Provincias expeditionem aliquam moliebatur. Ad eam pleniùs exequendam, magnam Militum partem, qui Sancti Andreæ Arci præsidio erant, secum deducere cogitavit. Quanquam interior causa, & potius consilium erat, gliscentis ibi seditionis primas scintillas extinguere, turbulentissimum quemque indidem submovendo. Eò igitur profectus est decimo quinto Calendas Martias: lustratoque toto Præsidio, aliquot Militum suis adjungere se velle Copiis significavit. Præsidiarii, seu veram ejus rei causam suspicati; sive Præfecti talis adventum, opportunam rati suis prospiciendi rebus occasionem: tumultuari vehementer, & altâ voce stipendia poscere: minas demum intentare, ni persolvantur. Quibus circumventus clamoribus Barlota, cum aliis Militum Præfectis, blandioribus verbis lenire animos aggressus, vicinam solutionem promittere: seditionis ignominiam, & periculum ab vicino Hoste monstrare. His delinimentis adhibitum præsenti malo remedium videbatur: ac turbæ omnes compositæ. Verùm tenebris se primùm intendentibus, conspiratione factâ, plerique Militum in ædes Præfectorum irrumpunt: fores effringunt: captos eos in vincula conjiciunt: Gubernatoris ipsius domum diripere non verentur. Captivos postridie cum Uxoribus, & Liberis Sylvam-Ducis dimittunt. Pessimi exempli contagione vicini (uti solet) infecti. Crepicordii nempe Præsidiarii pariter in subitum tumultum proruperunt: omnique vel pudoris, vel timoris abrupto fræno, inso-

Campana. l. 8. Gallo-Belgicus anno 1600. Meteran. lib. 21. Camer. lib. 14. c. 5. Reyerlinch anno 1600.

Præsidiarii Arcis Sancti Andreæ, & Crepicordii tumultuantur.

lenti

1600. lentiæ se licentiæ totos effuderant. His adeo sinistris præter opinionem eventibus Barlota consternatus, ac nullâ spe prosperè aliquid gerendi relictâ, ad Mosam iterum se recepit.

Fama expeditionis ab eo susceptæ non levem Fœderatis timorem incussit. Nota quippe multis in Belgio præliis Viri virtus; & primi novorum Principum ad bella conatus; res minimè contemnendæ videbantur. Quare Mauritius frequentibus extemplo Copiis contractis, & campestribus aliquot tormentis Dordraco per glaciem transvectis, Goricomium profectus est, ibi, quid Hostis attentaret, diligenter explorans. Ubi verò rumorem illum ad nihilum recidisse cognovit, ac tumultus audivit in duobus Hostium Præsidiis recèns excitatos: fundare studuit in alienis calamitatibus fortunam suam. Itaq; nullâ interpositâ morâ (quâ nihil in bellicis rebus esse solet perniciosius) octoginta Peditum signa in ducentas naves imponit: famamq; vagari jubet, à se Flandriam peti. At duodecimo Calendas Aprilis easdem Copias ad Crepicordium, Sylvæ-Ducis proximum, exponit. Illâ ipsâ die Milites centum, ac triginta à Divi Andreæ Arce missi, eodem munimento recepti. Alii verò quadringenti Pedites Burgundiones Helmontio deducti, cum ad subsidium illuc properarent, propè Sylvam-Ducis in trecentos Hostium Equites inciderunt, à quibus profligati fuere. Maurius postridie obsidionem instruere cœpit; munitiones erigere: aggeres ad collocanda tormenta excitare. Ut tamen suorum sanguini parceret, & cum Hoste clementiùs agere videretur simulq; fretus intestinâ seditione (quæ citiùs Arces evertit, quàm extrinsecùs admota machinamenta) misso ad Præsidiarios Tubicine deditionem postulavit. Illi, qui Vallones, quatuor sub signis, erant, partim tumultuum conscientiâ malè sibi à suis Principibus metuentes; partim experientissimi Hostis notis oppugnandi artibus, ac viribus anxii;

(Margin notes: Gorcum. — Iidem Scriptores, & Grotius l. 9. Lanar. anno 1600. Baudart eodem. Thuan. lib. 124. Reidanus lib. 17. Bentiv. l. 6. — Mauritius Crepicordium invadit. — Eoque potitur.)

1600.

ante ullum bombardæ strepitum auditum, se ignavissimè dediderunt. Iis, qui ex Arce Sancti Andreæ prodierant, ad eandem redire permissum est. E reliquis centum ferè ad Partes Fœderatorum transierunt: uti facilis est à seditione trajectus ad rebellionem; & pronum, qui subjectus esse nolit, inimicum evadere. Alii tumultûs veniam ab suis Præfectis extorserunt: cùm alioqui, se pariter dilapsuros ad Hostes, minitarentur.

Mauritius Sancti Andreæ Arcem expugnare contendit.

Ea re feliciter peractâ Mauritius ad novum se, & majus opus accinxit: quod & fortuna tam recèns propitia, & opportunitas vicinitatis suadebat. Nempe, ut Divi Andreæ proximam Arcem, tanto studio, labore, sumptu ab Hostibus extructam, summo etiam rerum omnium apparatu munitam, nec sibi minùs, quàm illis, imò & contra illos usui futuram aggrederetur. Hujus quòque tentamenti exitum fortunatum in ejus Præsidio excitata seditio pollicebatur: Quippe sapientis est Ducis, non modò sui Militis armis, sed etiam Hostium dissensionibus in Hostes pugnare. Igitur septimo Calendas Aprilis Alemum castra promovet, & diligentiâ maximâ, quà præsertim Brabantiam spectant, communit. Tum aditus omnes, per quos in Arcem transmitti subsidium poterat, intercludit. Quoniam verò ex vicinâ Sylva-Ducis id facillimè licebat, celerrimèque deducere: ei potissimùm viam obstruere conatus est. Quamobrem & editiora loca munire Præsidiis, & planitiem interjectam superfusis latè aquis obruere. Marenæ verò, qui locus ex adverso est Arcis, in celsioribus tumulis duodecim locata tormenta, quibus muri quaterentur.

Præsidiarii magnâ significatione virtutis se principio defendebant, suas & ipsi bombardas in Hostem sine cessatione displodentes. Addebant Obsessis animos Sylva-Ducenses, qui frequenter è sublimi propositis ignibus, spem dabant illis futuri subsidii. Ipsique Præsidiarii, flammis elatis.

1600. clatis necessitates suas sociis declarabant. Quo animadverso, Mauritius quoq; in suis Castris extolli mandavit ignes, ad utrosque fallendos. Eum Obsessi rogarunt, ut Conjugum, ac Liberorum inutilem turbam ex Arce tutam dimittere licêret. Sed tam clementer inter Hostes agi non solet; neque adjumenta victoriæ tam facilè finunt è manibus elabi prudentes Duces. Imò eam passi sunt Sanctandreani repulsam in hac petitione, quam ipsi paulò antè dederant missis à Mauritio Tubicini, ac Tympanistæ: quibus deditionem postulantibus non aliter, quàm displosis ex tubo ferreo glandibus, responderunt.

Conati sunt etiam Sylvaducenses navigia quædam planis carinis per inundantes aquis campos ad Arcem perducere: sed ab Hostibus deprehensæ, ac propulsatæ. Contrà verò ex Arce Milites duo audacissimi nando Sylvam-Ducis allabi tentarunt, ut, quo loco res Arcis essent, Cives edocerent; & quæ spes ab sociis foret, ad suos referrent. Verùm ab Hostibus detecti sunt, atque intercepti. Cùmq; tempori scitè servirent, seque ad eorum ingenium componerent, in quorum venerant potestatem; operam illis suam ad machinandam deditionem spoponderunt. Alterum eorum apud se retinuit Mauritius, velut obsidem sponsionis: alterum ad Arcem remisit; promisso utrique Centurionis officio, si res ex sententiâ succederet. Qui redux fuit, ut fidei proditæ reus à Commilitonibus incusatus, ictu sclopeti trajectus, ac præcipitatus in amnem fuit; præfixâ pectori schedâ, quæ palàm faceret: *Proditorem suorum à suis occisum. Iret tunc ad Mauritium, & pretium præclaræ operæ Centurionatum acciperet.* Ita plerumque homines ambiguæ fidei, ac versipellis ingenii; qui vel apud Hostes esse student incolumes, nè apud suos quidem tuti sunt.

Internuncios ab Arce ad Sylva-Ducenses Hostis intercipit.

Obsidione interea procedente, jussus fuerat Aloysius Velascus supremus tormentorum Præfectus, cum ingen-

tibus Copiis, ad subsidium Arcis obsessæ properare. Verùm aditus omnes obseptos, interclusosque offendens, ad Sylvam-Ducis castra posuit, eaque adversus incursiones Hostium communivit. Eâ spe destituti Obsessi, resque in dies angustiores experientes, à penuriâ præsertim pecuniæ, vestium, medicamentorum; cogitare de paciscendo cœperunt. Missis itaque ad Mauritium Internunciis, deditionem se facturos pollicentur, si quantum stipendiorum sibi ab Rege, atque Archiduce debebatur, Fœderati persolverent. Erant autem aureorum quingenta millia. Tanti eam Arcem, jam propè suam, emere Mauritius recusavit: sed minorem obtulit summam, cum aliis non iniquis conditionibus. Ubi verò eos videt in petitione ingentis pretii pervicaces; instrui celeriùs opera, machinasque vehementiùs adhiberi jubet. Illi rebus omnino desperatis, cum hoste tandem consentiunt. Majo igitur ineunte acceperunt à Fœderatis centum viginti quinq; aureorum millia: vile admodum pretium Arcis tanti momenti, ut post Antverpianam, nulla censeretur in toto Belgio præstantior. Ea pecunia inter Milites pro ratione stipendii, quod cuique debebatur, distributa. Præsidiarii ferè omnes ut quam sibi meriti videbantur, effugerent, turpiter proditæ, & quasi venditæ Arcis pœnam, ad Hostium castra transgressi; sacramentum Fœderatis dixerunt: & sub undecim signis in unam redacti Legionem, Comiti Henrico Nassavio subjecti sunt. Et præsens quidem supplicium apud Archiduces evitare potuerunt: at perpetuam apud omnem posteritatem ignominiam (quod supplicii genus est multò acerbius animis generosis) nequaquam declinarunt.

1600.

Præsidiarii Arcem dedunt non sine pretio.

Iidem ad Fœderatos transfugiunt.

Reidan. 1. 15.

Archiducum sollicitudo de seditionibus.

Arcis ejus tam subitam jacturam, quo par erat animi dolore Belgii Principes accepere: cùm præsertim tot gliscentibus undique tumultibus Militum hic tanquam cumulus calamitatum accessisset. Quare providas eorum

men-

1600. mentes, & de publico bono sollicitas, assidua urgebat cura tum excitatas componendi seditiones, tum præcavendi, nè novæ quotidie surgerent, ac majores. Commodùm accidit, ut ob initi solemnia Principatûs, coacti Bruxellas Ordines omnium Belgii Provinciarum, quæ non secesserant in Fœderatos, adhuc apud Aulam Principium morarentur. Ergo cum his frequens ire in consilium Albertus: de rationibus agere, quibus & moti sedarentur tumultus, & movendis occurreretur. Unum malorum omnium remedium proponebat (quod tamen origo solet esse malorum omnium) pecuniam: ejusque vim ingentem à Provinciis contribuendam. Id subsidii haud ægre collatum iri, significarunt Ordines: sed unà votum commune Belgii repræsentarunt; ut aliqua concordiæ tractatio cum Fœderatis iniretur potiùs, quàm continuando bellum æternarentur miseriæ. Annuit Archidux facientibus ad suum ingenium postulatis: negotiique suscipiendi opportuna quòque sese dedit occasio.

Carner. lib. 24. c. 4. Campana lib. 8. Bentiv. l. 6. Reidanus l. 17. Gaspar Ens lib. 29.

Erant eà tempestate Bruxellis Cæsarei aliquot Legati, quorum princeps Salentinus Ysemburgensis Comes. Occupata superiore anno ab Hispanorum Exercitu loca regionis ad Germaniæ Principes spectantis (uti suprà memoratum) non sine frequentibus eorumdem Principum querelis, impulerant Cæsarem, ut hanc ad Archiduces legationem adornaret. Per eam efficacitate, quàm poterat maximâ Fratrem urgebat, ut occupatæ Urbes, aut Arces Dominis redderentur: omniaque alienæ ditionis restituerentur in integrum. Alterum erat præterea Legationis caput: Cæsaris nomine novum Principatum Archiducibus gratulari, simulque suadere, ut si qua pateret via ad concordiam cum Fœderatis ineundam, aliquid moveretur. Has omnes injuncti muneris partes egregiè cum novis Principibus peregere Legati. Illi contrà, quod spectabat ad regionem occupatam; absentiam à Belgio suam

Cæsaris ad eos Legati, & postulata.

Archiducum responsa.

suam excusarunt: non nihil etiam caussati sunt extremam 1600.
belli necessitatem ad alendum, ac retinendum Exercitum, in angustias redactum tam rerum, quàm locorum. In posterum tamen omnia suo juri reddenda spoponderunt. Gratulationi accommodatâ responderunt vice gratiarum. *Quod verò pertinebat ad concordiam cum Provinciis Fœderatis; nihil priùs in suscipiendo Principatu suis animis obversatum, quàm incensam cupiditatem Belgium videndi tot extra ærumnas, quas bellum importabat, in securâ tandem tranquillitate constitutum: & partem illam Europæ ingeniis, artibus, commerciis utilem universo Orbi terrarum, unius, ut antea, coloris, & pristinâ integritate felicem. Huc præcipuè se vires omnes, huc industriam, huc mentem enixè collaturos, eo maximè Principatûs initio, quod novitate sui, lætitiâque communi novis consiliis aperiret viam.* Consentiente igitur cum Archiducum, eisque subjectorum Belgarum desideriis Cæsaris quòque per suos expressâ Legatos voluntate; decretum est in Aula Bruxellensi, ut negotiationi movendæ nulla interponeretur mora.

Cæsaris Legati pacis tractationem offerunt Fœderatis.

Quamobrem ipsimet Cæsarei Legati profecti sunt in Hollandiam ad Fœderatos. Hi coram Ordinum Delegatis in unum coactis, quæ sibi demandata fuerant ab Cæsare, protulerunt. Cùmque principio de locis occupatis verba fecissent; respondere Delegati quàm honorificè erga Cæsarem, & sacrum Imperium, tam contumeliosè, de more, adversùs Hispanos. In eos incommodorum omnium, & communium querelarum culpam rejicere: iis tot, ac tantas discerpti, ac vastati Belgii calamitates referre acceptas. Ubi verò de tractatione concordiæ relatum est, multò acriùs exulcerata in Hispanos indignatio Delegatorum.

Hi primò renuunt.

Toties ab eis delusas, & dolosis artibus circumventas, ingenuè pro more Nationis apertas, Provincias Fœderatas, nunquam denuò passuras sibi verba dari: neque

illis

1600. *illis in posterum fidem habiturus, qui fidem tanto tempore anteacto minimè præstitissent. Sed neque cum Archiducibus in ullam pacis institutionem venturas: siquidem optimè nossent, eam esse formam ab ipsis initi novi Principatûs: ut nomine solùm iisdem speciosè concesso, re verá vim imperii retineret Hispanus.*

In contrariam tamen sententiam Legati Cæsarei tantâ rationum efficacitate, ipso nomine Cæsaris magnum pondus addente, peroraruut: ut à Fœderatis extorserint, conventuros in certum locum Archiducum, atque ipsorum Delegatos: ubi de commodâ utrique Partium concordiâ, si qua vestigari via posset, ageretur. Decretum igitur, ut hujusmodi congressus Bergæ ad Zomam haberetur: quod Fœderatorum Oppidum itinere unius penè diei distat Antuerpiâ. Eò postquam convenere, multa ultro citroque disceptata: nihil ex bono publico definitum. Hollandi quippe, ut aliàs, expostulabant: *Tantum exteri Militis in Belgio detineri: Hispanarum artium argumentum id esse clarissimum; pacem petere, bellum adornare. Purgaretur priùs tanta colluvie in Belgica damna collectâ regio illa universa: tum de pace à novis Principibus ageretur.* His, ac talibus Fœderatorum querimoniis, animisque ab omni concordiæ genere alienis commoti vehementer Archiducum Delegati, tractatione abruptâ, suas ad Provincias redierunt. Quæ, pace tam obstinatè repulsâ, acriores in bellum insurgentes, ei validiùs promovendo, largam pecuniæ copiam Principibus erogarunt. Deinde annuunt: & congrediuntur; sed effectu nullo.

Mauritius inter hæc expeditionem insignem aliquam meditans, ingentem ornaverat Classem navium fermè octingentarum. Vehebantur eis Peditum millia septemdecim, Equites bis mille, & quingenti: variorum præterea tormentorum, instrumenti bellici, & commeatuum ea vis, quæ tantis copiis, operique quod moliebatur, par esset. Undecimo ergo Calendas Julias ad Sassum Gandavense Bentivolus l. 6. Sassi Gandavensis descriptio.

davense descensio facta. Ibi Arx est proxima ingenti, longæque fossæ, in quam ejus regionis aquæ, atque unus è fluviis Gandavum interfluentibus evolvuntur. Ab hac verò Urbe quinque ferè leucis Arx distat. Nec procul inde Zelandia Insula jacet, in cujus mare copia illa omnis aquarum prorumpit. Arci custodiendæ Hispanorum Præsidium summâ sedulitate invigilabat: ut aliquot præsertim cataractas tuerentur, quarum beneficio fossæ aquæ vel dejici poterant, vel attolli, & circumjectam planitiem inundare. Alia duo minora munimenta non longè surgebant: alterum Philippinæ nomine, alterum ad Pagum Buchoutum, Assenedæ. Hæc quòd invalidis defenderentur Præsidiis, nullo negotio ab Hoste capta, quà per vim, quà deditione. Sassum quoque, præcipuam ejus regionis Arcem, oppugnaturus Mauritius credebatur. At ipse veritus in loco probè munito diuturniùs occupari, quàm majoris molis consilia paterentur; illac prætergressus Exercitum omnem Brugas versùs promovit, ac tantùm non ad portas deduxit. Fama fuit, eum Civium aliquot, quos noverat suarum Partium studiosos, operâ fretum, sperasse; admotis propiùs Copiis, ita se suis fautoribus animos additurum, ut auderent aliquem in Urbe tumultum excitare, Fœderatorum rebus profuturum. At ubi spes illa omnis evanuit; destinatum iter per oram Flandriæ maritimam perrexit. Dumque ipse cum Exercitu terrâ progrediebatur, eodem ferè cursu, quæ huno deportaverant, naves mare tranabant. 1600.

Classis in Flandriam à Fœderatis immissæ causæ.

Hujus in Flandriam expeditionis, tantâ navium, ac Bellatorum mole susceptæ, haud levia fuere Mauritio, ac Fœderatis irritamenta. Quippe tam diuturno, acri & continenti bello non fessi modò, sed & viris, & opibus exhausti; gravissima vectigalia vix ferre jam poterant ad alendos Exercitus indicta: cùm præsertim pristinis essent proventibus admodum diminuti; quos commercia cum

aliis

1600. aliis nationibus colligebant. Neque enim eis tantùm destituebantur lucris, quæ tot in Regnis Hispano subjectis, antè quàm ab eo secederent, faciebant: verùm etiam illis quæ vicina Germania suppeditabat, in quam facilis per Rhenum aditus ab Rhenobergæ Præsidio claudebatur. Id namque tum in fluvio, quotquot sese offerrent, onerarias intercipiebat: tum crebris terrâ factis excursionibus, quidquid obvium erat sive Hollandorum, sive cum Hollandis negotiantium, prædabatur. Magnum quoque detrimentum, & facilè priore gravius, ex eo Fœderati accipiebant, quòd licèt duos molestissimos Flandriæ stimulos injecissent; Ostendæ scilicet alterum, alterum Bergæ ad Zomam Præsidium: Non multum tamen, ut antea, ex ea provincia corradere pecuniarum, ac prædarum poterant. Siquidem Arcibus ex adverso eorum locorum extructis ab Hoste, & communitis, valida eisdem fræna apposita erant: adeò ut neque pauci possent sine manifesto discrimine ad agendas prædas erumpere, vel ad prædationem redimendam, extorquere tributa: neque multi in apertum prodire, quin Hostibus patescerent, iisque sese instruendi, contràque irruendi spatium darent. Ut igitur hæc ab se incommoda submoverent, peropportunum id temporis visum fuit Fœderatis, quo in Catholicorum Exercitu magnas fieri secessiones, ac tumultus inaudiebant. Cùm enim Sylvâ-Ducis movissent Copiæ, ac Venlonam, Graviamque versùs adducerentur; plerique dilabebantur è Castris, ita ut ad quingentos Pedites, Equitesque trecentos, quà Itali, quà Vallones ab reliquis secederent, atque Hamontium in Leodicensi ditione occuparent: undè paulò priùs Hispani, pariter tumultuati, Diestam in Brabantiam migraverant. Nec multò pòst Equites alii trecenti se illis adjunxere: parumq; abfuit, quin universus turbaretur Exercitus; ni statim Alberti prudentia per solertes Militum Præfectos, & vicini stipendii pollicitationes, periculis minacibus obviam isset.